

מדרש איכה רבה

על פי כתב יד הגנוז באוצר הספרים ברומי, והפתיחות ע"י השואה
עם כתב יד בבריטיש מוזעאום בלאנדאן.

ערך עם ציונים מתנדך, וגם הערות ותקונים ומראה מקומות, ובאור המלות
הזרות הבאות בתוכו.

ועם

מבוא גדול

המפיץ אור על המדרש בכלל ובפרט.

מסני

שלמה באבער

מלבוב.

ווילנא

בדפוס האלמנה והאחים ראם

תרנ"ט.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 436.

MIDRASH

BY RABBI

...

...

מדרש
איכה רבה

SALOMON RUBIN

...

WILNA

...

1892

MIDRASCH

ECHA RABBATI

Sammlung agadischer Auslegungen der Klagelieder.

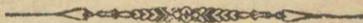
Herausgegeben nach einer Handschrift aus der Bibliothek zu Rom cod. J. I. 4, und einer Handschrift des British Museum cod. 27089.

Kritisch bearbeitet, commentirt und mit einer
Einleitung versehen

von

SALOMON BUBER

in Lemberg.

WILNA

Druck u. Verlag von **Wittve & Gebrüder Romm.**

—
1899.

מדרש איכה רבה

על פי כתב יד הגנוז באוצר הספרים ברומי, והפתיחות ע"י השואה
עם כתב יד בבריטיש מוזעאום בלאנדאן.

ערוך עם ציונים מתנ"ך, וגם הערות ותקונים ומראה מקומות, ובאור המלות
הורות הכאות בתוכו.

ועם

מבוא גדול

המפיץ אור על המדרש בכלל ובפרט.

ממני

שלמה באבער

מלבוב.

ווילנא

בדפוס האלמנה והאחים ראם

תרנ"ט.

МИДРАШЪ ЭЙХО РАВО,
съ примѣчаніями Соломона Бубера изъ Лемберга.

ВИЛЬНА. Типографія Вдовы и бр. Ромъ. Жмуд. пер. соб. домъ № 328.

1899.

Дозволено цензурою, 1 Февраля 1899 г. Вильна.

פתח דבר

ברוך אל עליון שהחינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, להוציא לאור את המדרש איכה רבתי, עם הערות ותקונים ומראה מקומות כיד ה' הטובה עלי, עפ"י כתב יד ישן נושן הנמצא בעקד הספרים ברומי הנקראת Casanata, מסומן J. I. 4 (ובמבוא פרק ט"ו ימצא הקורא תכונת כתב יד זה).

הכתב יד מהמדרש הזה משונה הרבה מהמדרש איכה הנדפס, והוא כמעט מהדורא תניינא, וכל המאמרים אשר הביאו הקדמונים ממנו ואינם נמצאים בהנדפס, הנם בכתב יד הוזה ככתבם וכלשונם, כאשר עיני הקורא תחזינה מישרים.

המדרש הזה נעתק למעני ע"י המנחה ה"ר מרדכי קאפוי ז"ל, ביחד עם מדרש אבא גריון אשר הוצאתי לאור עולם (עיין ספרי דאגדתא בפתח דבר). והנה הלום ראיתי אחריו רואי, כי בקובץ הזה הסרות הפתיחות-ונמצא רק גוף המדרש איכה, לכן התאמצתי להשיג העתקה מהפתיחות מכתב יד הנמצא בבריטיש מוזיאום בלאנדאן קובץ 27089, והשויתי הנוסחאות מהפתיחות עם הנוסחאות מהכתב יד הזה. וכמו כן ה' לפני דפוסים הראשונים היקרים במציאות: דפוס ראשון, והוא מדרש תמש מגילת הנדפס בפיוזארו בשנת רע"ט, ודפוס קאנשטאנטינא משנת ר"פ (דברתי אודותם במבוא פרק ט"ז).

וגם כעת לא עזבתי דרכי אשר הלכתי בה עד כה, יגעתי ועמלתי ותקנתי השיבושים, והוספתי את החסר בפנים הספר, בתוך שני חצאי מרובע, חלקתי המאמרים עפ"י הפרשיות והפסוקים, גם נתתי ריוח והפסקות ע"י קוים ונקודות המפרידים בין מאמר למאמר, גם הצנתי מראה מקומות מהכתובים המובאים במדרש הזה, וכן ערכתי הערות ותקונים, ומראה מקומות, אנה נמצאים המאמרים ההם בתלמודים ומדרשים וילקוט ושאר ספרי חז"ל, והשויתי המאמרים זו מול זו, והכרעתי על הגירסא הישרה, גם העירותי על חלופי נוסחאות בין הכתב יד ובין הנדפס מכבר, תקנתי ובארתי המלות הזרות הנמצאות בו, גם בארתי בדרך אגב הרבה מאמרים בתלמודים ומדרשים.

גם מבוא גדול הכינותי בראשו, מכיל י"ז פרקים, וזה הוא משפטו: (א) שם הספר. (ב) תכונת הפתיחות ואם נסדרו ממסדר אחד ובזמן אחד עם גוף המדרש איכה. (ג) תכונת המדרש איכה וסגנון לשונו ואופן דרשותיו. (ד) באיזה זמן ובאיזה מקום נסדר. (ה) מקורות אשר שאב מהם המסדר. (ו) מדרש איכה ותלמוד בבלי. (ז) המדרשים אשר השתמשו במדרש איכה. (ח) שמות תנאים ואמוראים המובאים בו עם הערות. (ט) הקדמונים אשר הביאו את המדרש הזה. (י) המקומות אשר בעל סדר הדורות הביאו, עם הערות. (יא) רשימה ממלות זרות הנמצאות במדרש הזה מסודרות עפ"י סדר א"ב ואנה הן מבווארות בהערות שלי. (יב) רשימה מכל המקומות אשר הערוך מביא בהם את המדרש הזה. (יג) רשימה מכל המקומות אשר בעל הילקוט מביא מאמרים בשם איכה רבתי סתם, ומ המקומות אשר מביאו ולא רשם עליהם כלל, ואנה המאמרים

אלף (מבוא)

פתח דבר

המאמרים נמצאים לפנינו. יד) רשימה שניה מהמקומות אשר בעל הילקוט מביא מאמרים ולא רשם מקורם והם נמצאים במדרש איכה זוטא אשר הוצאתי לאור ע"י חברת מקיצי נרדמים (בערלין תרנ"ד): טו) תכונת הכתבו-יד אשר היו לפני. טז) איזה כתבי יד נמצאים עוד ממדרש איכה. יז) הוצאות מדפוסים הראשונים מהמדרש איכה.

והנה אקוה כי הקוראים הישרים אוהבי קדמוניות ישרון יקבלו המנחה החדשה הזאת באהבה וברצון, והאל הטוב אשר עזרני להחל מלאכתי זאת ולברך על המוגמר, יחיני ויזכני בחסדו הגדול להשלים עוד את אשר החילתי, לזכות את הרבים, ולהגדיל תורה ולהאדירה, אמן!

לבוב ניסן תרנ"ז

שלמה ב"ר ישעי' אברהם הלוי באבער.

מבוא

הנני נהגן בזה לפני הקוראים הישרים את המבוא, מכל י"ז פרקים, מדובר בו מכל הנוגע למדרש איכה, אשר יתחקו עליהם דורשי קדמוניות ישרון, ואצפה כי יפיקו רצון מכל אשר השתדלתי לדלות פנינים ממעמקי החקירה והדרישה, ויברכוני בעדה, וזה החלי בעזר הצור.

(א) שם הספר

המדרש איכה נחלק לב' חלקים, החלק הראשון הוא פתיחות נסדרו על פסוק איכה ישבה, ובדפוס ראשון דפוס פיזארו, גם בדפוס קאנשטאנמיא, ואח"כ בכל הדפוסים נקראו „פתיחתא דחכימי“ וכן רשום בהתחלתם, ובסופם כתיב „סליקו להון פתיחא דחכימי“, אולם הקדמונים כמו הערוך רש"י והילקוט כאשר הביאו מאמרים מהפתיחות לא ציינו בשם פתיחא רק סתם, הערוך ציין „בריש מגלת איכה“, והילקוט ציין גם הפתיחות „איכה רבתי“.

המדרש בכלל נקרא אגדת איכה, אגדת איכה רבתי (א), מגילת איכה (ב), מדרש קינות, מדרש איכה רבתי (ג), מדרש איכה, רבתי (ד), איכה רבתי, רבה איכה, או איכה רבה (ה), תלומות דמגילת איכה (ו).

(ב) תכונת הפתיחות ואם נסדרו עם גוף המדרש מאת מסדר אחד ובזמן אחד.

חלק הראשון מהמדרש איכה הוא פתיחות, על שם שהובא בו ר' פלוני ופלוני פתח, כמו ר' אבא בר כהנא פתח, ר' יוחנן פתח, ובדפוס ראשון נקראו „פתיחא דחכימי“, אולם הקדמונים לא יכנו אותם פתיחות, בעל הערוך כאשר מביא מאמרים הנמצאים בפתיחות כותב תמיד „בריש מגלת איכה“, ורש"י ז"ל בהביאו מאמר הנמצא בפתיחא לא ציין כלל, רק הביא במדרש קינות, אף שהוא בפתיחא, גם בעל הילקוט כאשר הביא בילקוטו מאמרים מן הפתיחות מציין בגליון „איכה רבתי“ (ראה להלן רשימה א' ורשימה ב' מהילקוט).

בכל הפתיחות סיים המסדר בפסוק „איכה ישבה בדד“, ולרוב סיים בדבור „כיון שחטאו גלו, וכיון שגלו התחיל ירמי' מקונן עליהם איכה“, חוץ מפתיחא כ"ד ר' יוחנן פתח משא גיא חויון, ופתיחא כ"ה ר' יוחנן פתח תנו לה' אלהיכם כבוד, ופתיחא כ"ח ר' המא בר חנינא פתח וירמי' לקח מגילה אחרת, ועוד גם הפתיחא האחרונה ס' ל"ד המתחלת

(א) ונקרא המדרש „רבתי“ כמו שנקרא „פסיקתא רבתי“ לפי שם' מדרש על איכה שס' קטן מן זמ' סלפנינו ואולי הוא המדרש איכה זועא אשר הולאחי לאור, לכן קראו את המדרש הגדול מן השני בשם „רבתי“ להבדילו מן הקטן ממנו, אבל לא כמו שחשב הכז החוקר מהסרטי"ל לויץ בספרו על הדקשות 97 קע"ט כי מלפנים יונה רבתי רק על פשה א', על שם הכתוב „רבתי עס“ ואח"כ נקרא המדרש פלו בשם „רבתי“ והיא השערה דחוקה. (ב) כן יכנה הערוך ואלו לכונו מדרש מגילת איכה. (ג) הכז בעל מנחת שי (איכה ב' ו') חשב בטעות כי מדרש קינות ואיכה רבתי הם מדרשים נפרדים. (ד) כן יכנהו בעל ילקוט המכוני על יסעו' בשם „רבתי“. (ה) כן יכנהו בעל סדר הדורות. (ו) כן יכנהו בעל הערוך בערך א"ב, דייט, חכס, רקע, פשע, את המאמרים החלומות ופתוכם שפשה א' המתחילים מד כותאי.

המתחלת על ההרים אשא בכי, הפתיחות האלה אינן מסיימות בפסוק איכה ישבה ברד.
 כל הפתיחות האלה לא היו מצויינים כלל בסימנים, רק בדפוסים האחרונים ציינו
 אותם באותיות, ומספרם ל"ד (א), אולם יש לחשוב אותם למספר ל"ו כי בפתוחא ב'
 נתחברו ב' פתיחות יחד, היינו במאמר וביון שהשליכו דברי תורה התחיל ירמי' מקונן
 עליהם איכה, בזה נשלם פתיחא ב', ומן כה אמר ה' צבאות התבוננו היא פתיחא בפני
 עצמה, ומסיימת ג"כ התחיל מקונן עליהם איכה. וראיתי כי גם מהרז"ו העיר בצדק
 בפירושו וו"ל: כה אמר ה' צבאות התבוננו, סתמא דמדרש הביא מאמר זה לפתיחא
 כמו שאר הפתיחות, גם הותם כמו בכל הפתיחות „התחיל מקונן עליהם איכה”, אלא
 על שלא אמרו אמורא מיוחד כמו בשאר הפתיחות, ע"כ לא הדפיסו המדפיסים בנתינת
 ריוח וכאלו היא שייך לפתיחא הקודמת, ולא כן הוא עכ"ל. וכמו כן נהייתה בפתוחא
 ל"א המתחלת רשב"י פתח רע רע, ומסיימת כיון שחטאו גלו וכיון שגלו התחיל ירמי'
 מקונן עליהם איכה, ובוה נשלמת הפתיחא, ואח"כ הוי מוראה וננאלה העיר היונה, והיא
 פתיחא אחרת, ומסיימת ג"כ כיון שלא שמעו גלו וכיון שגלו התחיל ירמי' מקונן עליהם
 איכה, והמדפיסים לא הפרדום ושמו אותם לפתיחא אחת, ובאמת נפרדים הן, וגם ע"ז
 העיר מהרז"ו וו"ל: הוי מוראה, פתיחא בפני עצמה ועל שלא נתפרסם שם דורשה ע"כ
 לא נדפסה בפני עצמה עכ"ל: הנך רואה כי באמת יש ל"ו פתיחות והמסדר ערך אותם
 במספר הזה כמנין איכה ע"ש מאמרם באיכה זוטא אות א': א"ר שמעון בן פוי לשון
 איכה גומטריא ל"ו כנגד ל"ו כריתות שנתחייבו בל"ו כריתות מנין איכה. וכן באיכה
 רבה פ"א א' לא גלו ישראל עד שכפרו בשלשים ושש כריתות שבתורה מנין איכה.

והנה שמות הדורשים המובאים באלו הפתיחות אלה הם: ג' פתיחות בשם ר'
 אבא בר כהנא (פתיחא א' ב' ג'). ד' פתיחות בשם ר' אבהו שפתח בשם ר' יוסי בר
 תנינא (פתיחא ד' ה' ו' ז'). ד' פתיחות בשם ר' יצחק (פתיחא ה' ט' י' י"א). ד' פתיחות
 בשם ר' הנינא בר פפא (פתיחא י"ב י"ג י"ד ט"ו). ב' פתיחות ר' אבהו סתם (פתיחא
 ט"ז י"ז). ב' פתיחות בשם ר' אבין (פתיחא י"ח י"ט). ב' פתיחות בשם ר' אלכסנדר
 (פתיחא כ' כ"א). ב' פתיחות בשם ר' יוחנן (פתיחא כ"ד כ"ה). פתיחא אחת בשם רב
 נרמן (פתיחא כ"ו). פתיחא אחת בשם ר' פנחס (פתיחא כ"ז). פתיחא אחת ר' חמא
 בר חנינא (פתיחא כ"ח). ב' פתיחות בשם זבדי בן לוי (פתיחא כ"ט ל'). פתיחא אחת
 בשם רשב"י (פתיחא ל"א). פתיחא אחת בשם ר' הנינא (פתיחא ל"ב). פתיחא אחת
 בשם ר' זעירא (פתיחא ל"ג). בכל אלה ל"ג פתיחות מובאים שמות בעלי הפתיחות
 אשר פתחו בפסוק אחד ודרשו, וסי' ל"ד היא בלי פתיחא.

ואןודות אם נסדרו הפתיחות מאת מסדר אחד ובזמן אחד עם גוף המדרש איכה,
 ברור אצלי כי אב אחד לא הולידם, והן (הפתיחות) נסדרו בזמן מאוחר, ואם כי נמצאים
 מובאים בערוך רש"י וולקוט בכ"ו לא נסדרו בזמן אשר נסדר המדרש איכה, רק נסדרו
 אחר סידור גוף המדרש איכה והמסדר ראה כבר את המדרש איכה ושאל דברים ממנו,
 כמו שתראה: פתיחא י"ז ר' אבהו פתח ושיחו בי, הוא מן המדרש איכה פ"ג י"ד פסוק
 הייתי שחוק. וכן הפתיחא שלאחריה סי' י"ח ר' אבין פתח הוא ג"כ שם פ"ג ט"ו פסוק
 השבעני במרורים, וכן פתיחא כ"ח ר' חמא בר חנינא פתח, ר' חמא בר חנינא ורבנן
 הוא מן מדרש איכה ריש פ"ג פסוק אני הגבר (כנוסחת הכ"י מן איכה רבתי, עיין
 פתיחא שם הערה א'). גם פתיחא ל' כל הפתיחא לקוחה מן מדרש איכה פ"ד י' פסוק
 לא האמינו מלכי ארץ והמסדר הוסיף רק המלות „זבדי בן לוי פתח לא האמינו מלכי ארץ”,
 ובמדרש איכה שם מתחיל ארבעה מלכים היו מה שתבע זה לא תבע זה, גם הוסיף
 המסדר הסיום כדרכו „כיון שחטאו גלו וכיון שגלו התחיל ירמי' מקונן עליהם איכה”,
 לא

(א) החוקר היהודי ל"ו לוקח בפרט על הדפוסים 179 מושג מספרים ל"ג, ובאמת עטע כי הנין
 פתיחא אחת ל"ו יוחנן והיא פתיחא כ"ד ובאמת נמצאים ב' פתיחות מנונו, פתיחא כ"ד גם פתיחא כ"ה, לכן
 הנינים מן כ"ה ואילך הם עש ס' א' ונוקדם למשל הביא פתיחא כ"ה מנין נחמן ובאמת הוא ס' כ"ו.

לא זולת, הנך רואה שכל המאמר לקוח מן מדרש איכה רק המסדר ייחס אותו לזבדי בן לוי, ובאמת נפלא הוא איך יכול לייחס אותו אל זבדי בן לוי שהי' מן גדולי האמוראים הראשונים בדור הראשון בזמן ר' הושע' ובזמן ר' יהושע בן לוי, ובמאמר הזה במדרש איכה שם שהביא נמצא שנוכר ר' אלעזר שהיה מגדולי האמוראים של דור השלישי תלמיד ר' יוחנן, וכן טובא שם ר' יהודה בר סימון, והוא היה בדור הרביעי, ואביו ר' סימון היה בדור השלישי והי' תלמיד ר' יהושע בן לוי, וכן נזכר שמה ר' תנחום בן חנילאי, והוא ג"כ מאוחר בזמן, ואיך מזכירם זבדי בן לוי, אם לא נאמר, יען כי בפתחא שלפניה טובא מאמר אחד בשם זבדי בן לוי ומקורו נעלם ממני, לכן התייחס גם הפתחא שלאחריה הלקוחה מן מדרש איכה רבתי ג"כ לזבדי בן לוי.

גם לקח המסדר הזה ג' פתיחות הראשונות סי' א' ב' ג' מן פסיקתא דרב כהנא (אשר הוצאתי לאור) לא הוסיף ולא גרע, הפתיחה הראשונה ר' אבא בר כהנא פתח צהלי קולך, הוא מפסיקתא דר"ב פי"ג פסקא דברי ירמי' (דף ק"י ע"ב), והמסדר הוסיף רק הסיום "כיון שבא הפורענות קונן עליהם איכה". פתיחה שניה ר' אבא בר כהנא פתח מי האיש חכם, הוא מפסיקתא דר"ב פסקא איכה (דף ק"ב ע"ב), והמסדר הוסיף רק הסיום "כיון שהשליכו דברי תורה לארץ התחיל ירמי' מקונן עליהם איכה. וכמו כן מחזי השנית מן פתיחה ב' המתחלת כה אמר ה' צבאות התבוננו וקראו למקוננות, הוא ג"כ אשר לקח המסדר מן פסיקתא דר"ב פסקא איכה (דף ק"ב ע"א), רק שם מהופך הסדר בתחלה נאמר ר' אבהו פתח והמה כאדם עברו ברית, והמסדר הציג זה בפתחא ד', ואחר זה כתוב בפסיקתא ר' אבא בר כהנא פתח לא ישבתי בסוד משחקים, הציג זה לפתיחה ג', ומה שכתוב אח"כ בפסיקתא שם בר קפרא פתח ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבני ולמספד כו' מלך בשר ודם אבל, מה הוא עושה, לא הביא בפתחא והשמישו, כי כתוב בגוף המדרש ריש איכה, והמאמר שלאחריו בפסיקתא שם כה אמר ה' צבאות התבוננו וקראו למקוננות ותבאנה ר' יוחנן וריש לקיש ורבנן כו', זה הציג המסדר בכאן ומדוע מהפך הסדר נעלם ממני. פתיחה השלישית ר' אבא בר כהנא פתח והמה כאדם עברו ברית, הוא מפסיקתא דר"ב פסקא איכה (דף ק"ט ע"א).

גם עוד לקח מן פסיקתא דר"ב, פתיחה ט' ר' יצחק פתח בושנו וגו' את מוצא בשעה שנכנסו שונאים לירושלים כו' הוא מפסיקתא דר"ב פסקא אנכי (דף קל"ז ע"ב), רק בפסיקתא שם מיוסדה הדרשה על הכתוב הרפה שברה לבי וגו' (תהלים ס"ט כ"א), והמסדר מן הפתיחות הביא המאמר מהפסיקתא על הכתוב בושנו כי שמענו חרפה, גם בפסיקתא טובא סתמי ולא בשם ר' יצחק, והמסדר הוסיף רק בסוף כיון שחטאו גלו, וכיון שגלו התחיל ירמי' מקונן עליהם איכה.

וגם בפתחא כ"ה נמצא מאמר אחד הנובע מפסיקתא דר"ב והוא: עשר מסעות, עד ואומרת שובו אלי ואשובה לך, וכמו כן פתיחה האחרונה המתחלת על ההרים אשר בני וגו', א"ר אחא ג' דברים צוה נבוכדנצר לנבוורארן על ירמי' כו', כל הפתיחה עד סופה לקוחה מן פסיקתא דר"ב פסקא דברי ירמי' (ק"ג ע"א), רק מסדר מהפתיחות הציג איזה מאמרים בסדר אחר ממה שהוא בפסיקתא, והקדים איזה מאמרים אשר הם בפסיקתא מלאחריהם, אבל כל המאמרים בפסיקתא דר"ב מקורם, עד עובדא הוה בהד דהוה קאים ורדי בבקעת בית ארבל כו' ואוקיד זרעיה, כל זה הוא מן הפסיקתא, ומן הסיום לקיים מה שנאמר גפרית ומלח שרפה כל ארצה, וכן המאמר רבה בר כהנא אמר אינן לא במחילות עד סופו לעינוי כל עובר, הוא הוספת המסדר, והמאמר שהביא רבה בר כהנא כו' הוא בלתי מובן כמו שהעירו המפרשים המ"כ הרז"ו והרד"ל אבל נעלם מהם שהוא הוספה ואינו מגוף הפסיקתא דר"ב.

עוד תשוב תראה בפתחא י"א המתחלת ר' יצחק פתח תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמה וגו', אלו זמיתם היתם קוראים בתורה פסוק... ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים פסוק... מן איכה, בכל הפתיחה לא נמצא שום מאמר אנדה, רק סופר ומונה בדרך תשר"ק פסוק בתורה מול פסוק באיכה מן פ"א והמאמר נלקח בחסר כמו שהעירותי שם בהערות שלי, ואין זה מדרך המדרשים, רק המסדר סדרם ושם אותם בפי

בפי ר' יצחק, יען כי בפתיחה שלפניה מובא פתיחה בשמו ויחס גם פתיחה זו אליו. פתיחה כ"ג המתחלת ר' יהושע דסכנין בש"ד לוי פתח וזכור את בוראך היא נובעת מן מדרש קה"ר פי"ב פסוק וישב העפר ושם איתא ר' יהושע בן לוי פתר קריא במקדש אמר להם הנביא לישראל וזכור את בוראך כו' והוא שמה באיזה שניונים, ובמאמר וירח זו סנהדרין הוסיף המסדר של הפתיחה „דתניא [צ"ל דתנן] סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה", והמאמר הזה הנובע מקה"ר פי"ב הוא עד והוא מזכיר עון להתפשט זה עוננו של זכרי', והמאמר שלאחריו הה"ד ורוח לבשה את זכרי' בן יהודה הכהן ויעמוד מעל לעם, וכי מעל ראשי העם היה, הוא לקוח מן קה"ר פי"א פסוק אם רוח המושל תעלה, ובפתיחה שם איתא וכיון שעלה נבוכדנצר התחיל הדם תוסס, אמר מה טיבו של דם זה כו', עד ערק ושדר פרדשנא לביתו ואגייר, השמיט המסדר את לשון המדרש קה"ר שם המתחיל אמר להון אמרו לי מה טיבו של דם זה, אמרו לו זה דם פרים ואילים וכבשים שהיינו מקריבים להקב"ה כו', עד מיד נתמלא הקב"ה רחמים ונבלע במקומו, שהוא לשון הירושלמי תענית פ"ד ה"ה (דף ס"ט ע"א), ופסקתא דר"כ פסקא איכה (דף קכ"ב ע"א) ודברי המדרש נובע משם, אבל המסדר מן הפתיחה שינה הלשון והביא לשון הבבלי גיטין נ"ז ע"ב, סנהדרין צ"ו ע"ב ע"ש, והמאמר הזה נמצא גם בגוף המדרש איכה פ"ב ב' פסוק בלע ה' ופ"ד י"ג פסוק מחטאת נביאיה. והנה בכ"ר רומי מן המדרש איכה (אשר נתתי לפנים הספר) נשמט המאמר מן פ"ב ונמצא רק בפ"ד, ושם הוא כמו שהוא בירושלמי ובפסקתא, אבל בנדפס עשו המדפיסים כרצונם וערבו יחד לשון הירושלמי עם לשון הבבלי. ע"ש בפ"ד הערה ע"ב.

וכמו כן בפתיחה שם אתר שהביא הלשון מן תלמוד בבלי וסוים ושדר פרדשנא לביתיה ואגייר, מתחיל וינאץ השקד זו נביאתו של ירמי' כו', הוא ג"כ מן מדרש קה"ר פי"ב פסוק וישב העפר, ועד סוף הפתיחה והרוח תשוב אל האלהים זה רוח הקודש הוא מן מדרש קה"ר שם, רק בקה"ר סוים אתר זה „את מוצא כיון שראה ירמי' ירושלים הרבה, ובית המקדש שנסרף, וישראל שגלו, ורוח הקודש שנסתלקה לה התחיל עליהם הבל הבליים", ובפתיחתא דאיכה שם סוים כך: „כיון שנסתלק רוח הקודש גלו, וכיון שגלו היה ירמי' מקונן עליהם איכה ישבה בדר". בפתיחה כ"ד נמצא מאמר גדול אשר ניכר בו סימן נערות, בתחלה החל ר' יוחנן פתח משא גיא חיון כו' ונעלם ממני המקור אשר שאב המסדר המאמר הזה, ואח"כ מתחיל ר' ד"א ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספר. וזה שאמר הכתוב ברוח הקודש ע"י בני קרח אלה אוברה ואשפכה עלי נפשי וגו', כנגד מי אמרוהו בני קרח למקרא הוה כו', הוא לקוח מן מדרש מאוחר, ולא נמצא במדרש איכה הלשון „זהו שאומר הכתוב ברוח הקודש על ידי... וזה כסגנון לשון הפסקתא רבתי פל"ד פסקא גילו מאד, זו היא שנאמרה ברוח הקודש ע"י ישעי'. וכן בפסקא רני ושמחי „זו היא שנאמרה ברוח הקודש ע"י שלמה". וכן בפסקא קומי אורי „זו היא שנאמרה ברוח הקודש ע"י דוד מלך ישראל". וכן פסקא שוש אישי „זו היא שנאמרה ברוח הקודש ע"י ירמי'". ואחר המאמר הנ"ל נמצא בפתיחה שם: ר"א ויקרא ה' צבאות, בשעה שביקש הקב"ה להחריב בית המקדש, אמר כל זמן שאני בתוכו אין או"ה נוגעין בו כו', כל המאמר הזה עד סופו לקוח מן מדרש איכה וזמא סי' כ"ו (אשר הוצאתי לאור בערלין הרנ"ד), רק בהוספות ובהרחבת לשון, והילקוט ריש איכה העתיק המאמר הזה מן איכה וזמא (שה' לפניו) ככתבו וכלשונו ממש. ולא מן הפתיחה כי בפתיחה משונה הוא ובהוספת דברים, וכל המאמר בפתיחה א"ר שמעון בר נחמן בשעה שחרב בית המקדש בא אברהם לפני הקב"ה והיה בוכה וממרט זקנו ותולש שערות ראשו ומכה את פניו וקורע את בגדיו ואפר על ראשו והיה מהלך בבית המקדש וסופד וצועק כו', מיד באו עשרים ושתים אותיות כו', עד מיד פתח אברהם כו'. הוא נוסף מן המסדר וליתא באיכה וזמא ואיננו מובא בילקוט שם, והוא מן מדרש מאוחר. גם נמצא במאמר הזה „זהו המשל שאומרים בני אדם, מטוב אדוני לא טוב לי, ומרעתי רע לי" והוא משל מאוחר. המאמר אשר לקח מן איכה וזמא הוא עד ועוד אמר לפניו רבש"ע כתבת בתורתך ושור או שה כו'. ומן המאמר הזה ולהלאה ליתא באיכה וזמא ואיננו

ואינו מובא בלוקוס איכה שם, וגם זה הוא לקוח מן איזה מדרש מאוחר כנראה מסגנון הלשון.

פתיחא כ"ז המתחלת ר' פנחס פתח ואם עד אלה לא תשמעו לי. ר' אליעזר ור' יהושע כו', כל המאמר הוא לקוח מן ספרא בחקותי פ"ה רק מסדר הפתיחות הוסיף המלות "ר' פנחס פתח", ובסוף הוסיף "אתם עברתם לפני שבע עבירות הרי ירמי' בא מקונן עליכם קינות שהוא שבע א"ב" (א), וכל קורא משכיל יראה שהמסדר לקח מאמר אחד מספרא והוסיף בראש "ר' פנחס פתח" ולא חידש מאומה רק הביא דברי הספרא לא יותר.

פתיחא ל"ג המתחלת ר' זעירא פתח ויהי לאבל כנורי ועוגבי לקול בוכים, ארשב"ג לא הי' ימים טובים לישראל כו', מן ארשב"ג לא הי' ימים טובים לישראל כו', וכל המאמר שם על המשנה, הוא מגמרא ירושלמי תענית שם, עד וחזרו ועשוהו יום טוב, והוסיף מסדר הפתיחא "ר' זעירא פתח ויהי לאבל כנורי" גם הסיום "וגרמו עגותיהם ונעשה אבל בעולם הזה בחזרבת הבית פעמים, הה"ד ויהי לאבל כנורי וכיון שגלו התחיל ירמי' מקונן עליהם איכה" הוסיף ג"כ לא זולת, רק זאת עשה כי הוסיף באמצע המאמר איזה דברים מגמרא בבלי תענית, כמו שתראה אחר שהביא דברי המשנה ארשב"ג לא הי' ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב כו' ובהן בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים, מביא: "תנא מי שאין לו אשה נפנה לשם", וזה הוא מגמרא בבלי תענית ל"א ע"א, ובמשניות של תלמוד ירושלמי המשנה נחלקת ומסיימת המשנה ובנות ישראל יוצאת וחולות בכרמים, לכן הביא על זה דברי הגמרא, ומן ומה הי' אומרת הוא בירושלמי שם משנה בפני עצמה, וכן תראה עוד שם בפתיחתא: בשלמא יום כפורים יום סליחה וכפרה כו', וזה הוא מאמר הירושלמי שם תענית פ"ד (דף ס"ט ע"ב) ומוסב על דברי המשנה לא הי' ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים, ובירושלמי נאמר ניחא ביום הכפורים, אבל המסדר מן הפתיחות תפס לשון הבבלי (תענית ל' ע"ב) ושם נאמר "בשלמא" במקום "ניחא" בירושלמי. אולם בעיקר המעם הביא כמו שהוא בירושלמי שם, גם את בעל המאמר הביא כמו שהוא בירושלמי יעקב בר אהא בשם ר' אסי אמר שבו קציצה יפה לעצים כו', אבל בבבלי מובא בתהלה מעמים אחרים ולבסוף סיים רבה ור' יוסף דאמרי תרויהו יום שפסקו מלכרות עצים למערכה, וכן הוסיף בפתיחא שם "אמר רב יהודה אמר שמואל יום שהותרו שבטים כו' עד המוסיף יוסף ודלא מוסיף יוסף", זה הוסיף באמצע מן גמרא בבלי תענית כמו שהעירוני שם בהערותי.

בין הפתיחות נמצאות י"ט פתיחות אשר לא אדע מקורם אשר שאב המסדר ובלוי ספק הם מן מדרשים אשר אבדו מאתנו ואלה הם: פתיחא ה' המתחלת ר' אבהו בשם ר' יוסי בר הנינא פתח כה אמר ה'. פתיחא ו' ר' אבהו בשם ריב"ח אפרים לשמה תתי'. פתיחא ז' ר' אבהו בשם ר' יוסי בר הנינא פתח ואנו ואבלו פתחיה. פתיחא ח' ר' יצחק פתח כי קול נהי נשמע מציון. פתיחא י"ב ר' הנינא בר פפא פתח מערה בגד. פתיחא י"ג רחב"פ פתח מפיון וחרב. פתיחא י"ד רחב"פ פתח איש חכם. פתיחא ט"ו רחב"פ פתח יוסר ליץ. פתיחא ט"ז ר' אבהו פתח דרכך ומעלליך. פתיחא י"ט ר' אבין פתח והוא מהשנא עדניא. פתיחא כ' ר' אלכסנדרי פתח שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג. פתיחא כ"א ר' אלכסנדרי פתח והצרוע אשר בו הנגע. פתיחא כ"ב ר' יהושע דסכנין בש"ר לוי פתח הוי מגיע בית בבית. פתיחא כ"ד ר' יוחנן פתח משא גיא הויין. פתיחא כ"ה ר' יוחנן פתח תנו לה' אלהיכם כבוד (רק באמצע נמצא מאמר מפסיקתא דר"כ עשר מסעות עד אלך אשובה אל מקומי). פתיחא כ"ו ר' נחמן פתח הוי אריאל. פתיחא כ"ט זבדי בן לוי פתח אלהים מושיב יחידים ביתה. פתיחא ל"ב ר' הנינא פתח מבליגיתי עלי יגון.

המדרש

(א) נמנלת איכה נחלל רק ע"פ א"ב, רק ע"פ זכור ה', כ"ב פסוקים הם כנגד א"ב ששניו וכן הביא ר' יוסף קרא בפירושו לאיכה (נדפס בס' דברי הכמים).

גימטריות (ה). גם נמצאו בו באורי מלות ע"ד הדרש אין זה אלא זה (ו) וכן כך וכך אין כתוב כאן אלא... (ז) וכן יבאר איוה מלות מאיוה לשון הם (ח). השתמש הרבה במלות דוות וכו'ן בארתי בהערות. עיין פרק י"א רשימה שערכתי מהם ע"פ סדר א"ב ורשמתי אנה מבוארות בהערות. גם במקומות רבים נמצא פירושים יפים כפי פשוטי המקראות, ולשונו צה וקל ובקיצור נמרץ ודבריו נכנסים ללב.

ד) באיוה זמן ובאיוה מקום נסדר.

המדרש הזה הוא מן המדרשים הקדומים, וגם החוקר הגדול מהריט"ל צונץ ז"ל בספרו על הדרשות דף קע"ט כתב כי המדרש איכה הוא מן המדרשים הישנים, וקבע לו מקום מיד אחר מדרש בראשית רבה, ועוד לפני מדרש יקרא רבה, בכל זאת אודות זמן סדורו ישער ר' המדרש כלו בשלימותו לא נסדר לפני מחצי השנת ממאה השביעית למספרם (הוא ד"א ת' ליצירה), ולא נתן מעם לדבר, ובאמת לא אדע מה הכריוה לאחר זמנו קרוב לזמן הגאונים כי זמן הגאונים התחיל מהתחלת מאה השמינית למספרם (היינו ד"א ת"ן), ואולי בעבור שהביא כי במדרש איכה פ"א פסוק נשקד עול פשעי מזכיר אדום וישמעאל, וזה מכון על ממשלת הערביים, וכוונתו מבוארת שחושב שרמו בזה על מלכות המהמדים שהיתה בראשית המאה השביעית למספרם, אבל באמת לא כוון יפה, כי הכוונה על ממשלת הערביים בימי האמוראים, כי הרבה יהודים היו שריוס בתוכם כאשר העיר בצדק הרב החוקר מראה"ו בספרו ח"ג דף רס"ג, וזלת זה לא נמצא בכל המדרש שום רמו לאחר זמן סדורו, ואם כי קשה לצמצם בכירוד הזמן אשר נתחבר, אבל נוכל להגביל זמנו בערך במאה הראשונה לאלף החמישי (הוא במאה הרביעית למספרם). היינו אחר אשר נסדר התלמוד ירושלמי, כי התלמוד ירושלמי נסדר קרוב מאתיים שנה אחר החורבן, היינו מאה ושמונים שנה אחר הרבן הביי, והרבן הבית שני היתה בשנת ג"א רתכ"ח, וכשתהשוב לזה מאה ושמונים שנה יעלה ד"א ת' (248 למספרם), עיין שער יצוה ומה שהעירותי שם בהערה ש"מ. והבסדר מן מדרש איכה לא ראה עוד את התלמוד בבלי, אשר נסדר ונשלם בערך ד"א רנ"ט—ר"ס (500 למספרם). וכן ראיתי שגם הגאון הרש"ל רפאפורט בספרו ערך מלים ערך אתינא

כתב

חלה כתיב (שם שם). ותשא ותשא כתיב (שם ד"א כזה תצכה). וילא מן בת ליון מצת כתיב (א ו). וילכו בלא כח לפני רודף א"ר אחא כסם שלא גלו אלא כדורף מלאך כך היין נגאלין אלא בגולא מלא, דכתיב ובלא לניון גולא, מלא כתיב (שם שם). נשקד נשקד כתיב (א עו על אלה אני בזויה). אל מקמי גדיותין אלא גזיותין (שם שם). ומדווחים ומדווחם כתיב (א יע קראתי למחשבי, ב יד נביאוך חזו לך). הלכת הלכתי כתיב (שם שם). אל מקמי וילאו אלא ויילאו (א כה שמעו כי נאמנה אני). אל מקמי האתמים אלא התמים (שם שם כל אויבי שמעו רעתי). מלאתי מלאתי כתיב (ב ב בלע ה'). סוכו סוכו כתיב (ב ו וחתם כגן). מלבו מלבד כתיב (שם שם שיחת מופעד). בליה בליל כתיב (ב ב י). נביאו נביאו כתיב (ב יג מה אשידך). סתם תפלתי שסת כתיב לפי שמתו הלכור תפלתהון (ג ה גס כי אשקע ואשקע שסת תפלתו). ארי אריה כתיב (ג י אריה במקתרים). בתולות בעניי יהודה בתלת כתיב (ה יא). בריחוס בריחוס כתיב (ה יג בחורוס עתון נעלו). שלחתי בגלה שלחתי כתיב (שם שם). בהמה בגומעריה חמטוס ושמים (פתוחא לד). מניין איכה (א א איכה ישנה דד). כמנין דד (שם שם). הוא סניי הוא למס חושבנא דדין כחושבנא דדין (א א הימה למס). הוא סת"ל הוא למ"ס חמייא דדין הוא חמייא דדין (שם שם). מנין מלאתי (ב ב בלע ה'). מנין מנית (ג י ו וזמנה). לון לשון איכה אלא לשון קינה (א א איכה ישנה דד). לון לשון איכה אלא חשבה (א ע עומתתה בגלויה). ויודנה מנחר הורחתה (א יג ממרוס שלח אש). סלה נבאך המלה (א עו סלה ה'). לון קדוס רגליו אלא ביה"מ (ב א ולא זכר הדוס רגליו). (ז עילוסת לון כתיב כהן אלא ענינו, ומשנה ענינוס לון כתיב כהן אלא ענינו, ועפעפיהס לון כתיב כהן אלא ועפעפיוס (פתוחא ב'). שפט לון כתיב כהן אלא נשפט (פתוחא י"ד). כי נשבו לון כתיב כהן אלא כי נשבה (פתוחא כ"ה). מתאוניס לון כתיב כהן אלא כמתאוניס (א א הימה כאלמנה). מסיגי בגול לון כתיב כהן אלא כמסיגי (שם שם). כי פרה לון כתיב כהן אלא כפרה (שם שם). הימה אלמנה. לון כתיב כהן אלא כאלמנה (שם שם). דרך קשתו אריב לון כתיב כהן אלא כאריב (שם שם). סיי ה' לון כתיב כהן אלא כאריב (שם שם). לקץ הינויס לון כתיב כהן אלא הינויו (ב ג הסיב אחר וימו). כנגן במנגן לון כתיב כהן אלא כנגן (שם שם). (ח ח"ר ראונון לון לשון אפס אלא לשון ווי (א ב כזה תצכה). ח"ר לוי בערבי קויין למקריקא מסלקסה (א עו סלה ה'). ר' אבא בר כהנא אמר בגומרתא קויין לכחומתא סלוותא (שם שם). אית חתכא לזווחין לחייבא עייבא (ב א איכס יעיב). אית חתכא לזווחין ליביה עייבא (שם שם). ח"ר לוי בערביא קויין לביה עדימת (ב יג מה אשידך).

כתב האגדה של תלמוד בבלי בענין הסיפור מאנשי אתונא מאוחרת הרבה לאגדה של המדרש איכה. ועיין בפרק ו' הארכתני בענין התלמוד בבלי ומדרש איכה. והנה המדרש איכה והמדרשים על ד' מגילות האחרות לא נסדרו בזמן אחד ולא ממסדר אחד, רק בזמנים שונים, ומסדרים שונים.

המדרש איכה נחלק להמשנה פרקים וכלם הם ממסדר אחד הוי' מן הפתיחות שנסדרו בזמן מאוחר קצת מן גוף המדרש איכה ואב אחד לא הולידם כמו שהארכתני בפרק ב'. ואשר שער החוקר צונץ שפרשה האחרונה על שהיא מעט הכמות, ואינה ארוכה כאחרות, וכן פרשה הרביעית ואולי גם פרשה השלישית, נתוסף בזמן מאוחר, היא השערה רחוקה ובלי יסוד, ואם נמצא גם במדרשים אחרים איזה פרשיות שהן קצרות מהאחרות הן מן מסדר אחר ונוספו אח"כ? רק המסדר בתחלה האריך והביא הרבה מעשיות ואח"כ קצר בדרשותיו. ומה שהביא עוד החכם הנ"ל כי בפרשיות האחרונות נתקצרו איזה דברים, מה שהביא הערוך בערך בלע חסר לפנינו, ובאמת מה שהביא הערוך בערך בלע נמצא בכ"י רומי אשר נתתי לפניו הספר, ועוד הרבה מאמרים אשר הערוך הביאם בשם המדרש איכה ולא נמצאים לפנינו בנדפס, כולם הם בכתב יד הנ"ל, אחד לא נערך, וכמו כן הישגים בנוסחאות שהביא הערוך הם עפ"י כתב יד הנ"ל, והמאמר מה שהביא הערוך בערך בלע נשמט בנדפס ע"י הצענוור (א).

ואודות המקום אשר בו נתחבר המדרש איכה ברור כי נסדר בארץ ישראל, ונושא עליו מטבע א"י, הן בבחינות הלשון וכן בסגנון ואופן דרשותיו, וגם שמות האמוראים הנזכרים בו הם כלם שמות אמוראי ארץ ישראל, וגם תראה כי מסופר בו הרבה מעשיות מאנשי ירושלים, והדרשות הם לרוב דברי נחומים על חרבן בית המקדש, ובעבור זה נמצא שהאגדות מתאימות עם אגדת תלמוד ירושלמי אשר היה למראה עיניו. עיין פרק ה'. ושם הבאתי המקומות אשר שאב מתלמוד ירושלמי וגם העירותי כי נמצא אשר רמו לתלמוד ירושלמי וכן תשוב תראה מפורש במדרש פ"א ד' פסוק דרכי ציון, לא היה ארוזים בבבל וכשעלה נבוכדנצר לכאן תלש ארוזים מכאן ושתלן בבבל, וכמו כן תראה בזה שטובא במדרש "רבנן דהתם" וכיון לרבני דבבלאי, עיין פ"א הערה ש"ה.

ה) מקורות אשר מהם המסדר.

1) המשנה. הרבה פעמים הביא דברים ממנה כמו שתראה: (פתיחא סי' י"ג) ולא תהי' כהנת כפונדקית, הוא לשון המשנה יבמות קב"ב ע"א. (פתיחא סי' כ"ג) דחניא [צ"ל דתנן] סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה, הוא לשון המשנה סנהדרין ל"ו ע"ב. (פתיחא סי' ל"ג) תמן תנינן ארשב"ג לא הו' ימים טובים לישראל כתמשה עשר באב, משנה תענית כ"ז ע"ב. (בגוף המדרש א א העיר רבתי עם) דתנן פר היה קרב בעשרים וארבע ואין כל איל ואיל פחות מ"א. משנה יומא כ"ז ע"ב. א ג כל רודפיה השיגה בין המצרים) כההוא דתנן דברי בן ננס בסמיניו ובמצריו. הוא במשנה בב"ב ק"ז ע"א בסמיניו ובמצריו—והמלות "דברי בן ננס" הם שם במשנה שלפניה (דף ק"ה ע"א) וקאי על מדה בחבל, ואינו נמשך למשנה שלאחריה על בסמיניו ובמצריו, כמו שתראה בנמרא שם, רק במשנה שבירושלמי היא משנה אחת, ומשך המלות "דברי בן ננס" למטה: (ג יא דרכי ציון סורר ויפשחני) המד"א אילן שנפשה קושרין אותו בשביעית. הוא במשנה שביעית פ"ד מ"ו. (ג טז הכפישני באפר) כההיא דתנינן ערב ט"ב כו', הוא במשנה תענית

(א) ולסיפך נמלא בנדפס איזה הוספות אשר הוצא ממוץ פנימה, ובכתב יד ליתא, כמו שתראה פ"ד פסוק זכו נזירים תשלג, נוסף בגוף המדרש "ס"א ספיר גזירכס, א"כ יודן כל גזירה וגזירה סתמה גזירושלים סתמה קשה כספיר ואם תחמך דך הוא א"כ פתחם כו' עד לפך עורס על עתמס", וזה נוסף מאוחר מגוה עפ"י כתב יד שלטו. גם צ"ל חשך משחור תחרכס, נמלא הוספה "ס"א לא נכחו בחולות א"כ אלפזר כל זדוק מעשה בעמי אחד כו'", גם נמלא בנדפס איזה פירושים שהוספו המגיה אשר כלו המדרש פנימה, ובכ"י ה"ל אין זכר מזה כמו: פ"א חד מחמינס, תפלי געון בדיקה סוה לא תפאלר אחרין, סרגונוו לא תפלי בתוך". עוד שם ד'ס חד ממלמדווי דרכי ויחנן, חת מייס פ"י ממגנל". וכן צ"ל על אלה איזי כוכיע טהגיע לקיפרוס נהר, מלת "הסכ" הוא מחזרס מגיה.

תענית כ"ו ע"ב. (ד יב לא האמינו) כמה דתנינן תמן על הויקים ועל הזועות ועל הברקים, וכן הוא בפתחתא סי' ל', הוא במשנה ברכות נ"ד ע"א. (ה מו שבת משיוש לבנו) הדא דתנינן משבטלו סנהדרין בטלה השיר מבית משתאות הוא במשנה מוטה פ"ט מ"ב.

(2) התוספתא גם בה השתמש כמו: (א א העיר רבתי עם) ביקש אנריפס המלך לעמוד על מנינם של אוכלסין כו', הוא בתוספתא פסחים סוף פ"ד. (א טו ד"ה ד"א על אלה אני בוכיה) מעשה במרים בתו של נקדימון כו', הוא בתוספתא כתובות סוף פ"ה עיין שם הערה תל"א. (ב' י"ט קומי רוני בלילה) רבי אומר ד' משמרות בלילה כו', תוספתא ריש ברכות. (ד ב ד"א בני ציון) תני רשב"ג מנהג גדול היה בירושלים כו', תוספתא ברכות פ"ד. (ד ב ד"א בני ציון) מעשה בר' יהושע שהלך לרומי כו', תוספתא הוריות פ"ב.

(3) מכילתא (פתיחא כ') כשיצאו ישראל ממצרים היו נוסעים במחלוקת והזונים במחלוקת כו', הוא במכילתא יתרו מס' דבחדש סוף פ"א. (איכה ג' ס"ו) תרדוף באף כו', הוא במכילתא סוף בשלח. (איכה ג' א') אני הגבר דתניא בתהלה נגלה על בני עשו כו' החזירה על בני ישמעאל ולבסוף החזירה על ישראל כו', הוא במכילתא יתרו מס' דבחדש פרישה ח'.

(4) ספרא גם ממנו שאב איזה דברים (פתיחא סי' כ"ז) ר' פנחס פתח ואם עד אלה לא תשמעו לי, ר' אליעזר ור' יהושע כו' הוא מת"כ בחקתי פ"ה, ור' פנחס הביא דרשתם והוסיף רק בסוף „אתם עברתם שבע עבירות הרי ירמי' בא מקונן עליכם, קינות שהוא שבע א"ב". (איכה א' פסוק על אלה אני בוכיה, וכן פ"ב כ' ראה ה' והבטיחה) אמרו עליו על דואג בן יוסף שמת והניח בן קטן כו', הוא מספרא בחקתי פ"ה ה"ג. (ב כב תקרא כיום מועד) ולא היה ביום אף וגו' כנגד הבנים והבנות כו', הוא מספרא בחקתי פ"ד ה"ג. (ה' כ"א) חדש ימינו כקדם כימי עולם זה משה, הוא בספרא ריש שמיני. (ד' א') דתני ר' חייא יכול עוממת כו', הוא מת"כ ריש פ' אחרי מות ועיין בהערות שלי הערה א'.

(5) ספרי נמצא איזה דברים אשר מקורם בספרי כמו: (איכה א' י"ט קראתי למאהבי) אמר ירמי' לישראל הציבו לך ציונים אלו מצות שישראל מצוינים בהם, הוא בספרי עקב סוף פסקא מ"א. (א' כ"א) בקשו לברוח כלפי צפון כו', הוא בספרי האיזנו פסקא שכ"ב. (ה' י"ח על הר ציון ששמים) וכבר היה רבן גמליאל ור"א בן עזרי' ור' יהושע ור"ע נכנסין לרומי כו', הוא בספרי עקב פסקא מ"ג. (ג' א') אני הגבר דתנא בתהלה נגלה על בני עשו כו', הוא בספרי ברכה פסקא שמו"ג.

(6) תלמוד ירושלמי. הרבה מאמרים נובעים מהירושלמי והי' לו למקור להרבה דרשותיו (א). גם תמצא שהביא מאמרי הירושלמי לראי' כמו שתראה: (איכה פ"א י"ג) ממרום שלח וכו' וירדנה. רדה כהיא דתני (בגדפס כדהניא) הרש רופוס את ההיכל, והוא לשון הירושלמי תענית פ"ד סה"ה (דף ס"ט ע"ב) ונתרשה העיר הרש רופוס שהיק טטיא את ההיכל, וכן (איכה ב' ח') חשב ה' היל' וחומה, כההוא דאמר ר' הונא בריה דר' אחא שורה ובר שורה, הוא בירושלמי פסחים פ"ו ה"א (דף ל"ה ע"ב) ושם הגי' דאמר ר' אחא בשם ר' היננא ויאכל היל' וחומה שורה ובר שורה, ואולי הי' כתוב בירושלמי ר' הונא בר אחא ונשתבש ונעשית ר' אחא בשם ר' היננא. והנה סיפורים מהירושלמי באים במדרש איכה, רק נמצא במדרש איכה תוספות וביאורים ומרחיב הספור. והנה ארשום פה המקומות במדרש איכה אשר מקורם בירושלמי: (פתיחא ב') תני רשב"ג אם

(א) אם לפעמים משונה קצת הנוסחה במדרש איכה ממה שהיא בזיוטלמי אין לשפוט מזה כי לא שאב הנוסחך מהמדרש מהירושלמי, כי יתכן לפני מסדר מהמדרש ה' הנוסחה שלפניו בזיוטלמי בנוסחה אחר קצת ממה שהיא כעת לפנינו. וגם במדרש עלמו הנוסחאות משונות מנוסחה אחר לנוסחה שני. ככ"י אחד סי' הנוסחה כך וכך וככ"י שני טוח' נוסחה אחר ובהוספות וגרסאות כמו שתרצה עכ"ל יומי אשך נתתי לפניו הספר, משונה מהגדפס. ולרוב מתאים טוח' הכ"י עם נוסחת הזיוטלמי, לכן אין לדון מזה אם לפעמים הנוסחה משונה, ועל המתאמצים האלה ועל השינויים העיוותיים בספרות שני במקומותם.

ראית עיירות נתלשות כו' עד רב הונא אמר למוד תורה אעפ"י שלא לשמה, הוא מירושלמי
 הגיגה פ"א ה"ז דף ע"ו ע"ג (אף כי מסדר הפירושות לקח זה מן פסיקתא דר"כ איכה ק"ב
 ע"ב כי גם המאמר שלאחריו הוא נובע מהפסיקתא אבל מקור המאמר הוא בירושלמי).
 (פתיחא ב') ר' שמואל אמר וצבא נתתן בפשע בפשעה של תורה, הוא בירושלמי ר"ה
 פ"ג ה"ח נ"ט ע"א (וגם זה לקח המסדר מהפסיקתא דר"כ איכה קב"א ע"א). (פתיחא ה')
 ר' יודן שאל לר' אחא היכן הרגו את זכרי', הוא מירושלמי תענית פ"ד סוף ה"ה (והוא
 ג"כ בפסקא איכה קב"ב ע"א). (פתיחא י"ב) וישורף את בית ה' זה ביהמ"ק כו' הוא
 בירושלמי מגילה פ"ג ה"א דף ע"ג ע"ד. (פתיחא כ"ג) א"ר יוחנן האומר לצולה הרבי זו
 בבל למה נקרא שמה צולה כו' הוא מירושלמי ברכות פ"ד דף ז' ע"ב. (פתיחא ל"ג)
 כל הפתיחא הוא מירושלמי סוף תענית דף ס"ט ע"ג עם איזה הוספות מהמסדר כמו
 שהעירוני בהעירוני. (פתיחא ל"ד) א"ר יוסי בר הלפתא אמר שמים ושתים שנה לא נראה
 עוף מס בא"י כו', הוא בירושלמי תענית פ"ד ה"ח דף ס"ט ע"ב. (עוד שם) א"ר יודן,
 שבע שנים נתקיימה בהם גפרית ומלח כו', ירושלמי כלאים פ"ט סוף ה"ג וירושלמי
 כתובות פ"ב סוף ה"ג. (עוד שם) עובדא הוה בחד דהוה קאים ורדי כו', ירושלמי
 תענית שם.

וכן בגוף המדרש (איכה א') המתחיל חד כותי עבד גרמיה פתר חלמין כו' א"ל
 חמיתו בחלמי משקה וזתא משח כו', ועוד חלומות שלאחריו, הוא בירושלמי מעשר
 שני פ"ד ה"ט דף נ"ה ע"ב, ואיזה חלומות ופתריהון משונה קצת מאשר הוא במדרש,
 כמו שהעירוני על כלן בהערות שלי. (איכה א' ג') מעוני, ר' ביבי ור' הונא בשם רב
 האוכל טבל של מעשר עני הייב מיתה, הוא בירושלמי דמאי פ"ד ה"ה דף כ"ד ע"א
 וירושלמי קדושין פ"ב ה"ט דף ס"ג ע"א. (איכה א' ט"ז) אלה אזכרה בדרכים היו אומרים
 שמחתי באומרים לי בית ה' נלך כו', הוא בירושלמי בכורים פ"ג ה"ב דף ס"ה ע"ג.
 (איכה א' ט"ז) ד"א על אלה אני בוכיה, טרגאנוס שחיק עצמות ילדה לו אשתו בט"ב כו',
 נמצא הספור גם בירושלמי סוכה פ"ה ה"א דף נ"ה ע"ב, אבל כנראה לא שאב המסדר זה
 מן הירושלמי כי הוא משונה מאשר הוא בירושלמי ובסגנון אחר והי' לו מקור אחר עיין
 שם בהערה ת"ג. (איכה א' ט"ז) ד"א על אלה אני בוכיה מעשה במרתא בת בייתוס,
 גם המאמר השני מעשה במרים בתו של נקדימון הוא בירושלמי סוף פ"ה דכתובות.
 (איכה א' ט"ז) ד"א על אלה אני בוכיה, בשני היו מתענין על מפרשי ים, הוא בירושלמי
 תענית פ"ד ה"ד דף ס"ה ע"ב. (איכה א' ט"ז) ד"א על אלה אני בוכיה ר' יהושע בן
 לוי אמר צמה שמו, כל המאמר עד דבי ר' שילא אמר הוא מירושלמי ברכות פ"ב ה"ד
 דף ה' ע"א באיזה שינוים. (איכה ב' ב') בלע ה' ר' פנחס בשם ר' הושעני ארבע
 מאות ושמונים בתי כנסיות הי' בירושלים כו', הוא בירושלמי כתובות פ"ג ה"א, וריש
 פ"ג במגילה (ונמצא גם בפסיקתא דר"כ פסקא איכה). (איכה ב' ב') בלע ה' רבי היה
 דורש בלע ה' עשרין וארבע אפין כו' כל המאמר עד הרם בעברתו הוא בירושלמי תענית
 פ"ד ה"ח דף ס"ה ע"ג באיזה שינוים ובסדר אחר. (איכה ב' ה') בלע ישראל לשלשה
 מקומות גלו ישראל, ירושלמי סנהדרין פ"י ה"ז דף כ"ט ע"ג. (איכה ג' י"ט) קומי רוני
 בלילה, כל המאמר עד ראה ה' והביטה הוא מירושלמי ברכות פ"א ה"א דף ב' ע"ד.
 (איכה ג' ט') גדר דרכי בגוית, כל המאמר עד דוב אורב הוא מירושלמי מעשר שני
 פ"ה ה"ב דף נ"ו ע"א רק סדר המאמרים מהופכים ויש גם איזה שינוים. (איכה ג' ט"ז)
 רב כשהיה אוכל סעודת ט"ב כו', ירושלמי תענית פ"ד ה"ז דף ס"ט ע"ג. (איכה ג' כ"ט)
 יתן בעפר פיהו, זה אחד משה מקראות כו', ירושלמי הגיגה פ"ב רה"א דף ע"ז ע"א.
 (איכה ג' ט"א) נשא לבבנו אל כפיס, ר' אבא בר זבדא ור' תנחום בר הנולאי ור' יאשי'
 נפקין לתעניתא כו', ירושלמי תענית פ"ב ה"א דף ס"ה ע"א. (איכה ד' ב') ד"א בני
 ציון מעשה בר' יהושע שהלך לרומי, ירושלמי הוריות פ"ג ה"ז דף מ"ח ע"ב. (איכה
 ד' ב') הסמולאים בפז, ר' יודן בן קרת בשם רשב"ג משרחב ביה"מ. הוא מירושלמי
 סוכה פ"ד ה"ז דף נ"ד ע"ד. (איכה ד' י"ג) מחטאת נביאיה, ר' יודן שאל לר' אחא
 היכן הרגו את זכרי', ירושלמי תענית פ"ד ה"ה דף ס"ט ע"א. (איכה ד' ב') רות אפנו,
 ר' ישמעאל (בר' יוסן) ור' חוננא היו פושטים במגילת קינות בערב ט"ב, ירושלמי שבת
 פמ"ו

מבוא

ז

פמ"ו ה"א דף ט"ו ע"ג. (איכה ה' ט"ו) שבת משוש לבנו, ר' אבא בר ירמי אמר בראשונה כשהיתה אימת סנהדרין בו' ירושלמי סוטה פ"ט ה"ב דף כ"ד ע"ב. (איכה ה' ט"ו) נפלה עמרת ראשנו, ר' ירמי' דשבשב לבש עמרה של זית בו', ירושלמי סוטה פ"ט ה"ו דף כ"ד סוף ע"ב. (איכה ה' ט"ו) נפלה עמרת ראשנו בר בריה דריב"ל הוה ליה בלע אתא חד ולהש ליה. ירושלמי שבת סוף פ"ד ה"ג דף י"ד ע"ד, וירושלמי ע"ו פ"ב ה"ב דף מ' ע"ד.

7) במדרש איכה נמצאים דרשות אשר נראה כי נובעים מבראשית רבה. כמו שתראה: (פתיחא ד') ר' אבהו פתח והמה כאדם עברו ברית בו', הוא במדרש ב"ר פ"ט אות ט'. (פתיחא י') רב הונא בש"ר יוסף אמר קנמון היה גדל בא"י בו', ב"ר פס"ה אות ט"ו. (איכה א' א') חדא אתתא אתת לגבי ר' אלעזר אמרה ליה חמית דשרית דביתא פקעה בו', ב"ר פפ"ט אות ח'. (איכה א' ב') אין לה מנחם א"ר לוי כל מקום שנאמר אין הוה לה, הוא בב"ר סוף פל"ח. (איכה א' ג') היא ישבה בגוים. ר' יודן בר נחמי' בשם רשב"ל אלו מצאה מנוח בו', הוא בב"ר פל"ג אות ו'. (איכה א' י') ידו פרש צר, ארבעה דברים טובים היה חושב אברהם על לוט עד סופו ובני עמון כעמורה, הוא בב"ר פמ"א אות ג', ובמדרש איכה כתוב והדין ידו פרש צר כי נדרש שם על הכתוב הוה, אבל במדרש ב"ר כתוב: ועוד כתיב ידו פרש צר על כל מחמדיו ע"ש. (איכה א' י"ד) נתנני ה' בידי לא אוכל קום, ר' הונא אמר עשאו עבד מכוון בפני עצמו בו', הוא בב"ר סוף פ"ד. (איכה א' י"ז) פרשה ציון ר' אבא בר כהנא בשם ר' לוי אמר כתיב ויאמר אלהים יקוה המים, אמר הקב"ה יקוה לי המים מה שאני עתיד לעשות בהן משל למלך שבנה פלטרין בו', הוא בב"ר פ"ה אות א' וע"ש בפירש"י המיוחס לו שכתב כל ההגדה הזאת הוא מביאה במדרש איכה. (איכה ב' ב') בלע ה' רבי היה דורש הקול קל יעקב בו', ב"ר פס"ה סוף אות כ"א. (איכה ב' ב') אשרי מי שהוא רואה במפלתו של תרמוד בו', הוא בב"ר פנ"ו אות י"א. (איכה ג' כ"ג) חדשים לבקרים. עד חלקי ה', כל המאמר הוא בב"ר ריש פ"ה.

8) הפסיקתא דרב כהנא ה"ו לו למקויו ושאל ממנה הרבה דרשות. וגם איזה פתיחות נובעים מן הפסיקתא דר"ב פתיחא א' הוא מן פסקא דברי ירמי' (ק"י ע"ב). פתיחא ב' הוא מפסיקתא דר"ב פסקא איכה ק"ב ע"ב וכמו כן מחצית השנית מן פתיחא ב' המתחלת כה אמר ה' צבאות, התבוננו בו' לקח מן פדר"ב פסקא איכה ק"ב ע"א. פתיחא ג' הוא מפסקא איכה דף ק"ט ע"ב. פתיחא ד' מן פסקא איכה ק"ט ע"א. פתיחא ט' כל הפתיחות הוא מפסיקתא דר"ב פסקא אנכי קל"ז ע"ב ושם היא מיוסד על הכתוב חרפה שברה לבי (תהלים ס"ט כ"א) והמסדר מן הפתיחא הציג בראש ר' יצחק פתח ושם בפסיקתא הוא סתמי. פתיחא י"ב וישרוף את בית ה' זה בית המקדש בו', דאמר ר' פנחס בו', הוא בפסיקתא פסקא איכה קכ"א ע"ב. פתיחא כ"ג ר' יודן שאל לר' אחא היכן הרגו את זכורי', פסיקתא דר"ב פסקא איכה קכ"ב ע"א. פתיחא כ"ה עשר מסעות בו', פסיקתא דר"ב פסקא דברי ירמי' ק"ד ע"ב. פתיחא ל"ד א"ר אחא ג' דברים בו', הוא מפסיקתא פסקא דברי ירמי' ק"ג ע"א. גם בנוף המדרש תמצא הרבה מאמרים הנובעים מן הפסיקתא דר"ב כמו: (איכה א' א') א"ר לוי משל למטרונה אחת בו', הוא בפסיקתא דר"ב פסקא איכה קכ"א ע"ב, עיין הערה א'. (שם שם) ר' יהודה ור' נחמי', ר' נחמי' אמר אין לשון איכה אלא לשון קינה, הוא שם שם. (שם שם) ד"ה איכה ישבה בדר שאל הקב"ה למלאכי השרת מלך בו' כשהוא אבל בו', פסיקתא איכה דף ק"ט ע"ב ומובא בילקוט ישע"י רמז ר"ץ בשם הפסיקתא. (איכה א' ב') ד"ה ד"א בכה תבכה, אזכרה נגינתי בלילה, כל המאמר הוא מפסיקתא דר"ב פסקא ותאמר ציון, ומובא בילקוט תהלים רמז תתט"ו בשם הפסיקתא. (איכה א' ב') אין לה מנחם בו', הוא מפסיקתא פסקא עניה סוערה ורני עקרה ונשנה גם בב"ר סוף פל"ח. (איכה א' ו') וילכו בלא כת לפני רודף בו', פסיקתא פסקא סליחות קס"ו ע"ב. (איכה א' כ"א) שמעו כי נאנתה אני, ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי פתר קריה עד סופו כמוני לרעה ולא כמוני לטובה, הוא מפסיקתא פסקא אנכי דף קל"ה ע"א ע"ב קל"ט ע"א. (איכה א' כ"ב) כי רבות אנהותי, את מוצא בכל דבר שהטאו ישראל בו לקו וכו' מתנחמים בו' עד ההפך עלי בלהות, כל המאמר

המאמר הוא בפסיקתא פסקא נחמו דף קכ"ה ע"ב, עד סוף הפסקא והמאמר נובע מהפסיקתא, כי שם מובא כל זה על שם הסיום ומתנחמין בכפלים נחמו נחמו עמי. (איכה ב' ב') בלע ה' ר' פנחס בש"ר הושע'י אומר ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות כו', הוא בפסיקתא פסקא דאיכה דף קכ"א ע"ב. (איכה ב' ג') גרע בחרי אף ר' עזרי' ור' אבהו בשם ריש לקיש כו', הוא מפסדר"כ פסקא ותאמר ציון קל"א ע"ב. (איכה ב' ו"ג) מה אעירך עד נביאיך כל המאמר הוא בפסיקתא דר"כ פסקא נחמו קכ"ד ע"ב. (איכה ב' י"ט) קומי רוני בלילה, ר' פנחס בש"ר אלעזר בר מנחם אמר כנור היה נתון תחת מראשותיו כו', הוא בפסיקתא פסקא ויהי בחצי הלילה (ס"ב ע"ב). (איכה ג' כ"א) זאת אישיר ר' אבא בר כהנא אמר משל למלך, הוא בפסיקתא פסקא אנכי קל"ט ע"ב. (איכה ג' ל"ט) מה יתאונן אדם חי כו', הוא מפסיקתא ותאמר ציון קל" ע"ב ע"ש בהערות שלי. (איכה ג' מ"ד) סכותה בענן לך, ר' חוננא בר פפא בעי קומי ר' שמואל בר נחמני כו', הוא בפסיקתא פסקא שובה קנ"ו ע"א. (איכה ג' ס"ד) תשיב להם גמול כו', כל המאמר עד לפני ה' בגלגל, הוא מפסיקתא פסקא זכור כ"ה ע"א. (איכה ד' ז') זכו נזיריה, א"ר יודן כל גזרה וגזרה שהיתה בירושלים כו', מעשה באדם אחד, הוא בפסיקתא פסקא עניה סוערה קל"ה ע"ב. (איכה ד' י"ג) מחמאת נביאיה, ר' יודן שאל לר' אחא היכן הרגו את זכרי', פסיקתא פסקא איכה קכ"ב ע"א. (איכה ד' ט"ו) סורו טמא, ר' חנינא פתר קרייא בבנות ירושלים, כל המאמר הוא בפסיקתא פסקא ותאמר ציון קל"ב ע"א. (איכה ה' כ"ב) כי אם מאס מאסתנו כההיא דאמר ריש לקיש אם מאיסה כו', הוא בפסיקתא פסקא ותאמר ציון קל" ע"ב.

(9) במבוא למדרש שו"ט סי' ט' אות ז' חשבתי כי המדרש שו"ט הי' למקור למדרש איכה ולקח דברים ממנו. אבל כעת ראיתי כי אין לברר מי לקח ממי כי שניהם הם מדרשים קדומים. ואלה הם המקומות אשר רשמתי שם. (פתיחתא אות ו') ר' אבהו בש"ר יוסי בר חנינא פתח אפרים לשמה תהי', נשנה בשו"ט ריש מזמור ע"ו. ואולי מסדר הפתיחות לקח משו"ט כי הפתיחות מאוחרים בזמן מן גוף המדרש איכה. (פתיחא כ"ג) שמונה עשרה שנה היתה בת קול יוצאת בפלמין של נבוכדנצר כו', הוא בשו"ט מזמור ע"ט אות ב' ונשנה גם בקה"ר פי"ב פסוק וזכור את בוראך ואולי שאב משם. (פתיחתא ל') ארבעה מלכים היו מה שתבע זה לא תבע זה כו' נמצא ג"כ בגוף המדרש איכה פ"ד המתחיל לא האמינו מלכי ארץ נשנה בשו"ט מזמור ע"ט אות א' אבל קצת בסגנון אחר. (שם שם) ריב"ל אמר לשתי לילות ויום אחד הי' הקב"ה מאיר לו כו', הוא בשו"ט מזמור י"ח אות ג' אבל יותר נכון כי הוא נובע מן פסיקתא דר"כ פסקא אחרי מות (קע"ה ע"ב). בגוף המדרש (פ"א ט') פסוק טומאתה, כתיב כרו לי זדים שיחות, המאמר הוא ג"כ במדרש שו"ט מזמור כ"ב אות י"ו ואין לברר מי לקח ממי, עיין שו"ט שם הערה ש"ל. (פ"א י"ד) פסוק הקשיל כחי א"ר תנחום בר' חנינא ארבעה דברים מתישין הבח כו', הוא בשו"ט סוף מזמור ל"א וגם בכאן אין להכריע. (פ"ב ג') פסוק גרע בחרי אף, אשר קרנות הם, הוא בשו"ט מזמור ע"ה אות ה'. (שם) ויבער ביעקב כאשר להבה, אמר ריש לקיש כשהפורעניות באה לעולם אינו מרגיש תחלה אלא יעקב, הוא בשו"ט סוף מזמור י"ד אבל בסגנון אחר ע"ש הערה ל"ד. (פ"ג כ"ג) הדישים לבקרים ר' סימון אמר על שאת מחדשנו בבוקרן של מלכות, התחלת המאמר מובא בשו"ט מזמור כ"ה אות ב', אבל כל המאמר נובע מן ב"ר ריש פע"ה. (פ"ד י"א) ויצת אש בציון כתיב מזמור לאסף בכיה מבעי ליה, הוא בשו"ט מזמור ע"ט אות ג', אבל בסגנון אחר ע"ש הערה ל"ב. (שם י"ט) פסוק קלים הי' רודפנו ר' אייבו אומר כו', במדרש שו"ט מזמור ד' אות י' הוא בסגנון אחר, עיין מדרש איכה הערה קי"ג. (פ"ה כ"א) פסוק השיבנו אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה כו', במדרש שו"ט סוף מזמור פ"ה הוא בסגנון אחר.

י) מדרש איכה ותלמוד בבלי.

בפרק ה' הבאתי כי התלמוד ירושלמי היה למקור למדרש איכה והבאת שם הרבה דוגמאות, לא כן תלמוד בבלי, המסדר מן מדרש איכה לא ראה

עוד (*), ואם נמצאים לפעמים איזה מאמרים במדרש איכה הדומים קצת להמאמרים בתלמוד בבלי (ב), יראה כל קורא משכיל כי משונים הם זו מזו, והמאמרים בבבלי הם מאוחרים, גם משונה בהם שמות האומרים כאשר תראה להלן, והמסדר בתלמוד בבלי לא לקח מן מדרש איכה, וראיתי כי הרב החוקר מהראה"ו בספרו דד"ו ח"ג דף רס"ג כתב וז"ל: מצאנו דוגמאות מן המדרש איכה בתלמוד בבלי וכשנתבונן בהן נבוא לשער כי היה ספר אנדה הזה למראה עיני מסדר הבבלי. אולם לדעתי המסדר מהבבלי לא שאב מן מדרש איכה ואולי לא ראוהו, כמו שתראה בהמאמרים אשר יש להם דמיון קצת. (ברכות ג' ע"ב) אמר רב אחא בר ביונא א"ר שמעון חסידא כנור היה תלוי למעלה ממתנו של דוד וכיון שהגיע הצות לילה בא רוח צפונית ונושבת בו ומנגן מאליו כו'. ובמדרש איכה פ"ב פסוק קומי רני בלילה מובא זה בשם ר' לוי והמאמר במדרש נובע מפסיקתא דר"כ פסקא ויהי בחצי הלילה (ס"ג ע"א) ושם משונה הנ"ל במאמר של ר' לוי והעירותי שם בהערה י"ו במדרש איכה שנו המעתיקים את הלשון ושמו בפי ר' לוי דברי ר' אחא בר ביונא מש"ם בבלי יען כי חשבו כי שני המאמרים שוים בענינם ולא ראו השנו הדק אשר ביניהם ע"ש.

(ברכות ז' ע"א) כמה רגע כו', ובאיכה רבה פ"ב פסוק קומי רני בלילה מובא מנין אחר בשם שמואל.

(ברכות מ"ח ע"ב) אמר רב מתנא אותו היום שניתנו הרוני ביתר לקבורה תקנו ביבנה הטוב והמטיב כו' ובמדרש איכה פ"ב פסוק בלע ה' מובא ר' הונא אמר יום שניתנו הרוני ביתר לקבורה נקבעו הטוב והמטיב כו', והוא כמו שהוא בירושלמי תענית פ"ד דף ס"ט ע"א בשם ר' חונא והוא כמו ר' הונא:

(שבת כ"ה ע"ב) נשיתי טובה אמר רבי ירמ' זו בית המרחץ, ור' יוחנן אמר זו רחיצת ידים ורגלים בחמין, וברבה פ"ג פסוק ויגרם נשיתי טובה ארשב"ג זו רחיצת ידים ורגלים אחר המרחץ. ע"ש במ"כ ועיין ביפה ענף שכתב בפ"ב דשבת איתא הדרש באופן אחר.

(שבת ס"ב ע"ב) דרש רבא בריה דרב עילאי מאי דכתיב יען כי גבהו בנות ציון כו' אבל באיכה רבה פ"ד פ' סורו טמא נמצא המאמר באופן אחר ושמות האומרים הם אחרים והוא כלשון פסיקתא דר"כ פסקא ותאמר ציון (קל"ב ע"א) וע"ש בהערות שלי הערותי על השינויים.

(עירובין נ"ג ע"ב) מסופר מר' יהושע בן חנני' מימי לא נצחני אדם חוץ מאשה תינוק ותינוקת, והמעשה מן תינוק ותינוקת מסופר באיכה רבה פ"א פסוק רבתי בגוים המתחיל מעשה בר' יהושע באופן אחר, ומובא שם עוד הרבה ספורים מן התינוק אשר ליתא בבבלי, וכאשר הוא בבבלי מובא במס' ד"א רבה פ"ו ע"ש.

(פסחים ס"ד ע"ב) פעם אחת ביקש אנריפס המלך ליתן עניני באוכלסי ישראל כו', באיכה רבה פ"א פסוק העיר רבתי עם הוא בסגנון אחר והוא כמו בתוספתא סוף פ"ד דפסחים.

(פסחים ק"א ע"ב) תרי קמבי הוי כו', ובאיכה רבה פ"א פסוק כל רודפיה ר' אבא בר כהנא ור' לוי כו', משונה הוא מאשר מובא בנמרא שם וגם בעל יפה ענף כתב שם סוגיא דמיהרא בפרק ערבי פסחים גבי תרי קמבי הוי כו', הוא דלא כדברי המדרש כאן.

(ר"ה ל"א ע"א) עשר מסעות נסעה שכינה כו'. ובפתיחה דאיכה סי' כ"ה, הנוסחא משונה והוא כמו שהוא בפסיקתא דר"כ דברי ירמ' ע"ש הערה צ"א.

(יומא ל"ח ע"ב) מעשה בדואן בן יוסף שהניחו אביו בן קמן לאמו בכל יום היתה אמו מודדתו בטפחים וכו'. ובאיכה רבה פ"א פסוק על אלה אני בוכיה מסופר המעשה מדואן בן יוסף

(א) ונפתיחות שם קלת מאוחרים לגוף המדרש איכה נמצא איזה דברים ששאל מהבבלי עיין לעיל פסק ז'. (ב) ונמצא איזה מאמרים אשר הוסיפו המעתיקים, ואם המדפיסים נוגמלה בבלי אל המדרש איכה כמו הפעולות בהענות עיין לדוגמה פ"א הערה ק"ב והערה כ"ג.

יוסף שמת והניח בן קטן לאמו כו' ועוד שינויים, וגי' המדרש הוא כמו שהוא בת"כ בהקתי פרק ו' ה"ג וירושלמי הוריות פ"ג ה"ז דף מ"ה ע"ב.

(סוכה נ"ה ע"ב) „א"ר אלעזר הני שבעים פרים כנגד מי, כנגד שבעים אמות, ובמדרש איכה פ"א פסוק אוכרה מובא א"ר פנחס שבעים אמותם שבעים פרים שהיו ישראל מקריבים בהג כנגד שבעים אמות הם, כדי שלא יצדה העולם מהם, וכ"ה כפסיקתא דר"ב פסקא ביום השמיני עצרת וע"ש הערה ע"ב וע"ג.

(תענית כ"ו ע"ב) אנשי משמר יושבין ד' תעניות, בשני על יורדי הים, בשלישי על הולכי מדברות, ברביעי על אסכרה, בחמישי על עוברות ומיניקות כו', ובאיכה רבה פ"א פסוק על אלה הלשון משונה קצת ובמדרש הוא כלשון הירושלמי תענית פ"ד ה"ד דף ס"ח ע"ב.

(מגילה י"ד ע"א) א"ר אבא בר כהנא גדולה הסרת טבעת יותר ממ"ח נביאים ה' נביאות שנתנבאו להן לישראל שכולן לא החזירו למוטב ואילו הסרת טבעת החזירתן למוטב, ובאיכה רבה פ"ד פסוק תם עונך מובא בשם רשב"ל טובה היתה הסרת טבעתו של אחשורוש על ישראל במדי מששים רבוא נביאים שנתנבאו בימי אליהו, למה, שבוה היתה גאולה ובוה לא היתה גאולה.

(מגילה ט"ו ע"א) ויאמר ויאמר א"ר אבהו בתחלה ע"י מתורגמן כיון דאמרה ליה מדבית שאול קאתינא מיד ויאמר „לאסתר המלכה", ובאיכה רבה פ"א פסוק ממרום מובא בשם רב שאמר בשם ר"א בסגנון אחר ולהיפך ממה שהוא בגמרא.

(יבמות ט"ז ע"ב) אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן מאי דכתיב ידו פרש צר על כל מחמדיה זה עמון ומואב בשעה שנכנסו להיכל הכל נפנו על כסף וזהב כו', ובאיכה רבה פ"א פסוק ידו פרש צר הוא בסגנון אחר ולא בשם רשב"ל וכך איתא שם את מוצא בשעה שנכנסו שנאמרים לבית המקדש נכנסו עמונים ומואבים עמהם והיו הכל רצין לבזו כסף וזהב כו' ונמצא שמה גם מאמר בשם ר' יהודה בר סימון בש"ר לוי בר פרטא ע"ש. (יבמות ס"ג ע"ב) נתנני ה' בידי לא אוכל קום אמר רב חסדא אמר מר עוקבא בר חייא זו אשה רעה וכתובתה מרובה, ובמדרש איכה פ"א פסוק הכשיל כחי מובא זה בשם רבנן.

(גדרים ס"ד ע"ב) תניא ארבעה השובין כמת, ובאיכה רבה פ"ג פסוק בלה בשרי מובא זה בשם ר' שמואל כמו שהוא בב"ר פ"א אות ו'.

גיטין נ"ז ע"א) הוה בה תלתא עתירי נקדימון בן גוריון ובן כלבא שבוע ובן ציצית הכסת כו' אבא סקרא ריש בריוני דירושלים בר אחתיה דרבן יוחנן בן זכאי כו', ובאיכה רבה פ"א פסוק ה' צריה הוא באופן אחר ע"ש.

(גיטין נ"ז ע"א) כפר ביש כפר שיחליים כפר דכריא והובא טעמים לשמותם, ובאיכה רבה פ"ב פסוק בלע ה' מובא טעמים אחרים, והטעמים הם כמו שהוא בירושלמי תענית פ"ד דף ס"ט ע"א ע"ש.

(גיטין נ"ז ע"ב) בענון דמו של זכרי' דהוה קא מרתח. עיין באיכה רבה פ"ב פסוק בלע ה' בסגנון אחר ובמדרש הוא כלשון הירושלמי תענית פ"ד דף ס"ט ע"א.

(שם שם) הקול קול יעקב והיודים ידי עשו, הקול זה אדריינוס קיסר שהרג באלכסנדריא של מצרים ששים רבוא על ששים רבוא, ואמרי לה ארבעת אלפים רבוא כו'. ובאיכה רבה פ"ב פ' בלע ה' א"ר יוחנן הקול קול יעקב קול אדריינוס קיסר הרג בביתר שמונים אלף רבוא בני אדם כו'.

(שם נ"ז ע"ב) אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן ארבעים סאה קצוצי תפולין נמצאו בראשי הרוגי ביתר, ר' ינאי בר' ישמעאל אמר שלש קופות של ארבעים ארבעים סאה, במתניתא תנא ארבעים קופות של שלש סאין, א"ר אסי ארבעה קבין מוח נמצאו על אבן אחת, ובאיכה רבה פ"ב פ' בלע ה' הוא באופן אחר א"ר יוחנן שלש מאות מוחי תנוקת נמצאו על אבן אחת, ושלש מאות קופות של קצוצי תפולין נמצאו בביתר וכל אחת ואחת ואחת מוחקת שלש סאין, והוא כלשון הירושלמי תענית פ"ד דף ס"ט ע"א. ושם ליתא שם האומר רק „אמרו".

(שם שם) מעשה בר' מאות ילדים וילדות שנשבו לקלון כו' מבשן אשיב מבין שני אריה כו', ובאיכה רבה פ"א פסוק על אלה אני בוכיה מסופר באופן אחר, וגם המ"ב כתב שם בפ' הניזקין תמצא הענין קצת באופן אחר.

(שם ג"ה ע"א) ת"ר מעשה בר' יהושע בן חנניא שהלך לכרך גדול שברומי אמרו לו תינוק אחד יש בבית האסורים כו'. וזה מובא ג"כ כן באיכה רבה פ"ד פסוק בני ציון היקרים אבל מקור המאמר הוא בתוספתא הוריות פ"ב.

(שם שם) מובא מעשה בבנו ובבתו של רבי ישמעאל בן אלישע שנשבו לשני אדונים לימים נזדווגו שניהם במקום אחד כו', ובאיכה רבה פ"א פסוק על אלה אני בוכיה מובא מעשה כזו בבני צדוק הכהן ובסגנון אחר ובאריכות יותר, ע"ש.

(שם ע' ע"א) ג' דברים מכחישים כחו של אדם פחד דרך ועון, ובאיכה רבה פ"א פסוק הכשיל מובא בשם ר' תנחום בר' ירמ' ארבעה דברים מתישין כחו של אדם תענית דרך עון ומלכות, ועיין שו"ט מזמור ל"א הערה ל"ה מה שהעירותי שם.

(ב"ק ט"ז סע"ב) וכבוד עשו לו במותו מלמד שהושיבו ישיבה על קברו כו' אלא שהניחו ס"ת על מותו ואמרו קיים זה מה שכתוב בזה. ובאיכה רבה בפתחא כ"ה. מה כבוד עשו לו ר' יהודה בר סימון אמר בית וועד בנו למעלה מקברו בשעה שהיו הולכים לשם היו אומרים לו למדנו, ר' חנין אמר ספר תורה נתנו למעלה מקברו ואמרו זה שהוא מוטל בארון זה קיים מה שכתוב בזה ורבנן אמרי הציעו לו טפמיות כו'.

(ב"ב צ"ג ע"ב) היה רשב"ג אומר מנהג גדול היה בירושלים מפה פרוסה ע"ג הפתח כל זמן שמפה פרוסה אורחין נכנסין נסתלקה המפה אין האורחין נכנסין. ובאיכה רבה פ"ד פסוק בני ציון ד"ה מעשה. רשב"ג אומר מנהג גדול היה בירושלים פורשין מטפחת על גבי הפתח, כל זמן שהמטפחת פרושה אורחין נכנסין, נסתלקה המטפחת אין רשות לאורחין להכנס אלא שלש פסיעות. המקור הוא בתוספתא ברכות פ"ד, והסיוס במדרש, אלא שלש פסיעות" הוא מיותר ונשתרבב ממאמר שלפניו בתוספתא, הבא אחר שלש פרפראות אין לו רשות לכנוס. וזוהי נעשית בטעות אלא שלש פסיעות.

(סנהדרין כ"ג ע"א) אמר רב יהודה אמר רב כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין לא היו חותמין על המשמר אלא א"ב יודעין מי חותם עמהם כו', ובאיכה רבה פ"ד פסוק בני ציון היקרים מה היתה יקרותו רשב"ג אומר כו' ע"ש.

(סנהדרין מ"ח ע"ב) ויורו היורים למלך יאשיהו (דה"ב ל"ה) אמר רב יהודה אמר רב שעשו כל גופו ככברה. ובאיכה רבה פ"א פסוק צדיק הוא ה' מובא זה בשם ר' מני שלש מאות חציו הורו בו עד שנעשה גופו ככברה.

(סנהדרין צ"ה ע"ב) וכמה נשתייר מהם רב אמר עשרה כו' כמה נער יכול לכתוב עשרה, ושמואל אמר תשעה כו' ריב"ל אמר י"ד, ר' יוחנן אמר המשה כו'. ובאיכה רבה פ"ד פסוק לא האמינו כתוב כמה נשתייר מהן רב אמר עשרה שנ' ונער יכתבם, שכן דרכו של נער להיות כותב יו"ד. (וכן יש לתקן בגמרא שכן נער יכול לכתוב י' ר"ל

אות י' והמרפסים הציגו בטעות עשרה) ועי' תוס' מנחות כ"ט ע"א ד"ה קוצו של יוד ר' אליעזר אומר ששה כו' ר' יהושע אומר המשה ר' יהודה בר סימון אמר תשעה כו' ר' תנחום בר חניליא אמר ארבעה עשר כו'. ועיין מדרש תהלים מזמור ע"ט אות א ובהערות שלי.

(סנהדרין צ"ח ע"ב) דבי ר' שילא אמרי שילה שמו כו' דבי ר' ינאי אמרי ינון שמו כו'. והסיוס וי"א מנחם בן חזקיה שמו, ורבנן אמרי חיוורא דבי רבי שמו כו' ליתא באיכה רבה פ"א פסוק על אלה, ושם אתיא ר' ביבא סגנורא אמר נהירא שמו.

(סנהדרין ק"ב ע"א) א"ר יצחק אין לך כל פורענות כו', ובאופן אחר איכה רבה פ"א פ' כל רעיה ר' יהודה בשם ר' יוסי אומר אין לך דור ודור שאינו נוטל מחמאו של עגל.

(סנהדרין ק"ד ע"א) אמר רבה א"ר יוחנן מפני מה לקו ישראל באיכה מפני שעברו על ל"ו כריתות שבתורה, ובמדרש איכה פ"א א"ר לוי לא גלו ישראל עד שכפרו בל"ו כריתות שבתורה מנין איכה.

(שם שם) אמר ר' יהודה אמר רב כאלמנה ולא אלמנה ממש אלא כאשה שהלך בעלה

בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אליה, ובאיכה רבה פ"א מובא זה בשם ר' אבא בר כהנא.

(שם שם) ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא (במדבר י"ד) אמר רבה א"ר יוחנן אותו היום ט"ב היה, אמר להן הקב"ה לישראל אתם בכיתם בכיה של חנם ואני אקבע לכם בכיה לדורות, ובאיכה רבה פ"א פסוק אזכרה מובא א"ר שמעון בן יוחאי אמר הקב"ה לישראל אתם בכיתם בכיה של תפלות, סופכם להיות בוכים בכיה של ממש, והיכן בכו ישראל בכיה של תפלות ותשא כל העדה ויתנו את קולם [ויבכו וגו']. גם נמצא שם הסיום בשם ר' איבו ור' יהודה בר סימון היכן בכו בכיה של ממש.

(שם שם) ת"ר מעשה בשני בני אדם שנשבו בחר הכרמל והי' שבאי מהלך אחריהם אמר אחד מהם לחבירו גמל שמהלכת לפנינו סומא באחת מעיניה ומעונה שתי נודות אחת של יין ואחת של שמן כו'. ועיין סיפור כעין זה באיכה רבה פ"א ככאמר חד מאתניס אתא לירושלים עבד תלת שנין ופלג למילף לישן דחוכמתא כו' ועיין בהערות שלי למדרש איכה שם. הערה ק"ז והערה ק"ג:

(שם שם) ד"א בלילה שכל הבוכה בלילה קולו נשמע, ד"א בלילה שכל הבוכה בלילה השומע קולו בוכה כנגדו, ובאיכה רבה פ"א פסוק בלילה הוא בסגנון אחר למה בלילה לפי שאין קול הולך אלא בלילה, א"ר איבו לילה מושך עמה קינה.

(שם שם) מעשה באשה ארת שכנתו של רבן גמליאל כו' הוא בשני קצת באיכה רבה פ"א פ' בלילה, ונאמר שם „והיה לה בן תשורת” גם „והיה נזכר חורבן בית המקדש” וליתא בגמרא.

(שם שם) היו צריה לראש, אמר רבה א"ר יוחנן כל המיצר לישראל נעשה ראש, ובמדרש איכה פ"א פסוק היו צריה מובא זה בשם ר' הילל בר' ברכי' כל מי שבא להצר לישראל נעשה ראש.

(סנהדרין ק"ד ע"ב) פצו עלינו פיהם אמר רבה א"ר יוחנן בשביל מה הקדים פ"א לעיין בשביל מרגלים שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם. ובאיכה רבה פ"ב פסק פצו עלינו פיהם מובא סתמי למה הקדים פ' לע' לפי שהיו אומרים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם.

(מכות כ"ד ע"א) וכבר היה ר"ג וראב"ע ור' יהושע ור"ע מהלכין בדרך ושמעו קול המגנה של רומי כו', ונמצא ג"כ באיכה רבה פ"ה פ' על אלה אני בוכיה, ונובע מן ספרי עקב פסקא ט"ג.

(בכורות ח' ע"ב) מסופר מתכמה של סבי דבי אתונא אשר עלה עליהם בחכמה ר' יהושע בן חנניה, ובמדרש איכה פסוק רבתי בגוים מסופר איך עלו עליהם בחכמה זו אנשי ירושלים, ואחת השאלות הנמצאות בתלמוד בבלי מסבי דבי אתונא לריב"ה לנסותו, ותשובתו אליהם. אייתי ליה תרי ביעי אמרו ליה הי' דוגתא אוכמתי (איזה של תרנגולת שתורה) והי דוגתא תיורת, אייתי להו תרי גבינו אפר להו הי דעינו אוכמתי והי דעינו תיורת, יש דוגמתו ממש במדרש איכה שם רק בהפך התשובה לשאלה והשאלה לתשובה, כי זקן אחד מאתונס בא לירושלים ונתן פרוטות לתינוק לקנות לו ביצים וגבינות ובהביאו אותם אליו אמר לו הזקן הראה לי איזה גבינה של עז שחור ואיזה של לבן, ויען אליו התינוק אתה איש זקן הראני איזה ביצה היא מתרנגולת שחורה ואיזה היא מלבנה. ועוד בתלמוד אמרו סבי דבי אתונא לריב"ה יש לנו באר במדבר הביאהו לעיר, אמר להם עשו לי חבלים מסובין ואביאהו. ועוד אמרו לו אבן של ריחיים נשבר לנו תפור אותו, השיבם הוציאו לי חומין ממנו ואתפרהו. ובמדרש איכה מסופר אחד מאתונס בא לירושלים ומצא שם מדוכה נשברת ויבאיה שמה לחייט ויאמר לו תפור אותה לי, הוציא החייט מלא קמצו חול ויאמר לו ארוג לי חומין מזה ואתפור לך המדוכה, ועוד איזה דמינות. ופה העיר הנאון בעל ערך מלין דף רנ"ב, האגדה של תלמוד בבלי בענין זה מאותרת הרבה לאגדה של המדרש איכה ושמעו בבבל סיפורים מחכמי בני אתונא בזמן קודם להם וכן שמעו על ריב"ה כי חכם מפורסם היה וכא הסיפור איך

עוד במדרש שה"ש שם פ"ה פסוק פשמתי את כתנתי ר' הנינא אמר יום שנודג להם נבוכדנצר הושע לישראל פשט מהם שני לבושים כו', הוא בפתיהא י"ב שם פסוק אני ישנה א"ר חייא בר אבא איכן מצינו שנקרא הקב"ה לבן של ישראל כו', היא בפתיהתא מ"ז, ושם הגי' א"ר חייא ולא בר אבא, ואולי מקור אחד הי' לשניהם. עוד שם פ"ז פסוק זאת קומתך ר' ברכי' בשם ר' לוי אמר בשני מקומות פעלו ישראל עם הקב"ה, בסיני פעלו בלבם ולא פעלו בפיהם, הוא באיכה רבה פ"ג פסוק כי לא יונח :

(4) מדרש קהלת רבה. (נזכר מרבינו נסים בן יעקב בס' המפתח ברכות פ"א) כבר שמש במדרש איכה (ב) כמו שתראה פ"א פסוק כל הדברים יגעום ר"א בש"ר הנינא בריה דר' אבהו הוה אמר הדין עובדא הוה באיתתא שהוליקה את בנה אצל הגתתום בקיסרין כו', הוא באיכה רבה פ"ג פסוק ויגרם. רש"י פ"ב פסוק ושנאתי את החיים ר' הונא אמר ויהי האדם לנפש חיה, הוא באיכה רבה פ"ג פסוק הכשיל כחי. שם פ"ג פסוק ועוד ראיתי ר' יוחנן בעא קמיה ר' אחא באיזה מקום הרנו את זכרי' כו', והוא באיכה רבה פ"ב פסוק בלע ה', ונמצא עוד זה במקומות אחרים. שם פ"ז פסוק טובה חכמה ג' בלויטין היו בירושלים כו', הוא באיכה רבה פ"א פסוק היו צריה לראש :

(5) מדרש אסתר רבה הוא מדרש מאוחר, וקשה לברר אם שמש במדרש איכה. בפ"א אות ד' ר' ברכי' אמר בני אכפיה ובני אמורי ורבנן אמרי כו', ואף כי נמצא באיכה רבה פ"ג פסוק הביא בכליותי, אבל הוא שם בסגנון אחר. וכן בפ"ג ר' יוחנן שמע לה מהדין קרייה משא דמשק וגו' עזובות ערי ערוער עומד בדמשק ומזכיר ערוער, נמצא ג"כ בפתיהא י' המתחלת ר' יצחק פתח ולא אותי קראתי יעקב עד סוף הפתיהא, רק הסיום משונה, בפתיהא סיים ראו מה גרמו לי עונותיכם לשרוף את ביתי ולחרוב את עירי, ולהגלות את בני בני או"ה ולישב לי לבדי איכה ישבה בדר, ובאסתר רבה שם סיים ראה מה גרמו לי חובתיך (יותר נכון עונותיך) לא די לך שהיית מונה לסעודת אנשים אף לסעודת נשים, הה"ד גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים, ע"ש בפ"ה הדר"ל. והתחלת המאמר מהפתיהא נמצא גם בהיות פ"א פסוק אל תראוני שאני שתרורת, אבל שם אינו מובא בשם ר' יצחק רק מתחיל ר' יוחנן מייתי לה מן הדא-משא דמשק. עוד באסתר רבה פ"ז ויקראו סופרי המלך וגו' ככל אשר צוה המן, הוא צוה, והקב"ה לא צוה כו', הוא באיכה רבה פ"ג פ' מי זה אמר ותהי ה' לא צוה. במדרש רות לא נמצא דברים מן מדרש איכה :

(6) פסיקתא רבתי שאב איזה מאמרים מאיכה רבה כמו שתראה פכ"ט פסקא בכה תבכה שלשה דברים אני רואה בך נביא של שקר ורוצה ומבעט ביסורים הוא מאיכה רבה בפתיהתא סי' ל"ד. פ"ל פסקא איכה ישבה בדד התחלת הפסקא היא מאיכה רבה פ"א פסוק טומאתה בשוליה עיין בפ"ה מהרז"ו ובמאור עיין. פסקא נחמו וכשהרגו את בן כוזיבה כו', ומצאו נחש כרוך על לבו כו', הוא מאיכה רבה פ"ב פ' בלע ה'. פ"א פסקא ותאמר ציון מה יתאוונן על חי העולמים, הוא באיכה רבה פ"ג פסוק מי זה אמר, ועוד נמצא בפסקא זו הרבה מאמרים נובעים מן איכה רבה ע"ש. פ"ג נמצאים איזה מאמרים הנובעים מן איכה רבה פ"ב פסוק מה אעידך. שם שם בדבר שהטאו בו לקו ובו מתנחמים, הוא באיכה רבה פ"א פסוק תבא כל רעתם. פמ"ג פסקא כי פקד ה' את חנה, הסיפור מן מרים בת תנחום ושבעה בניה הוא נובע מן איכה רבה פ"א פסוק ט"ז המתחיל מעשה במרים בת תנחום. עוד שם קרוב ה' יכול לכל, הוא באיכה רבה פ"ג פסוק טוב ה' לקויו, ונמצא עוד הרבה מאמרים המתאימים קצת עם מדרש איכה, אבל יען כי נמצאים גם בירושלמי ופסיקתא דר"כ לכן בודאי נובעים משם :

(6) מדרש שמואל שאב ממדרש איכה כמו פ"א אות ח' רבנן אמרי מי שהוא

בוכה

(ב) ובעל מסדר הפסוקים לקח פתחה כ"ב המתחלת ר' יוסף דסנין בש"ל לוי פתח וזכור את זורק מן מדרש קה"ל פ"ב פסוק וישג העפר בלזים שונים, או מקור אחד סיס להם, ועיין במבוא פקד ב'.

בוכה אינו אוכל, הוא מאיכה רבה פ"א פסוק בכה תבכה. פ"ג אות ה' כמה הוא רגע כו', הוא באיכה רבה פ"ב פסוק קומי רני: פ"ד אות ג' עשר קרנות כו', הוא באיכה רבה פ"ב פסוק גדע בחרי אף. פ"ה אות י"ו כולן היו נתונות בראשן של ישראל, הוא באיכה רבה שם. פ"ב בסופו ערב תשעה באב כל אותם השנים שהיו ישראל במדבר הי' כרוז יוצא כו', הוא בפתחתא דאיכה סי' ל"ג, וזה נוסף אל המדרש שמואל מאיזה מעתיק אשר העתיק למענו והובא אל המדרש, אבל אין להמאמר שום שייכות להמדרש שם:

במדרש משלי לא נמצא דברים מן מדרש איכה (ג):

(ח) שמות תנאים ואמוראים במדרש איכה ובפתחות ע"פ סדר אלפא ביתא.

בפרק הוה אני נותן לפני הקוראים שמות התנאים והאמוראים המובאים בפתחות ובגוף המדרש איכה ע"פ סדר א"ב, מה שאמרו בשם עצמם, ומה שאמרו בשם אחרים, רבותיהם או חבריהם, וגם מה שאמרו אחרים בשמם, ובכלם ציינתי באיזה אות מן הפתוחא, ובאיזה פרשה בגוף המדרש ובאיזה פסוק נמצא. גם התחלת הפסוק, למשל אם ציינתי א' ה' הכוונה פרשה א' פסוק ח'. גם ערכתי הערות קצרות עליהם, כי אין פה המקום להאריך, ולזה נדרש ספר שלם:

אות א

ר' אבא, (א). פתוחא אות ל"ד (ב). בגוף המדרש פרשה ב' פסוק י"ט קומי רוני (ג):

ר' אבא בר זבדא, (ד). ג' מ"א פסוק נשא לבבנו, ביחד עם ר' תנחום בר חנילאי ור' יאשיה (ה):

ר' אבא בר ירמיה, (ו). ה' מ"ו שבת משוש (ז):

ר' אבא בר כהנא, (ח). ריש פתוחא א', וריש פתוחא ב'. עוד שם, פתוחא ג', פתוחא ה', פתוחא י', פתוחא י"ב, פתוחא כ"ג. עוד שם, ביחד עם ר' לוי, פתוחא ל"ג ביחד עם ר' אסי משום דעולא בשם רבי (ט): בגוף המדרש א' ג' כל רודפיה: א' מ' מומתאה בשוליה ר' ברכיה בשמו: א' מ' ותרד פלאים: א' י"ג ממרוס שלה אש בשם ר' לוי: א' י"ג פרש רשת לרגלי: א' מ"ו סלה א': א' מ"ו כי רחק: ב' י"ג מה אעירך

(ג) פה המקום להעיר כי תרגום איכה שאב הרבה מן מדרש איכה רבה אבל המה מעט בתוספת לא כשאר תרגומי המגלות. ועיין אמרי צביק להאן הר"ן חיות ז"ל (דף כ"ב ע"א) הביא דוגמאות פ"ט. (ומה שהביא שהתרגום מוזכר בענין ענין זולקרקא ים לתקן גלוגקא). וגם הרב החכם מוה"ר אפרים זילבער בספרו עדה יושלים העיר על איזה דרשות אשר המדרש איכה הי' לו לתקן.

גם בקינות לתשעה באב נמצאים הרבה קינות אשר שאבו מן מדרש איכה רבה:

ר' אבה הוא ר' אבה בר ממל, ונזכרים דבריו מן היותהו, אף שלא הזכירו בשם, כי כן יסד בעל סדה"ד כל הערכים על ס' היותהו, ובעל סה"ד גם ובעל ר' אבה מרכיב סה"א סתם אינו ר' אבה בר ממל, וכן עיקר. (ב) עיין גם בפתיחה בהרבה ט"ו, ומה שהבאתי בשם הילקוט: (ג) כאשר אלין המקומות מגוף המדרש איבז כק האומות כמו למשל "ה' ט". אות ה' מראה על הפקדה, ואות ט' מראה על הפסוק היינו פקדה ה' פסוק ט': (ד) ה' תלמידי רב הוה, עיין סדה"ד בערכו, והי' דבור השני, עיין אודותיו מנחה בירושלמי דף ס"ו ע"ב והי' בן א"י וירד לבבל: (ה) המאמר הזה נשנה בירושלמי תענית פ"ב ה"א דף ס"ה ע"א וגם איתא ר' זבדא בר זבדא, והוא כמו ר' אבה בר זבדא, בחסרון האלף, ובמדרש איכה הנדפס ר' ציבא בר זבדאי ז"ל רבי אמר בשמו, ובבבלי נמצא ר' זירא אמר בשמו, ובבבלי נמצא ר' זירא אמר בשמו, ובבבלי איתא תמיד רבה בר ירמיה עיין סדה"ד דף 386 ערך רבה בר ירמיה: (ז) המאמר הזה נשנה בירושלמי קומה פ"ט ה"ב (דף כ"ד ע"ב) וגם אמר אבה בר רב ירמיה, ונמצא עוד בהרבה מקומות בירושלמי בלי התואר "רבי": (ח) נזכר הרבה פעמים במדקדוק והיו מגדולי רבנן דאגדתא חזירו על ר' לוי וסי' בדורו על ר' יוחנן ואחריו. עיין דור דור ודורשיו ח"ג דף 138 ועיין בספר אגדת אמוראי ארץ ישראל להחוקר המהולל ד"ר באכרעל דף 218: (ט) המאמר הזה מקורו בירושלמי תענית פ"ד (דף ס"ט ע"ג) וגם איתא רב תייה בר אפי' בשם רב, ואין ספק אלפי כי בירושלמי כתב יד שהי' לפני מסדר הפתיחות הי' כתוב ר'

אעידך בש"ר יוחנן: ג' כ"א זאת אישיב: ג' ט"ד תשיב להם גמול: ד' ה' חשך משחור
הארם: ד' ט"ו סורו טמא (י): ה' א' זכור ה':

ר' אבדימי (יא). א' א' ישבה בדרך ר' ברכי' בשמו (יב): ר' אבדימי דמן חיפא
א' ד' דרכו ציון:

ר' אבהו (ג). פתיחא ד', פתיחא ט"ז, פתיחא י"ז: פתיחא ה' ופתיחא ו' בשם
ר' יוסי בר הונא (יד): בגוף המדרש א' ג' כל רודפיה: א' ו' הוי שריה (ט): א' ט"ו
ביחד עם ר' חוקיה בש"ר יוחנן: ב' ג' השיב אחור ימינו, ביחד עם עזריה בשם ריש
לקיש (טז): ב' ו' יוחמס כגן: ג' ו', גדר בעדי (יז): ג' י"ד הייתי שחוק: ג' י"ז ותונח:
ג' כ"ד חלקי ה' בש"ר יוחנן: ד' א' איבה יועם (יח):

ר' אבין (יט). פתיחא י"ח וי"ט ול"ג: במדרש א' ט"ז כי רחק ממני מנחם: ב'
י"ג, כי גדול כים שברך: ג' ט"ו השביעני במרורים: ד' ט"ו סורו טמא:

ר' אהבה בר זעירא. עיין ר' אהווה בר זעירא:
ר' אושעיא או ר' הושעיא (כ) ר' פנחס בשמו פתיחא י"ב וכ"ב וכ"ג: במדרש

א' ו' היו שריה כאילים ריש לקיש בשמו (כא): א' ו' וילכו בלא כח ר' הונא ור' אחא
וריש לקיש בשמו (כב): ב' ב' בלע ה' ר' פנחס בשמו: ד' כ"ב תם עונך ר' פנחס בשמו:

ר' אחא (כג). פתיחא ה' ר' נחמן בשמו: עוד שם ר' יהושע ור' נחמי' בשמו
(כג*): עוד שם וגם בפתיחא כ"ג ר' יודן שאל אותו: ר' אחא סתם פתיחא כ"ב כ"ה

ול"ד

אבה בר כהנא ור' חייא בר אשי בשם רב, ונשמעו המלות. ר' אבה בר כהנא" או הוא הוסיף את שם ר' אבה
בר כהנא, ומן ור' חייא בר אשי, נגארו המלות ור' אשי במקום „בר אשי“ ובמקום שם רבי ל"ל בשם רב.
ובכ"י בכריתות מוזעזזות מן הפתיחות כחוב ר' אחא [ל"ג ר' אחא] בר כהנא ור' חייא בר אשי בשם רב יוסף,
נאמר לנכון ור' חייא בר אשי כמו שתקנתי. ורואיתו בסדר הדורות ערך ר' אבה בר כהנא הביא וז"ל ר' אבה בר
כהנא ור' חייא בר אשי בשם רב כי הניח היוחסין ולא מלאחמי עכ"ל. אולם אין ספק שלפני כעל היוחסין הי'
הני' כן בהפתיחא לזכרה, גם כן כן המלות משום עולא מדרש דעולא נוסף מאזיה מניה וליתא בירושלמי. וכן ליתא
בכ"י בכריתות מוזעזזות ואחד הוסיף כן, כי בגיטין פ"ה ומענית ל' פ"ב מובא זה שם עולא קסם. ובסדר הדורות שם
בערך ר' אבה בר כהנא הביא ר"ב ור' אשי, רבה סוף פתיחא לזכרה, כוון למאמר שלפניו, וכן בערך
אשי הביא ר"ב ור' אשי משום עולא מדרש סוף פתיחא לזכרה, הוא הוא המאמר שלפניו. גם בערך ר"ב
הביא עוד, משום עולא פתיחא לזכרה שם, הוא ג"כ המאמר הנ"ל: (י) כ"ה גם בפסיקתא פסקא ומאמר
זיון (ק"ב ע"ב) וכו"ל פט"ז, אבל במדרש איכה הגדפס הגי' ר' יוסי אומר, והערוך בערך דקין הביא הגי'
שם וי"ר ר' אשי אומר: (יא) זכור הרבה פעמים בירושלמי וממיד נאמר „דמן חיפה“ על שם מקומו, והוא מן
האמוראים הקדמונים של דור השלישי והוא ג"כ המובא בצבלי' דמיני דמן חיפה, ונמצא ג"כ ר' אבדימי
דמיפה: (יב) לזה כוון הסי"ד ערך אבדימי ר' ברכי' בשמו מדרש ריש איכה: (יג) הוא ר' אבהו דדור השלישי
מתלמודי ר' יוחנן וזכור הרבה פעמים בירושלמי, מושגו היה בקיסרין, והלך לדרוס ולבשר ולאלכסנדריה,א
בזמן ילדותו היה בעברי' כי למד שם אצל ר' יוחנן, ולפעמים הלך אח"כ לעבריה אחר שקבע דירתו בקיסרין,
ר' זעירא הי' נוסג בו כבוד כתלמוד לרב, עיין ירושלמי ברכות פ"ה ה"ח, אבל לא היה תלמידו ממש, עיין
צבלי' ברכות מ"ו פ"א דקרי ליה מר, והיו לו שני בנים ר' זעירא ור' מניא, והיה דרכו להתווכח עם המונים,
עיין ירושלמי תפנית פ"ב ה"א וכו"ל פט"ה, ועיין ארדמותי בטה"ד ובמגוא בירושלמי (דף ק"ח ע"ב) ובספר דד"ו
ח"ב לד 103 ועיין אגדת אמוראי ח"י דף 216. 353. 422: (יד) ובפסיקתא פסקא איכה (דף קי"ט ע"א)
מובא המאמר מן פתיחא ל' ושם הביא בשם ר' יוסי בר הונא ועיין פתיחא ל' הערה ו' ובעל סדה"ד ערך
ר' אבהו הביא בשם ר' יוסי בר חנינא מדרש ריש פתיחא לזכרה. הוא ריש פתיחא ה' ופתיחא ו': (טו) נדפס
בטעות ח"כ ירודה: (טז) נדפס חסרים המלות „ור' אבהו“: (יז) נדפס הגי' ר' איבו: (יח) נדפס חסר שם
האומר: (יט) נזכר הרבה פעמים בירושלמי והיה בדור הרביעי ובדור החמישי, ואמר כמה דברים בשם רבן
דחנן עיין מגוא בירושלמי, והביא שם כי זה ר' אבין היה רגיל ללך לבבל כבר קודם השמד גאלוס, ועיין
צבלי' פסחים פ"ד ע"א ח"ל ר' רמי' לר' אבין כי חזית לקניה דר' אבהו רמי ליה כו', נראה שלמד ג"כ אצל
ר' אבהו, וזכור ג"כ בהרבה מקומות בצבלי' ונקרא רבין כלומר ר' אבין, ושני ר' אבין הי', הנאסף הי' מן
האמוראים הראשונים, ור' אלעזר אמר בשמו, עיין ירושלמי פסחים פ"ד ה"א, כתובות פ"ג ה"ד, גיטין פ"ב
ה"א שבוטות פ"א ה"א וה"ה, ובכ"י: (כ) הוא בני הושעיה רבה, ובצבלי' ר' הושעיה, והוא היה תלמיד
דר' חייא עיין ירושלמי שבת פ"ג ה"א, ולמד ג"כ אצל בר קפחא מ"ק כ"ד ע"א, מושבו היה בדרוס עם אביו,
עיין צבלי' ג"ב ט"ב פ"א ירושלמי שבוטות פ"ו ה"ז, ואח"כ בקיסרין, מנדולי תלמידו הוא ר' יוחנן עיין ירושלמי
סנהדרין פ"יא דף ל' ע"ב וצבלי' טויובין ריש פ"ה, ועיין מגוא בירושלמי ע"ד ע"א ודד"ו ח"ב לד 4. והאגדת
אמוראי ח"י והחוקר דר' זאכער פסק ה' דף 89. 108: (כא) נדפס ר' שמשון בן לקיש בשם ר' יוסע:
(כב) נדפס חסרים המלות „בשם ר' הושעיה“: (כג) הי' בדור הרביעי והיה תלוד וזכור בהרבה מקומות
בירושלמי ובצבלי' ובמדרשים: (כג*) עיין להלן הערה כ"ד*:

מבוא

ר' אלעזר בר צדוק. א' ה' היו צריה: א' מ"ז מעשה במרים בת ביתוס. עוד שם מעשה במרים בתו של נקדימון (ז): ב' א' ולא זכר הדום: ד' ח' חשך משחור תארם: עוד שם:

ר' אלעזר בן חרסום (ח). ב' ב' בלע א': עוד שם ד"ה עשרת אלפים עיירות א' ר' אלעזר בר יוסי (ט). בשם ר' חנינה בר אבהו ג' י"ז ותונן (מ):

ר' אלעזר המודעי (מא). ב' ב' בלע א': ג' ס"ו תרדוף באף: ר' אלעזר (סתם) (מב) פתיחא ה'. עוד שם, פתיחא כ"ג, כ"ו, ל', ל"ד ביחד

עם ר' יוחנן: במדרש א' א' איכה ביחד עם ר' יוחנן (מג) א' א' ד"ה העיר רבתי עם: א' א' עובדא הוה בחד אתתא: ב' א' ויקרא באזני קול גדול בעי קמי ר' סימון (מז): ב' מ' ישבו לארץ: ב' י"א כלו בדמעות: ב' י"ד נביאיך חוו לך, ביחד עם ר' שמואל בר

נחמני: ג' ל"ה מפי עליון: ד' י"א ויצת אש בציון: ד' מ"ו סורו שמא ביחד עם ר' יוסי בר חנינא: ה' כ"ב כי אם מאם מאסתנו:

ר' אמי (מח). פתיחא ב' רבי הוה משתלח לר' אמי ור' אמי: במדרש א' י"ג ממרום שלח אש שאל את ר' שמואל בר נחמני: ב' א': ג' מ"א נשא לבבנו, ביחד עם ר' אמי:

ר' אמי (מו). פתיחא ב'. פתיחא ל"ג ר' יעקב בר אמי בשמו: שם שם ביחד עם ר' אבא בר כהנא בשם ר' עולא (מז): במדרש ג' מ"א נשא לבבנו ביחד עם ר' אמי:

ר' אמי (מז). פתיחא ב'. פתיחא ל"ג ר' יעקב בר אמי בשמו: שם שם ביחד עם ר' אבא בר כהנא בשם ר' עולא (מז): במדרש ג' מ"א נשא לבבנו ביחד עם ר' אמי:

אות ב

ר' ביבי. א' ג' גלתה יהודה מעוני, ביחד עם ר' הונא בשם רב (מח): ר' ביבי סרנגיאי א' ג' ממרום שלח אש וירדנה (מט):

ר'

ובס' אגדת התנאים ח"ב להרב הסוקר הגדול ד' באכער 283 וז' 291: (ז) בעל סדה"ד בערך ר' שמעון בן גוריון (ז' 364) הביא וז"ל ר' שמעון בן גוריון שפסקו חכמים לבטח חמשה מאות דינר לקופה של שמיים בכל יום כו' ח"ל אלעזר ר'איתים קשורה בזנב הסוס ירושלמי ס"פ אעפ"י, ועל זה כתב בעל סדה"ד ונראה שר' אלעזר זה הוא ר' אלעזר בר לודק שהביא מעשה הזה שם שאמר בן [ל"ז כן] ר"א בר לודק וכו' מפורש בירושלמי ר"א ע"ל. דבריו הם משוברים כי בתחלה הביא זה בשם ירושלמי ס"פ אעפ"י [כמובט סוף פ"ה דף ל' ע"ג] ונעלם ממנו מה שהוקיף שר' אלעזר זה הוא ר' אלעזר בר לודק הלוא מפורש בן בירושלמי שם בפיוט ח"ל אלעזר בר לודק, וגם הסוים וכו' מפורש בירושלמי ר"א ע"ל, הם דברים אשר אין בהם מובן כלל ומה בא להודיענו זה. ובמדרש איכה פ"ה מקופר זה נבטו של נקדימון. ועיין תוספתא כמובט פ"ה ובגלי כמובט ס"ד ע"א: (ח) שנתם נבכהנה גדולה י"א שנים יומא ע' ע"א ועיין סדה"ד והביא שם את המדרש שלפניו: (ט) הוא אלעזר בר יוסי בן חלפתא עיין אגדת תנאים ח"ב ז' 412. 415: (ב) בעל סדה"ד בערך ר' אלעזר בר יוסי בן חלפתא (דף ל"ג) סיים וז"ל היוחסין שבה להזכירו בסדר תנאים והנאי דבנייתא, רק הביא בזכרון גני ב' יוסי בשם ר' חנינה בר' אבהו וז"ל שם עכ"ל, ובכרו שהיחסין כוון למאמר שלפניו ביכה רבתי, ודאיתו בפי' מהכ"ו במדרש שם שכתב ש"ל בהיפך ר' חיינא בר' ד' אבהו בשם ר' אלעזר בר' יוסי. והמאמר נקטת ביה"ל פ"א פסוק כל הדברים יבעים ושם איתא ר"א וחסריה המלות "ב' יוסי": (מא) עיין סדה"ד ר' אלעזר המודעי והביא שם את המדרש איכה שלפניו ועיין אגדת תנאים ז' 144 וז' 219: (מב) הוא ר' אלעזר בן פדת והוא תלמידו חבר מבי' יוחנן ונקרא מיהם דארעא דירכאל (יומא ע' ע"ב) עיין סדה"ד, והוא מגדולי האמוראים ועלה מבבל ל"א, ובבבל היה תלמיד מרב שמואל, וזכרנו כ' כיריה גאון כתוב ונשתת תכ"ו וזכרנו ר' יוחנן ור' אלעזר בשתא חדא, ועיין ארומיו מנבוא הירושלמי דף ק"א ע"ב ועיין אגדת אמוראי ח"ב להכ"ו ד' 107. 213: (מג) כ"ה בס"י והסך נבדפס ומונח המאמר בליקוט איכה רמז מתקל"ט וחכר הליון והשמיט שמות האמוראים: (מד) כ"ה בכתב יד, אצל נדפס בגי' ר' הושע'י שלח ואמר לבני סימון: (מה) הוא תלמידו של רבי הושעיא ור' יוחנן: (מו) הוא חברו של ר' אמי, ותלמיד מבי' יוחנן עיין סדה"ד: (מז) המאמר הזה הביא גם בעל סדה"ד דף ל"ח: (מח) בגי' ר' ביבי ור' הונא בשם רב היא משוברים, והמאמר מובע מירושלמי דמאי פ"ד ה"ה (דף כ"ד ע"א) ושם נאמר ר' בא בר הונא בשם רב, וכן נשתה המאמר בפסקיה דר"ב פסקא עשל מעשר (דף ל"ב ע"ב) ושם בגי' ר' אבה בר הונא בשם רב, וידוע כי אבה הוא כמו בא, ובתגומות ר"ה ס"י ע"ו ר' אבה ורב הונא בשם רב ל"ל ר' אבה בר רב הונא בשם רב, וכן נשתה המאמר בירושלמי קירושין פ"ה ה"ע (דף ס"ב ע"א) ושם איתא ר' בא בר הונא בשם רב ל"ל בר רב הונא, ובעל היוחסין הביא ר' אבה ברב הונא אומר רב וכתב על זה בעל סדה"ד (ז' 16) בירושלמי פ"ק דעירובין אבה בר הונא. אולם בירושלמי שם (דף י"ה ע"ג) איתא ר' בא ורב הונא בשם רב לכן גם שם ל"ל בר רב הונא: (מט) נדפס ר' ביבא מנינגיאי, והגי' בכ"י סרנגיאי

ר' ביבי סנגוריא. א' מ"ז כי רחק ממני מנחם:
ר' ביבי בר זבדא. עיין ר' אבא בר זבדא:
בר קפרא. עיין באות ק'.

ר' ברכי' (ג). פתיחא י"ב: במדרש א' א' ישבה ברד בש"ר אבדימי: א' א'
ד"ה אימתי נאמרו (גא): א' א' היתה למס: א' מ' טומאתה בשוליה בש"ר אבא בר
כהנא (גא*): שם פ' ותרד פלאים: א' מ"ז על אלה אני בוכיה בשם ר' סימון (גב): א'
ט"ז אלה אוכרה: ב' ה' היה א' כאויב ביחד עם ר' חלבו בש"ר שמואל בר נחמני:
ב' ד' זנח א', ביחד עם ר' חלבו ור' איבו בשם ר' שמואל בר נחמני: ב' י"ט קומי
רוני בשם ר' חלבו: ג' ד' גדר בעדי: ג' י"ב דרך קשתו: ג' כ"ג הרשים לבקרים אמר
לר' חלבו: ג' ל"ג כי לא ענה בש"ר לוי: ג' מ"ד סכות בענן: ד' מ"ו סורו מאר ר'
ברכי' וחלפי בר זבדי בשם ר' אימי (גג): ה' א' זכור ה': ה' ג' יתומים היינו (נד): עוד
שם בשם ר' הנוך:
ר' ברכי' בר סימון בר' יהושע בן לוי. ה' מ"ו נפלה עמרת ראשינו (נה).

אות ג

רבן גמליאל (נו). א' ב' בלילה: ה' י"ח על הר ציון ששמש:

אות ה

רב הונא או ר' הונא (נו). פתיחא ב' בש"ר שמואל בר יצחק גם בשם ר' חייא
בר אבא: עוד שם: פתיחא י' בשם ר' יוסף (נח): פתיחא ל"ד בשם ר' יוסי (נט):
במדרש א' א' שרתי במדינות בשם ר' יוסי: א' ג' גלתה יהודה מעוני, ביחד עם ר'
ביבי בשם רב, ר' ביבי ור' הונא בשם רב (נש*): א' ד' דרכי ציון: א' ו' וילכו בלא
כח

מכונה והיא שם עיר וגם במחנה השני שהבאתי ל' ביבי סנגוריא ז"ל סנגוריא, וכלאמי בסק"ד הוציא ל' ביבי
סנגוריא. [גנדפס הגי' מרנגיא] מדרש איכה בפי' ממוסד שלה חט, ובסוף פ' על אלה אני בוכיה סנגוריא אולי
ט"ט עיין בערך ר' אבא סנגוריא עכ"ל, אולם גם שם יש לתקן סנגוריא עיין במדרש איכה שם בהערות עלי הערה
שלישית והערה חס"ה: (ג) עיין מ"ש במבוא התחומות סוף מ"ו: (גא) גנדפס הגי' ר' נחמיה במקום ר' ברכי':
(גא*) בעל סדה"ד בערך ר' ברכי' בר אבא בר כהנא הוציא כי כן הוא במדרש במ"ל גשא פ"ט [הוא בסוף
פ"ט אות מ"ח]. וכתב כי במדרש איכה פ' עומתתה בשוליה נאמר ר' ברכי' בש"ר אבא בר כהנא לכן יש לתקן
כן במדרש במ"ל והר"א שהביא מיוסלמי הוא נכונה: (גב) גנדפס ר' יהודה בר סימון ואולי הי' כתוב ר'
ברכי' בר יהודה בר סימון הנוצא בסק"ד בשם ב"ר פנ"ג: (גג) בפסיקתא דר"ב פסקא ותאמר ליון [קל"ג ע"ב]
ר' הלוי בר זכרי בשם ר' יוסף, והעדות שם בהערה ע' בפסיקתא כ"י פארמא הגי' ר' ברכי' ור' חלבו בש"ר
יוסי, ובזו"ל פט"ו ר' חייא וחלפא בר אדרי בש"ר יוסי, ובפסיקתא רבתי פל"א ותאמר ליון ר' הלפו בן זכר
בש"ר לוי, ובילקוט ישעיהו נמו רס"ו בשם הפסיקתא ר' ברכי' בש"ר מייילא, ובילקוט איכה רמז אלף ל"ד ר'
ברכי' בש"ר יוסי, ובערוך ערך שפא הוציא ר' יוסי סתם: (גד) גנדפס ר' ברכי' בשם ר' לוי: (גה) במדרש
נאמר ב' צדיק דריב"ל ולא מפורש שמו, ובירושלמי שבת פ"ה ה"ג (דף י"ד ע"ד) וע"פ פ"ב ה"ב (מ' ע"ד),
וקה"פ פ"ו פסוק כשגגה נאמר צדיק דריב"ל וז"ל בר צדיק, וכן הערוך בערך בלע א' הוציא בשם מדרש איכה
בר צדיק דריב"ל, ובזוהרין השלם דף 121 הוציא ר' ברכי' בר סימון צדיק דריב"ל, ובשל סדה"ד אות ב' הוציא
דבני הירושקין בערך ר' ברכי' וכתב כי הערוך ערך בלע הוציא זה בשם מדרש סוף איכה וחזינו שם, וחשך שהערוך
טעה ע"ש, אולם הערוך לא טעה והי' לפניו לכתוב במדרש איכה כמו שהוא לפנינו בכתב יד, אולם גנדפס השמיט
כל המאמר: (גו) הוא הנקרא ר' גמליאל דיננה עיין ארזותיו בסק"ד באריות ואגדת התנאים ח"א דף 78
ולד 100: (גז) נזכר במקומות אחר מספר בירושלמי ובבבלי והי' תלמיד צדיק מובהק של רב וחזירו של שמואל ועיין
ארזותיו באריות בירושקין ובסק"ד: (גח). גב"ר פס"ה אות י"ז, ובאסתר רבה פ"ג הגי' בשם ר' יוסי: (גט) כ"ה
גם בפסיקתא פסקא דבני רמיה, אבל בירושלמי תענית פ"ד סוף ה"ח (דף ס"ט ע"ב) הגי' ר' חייא בר יוסף
יש לתקן ש"ל בשם ר' יוסף, ור' הונא ור' חונא הכל אחד, וכלאמי בסק"ד (דף 106) הוציא רב הונא בר יוסף
ירושלמי תענית פ"ד ה"ח וענין הוציא בנדה סוף פתוחתא דאיכה רב הונא בש"ר יוסי עכ"ל: (גש*) כ"ה גם
גנדפס, אבל בירושלמי דמאי פ"ד ה"ה (דף כ"ד ע"א) הגי' ר' בא [הוא כמו ר' אבא] בר הונא בשם רב,
ובפסיקתא עשר חטפא ר' אבא בר הונא בשם רב, לכן יש לתקן גם לפנינו במדרש ר' בא בר הונא בשם רב,
אז יש לקיים הגי' ר' בא ור' הונא בשם רב כי הירושקין הוציא ר' אבא ברב הונא אמר רב ועל זה כתב בעל
סקה"ד (דף 16) בירושלמי פ"ק דשירובין אבא בר הונא ע"כ, אולם ראיתי כי בירושלמי שם (דף י"ח ע"ג)

כח: א' י"ד הכשיל כחי (ס): ב' ב' ב' בלע ד': ב' מ' טבעו בארץ בשם ר' יוסי: ב' י"ט קומי אורי: ג' מ"ב נחנו פשענו בש"ר יוסף: ג' ס"ד תשיב להם גמול: ד' י' ירי נשים רחמניות בש"ר יוסף (סא):

ר' הונא רבה דצפורין (סג). פתיחא ל"ב: ב' י"ג מה אעידך ושם איתא ר' הונא דצפורי והוא הוא:

ר' הונא בר אחא. ב' א' איכה יעיב בשם ר' חנינא בריה דר' אבהו (סג) ב' ח' חשב ה' (סד):

ר' הונא בר פפא. ד' מ"ו סורו טמא (סה):
ר' הלל בר רכ"י. א' ד' היו צריה לראש (סו):
ר' המנונא (סז). א' כ' ראה ה' כי צר לי:

אות ז

זכדי בן לוי (סח). פתיחא כ"ט ופתיחא ל'. במדרש א' מ"ז ד"א על אלה אני בוכיה:

ר' זכרי' בן אבקולס (סט). ד' ב' בני ציון:
ר' זעירא או ר' זירא (ע) פתיחא ל"ג ול"ד: במדרש ב' ב' בלע ד' בשם ר' הונא:

אות ח

ר' חגי (עא). פתיחא י"ב בשם ר' יצחק: פתיחא מ"ו וכ"ג: במדרש א' מ"ז על אלה אני בוכיה ר' יצחק בשמו (עב): ב' ו' זנה א' בשם ר' יצחק:

ר' חולפאי. ב' י"ג כי גדול כיום שברך (עג):
ר' חוניא (עד). א' ב' ד"א בכה תבכה:
ר' חוצפת המתורגמן (עה). ב' ב' בלע א':

ר' חזקיה (עו). א' מ"ז מעשה במרתא בת ביתוס, ביחד עם ר' אבהו בש"ר יוחנן: ב' י"ט קומי רוני:

ר

לפניו ר' נח ור' הונא בשם רב, לכן יש לקיים הגי' ורב הונא לא בר הונא ונתפשו האומיות במקום בר הונא ל"ל ורב הונא: (ס) לפניו בכתב יד הוא דעתיה דל' הונא, וכו"ם בדפוס ראשון, אבל בדפוסים אחרונים בטעות הוא דעתיה דל' חנינא: (סא) נדפס ר' הונא בשם ר' יוסי. ובשבוני הלקט השלם ה' טמחות ס' כ"ג הביא בשם המדרש ל' חנה בשם ר' יוסף, ובחנינא ה' אבל ס' ס"ח ר' חנה בשם ר' יוסף: (סב) נזכר ביבולשמי ל' הונא רובא דליפורין וכן ר' הונא רבה דליפורין ואמר בשם ר' יוחנן, ומאמר המדרש שלפניו הביא בעל סדה"ד בערך רב הונא לפורתי: (סג) נדפס גם בדפוס ראשון הגי' ל' הונא ול' אחא, וראיתי בסדה"ד דף 108 הביא רב הונא בר אחא ירושלמי סוף מפערי שני [הוא ה"ח דף ל"ז ע"ג] וכן מלאתי במדרש שמואל פ"ב הונא בר אחא, ובפסיקתא דר"כ סוף פסקא רבי הגי' ל' הונא בשם ר' אחא וכן מובא ביבולשמי בעלגה רמז ר"ח ויעי' רמז של"ז בשם הפסיקתא: (סד) ביבולשמי פסחים פ"ז הי"ח דף ל"ה ע"ב הגי' ל' אחא בש"ר חנינא: (סה) כ"ה בכתב יד, אבל נדפס ר' חנינא סתם ובפסיקתא פסקא ותאמר ל"ן דף קל"ג ע"ב הגי' ל' חנינא בר פפא, וברור כי כן ל"ל לפניו ר' חנינא בר פפא עיין להלן בערכו: (סו) מובא בסדה"ד בשם המדרש שלפניו: (סז) עיין אודותיו בסדה"ד: (סח) היה גדול הראשון ונזכר ביבולשמי דמאי ריש פ"ז, וע"ז פ"ג ה"ח ובבלי זבחים כ"ה ע"ב אחר רבי יוחנן תני זכדי בן לוי, ומובא הרבה במדרשים, ומדברי ירושלמי דמאי שהבאתי תראה שיהי' משוגע בעיני ר' הושעיא: (סט) מובא בסדה"ד והביא שם גם המדרש שלפניו: (ע) עיין אודותיו בסדה"ד: (עא) הוא תלמיד חבר של ר' זעירא ירושלמי דמאי פ"ג דף ל"ג ע"ב ר' חגי הוי נוסמך לר' זעירא, ועיין מנחה ירושלמי ובס' דד"ו ח"ג ל"ג דף 107: (עב) ל"ל להיפך ר' חגי בשם ר' יצחק, עיין שם הערה שפ"ד: (עג) הוא כגי' מדרש איכה הנדפס ע"ש הערה ר"ח: (עד) אולי הוא רבי חוניא דביט מורין שקלים פ"ח מ"ו ע"ח: (עה) ה' מתורגמן של רבן גמליאל דיבנה וזכר במשנה: (עו) תלמודו של ר' ימאי (זבחים ע"ה ע"ג), ויש עוד רבי חזקיה בזמן אביו, עיין סדר הדורות גערס, וטביא שם במו"ם עירובין ל"ז ע"ח הביא בפסיקתא ל' חזקיה בשם ר' אבהו פ"כ, המתאמר הוא בפסיקתא רבתי פ"כ פסקא מיתא דעטרם הדכות,

ר' חייא (עז) : פתיחא מ"ז (עח) : במדרש א' א' העיר רבתי עם : ג' כ' תזכור ותשוח : ג' מ"א נשא לבבנו :

ר' חייא בר אבא (עש) . פתיחא ב' ר' הונא ור' ירמי' בשמו : במדרש א' א' ב' בכה תבכה מעשה במרתא בת ביתוס (פ) : א' מ"ז ד"א על אלה אני בוכיה (פא) : ג' י"ז ותזנה (פב) :

ר' חייא בר בא . ב' ב' ב' בלע ד' קרוב לטוף (פג) :

ר' חייא רבא . ג' מ"ז ד"א ויגרם בחציץ (פד) : ד' כ"ד רוח אפינו :

ר' חייא בר חנינא . א' כ' ראה ה' (פה) :

ר' חייא קרא . עיין ר' יודן בן קרח :

ר' חנינא בר אבהו . ג' י"ז ותזנה , ר' אלעזר בר' יוסי בשמו (פו) עיין ר' חנינא בר אבהו :

ר' חלבו (פי) . ב' ה' היה ד' כאויב ביחד עם ר' ברכי' בש"ר שמואל בר נחמני (פח) :

כ' ד' זנח ד' , ביחד עם ר' ברכי' ור' איבו בשם ר' שמואל בר נחמני : ב' י"ט קומי רוני , ר' ברכי' בשמו : ג' כ"ג חדשים לבקרים בשם ר' שמואל בר נחמן : ג' מ"ד סכות בענן : ד' כ"ב תם עונך בש"ר יוחנן :

חלפי בר זביד . ד' מ"ז סורו ממא , ר' ברכי' וחלפי בר זביד בש"ר איסי (פט) :

חלפי בר זכורי . }
חלפי בר אידי . }
חלפי בן זכר . }

ר' חלקיה . פתיחא כ"ב , ר' פנחס ור' חלקיה בש"ר הושעיא (צ) :
ר' חמא . א' ר' יוצא מן בת ציון (צא) :

יד

ומקור המאמר הוא בירושלמי ברכות פ"ב ה"ג דף ד' ע"ג והי' ראו' להביא מן הירושלמי : (עז) הוא ל' חייא היותו בעל מסקר התוספתא עם ל' אופטי' ודודו של רב שהיה בן אחיו וכן אחריו ועיין אגדת תנאים ח"ב לד' 520 וד' 530 : (עח) בפסקתא דל"ב פסקא המודש דף ע"ז ע"ב הגי' א"ר חייא בר אבא , וכן בתוספתא פ"ה פסקו חזי יסנה איתא ג"כ ר' חייא בר אבא : (עט) הוא ל' חייא בר בא בירושלמי , או בר ווא , ועלה מעגל ומלך אלל ר' יהושע בן לוי , ועיקר למודו היה מר' יוחנן , והיה כסן , עיין מעגל הירושלמי ובס' דד"ז ח"ג דף 94 ובאגדת אמוראי חרץ יסנהל מהרב ההסב דל' באכער דף 216 : (פ) בירושלמי כתובות סוף פ"ה הגי' ר' חייא בר אבא : (פא) ויבשלו תענית פ"ד ה"ד (דף ז' ע"ב) בעשות ל' חזי בשם ר' זעורה , ובשנה עוד שם בירושלמי תענית פ"ה ה"ה ושם נאמר לכוון א"ר חייא בר בא , וכן בא' הוא כמו בר אבא : (פב) גנדפס גס בדפוס ראשון הגי' ר' חייא רבא , ז"ל ר' חייא בר אבא , או ר' חייא בר בא : (פג) הוא כמו ר' חייא בר אבא : (פד) נעיל א' ב' פסקו בכה תבכה כתוב ל' חייא בר אבא , ובדוא' ה' כתוב ל' חייא בר בא ונפשיה ר' חייא רבא , או הוא ר' חייא הגדול : (פה) כן הגי' גנדפס אצל כתיב ל' תמח בר חנינא , ובעל קדש"ד הביא בשם הירושלמי ר' חייא בר חנינא בר חמא ועל זה ליינ' מנחות ל"ג ע"ב , ושם איתא ר' חייא בר חנינא : (פו) כ"ה הגי' כתיב אצל גנדפס הגי' ל' אלעזר ברבי יוסי בשם ר' חנינא ברבי אבהו , ורואי' ב' ב' ב' ערך ר' חנינא ברבי דל' אבהו היותו המאמר שלפנינו במדרש איכה רק בעשות פ' ויגרם בחציץ שני שהיה הפסוק שלפניו ומתנו תענית פנשי , ועל זה כתב חז"ל ונראה כי ל' אלעזר בר' יוסי , זה ר' יוסי בן הלפתא , ח"כ ר' חנינא זה ברבי דל' אבהו הוא קדמון ואינו ל' חנינא ברבי דל' אבהו הנ"ל כי קדמון הוא , ח"כ ענין הנ"ל בקב"ר פ' כל הדברים יגעו איתא ר' אלעזר בש"ר חנינא ברבי דל' אבהו כו' ולפ"י יש לומר דל' אלעזר זה הוא סתם ר"א בן פדת , אך גם זה אינו , דהא ר' אבהו אמר בש"ר אלעזר הרבה פעמים , ואין יאמר ל' אלעזר בש"ר חנינא ברבי דל' אבהו עכ"ל . אולם רואי' בש"ר מהמז"ו במדרש שם שכתב ל"ל דל"ל בהיפך ל' חנינא ברבי דל' אבהו בשם ר' אלעזר בר' יוסי : (פז) היה דבור הרביעי בימי רב הונא ואמר בשמו וגם בשם שאלך תמיוס עיין קדש"ד בערכו ובמעגל הירושלמי ובאגדת אמוראי ח"י דף 480 : (פח) גנדפס ל' ברבי' בשם ר' חלבו בשם ר' שמואל בר נחמני , ז"ל ל' ברבי' ור' חלבו כמו שהיה לפנינו בב"י , וז"ל לכוון בירושלמי קשהדין פ"י ה"ו דף כ"ט ע"ג : (פט) בפסקתא דל"ב פסקא ותאמר ליינ' קל"ג ע"ב) ר' חלפי בר זערי בש"ר יוסי , וזו"ל פט"ו חלפא בר חזי בש"ר יוסי , ובפסקתא רבמי פסקא ותאמר ליינ' ר' חלפי בר חזי בש"ר לוי , ורואי' בקדש"ד ערך חלפא בר חזי היותו בשם יו"ל שבהל"ל וקייס ועיין ההוא ברבא איכה פ' סורו עתה ר' חלפו בר זביד ור' ברבי' בש"ר חזי : (צ) בילקוט יומקאל רמז שמי"ח היותו בשם המדרש איכה ל' פנחס ור' חלקיה בשם ל' יהושע , ורואי' בקדש"ד בערך רב חלקיה ז"ל ר' חלקיה ל' פנחס בש"ר הושע' פתיחא דאיכה ע"כ . כוון למאמר שלפנינו פתיחא כ"ב : (צא) גנדפס הגי' א"ר חייא וכן

- ר' חמא בר חנינא (צב). פתיחא כ"ח: במדרש א' כ' ראה ה' (צג): ב' א' איכה יעיב:
- ר' חמא בר עוקבא (צד): א' א' היתה כאלמנה:
 ר' חמא בר נחמן. ד' א' איכה יועם (צה):
 ר' חנוך. ה' ג' יתומים היינו ר' ברכי' בשמו (צו):
 ר' חנני' או ר' חנן. פתיחא כ"ה (צז): במדרש ב' ב' בלע ד' בסופו:
 ר' חנינא. ב' ב' בלע ד' בסופו ביחד עם ר' יודן (צח):
- ר' חנינא או ר' חנינא. (צט). פתיחא י"ב ביחד עם ר' יונתן: פתיחא כ"ג,
 ל"ב, ל"ד: עוד שם ביחד עם ר' יהושע בן לוי: במדרש א' כ' כל עמה נאנחים: א'
 מ"ו כי רחק ממני מנחם: שם שם דבי ר' חנינא: ב' א' איכה יעיב והפך עלי
 בלחות: ב' ב' בלע ד' (p): עוד שם קרוב לסופו: ב' ו' ויחמוס כגן: ב' ז' זנה ד'
 ביחד עם ר' אחא ור' מישה בשם ר' ינאי (קא): ג' י"ז ותזנה, ביחד עם ר' יונתן: ג'
 ל"ט מה יתאונן: ד' מ"ו סורו טמא: ד' כ' רוח אפינו ביחד עם ר' ישמעאל (קב):
 ר' חנינא בר אבהו (קי). פתיחא ל"ד: במדרש ב' א' איכה יעיב ר' הונא בר
 אחא בשמו:
- ר' חנינא בר פפא. (קד). פתיחא י"ב: עוד שם ביחד עם ר' סימון (קה):
 פתיחא י"ג וי"ד: במדרש א' ב' ד"א בכה תבכה, בבאמר המתחיל אזכרה נגינתי ביחד
 עם ר' סימון: ב' י"ב לאמותם יאמרו (קו): ג' א' אני הגבר (קז): ג' מ"ד סכות בענן
 ר' חנינא בר פפא בעא קומי ר' שמואל בר נחמני (קח): ד' ה' האבלים למעדנים: ד'
 מ"ו כי נצו גם נעו (קט):
- ר' חנינא בר יצחק (קי). ב' א' ולא זכר הרום רגליו: עוד שם:
 ר' חנינא בן תרדיון (קיא). ב' ב' בלע ד': ג' מ"ז יגרם בחצי' מסופר מבנו
 שיצא לתרבות רעה (קיב):
 ר' חסדא (קיג). ה' מ"ו שבת משובש, רבא בשמו (קיד):

ר'

הוא ג' הילקוט א"ר אחא: (צב) נזכר בירושלמי שקלים סוף פ"ה ועוד בהרבה מקומות ורוב דבריו באגדה
 עיין סדה"ד בערכו ובאגדת אמוראי ח"י לז' 476. 447: (צג) ננדפס ר' חייה בר חנינא: (צד) מובא בסה"ד
 ונזכר הרבה פעמים בירושלמי: (צה) ננדפס ר' חמא בר חנינא: (צו) המאמר ליתא ננדפס וגם בעל סדה"ד
 הביא את שמו: (צז) בילקוט ד"ה רמז אלף פ"ה בשם המדרש איכה הגי' ר' חנינא: (צח) ננדפס הלשון
 מתוזה ק"ת והגי' ר' יודן וכדי הונא, ובצ"ר פ"ו אות י"א הגי' ר' יודן ור' חנינא, ובילקוט וירא רמז ק"כ
 הביא ר' יודן ור' הונא, ועיין במדרש איכה שם הערה ק"כ: (צט) מגדולי האמוראים הראשונים מתלמידיו
 של רבנו הקדוש, ורבי לוד לבנו שימנה את ר' חנינא בראש, וסיק פתח"א (עיין חולין ז' ע"ב) ועיין אודותיו
 במנוח הירושלמי ובס' זכריו ח"ג לז' 45 ובס' אגדת אמוראי ח"י פסק א': (ק) בירושלמי מעשית פ"ד (דף
 ס"ט ע"א) הגי' ר' חונא, ונדפס ר' הונא וחנינא והונא הכל אחד, ובגמרא ברכות מ"ח ע"ב רב מתנא:
 (קא) שניה במקום ה"ל נמלא ב' פעמים ר' חנינא ור' אחא ור' מיאשה בשם ר' ינאי, רק במקום השני כתוב
 גם נדפס בראשון ר' הונא במקום ר' חנינא ותקנתו בפנים ר' חנינא עיין שם הערה ק"ג: (קב) בירושלמי
 שבת פט"ו ה"א דף ע"ו ע"ג הגי' רבי ור' חייה רבא ור' ישמעאל די רבי יוסה, ובזו"ר פט"ו אות ד' חקרים
 המלות ור' חייה רבא, וכן חקרים המלות ר' חייה רבא גם ננדפס, ויש לתקן לפניו רבי ור' ישמעאל בר'
 יוסף ור' חייה רבא כמו שהיה בירושלמי: (קג) נזכר הרבה פעמים בירושלמי רבי חנינא בריה דר' אבהו:
 (קד) בעל היוחסין משבני הוא אחד עם ר' חנינא בר פפי ולכן הביא את ר' חנינא בר פפא, אבל לא
 כי הוא וזשים הם ועיין בפסיקתא דר"ב פסקא טובה הערה ח'. וכן בש"ס מתורס ס"ה אות ד' נאמר לנכון ר' חנינא
 בר פפא שאל לרשב"ג וע"ג בהערה ט' ותקנתו את הגי' במדרש איכה הנדפס, ובכ"י הוא לנכון כמו שתקנתו:
 (קה) עיין שם במדרש פ"ד הערה ק"ב: (קי) מובא בסה"ד בערך רב חנינא בר רב יצחק והביא שם גם ר'
 חנינא בר יצחק והכל אחד ועיין מנוח למדרש תהלים ס"י ק"ט: (קיא) הוא ר' חנינא בן תרדיון עיין אגדת
 מתנאים פסק י"ג סימן י"א לז' 397: (קיב) מובא גם בסה"ד דף ע"ו ע"א בשם מדרש איכה: (קיג) עיין
 אודותיו בסה"ד ועיין אגדת אמוראי בכל פסק ג' ס"י ד' לז' 60: (קיד) ננדפס הגי' ח"י וסי' בר חנין בשם
 ר' חסדא וכן ל"ל לפניו בכ"י ר' יוסף בר חנין ובעשיות רבא וחלוני הויה הגי' ר' בא, ובירושלמי סוטה פ"ג

אות ט

ר' טבי. פתיחא כ"ב ר' יודן ור' איבו ור' טבי בשם ר' יאשיה (קטו):
ר' שרפון. ב' ב' בלע ד':

אות י

ר' יאשיה (קטו). פתיחא כ"ב ר' יודן ור' איבו ור' טבי בשמו: במדרש ג' מ"א
נשא לבבנו ר' אבא בר זבדא ור' תנחום בר עילאי ביחד עם ר' יאשיה:
רב יהודה (קיו). פתיחא ל"ג בשם שמואל (קח):
ר' יהודה (קיש). א' א' איכה, ביחד עם ר' נחמי' ולרוב מובא שניהם ביחד ר'
יהודה ור' נחמי': א' א' ד"ה אימתי נאמרו מגילות קינות: א' א' היתה למס בשם ר'
יוסי: א' ג' גלתה יהודה: א' ט"ז אלה אזכרה (קכ): א' ט"ז ד"א על אלה אני בוכיה:
ב' א' ולא זכר הדום: ד' ד' דבק לשון יונק:
ר' יהודה בן פזי (קבא). פתיחא ב':
ר' יהודה בן סימון (קכג). פתיחא כ"ה, פתיחא ל' (קכג): במדרש א' ב' ד"א
בכה תבכה: א' ד' דרכי ציון (קכד): א' ה' בי ה' הוגה (קכה): א' ו' וילכו בלא כח ר'
עזריה בשם ר' יהודה בר סימון (קכו): א' מ' שומאתה בשוליה בשם ר' לוי בר פרטא:
א' מ' ותרד פלאים: א' ו' ידו פרש צר בשם ר' לוי בר פרטא: א' ט"ז כי רחק ממני
מנחם בשם ר' שמואל בר יצחק: עוד שם בשם ר' שמואל בר נחמן: ב' א' ההפך
עלי בלהות:

ר' יהודה הנחתום. ב' ב' בלע ד':
ר' יהודה בן בבא. ב' ב' בלע ד':
ר' יהודה בן בתירא. ג' י"ז ותנוח:

ר

ה"ב דף כ"ד ע"ב הגי' א"כ יוסי צבדי בון בשם רב חונא: (קטו) הוא היה תלמיד של רבי יאשי' ומכר הרבה
פעמים בירושלמי ובבבלי, ור"לתי בכה"ד אות ט' בערך טאבי שהביא אמר ר' יאשיה פמיחא דאיכה כוון
להמאמר שרשמי ובמדרש שה' לפני בעל קדה"ד לא ה' הפתיחות מזוינים. ויש להעיר שם הביא [ר'] עני
א"כ יאשי' ברכות ט"ו ע"ב ז' דברים, פ' הוואה ס"ג ע"א יומא ס"ה ע"ב, פ' הוואה קורא ט"ו ע"ב, ועל זה
כתב הר"ם משכיל ליתן בלוח ז' שם בברכות ט"ו ע"ב בהשגה עני בעדו דל"ג ומה ענינו לטני דכאן שאמר
בשם ר' יאשיה אתמהה! ט"ב, ועלם ממנו כי טעות גדול כפל בכה"ד וז"ל א"כ יאשיה ברכות פ' הווא
קורא ט"ו ע"ב והוא המאמר שהביא מברכות שם. אבל המלות פ' הוואה קורא" נשמטו ממקומם כי בעל קדר
הדורות לא ידעו ז' מהמלים מברכות ואח"כ מיומא ומזר וזכיר את מאמר אחד מברכות רק המלות פ' הוואה
קורא" נשמטו ממקומם והל"ן ט"ו הוואה הוא בטעות ומה שכתב בעל קדר הדורות ה"ב דברים" כוננו
שתי פעמים זכר שם ב' דברים: (קטו) נזכר בהרבה מקומות בירושלמי ועיין קדה"ד ומבוא בירושלמי דף
ז' ע"ב: (קיו) הוא תלמיד רב והוא רב יהודה בר יחזקאל ואחר מיתת רב למד לפני שמואל והיה קורא אותו
שינגא, והוא היה רבו של אביו ר' יחזקאל ואמר לאביו לא תמתיבו הכי ואמר לו שמואל שינגא לא תימר
הכי לאבין, עיין קדה"ד דף ז' בערכו. ועיין אגדת אמוראי בכל פרק ג' ס' א' ל' 47: (קיח) המאמר
נוסח שם מגמרא בבלי עיין במדרש שם הערה ז"ע: (קיש) הוא ר' יהודה הנחא בימי ר' מאיר ר' יוסי ור' שמשון
ור' נחמי' ור' אליעזר בן יעקב ור' יוחנן סנדלר, עיין אגדת תנאים מ"ב פרק ה' ופרק ז' ר' 191 וז' 274:
(קכ) בגדפס חקרים שניות האומרים ר' יהודה ור' נחמי': (קבא) כפי המבואר בתוס' ב"ב קמ"ג ע"א פ"ז
שם אשה, ועיין במשניות הגאונים ליק תשובה י"ב ובהערות שלי להשפוט שהן נדפסו ב"ב בליק ז' ה', ועיין
קה"ד ז' 182 ר' יהודה בן פזי, ומבוא בירושלמי דף ז' ע"ב ואגדת אמוראי א"י ל' 180: (קכב) ידוע
ומכר במדרשים והיה אחד מכתבי דאגדתא המלויים, אביו ר' סימון היה תלמיד ריב"ל שאמר הרבה דברים
ובשמו, ומכר ר' אבהו, עיין ירושלמי שבת פ"ז ה"ב, ור' יהודה בנו בן זמנו של ר' ירמי' תלמיד ר"ל,
ותימה על היוחסין שכתב שה' בזמן ריב"ל עיין דור דור ודורשיו ח"ג ל' 140: (קכג) כ"ל ר' יהודה ור'
סימון, תקנתו ר' יהודה בר סימון, וכן הוא באיכה רנתי פ"ד: (קכד) בגדפס בטעות פ' יחזק בר סימון,
ובעל קדה"ד הביא (דף ק"ב) בערך ר' יחזק בר סימון בשם מרדכי איכה פ' דרכי ציון אבילות, ובמאמר לא
מן השם הוא: (קכה) בגדפס חקרים המלות ובר יחזק": (קכו) במדרש שם בהערה ט"א הנחמי' בפסיקתא דר"ב
פסקא סלימות קס"ו ע"ב נאמר ר' יהודה בר סימון בשם ר' לוי בר פרטא, וכן באיכה רנתי בגדפס הגי' בשם

ר' יהודה בר שמואל. א' ג' כל רודפיה (קבו) :
 ר' יהודה בר סיננא. עיין להלן ר' יודן בר שיננא :
 ר' יהושע (קבח). פתיחא ה', ביחד עם ר' נחמי' בשם ר' אחא (קכט) : פתיחא
 י"ב : פתיחא כ"ז ביחד עם ר' אלעזר : במדרש א' א' מעשה בר' יהושע (קל) : א' ה'
 הי' צריה : א' י"ג ממרום שלח אש בשם ר' לוי (קלא) : ב' ה' וירב בבית יהודה : ג' ס"ז
 תרדוף באף : ד' ב' בני ציון (קלב) : ד' ו' ויגדל עון בת עמי, ביחד עם ר' אחא בשם
 ר' נחמי' (קלג) : ה' י"ה על הר ציון ששמם :

ר' יהושע בן לוי (קלד). פתיחא ב' : פתיחא ל' : עוד שם (קלה) : פתיחא ל"ד
 ביחד עם ר' חנינא (קלו) : במדרש א' א' ד"ה ישבה בדר (קלז) : א' ט"ז מעשה במרתא
 בת ביתוס : א' ט"ז ד"א על אלה אני בוכיה (קלח) : ב' ד' קול נתנו בבית ה' : ג' א'
 אני הגבר (קלט) : ג' ס"ד תשיב להם : ג' י"ז ותנוח : ה' ה' על צוארנו טחון נשאו : ה'
 ט"ז נפלה עמרת ראשנו. ושם מובא בר בריה דריב"ל (קמ) : ה' כ' למה לנצח תשכחנו :

ר' יהושע בר נחמיה (קמא). פתיחא י"ב :
 ר' יהושע דסבנין (קמב). פתיחא כ"ב בש"ר לוי (קמג) : פתיחא כ"ג : במדרש
 א' א' ד"ה העיר רבתי עם בשם ר' לוי (קמד) : א' ב' ד"א בכה תבכה (קמה) : א' י"ג
 ממרום שלח אש בשם ר' לוי : א' י"ז פרשה ציון בש"ר לוי : א' כ"א שמעו כי נאנחה
 אני ג"ב בשם ר' לוי (קמו) : ב' א' איכה יעיב (קמז) : ג' א' ד"א אני הגבר בשם ר' לוי
 (קמח) : ג' ס"ד תשיב להם גמול :

ר' יהושע בן גמלא. א' ט"ז ד"ה מעשה במרתא בת ביתוס (קמט) :
 ר' יהושע חילפיי. ב' י"ג כי גדול כיום שברך (קן) :

ר'

ר' לוי בר ערפון, וגם הערוך ערך גאל הביא בשם הפסיקתא ואיכה רבתי בר פנעא : (קבו) מונח בסי"ד
 בשם איכה רבתי שלפנינו : (קבח) הוא ר' יהושע בן חנניא בזמנו כען בגמלאל דיבנה הנשיא וחזירו של ר' אליעזר
 זן הורקנוס : (קכט) בסי"ד ז' 196 הביא ר' יהושע ור' נחמי' בשם ר' אחא ריש פתיחא דליכס ר' יהושע
 לא לא ידעתי מי הוא עב"ל. כוונתו לפתיחא סו' ה' שהבאתי, אבל הגי' משוּבַּת ו'ל"ל ר' יהושע בר נחמי'
 בשם ר' אחא, וזכר שמו הכנה פעמים והוא ר' יהושע הכהן בר נחמי' ועיין להלן הערה קל"ג : (קכ) במדרש
 שם במאמר שלאחריו נמלא מפורש ר' יהושע בן חנניא : (קלא) בנדפס חסרים המלות, ובשם ר' לוי' ואולי י"ל
 ר' יהושע בן לוי, וכן בשם"ס רבה פ"ג סוף פסוק ד' כתוב ר' יהושע בן לוי : (קלב) בנדפס הגי' ר' יהושע
 בן חנניא, ובירושלמי הוריות פ"ג ה"ז דף מ"ח ע"ב ובתוספתא הוריות פ"ב נאמר כמו לפנינו ר' יהושע סתם :
 (קלג) בנדפס הגי' ר' יהושע בר נחמי' בשם ר' אחא וכן יש לתקן לפנינו, והמאמר נשנה בב"ר אום
 ה', ומונח בילקוט יחזקאל רמז של"א בשם ב"ר ושם הגי' א"ר בכרי' וכן נשנה במדרש שה"ש פ"א פסוק משכני
 אחריי ושם נאמר ר' יהושע בר נחמי' משום ר' אחא כמו שהוא בנדפס : (קלד) הוא המאמרוס הגדולים,
 עיין כט"ז נדה דף י"ח ע"ב וזכר במשנה סוף פוקלין ועיין אודותיו במבוא הירושלמי ל"א ע"ב ובס' דד"י ח"ג
 ז' 59. והגדת אמוראי ארץ ישראל פרק ח' ז' 124 וז' 194 : (קה) להלן פ"ד נאמר ר' יהושע סתמי :
 (קלו) בילקוט ירמי' רמז רפ"א הביא בשם מדרש איכה והוא המאמר שלפנינו והביא ר' חנניא וריב"ל :
 (קלז) המאמר חסר בנדפס ע"ש הערה י"ד : (קח) בנדפס ורבין אמרי : (קט) בנדפס הגי' א"ר יהושע
 דסבנין בשם ר' לוי, ובילקוט איכה רמז אלף כ"ח מונח בשם מדרש והוא המדרש שלפנינו וגורס ג"כ כמו שהוא
 בכ"י שלפנינו : (קמ) בירושלמי שבת סוף פ"ד ה"ג דף י"ד ע"ד, וירושלמי ע"ז פ"ב ה"ב דף מ' ע"ד, וקס"ד
 פ"א פסוק כשנגה הגי' בריה דריב"ל ו'ל"ל בר בריה, וחסר במדרש איכה הנדפס גם בדפוס ראשון והי' לנכון
 גם לפני הרב בעל הערוך במדרש איכה עיין ערך בלע א', והנה לא מפורש מי הוא נכד מריב"ל אולם ביוחסין
 הסתם ל' 121 הביא חז"ל ר' בכרי' בר סימון בריה דריב"ל הוא ליה בלע, והוא המאמר שלפנינו, ובעל
 סד"ד בערך ר' בכרי' חשב שהערוך עשה נמה שהביא זה בשם מדרש איכה, אבל הערוך לא עשה כלל רק
 הו' לנכון גם לפניו במדרש איכה כמו שהוא בכתב יד : (קמא) הוא ר' יהושע הכהן, והוא ר' יהושע בר נחמי'
 עיין לעיל הערה קכ"ע והערה קל"ג : (קמב) אחד מרבין דאגדתא הירושלמי והאמר הכנה בשם ריב"ל וזב
 דבתי בשם ר' לוי, עיין אודותיו בס' דד"י ח"ג ז' 141 : (קמג) בילקוט ירמי' רמז רס"ח הביא המאמר
 בשם המדרש וגורס ר"ש דסבנין בשם ר' לוי : (קמד) בנדפס הגי' בשם ר' יהושע בן לוי, וגם בעל סד"ד
 ז"ך ר' יהושע דסבנין הביא בשם ריב"ל מן המדרש איכה פ' העיר רבתי עם : (קמה) כ"ה בש"י וליתא בנדפס :
 (קמו) בנדפס איתא ר' יהושע פתר קרייה והמלות, דסבנין בשם ר' לוי' ליתא : (קמז) בנדפס ר' יהושע בר
 נחמן, וגם בילקוט איכה הגי' ר' יהושע בר נחמן : (קמח) בנדפס הגי' אריב"ל ויש לתקן א"ר יהושע דסבנין
 בשם ר' לוי, וכן מונח לנכון בילקוט איכה רמז אלף ל"ח בשם המדרש : (קמט) עיין סד"ד ז' 188 ר'
 יהושע בן גמלא, והביא בשם המדרש שלפנינו : (קנ) באשר הוא לפנינו בכ"י כ"ה גם בפסיקתא עיין במדרש

ר' יהושע בן חנניא (קנא). ג' כ"ג חדשים לבקרים :
 ר' יהושע הגרסי (קנב). ג' מ"ד סכונה בענן :
 ר' יהושע בן אבין (קנב) : ה' כ' למה לנצח תשכחנו :
 ר' יודן (קנר). פתיחה ב' : פתיחה ה' שאל לר' אחא (קנח) : פתיחה י' : כ"ב :
 כ"ג. שאל לר' אחא : פתיחה ל"ד (קנו) במדרש א' ו' ויצא מבת ציון : א' ט' טומאתה
 בשוליה (קנז) : א' ט"ז כי רחק ממני מנחם בשם ר' איבו (קנז*) : א' כ', ראה ה' כי
 צר לי : ב' א' ולא זכר הדום רגליו : ב' ב' בלע ד' בסופו שאל לר' אחא : ב' ב' הרם
 בעברתו : ג' א' ד"א אני הגבר (קנח) : ג' כ' זכור תזכור : ג' ל"ט מה יתאונו : ד' ז'
 זכו נזיריה : ד' י"ג מחמאת נביאיה שאל לר' אחא : ד' ט"ז סורו טמא (קנש) ה' א'
 זכור ה' :

ר' יודן בר נחמי' (קס). א' ג' מרוב עבודה בשם ר' שמעון בן לקיש (קסא) :
 ר' יודן בר שיגנא. א' כ' ראה ה' והביטה בשם ר' אחא (קסב) :
 ר' יודן בן קרח. ד' ב' המסולאים בפז, בש"ר שמואל בר נחמן (קסג) :

ר' יודן בר לקרה. עיין ר' יודן בר קרה ובהערה קס"ג :
 ר' יוחנן (קסד) : פתיחה ב' : י' : כ"א : כ"ב : כ"ג : עור שם : כ"ד : כ"ה : ל"ב :
 ל"ג : עור שם : ל"ד : במדרש א' א' ד"ה איכה ביהר עם ר' אלעזר : א' א' ישבה בדר
 (קסה) : א' א' עובדא הוה בחד איתתא : א' א' היתה למס : א' ג' כל רודפיה : עור שם :
 א' ט' טומאתה בשוליה : א' ט"ו מעשה במרתא בת בייתוס, ר' חזקיה ור' אבהו בשמו :
 ב' ב' בלע ד' : עור שם קרוב לסוף ופסוק בלע ד' איוה פעמים : ב' י"ג מה אעידך
 (קסי) : עור שם : עור שם ר' אבא בר כהנא בשמו : ב' ט"ו ספקו עליך כפום, בשם
 רשב"י

שם הערה ל"א חבל נדפס הגי' אמר ר' חולפאי : (קנא) הוא ר' יהושע סתם שהצאמי למעלה. ועיין אגדת
 תנאים ח"א לד 129 ולד 194 : (קנב) נדפס איתא יהושע הגרסי בלי תואר הכבוד "רבי" ועיין עירובין
 כ"א ע"ב שהוא היה משרתו של ר"ע, וכש"כ כתב גרסי סם מקום או שהיה עוהן גריסין, וכן במדרש משלי
 פ"י"ע מסופר מן יהושע הגרסי משרתו של ר"ע ע"ש : (קנג) צעל סקה"ד הביאו בשם מדרש שלפנינו בערך ר'
 יהושע בן אבין וביושלמי יומא פ"ג ה"א דף מ' ע"ג הגי' בר אבון ואבון וצבין סבל אחד : (קנד) מוכר
 הכנה פעמים, ור' מנח' צבי קומי רבי יודן, עיין מבוא סיושלמי דף ל"ה ע"א : (קנה) צעל סקה"ד ערך ר'
 יודן הביא ר' יודן שאל לר' אחא, רבה פתיחתא לזיבס. וטוון לפתיחה ה' שלפנינו וכן הוא בפתיחה כ"ב ובמדרש
 איכה ב' ב' בלע ד', וד' י"ג מתעשרת נזיריה : (קנו) בירושלמי כלאים פ"ב סוף ה"ג וכתובות פ"ב סוף ה"ב
 הגי' תני בשם ר' יהודה, ועיין פסקיתא דר"ב דבני ימני' הערה ע"ז כי בפסקיתא ב"ב אקשפאחד ופארמא
 נאמר ג"כ תני בשם ר' יהודה כמו בירושלמי ע"ש : (קנז) בירושלמי ברכות פ"ב
 ה"ד דף ה' ע"א כמו ר' יודן ברבי דר' אייבו, ואין ספק שהי' כתוב ר' יודן בר אייבו והכוונה במלת "בר"ר'
 בשם ר' והמדפיקים הליגו בד' ל', וראיתי בסה"ד דל 184 הביא וז"ל ר' יודן בר אייבו וירושלמי ברכות פ"ב
 ומדרש שמואל פ"י"ג ועיין הווא כרבה איכה על אלה אני בוכים ר' יודן בשם ר' אייבו עכ"ל, כיוונתי ועיין הווא
 אותו העיין מירושלמי ברכות, והמאמר ממדרש שמואל נמלא בפסקיתא דר"ב פסקא הוודש דף מ"ה ע"ב :
 (קנח) נדפס גם דפוס ראשון הגי' ח"ר צרכי, ויש לתקן כמו שהוא צ"ל וגם להלן פסוק דרך קשמו הגי'
 גם נדפס ר' יודן אמר : (קנב) נדפס גם בפסקיתא ותאמר ליון קל"ג ע"א הגי' ר' חייה בר אבה אומר :
 (קס) הוא ר' יהודה בר נחמן או בר נחמני, ומונה בסה"ד בערך ר' יודן בר נחמי' בשם מדרש איכה פ'
 ומרוב עבודה, והוא ה' מתווגמני' דר"ל כמוצות מ' ע"ב, והוא ר' יהודה בר נחמני המונה בסה"ד ושם
 הביא בש"ע שמואל פ"ב ר' יהודה בר נחמן בשם ר"ל יש לתקן מדרש שמואל פ"י"ג אות ד', וגם בפסקיתא
 פסקא הוודש דף מ"ה ע"ב ל' יהודה בר נחמני בשם ריש לקיש, ובפסקיתא רבמי פסקא הוודש הגי' ל'
 יהודה בר נחמן, ועיין בפסקיתא דר"ב שם הערה מ"ה, ועיין אגדת תמוכאי ארץ ישראל לד 352 : (קסא) נדפס
 בשם ריש לקיש והכל אחד, ובעל סקה"ד הביאו בשם המדרש הזה, ובמדרש ב"ב פ"ג אות ג' הגי' יהודה בר
 נחמן בשם ר"ע : (קסב) נדפס הגי' ר' יהודה בר סיגנא, וראיתי בסה"ד דף ל"ב הביא ר' יהודה בר סיגנא,
 מדרש איכה פ"ג כל עמה נאחזים, יש לתקן בדבריו בר סיגנא : (קסג) נדפס הגי' ח"ר חייה קרא בשם רשב"י,
 וכתב שם הנו"ב יש לומר שנקראו כן על שם שהיה בקי במקרא, וראיתי בסה"ד ערך ר' חייה קרא שהביא את
 המדרש ודברי המ"ב, אולם המאמר נובע מירושלמי סוכה פ"ד ה"א (דף ק"ד ע"ד) ושם הגי' ר' יהודה בר לקיה
 בשם ר' שמואל בר נחמן, ובעל סקה"ד הביאו בערך ר' יהודה בן לקיה בשם סיושלמי : (קסד) גדול התמוכאים
 והוא צעל מסדר תלמוד ירושלמי ור"ל התחיל לקדו, ונקרא ג"כ בן הגפה או בר נפחה, עיין ר"ש סנהדרין
 ל"ו ע"א ד"ה טבא, ועיין אודותיו במבוא סיושלמי ובס' דד"ו ח"ג לד 69 ובאגדת תמוכאי ח"י לד 205
 ולד 339 : (קסה) נדפס חסר שם האומר : (קסו) נדפס גם דפוס ראשון הגי' רבי אמר וכן בפסקיתא

מבוא

רשב"י: ב' ט"ו משוש לכל הארץ (קסז): ב' י"ט קומי רוני: עוד שם: עוד שם ר'
אבא בר כהנא בשמו: ג' כ"ד חלקי ה' אמרה נפשי: ג' מ"א נשא לבבנו: ג' ס"ד
תשיב להם גמול ר' הונא ור' יהושע ור' לוי בשמו: ד' כ"ב תם עונך ר' חלבו בשמו:
ר' יוחנן בן זכאי (קפח). פתיחא י"ב: במדרש א' א' הד מן אתינס: א' ה'
היו צריה:

ר' יוחנן בן תורתא. ב' ב' בלע ד' שאמר לר"ע (קפט):
ר' יונתן (קע). פתיחא י' ב' ביחד עם ר' חנינא: פתיחא כ"ה: במדרש ב' א'
ולא זכר הדרום רגליו, ר' שמואל בר נחמן בשמו (קעא): עוד שם (קעב): ג' י"ו ותונח:
ג' ל"ט מה יתאונן (קעג):

ר' יוסי (קעד). פתיחא ל"ד ר' הונא בשמו: במדרש א' א' שרתי במדינות ר'
הונא בשמו: א' ג' גלתה יהודה מעוני ר' יהודה בשמו: ב' ט' טבעו בארץ ר' הונא
בשמו: ג' מ"ד סכות בענן: ד' ב' בני ציון: ד' י' ידי נשים: ד' ט"ו סורו טמא (קעה):
ד' י"ט קלים היו רודפנו (קעו):

ר' יוסי בר חנינא (קעו). פתיחא ה' ר' אבהו בשמו: פתיחא ו': פתיחא י':
במדרש ב' י' ישבו לארץ: ד' ט"ו סורו טמא, ביחד עם ר' אלעזר:

ר' יוסי בן חלפתי (קעה). פתיחא כ"א:

ר' יוסי ממלחיא. א' ט' טומאתה בשוליה (קעט):

ר' יוסי דקסרין. ד' ט"ו סורו טמא (קפ):

ר' יוסף. פתיחא י' ר' הונא בשמו (קפ*): במדרש ג' מ"ב נחנו פשענו ר' הונא
בשמו: ד' ב' בני ציון (קפא): ד' י' ידי נשים רחמניות ר' הונא בשמו (קפב):

ר' יוסף בר חלפתא. ג' מ"ד סכות בענן (קפג):

ר' ינאי. א' ט"ו כי רחק ממני מנחם: ב' ב' בלע ד' בסופו: ב' ז' זנה ד' ר'
חנינא ור' אחא ור' מיישה בשמו (קפד):

ד

דרכי פסקא נחמו (קכ"ד ע"ב) גם בילקוט מלכים רמז רל"ד הגי' רבי, ואולי ר"מ ר' יוחנן: (קסז) בנדפס גם
בדפוס ראשון הגי' ר' נתן אומר, וז"ל ר' יוחנן, ובשמ"ר סוף פל"ב הגי' ר' יוחנן בן אלעזר [ל"ז ר' יוחנן בן
אלעזר]: (קפח) טרע למכזיז והיה כסן וקובל מהלל ומשמחיו ומי ק"ב שנה ונקרה קופת הכובלים, ועיין אגדת
מנחם ח"א כ"ד 26 וז' 41: (קפט) מונח בטה"ד ערך ר' יוחנן בן מורחא בשם מדרש איכה שלפנינו הביא
עוד שם בתוס' יעניס יומא דף ע' ע"א הביאו בפסיקתא מפורש שנתגיייר ע"י פרה, והגי' שם ר' יהודה בן
מורחא, וביצ"ב"א שם בשם יושלמי שנקרא כן על שמכר פרטו לגוי ולא לחתה לחרוש בשנה. עד שלתם באונה.
על זה יש להעיר כי הוא בפסיקתא רבתי פ"ד פסקא פרה, ומה שהביא הריטב"א הוא הוא הקיפור מפסיקתא
רבתי שם ועין זכר מזה ביצועלמי, ונמאל המאמר גם במדרש אגדת רבתי (בית המדרש ח"א ל"ד ר') ובעל
סדה"ד פ"ד ר' הוינא בר תורתא בשם קפ"ר מעשיות על שם ר' הוינא בן מורחא: (קע) מלחמיו
רבים ונמלאים בהרבה מקומות, ור' שמואל בר נחמני הי' תלמידו ואמר בשמו במקומות און מספר, עיין מנחם
הירושלמי ל"ט ע"א וכן ד"ד ח"ג ל"ד 52 ואגדת אמוראי ח"י ל"ד 58 וז' 88: (קעא) בנדפס ר' יוחנן
בר נחמני בשם ר' יוחנן, ל"ז ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יוחנן, ובדפוס ראשון מונח לנכון ר' שמואל בר נחמן,
אבל ג"כ בטעות בשם ר' יוחנן במקום בשם ר' יוחנן: (קעב) גם פה בנדפס הגי' ר' יוחנן: (קעג) בנדפס
מונח זה בשם ר' הונא, ובפסיקתא פסקא ותלמוד ייון ק"ל ע"ב הגי' ח"כ יודה, וע"פ הערה כ"ג: (קעד) הערה
נקראים בשם ז"א ועיין במונח הירושלמי ארזותם: (קעה) עיין במדרש שם הערה ל"ז: (קעו) עיין שם הערה
ק"ב: (קעז) עיין ארזותיו בטה"ד ועיין אגדת אמוראי ח"י ל"ד 419 וז' 446: (קעה) הוא י' יוסי סמס,
והיה בא"ח אחר המורבן והוא בעל סד"ע עיין יוחסין ל"ד ע"א ובסדה"ד, והי' תלמיד מל"ע ומזכירו ר' שמואל
ר' יהודה ר' מאיר ור' אלעזר בן שמוע ועיין אגדת מנחם ח"ב ל"ד 150 וז' 190: (קעט) בעל סדה"ד ערך
ר' יוסי ממלחיא ל"ד 222 הביא את המדרש איכה שלפנינו כמות סליק ר' יוחנן ור"ל לגמול חסד וסליק עממון
ר' ינחם פסקא, ועיין בפסיקתא פרה ר' יוסי ממלחיא ר' אסי דקוסרין, ובפסיקתא פסקא ותלמוד ייון קל"ב ע"א
מקומו בגליל העליון, ועיין שם בהערה כ"ו, ובעל סדה"ד ייון ג"ב כ"ד פתי"ו וכתב שם הרב החכם הי"ד נפתלי משכיל
לחיות לא מנחמי שם. אולם יש להקפד בדבריו בר פתי"ב, ולפנינו במדרש איכה ויסי ממלחיא ל"ז ר' יוסי, ועיין
מנחמא חוקת הערה ק' הנחמי אינה מקומות אשר נזכר שמו ותמיד עם התואר ר', ובילקוט ישעי' רמז ש"ב
הביא יוסף מנחמי ל"ל ממלחיא: (קפ) בנדפס הגי' ר' אסי דקוסרין, ובפסיקתא פסקא ותלמוד ייון קל"ב ע"א
ר' יוסי דקסרין ובו"ר ר"ע פתי"ו ר' מני דקסרין, והערוך ערך סקר א' הביא בשם הפסיקתא ר' דוסא. ובי"ט
מוסרמות בערוך ר' נוסא, ובעל סדה"ד לא הביא ר' יוסי דקסרין: (קפ*) באסתר רבה פ"א אום ד' ובב"ר
פס"ה אות י"ז הגי' בשם ר' יוסי: (קפא) בנדפס ר' יוסי: (קפב) בנדפס ר' הונא בשם ר' יוסי: (קפג) הוא
ר' יוסי בן חלפתא שנתחייב לעיל: (קפד) מונח בטה"ד בשם המדרש איכה שלפנינו, ויש ב' ר' ינאי, ר' ינאי

ר' יעקב : פתיחא ל"ד :
 ר' יעקב בר אחא (קפה) . פתיחא ל"ג בשם ר' אמי (קפו) :
 ר' יעקב דכפר חנין (קפי) . א' א' ד"ה ר"א איכה ישבה : א' ב' כל רעיה :
 ב' י"ג מה אשורה לך (קפו*) : ב' י"ד נביאיך : ב' י"ז בצע אמרתו :
 ר' יצחק (קפה) . פתיחא ה' : מ' י' : י"א ר' חני בשמו : פתיחא י"ב : מ"ו : כ"ג :
 במדרש א' ב' ד"ה בכה תבכה : א' מ"ו על אלה אני בוכיה , בשם ר' חני (קפט) : א' כ' כ'
 ראה ה' : ב' ד' זנה א' ר' חני בשמו : ב' י"ג מה אדמה לך : ג' כ"ד חלקי ה' : ג'
 ס"ד השיב להם גמול : ה' א' זכור ה' : עוד שם :
 ר' יצחק פסיקא . א' מ' טומאתה בשוליה , כשמת ר' יוסי ממלחיא , סליק ר'
 יוחנן וריש לקיש לגמול חסר , וסליק עמהון ר' יצחק פסיקא (קין) :
 ר' יצחק בר אלעזר (קצ"ג) . ג' י"ז ותונח .
 ר' יצחק בר סימון . עיין ר' יהודה בר סימון ובהערה קכ"ד :
 ר' ירמיה (קצא) . פתיחא ב' בשם ר' שמואל בר יצחק : עוד שם בשם ר' חייא
 בר אבא :
 ר' ירמ' שיבשב . ה' מ"ו נפלה עמרת ראשנו (קצב) :
 ר' ירמ' בן אלעזר . ב' א' ולא זכר הרום רגליו ביהוד עם ר' שמואל (קציג) :
 ר' ישבב הסופר . ב' ב' בלע א' .
 ר' ישמעאל בן אלישע כהן גדול (קצד) . ב' ב' בלע א' :
 ר' ישמעאל בר יוסי (קצד*) . א' א' חד כותי : ד' כ' רוח אפינו (קצד**) :
 ר' ישמעאל בר נחמן . ד' כ"ב תם עונך :

אות כ

רב כהנא (קצה) . פתיחא ל"ג , שאל מן רב (קצו) :

אות ל

ר' לוי (קצו) . פתיחא כ"ב : פתיחא כ"ג ר' יהושע דסכנין בשמו : עוד שם
 בפתיחא כ"ג (סתם) (קצח) : עוד שם : עוד שם : עוד שם (קצט) : פתיחא כ"ד : ל"ג :
 במדרש א' א' איכה ישבה בדרד : עוד שם ד"ה שאלו את בן עזאי : עוד שם ד"ה העיר
 רבתי

קדמון , ו' ינאי רבה עיין בסה"ד : (קפה) עיין אודותיו בסה"ד , ומבוא הירושלמי ק"ד ע"ב : (קפו) בירושלמי
 הפניתי פ"ד דף ס"ט ע"ג גסס ר' יוא , והכל אחד : (קפו) מובא בסה"ד בשם המדרש איכה : (קפו*) גנדפס
 גס דלפוס להשן הובא זה בשם רבי יעקב דכפר חנין , ובפסיקתא דר"ב פסקא נחמו (קכ"ד ע"ב) הגי' ר'
 יעקב בר אבינא עיין במדרש איכה שם הערה ק"ט : (קפה) ר' יצחק סתם דשמעתא הוא ר' יצחק בר אחא ,
 ור' יצחק סתם דלגדתא הוא ר' יצחק בן פנחס בן כהנא העב"ס פסחים ק"ג ע"ב , ויש ר' יצחק סתם שהוא
 תנא דברייתא עיין יוחסין וסה"ד , ועיין מבוא הירושלמי ובס' דד"ו ח"ג ז' 98 : (קפט) גנדפס להיפך ר' חני
 בשם ר' יצחק וכן ל"ג גס לפיטו ע"ש הערה ס"ד : (קצ) זעל סדה"ד הניחו בערך ר' יצחק פסקא בשם מדרש
 איכה : (קצ*) נזכר בירושלמי והיה בקשרין , עיין מבוא הירושלמי : (קצא) תלמידו של ר' זירא ועלה לא"י
 ומתמיהו רבו בירושלמי עיין אודותיו במבוא הירושלמי ובס' דד"ו ח"ג ז' 107 : (קצב) כ"ה בירושלמי סוטה
 פ"ט ה"ו דף כ"ד סוף ע"ב , ובגדפס הגי' ר' ירמיה דשנשכ , ובקט"ל פ"ו פסוק כגנגה הגי' ר' ירמיה דשנשכא ,
 זעל סדה"ד אות י' דף קכ"ב הביאו בשם המדרש שלפניו ר' ירמיה דשנשכ : (קציג) גנדפס ר' זכרי' ואחרי
 לה ר' נחמיה בן אלעזר , זעל סדה"ד ז' 282 הביא בערך ר' נחמיה בן אלעזר בשם המדרש איכה שלפניו
 לכן יש לתקן לפיטו ר' נחמיה בן אלעזר ובעטות ו' ירמיה : (קצד) עיין בלבוש בירושלמי וסה"ד : (קצד*) עיין
 סדה"ד : (קצד**) לפיטו נחמו ו' ישמעאל סתם הולס בירושלמי שבת פט"ו ה"ו דף ק"ו ע"ג הגי' ר' ישמעאל
 בי רבי יוסה : (קצה) עיין אודותיו בסה"ד , וה' תלמיד מרב ע"ש : (קצו) בילקוט מלכים סוף רמז רל"ו הגי'
 ר' הונא בתי קומי רב ל"ל רב כהנא : (קצז) הוא חד מרבני דלגדתא , ולאינו לוי הניחו על שמואל אשר נזכר
 שמו בכתב הלכות והרחבתי לדבר ממנו במ"ל המניד , ועיין דד"ו ח"ג ז' 135 : (קצח) עיין במדרש שם הערה
 י"א : (קצט) בקט"ל פ"ב פ' וישב העפר הגי' ח"ב בני זבילקוט ויחזקאל רמז שתי' ח"ב זכ"י , וכן כש"י קהלס

רבתי עם ר' יהושע דסכנין בשמו: א' ב' בכה תבכה: א' ב' אין לה מנחם: א' ג' כל רודפיה: א' י"ג ממרום שלח אש, ר' יהושע דסכנין בשמו: עוד שם ר' אבא בר כהנא בשמו: א' ט"ו סלה ד': א' ט"ו אלה אזכרה: א' ט"ו על אלה אני בוכיה: עוד שם: א' ט"ו כי רחק ממני מנחם: א' י"ו פרשה ציון ר' יהושע דסכנין בשמו: עוד שם אין מנחם: א' כ"א שמעו כי נאנחה אני ר' יהושע דסכנין בשמו: א' כ"א כי אתה עשית (ר): ב' י"ג מה אעידך: ג' א' אני הגבר ר' יהושע דסכנין בשמו: ג' ל"ג כי לא ענה מלבו ר' ברכי' בשמו: ג' ל"ט מה יתאונן: ג' מ"ב נחנו פשענו: ג' ס"ד תשיב להם גמול ר' יהושע דסכנין ור' לוי בשם ר' יוחנן: ד' ח' חשך משחור תארם: ד' י"ב לא האמינו: ה' א' זכור ה':

ר' לוי בר פרמא. א' ו' וילכו בלא כח (ריא): א' ט' טומאתה בשוליה ר' יהודה בר סימון בשמו: א' י' ידו פרש צר ר' יהודה בר סימון בשמו: ר' לוי בר מרפון. עיין ר' לוי בר פרמא ובהערה ר"א:

ריש לקיש (רב). פתיחא כ"א: כ"ב: כ"ג: כ"ד (רב*): במדרש א' ג' כל רודפיה (רג): א' ו' ה' צריה בשם ר' הושע' (רד): א' ו' וילכו בלא כח ג"כ בשם ר' הושע' (רה): א' ט' טומאתה בשוליה: ב' א' איכה יעיב (רו): ב' ג' השיב אחור ימינו, ר' עזרי' ור' אבהו בשמו (רו): ב' ג' ויבער ביעקב: ב' י"ט קומי רוני: עוד שם: ג' י"ח ואומר אבד נצחי: ג' כ"ב חסדי ה': ד' כ"ב תם עונך (רח): ה' כ"ב כי אם מאם מאסתנו:

אות מ

ר' מיאשה. ב' ז' זנה ד', ביחד עם ר' חנינא ור' אחא בש"ר ינאי:
 ר' מני או ר' מנא (רש). א' י"ח צדיק הוא ה': ב' י"ט קומי רוני:
 ר' מנסיא. פתיחא ל"ג:
 רב מתנה. פתיחא ל"ג:

אות נ

ר' נחמי'. פתיחא ה', ביחד עם ר' יהושע בשם ר' אחא (רי): במדרש א' א' איכה, ביחד עם ר' יהודה: א' א' היתה למס: א' ב' ד"א בכה תבכה (ריא): א' ט"ו אלה

י"ב הביא א"ר ביבי: (ר) בנדפס חסר שם האומר: (רא) לפנינו בנדפס הגי' ל' לוי בר מרפון, ובפסקתא פסקא סלימות קס"ו ע"כ נאמר ר' יהודה בר סימון בשם ל' לוי בר מרפון, וראיתי בסה"ל ערך ל' לוי בר מרפון הביא וז"ל מדרש איכה פ' ויאל מן בת זיון אכן ענין דומה לו בוי"ח בס"פ אחי מות בן פרעה וז"ל זאכה פ' עומתתה בשוליה, ופ' ידו פרש לר בן פלגא [ל"ג בן פרעה] עכ"ל, וכאשר תראה גם בפסקתא הגי' בר פרעה כמו לפנינו בכ"י שכן בנדפס בר מרפון הוא בעצמות, וכן הערוך ערך גואל הביא הגי' בן פרעה: (רב) עיין להלן בפרט ש' כ' שמעון בן לקיש והוא הוא, והי' תלמיד מר' יוחנן, עיין סדה"ד ובמנצח הירושלמי ובס' דד"ו ח"ג נד 80. ועיין אגדת אמוראי א"י נד 418: (רב*) בילקוט יצעי' רמז כפ"ט הגי' ל' שמעון בן אלעזר חין ספק שהי' כמובן בשב"ל והוא כ"ת ל' שמעון בן לקיש והמדרשים הליג' ל' שמעון בן אלעזר בעצמות: (ג) בנדפס ל' שמעון בן לקיש: (רד) בנדפס ל' שמעון בן לקיש: (רה) בנדפס ל' שמעון בן לקיש בשם ל' יהושע: (רו) בנדפס ל' שמעון בן לקיש: (רז) בנדפס ל' עזרי' בשם ל' יהודה בר סימון, אבל המאמר נובע מפסקתא דכ"ב ותאמר זיון (קל"א ע"ב) וגם שם הוא כמו בכ"י, וכן במדרש תהלים סוף תמוז קל"ז הגי' ל' עזריה בשם רשב"ל ודבתי המדרש בש"ש שם נוספו מן הילקוט תהלים רמז תמפ"ה בשם הפסקתא: (רח) בנדפס ל' שמעון בן לקיש והכל אחד: (רש) ב' בקראים בשם זר, עיין מנצח הירושלמי דף קי"ד ט"ב ודל"ו ח"ג נד 111: (רי) בעל סדה"ד נד 282 בערך ל' נחמי' הביא ר' נחמי' וז' יהושע בשם ל' אחא, רבה ריש פתיחתא דאיכה, אולי הוא ל' נחמי' ברב יהושע, ז"ל אולי הוא ל' יהושע בר נחמי', ובנד 196 הביא ל' יהושע ור' נחמי' בשם ל' אחא ריש פתיחתא דאיכה ל' יהושע זר לא ידעתי מי הוא, וכוונתי לפתיחתא ה' אבל בעצמות הוא וז"ל ל' יהושע בר נחמי' בשם ל' אחא: (ריא) בכ"י הגי' ל' חנוניא ומתי ל' ר' נחמי' אבל בנדפס ל' חנוניא ומתי

אלה אזכרה : עוד שם ד"א על אלה אני בוכיה : ב' א' ולא זכר הדום : ד' ד' רבן לשון יונק : ד' ו' ויגדל עון בת עמי ר' יהושע ור' אחא בשמו (ריב) :
 ר' נחמי' בן אלעזר. עיני ר' ירמי' בן אלעזר (ריג) :
 ר' נחמן (ריד). פתיחה ה' בשם ר' אחא : במדרש א' א' ישבה בדר (ריז) :
 כ"ה ישב בדר וירום (ריז) :
 ר' נסיה דקסרין. פתיחה כ"ו (ריז) :
 ר' נתן (ריח). ב' י"ג מה אמידך : ב' י"ט קומי רוני :

אות ס

ר' סמאי : א' א' ישבה בדר (ריש) :
 ר' סימון. פתיחה י"ב וי"ד : במדרש א' ב' בכה תבכה : א' ז' ויצא מבת ציון ר' סימון בשם ר' שמעון בר אבא וריש לקיש בשם ר' הושעיו (ובגדפס הגי' בשם ר' שמעון בר אבא ור' שמעון בן לקיש בשם ר' יהושע) : ב' א' ולא זכר הדום רגליו (רב) : ב' י"ב לאמותם יאמרו : ג' כ"ג חדשים לבקרים ר' אלעזר בעי קמי ר' סימון (ריבא) : ד' ה' האכלים למערנים : ד' ט"ו כי נצו גם נעו (ריבב) :

אות ע

עולא. פתיחה ל"ג ר' אבא בר כהנא ור' אסי משום דעולא בשם רבי (ריג) :
 במדרש א' כ' ראה ה' כי צר לי :
 רב עוקבא (ריד). א' ב' היתה למס :
 רב עזאי. א' א' איכה :
 ר' עזרי'. א' ב' ד"א בכה תבכה : א' ו' וילכו בלא כח בשם ר' יהודה בר סימון : ב' ג' השיב אהור, ביחד עם ר' אבהו בשם ריש לקיש (ריכה) :

ר

ליה בשם ר' נחמי' : (ריב) בגדפס גם בדפוס ראשון ר' יהושע בר נחמי' בשם ר' אחא וכן יש לחקן לפניו , והתאמר נסיה בב"ר פכ"ח אות ה', ושם ב' בילקוט יחזקאל רמז שני"א בשם ב"ר זעס הגי' א"ר נכמי' ססס , וכן נסיה בגדפס שה"ג פ"א פסוק תכני ושם נאמר ר' יהושע בר נחמי' משום ר' אחא כמו שהיה לפניו : (ריג) ובעל סדה"ה הביאו בערך ר' נחמי' בן אלעזר בשם מדרש איכה פ' ולא זכר הדום רגליו : (ריד) לדעת התוס' ב"ב מ"ו ע"ב סתם ר' נחמן הוא חבד לרב הובא ולרב יהודה זעס שלא כדעת רש"י ז"ל מ סתם ר' נחמן הוא רב נחמן בר יצחק עיין יוחסין וסדה"ד שהאריכו בזה. ועיין אגדת אמוראי א"י ג' 483 סתם ר' נחמן בגאדת ארץ ישראל הוא ר' נחמן בנו של ר' שמואל בר נחמן ע"ש : (ריז) בגדפס אמר רב נחמן אמר שמואל משום ריב"ל, ופ"ב פ' ישב בדר הגי' א"ר שמואל בר נחמן, והתאמר נסיה בפסיקתא דר"ב פסקא איכה דף ק"ט ע"ב ושם הגי' בר קפרא פתח מובא בילקוט ישע"י רמז ל"ג בשם הפסיקתא : (ריז) בגדפס א"ר שמואל בר נחמן ולעיל א' א' בגדפס שם אמר רב נחמן אמר שמואל משום ריב"ל עיין בהפסד שלפניה : (ריז) מובא בסה"ד ג' 290 בשם מדרש סוף פתיחתא דאיכה וכוונתו להתאמר שלפניה : (ריח) הוא חבדו של ר' מאיר. עיין סדה"ד ועיין אגדת התנאים ח"ב ג' 437 : (ריש) הוא ר' סימאי עיין סדה"ד ושם אג"ת ג' 543 : (רב) בגדפס הגי' ר' הושעיו' שלא ואמר לרבי סימון : (ריבא) בגדפס הגי' ר' שמעון בר אבה ושם בג"ר ריש פכ"ח וגם שם הגי' ר' שמעון בר אבה ושם בשו"ס תמוז כ"ה אות ז' ושם הגי' ר' שמעון בש"ר סימון : (ריבב) כ"ה גם בגדפס, ובפסיקתא פסקא ותאמר לון הגי' ור' סימא : (ריבג) בזוטאמי תענית פ"ד דף ס"ט ע"ב הגי' רב חייה בר אשי בשם רב ואין ספק כי בכתב יד מן הרושלאמי שהי' לפני המסדר הי' הגי' ר' אבה בר כהנא ור' חייה בר אשי בשם רב ושמעו המלות ר' אבה בר כהנא, והמסדר מן הפתיחות הביא לנכון ר' אבה בר כהנא, וחלוי הוסף הוא בעלמו את השם ,,ר' אבה בר כהנא" ומן ור' חייה בר אשי נשארו המלות ור' אסי נתקום בר אשי, ובמקום בשם רבי ז"ל בשם רב, ובכ"י מן הפתיחות הנמלא בדבריטע מוזעאום כמזכר ר' אחא [ז"ל ר' אבה] בר כהנא ור' חייה בר אשי בשם רב ויסף ור' לפני לנכון ור' חייה בר אשי. ונראיתו בסה"ד ערך ר' אבה בר כהנא הביא וז"ל : ר' אבה בר כהנא ור' חייה בר אשי בשם רב, כן הביא היוחסין ולא מלאמו עכ"ל. אולם אין ספק שהיוחסין כוון למאמר שלפניה בפתיחתא, ובמדרש בבלי תענית ל' ע"ב מובא זה בשם עולא סתם ובכור המלות משום עולא לפניו בגדפס הוסף אחד המגיהים עפ"י גתרא בבלי, ובכ"י בדבריטע מוזעאום לותא המלות ,,משום דעולא" : (ריבד) עיין סדה"ד ומבוא הירושלמי דף ק"ב ע"ב בערך מר עוקבא : (ריבה) בגדפס הגי' ר' עזרי' בשם ר' יהודה בר סימון, והתאמר נסיה מפסיקתא דר"ב פסקא ותאמר

מבוא

ר' עמרם (רכו). א' כ' ראה ה' כי צר לי (רכו) :
 ר' ענן בר יוסף. ג' מ"ד סכות בענן ר' יוסי ור' ברכי' ור' חלבו בשם ר'
 ענן בר יוסף :
 ר' עקיבא (רכח). פתיחא כ"ג : במדרש א' ד' ד"א היתה כאלמנה : א' א'
 חד כותי : ב' ב' בלע ד' : עוד שם : ג' מ"ד סכות בענן : ה' י"ח על הר ציון :

אות פ

ר' פנחס (רכט). פתיחא י"ב בשם ר' הושעיא : פתיחא כ"ב נ"ב בשם ר'
 הושעיא : פתיחא כ"ז : במדרש א' ב' בכה תבכה : א' כ' ראה ה' : א' י"ג שלא
 אש (רל) : ב' א' ההפך עלי בלחות : ב' א' ולא זכר היום רגליו : ב' ב' בלע ד' בשם
 ר' הושעיא : ב' ב' הרס בעברתו : ב' י"ט קומי רוני בשם ר' אלעזר בר מנחם : ד' ד'
 זכו נזויריה : ד' כ"ב תם עונך בשם ר' אושעיא : ה' א' זכור ה' :

אות צ

ר' צדוק (רלא). א' ה' ה' צריה : א' ט"ז על אלה אני בוכיה : ד' ה' השיך
 משהודי תארם (רלב) :

אות ק

בר קפרא. פתיחא כ"ג : במדרש א' א' העיר רבתי עם :

אות ר

ר' ראובן (רלג). פתיחא ל"א : במדרש א' ב' ד"א בכה תבכה :
 רב (רלד). פתיחא כ"ד : עוד שם : פתיחא ל' : ל"ג רב כהנא שאל ממנו : במדרש
 א' ג' גלתה יהודה מעוני : א' ד' דרכי ציון (רלה) : א' י"א כל עמה נאנחים (רלו) ג' י"ג
 הביא בכליותי : ג' ט"ו הכפישני באפר :
 רבי (רלז). פתיחא ב' (רלח) : פתיחא ל"ג (רלט) : במדרש ב' ב' ב' בלע ד' : ב' ב'
 י"ט קומי רוני : ג' י"ז ותונח : ג' כ"ט יתן בעפר פיהו : ג' ל"ט מה יתאונן : ה' ט"ז נפלה :
 ה' כ"א חדש ימינו כקדם :
 רבה בר כהנא (רמ). סוף פתיחא ל"ד :

רבנן

ציון דף קל"א ע"ב וגם שם נחמד ר' עזרי' ור' אבהו בשם ר' לקיש, ובמדרש שו"ע סוף נומור קל"ז אשך
 נוסף שם מהילקוט. ובעל הילקוט לקח זה מנפיקתא דר"כ הגי' ר' זעירא אמר משום רשב"ל וזילקוט איתא ר'
 עזרי' בשם רשב"ל, ורבותי בסה"ד ערך ר' עזרי' ר' עזרי' בשם ר' יהודה בר סימון מדרש איכה פ' גרע נחמי
 אף וכוון להמאמר הנ"ל כמו שהוא בנדפס : (רכו) עיון סה"ד : (רכז) המאמר לימא בנדפס : (רכח) ידוע
 ונמלה הרבה מהאמרים מננו : (רכט) עיון אודותיו בסה"ד ערך ר' פנחס ובמבוא הידועלמי דף קכ"א ע"ב :
 (רל) בנדפס ח"כ יחזק, אכל בו"ח פכ"ז אות ח' ובמדרש שמואל פכ"ד ובתנחומא אמור אות ח' הוא כמו
 בל"י : (רלא) הוא אביו של ר' אלעזר : (רלב) בעל סה"ד הביא המדרש איכה פ' ה' איהו והבוא ב"ב פ' על
 אלה אני בוכיה בן ונת ששגבו, הם בני ר' לזוק האסן שהביאו זה את זה ומתו : (רלג) נזכר ביודועלמי ובעת
 קומי ר' מנח, ור' בובי אמר נשמו עיון סה"ד ומבוא הידועלמי קכ"ב ע"ב ועיון אגדת תנאים ח"א ז' 47 :
 (רלד) הוא ראש האמוראים ולמד אצל רבי ור' חייא בל"י ויחד לבבל וחזר לל"י בימי רבי ושם לבבל ויסקד שם
 ישיבה בקורא, עיון אודותיו במבוא הידועלמי קס"ב ע"ב ובס' דד"ו ח"ג ז' 147 והלאה. ועיון אגדת אמוראי
 בכל פרק ח' ז' 1—33 : (רלה) בנדפס הגי' ר' אמני : (רלו) בנדפס הגי' רבי אומר : (רלז) רבי יהודה מסדר
 המעשה נקרא רבי"י, רבינו הקדוש, ועיון אגדת תנאים ח"ב פרק י"ז ז' 454 : (רלח) כ"ה גם
 בפסיקתא דר"ב פ"ג פסקא איכה ק"ב ע"ב ובידועלמי מבינה פ"א ח"ז דף ע"ו ע"ב כתוב רבי יודה נשייא, ר"ל
 רבי יהודה הנשיא : (רלט) ביודועלמי הגי' בשם רב עיון בפתיחא שם הערה י"ב : (רמ) יש לתקן ר' אבה בר

מבוא

י"ט

רבנן (רמא) . פתיחא ב' : כ"ד : כ"ה : כ"ה : ל"ג : במדרש א' א' היתה כאלמנה :
 א' א' ר"א היתה כאלמנה : א' א' היתה למס : עוד שם : א' ב' בכה תבכה : א' ב'
 ד"א בכה תבכה תני רשב"י : א' ר' וילכו בלא כת : א' מ' טומאתה בשוליה : א' י"ד
 נתנני ה' : א' י"ש קראתי למאהבי : א' כ"א שמעו כי נאנחה אני : ב' א' איכה יעיב :
 ב' א' ולא זכר הדרום רגליו : עוד שם : עוד שם ביחד עם ר' אייבו (רמב) : ג' א' אני
 הגבר (רמג) : ג' ז' גדר בעדי : ג' ה' גם כי אועק : ג' י"ב דרך קשתו : ג' י"ז ותונת :
 ג' ל"ג כי לא ענה : ג' מ"ב נחננו פשענו : ג' ס"ד תשוב להם גמול : ד' ד' דבק לשון
 יונק : ד' ט"ו סורו טמא : ד' י"ש קלים ה' רודפנו :

אות ש

ר' שילא (רמד) דבי ר' שילא א' ט"ז כי רחק ממני מנחם :
 שמואל (רמח) . פתיחא ב' : במדרש ג' י"ג הביא בכליותי ביהד עם רב : ה' ט"ז
 נפלה עמרת ראשנו :
 ר' שמואל (רמו) . א' א' העיר רבתי עם : א' א' היתה למס (רמז) : א' ב' בכה
 תבכה (רמח) : ב' א' ולא זכר הדרום רגליו : ג' ו' במחשבים :

ר' שמואל בר אמי . שמואל תני לה בשם ר' שמואל בר אמי פתיחא ב' (רמט) :
 ר' שמואל בר יצחק (רנ) . פתיחא ב' ר' הונא ור' ירמי' בשמו (רנא) : פתיחא
 ל"ג : במדרש א' ג' כל רודפיה (רנג) : א' ד' דרכי ציון (רנג) : א' ט"ז כי רחק ממני
 מנחם , ר' יודן בר' סימון בשמו :

ר' שמואל בר נחמני או בר נחמן (רנד) . פתיחא ה' : כ"ג : כ"ד : ל"ג :
 במדרש א' ב' בכה תבכה : א' י"ג ממרום שלח אש ר' אמי שאל אותו : א' ט"ז על
 אלה אני בוכיה : א' כ' ראה ה' (ריה) : ב' א' איכה יעיב : ב' א' ולא זכר הדרום רגליו,
 בשם ר' יונתן . (רנו) : ב' ה' היה א' כאויב ר' ברכי' ור' חלבו בשמו : ב' ו' ויחמם כגן
 שוכו : ב' ז' ונתן א' ר' ברכי' ור' חלבו ור' איבו בשמו : ב' י"ד נביאך חזו לך ,
 ביהד עם ר' אלעזר : ג' א' אני הגבר : ג' א' ר"א אני הגבר : ג' כ"ג חדשים לבקרים
 ר' חלבו בשמו : ג' מ"ד סכות בענן : ג' מ"מ עיני גנרה ר' אחא בשמו .

ר'

כהנא : (רמא) השם "רבנן" נאמר לרוב על התלמידים בני הסיצה , עיין רש"י ברכות כ"ה ע"א , מ"א ע"ב ,
 כ"ט ע"א , ג"ב כ"ב ע"א : (רמב) בנדפס במקום וכעין אמרי הגי' ל' יהודה כל סימון אמר : (רמג) כ"ה גם
 לעיל בפתיחתה ס' כ"ח חולם בנדפס בעצמות רב כהנא אמר וז"ל רבנן אמרי : (רמד) מזכר בירושלמי ומדקדוקים
 עיין סדה"ד ועיין אגדת אמוראי בכל ל' 35 : (רמה) הוא שמואל יכתיבה חכמו לרב , והוא האמורא הגדול
 ומזכר הרבה פעמים בירושלמי ובבבלי , עיין אגדת אמוראי בכל ל' 37 : (רכו) עיין סדה"ד ומבוא הירושלמי :
 (רמו) בנדפס הגי' א"ר שמואל כל נחמן : (רמח) בנדפס הגי' ר' שמעון כל חלפתא : (רמט) בירושלמי ל"ה פ"ג
 ה"ח דף כ"ט ע"א ובפסיקתא דר"ב איכה דף קכ"א ע"א היתה שמואל אמר וזעתי ז"ל ומני לה בשם ר' שמואל
 בר אמאי , ר"ל וש' אשר מני לה בשם ר' שמואל בר אמאי , והוא כ' שמואל בר אמאי המזכר בירושלמי קידושין
 פ"ג ה"ב דף ס"ג ע"ד : (רנ) הוא מגדולי האמוראים של הדור השלישי ומאמריו באים בהרבה מקומות עיין מבוא
 בירושלמי קכ"ו ע"א : (רנא) בעל קדה"ל הביאו ל' 354 בערך רב שמואל ברב יצחק , והביאו רב הונא ור'
 ירמי' בשם ר' שמואל ברב יצחק מדעת ריש פתיחתא דליכה , וכ"ה בירושלמי חגיגה פ"א ה"ו , וז"ע שר' הונא
 ואולי הגיה כן מטעם ה"ל עכ"ל . המאמר מהפסיחתא נובע מפסיקתא דר"ב איכה (קכ"ב ע"ב) וגם שם נאמר
 ל' הונא ור' ירמי' בשם ר' שמואל בר רב יצחק , וכ"ה בירושלמי חגיגה ט"ז , ובילקוט ירמי' שם הוא בעצמות ור'
 שמואל בר ר' יצחק , ושני ר' הונא הו' א' חכמו דשמואל תלמידו לרב , והשני היה דבור הכביעי תלמידו דר'
 ירמי' ושניהם סייעו ל' הונא ור' ירמי' אמרו בשם ר' שמואל בר יצחק שהי' דבור השלישי מגדולי האמוראים ,
 וכאשר מת קיבל ל' זעירא חבילות עליו , ירושלמי ברכות פ"ב דף ד' ע"א : (רנג) כ"ה בילקוט , ומתדבק במ"כ פ"ב ,
 אבג בנדפס גם בדפוס ראשון ל' שמואל בר נחמני : (רנא) בנדפס בעצמות ל' שמואל אמר ל' יצחק וז"ל ל'
 שמואל בר יצחק , כי המעתיק או המדפיס חשב בר הוא ל"ח בשם ר' : (רנד) ל' שמואל בר נחמן הוא ל' שמואל
 בר נחמני , ומזכר הרבה פעמים בירושלמי , עיין סדה"ד , ומבוא בירושלמי קכ"ו ע"א ודל"ו ח"ג ל' 182 .
 ואגדת אמוראי ח"י פרק י"ד ל' 477 . וז' 551 : (רנה) כ"ה בנדפס , וככ"ה הגי' ור' שמעון : (רנו) וב"ה

מבוא

ר' שמעון א' (רנז). ה' י"ז על זה היה דוח:
 ר' שמעון א' (רנז). ה' ראה ה' (רנח):
 ר' שמעון בן גמליאל (רנש). פתיחא ל"ג: במדרש ב' ב' בלע ד' (רס): עור
 שם ד"ה חמש מאות בני סופרים (רסא): ג' י"ז נשיתי טובה: ג' נ"א עיני עוללה: ד'
 ב' בני ציון: ה' ט' בנפשנו נביא לתמונו:
 ר' שמעון בן יוחאי. פתיחא ב': כ"ד: ל"א: במדרש א' ב' ד"א בכה תבכה:
 א' י"ג פרש רשת לרגלי: א' מ"ז ד"א על אלה אני בוכיה (רסב): א' י"ט קראתי
 למאהבי: ב' ט"ו ספקן עילך כפים ר' יוחנן בשמו: ב' ל"ג כי לא ענה:
 ר' שמעון בן לקיש (רסג). פתיחא ב': ט"ז: במדרש א' ב' ד"א בכה תבכה,
 ר' יודן בר נחמי' בשמו: א' ג' גלתה יהודה מעוני: ב' י"ט קומי רוני: ד' ט"ו
 סורו שמא:
 ר' שמעון בר אבא (רסד). א' ו' ויצא מן בת ציון ר' סימון בשמו:
 ר' שמעון בן עזאי. ב' ב' בלע ד' (רסה):
 ר' שמעון בן הלפתי (רסו). ג' ט"ז ויגרם (רסז):

אות ת

ר' תנחומא (רסח). א' ט"ז כי רחק ממני מנחם: ד' ו' ויגדל עון בת עמי:
 ר' תנחום בן חנילאי (רסט). פתיחא ל' (רע):
 ר' תנחום בר חנינא (רעא). א' י"ד הכשיל כחי:
 ר' תנחום בר ירמיו'. ב' י"ד ויהרג כל מחמדיו עין (רעב):
 ר' תנחום בר חייה עיין ר' תנחום בר תנינא ובהערה רע"א:
 ר' תנחום בר עילאי. ג' מ"א נשא לבכנו. ר' אבא בר זבדי ור' תנחום בר
 עילאי ור' יאשיה נפקין לתעניתא (רעג):

ט) הקדמונים אשר הביאו את המדרש איכה.

המדרש הזה על מגילת איכה היה ערוך ומסודר לפני הגאונים והקדמונים
 והשתמשו בו אם בעניני הלכה ואם בעניני הגדה, והביאו מאמרים רבים ממנו. והנה
 אתן

בנדפס וגם בדפוס ראשון רק הגי' בשם ל' יוחנן, אבל בדפוסים אחרונים נעשות ל' ישמעאל בר כחמיני בשם
 ל' יוחנן: (רנז) נזכר הרבה פעמים בירושלמי ובבבלי עיין אגדת אמוראי ח"י פרק ט"ו לד 52: (רנח) בנדפס
 הגי' ו' שמואל בר כחמיני, וכן הביא הערוך בערך גס כמו שהוא בנדפס: (רנש) ידוע ומפורסם עיין באריות
 בסק"ד ועיין אגדת תנאים ח"ב פרק י' לד 322: (רס) בנדפס נעשות ור' גמליאל וז"ל ור' שמעון בן גמליאל:
 (רסא) עיין במדרש שם מה שכתבתי בהערה פ"ד: (רסב) בנדפס נעשות ריב"ל: (רסג) הוא ריש לקיש עיין
 בערכו והוא תלמיד ר' יוחנן עיין סדה"ד ומבוא הירושלמי ובס' ד"ד ח"י לד 80: (רסד) נזכר הרבה פעמים
 בירושלמי והוא ל' שמעון סחם עיין בסק"ד והביא שם גם דברי המדרש שלפנינו: (רסה) בנדפס וכן עזאי
 ז"ל ור' שמעון בן עזאי ועיין אגדת תנאים ח"א פרק י"ג סי' ט"ו: (רסו) אחד מן הזקנים שבדור, וזר סמוך
 לנבכריא או לפורי, עיין סדה"ד ומבוא הירושלמי קכ"ח ע"ג ואגדת תנאים ח"ב לד 53: (רסז) לעיל ח'
 ג' ד"ה בכה תבכה נשנה התאמר הזה ושם הגי' ור' שמואל ע"ג בהערה שלי: (רסח) ל' תנחומא סחם, ל'
 תנחומא בר אבא, ור' תנחומא ברבי הוא אחד, והוא רבי תנחומא הרקשן אשר מיוחס אליו המדרש מתחומא,
 עיין אודותיו במבוא התנחומא פרק ח': (רסט) נזכר בירושלמי ובבבלי ומדרשים עיין סדה"ד ואגדת אמוראי
 ח"י לד 130: (רע) בעל סדה"ד בערך ל' תנחום בר חנילאי בשם מדרש איכה פ' תחפס דרכינו וכו"ה בגי'
 הנדפס, אבל בגי' הגי' ל' תנחום בר עילאי עיין בערכו: (רעא) בעל סדה"ד הביא שמו מן הירושלמי
 ברכות פ"ד דף ח' ע"ג ולא בשם המדרש כי בנדפס הגי' ל' תנחום בר ירמיו, והביאו בערכו בשם המדרש
 איכה, והתאמר נשנה בשו"ס סוף מזמור ל"א ושם הגי' ל' תנחום בר חייה, ואין להכריע: (רעב) בנדפס הגי'
 ל' תנחום בר ירמיו, אבל בגי' הגי' ל' תנחומא בר ירמיו: (רעג) בנדפס ל' תנחום בר חנילאי, ובירושלמי
 תענית פ"ה ח"א דף ס"ה ע"א ושם הגי' ל' נח בר זבדא, ור' תנחום בר עילאי ור' יאשיה, כמו שהוא
 בגי' שלפנינו. ובעל סדה"ד הביא בערך ל' תנחום בר חנילאי התאמר מהמדרש שלפנינו (כמו שהוא בנדפס)
 וביים ועיין זה בירושלמי רפ"ב דתענית ל' תנחום בר עילאי ור' אבא כו' [ז"ל ור' בא]:

אתן לפני הקוראים היקרים רשימה מהספרים שהיו לפני אשר נמצא בתוכם שהזכירו את המדרש הזה, ואנה המאמרים נמצאים לפנינו.

(א) רבינו חננאל בן רבינו הושיאל ז"ל. (נולד באמצע מאה השמינית לאלף החמישי ונפטר ד"א ת"י) בפירושו לתענית דף י"ב ע"ב (נדפס בש"ס אשר יצא לאור בדפוס המפואר של האלמנה ואחים ראם בוויילנא) הביא וז"ל: ירושלמי, ישן ועמד אסור כו' כי הא דאיתא באגדת איכה ר' יהודה בן בתירה אול לנציבין בערובת צומא רבה, אתא ריש כנישתא לזמוניה, א"ל כבר אכלי ופסקי לי, א"ל אשגח עלי דלא לימא ההוא רבי לא אשגח עליו, אול עמיה, ובסיפא אמרין אכל מן כל עיגול חד פתית ואכל מן כל תבשיל חד פת, ושתה מן כל (כוס וכוס) [חבית וחבית] חד כוס, ש"ט דאע"ג דפסיק אביל כו', וכן כתב ופירש רבינו הגאון זצ"ל. המאמר הזה הוא במדרש איכה פ"ג י"ו פסוק ותזנה משלום נפשי.

(ב) ה"ר יעקב בר שמשון חד מחכמי צרפת, (חי במאה התשיעית לאלף החמישי), בפירושו על אבות כתב יד באקספארד קובץ 692 והובא במבוא אדר"ג פ"א להרב הרוקר הר"ז שעכמער. ובפ"י למשנה משה קבל. כתב וז"ל: ובריתא זו קורין אותה אבות דר"ג ולא ידעתי על מה כו', וז"ל שכך מסורת בידם שר' נתן סדרה, כמו שסדרו ר' הייא ור' אושיעיא ובר קפרא ושמואל ולוי, והרי היא משנת ר' נתן האמורה במדרש קהלת ומדרש איכה דפסיקתא רבתי עכ"ל. והנה אין זכר מזה בפסיקתא רבתי ואין ספק שצ"ל ומדרש איכה רבתי בפתיחתא. והוא בפתיחתא סי' כ"ג אלו משניות גדולות כגון משנתו של ר"ע ומשנתו של ר' אושיע' ומשנתו של בר קפרא, ובמדרש קהלת רבה פ"ב, ובש"ש פ"ה פ' אנהנך נאמר ג"כ ומשנתו של ר' הייא. אבל משנת ר' נתן לא נזכר שם כלל:

(ג) רבינו נתן בר' יהיאל בעל הערוך (חי במאה התשיעית לאלף החמישי והשלים ספרו בשנת ד"א תתס"א) (1101 למספרם). השתמש הרבה במדרש הזה, מאה וששים מאמרים הביא בשמו, ולא לבד מלות זרות רק גם מאמרים פשוטים, ויכנהו תמיד „מגילת איכה” ובאמת היה ראוי לכנהו „אגדת מגילת איכה” או „מדרש מגילת איכה”, ולהלן בפרק י"ב נתתי רשימה בסדר א"ב מכל הערכים אשר הביאו ואנה המאמרים נמצאים לפנינו במדרש, גם רשמתי באיזה הערה הבאתי דבריו, והערוך ציין לרוב רק התחלת הפסקא ולפעמים הביא במגילת איכה סתם. וכאשר הביא מאמר מן הפתיחות הביא „כריש מגילת איכה” על כל רשמתי לאיזה מאמר כוון. והנה הערוך הביא הגירסאות כמו שהם בכתב יד שלפנינו והרבה פעמים תמצא כי המלה או המאמר שהביא לא נמצא בנדפס כלל וכלל כמו שתראה בערכים: אגוני, בלע א', בס א', חלץ, חסית, חשך, טרכסמן, ירושלם, מגס ג', מן ב', מגולין, מס, נפש, נשם, עגל א', עלת א', פס ה', פר ד', צמד, צר ד', קטלפמא, קלוון, קס ב', תייר. וברשימה תמצא בערכים ההם באיזה הערה העירותי על זה. גם תמצא שם בהערות לפרק הזה באיזה ערכים הביא לפי נוסחה הכ"י ומשונה בנדפס. גם תשוב תראה כי לפני הרב בעל הערוך ה' שני קובצים מן המדרש הזה לכן באיזה ערכים אחר הנוסחא שהביא הביא נוסחא שנייה ומציין „ס"א” (ר"ת ספר אחר), כמו בערכים: אגשתון, בדר, ברנט, דייט, דומיני, דרריא, הבט, חד ב', חסית, חשך, טקס ג', כרמס, מגס ג', מדל ב', נקה, סלפירס, פלש, קלוון, וברשימה הנ"ל תמצא באיזה הערה העירותי על הנוסחא האחרת שהביא הערוך במקומותם למושבותם:

(ד) הנשר הגדול רש"י זצ"ל (נולד ד"א ת"ת ונפטר כ"ט תמוז ד"א תתס"ה) מביא את המדרש הזה בהרבה מקומות כמו בפירושו לאיכה: (א' ג') בין המצרים, מדרש אגדה בין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב, והוא במדרש איכה שם: (א' ד') שחקו על משבתיה, ומדרש אגדה שהיו שובתין בגולה בשבתות וימים טובים ושומטים בשביעית כו', הוא באיכה רבתי פ"א ז' בנוסחת הכתב יד שלפנינו וליתא בנדפס: (ב' ב') הלל מלכה ושריה. מדרש אגדה יש אלו שירים של מעלה שהחליפם, הממונה על האור מינה על המים והחליף כל הממונים כו'. הוא באיכה רבתי פ"ב ב': (ב' ו') כגן שובו, שכו כתיב ששיכך חמתו על בניו בחורבן ביתו כך נדרש במדרש קינות. הוא

הוא במדרש איכה שם: (ב' ט') טבעו בארץ שעריה, מדרש אנדה לפי שחלקו כבוד לארון לפיכך לא שלטה בהם בריה ושבעו בארץ, הוא במדרש איכה: (ב' י') ישבו לארץ, ומדרש אנדה נבוכדנצר הושיבום לארץ כשטרד בו צדקיהו כו'. הוא במדרש איכה שם: (ב' כ') עוללי מפוחים. ורבותינו דרשו על דואג בן יוסף שהיתה אמו מורדתו בשפחים כו'. הוא במדרש איכה שם: (ג' ה') ראש ותלאה, ומדרש אנדה ראש זו נבוכדנצר לגלות היויכין כו', הוא במדרש שם: (ג' ב') זכור תזכור, ומדרש אנדה זכור תזכור ידעתי שסופך לזכור את העשוי לי כו', הוא במדרש שם. (ד' א') אבני קודש. ומדרש אנדה כל רביעית דם שיצא מיאשו' בכל חץ וחץ שנעשו בו היה ירמי' קוברו במקומה כו', הוא במדרש איכה שם: (ד' ט"ו) עודינו תכלינה עינינו אל עורתינו הבל, מצינו במדרש קנות שהיו באים בספינות רמו הקב"ה לים והציף לפניהם נודות נפוחים כו' הוא באיכה רבתי שם. גם הרבה פעמים בפירושו לאיכה מפרש הכתובים עפ"י המדרש הזה, אף כי לא הזכירו בשם (א):

גם בפירושו לקהלת (י"ב ו') הביא ומדרש קנות פותרו כנגד כל ישראל כו', כל המאמר שהביא הוא בפתיהא סי' כ"ג ואף כי הוא ג"כ במדרש קהלת פי"ב הביא זה בשם מדרש איכה:

בפירושו לישעיה' (כ"ב א') כי עליה כלך לנגות ומדרש אנדה אומר שהיו גסי הרוח באיכה רבתי, הוא בפתיהא סי' כ"ד: (שם מ"ג כ"ד) לא קנית לי בכסף קנה, לקמרת לא הוצרכת לקנותה בכסף לפי שהיתה מצוייה בארצם הרבה, א"ר אבא קינמית היתה גדלה בא"י והיו אוכלין אותה עוים וצבאים במדרש איכה, הוא בפתיהא סי' י' המתחיל ר' יצחק פתח ולא אותי קראת:

בפירושו לירמי' (מ' א') הדבר אשר היה ומדרש אנדה באיכה רבתי מה היה הדבר ושוב אל גדליה אמור לו או את נחית עמהון ואנא מסובר הכא או את סובר הכא ואנא נחית עמהון, אמר אין אנא נחית עמהון מה אנא מהני להון, אלא יחות ברייהון עמהון דסגין הוא מהני להון ע"כ, הוא בסוף הפתיתתא סי' ל"ד המתחיל על ההרים:

בפירושו ליהזקאל (י"ב ג') כלי גולה כלי לשתות ומקודה קמנה ללוש בה חררה אות לבני ישראל שבירושלים שיעשו כן ולא יצטרכו ללוש בצק בגומה ע"ג קרקע והחצצים נכנסים בתוכו כו' במדרש קינות. הוא באיכה רבתי פ"ג בפסוק ויגרם בחצץ שינוי:

בפירושו להושע (ה' ט') ר' אבהו בשם ר' אסא [צ"ל ר' יוסן] בר חנינא כל המאמר עד סוף הפסוק הוא מן מדרש איכה בפתיהא סי' ו' וכן מובא בהרד"ק שם: (ה) בפירוש על בראשית רבה המיוחס לרש"י בפ"ה ד"ה דיורין כתב וז"ל. וראיה לדבר שמולין הוא סודר שכל ההגדה הזאת הוא מביאה במדרש איכה, וכן היא שנויה שם למלך שבנה פלמין והושיב בתוכה דיורין אלמים והי' משכימים ושואלים בשלומו של מלך ברמזיה ובסודרין. הוא באיכה רבתי פ"א ט"ו פסוק על אלה אני בוכיה: עוד שם פכ"ה ד"ה כל כך למה ומפורש במדרש איכה שהיתה נוטלת גלוסקאות מפיה ומפי בעלה ומפי בנה והולכת ומברה את שכנתה ומנחמת אותה כו', הוא במדרש איכה פ"ד י' פסוק ידי נשים רחמניות, וע"ש הערה ס"א:

לא

(א) כמו שמהיה: (א' ו') כל ודף צממקא חסר זה מלא שצדקה רדיפה שליומה, הוא צמדק איכה שם: (א' י') על כל מחמדים, ספני תורות שגאמר בסם הנחמדים מזהב, הכל נפשו לבזו כסף וזהב והם נפיים על ספני תורות כו', הוא צמדק איכה שם: (א' י"ט) המה רמוני, כגון בני ישמעאל שהיו יולאים לקראת הגולים כשהיו הסבאים מוליכים אותם כו', הוא צמדק איכה שם: (ב' ו') מלך וכהן, צדקו המלך ושייכו כהן גדול. הוא צמדק שם: (ב' ט"ו) פלו עניך פיהם, מפני מה הקדים פ"ה לעין כו', הוא צמדק שם: (ג' ט"ו) חצץ, אבנים דקים שבתוך העפר שהיו הגולים לשון עיסתן בתוך הגומות שחופרים בקרקע כו', הוא צמדק שם: (ג' ל"ח) מפני ענין לא תלך הרעות והטוב, ח"ל יומתן מיום שגאמר הקב"ה ראה נתתי לפניך את המינים ואת הטוב לא יא רעה וטובה מפני אלה הרעות באה מה' לטובה רע כו', הוא צמדק שם, ועם הגי' ח"כ אלעזר: (ד' ג') גם תנין הפפ"י שגאמר הוא חללו עד כשדוהא את בנו מלחוק כו', הוא צמדק שם: (ד' ט') שם יזיז מדוקדים, חללי הרעב היו נפוחים מית תובת השדס כו', הוא צמדק שם:

(ו) רבינו טוביה בר אליעזר (חי במאה התשיעית לאלף החמישי, עיין מבוא בראש מדרש לקח טוב), הביא את המדרש הזה בספרו הנ"ל, ומוכיחו בשם, כמו: וירא כ"א י"ז כדמפורש בהגדת איכה, והוא באיכה רבתי פ"ב ב' פסוק בלע ד', וכן יתרו י"ח ט' הביא כמו שמפורש בהגדת איכה האשה שנתנה בנה ללמדו מיני תבשילין ולמד לו חמשה מאות מיני מטעמים בחטה, הוא באיכה רבתי פ"ג י"ז בפסוק ותזנה משלום נפשי וע"ש הערה ל"ד. ועל יסוד המדרש הזה בנה את מדרש לקח טוב על איכה אשר נשאר עד כה בכתובים ואוציאנו אי"ה לאור עולם:

(ז) רבינו שמתה תלמיד רש"י ז"ל (נאסף אל עמו בשנת ד"א תתס"ה), במחזור וויטרי ה' תענית דף רל"א הביא וז"ל כי הא דאמרין באגדת איכה ר' יהודה בן בתירא אזל לנציבין בערובת צומא רבא, אתא ריש כנישתא לזמוניה, א"ל כבר אכלי ופסקי לי, א"ל אשגח עלאי דלא אמרו אינשי ההוא רבי לא אשגח עלוי, אזל עימיה, ובסיפא אמרין אכל מן כל עיגול חד פתית, ואכל מן כל תבשיל חד פס, ושתא מן כל כוס וכוס חד כוס, ש"מ דאע"ג דפסיק אבל, כן כתב ר"ח וכן פסק רב האי גאון ע"כ. הוא באיכה רבתי פ"ג פ' ויגרם בחצץ. והוא המאמר שהבאתי לעיל באות א' בשם רבינו חננאל בפירושו לתענית. ובמחזור וויטרי שם בהערות הרה"ג מהר"ש הורוויץ נ"י הביא וז"ל במדרש איכה לפנינו הנוסחא משונה מאשר הביא פה עכ"ל, אולם הנוסחא הוא כמו שהוא בכ"י לפנינו.

שם בפירושו של דברות דף שט"ז הביא כי ההוא דהוה פרי כתר תורתיה במדרש איכה רבתי. הוא בפ"ג ט' פסוק גדר דרכי בנוית. והרה"ג מהר"ש הורוויץ העיר גם בכאן לפנינו ליתא בהאי לישנא. אבל גם זה היא כגירסת הכ"י שלפנינו. שם בפירושו של דברות דיברא שתיתאה (דף של"ג) גנימוס לשון פרסי וחבירו באיכה רבתי חד מירושלים הוה זבין לבדין, אמר להכריותא ונשיל קומי רבנן, חליצה במוק מהו, לא נראה הרוק מהו, חליצה בתמשה או בשלשה, אתון בעון קומי ר' זכאי, ואמרי לה קמיו דר' יהודה, אמר לון חליצה במוק פסולה, וכן נמי אם לא נראה הרוק, וחליצה צריכה חמשה, זלון רבנין בתחי דההוא בר נש למיזבן לבדין א' לון גנימוס דידך לרבנין הרדלאי כלומר עיניך כתלמידי הכמים אך אנו סבורים שמתוך עניות אתה מוכר לבד כו' זה לא נמצא באיכה רבתי רק המלה לבדין נמצאת בפ"א פט"ז פסוק על אלה אבל לא המאמר.

עוד שם בפ"ב מ"ס אבות דף תקט"ז פנקס הוא טבלאות של גלחים (צ"ל לוחים) ומדרש איכה רבתי מוכיח דאמר ההוא המית בפילמאי (צ"ל בחילמאי) חד פנקס דאית ביה ד' לוחין (צ"ל כ"ד לוחין), הוא בפ"א במאמר חד מאתינס עביד גרמי פתר חלמין. ובנדפס במאמר חד כותאי עבד נפשיה מפשר חלמין. והרב הגדול מהר"ש הורוויץ בהערות שלו כתב מה שהביא מן מדרש איכה ליתא לפנינו:

(ח) רבינו שמואל בן רבינו מאיר הרשב"ם (נפטר ד"א תתקל"ה), הביא את המדרש איכה בפירושו לב"ב דף קכ"א ע"א וז"ל: שכלו בו מתי מדבר, במדרש איכה יום שבטל בו החפר, דאמר ר' לוי כל ערב תשעה באב היה כרוז יוצא הכל יצאו לחפור חפרין כו', הוא בפתוחא סי' ל"ג, וע"ש בתוס' ד"ה יום. עוד שם דף קכ"א ע"ב ד"ה מניסן וז"ל: וכדאמרין במדרש איכה ר' יעקב בר אחא בשם ר' יוסי אומר שבו כלה זמן קציצה למזבח כו', הוא ג"כ בפתוחא שם:

(ט) רבינו יעקב מרומזון Rameru הנקרא רבינו תם אחי הרשב"ם (נפטר ד"א תתקל"א) הביא המדרש איכה כפי שהביאו חכמי התוס' בשמו, עיין תוס' ב"ב קכ"א ע"א ד"ה יום:

(י) רבינו משה בר מיימון הרמב"ם (נולד ד"א תתצ"ה ונפטר בליל ב' בשבת יום כ' לחדש טבת שנת ד"א תתקס"ה) בפירושו למשניות סוף תענית מביא כל ענין המסופר במדרש איכה שבתשעה באב היו מתים בכל שנה ושנה הרבה ע"ש, ונובע מן מדרש איכה בפתוחא סי' ל"ג, וכן העיר גם הגאון מהר"ץ חיות באגרת בקורת דף ז'. גם איזה הלכות בספר הוד נובעים ממדרש איכה כמו שתראה ה' ברכות פ"ו

תנן הביא וז"ל ובמגלת איכה גם תנין חלצו שד אילן ירודתא אית להון מסון על אפיהון כו', הוא באיכה רבתי פ"ד ג' (*):

(מז) רבינו משה ב"ר יעקב מקוצי (חי בסוף אלף החמישי וספרו סמ"ג חיבר אחר עבור ארבע מאלף הששי) בה' תשעה באב הביא וז"ל בהגדת איכה רבתי בפ' ויגרם בחצץ שני משמע דבתענית שפוסק מבעוד יום אע"פ שפוסק חוזר ואוכל עד שיבא השמש, שאומר שם דר' יהודה בן בתירה אול לנציבין בערב צומא רבא כו' :

(יז) רבינו אברהם ב"ר יצחק אב"ד (חי במאה האחרונה לאלף החמישי) בספרו האשכול ח"ב ה' שני וחמישי ותענית הביא בשם הר"ח כי הא דריב"ב דאזל לנציבין בערב צומא רבה כו' הוא במדרש איכה פ"ג פסוק ויגרם בחצץ. עיין לעיל אות א' מה שהבאתי בשם הר"ח :

(יח) רבינו יצחק ב"ר משה מווינא (חי בסוף אלף החמישי ובהתחלת אלף הששי) בספרו אור זרוע הביא את המדרש הזה כמו (אלפא ביתא סי' ג') הביא וז"ל : ואמרין באיכה רבתי מאי ומקדשי תחלו ר' איבו ורבנן ר' איבו אמר אמר הקב"ה יחרב בית המקדש ואל תיגע יד בצדיקים, ורבנן אמרי אמר הקב"ה אין בידיהם שטר כו', הוא באיכה רבתי פ"ב א' פסוק ולא זכר הדום. (שם ה' תענית סי' ת"ז) הביא בשם ר' קלונימוס נמצא כתוב שבזמן הזה אין מתענין בשבת אפילו תענית הלום שאין אנו בקיאוין בפתרון הלומות לדעת אם טוב אם רע כבימי חכמים כדאיתא בהרואה ובאיכה רבתי, כוונתו כי בגמרא ברכות נ"ה ע"ב והלאה, גם באיכה רבתי בפתחא סי' ט"ו מובא הלומות ופתרונם. (ה' אבילות סי' תכ"א) דאמרין באיכה רבתי דבכל ערב ת"ב ה' כולן נכנסין בקברייהם מבעוד יום ולמחר בת קול מכרוה הברלו החיים מן המתים, הוא בפתחא סי' ל"ג :

(יט) רבינו אליעזר ב"ר יהודה מגארמיוא (חי בסוף אלף החמישי) הביא בספרו הרוקח (ה' תענית סי' ר"י) האוכל סעודה המפסקת לתעניתו, אם רוצה לאכול ולשתות אחרי כן, משמע באיכה רבתי שיכול לאכול, גבי ר' יהודה בן בתירה עכ"ל. כוונתו למאמר המדרש איכה רבתי פ"ג פסוק ויגרם בחצץ. (שם סי' רי"ד) ואם אכל סעודה המפסקת בעיו"כ אם צמא למים או מבקשין ממנו שיאכל לאכול ולשתות בעוד היום גדול, כדאיתא באיכה רבתי על פסוק ותזנת משלום נפשי גבי ר"י בן בתירה. הוא במאמר הנ"ל. (ה' י"ז בתמוז סי' ש"ט) מ"ז בתמוז עד ט' באב אין לילך יחידי מד' שעות עד ט' שעות, ואין להכות אפי' ברצועה את תלמידו, כדאמרין באיכה רבתי כל רדפיה השיגוה בין המצרים שבהם קטב מרירי וקטב ישוד צהרים, הוא באיכה רבתי פ"א ג'. (ה' ת"ב סי' ש"י) איכה רבתי רבי כיון שהיה אוכל סעודת ט' באב היה נוטל פרוסה וטובלה באפר, לקיים מה שנאמר ויגרם בחצץ שני הכפשני באפר, הוא במדרש שם פ"ג ט"ו. (שם שם) וקורין בלילה איכה ישבה וקיונות. באיכה רבתי ובמס' סופרים משמע שיש לקרות, איכה, הוא בפתחא סי' י"ז מאחר שהן יושבין ואוכלין ושותין ומשתכרין בסעודת ט' באב יושבין וקוראין קינון ונהי ואיכה, וכן במס' סופרים פ"ח ה"ד יש שקורין ספר קיונות בערב ויש מאחרין עד הבוקר, וכן תראה בירושלמי שבת פמ"ז ה"א (דף ט"ז ע"ג) ובמדרש איכה פ"ד פסוק רוח אפינו דלמא רבי ור' חייא רבא ור' ישמעאל בי ר' יוסי ה' יושבין ופושטין במגילת קיונות ערב ט"ב שחל להיות בשבת מן המנחה ולמעלה, ושיירו בה א"ב אחד אמרו למחר אנו באין וגומרין.

וכן בס' רמזי הפטרת להרוקח הפטרת פ' ואתחנן הביא ואמרו באיכה רבה ל"ג שושבינן של מטרונא אחר ראה אותה בכבודה כו'. הוא בריש פרשה א' :

(כ) רבינו צדקיהו ב"ר אברהם הרופא (חי בראש אלף הששי) בספרו שבלי הלקט השלם אשר הוצאתי לאור עולם הביא המדרש איכה (ענין תפלה סי' ט') ואמרין במדרש איכה

(א) עוד הביא שם ובמדרש מנחומא גם תנין חלצו שד הסנין הזה כשכח לניק, אמו סיה נואה לותו נחמוק כו', הוא במנחומא במקומו אות ט', ובמנחומא כנדפס מכבר במקומו אות ג' :

איכה ר' אחא אמר כל מי שמתפלל עם הציבור תפלתו נשמעת, למח"ד לעשרה בני אדם שעשו עטרה למלך ובא עני אחד ונתן חלקו ביניהם כו', הוא במדרש איכה פ"ג פסוק גם כי אזעק לפי גירסת הכ"י שלפנינו. (ענין שבת סי' קכ"א) ומצינו במדרש איכה טור שמעון הוי מפיק תלת מאה גרבין דמרקוע כו' א"ר הונא ע"י שהי' משחקין בכדור בשבת. הוא בפ"ב ב' פסוק בלע ד' עפ"י גירסת הכ"י שלפנינו ובנדפס הגי' נשתנתה. (סדר ברכות סי' קנ"ח) אמרינן במדרש איכה כמה השבת נפש, רב אמר עד כגרוגרות, ר' הנינא אמר עד ככותבות, הוא באיכה רבתי פ"א ו"א פסוק כל עמה נאנהים. (סדר תענית סי' רס"ג) מ"ו בתמוז עד ט"ב קטב מרירי שולמ וצריך אדם ליוהר שלא להלך בין חמה לצל וצריך להזהיר למלמדי תינוקת שלא להכות לתלמידיהן כו' כדאיתא במדרש איכה. הוא במדרש פ"א ג' בפסוק בין המצרים. (שם סי' רס"ה) במדרש איכה ר' יהודה בן בתירה אול לנציבין בערובא צומא רבא כו', הוא פ"ג פסק ויגרס בחצץ והוא ג"כ כגירסת הכ"י שלפנינו ובנדפס גי' אחרת. (שם סי' רע"ו) דאמרינן במדרש איכה ר' יהודה בן בתירה אויל לנציבין כו', הוא המאמר שהביא בס' שלפנינו. (סדר יו"כ סי' ש"ח) הביא ג"כ המאמר הנ"ל. (ה' שמחות סי' כ"ג) מצינו במדרש איכה ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן ר' חנא בשם רב יוסף אמר הקב"ה בנותי לא הניחו אותי לפשוט ידי בעולמי הא כיצד היה בנה של שכינתה מת כו', הוא פ"ד י' פסוק ידי נשים רחמניות עפ"י נוסחת הכ"י שלפנינו:

כ"א) שבלי הלקט הנדפס מכבר והוא קיצור משבלי הלקט השלם. (ה' תפלה סי' ד' דף ג' ע"ב) ובמדרש איכה אמרינן ר' אחא אמר כל מי שמתפלל עם הציבור כו', הוא אשר הבאתי משבלי הלקט השלם סי' ט':

כ"ב) תניא רבתי שהוא קיצור משבלי הלקט השלם הביא המדרש כמו שמצא בשבלי הלקט. (ענין ק"ש סי' ד') ואמרו במדרש איכה ר' אחא אמר כל מי שמתפלל עם הציבור תפלתו נשמעת כו', הוא בשבחה"ל סי' ט'. (ה' שבת סוף סי' י"ט) ואסור לשחוק בכדור בשבת ומצינו במדרש איכה טור שמעון הוה מפיק תלת מאה גרבין דמרקוען כו', אמר ר' הונא ע"י ששוחקין בכדור בשבת, הוא ג"כ בשבחה"ל שם. (ענין ארבע צומות סי' נ"ח) מ"ו בתמוז עד ת"ב קטב מרירי שולמ כו' כדאיתא במדרש איכה, הוא ג"כ המובא בשבחה"ל שם. (ענין ת"ב סי' נ"ט) במדרש איכה ר' יהודה בן בתירה אול לנציבין כו' מובא ג"כ בשבחה"ל שם. (ה' אבל סי' ס"ח) במדרש איכה ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן ר' חנא בשם ר' יוסף אמר הקב"ה בנותי לא הניחו אותי לפשוט ידי בעולמי, הוא המובא ג"כ בשבחה"ל שם:

כ"ג) רבינו מאיר ב"ר ברוך מרוטנבורג (נולד ד"א תתקפ"ה נפטר בתפיסה י"ט אייר ה"א ג"ג ולא נתן לקבורה עד ד' אייר ה"א ס"ו). הובא בשמו בטור ה' ט"ב סי' תקנ"ה. וציצית נהנו קדמונינו ובאשכנז שלא להתעמף במ"ב ואסמכה אקרא בצע אמרתו ואיתא במדרש בזע פרפורין דיליה הוא באיכה רבתי פ"א א'. בהג"מ פ"ה סי' א' הביא בשמו מאמר המדרש עיין להלן אות כ"ח ולפנינו בשו"ת מהר"ם ב"ב לא מצאתי מה שמובא בשמו:

כ"ד) ה"ר מנחם ריקאנמי (חי בחצי המאה הראשונה לאלף הששי) בפ' התורה בפ' כי תשא הביא וז"ל וארו"ל במדרש איכה הלל ממלכה ושריה, אלו שרים של מעלה, אתה מוצא בשעה שהי' ירמי' מתנבא כו' הוא באיכה רבתי פ"ב ב' בפסוק הנ"ל והביא שם כנוסחת הכ"י שלפנינו ע"ש הערה קכ"ג. עוד שם מדרש איכה מה אעידך כמה קשומין קשומי אתכם כו', הוא בפ"ב י"ג פסוק מה אעידך. עוד שם מדרש איכה תני רשב"י כלי זיין היה להם לישראל בסיני כו'. הוא בפתיהא סי' כ"ד:

כ"ה) רבינו בחיי ב"ר אשר מסרקוסמי אשר כספרד בפירושו על התורה (חיברו בשנת ה"א נ"א) הביא בפ' בשלה (דף צ"ה ע"ד דפוס אמסטערדאם), וכן בחוקיהו שאמר להקב"ה אני אין בי כח להרוג ולרדוף ולא לומר שירה אלא אני ישן על מטתי ואתה עושה, א"ל הקב"ה אני עושה הה"ד ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ויך במתנה אשור וגו', וכמו שדרשו במגלת איכה רבתי עכ"ל. הוא בפתיהא סי' ל'. וכן בפ' ויקרא (דף קמ"ד ע"א) וזוהו אמרו במדרש איכה נחנו פשענו ומרינו כמדוותינו אתה לא סלתה כמדתיך שררי

שהרי מרתו של הקב"ה אפילו לרשע הנמור המרבה להטוא הוא מרבה לסלוח אם ישוּב עב"ל. הוא בפ"ג מ"ב פסוק נחנו פשענו :

כז) בספרו כד הקמח (ערך אבל) ובמדרש איכה, אמרה ישראל לבת בבל אלו ממרום לא עשו בי מלחמה את יכולה להלחם בי כו'. (שם שם) וכן מצינו במדרש איכה שאמר לו הקב"ה לנבוכדנצר עלה והחריב ירושלים כו'. (שם שם) במדרש איכה אשתו של טורונסורפום ילדה לו בן בליל תשעה באב והיו ישראל אבלים כו'. (שם שם) במדרש איכה בליל תשעה באב נכנס אברהם אבינו בבית קדשי הקדשים, א"ל הקב"ה מה לידידי בביתי. (ערך תנופה) ודרשו רז"ל באיכה רבתי ה' שריה כאילים למה נמשלו ישראל כאילים כו'. (ערך שנאת חנם) ואמרו במדרש איכה ולא עוד אלא שהי' שמחים במפלתם אלו על אלו :

כח) רבינו מרדכי ב"ר הלל (נפטר ה"א ע') במדרכי ה' ת"ב סוף תענית הביא וז"ל: ערב ת"ב וערב יו"ב מותר לאכול ולשתות אחר סעודת המפסקת דאמרינן באיכה רבתי ר' יהודה בן בתירא איקלע לנציבין בערב צומא רבא כו' שמעינן מהכא דמותר לאכול אחר סעודה המפסקת. והוא המאמר שהבאתי בשם הר"ח באות א'. (עוד שם) רבינו מאיר לא ה' מניה תפילין ולא ה' מתעטף בטלית גדול כבוקר בתשעה באב משום דאיתא באיכה רבתי השליך משמים ארץ [איכה ב' א'] ת"י זה טלית ותפילין : אולם אין זכר מזה במדרש איכה, ולא נמצא כן בתרגום, ודברי המדרכי על ה' תשעה באב נמצאים גם בסוף מו"ק ושם איתא כך: ונראה דתשעה באב אין להניח תפילין כו' וציצית נהגו קדמונינו בכל ארץ אשכנז שלא להתעטף בציצית ואסמכוה אקרא דכתבי בצע אמרתו ואמרינן במדרש איכה רבתי בוע פורפרין דיריה. ועיין שבה"ל סדר תענית סי' ר"ע יש שנוהגין שלא להניח תפילין בט"ב לפי שכתוב לשום לאבילי ציון לתת להם פאר תחת אפר וגו' אלמא במקום שיש אפר אין פאר ובט"ב כתיב העלו עפר על ראשם .

וכן (סוף מו"ק בה' ט"ב) נהגו שלא להדליק נרות בבית הכנסת בט"ב כ"א נר אחד לצורך החזן וזה נראה מנהג כשר כדאמרינן באיכה רבתי שאמר הקב"ה למלאכים בשעת חורבן בית המקדש מלך בשר ודם כשהוא אבל מה הוא עושה מכבה את הפנסין, א"ל גם אני אעשה כן, דכתיב שמש וירח קדרו :

כח) הגהות מיימוני (מיוחסים לה"ר מאיר הכהן תלמיד רבינו פרץ ותלמיד מהר"ם מרוטנבורג והי' גיסו של רבינו מרדכי ב"ר הלל כנראה בהג"מ ריש פ"ט מה' אשות ובהגהות אשרי לה' פסחים בקצרה) בה' תענית פ"ג סי' א' הביא וז"ל וכן פ"ח וכן כתב באלפסי שפסק הגאון וראיתו מהא דאיתא באגדת איכה רבתי ר' יהודה בן בתירה אול לנציבין בערב צומא רבא כו'. הוא במדרש איכה פ"ג ויגרס בחצץ והוא אשר הבאתי באות א' בשם הר"ח בפ' לתענית. (שם פ"ה סי' ב') מה שקורין איכה בט"ב יש במס' סופרים ובאיכה רבתי עב"ל. הוא בפתיהא סי' י"ז. (שם שם סי' פ') וכן באיכה רבתי רבי כשהי' אוכל סעודת ט"ב היה נוטל פרוסה וטובל באפר כו'. הוא במדרש איכה פ"ג מ"ז. (שם שם סי' א' א"ב שניה) באיכה רבתי א"ל הקב"ה למלאכי השרת בשעת חורבן מלך ב"ו כשהוא אבל מה הוא עושה מכבה את הפנסים אף אני אעשה כן, שני שמש וירח קדרו, מכאן הביא מהר"ם ראי' למנהג שנהגו שאין להדליק בב"ה בט"ב כ"א נר אחד לצורך החזן. הוא במדרש פ"א א' פסוק ישבה כדר: (שם שם סי' ג') נהגו קדמונינו בכל ארץ אשכנז שלא להתעטף בציצית בט"ב ואסמכוה אקרא בצע אמרתו, ואמרינן באיכה רבתי בצע פורפרין דיליה, ועל זה כתב ואין מזה שום ראי', הוא ג"כ שם שם. (שם סי' ג') בפסקא איכה רבתי בט"ב מותר אדם לכל הדומה כאילו מתו מוטל לפניו וקברו ע"כ. במח"כ טעה בהציון הזה, הרוקח הביא בה' אבילות בסוף סי' ש"ב בפסיקתא רבתי בט' באב מותר אדם בכל הדומה כאלו היה מתו מוטל לפניו וקברו כי נחם ה' ציון וגו' ע"כ, ויש לתקן בדבריו לאחר מ' באב, והוא בפסיקתא רבתי ריש פ"א פסקא ותאמר ציון ילמדנו רבינו כיון שיצא ת"ב מהו שיהא מותר בכל, כך שנה ר' הויא הגדול כיון שיצא ת"ב מותר אדם בכל, למה מפני שהוא כמתו של אדם מוטל לפניו והוא אסור לאכול בשר ולשתות יין, וכיון שנקבר המת

המת, האכל מותר בהם, אף זה ת"ב אבל הוא, כיון שיצא ת"ב מותר אדם בכל ע"כ. (שם סי' ד') באיכה רבתי איתא שצריך ליהדר מ"ו בתמוז עד ת"ב שלא לילך יחיד מר' שעות עד ט' שעות, ואין להכות אפילו הרב את תלמידו, ואפילו ברצועה, שבהן קטב מרירי שולט וסכנה יש בדבר, שנאמר כל רודפיה וגו' כדאיתא התם. הוא במדרש איכה פ"א ג' :

כמ' רבינו אשר בר' היאל אשכנזי הרא"ש (נפטר ה"א פ"ח) הביא בתענית פ"א סי' י"ג וז"ל: ור"ת ז"ל הביא הירושלמי ישן ועמד אסור כו', כדאיתא באיכה רבתי ר' יהודה בן בתירה אול לנציבין כו' הוא המאמר שהבאתי באות א' בשם הר"ח. ולדעתי במקום ור"ת ז"ל הביא הירושלמי, צ"ל ור"ח ז"ל הביא הירושלמי ורבינו הננאל בפ"י שם לתענית הביא באמת את הירושלמי ע"ש :

ל' רבינו יעקב בר' אשר המור (חי בסוף מאה הראשונה לאלף הששי) ה' תשעה באב סי' תקנ"ה הביא את המדרש איכה :

לא' רבינו יהודה בר' אליעזר ז"ל (חי במאה הראשונה לאלף הששי) בספרו מנחת יהודה הנרפס יחד עם בעלי התוס' על התורה והספר בכלל נקרא דעת זקנים. ובהקדמתו הביא כי חיברו בשנת ע"ג לאלף הששי הביא בפ' ויצא בפסוק לה ולו כדאיתא במדרש מקל שקד אני רואה מה שקד זה מתחלת נצו עד גמר פרי' כ"א יום אף מ"ו בתמוז עד ט' באב כ"א יום הרי לוו שקד. וכיון בזה לפתוחא כ"ג :

לב' ה"ר יצחק אברהם הכפרתי (חי בסוף המאה הראשונה לאלף הששי) בספרו מנורת המאור (סי' רפ"ו) הביא כדגרסין בסוף איכה רבתי השיבנו ה' אליך ונשובה אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע השיבנו אמר להם שלכם הוא כו', הוא בסוף מדרש איכה. סי' ש"ד) כדאיתא באיכה רבתי ע"פ כי רבות אנוחתי ולכי דוי. את מוצא, כי בדבר שחטטאו ישראל בה לכו כו'. הוא במדרש פ"א כ"ב. (סי' ש"ה) כדגרסין בראש איכה רבתי שלשה אמרו בלשון זה של איכה משה ישע' ירמי' כו', הוא בריש מדרש איכה. (שם שם) וגרסין בסוף איכה השיבנו ה' אליך ונשובה אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע השיבנו אמר להם שלכם הוא כו', הוא המאמר שהבאתי סי' רפ"ו :

לג' ה"ר יצחק המכונה אשתורי בר' משה הפרחי בעל כתתור ופרח (חברו בשנת ה"א פ"ב) הביא (בפרק העשירי דף ל"א ע"א דפוס בערלין) איכה רבתי השליך משמים ארץ תפארת ישראל, ארץ ישראל דכתיב כי תהי' ארץ חפץ, וכתיב ארץ ארץ ארץ שמעי דבר ה' ע"כ, לא נמצא שמץ דבר מזה במדרש איכה שם. וכן עוד שם במאמר שולפניו, בפסיקתא בתחלה לא היו ארוים. בבבל עד שעמד נבוכדנצר ועקרן מא' ושתלן בבבל. ועל זה העירותי במבוא להפסיקתא דר"כ סי' ה' אות י"ט המאמר הזה לא נמצא בפסיקתא ולא ברבתי, רק במדרש איכה בפ' דרכי ציון אבילות, ומובא בילקוט ישע' רמז רפ"ה בשם מדרש איכה :

לד' ה"ר אהרן הכהן מלוניל (חי בסוף המאה הראשונה לאלף הששי) הביא בספרו ארחות חיים (ה' ת"ב סי' י"ד) אסור לקרות בתגרה ובנביאים ובכתובים ולשנות במשנה ובגמרא ובהלכות והגדות, אבל קורא הוא בקינות ובאיכה ובדברים הרעים שבירמי', או במדרש איכה רבתי כדי להזכיר הרבן בית המקדש :

לה' ה"ר דוד בר' יוסף בספרו אבודרהם (השלימו בשנת ה"א ק') הביא בספרו (סדר תפלת תעניות) והמעם שאין מדליקין נרות בבית הכנסת כדאיתא באיכה רבתי שאמר הקב"ה למלאכי השרת בשעת הרבן הבית מלך ב"ו כשהוא אבל כו', הוא המאמר שהביא גם הפורדכי. (עוד שם) וכתב ה"ר מאיר מרוטנבורג וציצית נהגו בו קדמונינו בכל אשכנז שלא להתעטף בו בט"ב ואסמכוה אקרא דכתיב בצע אמרתו, ואמרינן במדרש איכה רבתי בצע פורפורי' דיליה :

לו' הכלבו (ה' תענית) ואסור בת"ב לקרות בתנ"ך ולשנות במשנה ובתלמוד ובהלכות ובהגדות אבל קורא הוא בקינות ובאיכה ובדברים הרעים שבירמי' ובמדרש איכה רבתי כדי להזכיר חורבן ביהמ"ק. והוא נובע מס' ארחות חיים שהבאתי באות ל"ד :

לז' רבינו יום טוב בן אשבלי הרישב"א (חי בחצי האחרונה מהמאה הראשונה ותחלת

ותחלת המאה השניה מהאלף הששי) בתירושו למס' עירובין דף מ' ע"ב הביא שם המדרש איכה על הפסוק ותנוח ר' יהודה בן בתירה אול לנציבין כו' :

לח) ה"ר שמעון ב"ר צמח דוראן הרשב"ץ (נולד ה"א ק"כ נפטר ה"א ר"ד) בספרו מגן אבות על אבות. (פ"א דף י"ח ע"א) הביא וז"ל ואחריו היה שמעון השני הנזכר כאן שמעון בנו אומר והוא היה מעשרה הרוני מלכות, כמו שזכור במכילתא פ' גוגוב איש ומכרו, ובמדרש קינות, ובמדרש תהלים ע"ב, כוונתו למדרש איכה פ"ב פסוק בלע ד' ומדרש תהלים מזמור מ' אות י"ג וע"ש בהערה פ"ט. (עוד שם פ"ג דף מ"ה ע"ב) בענין אדריינוס קיסר וסיים כן כתוב במדרש איכה רבתי, הוא בפ"ב פ' בלע ד' :

למ) רבינו נסים הר"ן סביב האלפסי (חי במאה השניה לאלף הששי) תענית פ"א הביא וז"ל וכן מוכיח המעשה הנזכרת במדרש איכה ר' יהודה בן בתירה אול לנציבין בערב צומא רבא כו'. הוא בפ"ג בפסוק ויגרם בחציץ :

מ) רבינו דון וידיאל די טולושה בקאטאלוניא (א) (חברו של הר"ן עיין הקדמת כסף משנה והי ג"כ במאה השניה לאלף הששי). במגיד משנה ה' תעניות פ"ג ה"ג ד"ה וכל תענית הביא דברי המדרש באיכה רבתי דר' יהודה בן בתירה אחר שאכל ופסק ע"כ חזר ואכל הרבה :

מא) ה"ר יעקב ב"ר משה מולין סג"ל, מהר"ל, (נפטר בחודש אלול שנת ה"א קפ"ו כמו שמוכח בספרו בה' פסח) הביא בה' ת"ב בשם מנהגי הר"א (הוא ר' אברהם קלויונער) יפה לילך על קברי מתים במ"ב כדאיתא באיכה רבתי הצדיקים גם בקבר מתאבלים על ירושלים. עוד הביא שם בשם מהרא"ק אין מתעטפין בציצית במ"ב באיכה רבתי בצע אמרתו דאמר בוע פורפירין ידויה :

מב) ה"ר יצחק בן עראמה בעל עקרת יצחק (נולד בסוף המאה השניה לאלף הששי בצפון ארץ שפאניען ולא נודע באיזה שנה הלך לעולמו וחובר ספרו בשנת ה"א ר"מ עיין תולדתו בראש ספרו) הביא את המדרש איכה : בהקדמה לאיכה (דף קנ"ו ע"ב) וז"ל בסוף איכה רבתי רבנן אמרי טובה היתה מגילת קינות לישראל ממ"ח נביאים שהיו להם לישראל בימי ירמי' כו' הוא במדרש איכה פ"ד כ"ב פסוק תם עונך. (שם איכה פ"ב דף קס"ב ע"ב) באיכה רבתי ר' המא ב"ר חנינא פתח וירמי' לקח מגלה אחרת וגו' מה ת"ל כהמה אמר רב כהנא כו', הוא בפ"ג א' פסוק אני הגבר. (שם פ"ג דף קס"ג ע"ב) ומה עצמו דברי חז"ל בשרי זה הצבור, ועורי אלו הסנהדרין כו'. הוא בפ"ג ב' פסוק בלע בשרי. (עוד שם פ"ג דף קס"ה ע"א) טוב ה' לקיוו לנפש תדרשנו ארו"ל יכול לכל ת"ל לנפש תדרשנו הוא בפ"ג מ' פסוק טוב ה' לקיוו :

מג) ה"ר אברהם זכות בעל ס' היוחסין (כתבו בשנת ה"א רס"ב) הביא בספרו יוחסין השלם (דף כ"ו ע"א) וז"ל ומיד התחיל ר' צדוק להתענות והיה כחוש, עד כי ריב"ז בקש מאספסיינוס שהרופאים שלו ירפאהו, כדאיתא בהנזקין, וכן באיכה רבתי ושם אומר אמר ליה ר' אלעזר בנו אבא שלם לרופאים שכרם כדי שלא יקחו משכר העולם הבא. הוא פ"א ה' פסוק ה' צריה לראש. (דף קכ"ב ע"ב) ר' ברכי' בר סימון בריה דריב"ל הוה ליה בלע כו', הוא בפ"ה פסוק נפלה עמרת ראשנו עפ"י נוסחת הכ"י אשר לפנינו ובנדפס ליתא. (דף קפ"ב ע"ב) מצאתי בפסוק ויגרם בחציץ במגלת איכה שריב אחר שאכל כל מטעמים שבעולם ה' אוכל אפר לקיים מה שנאמר ויגרם בחציץ שני. הוא במדרש איכה פ"ג ו' פסוק ויגרם בחציץ שני :

מד) ילקוט המכרי חברו ה"ר מכיר ב"ר אבא מרי והוא לקוים על תהלים מגמרא בבלי וירושלמי ספרא ספרי מכילתא ומדרשים ונשאר בכתב יד. ויש בידי העתקה מהילקוט הזה על תהלים. הביא הרבה פעמים את המדרש איכה וכאשר יזכנו ה' להוציא הילקוט הזה לאור עולם אתן רשימה מכל המקומות אשר הביא המדרש איכה ואדבר אודותיו

(א) נמצאו למדע תהלים דף ל"ט ע"ב סי' מ"ח הכחמי בטעות סכך ר' יוסף קאלו הביא נמצא זמנם וכתמת נכינו דון וידיאל די טולושה מיכר את המגיד משנה וס"ז יוסף קאלו מיכר את הכסף משנה.

אודותיו ברחבה. וזה מקרוב יצא לאור ילקוט המכירי על ישעי' וגם שם הביא הרבה פעמים את המדרש איכה :

מה) הרב דון יצחק אברבנאל (נולד ה"א קצ"ז ונפטר ה"א רס"ח) בפי' לישעי' כ"ב הביא וז"ל וכן אמרו באיכה רבתי משא גיא חזיון, גיא שכל החוים מתנבאים עליה, גיא שכל החוים עומדים ממנה, א"ר יוחנן כל נביא שלא נתפרש שם עירו ירושלמי הוא. הוא בפתוחא סי' כ"ד. עוד שם וחז"ל דרשו באיכה רבתי מרתוק ברהו, מפני שהרחיקו עצמם מלשמע דברי תורה לכן ברהו. הוא ג"כ בפתוחא שם. וכן עוד שם ובאיכה רבתי אמרו חכמים ז"ל ואת בתי ירושלים ספרתם ואם האמרו כבר עשה חזקיהו בן, דכתיב (ויחזק) [ויתחזק] ויבן את [כל] החומה (האחרת) [וגו' אחרת] ויחזק את המלא [דה"ב ל"ב ה'] אלא חזקיהו בה' אלהי ישראל בטח אבל אתם לא הבטחתם אל עושהו. הוא בפתוחא שם סי' כ"ד.

עוד שם ישעי' ל' א' ובמדרש איכה רבתי אמרו נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם ר' הנינא בר פפא אמר אמרו ישראל לישעי', ישעי' רבינו תאמר שלא באת לנחם אלא אותו הדור שנחרב בית המקדש בימיו, אמר להם לכל הדורות באתי לנחם, אמר אלהיכם לא נאמר אלא יאמר אלהיכם, א"ר הנינא בר פפא בשמונה מקומות כתוב יאמר אלהיכם כנגד שמונה נביאים כו'. אין שמץ מזה במדרש איכה ולקח זה מילקוט ישעי' רמו ש"ח וחסר הציון והוא מפסיקתא דר"כ נחמו (דף קכ"ח ע"ב) וע"ש בהערות שלי. ועיין מה שהעירוני אודות המאמרים שהביא האברבנאל מחז"ל במבוא למדרש תנחומא הערה כ"ד :

מו) בין הקדמונים אשר הביאו את המדרש איכה יש לחשוב גם את בעל ילקוט שמעוני. ולהלן בפרק י"ג נחתי רשימה מכל המקומות אשר הביא את המדרש איכה רבה מראשית ספרו עד סופו בכל רמז ורמז ואנה המאמרים נמצאים לפנינו הן בפתוחות והן בגוף המדרש באיזה פרשה ובאיזה פסוק, כי בעל הילקוט רשם, "איכה רבתי" סתם ואת מקורם לא הערה, ובילקוט איכה כל המאמרים הם בלי ציונים, מלבד על ג' מאמרים רשם אחד המגיהים, "מדרש" ועוד על ב' מקומות רשם "מדרש" במעות. ג' מקומות אשר רשם "מדרש" הוא סוף רמז אלף א' טומאתה בשוליה, והוא באיכה רבתי פ"א ט', וברמז אלף י"ו בהתעטף כחלל והוא באיכה רבתי פ"ב י"ב, וברמז אלף כ"ח אני הגבר, הוא באיכה רבתי פ"ג א'. ובב' מקומות אשר מצוין "מדרש" במעות, כמו רמז תתקצ"ט ד"ה א"ר שמעון כל מה שכתוב בישראל לגנאי כתוב ברחב' לשבחה הציון הוא במעות וצ"ל "פסיקתא" והוא בפסיקתא דר"כ פסקא דברי ירמ' (ק"א ע"ב), ובילקוט יהושע רמז י"א מצוין לנכון "פסיקתא". ופעם שנית רמז אלף מ"ג עוללים שאלו לחם ר' יוסי הנלילי אומר עוללים אלו שבמעי אמן. מצוין "מדרש" במעות וצ"ל מכילתא והוא בפ' בשלה. והנה לפני בעל הילקוט ה' גם מדרש זוטא על איכה אשר הוצאתי לאור (ע"י חברת [מקוצי נרדמים בערלין תרנ"ד] ולהלן בס' י"ד תמצא רשימה מן המאמרים אשר מקורם באיכה זוטא והמאמרים מאיכה רבה ומאיכה זוטא הביא יחד בערבוביא ובלתי נפרדים, ואני הוצאתי לאור את הילקוט על איכה בסוף מדרש זוטא וחלקתי כל מאמר ומאמר בפני עצמו וציינתים בסימנים מאות א' עד את ק"ד עם הערות קצרות וציינתי על כל מאמר ומאמר המקור אשר שאב מאיכה רבה ומאיכה זוטא או שאר מקומות מחז"ל.

יש עוד להעיר הנוסחאות שהביא בעל הילקוט מן מדרש איכה רבה הם שווים עם נוסחת כ"י רומי אשר נתתי לפנים הספר ובמדרש איכה רבה הנרפס מכבר הנוסחאות משנות :

מז) ה"ר יוסף קרא (נולד בין ד"א תת"כ לד"א תת"ל, ונפטר בין תת"ק לתתק"י ור' מנחם בר חלבון היה דודו, ורש"י מזכירו בפירושו כמה פעמים וגם הוא מזכיר את רש"י). בפירושו לאיכה (נרפס פעם ראשונה בנאפולי שנת רמ"ז ושנית בס' דברי חכמים שהז"ל ר' אליעזר אשכנזי מייץ תר"ט) הביא וז"ל : צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי אמרו חכמים כשמת יאשיהו היה מדבר בלחש, היטה ירמ' אונו ושמע שה' מצדיק את הדין, ואמר צדיק הוא ה'. הוא באיכה רבתי פ"א י"ח פסוק צדיק הוא ה'. עוד שם הבאת יום קראת

קראת, א"ר לוי י"ח שנה היתה בת קול מפוצצת בביתו של אותו רשע [ואומרת] עבדא בישא קום חרוב ביתא דמרך דבני מרך לא שמעין ליה, הוא בפתחתא כ"ג: עוד שם פצו עליך פיהם, מפני מה הקדים פ"ה לעי"ן לפי שהן אמרו בפה מה שלא ראו בעין לפיכך הקדים פ"ה לעי"ן, הוא פ"ב פסוק פצו עליך פיהם: עוד שם קומי רוני בלילה, בליל כתיב בליל ט' באב זכור אותי כל שנה, שחם תפלותי, שחם כתיב כל מי שמתפלל אחר הצבור מעשיו נפרשין, הוא באיכה רבתי פ"ג: עוד שם ארי במסתרים זו מלכות נבוכדנצר דכתיב ביה עלה אריה מסבכו לכך נאמר ארי, הוא בפ"ג בקצת שינויים: עוד שם ויגרם בחצץ שני, כשהי' מגלין אותן הי' לשון לחמם בעפר והעפר בין שן לשן ומשתברין, הוא בפ"ג: עוד שם ויגדל עון בת עמי א"ר ברכי' כו', הוא מן ב"ר פכ"ח ובמדרש איכה הוא בסגנון אחר: עוד שם נשים בציון ענו בתולות בערי יהודה, בתולת כתיב חסר מלמד כו' הוא בפ"ה:

מזח) פירושים על איכה למפרשים קדמונים צרפתיים (כ"ו) באוצר הספרים בהאמבורג קובץ 32 והוציאם לאור הר"א יעללינעק לפסיא תרמ"ו). שם (צד 39) א"ר לוי שמונד שנים היתה בת קול מפוצצת כו', צ"ל שמונה עשרה, והוא בפתחתא סי' כ"ג והוא לעיל בפ"ר יוסף קרא: (צד 41) גדר דרכי כגויות נתיבותי עוה, הד דהוה פרי תר תורתיה כו', הוא באיכה רבתי פ"ג ז' פסוק גדר בערי (עפ"י נוסחת הכ"י ממדרש איכה): (צד 44) ובמדרש נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת, אם אנו עשינו שלא כדון ואף אתה נהגת עמנו שלא כשורה, ואם אנחנו פשענו ומרינו היה לך לסלוח ואתה לא סלחת, הביא עפ"י כוננת המדרש אבל במדרש הוא בלשון אחרת: (צד 46) ויגדל עון בת עמי א"ר ברכי' נעשה בשבט יהודה ובנימין מה שלא נעשה בסדום כו' הוא כמו שהוא בב"ר פכ"ח, ובאיכה רבתי פ"ד ו' הוא בשינויים, והמאמר הזה מובא לעיל בשם ר' יוסף קרא: (שם שם) ולא הלו בה ידים, א"ר תנהומא דלא חלת יד ליד, הוא באיכה רבתי שם. ויפה מפרש שם דלא חלת יד ליד, כלומר לא הניח יד של אחד מהן לצדקה לתוך ידו של חבירו עני כו': (שם שם) ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן הי' לברות למו, ומפרש במדרש איכה שלא בשלו ילדיהן אלא מתוך שנמלו גלוסקאות מיד בניהן והי' מברות את עצמן בהן ואת שכינותיהן שהיו אבילות מעלה עליהם כאלו בשלו ילדיהן, כך פתרון אחר המדרש. הוא במדרש איכה פ"ד י' פסוק ידי נשים רחמניות:

ויש עוד הרבה מחברים אשר שאבו ממעיני המדרש איכה, והביאו דברים ממנו בספריהם, אבל בימיחם כבר נגלה הכדרש הזה ברפוס, כי נדפס בפעם ראשונה בפיואר בשנת ה"א רע"ט, ובקאשטאנטינא בשנת ה"א ר"פ. ואמרתו להביא איזה ספרים מהם אשר הי' לפני והביאו את המדרש הזה, ויש עוד הרבה ספרים אשר הביאו את המדרש איכה בספריהם:

מבית מרן יוסף קארו (נולד ה"א רמ"ח ונפטר י"ג ניסן ה"א של"ה בן פ"ז שנה) הביא בבית יוסף (מור או"ה סי' תקנ"א) וז"ל כתוב בהג"מ החדשות באיכה רבתי איתא שצריך לזוהר מי"ז בתמו עד ט"ב שלא לילך יחידי מד' שעות עד ט' שעות ואין להכות אפילו הרב את תלמידו שבהן קצב מריוי שולט וככנה יש בדבר שני' כל רודפיה וגו' כדאיתא התם עכ"ל, וסיים וכ"כ הרוקח סי' ש"ט ובמדרש-תהלים מזמור צ"א מוכר זה ג"כ יותר באורך, והוא במדרש בפ"א ג': (שם סי' תקנ"ג) והביאו ראה מעובדא דאיכה רבתי דר' יהודה בן בתירא אכל ערב יו"ב אחר שהפסיק כו'. הוא בפ"ג פסוק ויגרם: (שם סי' תקנ"ט) אין מדליקין נרות רק נר אחד לומר לאורו איכה וקנינות כתב הרא"ש בסוף תענית שוה מנהג כשר הוא כדאמרינן באיכה רבתי שאמר הקב"ה למלאכי השרת בשעת חורבן, מלך ב"ו כשהוא אבל כו' וכ"כ הגהות מיימוניות וכ"כ המרדכי במ"ק בשם הר"ם ע"כ, הוא בפ"א א' פסוק ישבה בדר. וכן בכסף משנה ה' ברכות פ"ז ה"ה הבוצע נותן פרוסה כו' ציון המקור באיכה רבתי:

ג) ה"ר שמואל יפה אשכנזי מקושטנדינא בעל ספר יפה מראה על הנדות ירושלמי וספר יפה תאר (חי במאה הרביעית לאלף הששי), והיבר ספר יפה ענף על מדרש חמש מגילות, ומבאר את דברי המדרש איכה:

(נא) ה"ר משה אלשיך מרבני צפת (חי במאה הרביעית לאלף הששי) והי' תלמוד של מהר"י קארו (עיין מ"ש בעל קורא הדורות דף מ"א ע"ב דפוס בערלין), בפירושו למגלת איכה הביא הרבה פעמים את המדרש איכה, ומבאר דבריו באריכות מאד :

(נב) ה"ר עזריה מן האדומים (נולד רע"א ונאסף אל עמיו של"ה) בספרו מאור עינים (אמרי בינה פי"ב) הביא וז"ל מרגינינום הרשע נולד לו בן בט"ב והיו ישראל מתענין, מתה בתו בחנוכה והדליקו נרות כו', וכן תמצא גם במדרש איכה א' מ"ז פסוק על אלה אני בוכיה ופסוק קלים היו רודפינו. ספרו המעשה הזה ויחסוהו למרכיננו, וכן כן על פסוק בנה עלי ויקף אמרו ראש זה אספסינינו, ותלאה זה מרכיננו. גם על פסוק דוב אורב אמרו דוב זה אספסינינו אריה זה מרכיננו. עוד שם במדרש איכה פסוק בלע ד' ספרו שם באורך כל מעשה ביתר וכן כוויבא :

(נג) ה"ר מנחם די לונזאנו (חיבר ספרו בשנת ה"א של"ה) הביא המדרש הזה בספרו מעריך בערך: אפתא, אקשיתון, אירסנרבי, ביביא, בס, גפנא, גותאי, דרך, זמר, חלק טריפולי, כליכה, מעביות, נאגה, עכב, צותרא, קסרקישון, קיפרוס, שזם, תחלס תנפולין. והי' בידו גם כתב יד מהמדרש איכה כמו שתראה בערך אירסנרבי, עכב :

(נד) ה"ר ירמיה שלמה רפאל נורצו בעל ספר מנחת שי (חי במאה הרביעית לאלף הששי וחיבר ספרו בשנת ה"א שפ"ו) בספרו על איכה הביא את המדרש הזה (איכה א' ב') בכה תבכה: (א' ו') ויצא מן בת ציון: (שם שם) לפני רודף: (ב' א') הרים רגליו: (ב' ו') ויחמם כגון סכו: ופה טעה והשב כי מדרש קינות לחוד ומדרש איכה לחוד. (ב' י"ד) משאות שאו ומדוחים: (ג' ח') סתם תפלתי: (ה' י"א) בתלת בערי יהודה: ולא לבד על איכה הביא המדרש הזה רק בשאר מקומות כמו (ויחי מ"ט י') עד כי יבא שילה: (האזינו ל"ב מ') בני אשאל אל שמים ירי: (מ"א י"ב ל"ג) אשר בדה מלכו: (ישעיה' א' י"ט) מלאתי משפט: (שם ג' מ"ו) ומשקרות עינים: (שם מ"ב כ"ד) ולא אבו בדרכו הלוך: (שם מ"ג י"ד) למענכם שלחתי בבלה (א): (שם שם) והורדתי בריחים כולם: (ירמי' כ"ג ו') וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו: (שם ל"א כ') הלכתי: (יחזקאל ל"ה כ') ויבא אל הגוים: (עמוס ד' י"ג) ומגיד לאדם מה שחו: (צפני א' י"ב) אחפש את ירושלים: (שם שם) במדרש איכה רבתי פ' איכה יעיב: (מלאכי ב' מ"ו) ומה האחד מבקש :

(נה) ה"ר שמואל די אווידא (חי במאה הרביעית לאלף הששי) והריבץ תורה בצרפת ואח"כ בקאשטאנטינא. וחיבר ס' מדרש שמואל על מס' אבות, 'וס' אגרת שמואל על מגילת רות 'וס' לחם דמעיה על מגילת איכה, ובספרו זה מוכיר הרבה פעמים את המדרש איכה, ועיין אורותיו בשם הגדולים אות ש' סי' 79 ובקורא הדורות דף מ"ב ע"א :

(נו) ה"ר משה אבד"ק פרעמסלא תלמיד מהרש"ל בספרו משה משה (השלימו בשנת שמ"ה) הביא המדרש איכה בס' תרצ"ו. עוד שם, סי' תרצ"ח, תש"ט, תשנ"ו, תשכ"ד, תשל"א, תשל"ח :

(נז) המהרש"א (נפטר ח' כסלו שצ"ב) בחידושי אגדות גיטין פ"ה דף נ"ו ד"ה היי בה הביא מדרש איכה רבתי והוא פ"א ה' פסוק הי' צריה :

(נח) ה"ר בנימין מוספי (נולד ה"א שס"ה ונפטר ה"א תל"ה) הביא המדרש איכה בהוספות שלו להערוך, בערך אמפרטור, אסקפטי, אפוכי, אפלקטורין, ארנמס, ברמא, דקא, טכסא, טרימוט, טרף, לוטריא, לקטון, לורטיא, מאס סלסל, פטילקו, פוטאלוס, פטיליא, פסיפון, פרמא, קוקלא :

(נט) ה"ר אליהו די ווידאש והי' תלמיד המ"ם קורדווירי. בספרו ראשית חכמה השלימו בצפת בשנת של"ה, (שער האהבה פ"ג) הביא במדרש איכה חדשים לברקים רבה

רבה אמונתך (איכה ג' כ"ב) א"ר אלכסנדרו על שאתה מחדש בכל בקר ובקר אנו יודעים שאמונתך רבה לתחיית המתים :

(ס) ה"ר נפתלי הירץ ב"ר מנחם ריש מתיבתא בק"ק לבוב (נפטר י"ז ניסן ש"מ"ב ומנותו כבוד בעיר לבוב עיין אנשי שם סי' תמ"ה) והיכר פי' קצר על מדרש רבה וח"מ (גרפס קראקא ש"ט) :

(סא) ה"ר מאיר בן שמואל בבנשתי בספרו אות אמת הנדפס שאלוניקא שנת השנ"ה (ה"א שנ"ה) ויען כי האותיות נ' כ' הם כמעט שוים בדפוס ההוא לכן לדעת הרב החכם הגדול מהר"א יעללינעק ז"ל הוא שנת שכ"ה (עיין הוספה לקונטרס המניד), המחבר הוזה עשה הגהות גם למדרש איכה ונכלל בהגהות שלו גם הגהות של ה"ר יהודה גדלי' ומצוינים בתוך הגהות שלו והוא רשם הדפים עפ"י דפוס וויניציא :

(סב) ה"ר ראובן ב"ר האשקי כ"ץ (נפטר בפראג תל"ג ומצבתו נעתקה בגלעד עיין מה שהעירותי במבוא למדרש לקח טוב הערה מ"ז) בספרו ילקוט ראובני הביא איוה פעמים המדרש איכה :

(סג) ה"ר בנימין כהן צדק בספרו אלון בכות (וויניציא יע"ב) והוא ביאור על מגלת קינות ובספר זה הביא הרבה פגמים את מדרש איכה, ולבסוף הביא המעשיות מן אנשי ירושלים ומאנשי אתינס המובא במדרש איכה פ"א ומפרש אורם :

(סד) ה"ר יהואל היילפרין בספרו סדר הדורות, ויען כי הביא המדרש הזה בכמה מקומות יעדתי פרק מיוחד והבאתי כל המקומות אשר הביאו עם הערות :

(י) המקומות אשר בעל סדר הדורות הביא המדרש איכה עם הערות

הנאון הגדול מהר"ר יהואל היילפרין אב"ד דק"ק מינסק בעל סדר הדורות (נפטר ה"א תק"ט) הביא בספרו את המדרש איכה ויכנהו "מדרש איכה" ולרוב "רבה איכה" "איכה רבה". את הפתיחות הביא ולא רשם הסימנים כי לא היו עוד לפניו מצוינים, ואמרתי להביא בפרק הזה כל המקומות אשר המדרש הזה נזכר בו, עם איוה הערות ותקונים. גם רשמתי באיוה פתיחה נמצא הזאמר שהביא. הדפים אשר ציינתי המה עפ"י דפוס ווארשוי (משנת תרמ"ב) הוצאות הרב המופלג מהר"ר נפתלי משכיל לאיתן ז"ל :

צד	7	ערך	אבא אריבא. במדרש איכה בפסוק ויגרם בחציץ (א) :
"	10	"	ר' אבא בר כהנא ור' אסי רבה. סוף פתיחתא דאיכה (ב) :
"	שם	"	עוד שם משום עולא. פתיחתא דאיכה שם (ג) :
"	19	"	אבדימא ר' ברכי' בשמו. מדרש ריש איכה (ד) :
"	21	"	ר' אבהו ארז בשם ר' יומי בר חנינא. ריש פתיחתא דאיכה (ה) :
"	28	"	ר' אבין בשם ר' שמעון שיתף הקב"ה ימינו עם אברהם ומלו. שה"ר ומדרש איכה עתיד הקב"ה לישב כבנן (ו) :
"	34	"	אהבה. ברבה איכה פ' עשה ה' אשר זמם אהבה ב"ר זעירא (ז) :
"	43	"	רב אחא ר' יודן שאלו. מדרש רבה ריש פתיחתא דאיכה :
"	שם	"	שם ר' יהושע בשמו. מדרש רבה ריש פתיחתא דאיכה :
"	שם	"	שם רב נחמן בשמו. מדרש רבה ריש פתיחתא דאיכה :

שם

(א) צעל קדו"ד הביא זה בשם הגאון הווסטין הוא ה"ר ש"ס אצל בנוף המדעס לא חש לעיין, עיין מה שהעירותי שם בהערה ס"ג : (ב) הוא בפתיחה סי' ל"ג והשווה "ור' אסי" ר' אבה בר כהנא ביחד עם ר' אסי אמר בשם ר' עולא : (ג) הוא ג"כ בפתיחה סי' ל"ג : (ד) פ"א ח' פסוק יעשה בדד : (ה) הוא בפתיחה סי' ופתיחה ז' : (ו) לא מלאתי עוד אל איוה מקום כוון : (ז) כ"ה בגדפס, וככ"י מן מדרש איכה הגי' אחוזה

מבוא

צד שם ערך	שם ר' נחמי' בשמו . מדרש רבה שם (ח) 4
" 47 "	ר' אילום . מדרש רבה איכה פ' חשב ה' להשחית (ט) :
" 51 "	אלנתן . עיין בר אלנתן , דלתותיו היו פתוחות לרוחה מדרש רבה איכה בפתיחה (י) :
" 53 "	ר' אלעזר בן חרסום הניח לו אביו אלף עיירות ואלף מפילות . עיין רבה איכה פ' בלע ד' (יא) :
שם "	שם וברבה איכה בפסוק בלע ד' כגון ר' ישמעאל וכו' ור"א חרסנה (יב) :
" 61 "	ר' אלעזר בר צדוק . גם ר' צדוק חי כמה שנים אחר החורבן כדאיתא במדרש רבה איכה בפ' חשך משחור תארם כו' (יג) :
" 62 "	ר' אלעזר המודעי , מספר ממנו שהרגו בן כוויבא וסוים במדרש איכה פ' בלע ד' (יד) :
" 70 "	ר' אלעזר בר מרינוס . מדרש איכה פ' תקרא כיום מועד (טו) :
" 71 "	ר' אמי . רבי שלח לר' אמי ור' אסי דיתקנו א"י . רבה איכה (טז) :
" 75 "	ר' אסי ר' אבא בר כהנא ור' אסי משום עולא . מדרש סוף פתיחתא דאיכה (יז) :

ב

" 82 "	ר' ביבי מרגניא . מדרש איכה פ' ממרום שלח אש (יח) ובסוף פ' על אלה אני בוכיה איתא סנגוריא אילי טעות סופר (יט) :
" 87 "	ר' ברכי' בר אבא בר כהנא . וברבה איכה פסוק טומאתה בשוליה ר' ברכי' בשם ר' אבא בר כהנא (כ) :
שם "	ר' ברכי' בר סימון בלע שרץ כו' . הביא הערוך בשם מדרש איכה , ואינו שם רק בקה"ר פ' יש רעה , והעיר באיזה אופן טעה הערוך שהביא מן מדרש איכה ע"ש (כא) :

ה

" 105 "	ר' הונא צפוראי . ובמדרש סוף פתיחתא דאיכה רב הונא רבה דציפורין (כב) .
" 106 "	רב הונא בר יוסף . ירושלמי תענית פ"ד ה"ח וענין ההוא ברבה סוף פתיחתא דאיכה רב הונא בשם ר' יוסי (כג) :
" 112 "	ר' הלל בן ברכיה . מדרש איכה פ' היו צריה לראש :

ר

בר זעורא , עיין שם הערה כ"ה : (ח) הוא בפתיחה סי' ה' : (ט) ככ"ו כמובן ר' אילס בסקמ"ר , וכו"ר פי"ב אום ה' כתוב ר' הילל בר הולנא : (י) הוא בפתיחה סי' כ"ג וסגרו דלתים בשוק אלז דלמות נחשתא בר אלנתן שהיו פתוחין לרוחה . ובקה"ר פי"ב פסוק וישב העפר כמובן נחשתא בית אלנתן ויש לתקן נחשתא בת אלנתן , והוא אמו של יהויכין , כדכתיב ושם אמו נחשתא בת אלנתן מיכושלים (מ"ב כ"ד ח') . ויש להפליא על הכב בעל סדה"ד שהוסיף והביא את שם אלנתן ולא הביא את שם נחשתא , וזוודאי חשב שנחשתא לא מן השם הוא . וגם יש לנחוק בקה"ד מלת „עיין" כי לא נמצא בערך בר אלנתן רק בעל סדה"ד הביא אלנתן ועל זה הביא בר אלנתן כ"ל במדרש נחמ"ר „גל אלנתן" : (יא) הוא במחמור המתחיל עשרת אלפי עיירות : (יב) כן הוא הגי' בנדפס ר' אלעזר חרסנה . וככ"ו מן מדרש איכה הגי' ר' אלעזר בן חרסום : (יג) הוא פ"ד פסוק ח' ומשונה קל"ט ככ"ו שלפניו : (יד) הוא במחמור המתחיל רבי היה דורש : (טו) כ"ה בנדפס , אבל ככ"ו כתוב ר' אלעזר חרסם : (טז) אין זה בגוף המדרש רק בפתיחה סי' ב' : (יז) הוא בפתיחה סי' ל"ג , ושם הוא משום דעולא בשם רבי ועיין במבוא פרק ח' הערה ט' הארכתי בזה : (יח) לפניו בנדפס ר' ביבא מרגניא ולפני בעל סדה"ד הו' הגי' מרגניא או נחשבט בקדה"ד , וככ"ו הגי' סרגניא והוא גי' נכונה , וגם ז"ל ר' אבא במקום ר' ביבי , עיין במדרש שם הערה שג"ט והערה חס"ה : (יט) במקום סנגוריא ז"ל סרגניא : (כ) הגי' במדרש איכה נכונה , ובמדרש במ"ר פ"ג [אום מ"ח] בטעות ר' ברכי' בר אבא בר כהנא . ז"ל בשם ר' אבא בר כהנא : (כא) הערוך לא טעה רק מה שהביא , כן הוא ככ"ו אשר יודי אשר נחמ"ל לפניו הספר ובנדפס השמיטו זה : (כב) הוא בפתיחה סי' כ"ב : (כג) הוא בפתיחה סי' ל"ד , ועל פי המדרש איכה יש לתקן כן ביחוסמי

ז

צד 121 ערך ר' זכרי' בן אבקולס. ברבה איכה פ' בני ציון במעשה דבר קמצא בסעודה
 היה ר' זכרי' בן אבקולס והיה סיפק בידו למחות ולא מיחה כו' :

ח

- 136 " " ר' חייא קרא בש"ר שמואל בר נחמן. מדרש איכה בפ' בני ציון היקרים (כד):
- שם " " הלפא בר אירי ור' חייא בשם ר' יוסי. וי"ר פמ"ז, וענין ההוא ברבה
- איכה פ' סורו טמא, ר' חלפו בר זבדי ור' ברכי' בש"ר איסי (כה):
- 138 " " רב הלכיה עם ר' פנחס בש"ר הושעיא. פתיחתא דאיכה (כו):
- 148 " " ר' חנינא בר פפי ור' סימון. מדרש רבה בפתיחתא דאיכה (כז):
- 151 " " ר' חנינא בן תרדיון. מדרש איכה פ' ויגרם מסופר מבנו שיצא לתרבות רעה:
- 154 " " ר' חנניה כריה דר' אבהו. רבה איכה פ' ויגרם בחצץ שני (כח):
- 155 " " רב הסרא. ומבואר ברבה איכה פ' בלע ד', פ' אחים כהנים כו' :

ט

158 " " טאבי בשם ר' יאשיה. פתיחתא דאיכה (כט):

י

- 181 " " יהודה בר שמואל. איכה פסוק גלתה יהודה:
- 183 " " ר' יהודה בר סיננא בש"ר אחא. מדרש איכה פ' כל עמה נאנחים (ל):
- 184 " " ר' יודן בר איבו. ירושלמי ברכות פ"ב ומדרש שמואל פי"ז, וענין ההוא
- ברבה איכה פ' על אלה אני בוכיה ר' יודן בשם ר' איבו (לא):
- שם " " ר' יודן בר נחמי' בשם ר"ל. מדרש איכה פסוק ומרוב עבודה (לב):
- שם " " ר' יודן שאל לר' אחא. רבה פתיחתא לאיכה (לג):
- 188 " " ר' יהושע בן גמלא שנשא למרים בת בייתוס. רבה איכה פ' על אלה
- אני בוכיה:
- 195 " " ר' יהושע דמכנון בשם ריב"ל. רבה איכה בפ' העיר רבתי עם (לד):
- 196 " " ר' יהושע בר אבין. סוף מדרש איכה פ' למה לנצח תשכחני:
- שם " " ר' יהושע ור' נחמי' בשם ר' אחא. מדרש ריש פתיחתא דאיכה, ר' יהושע
- זה לא ידעתי מי הוא (לה):

י

שם, וגם בפסיקתא דר"ב פסקא דבני יומי' הוא כמו שהוא במדרש איכה: (כד) כ"ה גנדפס, אצל בכ"י מן
 מדרש איכה הגי' כ' יודן בר קרח, והסמאמר נוצע מיכושלמי סוכה פ"ד ה"ז דף כ"ד ע"ד ושם הגי' כ' יודה
 בר לקרה בשם ר' שמואל בר נחמן, ובעל סדה"ד הביא את הירושלמי בערך ר' יהודה בן לקח: (כה) בפסיקתא
 דר"ב פסקא ומאמר ליון (ק"ג ע"ב) הגי' כ' חלפו בר זכרי בשם ר' יוסי, ובפסיקתא כבתי פסקא ומאמר ליון
 כ' חלפו בן זכר בש"ר לוי: (כו) הוא בפתיחתא סו' כ"ב, והילקוע ומחאל רמז שמ"ה הביא בשם מדרש איכה
 כבתי ר' פנחס ור' הלכיה בשם ר' יהושע: (כז) הוא בפתיחתא חות י"ב: (כח) ז"ל פ' ומנחה משלוש נפשי, ושיון
 לעול פפרק ח' חות ח' הערה פ"ו מה שהעיוותי שם: (כט) הוא בפתיחתא סו' כ"ב: (ל) גנדפס הגי' כ' י
 יהודה בר סיננא וכן יש לתקן בקס"ד. וצבתה יד מן מדרש איכה הגי' כ' יודן בר סיננא: (לא) בירושלמי הי'
 כתוב ר' יודן בר איבו והל"ג המדפיסוס בר כ', ומה שהביא, וענין ההוא" הכונה אותו ענין מיכושלמי כי
 במדרש שמואל שהביא הוא מאמר אחר, ומאלא בפסיקתא דר"ב שהודע דף ת"ס ע"ב ושם הגי' כ' יודן בשם
 בר איבו, וכן בקס"ד פ"ע פסוק עבתי וראה הגי' כ' יודן בשם ר' איבו: (לב) בב"ר פל"ג חות ג' הגי' יהודה
 בר נחמן בשם ר"ש: (לג) הוא בפתיחתא ה' וכן בפתיחתא כ"ג, ובמדרש איכה כ' פ' בלע ד', זד' י"ג פ'
 מהקטאת כתיבתי: (לד) כ"ה גנדפס, אצל בכ"י הגי' בשם ר' לוי: (לה) הוא בפתיחתא חות ה', ויש לתקן שם

מבוא

צד 207 ערך ר' יוחנן בן תורתא. ברבא איכה פ' בלע ד' שאמר לר"ע יעלו עשבים בלתייך ועריין אינו בא :

ר' יוסי ממלחייא. מדרש איכה פ' ותרד פלאים: " 222 "

ר' ינאי ר' אחא ור' חנינא, ור' מיאשה בשמו. מדרש איכה פסוק ונת ד': " 232 "

ר' יעקב דכבר חנן. איכה פסוק איכה ישבה ופסוק כל רעיה בגרו בה ופסוק עשה ה': " 234 "

ר' יצחק פסקאה. מדרש איכה פסוק טומאתה בשוליה: " 240 "

ר' יצחק בר סימון. מדרש איכה פסוק דרכי ציון (ל): " 243 "

ר' ירמי' דשבשב. מדרש איכה פ' נפלה עטרת ראשנו (לז): " שם "

ל

ר' לוי בר טרפון. ר' יהודה בר סימון אמר בשמו. מדרש איכה פסוק ויצא מן בת ציון, אכן ענין דומה בס"פ אחרי בן פרמא, וכ"ה באיכה פ' טומאתה בשוליה ופסוק ידו פרש צר בן פלמא [צ"ל בן פרמא] (לח): " 260 "

נ

ר' נחמי' בן אלעזר. מדרש איכה פ' ולא זכר הרום רגליו (לט): " 282 "

ר' נחמי' ור' יהושע בשם ר' אחא. רבה ריש פתיחתא דאיכה (מ) אולי הוא ר' נחמי' ברב יהושע (מא): " שם "

נימוס הגרדי. בפתיחתא דאיכה לא עמדו פילוסופים לאו"ה כבלעם וכאבנימוס הגרדי (מב): " 289 "

ר' נסה דקסרין. איכה רבה סוף פתיחתא דאיכה (מג): " 290 "

ס

ר' סימון בשם ר' לוי. מדרש רבה איכה פ' ויצא מן בת ציון: " 296 "

ע

ר' עזרי' בש"ר יהודה בר סימון. מדרש איכה פ' גרע בחרי אף (מו): " 302 "

צ

ר' צדוק. במדרש איכה ה' צריה לראש ריב"ז בקש מאספסיאנוס כו': " 320 "

ש

רב שמיאל בר יצחק, רב הונא ור' ירמי' בשמו. מדרש ריש פתיחתא דאיכה (מה): " 355 "

ד'

ר' יהושע בר נחמי', כמו שהוא בפ"ד פסוק ויגדל עון, ובמדרש חזית פ"א פסוק משכני: (לו) כ"ה נגדפס, והוא בטעות והאמר לנטון ככ"ו ר' יהודה בר סימון: (לז) כ"ה נגדפס, וככ"ו הגי' ר' ירמי' שינשב וכ"ה נירושלמי סופה פ"ע ה"ו דף כ"ד ע"ב, ובקס"ר פ"י פסוק כשנגה הגי' ר' ירמי' דשגשתא: (לח) כ"ה נגדפס, אבל בכ"ו הגי' ר' לוי בר פרעה ובפסקותא פסקא סלימות (קס"ו ע"ב) גאמר ר' יהודה בר סימון בשם ר' לוי בר פרעה, לכן נגדפס בר טרפון הוא בטעות: (לט) בכ"ו גאמר ר' ירמי' בר אלעזר ויש לתקן כמו שהוא נגדפס ר' נחמי' בן אלעזר: (מ) הוא בפתיחה אות ה': (מא) ז"ל אולי הוא ר' יהושע ב"ר נחמי' עיין לעיל הערה ל"ה: (מב) הוא בפתיחה ס' ב': (מג) הוא ס' כ"ו: (מד) כן הוא נגדפס, אבל בכ"ו מובא גיחה עם ר' אבהו בשם ריש לקיש, והאמר טבע מפסקותא דר"ב והאמר לוי קל"א ע"ב וגם עם הגי' ר' עזרי' ור' אבהו בשם ריש לקיש: (מה) הוא

מבוא

כח

- צד שם ערך ר' שמעון בר נחמני. ברבה איכה פסוק ויתמוס כגן סוכו, נראה לי מ"ס וצ"ל ר' שמואל בר נחמני (מ):
- 376 " ר' שמעון בן לקיש בשם ר' יהושע. מדרש איכה פסוק ויצא מן בת ציון (מז):
- 377 " ר' שמעון בר אבא ר' סימון בשמו. מדרש איכה פ' ויצא מן בת ציון:

ת

- 383 " ר' תנחום בר הנילאי ר' אבא בר זבדאי ור' יאשי' גזרו תענית ודרשו: רבה איכה פ' נחפשה דרכינו (מח):
- " שם " ר' תנחום בר ירמי'. מדרש איכה פסוק הבשיל כחי (מט):

יא) רשימה ממלות זרות הנמצאים במדרש איכה ע"פ סדר א"ב ואנה הם מבוארות בהערות:

בהמדרש הזה נמצאים הרבה מלות זרות ובארתי כולם בהערות שלי מקורם ומחצבתם והצנתי כולם ברשימה ורשמתי אנה הם נמצאים במדרש באיזה פרשה ובאיזה פסוק וגם באיזה הערה נמצא באורם (א):

מלה	מקום	המתחיל	הערה	מלה	מקום	המתחיל	הערה
א							
אבגר	א ה	הי' צריה	רמו	אלכסנדריא	א ה	הי' צריה	רמו
אגוגא	א מז	על צוארנו	תג	אמגר	א ה	הי' צריה	רמו
אגריפס	א א	העיר רבתי עם	---	אמפרטור	א ה	הי' צריה	רסא
אגשתון	א כא	שמעו כי	תצו	אנדרטין	ד א	איכה יועם	ד
אדר	א א	---	קלה	אנדרטס	ד א	איכה יועם	ד
אדריינוס	א מז	אלה אוכרה	שצו	אנולוגין	א יד	נשקד	שסו
---	ה ה	על צוארנו	---	אנמוכיא	פתוח'ל	---	יז
אדרנטס	ד א	איכה יועם	ד	"	ב ה	בלע ישראל	קמ
אומניא	פתוח'י	---	ב	אנמונינוס	ה מז	נפלה	מו
אומירי	ג יג	הביא בכליותי	נא	אנטיפרס	א ה	הי' צריה	רמג
אוני	א י	ידו פרש צר	שלד	אנטיפטרס	שם	שם	שם
אונו	א יז	צוה ה'	תעג	אנקא	א א	שרתי במדינות	קז
אונקיא	א א	העיר רבתי עם	מא	אסוותא	א ה	הי' צריה	רעט
אונקלי	ד ב	בני ציון	ט	אסמוותא	א א	שרתי במדינות	קכה
אוריד	ב ב	בלע ד'	עד	אסמנס	ד א	איכה יועם	ח
אסמתא	א א	שרתי במדינות	עג	אסטרטיא	ב ב	בלע ד'	נג
איוזיא	א א	---	קנג	אסטרטיא	ג ז	גדר דרכי	ט
אילם	א ה	הי' צריה	רמו	אסטרטליטין	ג כא	זאת אשיב	פמ
איקונין	ב א	איכה יעיב	טו	אסטריוט	א מז	על אלה	תו
אכפייה	ג יג	הביא בכליותי	נא	אסיא	ב ב	בלע ד'	עב
אלוגין	א יד	נשקד	שסו	אספסיאנוס	פת'יב	---	י

בפתוחא סי' ב': (מו) בכ"י נאמר לנכון ל' שמואל בר נחמני: (מז) ב"ה בנדפס, ובכ"י הגי' ריש לקיש בשם ל' הוטפוי: (מח) כ"ה בנדפס, אבל בכ"י ר' תנחום בר עילאי, ובירוסלמי תענית פ"ג ס"ח דף ס"ה ע"א הגי' ר' בון בר זבדא ור' תנחום בר הנילאי ור' יאשי': (מט) ב"ה בנדפס, ובכ"י הגי' ל' תנחום בר הנילאי: (א) המלות אשר נעזרויות דרך אגב הלגמי בקיומן כזה °:

מבוא

כט

מלה	מקום	המתחיל	הערה	מלה	מקום	המתחיל	הערה
"	ג כא	זאת אשיב	פט	חבימא	א א	שרתי במדינות	עב
°דולרייא	ג למ	מה יתאונן	קבנ	°חונג	א מז	אלה אוכרה	תג
דומיני	א ה	היו צריה	רסא	חוליא	ב א	ההפך	ג
דוק	ד ב	בני ציון	ל	חידיוותא	ד ח	חשך משחור	נה
דיוטא	א א	העיר רבתי עם	מ	הייט	א א	חד כותאי	קל
דיוטינא	א א	עובדא הוה	קנו	חיפה	א יז	צוה ה'	תעג
דירין	א מז	על אלה	שפו	חכים	א א	שרתי במדינות	קט
סריריא	ג למ	מה יתאונן	קבג	חכינא	ב ב	בלע ד'	סז
דיקא	א א	חד בר נש	קמט	"	ד מז	סורו טמא	צ
דמוסיות	ג ז	גדר בעדי	כו	חלמיש	א יז	צוה ה'	תעג
דמוס	פתי'כג		מג	חמיע	ג מב	נחנו פשענו	קלו
דמך	ד ב	בני ציון	כה	חמתא	א מז	אלה אוכרה	תח
דפני	פתיח'ל		יז	חמת גדר	שם	שם	שם
"	ב ה	בלע ישראל	קמ	חסית	ב יא	בלו בדמעות	קעד
דריקין	ד מז	סורו טמא	פה	חפשושיתה	פתי' ה		ב
דרייא	ג למ	מה יתאונן	קבג	°חפישותא	שם		שם
ה				הצדא	א א	חד כותאי	קמג
				חרובא	ב ב	בלע ד'	צב
				°חרתא	ד ה	חשך משחור	נה
הג	פתי'כו		ד	מ	—		
הגמוניא	פתיח'י		ב				
המס	פתי' ה		ה				
המוני	א מז	אלה אוכרה	תב	טבריה	א יז	צוה ה'	תעג
המוניא	פתיח'כ		ג	טור שמעון	ב ב	בלע ד'	קב
"	" כט		ב	טימי	א א	העיר רבתי עם	לז
הר המשהה	ב ב	בלע ד'	צז	"	ד ב	בני ציון	יה
הר המלך	שם	שם	ק	°טימס	ב ב	בלע ד'	קה
הרמנייא	א יד	נשקד עול	שסד	טירונין	פתי'כג		כה
ו				טס	א ט	טומאתה	שז
				טפטיות	פתי'כה		ד
וזה	א ה	היו צריה	רנה	טפיטא	א מז	על אלה	תכו
				טקסיא	א ה	היו צריה	רפד
				טרגנוס	א ה	היו צריה	רמה
ז				"	א מז	אלה אוכרה	שצו
זוטא	פתי'כג		נ	טרכינוס	שם	שם	שם
זונס	ב יג	מה אעירך	קצד	טריינוס	שם	שם	שם
זיף	א ב	ד"א בכה תבכ'	קצח	°טרון	ב א	איכה יעיב	יד
זיקא	א א	שרתי במדינות	קמ	טרימיסא	א א	שרתי במדינות	קיו
זתים	ג סד	תשיב להם	קנה	טרכסמן	א א	חד כותאי	קלב
ח				טרפיזין	ב כב	תקרא כיום מועד	רכ
חביב	א ה	היו צריה	רנד	י			
				יורדתא	ד ג	גם. תנין	מב

הערה	המתחיל	מקום	מלה	הערה	המתחיל	מקום	מלה
			כ				
ה		פתי' לא	מוריא			פתי' כג	כבשין
קלט	חד כותאי	א א	מחצלתא	כז		ב ב	כבול
ג		פתי' ה	מטלות	קו	בלע ד'	ד טו	כדן
לא		" לד	"	צז	סורו טמא	א א	כובין
כד	גדר בעדי	ג ז	משלית	קכג	חד כותאי	א יד	כודן
רמג	היו צריה	א ה	מטריפולין	שעז	נתנני ה'	ב א	כייב
ז		פתיח'ב	מטרתא	ח	איכה יעיב	פתי' ט	כליבא
נו	הייתי שחוק	ג יד	מיאומס	ג		שם	כליכא
י	ישבה בדר	א א	"	שם		א ב	כליון
מו	האמונים	ד ה	מילת	רמ	בתולותי נוגות	ב ב	כסף
פב	בלע ד'	ב ב	מכתב	נה	בלע ד'	ג ב	כרנבי
שכז	טומאתה	א ט	מלחיא	קלו	נחנו פשענו	שם	כרנכי
רסו	היו צריה	א ה	מסנא	שם	שם	א ה	כריסמיונא
שפז	על אלה	א טז	מנוולין	רפב	היו צריה	ב ב	כפר אימרא
טז	על צוארנו	ה ה	מפרי	קיא	בלע ד'	שם	כפר ביש
שע	נשקד	א יד	מקדוניה	קה	שם	שם	כפר דכרין
קכט		א א	מרדעה	שם	שם	שם	כפר נטרה
רכג	כל רודפיה	א ג	כרדתא	קיב	שם	שם	כפר שחלים
קב	בלע ד'	ב ב	מרקוע	קה	שם	פתי' כג	כרקותין
יו	על צוארנו	ה ה	מרפי	כה	חד בר נש	א א	כשורא
מב	גם תנין	ד ג	משך	קכט			
			נ				
נו	חשך משחור	ד ה	נאנא	תנו	ד"א על אלה	א טו	לבר
נז	שרתי במדינות	א א	נאקה	תעג	צוה ה'	א יז	לוד
יג	אני הגבר	ג א	נגרא	שכג	טומאתה	א ט	לזרטיא
תעג	צוה ה'	א יא	נה	שם	שם	שם	לזרטיא
קכג	מה יתאונן	ג לט	נווסא	תח	אלה אזכרה	א טו	לקיטיא
תעג	צוה ה'	א יז	נוערן				
כה	בני ציון	ד ב	נזף				
רמג	היו צריה	א ה	נייפוליס				
שנה	וירדנה	א יג	נסח	קו	בלע ד'	ב ב	מגדל צבעיא
קנה	תשיב להם	ג סד	נעמיות	שם	שם	שם	מגדלה
רנ	היו צריה	א ה	נקדה	סט	שרתי במדינות	א א	כגוס
מח		פתי' כג	נקישה	יח	בני ציון	ד ב	"
מג	נפלה עמרת	ה	נשם	כט	ותונח	ג יז	מגירוס
				סה	רבתי בגוים	א א	מדל
			ס	צה	שרתי במדינות	א א	מדוכתא
רמו	היו צריה	א ה	סבסטי	רכג	כל רודפיה	א ג	מדרתא
קלט	בלע ישראל	ב ה	סבמיון	סו	רבתי בגוים	א א	מוביל
שץ	על אלה	א טו	סגל	ה	העיר רבתי עם	פתיח'ז	מומוס
				לח		א א	מוניטא

מלה	מקום	המתחיל	הערה	מלה	מקום	המתחיל	הערה
פרכס	ב א	ולא זכר	יח	קלוניא	שם	שם	רמג
פרן	א א	שרתי במדינות	עו	קלוסקיא	א טז	אלה אזכרה	תיא
°פרפראן	ב כב	כיום מועד	רב	קלוסיקין	ב יב	לאמותם	קפ
פרפראות	ד א	בני ציון	יג	קלווס	ה ה	על צוארנו	יד
פשוש	א א	-----	קמה	קלורית	ד טו	סורו טמא	פג
				קלסים	פתי' ה	-----	ז
צ				קלק	א ה	היו צריה	רפט
צותרא	א ה	היו צריה	רעו	קלקל	ב א	איכה יעיב	יד
ציב	א ה	היו צריה	רנג	קלתות	ב ב	בלע ד'	קמז
צייץ	פתי' א	-----	ג	קלתא	א א	חד כותאי	קכב
צייר	ד יא	ויצת אש	סו	קמיץ	א א	-----	קכט
צייתור	א ה	היו צריה	רעו	קנקל	א ה	היו צריה	רסג
צמיד	ג ט	גדר דרכי	לח	קנדלא	ג ט	גדר דרכי	לח
צמצם	פתי' כג	-----	יד	קנקן	א ט	טומאתה	שיז
צני	א טז	על אלה	שפט	קנקן	א טז	על אלה	תנג
צצרתא	א ה	היו צריה	רעו	קסמרה	א יז	צוה ה'	תעג
צריפין	א ד	דרכי ציון	רלו	°קסנטור	ב א	ולא זכר	כט
צרה	ד א	איכה יועם	א	קסריון	א ה	היו צריה	רמג
				קסרקסיון	פתי' כו	-----	ג
				קפילא	א א	שרתי במדינות	פ
				קפא	א א	חד בר נש	קמט
				קפרים	א טז	אלה אזכרה	תטו
				קצוצי	ב ב	בלע ד'	צא
קאפיטליאום	ה יח	על הר ציון	מט	קרא	א טז	כי רחק	תסט
°קדשיא	ב יב	לאמותם	קפב	קרוש	ד ב	המסולאים	לט
קולרין	פתי' לד	-----	ד	קרנין	ד טו	סורו טמא	צד
קונדיטין	ב יב	לאמותם	קפא	קרץ	ב טו	ספקו עליך	רוז
קוסי	ב כב	תקרא	רב	קרצטיונא	א ה	היו צריה	רפב
קוסיטרפיון	שם	שם	שם	°קריסטור	ב א	ולא זכר	כט
קופה	א יא	כל עמה נאנחי'	שלט	קרקם	פתי' נג	-----	ג
קורדקין	ד טו	סורו טמא	פה	"	ג יד	הייתי שחוק	ג
קורטית	א ד	דרכי ציון	רלא	קרקסיון	א יח	צדיק הוא	תעד
קורצא	ד ב	בני ציון	כג	קשט	ב ב	בלע ד'	קב
קטו	א ג	כל רודפיה	רכד	קשש	א א	חד כותאי	קכג
קטלפמא	א א	העיר רבתי	לז	קשת	ב ב	בלע ד'	קכ
קטם	ב ב	בלע ד'	סא				
קייטא	ב ב	בלע ד'	קב				
קייסטור	ב א	ולא זכר	כט				
קילום	א ה	היו צריה	רמז				
קילוריות	ב יא	כלו בדמעות	קעד				
קינטרה	ג ז	גדר בעדי	כו	ר			
קינים	ב ב	בלע ד'	צמ	רדי	פתי' לד	-----	לג
קימי	א א	רבתי בגוים	סו	רדה	א יג	וירדנה	שנו
קלון	א טז	אלה אזכרה	תו	רחס	א א	שרתי במדינות	סג
קלווסים	א ה	היו צריה	רפה	רופוס	א יג	וירדנה	שנו
				רקע	א א	-----	קכט

הערה	המתחיל	מקום	מלה	הערה	המתחיל	מקום	מלה
							ש
יא	יתומים היינו	ה ג	שתוקית	יג	אני הגבר	ג א	שולייא
				תיט	ד"א על אלה	א טו	שומא
			ת	א	איכה ישבה	א א	שושבין
				קעא	בכה תבכה	א ב	שטיח
				קט	חד כותאי	א א	שפיהא
ב		פתיח'ג	תיאמר	כד		פת'לד	שיבוטא
נג	הייתי שחוק	ג יד	"	קו	בלע ד'	ב ב	שוחין
י		פתי'ה	תוסס	לב	העיר רבתי	א א	שירא
קי	בלע ד'	ב ב	תחלוסיא	עא	שרתי במדינות	א א	שירו
צט	חד מן אתינס	א א	תנן	קפב	לאמותם	ב יב	שירא ^ו
רמג	היו צריה	א ה	תנפילין	עט	סורו טמא	ד טו	שייף
נג	הייתי שחוק	ג יד	תרטר	פה	סורו טמא	ד טו	שלפוחית
קיו	שרתי במדינות	א א	תרימסא	רנו	היו צריה	א ה	שלק
קכ	בלע ד'	ב ב	תרמוד	קמט	-----	א א	שרוי
גג		פת'כג	תשניק	לה	גדר דרכי	ג ט	ששיתא ^ו

(ב) רשימה מכל הערכים אשר בעל הערוך מבוא בהם את המדרש איכה.

הכאתי בהערה אות	הוא בפתיחה סי':	הוא במדרש פרשה פסוק:	פסקא	ערך
				א
תג		א טז	מי יתן ראשי מים	*אגוגי (ב)
תצו		א כא	שמעו כי נאנחה	אגשתון
קלה		א א	בחלומות דמגילת איכה	אדר ב'
לב		ב א	איכה יעיב באפו	אליו
יט		א א	במגילת איכה	אמר ג' (ג)
נא		ג יג	בני אשפתו	אמר ה'
קבו		ב ג	גרע בחרי אף	*אן ב'
נג		ב ב	איכה יעיב באפו	אסטרטיא (ג)
עב		ב ב	איכה יעיב באפו	אסיא ד' (ד)
מז		ג יב	דרך קשתו	*אספריתא
ד	ט	-----	ברישי מגילת איכה	אפיא
קכה		ד כב	תם עונך	אפכי
יא		א א	במגילת איכה	אפק'ישון (ה)
טו		ב א	איכה יעיב	אקונן
עא		ב ב	איכה יעיב	ארך ה (ו)
סט		א א	שרתי במדינות	*אריסטון א
				ב
י		א א	איכה ישבה בדר	בדר ב
קח		א א	שרתי במדינות	בטן ד
עא		ב ב	איכה יעיב	בלויטי (ז)
רלו		א ד	דרכי ציון אבילות	בלויטי
מב		ה טז	נפלה עגרת ראשינו	*בלע
עה		ג יז	ותזנה משלום	בס א
רלו		א ד	דרכי ציון אבילות	ברגן
ל		ה יג	בתורים טחון נשאו	*בריה
שכג		א ה	טומאתה בשוליה	ברנט
כה		ה יא	נשים בציון	*בתולה
				ג
שא		א ו	במגילת איכה	גאל (ח)
שיו		א ט	טומאתה בשוליה	*גיא
קנא		ב ז	זנח ה'	*גלגס
רעו		א ה	היו צרייה	גמז ב

(א) בכל המקומות בערוך שהביא המדרש איכה ולא נמצאים המאחרים נכלפס רק בכתב יד שלי הלגנ סימן כוכב כזה * למשן לא נלכך להעיר בכל פעם ופעם והעירותי על כלם בהערות שלי באלה שרשמתי פ אלל כל ערך וערך : (ג) הערוך לא זיין הספקא והוא בפ"א ח' ד"ה ד"א איכה וטבה בדר וכן בפ"ב ו"ז פסק בלע אמרתו : (ג) הוא בפסקו ב' בלע ד' והערוך זיין לאם הפדס : (ד) הוא ג"כ בפסקו בלע ד' : (ה) הטע לא זיין הספקא והוא בפ' יגנה בדר : (ו) הוא בפסקו ב' בלע ד' : (ז) הוא בפסקו ב' בלע ה' : (ח) (ט)

הכאתי בהערה אות	הוא בפתיחה סי' :	הוא במדרש פרשה פסוק:	פ ס ק א	ערך
קכג		ג לט	מה יתאונן	גס ג
קכ		ב ב	איכה יעיב	גרס ג (ס)
ה		-----	כריש מגילת איכה	גרזם
סו		ד יא	כלה ה'	גרי יב
קיד		א א	במגילת איכה	גרע ג (י)
תפז		א כ	ראה ה'	גש א
ד				
קנו			בחלומות דמגילת איכה	*דייש (יא)
ג	כא	-----	בענין ר' אלכסנדר פתח	דכוס
רסא		א ה	היו צריה	דומינו
כו		ג ז	הכביד נחשתה	דמס ג
מג	כג	-----	כריש מגילת איכה	דמס ה
קע		ב י	ישבו לארץ	דפני
קכג		ג לט	מה יתאונן	דרריא
ה				
תפב		א יט	קראתי למאהבו	הלך
מט		ה יח	בסוף מגילת איכה	המיה
ה	כד	-----	במגילת איכה	שם (יג)
ב	י	-----	ריש מגילת איכה	המוניא
שנא		א יג	ממרום שלה אש	הן א
ו				
רנה		א ה	היו צריה לראש	וה
ז				
נ	כז	-----	ריש מגילת איכה	זט
קצג		ב יג	מה אעידך	זן א
ח				
עב		א א	שרתי במדינות	חבט ג
צד		א א	במגילת איכה	חבק א (יג)
שה		א ז	זכרה ירושלים	*חד ב
קיט		א א	בחלומות דמגילה איכה	חכס (יד)

ליין הפסקא והוא בפסוק וילכו בלח כח : (ט) הוא צפ' בלע ד' : (י) לא ליין הפסקא והוא פ"א ד"ה חד
מחמיס האתיון : (יא) הוא צפ' רבמי ד"ה חד אחתא : (יב) לא ליין הפסקא והוא צפמיחא וז"ל בענין
כריש מגילת איכה : (יג) לא ליין הפסקא והוא במחמז חד מחמיס ד' : (יד) הוא בפסוק שרתי במדינות

הבאתי בהערה אות	הוא בפת'חא סי':	הוא במדרש פרשה פסוק:	פ ס ק א	ע ר ד
קכט		ב ג	גדע בחרי אף	*חלק א
ד	יז	---	בריש מגילת איכה	חלוק
נד		ג יד	הייתי שהוק	שם
קעד		ב יא	כלו בדמעות עיני	*חסית
רג		ב יד	נביאיך	*חף ב
ב	ה	---	ריש מגילת איכה	הפשית
פו		ג כ	במגילת איכה (טו)	הרטום
ד	כה	---	זכור תזכור ותשוח על נפשי	*חשך
רפד		א ה	בריש מגילת איכה	טפית
קלב		א א	היו צריה לראש	טקס
כה	כג	---	בחלומות דמגילת איכה	*טרבסמון
			בריש מגילת איכה	טרן ג
				י
קכו		ב ג	השיב אהור ימינו	*ימין
מב		ד ג	גם הבין הלצו שד	*ירוד
קצה		ב יג	הבת ירושלים	ירושלים
				נ
ה	ה	---	בריש מגילת איכה	כבד ב
כז	כג		בריש מגילת איכה	כבש ז
צו		ד טו	סורו טמא	כדן
רמ		א ד	בתולותיה נוגות	כליון
ג	ט	---	בריש מגילת איכה	כלכה
רפב		א ה	היו צריה לראש	כרטס
				ל
תנז		א טז	כי רחק ממני מנחם	לכד
				מ
תמא		א טז	על אלה אני בוכיה	*מאחת
סט		א א	שרתי במדינות	מגס ג
רכ		ב כב	תקרא כיום מועד	*שם
ע		ג יז	ותזנח משלום נפשי	*שם
סה		א א	רבתי בגוים	מול ב
ג	ה	---	בריש מגילת איכה	משליות
ה	יז	---	בריש מגילת איכה	מיאמום

ד"ה מד כותאיו: (פו) הערוך לא זיין מקומו והבוא חרטומא דסנדלא, וואלי כוון להמאמר בריש מדרש איכה
 חד מאמיקס חל ליושלים והוה מפלי בבני יושלים וזבין סמורמא דסנדלא, ולפני הערוך היתה הגי' חרטומא

הבאתי בהערה אות:	הוא בפתוחא סי' :	הוא במדרש פרשה פסוק:	פ ס ק א	ע ר ד
קמו		ב ו	ויחמוס כגן סוכו	מלכד
סז		ג יז	ותזנח	*מן ב
שפז		א טז	במגילת איכה	*מנולין (ז)
פא		א א	במגילת איכה	*מס (י)
ד	לא	-----	בריש מגילת איכה	מר ח
כב	לד	-----	מגילת איכה	מתק (ח)
נ				
קפו		ב יג	מה אעידך	נביא
שנה		א יג	ממרום שלח אש	נסח
עה		ג יז	ותזנח	*נפש א
קז		א א	שרתי במדינות	נקה
מח	כג	-----	במגילת איכה	נקט (ט)
מג		ה טז	נפלה עטרת	*נשם
ס				
שפא		א טז	סלה כל אבירי	*סח ג
קמה		ב ו	ויחמוס כגן סוכו	סך יא
ה	כו	-----	במגילת איכה (כ)	סכף
נה		ב ב	איכה יעיב (כא)	שם
כד	כג	-----	בריש מגילת איכה	סלפידס
כז	כג	-----	בריש מגילת איכה	ספקלשור
ריא		א ג	גלתה יהודה	סקפט
שפ		א טז	סלה כל אבירי ד'	סרק
ע				
ה		ב א	במגילת איכה (כז)	עב ד
עה		ג יז	ותזנח	*עגל א
נ		ה יח	בסוף מגילת איכה	עד ג
קלו		ג מב	נחנו פשענו	*עלת
פ				
לד	לד	-----	במגילת איכה	פרן (כג)

דכנלילא: (טז) הערוך לא זיין המקום והוא כמו שזיינתי, ובנדפסס הוא צפסוק פרשה זיין והערוך הביא סס במקום ובמנוולין במדרש ז"ל פכ"ח הגי' במדרש איכה ובסודרין, כ"ה כ"ו אצל נדפסס חסרה המלה ובסודרין: (יז) הוא צפסוק שרתי במדינות ד"ה תוב צטר יומין אזל חד מיוכעגים לאתיסן, ובנדפסס השמיטו המלה הזאת והזיגו קס חד מנסון ואשמכה במלטי דמנות עיין סס בהערה שלי: (יח) הערוך לא זיין מקומו וז"ל בריש מגילת איכה והוא צפתיחא ל"ד: (יט) ז"ל בריש מגילת איכה והוא צפתיחא כ"ג: (כ) הערוך לא זיין מקומו והוא צפתיחא כ"ו: (כא) הערוך זיין המחלת הפרשה והוא צפסוק בלע ד': (כב) הערוך לא זיין הפסקא והוא פ"ג א' פסוק איכה יעיב: (כג) לא זיין הפסקא וז"ל בריש מגילת איכה והוא צפתיחא ל"ד:

הבאתי בהערה אות:	הוא בפתוחא סי':	הוא במדרש פרשה פסוק:	פסקא	ערך
קסט		ב י	ישבו לארץ	פדרת (כד)
ז		ה א	זכור ה'	*פכר ב
קיה		א א	בריש חלומות דמגילת איכה'	פל ד (כה)
כב	כג	ב ב	במגילת איכה	פלמרכוס (כו)
קיב		ב ב	איכה יעיב	פלנין (כו)
יא		א א	(כה)	פלקט
נה		א א	(כט)	פלש
עה		ג יז	ותזנח	*פס ה
לו		ב א	איכה יעיב	פספס א
רכד		א ג	כל רודפיה	פר ד
מ		ג ט	גדר בעדי	*שם
קסה		ב י	ישבו לארץ	*פרט ז
קמה		א א	בחלומות דמגילת איכה	פשוש
צ				
רעו		א ה	היו צריה לראש	ציותור
יד	כג	ד יב	ריש מגילת איכה	צם ב
ע		ג ט	לא האמינו	שם
לה		ג א	גדר דרכי	*צמד
ח		א א	אני הגבר	צמצם
עט		א א	רבתי בגוים	צמת
א		ד א	איכה יועם	*צר ז
ק				
רכד		א ג	גלתה יהודה	קטו
לו		א א	רבתי עם	*קטלפטא
כט		ב א	איכה יעיב	*קיסטר
ז	ה	ב א	בריש מגילת איכה	קלבם
טו		ה ה	על צוארינו	*קלוון א
תו		א טז	סלה	קלן (ג)
תגג		א טז	במגילת איכה	*קנמיא (גא)
רכ		ב כב	כי רחק ממני	קנקן ב (גב)
ג	כו	ב ב	תקרא כיום מועד	*קם ב
צא		ב ב	מגילת איכה	קסרקיש (גג)
			איכה יעיב	קץ יב (גד)

(כד) לפני הערוך היתה גי' משוּבַּת עיין שם בהערה שני: (כה) בפעוּת הדיא בריש חלומות והוא במתחילת חד מתחילת ח': (כו) הערוך לא זיין המקום והוא בפתיחא כ"ג: (כז) הוא סוף פסוק בלע ד' ולפניו גי' אחרת עיין שם בהערה שני: (כח) הערוך לא זיין המקום והוא בריש איכה פסוק ישבה בדה: (כט) הערוך לא זיין המקום והוא בפ' היתה כאלמנה: (ל) לפניו הוא בפסוק על אלה אני נזכיה במתחילת אלה אחרת והוא אחר הפסוק סלה כל אבויי ל': (לא) לא זיין המקום ולא מתחילת המתחילת שהיא: (לב) הערוך הדיא בגי' שרי קנקן כפי שהוא ביושגמי אבל במדרש איכה בגי' שרי פדק ע"ש בהערה שני: (לג) ל"ל בריש מגילת איכה והוא בפתיחא כ"ו: (לד) הוא בפ"ב ב' פסוק

הבאתי בהערה אות:	הוא בפתיחה סי :	הוא במדרש פרשה פסוק:	פ ס ק א	ע ר ד
רלא		א ג	דרכי ציון אבילות	*קרט
רז		ב טו	ספקו עליך כפים	*קרץ ה
לו		ג ט	גדר דרכי	שם
מח		ג יב	דרך קשתו	*קרי יג
פד		ד טו	סורו טמא	קדקיים
ך				
רג		א ב	בכה תבכה	רבך (לס)
ו	יב	-----	בריש מגילת איכה	רקד א
קכט		א א	בחלומות דמגילת איכה	רקע ב
קב		ב ב	(לו)	רקע ג
ש				
קע		(לו)	היתה למס ויגרם בהצץ	שטה
תפד		א יש	במגילת איכה	שלח א (לח)
נג	כג	-----	במגילת איכה	שנער
לד		ג ח	במגילת איכה	שתם (לט)
ת				
ב	יז	-----	בריש מגילת איכה	תאמר
נג		ג יד	הייתי שהוק	שם
קי		ב ב	איכה יעיב	תחלם (מ)
תצב		א כא	שמעו כי נאנתה	*תייר
יא	ה		בריש מגילת איכה	תסס
ד	כד		בריש מגילת איכה	תשואות

בלע ד' : (לה) נוסחת העמוד איננה לא בכ"י ולא בנדפס : (לו) העמוד כמעט כנר פי' בערך גרבי, והוא בפסוק בלע ד' : (לז) ז"ל בכה תבכה אשר הוא תיכף אחר היתה למס עיין בהערה טס ומה שהביא העמוד ויגרס במגן כי כן הוא הסיום במאמר הזה עיין במדכט טס : (לח) לא רשט הפסקה ולא נתמלך לפנינו פ"א פסוק קראתי למאהבו לא בכ"י ולא בנדפס היינו הקיום שולחתי כמעב : (לט) העמוד לא זיין הפסקה והוא צפ' גם כי אנעק : (מ) הוא בפסוק בלע ד' :

יג) רשימה א) מכל המקומות אשר בעל הילקוט מביא מאמרים בשם מדרש איכה רבתי סתם, ומהמקומות אשר מביא ולא רשם עליהם כלל, ואנה הם נמצאים לפנינו בפתחות או בגוף המדרש*.)

מקום	רמז	המתחיל	נמצא בפתוחא סי' :	ד"ה	נמצא במדרש פ' פסוק:	ד"ה
כי תשא	שצג	ואם אין מחני נא תני רשב"י	כד	ר' יוחנן פתח		
תזריע	תקנא	הצרוע אשר בו הנגע ר' אלכסנדרו אומר	כא	ר' אלכסנדרו פתח		
דברים	תתא	איכה אשא לכדי משל למטרונא (6)			א א	איכה ישבה בדר
תבא	תתקלח	מעשה במרים בה תנחום			א טז	על אלה אני בוכיה
האינו	תתקמה	כל רודפיה. בין י"ז בתמוז לתשעה באב			א ג	כל רודפיה השיגוה
שם	תתקמו	אם לא כי צורם מחרם מה ה' כוחו של בן כוזיבה			ב ב	בלע ד'
שופטים	עו	ארור נותן בתו לבנימין	לג	ר' זעירא פתח		
שמואל	פא	וקרנו של משיח וירם קרן משיחו			ב ג	גרע בחרי אף
שם	קסג	ד' מלכים מה שתבע זה לא תבע זה	ל	זבדי בן לוי פתח	גם ד יב	לא האמינו
מלכים	רלו	רב הונא בעי קומי רב	לג	ר' זעירא פתח		
שם	רנב	וימרוד צדקה במלך בבל (3)			ב י	ישבו לארץ
ישעי'	רנו	קריה נאמנה קרתא חדתא (2)	יב	ר' חגיגא ב"פ פתח		
שם	רסו	ואנו ואבלו פתחיה	ז	ר' אבהו בש"ר יוסי		
שם	רסח	בקרן בן שמון, עשר קרנות (7)			ב ג	גרע בחרי אף
שם	שם	הוי מגיע בית בבית	כב	ר' יהושע דסכנין		
			ה	פתח		
שם	רפ"ח	בעת הראשון הקל		ר' אבהו פתח		

* ב"ז רשימות ערכתי להילקוט. (6) נמצאו לפסיקתא דר"כ רשמי כל המקומות שהביא הפסיקתא דר"כ : (3) שם נמצאו רשמי כל המקומות שהביא את הפסיקתא רבתי : (ג) נמצאו להטנומא רשמי כל המקומות אשר הביא את הטנומא אשר הולאתי לזכר כי הטנומא הגדפס מכבר לא הביא : (ד) שם רשמי כל המקומות אשר הביא את הילמדנו הנאכד : (ה) צפתח דבר ללקיטס מן מדרש אלה הדברים זוטא ערכתי רשימה מכל המקומות מאמרים בשם מדרש אלה הדברים והנה נמצאים במדרש דברים רבה לפנינו (הרשימה לא נדפסה בזית תלמוד רק נדפסה בעלה מיוחדת) : (ו) בלקיטס ה"ל אספתי כל המקומות אשר הביא את מדרש אלה הדברים זוטא : (ז) בלקיטס ממדרש אביכר רשמי כל המאמרים אשר הילקוט הביאו : (ח) צפתח דבר בבלא"ס ספרי דאגדתא ערכתי רשימה מכל המאמרים בילקוט אסתר אלה הם נמצאים במדרש אלה גריון : (ט) גם במדרש פנים אחרים (אשר הולאתי שמה לזכר עפ"י כ"י) : (י) נמצאו למדרש שמואל רשמי כל המקומות אשר הילקוט הביאו : (יא) נמצאו למדרש משגלי רשמי ג"כ כן : (יב) נמצאו למדרש זוטא סי' ו' וסי' ז' נתתי רשימה מכל המקומות אשר הביאו המדרש זוטא ע"ש : (יג) שם סי' י"ב נתתי רשימה מן מאמרי הילקוט הנוצרים מן דות זוטא : (יד) שם סי' ט"ז ערכתי רשימה מהמקומות אשר הביא מאמרים מן קהלת זוטא, (כי המדרש קהלת רבה לא ה"ל לפנינו) : (טו) הרשימה אשר לפנינו נמצאו למדרש איכה (י"ג סי' רשימה א') מכל המקומות שהביא מן מדרש איכה רבה : (טז) רשימה סי' י"ד (רשימה ז') מכל המקומות שהביא מן איכה זוטא : (טז) מניין פסיקתא מדרש איכה" והוא צפסיקתא דר"כ פסקא איכה, והניין מדרש איכה" הוא נוסף מאוזה מגוה, כי הילקוט יכנהו תמיד "איכה רבתי" : (3) הניין "אגדת שמואל" מוסב על וזכרוהו ארוכות תמיד והוא באגדת שמואל פ"ח דות ה' : (ג) מניין "איכה רבתי", אולם הילקוט הביא כלשון הפסיקתא דר"כ פסקא איכה וצפסיקתא שם דות י"ב הוא צסגנון אחר : (ד) הוא המוצא ג"כ בילקוט שמואל רמז פ"א :

מקום	רמז	המתחיל	נמצא בפתחא סי':	ה"ה	נמצא במדרש פ' פסוק:	ד"ה
שם	תקבג	ר' ברכי' אומר			ב א	ולא זכר הרום
שם	תקבח	ד"א תרגלתי ר' הונא כו' (יג)			ב א	איכה יעיב
צפניה	תקסז	הוי מראה ונגאלה	לב	ר' חנינא פתח		
זכרי'	תקפא	ושפכתי על בית דוד		זבדי בן לוי פתח	ב ד	באהל בת ציון
תהלים	תשצה	זבדי בן לוי פתח	כט			
שם	תתכג	ויקץ כישן		ר' אלכסנדרי פתח	א יז	פרשה ציון
שם	תתנה	שקדתי ואהיה כצפור בודד	כ			
שם	תתעו	חצות לילה בשעה שהי' דוד אוכל			ב יש	קומי רוני בלילה
שם	תתעז	כרו לי זדים שיהות			א ט	טומאתה בשוליה
כושלי	תתקמד	לכו לחמו בלחמי ר' ירמי' פתח	טו	ר' חנינא ב"פ פתח		
שם	תתקנט	כבוד לאיש	טו	שם		
שם	שם	ר' שמעון בר חנן פתח	לא	רשב"י פתח		
שם	תתקסא	מפיץ וחרב א"ד חנינא ב"פ (יד)	יג	ר' חנינא ב"פ פתח		
שם	תתקסב	איש חכם	יד	ר' חנינא ב"פ פתח		
דה"י	אלף פה	ורוח לבשה	כג	ר"י דסכנין פתח		
שם	שם	ויקברוהו מה כבוד עשו לו במותו	כה	ר' יוחנן פתח		
קהלת	אלף עה	בן בטיח בן אהותו של ריב"ז			א	היני צריה
שם	תתקפט	כי הולך האדם ד"א וזכור את בוראך (טו)	כג	ר' יהושע דסכנין		
				בשר"ל פתח		
איכה	אות א	ר' פינחס פתח (טז)	כז	ר' פינחס פתח		
שם	" ב	כה אמר ה' ר' יוחנן ור"ל	ב	ר' אבא בר כהנא		
שם	" יח	איכה איה כה (יז)		פתח	א א	איכה ישבה בדר
שם	" שם	שאלו את בן עזאי			א א	שם
שם	" יט	איכה ישבה בדר כל מה שאירע לאדם (יח)	ד	ר' אבהו פתח		
שם	" כג	חלקי ה' ר' אבא בש"ר יוחנן			ג כד	חלקי ה'
שם	" כד	טוב ה' לקונו			ג כה	טוב ה'
שם	" כה	טוב ויחיל ודומם			ג כו	טוב ויחיל
שם	" כו	ישב בדר וירום אמר הקב"ה			ג כח	ישב בדר
שם	" כז	יתן בעפר פיהו			ג כט	יתן בעפר
שם	" לג	ר' הונא בר עוקבא ורבנן			א א	היתה כאלמנה
שם	" לז	בכה בתכה בוכה ומבכה הקב"ה עמה			א ב	בכה בתכה

רמז" בעטות וז"ל פסיקתא רבתי, והוא כפ"ג פסקא אנכי: (יג) חסר ה"יון, וה"יון עם "פסיקתא רבתי" מוסב על המאמר שלאחריו, ל"א תרגלתי מרמי, והוא כפ"ג פסקא ביום השמיני: (יד) חסר ה"יון וה"יון המאמר בקיצור: (טו) הילקוט הביא עם מאמר גדול מן הפמתיחה וסיים ומתחמתים בדכך רלכ"ב ור' לוי חד אמר חמיתה של דכך כפלה עליו, ור' לוי, וינאץ השקד זו כניאקו של ירמי' כו', אחתי המלות ור' לוי חסר מאמר גדול וגם דבדיו של ר' לוי המחיל מחבי מביים בדכך, והמאמר שלאחריו וינאץ השקד הוא מאמר שלאחריו במדרש איכה עם, ויש לסגלים בילקוט המאמר נר' לוי, והמאמר שלאחריו במדרש איכה עם כי עמד מנך ככל על אם הדכך הביא הילקוט ביחזקאל רמז סס"א בשם מדרש איכה: (טז) בילקוט איכה לא נמלא לוינים להמאמרים שהביא, ובילקוט איכה אשר הולאחי לאור בסוף מדרש זוטא רשמתי בהענות המקור מכל מאמר ומאמר ופס ינאל הקורא רשומה מהמקומות בילקוט אשר לקח מן מדרש איכה רבתי והמאמרים אשר לקח מן מדרש איכה זוטא, וישן כי הממזים בילקוט איכה מלוינים כהונן לכן כהילקוט איכה אשר הולאחי לאור הלגתי סימנים על כל מאמר ומאמר מן אות ח' ואילך: (יז) המאמר הזה נמלא ככתב יד ולא כמדרש: (יח) ונמלא

מקום	אות	המתחיל	נמצא בפתיחה סי' :	ד"ה	נמצא במדרש פ' פסוק:	ד"ה
שם	לח	אין לה מנתם א"ר לוי			א ב	אין לה מנתם
שם	מ	גלתה יהודה מעוני על שאכלו חמץ בפסח			א ג	גלתה יהודה
שם	מב	ויצא מן בת ציון			א ו	ויצא מן בת ציון
שם	מג	היו שריה כאילים			א ו	היו שריה
שם	מד	וילכו בלא כח			א ו	וילכו בלא כח
שם	מה	טומאתה בשוליה			א ט	טומאתה בשוליה
שם	מו	כל עמה נאנחים			א יא	כל עמה
שם	נז	איכה יעיב א"ר חמא			ב א	איכה יעיב
שם	נח	ולא זכר הדום רגליו			ב א	ולא זכר
שם	נט	את כל נאות יעקב			ב ב	בלע ד'
שם	ס	ר' יוחנן הוה דריש חלל ממלכה אלו ישראל			שם	שם
שם	סא	יבער ביעקב			שם	שם
שם	סב	השיב אהור ימינו			ב ג	גדע בחרו
שם	סג	קול נתנו בבית ה'			ב ג	שם
שם	סד	נטה קו			ב ז	זגח ד'
שם	סה	טבעו בארץ			ב ה	חשב ד'
שם	סו	בהתעטפם כחלל			ב ט	טבעו בארץ
שם	ע	הזאת העיר			ב יב	בהתעטפם כחלל
שם	עא	וישמח עליך אויב			ב טו	ספקו עליך
שם	עב	אני דגבר			ב יז	עשה ד'
שם	עט	ר' הושע דסכנין בש"ר לוי			ג א	אני הגבר
שם	פ	אך בי ישוב			שם	שם
שם	פא	בנה עלי			ג ג	אך בי ישוב
שם	פב	דוב אורב			ג ד	בלה בשרי
שם	פג	גדר בעדי			ג ה	בנה עלי
שם	פד	טוב לגבר			ג ט	דוב אורב
שם	פה	זכור עניי			ג ז	גדר בעדי
שם	פח	זכור תזכור תני ר' חייא			ג כז	טוב לגבר
שם	פט	א"ר אבין השביעני במרוים			ג יט	זכור עניי
שם	צ	חלקי ה' ר' אבהו			ג כ	זכור תזכור
שם	צא	נשא לבבנו מאן דלביה מתנסיב			ג טו	השביעני במרוים
שם	צב				ג כד	חלקי ד'
שם	צז				ג מא	נשא לבבנו (יט)

גם באיכה זועף אות ל"ט : (יט) הולקוץ הניא תנאמיים מן מדרש איכה דבס רב מן פ"א פ"ב ופ"ג אכל מן פתקה ד' וק' לא הניא כלל. ואולי נלקק בחסר הכ"ו טה"י לפנו. והיו חסרים ב' פתקות האחרונות :

(ד) רשימה ב) מהמקומות אשר בעל הילקוט לאיכה מביא מאמרים ולא רשם מקורם כלל, והם נמצאים באיכה זוטא (ה) במקומות שצינתי (ג):

רמז	אות	המתחיל	נמצא באיכה זוטא אות	רמז	אות	המתחיל	נמצא באיכה זוטא אות
ז		כל רעה זה גבריאל	ז	ח		א"ר אלעזר משל למלך	ח
ח		גלתה אמר ר' אלעזר	ח	כז		ויקרא ד' אלהים	כז
ט		אמרו מעשה באדם אחד	ט	שם		אמר יצחק לפני הקב"ה	שם
י		אמרו מעשה באדם אחד	י	כז		תוב פתח אברהם	כז
יא		אמרו מעשה באשה אחת	יא	כח		עתיד הקב"ה להפוך ת"ב	כח
יב		אמרו שתי נשים	יב	שם		דברי ירמי'	שם
יג		אמרו מעשה בשבעים בתולות	יג	ל		א"ר שמעון	ל
יד		כתיב נחמו	יד	לב		א"ר יודן בר סימון	לב
טו		ד"א נחמו רבי אומר	טו	לג		א"ר פינחס כל מקום שתמצא	לג
טז		ד"א נחמו למי צריכם לנחם	טז	לד		ר' שמואל בר נחמן פתח	לד
יז		ד"א נחמו אמר להם הקב"ה	יז	לה		ד"א ירמי' מאי ירמי'	לה
יח		ד"א מי יתן ראשי מים	יח	לו		שמעו דבר ה'	לו
יט		ד"א מי יתן ראשי מים מהו מי יתן	יט	לז		ארבעה שומעים הם	לז
כ		א"ר יהושע בן לוי	כ	לח		כה אמר ד'	לח
כא		א"ר יהודה אמר שמואל	כא	לט		איכה ישבה ברד כל מה שאירע לאדם	לט
כב		ואית דאמרי זו אשה זו' בנית	כב	מ		מי האיש החפץ חיים	מ
כג		אמר ר' יהודה אמר שמואל מעשה	כג	א		איכה למה נכתבו קינות בא"ב	א
כד		מי יתנד כאח לי	כד	שם		דרש ר' אלעזר	שם
כה		השיב אחר ימינו	כה	ב		איכה א"ר נחמי'	ב
כז		ויאמר ה' יען כי גבהו	כז	ג		העיר רבתי עם	ג
כח		השיבנו עתיד הקב"ה להפוך ת"ב	כח	ד		היתה כאלמנה	ד
				ה		רבתי עיר שטבעה יוצא	ה
				ו		בכה תבכה א"ר חנינא	ו
				שם		אין לה מנחם	שם

(ה) מדרש איכה זוטא הולאחי לאור (בערלין תכ"ד). המדרש הזה היה לפני בעל הילקוט והביאו כמעט כולם בילקוטו על איכה כאשר רשמתי, רק לפני הילקוט היו העלוס מהכתיב יד המופקים לכן הביא בתחלה המהמרים מן כ"י ב"ו עד כ"י מ' והחל"ל הביא מן כ"י א' עד כ"י כ"ה ויש לספק הסדר, ומאלתי כי גם בילקוט ירמי' הביא מהמרים מן מדרש איכה זוטא, כמו שמראה בילקוט ירמי' רמז רע"ט ד"ה מבלוגימי הביא מהמרי אחד וכעס בגליון "איכה רבתי" והוא בפתוחא ס' ל"ב, והמהמרי הוא עד על עבר נת עמי השנתי משל לבן מלך, ומן המהמרי הזה עד סוף הרמז הוא מאיכה זוטא, ומוצא בילקוט איכה (רמז תככ"ב) כ"י ב"ו והוא באיכה זוטא כ"י י"ח, וכן במהמרי שלאחריו גם מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעס א"ר אחא ב"ו עשה ציון, וכעס בגליון "מדרש" והוא ג"כ באיכה זוטא כ"י י"ז הוצא בילקוט איכה (רמז תככ"א) כ"י י"ה (במהמרי שלפניו), ואין ספק שהגיון "מדרש" נשמע מנוקטו ומוסב על המהמרי הראשון על עבר נת עמי השנתי, וכן עוד גם בילקוט במהמרי הכ"ל ד"א מי יתן ראשי מים, מהו מים [הלוואי] הנחתי עולם טובו וזוהו קסם שנאמר וזוהו אלהים מרחפנו עד סוף הרמז כעילאו ממהמרי בשורה יאלו אחי יסיר משא וכסילא מיוצאם צבדים מנח לן בכה עבדי, הוא המוצא בילקוט איכה (רמז תככ"א) סוף אות ס"ו והוא מן איכה זוטא כ"י י"ט: (ג) הרמזים הלתי עפ"י דפוס ווהרשא (תכ"ז) כי בדפוסים אחרים הרמזים הם בגי' סדכים גם רשמתי המהמרים מהילקוט בזהות מן א' עד ק"ד.

(טו) תכונת כתבי יד אשר היו לפני.

(א) הכתב יד אשר נתתי לפניו הספר הוא העתקה מכתב יד הננוו ברומי באיצר הספרים הנקרא Casanata ודכ"י מסומן J. I. 4. הקובץ הזה מכיל מדרשים על ד' מגילות (וחסר על שיר השירים) על קהלת ורות הוא המדרש לקח טוב מרבנו טוביה ב"ר אליעזר ז"ל, ועל מגלת אסתר הוא המדרש, אבא גריון (אשר הוצאתי לאור בספרי דאגדתא, ויולנא תרמ"ז) אבל מעורב עם אגדת הו"ל מגמרא מגילה, על המאמרים מגמרא רשום עליהם „הגדה" ועל המאמרים מאבא גריון רשום עליהם „מדרש" וכן נמצאים מאמרים אשר רשום עליהם „פי' רש"י" (ראה בפתח דברי לספרי דאגדתא) ועל מגלת איכה הוא המדרש אשר אני מוציא כעת לאור, ואיננו שוה עם המדרש איכה הנדפס מכבר, רק משונה הוא בנוסחאותיו, ויש מאמרים רבים אשר אינם נמצא בנדפס, וכל המאמרים אשר הביא הערוך וגם הרבה קדמונים ולא נמצאים בנדפס, כלם המה נמצאים מלה במלה בקובץ הזה.

בסוף הכ"י בדף האחרון כתוב: קניתי אותו מה"ר יצחק קמחי פה קשמליון (הוא Castiglione באיטלי' ושלושה ערים באיטלי' נקראים כן) שנת קל"ח (1378 למספרם) לפרט קמן, אני יוסף אבן הכיב.

המדרש איכה הנמצא בקובץ הזה הוא רק על גוף המדרש איכה אבל הפתיחות לא נמצאים בו.

גם לדאבון נפשי נלקח הכתב יד בחסר, כי חסרים איזה דפים, בפ"א ב' פסוק ודמעתה על לחיה בסוף צד 28 מסיים ד"א על נביאייה דכתיב ויגש צדקיה בן כנענה ואח"כ מתחיל דף השני צד 29 במלות: מרירי שולט כמד"א מדבר באופל יהלך מקטב ישור צהרים. וכל מה שבנתיים חסר. וכן בפ"א ט"ז פסוק על אלה אני בוכיה מסיים בסוף צד 58 בשלישי היו מתענים. ואח"כ מתחיל צד 59 במלות שטובע בנהר ופורש ידיו. ומה שבאמצע חסר. וכן בפ"ב ו' פסוק וינאץ בזעם אפו מלך וכהן סיים בסוף צד 80 במלות וכהן זה שריה ומתחיל צד 81 ואל מלך בני עמון. והוספתי את הנחסר עפי' הנדפס, וכן חסרים מאמרים שלימים אשר השמיטם המעתיק הראשון והוספתים כלם כאשר העירותי בהערות שלי במקומותם.

(ב) כתב יד הנמצא בברושיש מוועאום בלאנדאן קובץ 27089 הקובץ הזה מכיל י"ט ספרים שונים (א) והי' בתחלה בגנוי הספרים של החכם ה"ר יוסף אלמנצי ז"ל, והספרים של המנוח הזה נמכרו ללאנדאן אל בית האוצר הנ"ל. וספר שלישי בהקובץ הזה הוא מדרש איכה רבתי מכיל נ"ב דפים נכתב בשנת רס"ד (1504 למספרם) מן הכ"י הזה נעתק למעני הפתיחות, והשוותי את הפתיחות הנדפסות עם הכ"י הזה, והוצאתי השינוים. והנה בכ"י הזה קצר המעתיק והשמיט הרבה כמו צד 1 בפתוחא אתם אומרים שירים וזמרים אחר זה היציג „וגו' בפסיקתא" וחסר ד' פתיחות עד התחלה פתיחא ה' ר' אבא בשם ר' יוכי בר חנינא פתח, והשמיט כל זה כי נמצאים ד' פתיחות האלה בפסיקתא דר"כ. וכן פתיחתא כ"ג במאמר ר' יודן שאל לר' אחא היכן הרגו את זכרי' בעזרת נשים סיים וכו' כדלעיל ובאמת לעיל בפתוחא ה' נמצא רק התחלת המאמר ולא ההמשך והמעתיק חס על עמלו והשמיט כל הכאמר שלא כמשפט. וכן בפתוחא כ"ד המאמר ד"א ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא וגו' זש"ה בני קרה. כל המאמר

(א) שד"ל ז"ל בהמחזיק שנת 1862 טמר 28 נד 104—105 להוקר הגדול מהכ"ס ד"ר טעייקניידער, קופר ומונה הספרים מהקובץ הזה. (ב) פי' אבות להרמב"ם. (ג) צווחת להרמב"ם לבנו (הידום גדעום) וממשה טעמי רפואה שלו. (ד) א"כס רבתי. (ה) קלת תלות מא"כס רבתי. (ו) ספר יזכר. (ז) מדרש עשר גליות. (ח) חנוך הקצר. (ט) סדר מתן תורה (מדרש). (י) פטירת משה רבינו. (יא) מדרש אחר ממשה רבינו. (יב) מדרש משלמה המלך. (יג) פסוק אחד מפסד"א. (יד) סקור על מזוט עובות. (טו) יסוד אל"ף ב"ת. (טז) שלחן של רבנע. (יז) פי' הסגדה של פסח לר' יוסף גקעילא. (יח) מקצות כ' בנימין. (יט) עיני טרם ומעשו. (י) מדרש ויטבו.

המאמר עד סוף הפתיחה ליתא, ואחר הסיום כד"א גפן מצרים תסיע, מתחיל התחלת פתיחה כ"ה ר' יוחנן פתח תנו לה' אלהיכם כבוד.

מוז) איזה כתבי יד נמצאים עוד ממדרש איכה.

מהמדרש איכה נמצאים עוד איזה כ"י הנודעים לי ואלה הם.

א) כתב יד באוצר הספרים בפארמא של די ראססי קובץ 1240 והוא כ"י יקר ומאד נעלה נכתב בשנת ל' לאלף הששי (1270, למספרם), ומכיל י"ג ספרים ודברתי מתכונת הכ"י הוה, במבוא להתנחומא דף ע"ו ע"א. בהקובץ הוה נמצא גם מדרש איכה ברך רכ"ו ע"א מתחיל: בשם ה' אתחיל איכה רבתי. ויהי בעת שסרחה הצאן כו', והסיום כשם שחזרתי ונחמתי את איוב כך אני עתיד לחזור ולנחמך, לאיוב כפלתי בניו ובנותיו, וליך אני עתיד לכפול לעשות כן, לאיוב נעתי מן האשפה, ועליך הוא אומר התנערי מעפר קומי כו', סליק פרשתה. ואחר זה מתחיל שם פסקא שמעו דבר ה' בית יעקב, הכתוב אומר אם ישמעו ויעבדו ובלו ימיהם בטוב, ואחר זה פסקא אחרת המתחלת על נהרות בבל זו היא שנאמרה ברוה"ק על ידי ירמי' אהלי שודד וכל מיתרי נתקו כו'. והנה הסופר אשר כתב על השלשה פסקות, בשם ה' אתחיל איכה רבתי" אינו אלא תועה כי הם שלשה פסקות מן פסיקתא רבתי, פסקא כ"ו פסקא כ"ז פסקא כ"ח, ובהקובץ הוה נמצא הפסיקתא רבתי, ואולי העלים ששמו ממקומם. ואחר הסיום מן המאמרים הנ"ל מתחיל: מגילת איכה ר' אבא בר כהנא פתח צהלי קולך בת גלים, אמר ירמי' לישראל אתם אומרים שירים כו', הוה התחלה מפתחא סי' א'. ובדף רצ"א מתחיל ג"כ באותיות גדולות מגילת איכה ישבה בדד ר' אבא בר כהנא פתח צהלי קולך, והסיום: קרנו של יצחק, שנאמר וירא והנה איל אחר נאחו בסבך בקרניו, קרנו של יוסף כו' והוה בגוף המדרש פ"ב ג' פסוק גדע בחרי אף כל קרן ישראל, ומכאן ואילך חסר, ולא יכולתי להשיג עוד איזה דברים הנוגעים להמדרש איכה.

ב) עוד כתב יד נמצא בפארמא קובץ 31 (1408. 2393) ברשימת של Perreau נכתב בכתב רש"י על קלף ועל נייר. בקובץ הוה נמצא מדרש איכה מדרש אסתר מדרש שה"ש ומדרש קהלת. המדרש איכה מתחיל: א"ר אבא בר כהנא לא מצינו באומות העולם כבלעם בן בעור כו' הוה באמצע פתיחה ב' וחסר ההתחלה ובין הפתיחה הוה לנגוף המדרש שלשה דפים חלק, ונגוף המדרש מתחיל: איכה ישבה בדד שלשה נביאים נבאו בלשון אחד משה וישעי' וירמי'; משה אמר איכה אשא לבדי וגו' והמדרש מסיים כי אם מאוס מאסתנו כהוה דאמר ר"ל אם מאיסה לית סבר כו', כמו שהוא לפנינו במדרש איכה רבה.

ג) עוד שם בפארמא נמצא קובץ 23 (1400. 2559) מדרש איכה כתוב על נייר חסר בהתחלתו, והוה בתבנית רביעית מתיק 45 דפים כתב רש"י והוה ג"כ ברשימה הנ"ל וקשה מאד לקרוא בו כל הכתב משמשוש, ובסוף נמצא נוסח גט משנת ה"א רצ"ט, אבל הוה בכתיבה אחרת ומאוחרת מגוף הכתב יד.

ד) כתב יד באוצר הספרים במינכען קובץ 229 (דברתי אודותיו בפתח דבר ללקוטים ממדרש אלה הדברים זוטא אשר הוצאתי לאור). בקובץ הוה נמצא בתחלה מדרש איכה ואח"כ מדרש רבה על ספר דברים היינו על הפרשיות דברים עקב ראה שופטים תצא תבא נצבים, וחסר על ואתחנן וילך האוינו ברכה. (פרשת דברים הוה משונה מהנדפס והעתקתי בלקוטים הנ"ל). הכ"י ישן נושן כתוב על קלף ונייר מעורב יחד היינו קצת דפים של קלף וקצתם של נייר. האותיות הן מרובעות ומעורבת באותיות רש"י באמצע וכולל 156 דפים. כל דף כתוב פנים ואחור משני עבריו, וכל צד מכיל כ"א שורות. הכתיבה איננה תמה ונקיה ועפ"י הרוב הכתב אשר על דפי הנזכר ממושמש מאד וקשה מאד לקרות בו. מדרש איכה הוה עד צד 93. בסוף הפתיחות כתוב, סליקו להו פתיחתא דחכימו", והסיום מן הפתיחות הוה כמו לפנינו, והארץ הנשמה תעבר תחת אשר היתה שממה לעיני כל עובר, ובסוף מדרש איכה כתוב:

סליק מדרש קינות בסייעתא דשמיא נשלמה מלאכתי בחורש תמוז שנת תש"א
 וחמישים ותמושה לבריאות עולם (1295 למספרים), בריך רהמנא דסייען אמן ואמן.
 במדרש איכה נמצאים גם הפתיחות והסיום מן המדרש הוא כמו לפנינו, דכל
 מאן דכעיס סופיה לאתריצא, והנוסחאות הם כמו בנדרס ואין שום שינוי ביניהם
 ודומים זה לזה.

עוד נמצאים מדרשים קטנים על איכה באוצרות הספרים ואלה הם.

(ה) כתב יד באוצר הספרים של די ראססי בפארמא קובץ 541; בהקובץ הזה
 נמצאים הרבה ספרים ובתוכם גם מדרש אחד על איכה ביחד עם מדרשים קטנים על
 שה"ש רות וקהלת, והמפרשים האלה הוצאתי לאור ע"י חברת מקיצי נדרמים בשם
 "מדרש זוטא" עם הערות ותקונים, ושם במבוא דברתי מתכונת הכ"י הזה ושם בהערה
 ב' רשמתי הספרים הנמצאים בקובץ הזה.

(ו) קובץ 261 ג"כ באוצר הספרים בפארמא. נמצא ג"כ מדרש קטן על איכה
 והוצאתיו לאור במדרש זוטא 133—144 ושם במבוא סי' י"ז דברתי אודותיו. וע"ש
 בהערה י"ב.

(ז) קובץ 297 גנוז ברומי בוואטיקאן. ובקובץ הזה נמצאים הרבה ספרים (א) וספר
 הראשון מכונה "ספרי מדרש איכה" והם המעשיות מן אנשי אתינה הנמצאים במדרש
 איכה רבה בפסוק רבתי בנוים, ואין ספק אצלי כי ה' לפני הקדמונים סיפורים בפני
 עצמם אשר מסופר מהכמת בני אתינה והיתרון בני ירושלים נגדם, ואח"כ נתוספו אל
 המדרש איכה ובעבור זה נמצאים בהכ"י הסיפורים לבדם ולא נמצא יותר הנוגע למדרש
 איכה. והנה בכ"י הזה הסדר מהופך, ואחר הסיום הסיפור הששי מן אתינה מתחיל אמר
 ליה ומה הוה עיסקיה א"ל חרא גופנא אית לן נציבין על קברא דאבינן כו'. ואין לו ענין
 ושייכות למאמר שלפניו, רק ראה זה מצאתי כי בכ"י הזה חסר דף שלם. והנה כל
 הסיפורים בכ"י הזה המה מלאים שיבושים ומעוות וכמעט אין מלה בלי מעות ושיבוש,
 איזה מלות נפרדות ואיזה מלות מחוברות והאותיות נתחלפו דלת ברי"ש ב"ת בכ"ף
 וכמעט הוא כספר החתום.

(ח) עור כ"י בוואטיקאן קובץ 429. והנה חשבתי כי נמצא בקובץ הזה כל המדרש
 איכה בשלימות, אבל כאשר השגתי העתקה ראיתי כי רק שיעורים קטנים ממדרש איכה
 נמצא בו על איזה פסוקים, והמה רק דף אחד ובכ"י רשום עליהם "ביאור על מדרש
 איכה", ואיננו ביאור רק שיעורים ממדרש איכה, ובהקובץ הזה נמצאים עוד הרבה
 ספרים (ב). והשיעורים ממדרש איכה מתחילים: זבין תורי זבין תורוי זבין קנקניה ועבד
 גרמיה מובין ליברין דמינוקין, וחסר היתהחלה והוא באיכה רבתי פ"א פסוק כי רחק
 ממני

(א) אלה הספרים הנמארים בקובץ. (א) הסיפורים מאיכה רבתי. (ב) ספר קבוי הפילוסופים ומתחיל
 אלפלטון המכס רחא יום אחד מתלמידיו. (אולי הוא קבוי גליליטס המובא באלף הספרים אות ק' סי' ט').
 (ג) מעשה תורה (נדפס בכלנו סי' ק"ח ואח"כ בנית המדרש ח"ב דף ל"ב, ומה שמתחיל בכ"י הזה ג' אין
 נכנסין לגוף כו' הוא שם בנחמט המאמר ואלו הוא בכ"י בסקד אחר או חסר במתלמו: (ד) מאמר על
 מציאות השם. (ה) פי' על ס' מורה נבוכים. (ו) דרכי התשובה ומתחיל: והלחתי בשני עולמות כמו שאמר
 תורה ה' מתימה משיבת נפש. (ז) פי' על ספר דברים ומתחיל: מוסכמת עליה מהמדע העליון נמנעת הסקרה
 הסרה מוחלטת. (ח) ספר מורה נבוכים מהרמב"ם ז"ל. (ט) ספר התכונה (הרבה ספרים נמארים אשר נקראו
 בשם זה עיין אר"ה"ס: י) ספר הנפש ומתחיל קיום האמונה תלוי בשם דברך נמשכת מנוגלת. (יא) ספר מהות
 הנפש לחבולר אלרבי ומתחיל: אמר חבולר ידיעת הדבר בכלנו ועל לחמתו יושג בחמת עיניו. (יב) אגרת
 הפעירה מחבובכי בן יחיאל אלג'י לאחד מחמיו. (יג) פירוש על סדר המספר על אקלודוס מר' אברהם בן
 שלמה ירמי הרפמי (בעל אור החיים הכיר באות א' סי' 242 ה"ר אברהם בן שלמה ירמי), אולי חבוי הוא
 ה"ר שלמה ב"ר אבא מארי הירמי המהבכ ספר לשון למודים דקדוק לה"ק, וזה ה"ר אברהם חיבר ביאור על
 ספר המשניות לאקלודוס כפי יד בוואטיקאן (וואלף ח"א דף ק"ס, קרית ספר להחכם דבעולאלי אות א' סי'
 ק"ט). (יד) וס' הג"ל מתחיל: אמר אברהם בן שלמה הירמי סגה משכילי העיין התקפה. (טז) ביאור על אגרת
 הפעירה על חבובכר אלג'י (עיין לעיל סי' א"ג). מר' משה, ומתחיל: שבו יחם זאת ההגעה אל המצוין
 לאמר עליו מה שאמר בחתולת הספר. (ב) ואלה הם. (א) ספר המליצת מר' שמואל בן שלמה (הוא רבני שמואל
 מיר מולי"ר מפניזוא (Palaise) וה' תלמוד מה"ר שלמה הקדוש ורבו על מהר"ם מרויטניצוב, ומובא

ממני מנחם והסיום בהשויורים הם: מה היתה יקרותן, לא היה אחד מהם הולך לסעודה עד שהיה נקרא, הוא במדרש איכה בפ' בני ציון היקרים, ואח"כ נשאר עוד המלות "מעשה באדם" והוא התחלה ממאמר שלאחריו במדרש שם, וגם המעט הנשאר לפליטה הוא מלא שיבושים וזה משגת המעתיק. וידידי הרב החכם הגדול מהר"ר אברהם ד"ר בערלינער כתב אלי כבר בהיותו ברומי כי נמצאים בוואטקאן גליונות הרבה נפרדים אשר אספו ולקטו מתוך כ"י אשר לקחו בחוקה בעת ההיא והסופרים המשוומדים חברו כלם יחד אלה מפה ואלה מפה.

2) עוד נמצא מדרש קטן על איכה באוצר הספרים באקספארד קובץ 155 (רשימת גיבויער צד 26) הוא שם מספרי הרה"ח מו"ה היים מיכל ז"ל מהאמבורג. וזכר ברשימה שלו הנקראת אוצרות חיים (האמבורג תר"ח) אות מ' ס' תי"ה ונכתב בשנת ה"א ר"ל על קלף ומחויק קל"מ דפים. בקובץ הזה נמצא התנחומא (עיין מבוא התנחומא דף ע"א שמה דברתי אודות הכ"י הזה), וכן נמצא שמה מדרש אבא גריון ומדרש פנים אחרים ב' נוסחאות (אשר הוצאתי לאור בספרי דאגרתא וע"ש בפתח דבר), ואחר מדרש פנים אחרים בצד קל"ג נמצא מדרש קטן לאיכה בפנים הכ"י, וכן בגליון נמצא קצת דרשות על איכה עד פסוק בלה בשורי, ומשם ואילך חסר ולא נכתב יותר על הגליון, כי משם עד סוף הספר נחתכו הקלפים מהגליונות, ואחר מדרש הקטן הזה על איכה נמצא מדרש קטן על רות וגם פנים אחרים ממדרש רות ואח"כ מדרש קטן על חוון ישעי', ואח"כ מדרש קטן על קהלת ולא נמצא רק ב' דפים והסיום חסר. המדרש הקטן על איכה הוא מן מאסף אחרון ונמצא ג"כ פירושים למגלת איכה מן אוהו קדמון. ואי"ה אוציא לאור המדרש הקטן הזה עם הערות.

י) כתב יד מן מדרש איכה שהי' לפני הגאון חיד"א ז"ל, והביא בספרו פתח עינים תענית פ"ד (דפוס ליווארנו דף ק"ד ע"א) וז"ל: "ראיתי לכתוב כאן חידוש שמצאתי במדרש איכה מרז"ל כתב יד וזה לשונו בקיצור, ובסופו סיים "ע"כ לשון המדרש איכה כתב יד", וכן בספרו מדבר קדמות מערכת י' ס' מ"ז הביא וז"ל: "ומצאתי במדרש איכה כתב יד חידוש וזה לשונו (ג), ובסופו סיים "ע"כ לשון מדרש איכה כתב יד".

הגאון

בפתיחה להרב התאזיז קרוב לקופו, והרב הנעלה והנשא ר' שמואל ב"ר שלמה, וכן הביאו בעל שערי ציון סוואלתי לאור ז"ל 44, הרב הנשא ר' שמואל ב"ר שלמה וע"ש מה שהעתיקו בספרו מקל"ד, ועיין קודם הדעות דף י"ח ע"ב דף כ' ע"א (דפוס בערלין) ובשם הגדולים אות מ' ס' 143, ועיין לונץ בספרו גא"ל ז' 37 והביא שם כי חיבר ספר המלות, והוציא בתוס' פסחים ע"ב ע"ב, וימ"ח ע"א: 3) הלכות שמיטה ובדיקות (לא הדע מי הדבס, ונמלא ס' שמיטה ובדיקה מהכנה מהכנים עיין או"ל הספיקו אות ס' ובאות פ' פסקא שמיטה ובדיקה). ג) פירוש על חגי מהרד"ק. ד) פי' על חגי מהרד"ב. ה) הגהות. ו) פירוש על פסחים האזינו וזאת הברכה. ז) ספר השבן הנפש. ח) על מנהג התפלה. ט) הגהות ר' יצחק בר ששת מאלגייני. (הוא הריב"ש) ל' קולון אשכנזי. י) ליקועים על פרכת מולדות. יא) פירוש דביימא בסוף פסחי אבות. יב) מקשר האחד מהרד"ב. יג) ספר בדקדוק. יד) ספר המלות מהרמב"ם ז"ל. טו) ביאור על מדרש איכה (המה השוירים ממדרש איכה אבל לא ביאורים). עז) ביאור על הגדה על פסח. זי) ספר דרכי התלמוד. יח) פשטים על כמה פסוקים שחומש ובתהלים. יט) משלים. כ) עשרות כסף, ומתחיל אל"ף משם ז"ל שאל שר אחד. כא) לשונות כלי הכבשה. כב) מעשיות התלמוד. כג) הגהות הפעירה להצדכר בן יוסף אלגזי. (עיין לעיל סי' ז' בהערה אות י"ב). כד) ביאור על ספר מורה נבוכים. כה) פירוש על ספר משלי. כו) ביאור על דינאל. כז) יסודות התבונה. כח) יען כי האגדה הזאת מעט הכמות הוא לכן אמרתי להעתיקה פה. כא) הקב"ה יורחם לך נעמות עבד זמן שירמי' בעיר לא יחיוינים נכנסים למוסד, ולכן שלחו הקב"ה לענתות והלך, ומיד שלח נכנסו עם האויבים והדליקו את העיר ושפרו בית המקדש, וכשחזר ירמי' לבוא לירושלים ובה עוד חזי הדרך ועלה על הכי יחד קרוב לירושלים כשגשה מילין ורחש העשן וכו', מיד קרע ירמי' בגדיו וזמן אחר על ראשו ומתה לבוא הולך וצוה וזעק וכו', ומתה לבוא, כי כבר עבדו ימים רבים שהיה ירמי' געב, ונבוכדנצר וירמי' הו' מטיילים יחד וראתו היום לא היה נבוכדנצר מלך כ"א עני ונכה, והי' אומר מי יתן ויהימי מולך על כל העולם כלו, יהימי בא על ירושלים ושורף בית המקדש והעיר והסודג הכל, והשאר אני אלוכים געבי, ראה ירמי' ברוח הקודש, שהעפה עומדת לו, וכל הוואל מפיו עמיד לסיים, שאל ממנו תן לי ירושלים, אל"ל לא אתן, טוב אל"ל תן לי בית המקדש, אל"ל לא אתן, טוב אל"ל תן לי סנהדרין, אל"ל לא אתן, טוב אל"ל תן לי מוקפות של בית כבן, אל"ל לא אתן, אל"ל מה תתן לי, אל"ל כל מה שמוכל להניל ולהלויא מן העיר מחזי היום עד הסודג, ולכן מהר לבוא לירושלים ולא בא עד הערב, ואינו יכול להלויא חש, וזהו שכתבתי אלו לנו כי פנה היום כי יעמי' אל"ל ערב (ירמי' ו' ד').

דהגאון חיד"א לא העתיק דברי המדרש בשלימות והציג בב' מקומות „וכו", ונעלם ממני מאיזה כתב יד העתיק, ואנה נמצא הכ"י הזה. וגם הרה"ח מו"ה חיים מאיר הורוויץ, בספרו בית עקד האגדות צד 37 העתיק האגדה הזאת שהביא חיד"א ז"ל. וגם הרב החוקר מוהר"א ד"ר יעללינעק ז"ל הדפיס האגדה הזאת בסוף קונטרס המגיד צד 31 בין לקוטי מדרשים.

(י) הוצאות הראשונות ממדרש איכה רבתי.

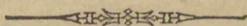
(א) נדפס בפעם ראשונה ביהר עם המדרשים על מגילות בפיזארו בשנת רע"ט, בתבנית פאליא והוא יקר המציאות, ושער המציאות, ושער המדרש לא נדפס רק בסוף קהלת נרשם זמן ההדפסה.

(ב) נדפס בפעם שנית בקושטאנמינא (א) על חמש מגילות בשנת ר"פ (בחרש ניסן שנת ו'ר'ב' ח'ס'ד'), המדרש איכה אשר היה לי לעינים. (ביתר ד' מגילות לא עיינתי) ראיתי כי נדפס כולו עפ"י דפוס ראשון דפוס פיזארו, וכל השיבושים והסרונות הנמצאים בדפוס ראשון הם ג"כ בדפוס הזה. ועוד זאת ראיתי כי בפתיחא ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי פתח וזכור את בוראך (הוא סי' כ"ג) חסר מאמר גדול, והסיום והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ לא טובה ולא רעה, וזוה נשלם הפתיחא ומתחיל אחר זה ר' יוחנן פתח משא גיא חווין הוא פתיחא כ"ד ומה שבינתיים חסר, היינו מן אשר לא תחשך השמש למלכות בית דוד דכתיב וכסאו כשמש נגדי עד סוף הפתיחא.

(ג) נדפס פעם שלישית בוויניציא בשנת ש"ה, (ההוצאה הזאת לא ראיתי):

(ד) נדפס עם פירוש בעל מ"כ שאלוניקי בשנת שנ"ד, ואח"כ נדפס הרבה פעמים.

(א) הרב החכם החוקר מוהר"א עפשטיין שליח אליו בעובו ההולאה הכוה מדפוס קאנשטאנטינא וכוה כרך גדול תכיל. (ח) תכילתא נדפס רע"ה. (ב) תנחומא נשלם רפ"ב וחסר עד סוף פ' חיי ומתחיל בזכות זה בזכות טהפריס מעט מכל. (ג) מדרש שמואל נשלם בשנת ע"ז רס (רע"ז או רפ"ב). (ד) מדרש תהלים נשלם כ"ה אדר רע"ב. (ה) מדרש משלי. (ו) מדרש חמש מגילות. ואני נותן לו סודו ומ"ח כעד עובו ומסדו.

פתיחתא

למדרש

איכה רבתי

פתיחתא

(א) רבי אבא בר כהנא פתח: צהלי קולך בת גלים (ישעי' י ב), אמר ירמיו לישראל (ב) עד שאתם אומרים שירים ומומורים לפני עבודה זרה, צהלי קולך בדברי תורה, (ג) צהלי קולך בבתי כנסיות: בת גלים. מה הגלים הללו מסויימין בים, כך אבותיהם מסויימין בעולם: ד"א בת גלים. בת גולים, (ד) ברתיהון דגלוואי, בתו של אברהם, אותו (ה) שכתוב בו: ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה (בראשית יב י). בתו של יצחק, שכתוב בו: וילך יצחק אל אבימלך מלך פלשתים גררה (סו ו ב). בתו של יעקב, שכתוב בו: וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם (סו כח ז): הקשיבי (ישעי' סו). הקשיבי למצות, הקשיבי לדברי תורה, הקשיבי לדברי נבואה, (ו) הקשיבי לצדקות ומעשים טובים: לישא (ישעי' סו). (ז) ואם לאו לישא, הא אריה סליק עלך, זה נכוכדנצר הרשע דכתיב ביה, עלה אריה מסבכו (ימימי ד ז): עניה (ישעי' סו). עניה מן הצדיקים, [עניה מדברי תורה], עניה מדברי נבואה, עניה ממצות ומעשים טובים: ענתות (ישעי' סו). (ח) ואם לאו ענתות, הא ענתותא אתי ומתנכא עליך, [דברי תוכחות] דכתיב דברי ירמיו בן חלקיהו מן הכהנים אשר בענתות (ירמי' א ב), (ט) כיון שבאו הפורענות קונן עליהם: [ירמיו] איכה ישבה בדד:

פתיחתא ב

(א) רבי אבא בר כהנא פתח: מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגדה על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר (ירמי' ט ו). (ב) תני ר' שמעון בן יוחאי אם ראית עיירות נתלשות ממקומן בארץ ישראל, דע שלא החזיקו בשבר סופרים ובשבר משנים, שנאמר על מה אבדה הארץ וגו'

הערות ותקונים

(א) ר' אבא בר כהנא פתח צהלי קולך, הפתיחתא כולה נובעת מפסיקתא דר"כ פ"ג פסקא דברי ירמיו (ק"ע"ב), ומוצא צילקוט ישעי' רמז רפ"ד בשם הפסיקתא, וגם הפתיחות ב' ג' ד' מקורן בפסיקתא דר"כ ע"ן שם בהערות. וראיתי כי בכו"ז צייטש מוזעאוס קוצן 27089 אשר המדרש איכה בתוכו אחרי המלות אמר ירמיו לישראל אתם אומרים שירה וזמרים, נאמר, "וגו' בפסיקתא" ר"ל כל המאמר הוא בפסיקתא דר"כ והשנוט כל הארבעה פתיחות והתחיל ר' אבהו בשם ר' יוסי פתח לכן כה אמר ה' אלהים והיא פתיחתא ה': (ב) עד שאתם אומרים שירים ומומורים לפני ע"ז. בפסיקתא עד שאתם עסקין בשירים וזמירות לע"ז: (ג) צהלי קולך בבתי כנסיות. זה ליתא בפסיקתא, ושם הגי' צהלי קולך, יחי' וכן מוצא צילקוט ישעי' סו, ומוצא צערך ערך לייץ בשם הפסיקתא, ופי' השמעת קול. גם הגי' בפסיקתא שם לצנין קולך, וצילקוט לכניין צקולך, ועיין בפסיקתא שם הערה ה': (ד) ברתהון דגלוואי. בפסיקתא שם ברתהון דגליילא, ומוצא צערך ערך גל ה' והביא ברתהון דגלוואי, וגלולא צלשון סורי גלות, ובגמרא סנהדרין ז"ל סע"ב נאמר רק בת גלים בתו של אברהם יצחק ויעקב: (ה) שכתוב בו ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה. בפסיקתא שם וצילקוט בשם הפסיקתא, מוצא הכתוב ויאמר ה' אל אברם לך לך (בראשית י"ב א'): (ו) הקשיבי לצדקות ומעשים טובים, הוספת המסדר וליתא בפסיקתא וצילקוט בשם הפסיקתא: (ז) ואם לאו לישא הא אריה סליק עלך. דרש לישא כמו ליש: (ח) ואם לאו ענתות. ר"ל אם תקשיב הרי טוב, ואם לאו יבא עליך ירמיו איש ענתות ויתנכא דברי תוכחות וזרות: (ט) כיון שבא הפורעניות קונן עליהם איכה. זה הסיוס הוא מן המסדר וליתא בפסיקתא שם והוסף כדי לסיים בענין איכה שעליו בא לדרוש אף שאין להסיוס סה עיני' להדרשה שדרש הדורש בפסיקתא שם:

(א) ר' אבא בר כהנא פתח מי האיש. כל הפתיחה נובע מן פסיקתא דר"כ פ"ג פסקא איכה (קב ע"ב): (ב) תני רשב"י אם ראית עיירות נתלשות. פסיקתא שם, ושנה בירושלמי תגיגה פ"א ה"ו (דף ע"ו ע"ג), (מדרש איכה) אלה. 1

(ימיו' ט), [מה כתיב בתריה], על עוזבם את תורתו (טס טס יב) : (ג) רבי הוה משלח
 (ד) לר' אסי ולר' אמי (ה) דיפקו (ויתקנו) [ויבדקו] קרייתא דארעא דישראל ,
 (ו) והוון עלין לקרייתא ואמרין להון אייתו לן נטורי קרתא , והוון מייתי להון (ז) ריש
 מטרותא (ח) וסנטרא , והוון אמרין להון אלין נטורי קרתא , אלין חרובי קרתא ,
 אמרו להון ומאן אינון נטורי קרתא , א"ל אלו סופרים ומשנים (ט) שהם הוונים ומשנים
 ומשמרין את התורה ביום ובלילה , על שם שנאמר והגית בו יומם ולילה (יטס ט ח),
 וכן הוא אומר אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו , אם ה' לא ישמר עיר שוא
 שקד שומר (תהלים קטו א) : (י) ה' הונא ור' ירמיו בשם ר' שמואל ברבי יצחק אמר
 מצינו שויתר הקב"ה על ע"ו , ועל גילוי עריות , ועל שפיכות דמים , ולא ויתר על
 מאספה של תורה , שנאמר על מה אבדה הארץ [גו] ויאמר ה' על עוזבם את תורתו
 (ימיו' ט יא יב) , על ע"ו , ועל גילוי עריות , ועל שפיכות דמים , אין כתיב כאן ,
 אלא על עוזבם את תורתו : (יא) ר' הונא ור' ירמיו בשם ר' חייא בר אבא אמרי
 כתיב אותי עזבו ותורתו לא שמרו (טס טו יא) , הלואי אותי עזבו ותורתו שמרו ,

הערות ותקונים

ומוכא בילקוט ירמיו רמז רפ"ב ורשום בגליון מדרש וז"ל פסיקתא : (ג) רבי הוה משלח . כ"ה גס בפסיקתא ,
 וצירושלמי הגי' רבי יודה נשיא , ר"ל ר' יהודה הנשיא נכד ר' יהודה הנשיא וציימו היו ר' יוחנן וריש לקיש
 עם תלמידיהם ר' אמי ור' אסי . והמאמר מוצא בילקוט תהלים רמז תתפ"א ורשום בגליון ירושלמי דמנינה ,
 ז"ל ירושלמי דחגיגה . וכן נרשם גם כ"ה כתוב ברמז טמ"א ז"ל ברמז רפ"ב . והנה במדרש תהלים מן מומור
 קב"ב עד סוף מומור קל"ה העולים י"ד מומורים מעותקים מלה צמחה מן הילקוט בלי חוספת וצלי מנרעת
 שנספך מן הילקוט אל המדרש תהלים (עין מומור קב"ב הערה א) , וגם המומור קב"ב הוא אחד מהמה
 אשר נוסף מן הילקוט , והוצא גם המאמר מן הילקוט תהלים רמז תתפ"א ע"ש הערה א' וגם מוצא גם כמו
 בילקוט ר' יהודה נשיאה : (ד) לר' אמי וזר' אסי . צירושלמי שם לר' חייא ולר' אסי וזר' אמי , ובילקוט
 תהלים שם ונעתק במדרש תהלים עפ"י הילקוט ר' חייא ור' יוסי ור' אמי ז"ל לר' חייא ור' אסי וזר' אמי ,
 ובילקוט ירמיו שם כי הוה משלחי ר' אמי ור' אסי , ז"ל רבי הוה משלח לר' אמי וזר' אסי , ובפסיקתא שם
 לר' דוסא ולר' אמי ז"ל לר' אסי וזר' אמי : (ה) דיפקון ויתקנון קרייתא דארעא דישראל . בדפוס ראשון
 דפוס פיזארו משנת ר"ט ודפוס קאנטנטעניא משנת ר"פ כתוב דיפקון ויתקנון ויתקן בעל אות אמת טז"ז
 ויתקנון . ולאחריו כתב כן המ"כ וכן נרשם אח"כ בכל הדפוסים , ובפסיקתא דר"ב שם גי' דיפקון ויתקנון
 קרייתא דארעא דישראל , וצירושלמי שם לניעבור בקרייתא דארעא דישראל למתקנה לון ספרין ומתייניין ,
 עלון אחד אחר ולא אשכחון לא ספר ולא מתיין , וכן הביא הילקוט תהלים שם בשם הירושלמי וכן נעתק
 להמדרש תהלים שם , ובילקוט ירמיו שם בטעות דיפקון וידרשון ז"ל דיפקון וידרשון . ואני תקניתי בפנים
 ויבדקון גי' הפסיקתא אשר משם נובע המאמר : (ו) והוון עלין לקרייתא . צירושלמי שם נוסף ולא אשכחון
 לא ספר ולא מתיין : (ז) ריש מטרותא . פי' ראש המשמר תרנום משמר מטרות , וגם בצברי חזר המטרה
 (ירמיו' גט טו) ושרשו נטר , וצירושלמי שם הכריס הגלות "ריש מטרותא" : (ח) וסנטרא . מוצא בערך ערך
 סנטר בשם הפסיקתא וז"ל בראש כסקא דאיכה , והרב הגדול בעל ערך השלם תיקן ז"ל בראש פתיחתא
 דאיכה , ולא אדע למה תיקן כן , הלא הוא גם בפסיקתא פסקא דאיכה , והוראת סנטרא שומר העיר והמוספי
 כתב וכן פירושו בגליון ויזי טשקדעטש שומר , ועיין בפסיקתא פסקא העומר הערה כ"ד . ואולי ריש
 מטרותא הוא הפי' על סנטרא ומוצה פנימה לכן ליתא צירושלמי רק נאמר סנטרא לנד : (ט) ששם הוונים
 ומשנים ומשמרין את התורה . בפסיקתא שהם משמרין ביום ובלילה , יש לתקן שם כמו שהוא לפנינו : (י) ר'
 הונא ור' ירמיו בשם ר' שמואל ברבי יצחק . כ"ה בפסיקתא שם גם צירושלמי בשם ר' , וצירושלמי ר'
 חונא במקום ר' הונא והכל אחד , ובפסיקתא שם הערה ל"ה חשתי כי צירושלמי בטעות ר' חונא במקום
 ר' הונא , הונא טעות אין כאן . ורואיתו בסד"ה בערך רב שמואל ברבי יצחק הביא רב הונא ורב ירמיו
 בשמו מדרש ריש פתיחתא דאיכה , וכ"ה צירושלמי חגיגה פ"א ה"ו . וז"ע שר' הונא יאמר בשם תלמידו
 ורואיתו בילקוט ירמיו רמז רפ"ב עין זה ר' הונא ר' ירמיו ורב שמואל בר רב יצחק ואולי הגיה קן מטעם
 ה"ל . ונעלם מומנו כי הילקוט הביא זה בשם הפסקתא דר"ב איכה וגם שם נאמר ר' הונא ור' ירמיו
 בשם ר' שמואל בר רב יצחק וכ"ה צירושלמי חגיגה שם . רק שרי' הונא הוה א' חזרו שמואל תלמידו
 דרב והשני הי' בדור הרביעי תלמידו דר' ירמיו ושייחס היינו ר' הונא ור' ירמיו אמרו בשם ר' שמואל
 בר יצחק שהי' בדור השלישי : (יא) ר' הונא ור' ירמיו בשם ר' חייא בר אבא . כ"ה גם בפסיקתא אשר
 משם נובע המאמר , וצירושלמי חגיגה שם "ר' הונא ור' ירמיו" . ליתא רק הגי' שם אמר ר' חייא
 בר בא , והוא כמו בר אבא , ואולי בפסיקתא הגלות "ר' חייא ור' ירמיו" בשם" נשתרבו מנאמר שלפניו :

מתוך שהיו מתעסקין בה, (יב) השאור שבה היה מחזירן למוטב. (יג) ר' הונא אמר למוד תורה אעפ"י שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה: (יד) אמר ר' יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת אוי להן לבריות מעלבוניה של תורה: (טו) שמואל תני לה בשם ר' שמואל בר אמי אימתי המלכות גזורת גזרה וגזירתה מצלחת בשעה שישראל משליכין דברי תורה לארץ, הה"ד וצבא תנתן על התמיד בפשע (דניאל ח יג), אין צבא אלא מלכיות, שנאמר יפקוד ה' על צבא המרום במרום וגו' (ישעי' נד כה): התמיד. אלו ישראל, דכתיב והגית בו יומם ולילה (יחזקאל ח ה): בפשע. בפשעה של תורה, כל זמן שישראל משליכין דברי תורה לארץ, המלכות היא גזורת ומוצלחת, שנאמר ותשלך אמת ארצה ועשתה והצליחה (דניאל טט) ואין אמת אלא תורה, שנאמר אמת קנה ואל תמכור חכמה ומוסר ובינה (משלי כג כג), אם השלכת דברי תורה לארץ מיד הצליחה המלכות, הה"ד ועשתה והצליחה (דניאל טט): (מו) אמר ר' יהודה בן פזי זנח ישראל טוב אויב ירדפו (הושע ח ג), ואין טוב אלא תורה, שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו (משלי ד ז): (יז) אמר ר' אבא בר כהנא לא עמדו פילוסופין באומות העולם כבלעם בן בעור (יח) וכאבנימוס הגרדי, (יט) אמרו להם יכולין אנו להודווג לאומה זו, אמרו להם לכו והורו על בתי כנסיות שלהם [ועל בתי מדרשות שלהם], אם התינוקות מצפצפין בקולן אי אתם יכולין להם, ואם לאו אתם יכולין להם, שכן הכמיחם אביהם ואמר להם, הקל קול יעקב והידים ידי עשו (גנאשית כו כג), כל זמן שקולו של יעקב [מצפצף] בבתי כנסיות ובתי מדרשות, אין הידים ידי עשו, וכל זמן שאין קולו מצפצף וגו' (ישעי' ס ד), וכי יש קש אוכל אש, והלא דרכה של אש אוכלת קש, ואת אומר לכן כאכול קש לשון אש, אלא קש זה ביתו של עשו, שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש (עובד' א יח): לשון אש. זה ביתו של יעקב [שהוא משול כאש, דכתיב והיה בית יעקב אש] וחסש להבה ירפה. זה ביתו של יוסף, [שהוא משול כלהבה, דכתיב ובית יוסף להבה ירפה]. שרשם כמק יהיה. אלו האבות, שהם שרשיהם של ישראל: ופרחם כאבק יעלה. אלו השבטים, שהם

ה ערות ות קונים

(יב) השאור שבה. כ"ה בדפוס ראשון ודפוס קאנטע' והח"כ הצינו המדפיסים המאור שבה עפ"י דברי המ"כ שכתב, ה"ג המאור שבה כך מנאחתי צירושלמי כתיבת יד פ"ק דתנינה, ואומר מאור' על שהיא מאירה עיני האדם להטווחו מדרך רעה לעובה, אבל צירושלמי הנדפס נרס כמו כחן ע"כ, כוונתו נרס כמו כחן, והשאור שבה", וגם בפסיקתא שם הגי' השאור שבה, והרב בעל ק"ג צירושלמי שם פי' רמז לכודות החכמה, והיפ"ע כתב השאור רמז ליה"ר ע"ד שאור שבעיסה מעכב [ברכות י"ז ע"א], גם שאור רמז לכודות החכמה ע"ש שפרשם כוונת הנאמר: (יג) רב הונא אמר למוד תורה כו' בה לשמה. עד כאן הוא צירושלמי תנינה שם וגם צכאן הגי' צירושלמי א"ר הונא: (יד) ארבי"ג בכל יום. פסיקתא שם, אבות פ"ו, תנחומא כי תשא אות י"ב ובתנחומא הנדפס נזכר אות פ"ו ושמ"ר פמ"א אות ו': (טו) שמואל תני לה בשם ר' שמואל בר אמי, בפסיקתא שם הנאמר אשר הוא פה בנאמר שלאחריו אמר ר' אבה בר כהנא לא עמדו פילוסופין לאו"ה הוא מוקדם ששם לנאמר הזה כמו שהעירתי שם בזהרה מ"ו. ובפסיקתא שם הגי' ושמואל אמר וצבא תנתן על התמיד בפשע, בפשעה של תורה, אבל כאן בפתיחתא המאמר ברחבה, גם נוסף: "תני לה בשם ר' שמואל בר אמי", ולדעתי ל"ג ותני לה בשם ר' שמואל בר אמי ר"ל ואית שהציא זה בשם ר' שמואל בר אמי, והנאמר נשנה צירושלמי ר"ה פ"ג ה"ה (דף כ"ט ע"א) וגם שם הגי' כמו שהוא בפסיקתא והגלות תני לה בשם ר' שמואל בר אמי ליתא והנאמר מונח צילקוט דליאל רמז אלף ס"ו בשם הפסיקתא: (טז) א"ר יהודה בן פזי. פסיקתא דר"כ שם וירושלמי שם, ומונח צילקוט הושע רמז תתכ"ד בשם הפסיקתא, ועד הנאמר היה ועד בכלל הוא צירושלמי ר"ה שם: (יז) א"ר אבה בר כהנא לא עמדו פילוסופין. פסיקתא שם בנאמר שלפניו, עיין לעיל הערה פ"ו, ושנה במדרש צ"ר פס"ה אות כ' (יח) וכאבנימוס הגרדי. בנמרא צבלי תנינה פ"ו ע"ב איתא שאל ניומוס הגרדי את ר"ע, ועיין קורות יהודים להחוקר גדול מהר"ץ ד"ר גרעמן חלק ד' תס"ט: (יט) אמרו להם יכולין אנו להודווג לאומה זו. פי' המ"כ אה"ה אמרו צבלעם ואבנימוס, אבל בפסיקתא וצ"ר נכבשו אה"ה אלא אבנימוס הגרדי אמרו לו יכולין אנו להודווג לאומה הזאת? אמר להם טי': (כ) לכן כאכול קש לשון אש וכי יש קש כו'. פסיקתא שם, ומונח צילקוט ישעי' רמז ר"ט

פתיחתא של ישראל, מפני מה, כי מאסו את תורת ה' צבאות ואת אמרת קדוש ישראל נאצו (ס' ס'). א"ר יוחנן כי מאסו את תורת ה' צבאות. זו תורה שבכתב: ואת אמרת קדוש ישראל נאצו. זו תורה שבעל פה, (כא) וכיון שהשליכו דברי תורה לארץ התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה:

פתיחתא ב (2)

(א) כה אמר ה' צבאות התבוננו וקראי למקוננות ותבואינה (ימ' ס' י'). ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש ורבנן, ר' יוחנן אמר למלך שהיו לו שני בנים, כעס על הראשון, ונטל את המקל והכבטו והגלהו, אמר אוי לזה מאיזה שוליה נגלה. כעס על השני ונטל את המקל והכבטו והגלהו, אמר (ב) אנא הוא דתרכותי בישא. כך גלו עשרת השבטים, והתחיל הקב"ה אומר להם את הפסוק הזה אוי להם כי נדרו ממני (פס' י' ג'), וכיון שגלו יהודה ובנימין (ג) כביכול אמר הקב"ה אוי לי על שבתי (ימ' י' י'): ר' שמעון בן לקיש אמר למלך שהיה לו שני בנים כעס על הראשון ונטל את המקל והכבטו (ד) ופרפר ומת, התחיל מקונן עליו. כעס על השני, ונטל את המקל והכבטו ופרפר ומת, אמר מעתה אין בי כח לקונן עליהם אלא קראו למקוננות ותקוננו עליהם. כך כשגלו עשרת השבטים התחיל מקונן עליהם, שמעו את הדבר הזה אנכי נושא עליכם קינה בית ישראל (עמוס ה'), וכיון שגלו יהודה ובנימין כביכול אמר הקב"ה מעתה אין בי כח לקונן עליהם, אלא קראו למקוננות ותבואינה וגו' ותמהרנה ותשאנה עלינו נחיי (ימ' ס' טו י'), עליהם אין כתיב כאן, אלא עלינו, דידי ודידהון. ותשאנה עיניהם דמעה, אין כתיב כאן, אלא עינינו, דידי ודידהון. ועפעפיהם יולו מים, אין כתיב כאן, אלא ועפעפינו, דידי ודידהון. רבנן אמרין למלך שהיו לו שנים עשר בנים, ומתו שנים, התחיל מתנחם בעשרה, מתו עוד שנים התחיל מתנחם בשמונה, מתו עוד שנים, התחיל מתנחם בששה, מתו עוד שנים התחיל מתנחם בארבעה, מתו עוד שנים התחיל מתנחם בשנים, וכיון שמתו כולם התחיל מקונן עליהם איכה ישבה בדד:

הערות ותקונים

בגם הפסיקתא, ועיון ספרי עקב פסיקתא מ"א: (כא) וכיון שהשליכו דברי תורה לארץ התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה. זה הוסיף המסדר על דברי הפסיקתא, וחותם בפסוק של איכה התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה: (א) כה אמר ה' צבאות התבוננו וכו'. הנעתיקים או המדפיסים חזרו זה אל הפתיחה שלפניה שלא כמספס, כי היא פתיחה בפני עלמה ואינה מוסב למעלה. וגם הפתיחה הזאת מקורה בפסיקתא דר"כ פסיקתא איכה (ק"כ ע"א) רק שם מוסיף הסדר. נחלה כתיב שם ר' אבהו פתח והמה כאלם עברו ברית והמסדר מן הפתיחות הציג זה בפתיחה ד', והא"כ כתב בפסיקתא שם ר' אבהו בר כהנא פתח לא ישבתי בסוד משתקים הציג בפתיחה ג', ומה שכתב אח"כ בפסיקתא שם בר קפרא פתח ויקרא ה' אליהם לצבאות ציוס ההוא לצבי ולמספד כו' מלך צבר ודם אצל מה הוא עשה כו' לא הביא בפתיחה והשמיעו כי כתוב בנזק המדרש ריש איכה, והא"כ כתב בפסיקתא שם כה אמר ה' צבאות התבוננו וקראו למקוננות ותבואינה ר' יוחנן וריש לקיש ורבנן כו', הציג המסדר כאן, ומדוע הסדר מוסיף נעלם ממני. וראיתי צ"ח מהר"ו בפתיחה ד'איכה שם שכתב ו"ל כה אמר ה' צבאות שתמונה הביא מהאמר זה לפתיחה כמו שאר הפתיחות גם חותם כמו בכל הפתיחות, התחיל מקונן עליהם איכה ישבה בדד", אלא על שלל האמורא אומרנו ניוחד כמו בשאר הפתיחות ע"כ לא הדפיסו המדפיסים בנתינת ריות, וכאלו הוא שייך לפתיחה הקודמת ולא כן הוא ע"כ. וכאלו הדפתיחה לדעת טובעות הפתיחות האלה מן פסיקתא דר"כ והמסדר הוסיף הסדר, והרד"ל רצה לנמוק הפסוק כה אמר ה' צבאות, וזה כי שלא היה עוד לפניו הפסיקתא דר"כ אשר הוצאתי לאור ועלם מהם המקור של מסדר הפתיחות, ובעבור כי בדפוס מחובר המאמר הזה לפתיחה שלפניה לא רציתי לנסות סימני הפתיחות והמאמר הזה מוצא בילקוט ריש איכה ולקוח מן הפתיחה הלזו וכן מוצא בילקוט ירמיה רנ"ו רפ"ג וחסר הציג: (ב) אמר אלה הוא דתרכותי בישא. אני הוא שנתתי להם מתוך רע לכן כולם נבועים ומקולקלים, תרגם האומן את היונק תורביינא ית ינא: (ג) כביכול. עיין בפסיקתא שם הערה כ"ד: (ד) ופרפר, מלשון מקרא ופרפרתי (איוב טו יב):

פתיחתא ג

(א) רבי אבא בר כהנא פתח: לא ישכתי בסוד משחקים ואעלוז מפני ירך בדד ישבתי (ימי' טו יז), אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבון העולמים מימי לא נכנסתי (ב) בבתי תיאטראות (ג) ובתי קרקסאות של אומות העולם ושחקתי עמם ואעלוז מפני ירך בדד ישבתי, נגעה בי ידו של פרעה ולא ישכתי בדד, נגעה בי ידו של סנהריב ולא ישבתי בדד, וכיון שנגעה בי ירך, בדד ישבתי, איכה ישבה בדד.

פתיחתא ד

(א) רבי אבהו פתח: והמה כאדם עברו ברית (סוטע ו ח). והמה כאדם זה אדם הראשון, אמר הקב"ה אדם הראשון הכנסתיו לגן עדן וצויתיו, ועבר על צוויי, (ב) ודגתיו בגירושין ודגתיו בשילוחין, וקוננתי עליו איכה, הכנסתיו לגן עדן, שנאמר ויקח ה' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן וגו' (בראשית ב טו). וצויתיו, שנאמר ויצו ה' אלהים על האדם לאמר וגו' (שם שם טו). ועבר על צוויי, שנאמר המן העיץ אשר צויתוך וגו' (שם ג יא). ודגתיו בגירושין, שנאמר ויגרש את האדם (שם שם כד). ודגתיו בשילוחין, שנאמר וישלחהו ה' מגן עדן (שם שם כג), וקוננתי עליו איכה, שנאמר ויאמר לו איכה (שם שם כ), (ג) איכה כתיב. אף בניו הכנסתיו אותם לארץ ישראל, שנאמר ואביא אתכם אל ארץ הכרמל (ימי' ג ז), וצויתים, שנאמר צו את בני ישראל (ויקרא כד ג). ועברו על צוויי, שנאמר (ד) וכל ישראל עברו את תורתך (דברים טו ב). ודגתי אותם בגירושין, שנאמר מביתי אנרשם (סוטע ט ט). ודגתי אותם בשילוחין, שנאמר שלח מעל פני ויצאו (ימי' טו ב), וקוננתי עליהם איכה ישבה בדד:

פתיחתא ה

(א) רבי אבהו בשם ר' יוסי בר הנינא פתח: למן כה אמר ה' אוי עיר הדמים (יחזקאל ד י). אוי מן קמי דקרתא דשפכו דמים בגווה: סיר אשר חלאתה בה (שם שם). (ב) דחפשושיתה בגווה: וחלאתה לא יצאה מומנה (שם שם). וחפשושיתה לא נפקת מן גווה: לנתחיה לנתחיה הוציאה (שם שם). (ג) ממליות ממליות היו גולים, (ד) כיצד גלו, ר' אלעזר אומר שבט ראובן ושבט גד גלו תהלה. ר' שמואל בר נחמן

הערות ותקונים

- (א) ר' אבהו בר כהנא פתח. וזכר מפסיקתא דר"ב פסקא איכה (ק"ט ע"ב) ומוצא בילקוט ירמיו רמז ר"ל גסס הפסיקתא: (ב) תיאטראות. ידוע (טהעלטר) עיין בפסיקתא סס הערה י': (ג) קרקסאות. זמין עגול מיוחד לחוק ולשעשועי העם (קרקוס), ועיין להלן פתיחתא י"ז:
- (א) ר' אבהו פתח. פסיקתא דר"ב זריש פסקא דאיכה (ק"ט ע"א), ושם הגי' ר' אבהו גסס ר' יוסי ז"ל חנינא פתח וכן יש לתקן לפנינו וגם הפתיחות שלאחריו פתיחה ה' ו' סס גסס ר' אבהו שאמר גסס ר' יוסי ז"ל חנינא. וכן גסס המאמר בז"ר פ"ט אות ט' ושם הגי' א"ר אבהו גסס ר' חנינא ז"ל גסס ר' יוסי ז"ל חנינא, ומוצא בילקוט בראשית רמז כ"ו וחסר ה"ן ז"ל ומוצא סס לנכון ר' אבהו גסס ר' יוסי ז"ל חנינא, וכן מוצא בילקוט הושע רמז תקכ"ג גסס ז"ר והשמיט סס האומר: (ב) ודגתיו בגירושין ובשילוחין. כ"ה גם בפסיקתא סס, אבל במדרש ז"ר סס נסך הסדר ודגתיו בשילוחין בגירושין והוא הנכון כי המקרא וישלחהו הוא הקודם לפסוק ויגרשהו: (ג) איכה כתיב. דורש את הנקודה אל תקרי איכה אלא איבה: (ד) וכל ישראל עברו את תורתך. בפסיקתא צעעות על בריחך, ושם בהערה ז' טעות היה בידי ויש לתקן וכו"ל את בריחך ז"ל את תורתך וכו"ל אקספארד לנכון את תורתך:
- (א) ר' אבהו גסס ר' יוסי ז"ל חנינא פתח לכן כה אמר ה'. לא נודע לי הנקוד ומוצא בילקוט יחזקאל רמז גסס ז"ל גסס איכה רבתי וכוון לנאמר הוא שלפנינו: (ב) דחפשושיתה בגווה. מוצא בערוך ערך חפשושית ו"ל זריש מניגלת איכה סיר אשר חלאתה בה, יורה דחפשושיתא לגווה. וכזה סס המוספי פי' זההמה וכן מוצא בילקוט סס בגליון: (ג) מליות מליות היו גולים. מוצא בערוך ערך ממליות ו"ל זריש מניגלת איכה ממליות מליות היו גולים, כלומר החיות החיות גלו לא גלו טלן ביחד: (ד) כיצד גלו, ילקוט

אומר שבט זבולן ושבט נפתלי גלו תחלה, הה"ד כעת הראשון הקל ארצה זבולן וארצה נפתלי (ישעי' ח כג), ומה מקיים ר' אלעזר קרויה דר' שמואל בר נחמן, אלא (כעת) [כשם] שגלו שבט ראובן וגד, כך גלו שבט זבולן ושבט נפתלי: והאחרון הכביד (ישעי' סג), ר' אבא בר כהנא אמר (ה) הממם כבמכביד, הה"ד וטאטאטיה במטאטא השמד (סג יד ט): (ו) לא נפל עליה גורל (יחזקאל סג). ר' נחמן בשם ר' אחא אמר מהו לא נפל עליה גורל, אמר הקב"ה (ז) בשעה שהפלתי קלסים על אומות העולם להגלותם לא גלו ואתם למה גליתם: כי דמה בתוכה היה (יחזקאל סג ז). כל כך למה, להעלות חמה [וגנ'] (סג סג): (ח) ר' יודן שאל לר' אחא א"ל היכן הרגו ישראל את זכרי' בעזרת ישראל או בעזרת נשים, אמר לו לא בעזרת ישראל ולא בעזרת נשים, אלא בעזרת הכהנים, ולא נהגו כדמו לא כדם איל, ולא כדם צבי, שבדם צבי ודם איל כתיב ושפך את דמו וכסהו בעפר (ויקרא יז יג) ברם הכא כתיב, כי דמה בתוכה היה על צחיה סלע שמתהו לא שפכתהו על הארץ לכסות עליו עפר וגו' (יחזקאל סג): (ט) גם אני אנדיל המדורה (סג סג ט). ארבה בפורענות: הרבה העצים (סג סג י). אלו הלגיונות: הדלק האש ור' נחמי' בשם ר' אחא אמרי לפי שהיו כל הצבור: והרקח המורקחה (סג). ר' יהושע ור' אחא אמרי לפי שהיו כל ישראל אומרים נבוכדנצר כנס כל ממונו של עולם, ולממון שלנו הוא צריך אמר הקב"ה הייכם שאני עושה ממונכם חביב עליו כמו בשמים הללו שהן עולין בסעודה: והעצמות יחרו (סג), את מוציא בשעה שגלו ישראל (י) היה גופן תוסס כהדא מרקחתא: והעמידת על גדליה ריקה (סג סג יא), א"ר אלעזר אלו נאמר שבורה לא היה לה תקנה לעולם, וכשהוא אומר ריקה, כל כלי שהוא ריק סופו להתמלאות, כל כך למה, למען תחם וחרה נחשתה ונתכה בתוכה ממאתה תתם חלאתה (סג סג). כיון שחטאו גלו, וכיון שגלו התחיל ירמי' מקונן עליהם איכה ישבה בדד:

פתיחתא ו

(א) רבי אבהו בשם ר' יוסי בר חנינא פתח: אפרים לשמה תהיה (הושע ה ט).

הערות ותקונים

ילקוט ישעי' רמז רס"ב בשם מדרש איכה. וכן מובא בילקוט יחזקאל סג ועיין בתחומא סוף מסעי ובהערה ס"א: (ח) הממם כבמכביד. פי' שביד כולם במטאטא, ומוצא בערוך ערך ככד ז' וז"ל בריש מגילת איכה והאחרון הכביד הממם במטאטא, ודורש הכביד מלשון משנה מכבדין את הבית ולפני הערוך היתה הגי' במדרש במטאטא במקום לפינוי כבמכביד. או יש לתקן בערוך הממם במכביד פי' במטאטא. ועיין בתחומא סג הערה ס"ג הבאתי כי בתחומא הנדפס מכבר גם במדרש צמ"ר מסעי אות י"ד נוסף הכבידן כבמכביד וזה נוסף מן מדרש איכה. שלפניו הממם במטאטא וכן בתרגום וההממם כמה דמהממין במבינא, שענין הפינוי והכיבוד נקרא המינוס בארמית: (ו) לא נפל עליה גורל ר' נחמן בשם ר' אחא. מובא בילקוט יחזקאל רמז סס"ג והלוי איכה רבתי על המאמר שלפניו סוף רמז סס"ב מוסב גם על זה. וגי' הילקוט ר' שמואל בשם ר' אחא ז"ל ר' נחמן בש"ר אחא וכן הוא בכ"י צ"מ: (ז) בשעה שהפלתי קלסים. הערוך ערך קלבם הביא המאמר הזה בשם מדרש איכה וגורם שהפלתי קלבסים, ועל זה כתב המוספי פי' בל"ו יאוי כמו קלוסין. ובכ"י צ"מ הגי' קלבסים ורשם שם בגליון פי' גורל, ובילקוט יחזקאל סג הביא הגי' קלוסין, ועיין ערוך ערך קלון, ואולי צ"ל לקסין כי לקס [λακος] בל"ו פי' גורל כמו שהעיר הרב החכם הגדול ד"ר אייזנער: (ח) ר' יודן שאל לר' אחא. נשנה גם בפתיחה סי' כ"ג ובגוף המדרש כיון שראה נבוכדנצר בלע ה', וד' י"ב פסוק מחטאת נביאיה, וכן נשנה בפסיקתא דר"ב פסקא איכה (קכ"ב ע"א), וצירופיה תענית פי"ד סוף ה"ה, ומוצא בילקוט יחזקאל רמז סס"ד בשם הפסיקתא, והביא שם גם המאמר שלאחריו בפסיקתא, ובפתיחתא מוצא רק התחלת המאמר מהפסיקתא, ובילקוט שם צביוס המאמר כיון שראה נבוכדנצר כי הוא מנגמרא גיטין כ"ז ע"ב וסאדרין ז"ז ע"א והכר הליון: (ט) גם אני אנדיל המדורה, ארצה פפורענות. ומאן ליתא במקומות שרשמתי ומוצא בילקוט יחזקאל רמז סס"ג בשם המדרש איכה והוא המאמר שלפניו: (י) היה גופן תוסס כהדא מרקחתא. מוצא בערוך ערך תוסס בשם המדרש ובטענת בריש מגילת ז"ל בריש מגילת איכה. ופי' תוסס ריתוח: (א) ר' אבהו בש"ר יוסי צ"ר חנינא פתח אפרים לשמה תהי'. מוצא בילקוט הושע רמז תק"כ בשם מדרש איכה

אימתי, ביום תוכחה (עס). יום שהקב"ה עתיד להתוכח עמהם בדיון. (ב) אתה מוצא בשעה שגלו עשרת השבטים, לא גלו שבט יהודה ובנימין, (ג) והיו עשרת השבטים אומרים מפני מה הגלה אותנו והם לא הגלה, (ד) מפני שהם בני פלמין שלו, דלמא משה פנים יש כאן, הם ושלום אין כאן משה פנים, אלא עדיין לא חטאו, וכיון שחטאו הגלה אותם, אמרו עשרת השבטים הא אלהינו הא אלהינו, הא תקיף הא תקיף, (ה) הא קשומ הא קשומ דאפילו לבני ביתיה (ו) לא נסיב אפין, כיון שחטאו גלו וכיון שגלו התחיל ירמי' מקונן עליהם איכה:

פתיחתא ז

(א) רבי אבהו בשם ר' יוסי בר חנינא פתח: ואנו ואכלו פתחיה ונקתה לארץ תשב (ישע' ג יו). (ב) אנינה מבכנים ואבילה מבחויץ: (ג) פתחיה. חורבן ראשון וחורבן שני: ונקתה. (ד) נקיה מדברי תורה, נקיה מדברי נבואה, נקיה מצדיקים, נקיה ממצות ומעשים טובים, לפיכך לארץ תשב. ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון (איכה ג ט) איכה ישבה בדר:

פתיחתא ח

(א) רבי יצחק פתח: כי קול נהי נשמע מציון איך שודדנו (ירמי' ט' יח). וכי יש עצים בוכים, ויש אבנים בוכות, שאתה אומר כי קול נהי נשמע מציון, אלא ממי שהוא משרה שכונתו בציון: איך שודדנו. אך הות לך מבזונים: בושנו מאד כי עזבנו ארץ (עס עס), זו ארץ ישראל, דכתוב ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה (דברים י"א יג): כי השליכו משכנותינו (עס עס), אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות: ד"א בושנו מאד כי עזבנו ארץ, אלו דברי תורה, כמד"א ארוכה מארץ מדה (איוב י"א ט): וכי השליכו משכנותיה. אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות: ד"א בושנו מאד כי עזבנו ארץ. זה בית המקדש, כמד"א ומחיק הארץ ועד העזרה התחתונה (יחזקאל מג יד): כי השליכו משכנותיה. חורבן בית ראשון וחורבן בית שני, כיון שחטאו גלו, וכיון שגלו התחיל ירמי' מקונן עליהם איכה ישבה בדר:

הערות ותקונים

איכה, ומוצא ברס"י השע"ה ט' ולא לין המקור והוא מהמדרש שלמינו, וכן מוצא בהרד"ק עס: (ב) את מולא בשעה שגלו עשרת השבטים. נשנה במדרש שו"ט ריש מוזמר ע"ו, ומוצא בילקוט תהלים רמז תתי"ג בשם מדרש היינו מדרש שו"ט והביא שם הגי' א"ר יוחנן בן נורי בשעה שגלו השבטים אבל במדרש שו"ט גס ככ"י מן מדרש שו"ט מוצא סתמי, והמאמר נשנה גם במדרש במ"ר פ"ג אות ג' בסגנון אחר, עיין במדרש תהלים שם הערה א': (ג) והיו עשרת השבטים אומרים. במדרש שו"ט שם התחילו אומות העולם אומרים וע"ש הערה ב': (ד) מפני שהם בני פלמין שלו. במדרש שו"ט לפי שהן בני אכסניא שלו, וכ"ה במדרש במ"ר עס, והכוונה שזיהמ"ק נשנה בחלקו של יהודה ובנימין ושם השכין שכונתו: (ה) הא קשומ. במדרש שו"ט שם סיים כיון שגלו הודיע הקב"ה לאומים שעולם שנאמר בשבטי ישראל הודיעתי לאמנה: (ו) לא נסיב אפין, אינו נושא פנים:

(א) ר' אבהו בשם ר' יוסי בר"ה הגיבא פתח ואנו ואכלו. מוצא בילקוט ישע"י רמז רס"ו בשם מדרש איכה: (ב) אנינה מבכנים ואבילה מבחויץ. ר"ל אנינות הוא בלב ואבילות מבחויץ היינו כפרסום ובגלוי וזה שאמרו במשנה סנהדרין מ"ו ע"ב ולא היו מתאבלין אבל אונגין שאין אנינות אלא בלב: (ג) פתחיה חורבן ראשון וחורבן שני. וישן כי כתוב פתחיה בלשון רבים דרש על שני חורבנות, ובילקוט ישע"י שם גורס פתחיה ב' פתחיה: (ד) נקיה מדברי תורה. פי' ריקה:

(א) ר' יצחק פתח כי קול נהי נשמע מציון. מוצא בילקוט ירמי' רמז רפ"א ונרשם בגליון מדרש ור"ל איכה רצתי והציון הזה נוסף בילקוט כי במאמר שלמינו מליון איכה רצתי והוא בפתיחתא סי' ג"ד והציון מוסב גם על המאמר הזה. והוא שם עד מאלד עד בהמה ר' יודן אמר כי משם הוא מדרש ב"ר פכ"ו אות ו' וחסר הליון:

פתיחתא זי

(א) רבי יצחק פתח: בושנו כי שמענו חרפה כסתה כלימה פנינו כי באו זרים על מקדשי בית ה' (ירמיה' נא נא). את מוצא בשעה שנכנסו שונאים לירושלים נכנסו עמהם עמונים ומואבים, שנאמר ידו פרש צר על כל מחמדיה כי ראתה גוים באו מקדשה אשר צויתה לא יבאו בקהל לך (איכה א י), נכנסו לבית קדשי הקדשים (ב) ומצאו שם שני כרובים, נמלו אותן (ג) ונתנו אותן בכליכה והיו מחזירין אותן בחוצות ירושלים ואומרים לא הייתם אומרים שאין האומה הזאת עובדת ע"ו ראו מה מצינו להם, ומה היו עובדים, (ד) הא כל אפיין שוין, הה"ד יען אמור מואב ושעיר הנה ככל הגוים בית יהודה (ימקאל כס ח), (ה) באותה שעה נשבע הקב"ה שהוא מקעקע ביצתן מן העולם, שנאמר [שמועתי חרפת מואב וגידופי בני עמון אשר הרפו את עמי ויגדילו על גבולם] לכן חי אני נאם ה' צבאות אלהי ישראל כי מואב כסדום תהי' ובני עמון בעמורה [וגו'] (ישעי' נב ט). (ו) כיון שחטאו גלו, וכיון שגלו התחיל ירמיה' מקונן עליהם איכה: (ז) ד"א בושנו כי שמענו חרפה (ירמיה' נא נא). אלו שבעה עשר בתמוז: כסתה כלימה פנינו (ע), אלו תשעה באב: כי באו זרים על מקדשי בית ה' (ע). חורבן ראשון וחורבן שני. כיון שחטאו גלו, וכיון שגלו התחיל ירמיה' מקונן עליהם איכה:

פתיחתא י

(א) רבי יצחק פתח: ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל (ישעי' מג כג). ר'

הערות ותקונים

(א) ר' יצחק פתח בושנו. המאמר הזה נמצא בפסיקתא דר"כ פסקא אנכי (קל"ז ע"ג) ושם הוא מיוסד על הכתוב חרפה שברה לבי (תהלים סט כא) ופה מוצא הדרשה על הכתוב בושנו כי שמענו חרפה (ירמיה' נא נא), והמסדר מן הפתיחה ט"ג בראש ר' יצחק פתח. ובפסיקתא שם מוצא סתמי. והמאמר מוצא בזילקוט ישעי' רמז ט"ו בשם הפסיקתא והתחלת המאמר מוצא בזילקוט לפנים רמז תקס"ז ג"כ בשם הפסיקתא על הכתוב שמעתי חרפת מואב: (ב) ומאלו שם כרובים. בפסיקתא שם הערה ג' העירותי אף שבמקדש שני לא היו כרובים כי צימיו יאשיבו נגזו הארון והכפורת ועמהם הכרובים, אלא הכוונה כרובים דלורתא החקוקים בקירות הבית עיין יומא ג"ד ע"א וברש"י שם. והכוונה שפעלו את הכרובים ונתנום בכליכה, ויינו שגלפו אותם מן הכותל, וכן כתב רש"י יומא שם ע"ב ד"ה הויאיש לשוק ועפ"י המדרש הזה או על פי הפסיקתא יסד הפייטן בקומת לבי"ג, בקנה על חרנן בית המקדש, טסו עמונים ומואבים והואישו הכרובים, ובכליכה היו אותם מלשון כעצבים, הנה ככל הגוים בית יהודה חשובים כו' (ג) ונתנו אותן בכליכה. וכ"ה בפסיקתא שם והוא מלשון כעצב מולא עוף (ירמיה' ה כז), וכן כתב רש"י ב"ה ע"א. וראיתי כי הערוך גורס כליכה בכ"ף, והביא בערך כלכא וז"ל ביום מגילת איכה נעלו הכרובים ונתנום בכליכה והביא ג"כ מאמרם מן מ"ק כ"ז ע"ב עשרים דברגש ועניים בכליכה, פי' מטה. ועיין בתוס' שם ד"ה בכליכה שהביאו דברי הערוך שגם בשני כפי"ן וכתבו אית דגרסי כליכה צבי"ת השניה. ומה שכתבו שם: ומציא ה' דלמרוינין במדרש נעלו את הכרובים ונתנום בכליכה. וכוונתם להערוך ולא לרש"י שהביאו שם. גם סימנו שם וא"כ לרד"ק לנרום בפיוט של חורבן בית המקדש בטי' בלש עמון ומואב הוציאו את הכרובים וכליכה היו משובבים, וגרס צ"ב כפי"ן לגורסת הערוך ע"כ המלה „גורס" יש למוחק: (ד) הא כל אפיין שוין, ז"ל כל אפיא שוין וכ"ה לנכון בכ"י ב"מ. ועיין במדרש תהלים מזמור ד' הערה ג' שלא יאמרו או"ה כל הפנים שוות, המסדר לקח דבריו מירושלמי סנהדרין פ"ו דף כ"ח ע"ג ושם נאמר כל אפיא שוין וכן בפסיקתא דר"כ פסקא שובה (קס"ב ע"ב) כל אפיא שוין והמסדר או המעתיק מן מדרש תהלים חשב מגלת אפיא הוא ארמית מולשון פנים כי תרגום פני אפי. וכן לפנינו בפתיחה הו' כתוב כל אפיא שוין. רק המ"כ תיקן כל אפיין שוין כי פי' גם הוא כל הפנים שוות כלומר הרי ישראל גם המה עובדי ע"ו כשאר האומות, ובעיני הוראת המלה עיין בפסיקתא שם הערה ק"ט, אבל לדעת הרב החוקר ד"ר קאהוב הוראתה מין ואופן או ענב ומות הדבר, ובפסיקתא פסקא אנכי שם גי' אחרת ומנה הוו אומרוין ווי ווי כולן כחדא. ובזילקוט ישעי' שם חסרים המלות האלה: (ד) באותה שעה נשבע הקב"ה שהוא מקעקע ביצתן מן העולם. בפסיקתא שם הגי' באותה שעה אמר הקב"ה שמעתי חרפת מואב וגו' וע"ש בהערה ז': (י) כיון שחטאו גלו נוסף מן המסדר: (ז) ד"א בושנו אלו י"ו בתמוז. מוצא בזילקוט ירמיה' רמז ט"ו בשם איכה רבתי והוא המאמר שלפנינו:

(א) ר' יצחק פתח ולא אותי קראת יעקב. הפתיחה הלזו ליקוחה מן מדרש אסתר רבה פ"ג אות ד' וגם שם מתחיל

יוחנן שמע מהדין קרייה: משא דמשק הנה דמשק מוסר מעיר והיתה מעי מפלה, עזובות ערי ערוער (ישעי' יז ט). עומד בדמשק ומוכיר ערוער, והלא אין ערוער אלא בתחום מואב, אלא שלש מאות וששים והמישה בתי ע"ז היו בדמשק וכל אחת ואחת היו עובדין אותה יום אחד, והיה להם יום אחד והיו כולן עובדין באותו היום, וכולם עשו ישראל (ב) הגמוניא ועבדו אותן, (ג) דכתיב ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות ואת אלהי ארם ואת אלהי צידון ואת אלהי מואב ואת אלהי בני עמון ואת אלהי פלשתים ויעובו את ה' ולא עבדוהו (שפטי' יו), אפילו בשותפות. א"ר אבא בר כהנא (ד) לא תהי כהנת כפונדקית. א"ר יוסי בר הנינא (ה) הלואי עשו אותי בני כגרוימי הווי שהיא באה באחרונה. (ו) א"ר יודן משל לעבדו של מלך שעשה סעודה והזמין כל בני כנסיותיו ולא הזמין רבו, אמר המלך הלואי השוה אותי עבדי לבני כנסיותיו, כך אמר הקב"ה הלואי השוו אותי בני כגרוימי הווי שהיא באה באחרונה, אלא ולא אותי קראת יעקב (ישעי' ס). (ז) קאים טרון כל יומא ולא לעי וצלו קמוי את לעי, קאים טרון כל יומא ולא לעי, ואמר ליה חבריה אתי וצלי והוא אמר לית אנא יכול, אצל הבעל מה כתיב, ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו ואין קול ואין עונה ויפסחו על המוכח אשר עשה (מ"א י"ח ט). הווי ולא אותי קראת יעקב, הלואי לא הכרתוך יעקב, למה, כי יגעת בי ישראל: לא הבאת לי שיה עולותיך (ישעי' ס). שני תמודין שהיו בקריבין בכל יום, שנאמר את הכבש אחד תעשה בבוקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים (במדבר כה ד ו) וזכריך לא כבדתי (ישעי' ס). אלו קדשי קדשים, לא העבדתיך במנחה (ס), זה קומין המנחה: ולא הוגעתך בלבונה (ס). זה קומין הלבונה: לא קנית לי בכסף קנה (סס טס טז) (ח) רב הונא בשם ר' יוסף אמר קנמון היה גדל בארץ ישראל והיו עזים וצבאים אוכלין ממנו: וחלב זכריך לא הרויתני (סס טס). אלו אמורי קדשים קלים: אך העבדתני בהמאותיך הוגעתני בעונותיך (סס טס). ראו מה גרבו לי עונותיכם לשרוף את ביתי ולהרוב את עירי ולהגלות את בני בין אומות העולם, ולישב לי לבדי, איכה ישבה בדר:

ה ערות ותקונים

מתחיל ר' יצחק פתח. ומן ר' יוחנן שמע לה מהדין קרייה משא דמשק עד דכתיב ויוסיפו בני ישראל נשנה במדרש חיות פ"ח פסוק אל תרואי שאני שחרורות: (ב) הגמוניא. וכל"ה דפוס ראשון. וז"ל הגמוניא מן אות ו' נעשית בטעות ג', וזכ"י ב"מ הומייה. ובאסתר רבה הגי' אומניא, ומונא צערוך ערך המוניא בשם מדרש איכה וז"ל ברים מנילת איבה וכו' [ז"ל וכו'] עשו ישראל המוניא ועבדו אותן, וכתב המוספי פ"י זל"י הסכמת של ריבס (איניטראכט) וגם הגי' אומניא נכונה עיין ערוך השלם ערך המוניא: (ג) דכתיב ויוסיפו בני ישראל. מונא זילקוט טעיה רמז ט"ח ד"ה ד"ה ולא אותי קראת יעקב בשם איכה רבתי: (ד) לא תהי כהנת כפונדקית. במשנה יצמות קכ"ב ע"א ולא תהא כהנת כפונדקית, פירש"י כלומר וכי לא תהא צת ישראל או כהנת מיוחסת לאמנת כפונדקית זו נרובה ע"כ, כי כפונדקית לאמנת לעדות אשה לאמר שמת צעלה ואשה מוישראל אינה לאמנת, ועל זה שאל ולא תהא כהנת כפונדקת: (ה) הלואי עשו אותי בני כגרוימי הווי שהיא באה באחרונה, באסתר רבה טס כגרוימין. יש לתקן כגרוימי, וזילקוט ישעי' רמז ט"ח כגרוימי ז"ל כגרוימי, ומונא צערוך ערך גרוס בשם המדרש וז"ל ברים מנילת איכה כגרוימי הווי שהיא באה באחרונה, ופי' מניי מותיקה מה שחובא לקינות סעודה, ועיין בי"ה כ"ה ע"כ אפילו כתיבום הווי ששולקין אותן ו' פעמים ואוכלין אותן בקינות סעודה לא עשאוני בני. ורש"י צערוך השלם ערך גרוס שהסיר על דברי הערוך וכתב צנוסחתני גרסינן הלואי השוו אותי בני כגרוימי הווי שהיא באה באחרונה ע"כ, ובאמנת מונא בפתיחה טס המאמר ז' פעמים כפסע ראשון כתוב הלואי עשו אותי בני כגרוימי הווי שהיא באה באחרונה, וזכ"י מונא פסע שנית הלואי השוו אותי בני כגרוימי הווי שהיא באה באחרונה והערוך הביא הנהאמר הראשון: (ו) א"ר יודן משל לעבדו של מלך שעשה סעודה והזמין כל בני כנסיותיו, במדרש באסתר הגי' א"ר לוי לעבדו של מלך שעשה סעודה לחיילותיו וזימן כל לגינותיו של מלך ולרבו כל קרא: (ז) קאים טרון כל יומא ולא לעי ולגוי קמוי את לעי. באסתר רבה הגי' יתב ומשחשי כל יומא ולא לעי וקאים ללגאה הוא לעי, פי' כי הוא יושב ומספר דברים כגלים כל היום ולא ייעך וכאשר יקום להתפלל או להגות צתורה מיד ולא ייעך (ח) רב הונא בשם ר' יוסף אמר קנמון היה גדל בארץ ישראל ככ"י ב"מ הגי' בשם ר' יוסי וכן באסתר רבה טס הגי' בשם ר' יוסי, וכן הוא בצ"ר פס"ה אות י"א:

פתיחתא יא

(א) רבי יצחק פתח: תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, ועבדת את אויביך וגו' (דברים כח טו טז). אלו זכותם הייתם קוראים בתורה תבאמו ותטעמו בהר נחלתך (שמות טו יז), ועבשיו שלא זכותם, הרי אתם קוראים תבא כל רעתם לפניך (איכה א כב): אלו זכותם הייתם קוראים בתורה שמעו עמים ירגזון (שמות טו יד), ועבשיו שלא זכותם, הרי אתם קוראים שמעו כי נאנחה אני (איכה א כה): אלו זכותם הייתם קוראים בתורה ראה ראיתי את עמי אשר במצרים (שמות ג ז), ועבשיו שלא זכותם, הרי אתם קוראים ראה ה' כי צר לי מעי חמרמרו (איכה א ט): אלו זכותם הייתם קוראים בתורה וקראתם בעצם היום הזה (ויקרא כג כה), ועבשיו שלא זכותם הרי אתם קוראים קראתי למאבקי (איכה א ט): אלו זכותם הייתם קוראים בתורה צדק צדק תרדוף (דברים טז ט), ועבשיו שלא זכותם הרי אתם קוראים צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי (איכה א יח): אלו זכותם הייתם קוראים בתורה פתח תפתח את ירך (דברים טו יא), ועבשיו שלא זכותם הרי אתם קוראים פרשה ציון בידיה (איכה א יז): אלו זכותם הייתם קוראים בתורה אלה מועדי ה' (ויקרא כג ד), ועבשיו שלא זכותם הרי אתם קוראים על אלה אני בוכיה (איכה א טז): אלו זכותם הייתם קוראים בתורה במסלה נעלה (נמדבר כ יט), ועבשיו שלא זכותם הרי אתם קוראים סלה כל אבירי אדני (איכה א טו): אלו זכותם הייתם קוראים בתורה ואשבור מוטות עלובם (ויקרא כו יג), ועבשיו שלא זכותם הרי אתם קוראים נשקד עול פשעי בידו (איכה א יד): אלו זכותם הייתם קוראים בתורה אש תמיד תוקד על המזבח (ויקרא י ו), ועבשיו שלא זכותם הרי אתם קוראים ממרום שלה אש בעצמותי (איכה א יג): אלו זכותם הייתם קוראים בתורה בכל הדרך אשר הלכתם (דברים א לה), ועבשיו שלא זכותם הרי אתם קוראים לא אליכם כל עוברי דרך (איכה א יב): אלו זכותם הייתם קוראים בתורה ואכלתם לחמכם לשובע (ויקרא כו ט), ועבשיו שלא זכותם הרי אתם קוראים כל עמה נאנחום מבקשים לחם (איכה א יא): אלו זכותם הייתם קוראים בתורה ולא יחמוד איש את ארצך (שמות לד כד), ועבשיו שלא זכותם הרי אתם קוראים ידו פרש צר על כל מחמדיה (איכה א י): אלו זכותם הייתם קוראים בתורה כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם וגו' (ויקרא טו ז), ועבשיו שלא זכותם הרי אתם קוראים מומאתה בשוליה (איכה א ט): אלו זכותם הייתם קוראים בתורה מכל הטאתיכם לפני ה' תטהרו (ויקרא טט), ועבשיו שלא זכותם הרי אתם קוראים הטא הטא ירושלים (איכה א ח): אלו זכותם הייתם קוראים בתורה הניזכרתם לפני ה' אלהיכם (נמדבר יט), ועבשיו שלא זכותם הרי אתם קוראים זכרה ירושלים ימי עניה (איכה א ז): אלו זכותם הייתם קוראים בתורה והתהלכתי בתוכם (ויקרא כו יג), ועבשיו שלא זכותם הרי אתם קוראים ויצא מן בת ציון כל הדרה (איכה א ו): אלו זכותם הייתם קוראים בתורה ונתנדך ה' לראש (דברים כח יג), ועבשיו שלא זכותם הרי אתם קוראים היו צריה לראש אויביה שלו (איכה א ט): אלו זכותם הייתם קוראים בתורה שלוש פעמים בשנה (דברים טז טז), ועבשיו שלא זכותם הרי אתם קוראים דרכי ציון אבילות (איכה א ד): אלו זכותם הייתם קוראים בתורה וישבתם לבטח (ויקרא טו ט), ועבשיו שלא זכותם הרי אתם קוראים גלתה יהודה בתביבת ואכלתם ואת ט' בתביבת לטהר:

הערות ותקונים

(א) ר' יצחק פתח תחת אשר לא עבדת וגו' אלו זכותם הייתם קוראים בתורה כו' ועבשיו שלא זכותם הרי אתם קוראים כו'. הפתיחה הזו דרך חדש לה. ר' יצחק לא דרש מלונגה רק חוטב הפסוקים על סדר אלפא ביתא בדרך תשר"ק ומציא הפסוקים על אלו זכותם מן תי"ו עד אל"ף וכן ועבשיו שלא זכותם ג"כ כן זה מול זה רק נפלו איזה שגיאות, באות נ' אלו זכותם הייתם קוראים בתורה ואשבור מוטות עלובם יש להציג פסוק אחר אשר אות נ' בתוכו, וכן באות ד' אלו זכותם הייתם קוראים בתורה שלש פעמים בשנה יש להציג פסוק אחר אשר אות ד' בתוכו וכמו כן באות ג' ובאות ז'. ויש עוד להעיר כי אות ע' הוא בתביבת מועדי ואת ט' בתביבת במסלה ואת מ' בתביבת המזבח ואת נ' בתביבת הלכתם ואת כ' בתביבת ואכלתם ואת ט' בתביבת לטהר:

מעוני (איכס א ג) : אלו זכותם הייתם קוראים בתורה ליל שמורים הוא לה' (שמות יב מב) , ועכשיו שלא זכותם הרי אתם קוראים בכה תכבה בלילה (איכס א ג) : אלו זכותם הייתם קוראים בתורה איכה אשא לבדי (דברים א ג) , ועכשיו שלא זכותם הרי אתם קוראים איכה ישבה בדד (איכס א ה) :

פתחתא יב

רבי חנינא בר פפא פתח: מעדה כגד ביום קרה חומץ על נתר ושר בשירים על לב רע (משלי כה ט). ר' חנינא ור' יונתן תרויהון אמרין למה היו עשרת השבטים ושבת יהודה ובנימין דומין , לשני בני אדם (א) שהיו מתכסים בשמלה חדשה בימות הגשמים, והיה (ב) זה בוגד מכאן , וזה בוגד מכאן , עד שקרעו אותה , כך לא זו עשרת השבטים עובדים ע"ז בשומרון , ושבת יהודה ובנימין בירושלים , עד שגרמו לירושלים ליחרב : ד"א מעדה כגד ביום קרה . ר' חנינא בר פפא ור' סימון (ג) ר' חנינא בר פפא אמר יום שנודווג נבוכדנצר לישראל (ד) העדה מהם שני לבושין , בגדי כהונה ובגדי מלכות : ביום קרה . (ה) על שם שקראו לעגל אלה אלהיך ישראל (שמות לג ד) : חומץ על נתר . א"ר יהושע לאחד שהיה לו מרתף של יין , בדק חבית ראשונה ומצאה חומץ , שנייה ומצאה חומץ , שלישית ומצאה חומץ , אמר (ו) הא מסתיא דכולה בישא : ושר בשירים על לב רע . א"ר ברכיה (ז) כל דזמר זימרא לא עייל באודניה דרקדא , כל דזמר זמר ברא דטפשא לא שמע : ד"א מעדה כגד ביום קרה . א"ר סימון יום שנודווג נבוכדנצר לישראל העדה מהן שני לבושין כגדי כהונה ובגדי מלכות : ביום קרה . כהה"ד ויהי כאשר קרא ולא שמעו (זכרי' ז יג) : חומץ על נתר . א"ר יהושע בהר נחמיה כזה שהוא נתן חומץ על נתר וסותרו , כך היו סותרים דברי תורה , הה"ד ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים (ובוים דבריו ומתעתעים כנביאיו (ד"ה ב לו טו) , ר' אבא בר כהנא אמר כפרה זו שהיא מלחכת בפיה : ושר בשירים על לב רע . ר' חגי בשם ר' יצחק אמר לפי שהיו ליצני הדור ממלאין בפיהם , ומרמזין בעיניהן , ומורין באצבעותיהן , ואומרים החזון אשר הוא חזון לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נבא (יחזקאל יב טו) , אמר להם הקב"ה חייכם כי בימיכם בית המרי [אדבר דבר ועשיתו נאם ה' א'] (שם סס כה) , מיד ויעל עליהם את מלך כשדים ויהרוג בהוריהם בחרב וגו' (ד"ה ב ס"ו) , וכתוב וישרוף את בית ה' (מ"ב כה ט) זה בית המקדש : ואת בית המלך (שם סס) . זה פלטיץ של צדקיהו : ואת כל בתי ירושלים (שם סס) . אלו ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות שהיו בירושלים , (ח) דאמר ר' פנחס בשם ר' הושע'י ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות היו בירושלים (ט) חוץ מבית המקדש , מנין מלאתי (ישעי' א כה) , בגימטריא הכי הוי , וכל אחת ואחת היה לה בית ספר למקרא ובית

הערות ותקונים

(א) שהיו מתכסים בשמלה חדשה בימות הגשמים . כ"ו ב"מ הגי' לשני בני אלס שהיו מתכסין בשמלה חדשה בימות הגשמים ונרסם שם בגליון "יטסה" : (ב) זה בוגד מכאן . פי' המ"ב מותח ומוסך הבגד עליו לכסות בו . וחז"ל מ"ב בוגד שהיה לשון משיכה ובעל אות אמת הגיה אוחז : (ג) תיבא בר פפא אמר יום שנודווג נבוכדנצר לישראל , נגסה בחזית פ"ה פסוק פשתיו את כתנתי וסס הגי' ר' חנינא ור' יוחנן אמרי יום שנודווג להס נבוכדנצר : (ד) העדה מהם . פי' הסיר מהם , ובחזית שם פשט מוהס : (ה) על שם שקראו לעגל . דורש ציוס קרה כמו ציוס קרה : (ו) אמר הא מסיזא דכולא בישא . הרי ראיס וסייעתא שכולס חומץ ואין לריך לצדוק יותר מנחתר שג' חציות מנולו חומץ : (ז) כל דזמר זמר לא עייל צאודניה דרקדא . מובא בערוך ערך רקד א' גסס המדרש שלפנינו . ובדפוס ראשון בטעות דדקרא . וכתב בעל אות אמת פי' דדקרא מי שהוא מדוקר מונכת חרב ע"כ אולס הגי' דדקרא מושבשת : (ז) וישרוף את בית ה' זה בית המקדש כו' . ירושלמי מנייה פ"ג ה"א דף ע"ג ע"ד) ומובא זה בשם ר' יהושע בן לוי : (ח) דאמר ר' פנחס בשם ר' הושע'י ארבע מאות ושמונים כו' . נגסה להלן פ"ב פסוק בלגה ה' וסס הגי' ר' יעקב בשם ר' הושע'י וצ"ל ר' פנחס בשם ר' הושע'י כמו שהוא צירושלמי שם וכן בפסיקתא דר"כ פסקא איכה (קכא עב) וע"ש מה שהעירוני בהערה ל"ד ונ"ה : (ט) חוץ מנחת המקדש מנין מלאתי הכי הוי . הכי הוי זה צירושלמי

תלמוד למשנה, וכולו עלה (י) אספסיאנוס והחריבן: ואת כל בית גדול (מ"ג טז). זה בית מדרשו של רבן יוחנן בן זכאי, ולמה קורא אותו בית גדול, (יא) ששם מתני שבתו של הקב"ה, (יב) כיון שחטאו גלו, וכיון שגלו התחיל ירמי' מקונן עליהם איכה:

פתיחתא יג

(א) רבי חנינא בר פפא פתח: מפייך וחרב וחיץ שנון איש עונה ברעהו עד שקר, שן רועה ורגל מועדת מכמח ביום צרה (משלי כט יט). מפייך, על שם והפיצך ה' בכל העמים (דניאל כח טז). וחרב, על שם והריקותי - אחריכם חרב (יוקאל טו ג). וחיץ שנון, על שם בשלחי את חצי הרעב (יחזקאל ט טו), הכל למו לאיש עונה ברעהו עד שקר, אלו ישראל שהשיבו ואמרו אלה אלהיך ישראל (שמות לג ח). שן רועה ורגל מועדת וגו', אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע כשבאת לרעות אותנו (ב) השן אכלה ומדקה אחריה, [והרגל רפסה], ולמה שן רועה אוכלת אותנו ורגל רופסת אותנו, מפני בטחונתה של ע"ז על שבגדנו בצורנו: מעדה כגד ביום קרה (משלי טז ט). ויהי כאשר קרא ולא שמעו (זכרי' ז יג): ד"א שן רועה ורגל מועדת. (ד) שן מערערה (ה) ורגל ממטמטה, אמר הקב"ה אני אמרתי לישראל כגדו בע"ז ובטחו בי, והן לא עשו כן אלא כגדו בי ובטחו בע"ז, הה"ד אומרים לעיני אבי אתה וגו' (ירמי' ג טז). כיון שחטאו גלו, וכיון שגלו התחיל ירמי' מקונן עליהם איכה:

פתיחתא יד

(א) רבי חנינא בר פפא פתח: איש חכם נשפט את איש אויל ורגו ושחק ואין נחת (משלי יט ט). א"ר סימון כל מי שהוא דן את טיפוש הוא עצמו נידון, הה"ד חכם נשפט, שפט אין כתיב אלא נשפט: ד"א איש חכם נשפט. זה הקב"ה, שנאמר חכם לבב ואמין כח (איוב ט ד): את איש אויל. אלו ישראל, שנאמר כי אויל עמי (ירמי' ד כג): ורגו ושחק. רגזתי ואין נחת, שחקתי ואין נחת. רגזתי עליכם בימי פקה בן רמליחו, שנאמר ויהרג פקה בן רמליחו וגו' (ד"ב כח ו): שחקתי עליכם בימי אמציהו, שנאמר אמציהו התחוק וינהג את עמו וילך גיא המלח (שם כט יא), (ב) מהו גיא המלח, תחת כפי המלח תחת כפויי מלחמה. ועשרת אלפים חיים שבו בני יהודה ויביאום לראש הסלע וישליכום מראש הסלע וכלם נבקעו (שם סט יג), ואין נחת. באותה שעה אמר הקב"ה מה אלו עושין כאן יגלו, כיון שחטאו גלו, וכיון שגלו התחיל ירמי' מקונן עליהם איכה:

הערות ותקונים

בירושלמי סס וצפסיקתא וע"מ מה שכתבתי בהערה ל"ה: (י) אספסיאנוס. הוא קיסר רומי יהודע: Vespasianus ששם מתני שבתו של הקב"ה. בירושלמי סס גוי' ששם היו מתנין גדולותיו של הקב"ה וסיים סס בגון ספרה נא לי את כל הגדולות אשר עשה אלישע ועיין צפ"י הקצר בירושלמי סס: (יב) כיון שחטאו גלו, הוספת המוסדר מהשתיחות לתחום צנולת איכה:

(א) ר' חנינא בר פפא פתח מפיך וחרב כו'. מוצא בקצרה בילקוט משלי רמז תתקס"א ד"ה מפיך וחרב וחסר הניין: (ב) השן אכלה ומדקה והרגל רפסה מלשון כתיוב אכלה מדקה ושארה ברגלה רפסה (דניאל ז יט): (ג) ויהי כאשר קרא. דרש קרה כמו קרא ועיין פתיחה שלפניה הערה ה' ואולי הדרש הזה על מעדה כגד נשמת ממקומה וסייד לפתיחה י"ב: (ד) שן מערערה, מלשון רוע התרועעה הארץ: (ה) ורגל ממטמטה. לשון דריסה וצ"ב צ"מ כתיוב ורגל מרערה וגרסם בגליון לשון שצורה:

(א) ר' חנינא בר פפא פתח איש חכם א"ר סימון כו', התחלת המאמר מוצא בילקוט משלי רמז תתקס"ב כשם מדרש איכה: (ב) מהו גיא המלח, תחת כפי המלח תחת כפויי מלחמה. קשה הצגה, ועיין צהדושי הרד"ל שדחה לפרשה:

פתיחתא מו

(א) רבי חנינא בר פפא פתח: יוסר לין לוקח לו קלון (משלי ט ז). א"ר יצחק כל המעמיד תלמיד רשע סופו להתכוות ממנו, שנאמר יוסר לין לוקח לו קלון, הוא דעתיה דר' יצחק, דא"ר יצחק כל המעמיד תלמיד רשע, בא"י כאלו מעמיד ליסמים, ובחוצה לארץ מעמיד עבד. אמר ר' שמעון בן לקיש כתיב כבוד לאיש שבת מריב (סס כ ג). אמר הקב"ה כבוד היה לי אלו לא נזודונגתי לאומה זו. את מוצא בשעה שגלו ישראל לבין אומות העולם היה הקב"ה מחזר על פתחיהן של אומות העולם לשמוע מה הם אומרים, ומה היו אומרים, אלהיהם של אומה זו נפרע הוא כפרעה ומסרחיב וכינצא בתן, והזורין ואומרין ולעולם נער הוא כביכול הזקינה הדברים, הה"ד ויבא אל הגוים אשר באו שם ויחללו את שם קדשי (יחזקאל לו כ), לא הוה צריך קריא לומר אלא ויבאו, ואת אברת ויבא, אולי כביכול הוא עצמו, הה"ד ויבא אל הגוים, ומה היו אומרים, אם עם ה' אלה למה מארצו יצאו (סס סס): ד"א יוסר. זה ירמיה: לין. זה דורו שהיו ליצנים: לוקח לו קלון. שהיו מקללים אותו, דכתיב לא נשיתי ולא נשו בי כלה מקללוני (ירמיה לו י): ומוכיח לרשע מומו (משלי סס) שהיה מוכיח לישראל ואומר להם איכה:

פתיחתא מו

(א) רבי אבהו פתח: דרכך ומעלליך עשו אלה לך זאת רעתך כי מר כי נגע עד לך (ירמיה ד יט). אימתי שבחו של מלך להוקק ללגינותיו במדבר או בישוב, (ב) לא בישוב, במדבר כתיב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות טז ד), והכא כתיב עוללים שאלו לחם וגוי' (איכה ד ז). במדבר כתיב הן הכה צור ויוזבו מים (תהלים עח כ), והכא כתיב דבק לשון יונק אל חכו בצמא (איכה סס). במדבר כתיב פרש ענן למסך (תהלים קה ט), והכא כתיב צפד עורם על עצמם (איכה ד ח), ומי עשה לך דרכך ומעלליך, אורחתיך בישאתא (ג) ועובדיך מרידתא: זאת רעתך כי מר כי נגע עד לך. זו סנהדרי גדולה שהן קרויין לבן של ישראל, דכתיב לבי להוקקי ישראל (שופטים ט ט), וכיון שהן מכעיסין אותי לית לבי להוקקי ישראל, (אמר הקב"ה): [ד"א] כי נגע עד לך. זה בית המקדש כמד"א והיו עיני ולבי שם כל הימים (דניאל ז ט): ד"א כי נגע עד לך. זה הקב"ה. (ד) אמר ר' חייא איכן מצינו שנקרא הקב"ה לבן של ישראל, מן הדין קרייא צור ללבי והלקי אלהים לעולם (תהלים עג כ):

הערות ותקונים

(א) ר' חנינא בר פפא פתח יוסר לך. מוצא בילקוט משלי רמז תתקמ"ד בשם איכה רבתי, והביא הגי' ר' ירמיה פתח. ובכ"י ב"מ הגי' ר' יוחנן פתח ומן ארשב"ל כתיב כבוד לאיש מוצא בילקוט משלי רמז תתקמ"ט בשם איכה רבתי עד ד"א יוסר זה ירמיה, ומן המאמר את מוצא חף כי מוצא בילקוט משלי סס ברמז תתקמ"ט מוצא גם בילקוט יחזקאל רמז טע"ד על הכתוב ויבא אל הגוים לא ה"י קרא צריך למומר אלא ויבאו, והסר ה"יון איכה רבתי, ומן ד"א יוסר זה ירמיה מוצא ג"כ בילקוט משלי רמז תתקמ"ד בשם איכה רבתי ושם הביא ג"כ הסתלת המאמר:

(א) ר' אבהו פתח דרכך ומעלליך עשו אלה לך. מוצא בילקוט ירמיה רמז רע"א ד"ה דרכך בשם איכה רבתי והגי' סס ר' אבהו אמר: (ב) לא בישוב. עיין מ"כ, ובעל יפה ענף גורס לא במדבר ומפרש הלא שנה של מלך הוא יותר אם יספיק מנוחת לחילותיו במדבר במקום אין זרע, מאשר יכלכלם בארץ זרועה, ולמה הקב"ה אשר הספיק כל נרכבו במדבר למה הסרטו הכל בא"י במקום ישוב. וראויה בכ"י ב"מ הגי' ג"כ לא במדבר: (ג) ועובדיך מרידתא, הוא מלשון מרד: (ד) א"ר חייא איכן מצינו כו', ססיקתא דר"כ פסקא החודש (מ"ז ע"ב) ושם הגי' א"ר חייא בר אבה, ובתחתית פ"ה פסוק אני ישנה נאמר ג"כ א"ר חייא בר אבה:

פתיחתא יז

(א) רבי אבהו פתח: וישוהו בי יושבי שער (הה"ס סט יג). אלו אומות העולם שהן יושבין (ב) בבתי תרמיאות ובבתי קרקסאות: ונגינות שותי שכר (ס). מאחר שהן יושבין ואוכלין ושותין ומשתכרין, הן יושבין ומשיחין בי, ומלעיגים בי, ואומרין בגין דלא נצרוך להרובא כיהודאי, והן אומרין אלו לאלו, (ג) כמה שנים את בעי מתי, והן אומרים כהלוקא דיהודאי דשבתא. (ד) ומכניסין את הגמל לטרמיאות שלהם והחלוקים שלו עליו, והן אומרים אלו לאלו על מה זה מתאבל, והן אומרים היהודים הללו שומרי שביעית הן ואין להם ירק ואכלו החוחים של זה והוא מתאבל עליהם, (ה) ומכניסים את (המתים) [המיומים] לתיטרון שלהם וראשו מגולח, והן אומרים אלו לאלו על מה ראשו של זה מגולח, והוא אומר היהודים הללו שומרי שבתות הן, וכל מה שהן יענין כל ימי השבת אוכלין בשבת, ואין להם עצים לבשל בהן, והן שוברין ממותיהן ומבשלין בהן, והם ישנים בארץ ומתעפרים בעפר, (ו) וסכין בשמן, לפיכך השמן ביוקר: ד"א וישוהו בי יושבי שער, אלו ישראל שהן יושבין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. ונגינות שותי שכר. מאחר שהן יושבין ואוכלין ושותין (ז) ומשתכרים בסעודת תשעה באב יושבין וקוראין קינין ונהי ואיכה:

פתיחתא יח

(א) רבי אבין פתח: השבעני במרורים (איכה ג טו). בלילי הפסח של יום טוב הראשון:

הערות ותקונים

(א) ר' אבהו פתח וישוהו בי יושבי שער כו'. כל הפתיחה לקוחה מן מדרש איכה ג' י"ד פסוק הייתי שחוק לכל עמי והמסדר הביא כל המאמר פה, בפתיחה: (ב) צבתי קרקסאות וצבתי קרקסאות. הערוך הביא צערך תאמר וז"ל צרים מגילת איכה (הוא המאמר שלפנינו) וצבתי שחוק לכל עמי (הוא להלן פ"ג י"ד) וישוהו בי יושבי שער אלו א"ה שהן יושבין צבתי קרקסאות וצבתי תיאטריות. ובערוך השלם ערך תאמר כשמם זה בשגגת המדפיס, והוראת המלות ידועה: (ג) כמה שנים את בעי מתי והן אומרים כהלוקא דיהודאי דשבתא. הרב מהר"ם די לונזאטו ז"ל בספרו מעריך ערך חלק הביא וז"ל צרים מדרש איכה (הוא המאמר שלפנינו) אומרין אלו לאלו כמה שנים את בעי מתי והוא אומר כהלוקא דיהודאי דשבתא, פי' בעל מתנות הכונה כמה שנים אתה צריך ללקות ומשיב כחלוק של שבת של היהודים שצריך כבוד גדול. ושבוש הוא, הדא כי אין אדם שואל מחזירו שאלה כזו, ועוד כי מ"ש שחוק של שבת צריך כבוד גדול, אדרבה אינו צריך כבוד כלל כי הוא נקי וטהור, אלא הכי פירושה כמה שנים אתה רואה לחיות והוא משיב כחלוק של שבת של היהודי שכיון שאין לזכרה אלא משבת לשבת היא מתקיימת שנים רבות עכ"ל. וא"כ יהי' הוראת חלוק מלבוס עליון, עיין ערוך השלם ערך חלוק: (ד) ומכניסין את הגמל לטרמיאות שלהם והחלוקים שלו עליו. מוצא בערוך ערך חלוק, וז"ל צרים מגילת איכה, וצבתי שחוק, ומכניסין את הגמל לטרמיאות שלהן והחלוקין שלו עליו והן אומרין אלו לאלו על מה זה מתאבל כו', וגם צבתי הוראת המלה והחלוקין הוא לבוס עליון, והמעריך בערך חלק הביא גם המאמר הזה וכתב וז"ל ה"כ פי' מתאבל על ספי' מעוסף בחלוקין שלו, וקשה וכי כל מי שהחלוקין שלו עליו מתאבל הוא, והלא כל אדם חלוקין שלו עליו, אבל האמת הוא כי החלוקין של גמל אינו אלא סקיס, ודרך העולם שהאכלים מתכסיים בשקיס ולכן הם שואלים על מה זה מתאבל: (ה) ומכניסין את המותים לתיטרון שלהם. כ"ה בדפוס ראשון גם בדפוס קאטש"ט בעטות ז"ל המומוס, וזכ"י צ"מ המיומוס ונרשם שם בגניון פי' לין. וגם שם ז"ל המיומוס ולהלן בפ"ג נאמר לנכון המומוס לתיאטרון, ומוצא בערוך ערך מיומוס שם המדרש שלפנינו, והוראת מלת מיומוס ז"ל ורומי לך אשר עושה ענינו כדאחר ללעוג עליו כמ"ש המוספי שם: (ו) וסכין בשמן לפיכך השמן ביוקר. וע"י שאין לו שמן לכוך את ראשו הוצרך להתגלה שלא יעשה חמטין בראשו ע"י שאין סך בשמן כמ"ש ה"ס"ע: (ז) ומשתכרין בסעודת תשעה באב. עיין חידושי הרד"ל. ולדעתי הכונה מאחר שהן יושבין ואוכלין ושותין ומשתכרין בסעודת ת"ב, הן יושבין וקוראין קינין וכן יש לתקן לפנינו:

(א) ר' אבין פתח השבעני במרורים. גם זה הוא להלן במדרש איכה פ"ג ט"ו בפסוק הזה, והמסדר מן הפתיחות הביא המאמר עוד הפעם ככאן:

הרוני לענה. (ע) בתשעה באב, ממה שהשביעני בלילי יום טוב הראשון של פסח הרוני בתשעה באב לענה, הוי בלילי יום טוב הראשון של פסח הוא לילי תשעה באב, ועל זה היה מקונן ירמיה איכה ישבה בדד:

פתיחתא יט

רבי אבין פתח: והוא מהשנא עדניא וזמניא (דמילא ב כה). אמר ירמיה לישראל אלו זכיתם הייתם יושבין בירושלים (א) ושותין מי השילוח שמימיו נקים ומתוקים, עכשיו שלא זכיתם הרי אתם גולים לבבל ושותין מי פרת שמימיו עכורין וסרוחין, הה"ד ועתה מה לך לדרך מצרים לשתות מי שיחור ומה לך לדרך אשור לשתות מי נהר (ירמיה' ב יח). אלו זכיתם הייתם יושבים בירושלים ואומרים שירים ומוזמורים לפני הקדוש ברוך הוא, עכשיו שלא זכיתם הרי אתם גולים לבבל וקוראים קינים ונהי, הוי על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון (תהלים קלז ח). איכה ישבה בדד:

פתיחתא כ

(א) רבי אלכסנדר פתח: שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג (תהלים קכ ח) אמר הקב"ה שקדתי להכניס בני לארץ ישראל מיד ואהיה כצפור בודד על גג, מה הצפור מתבודד מוגג לגג ומגדר לגדר ומאילן לאילן ומשוכה לשוכה, כך (ב) כשיצאו ישראל ממצרים היו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת, שנאמר ויסעו ויחנו, וכיון שבאו לארץ סיני (ג) נעשו כולם הומוניא, ויחנו אין כתיב כאן אלא ויחן שם ישראל (שמות יט ג), באותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא הרי השעה שאתן תורה לבני: ד"א שקדתי, אמר הקב"ה שקדתי אני להשרות בכית המקדש לעולם: ואהיה כצפור. מה הצפור הוה בשעה שאתה נוטל גוזלה היא יושבת בדד, כך אמר הקב"ה שרפתי את ביתי והחרבתי את עירי והגלית את בני לבין אומות העולם, וישבתי לי לבדי, איכה ישבה בדד:

פתיחתא כא

(א) רבי אלכסנדר פתח: והצרוע אשר בו הנגע וגו' (ויקרא יג מה). והצרוע זה בית

הערות ותקונים

(א) ושותין מי השילוח שמימיו נקים ומתוקים כו' ושותין כו' ושותין מי השילוח שמימיו עכורין וסרוחין. בפסיקתא רבתי פכ"ח פסקא על נהרות בבל א"ר יוחנן רבנן דרבי פתח בירושל' יוחר ממה שהרג בהם נבוכדנצר הרשע, כשהיו שרוים בא"י לא היו שותים אלא מי נשמים ומימי גוזלים ומימי מעיינות, וכיון שגלו לבבל שחמו מימי פרת ומימי מהם הרבה, ומוצא בילקוט תהלים רמז שי"ד פ"ג על נהרות בבל בשם הפסיקתא רבתי. התחלת המאמר הוא מרבתי פכ"ו פסקא ויהי צעת שפחה האלן, ומן גס ישבנו גס כבינו הוא מפסיקתא רבתי פסקא כ"ח פסקא על נהרות בבל, ומן א"ל נבוכדנצר מה אתם יושבים וזוכים הוא מפל"א פסקא ותאמר יוין. ובמדרש תהלים בזממור קל"ז נוסף שם המאמר שהביא בילקוט מפסיקתא רבתי, כי במדרש תהלים נוסף מן בילקוט מאחד המדפיסים י"ד מוזמורים מן מוזמורים קכ"ב עד סוף מוזמור קל"ז (עיין שם מוזמור קכ"ב הערה א'), ועיין גם בתדב"א רבא פ"ל וכשהגלה אותם נבוכדנצר והגיעו מי פרת ושחו אותם הרגו בהם המים יותר ממה שהרגו בהם הכסדים, ובכ"ז ב"מ בזמקום מי השילוח הגי' שם מימי גיחון:

(א) ר' אלכסנדר פתח שקדתי ואהיה כצפור בודד על גג. מוצא בילקוט תהלים רמז תתנ"ה בשם איכה רבתי. ועיין בפ"י משר"ו במדרש שם: (ב) כשיצאו ישראל ממצרים היו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת, מנילחא יתרו מסכתא דבחדש סוף פ"א וי"ד פ"ט אות ט': (ג) נעשו כולם הומוניא, עיין לעיל פתיחא י' הערה ב'. ובז"ר שם נעשו כולם תנייה אחת וש לתקן הומוניא אחת:

(א) ר' אלכסנדר פתח והצרוע אשר בו הנגע וגו'. מוצא בילקוט תזריע סוף רמז תתקל"א בשם איכה רבתי

המקדש: אשר בו הנגע. זו ע"ז שהיא מטמא כנגע (ב) שנאמר ויהללו את מקדשי ויטמאוהו: בגדיו יהיו פרומים (ויקרא טז). אלו בגדי כהונה: וראשו יהיה פרוע (טז). הוא שנאמר ויגל את מסך יהודה (ישעי' כג ח), (ג) גלי דכסאי: ועל שפם יעטה (ויקרא טז). כיון שגלו ישראל לבין אומות העולם לא היה אחד מהן יכול להוציא דבר תורה מפיו: וטמא טמא יקרא (טז). חורבן ראשון וחורבן שני: אמר ר' יוסי בן חלפתא כל מי שהוא יודע כמה עבדו ישראל ע"ז הוא יודע אימתי בן דוד בא. ואית לן תלתא קראי מסייע ליה, הדיא ופקרתי עליה את ימי הבעלים אשר תקמיר להם (הושע ב יו). תנינא והיה כאשר קרא ולא שמעו כן יקראו ולא אשמע (זכריה ז יג). תליתאי והיה כי (יאמרו) [תאמרו] תחת מה עשה ה' אלהינו לנו את כל אלה ואמרת אליהם כאשר עזבתם אותי וגו' (יחזקאל ט יט). ר' יוחנן וריש לקיש דאמרו תרווייהו. ר' יוחנן אמר יען וביען, מדה כנגד מדה, ריש לקיש אמר אדמתכם לנגדכם זרים אוכלים אותה (ישעי' א ז). כנגדכם זרים אוכלים אותה. (ד) ר' אלכסנדרו שמע לה מהדין קרא כל ימי אשר הגנע בו יטמא [טמא הוא בדרד ישב] (ויקרא יג ט). איכה ישבה בדר:

פתיחתא כב

(א) רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי פתח: הוי מגיע בית בבית (ישעי' ס ח). ר' יוחנן וריש לקיש, ר' יוחנן אמר הוי מגיעי בית בבית מלווה על ביתו [ליטלו], מלווה על שדרו ליטלה, אמר הקב"ה מה אתם סבורין שאתם לבדכם יורשין את הארץ, והושבתם לבדכם בקרב הארץ (טז טז): באוני ה' צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו גדולים וטובים מאין יושב (טז טז ט). (ב) ריש לקיש אמר כזה שהוא צווה באוני של חברו לא באחת אלא בשתים, כך באוני ה' צבאות. אמר ריש לקיש הוי מגיע בית בבית [שדה בשדה יקריבו]. הגעתם חורבן ראשון לחורבן שני, מה חורבן ראשון ציון שדה תחרש, אף חורבן שני ציון שדה תחרש: עד אפס כיקום (טז טז). מי גרם למקום ליחרב, על שלא הניחו מקום שלא עבדו ע"ז, (ג) בתחלה היו עובדין אותו במטמוניות, ה"ד ויאמר אלרי הראית בן אדם וגו' עושים בחושך איש בהדרי משכיתו וגו' (יחזקאל ח יג), וכיון שלא מיהו בידם חזרו להיות עושין אחר הדלת, שנאמר ואחר הדלת ותמוזזה שמת זכרוןך (ישעי' מ ח), (ד) וכיון שלא מיהו בידן, חזרו להיות עושין על הגנות, שנאמר ואת המשתחיים על

הערות ותקונים

רבתי עד וטמא טמא יקרא חורבן ראשון וחורבן שני: (ב) שנאמר ויהללו את מקדשי ויטמאוהו. וכן מובא בדפוס ראשון. אין זה לשון הכתוב וליתא בכ"י ב"מ וכן ליתא בילקוט סס. ואולי מ"ל את מקדשי טמאת כל סק ז"ך (יחזקאל ה' י"ח): (ג) גלי דכסאי. מובא בערוך ערך דכסו וז"ל צמגלת איכה בענין רבי אלכסנדרו פתח ויגל את מסך יהודה גלי דכסאי, והביא זה בין בהלמוריס מלשון דוכוס כלומר גלו הסרים והעשירים, ולדעת הרב הגדול צעל ערוך השלם פי' גלי דכסאי מגלה מה שהיה מוכסה ע"ס: (ד) ר' אלכסנדרו שמע לה מהדין קרא כל ימי אשר הגנע בו יטמא. הכוונה לסיפא דקרא עומא הוא בדרד ישב ממוזן למחנה מושבו על שבעדו ע"ז שטמא כנגע, וזה איכה ישבה בדרד, והובא כל הדרשה על סס הסיים הזה:

(א) ר' יהושע דסכנין בש"ר לוי פתח הוי מגיע בית בבית. מובא בילקוט ישעי' רמז רס"ח צסס איכה רבתי. והגוי' סס ר"ס דסכנין צסס ר' לוי מ"ל ר' יהושע דסכנין וכן הוא לנכון גם בכ"י צריטיס מוזעאוס. והגלות ר' יוחנן וריש לקיש ר' יוחנן אמר ליתא סס, וכן ליתא בכ"י ב"מ רק הגוי' ר' יהושע דסכנין צסס ר' לוי פתח הוי מגיעי בית בבית, מלוה על ביתו מלווהו על שדרו ליטלה: (ב) ריש לקיש אמר כזה שהוא צווה באוני של חברו לא באחת אלא בשתים, בילקוט סס הגוי' אמר ר"ס בן לוי מוי שהוא צווה [בשחן של חברו לא באוני אחת הוא צווה] שמה צווה הוא בשתים, והכא באוני ה' צבאות, ואין ספק שז"ל א"ר שמעון בן לקיש והוא כמו ריש לקיש לפניו והי' כתוב ב"ר"ל רשב"ל והגוי' המדפיס ר"ס בן לוי. ובכ"י ב"מ הסרים הגלות ר"ל אמר כזה שהוא צווה באוני של חברו לא באחת אלא בשתים כך באוני ה' צבאות: (ג) בתחלה היו עובדין אותו במטמוניות. מובא בילקוט יחזקאל רמז שמ"ח צסס איכה רבתי: (ד) כיון שלא

הגנות לצבא השמים (פס'ס א ט), וכיון שלא מיהו בידן, חזרו להיות עושין בנגות, שנאמר זוכחים בנגות (יש' סו ג), וכיון שלא מיהו בידן, חזרו להיות עושין בראשי ההרים, שנאמר על ראשי ההרים יובחו ועל הגבעות יקמרו (ישע' ד יג), וכיון שלא מיהו בידן, חזרו להיות עושין בשדות, שנאמר גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי (יש' יג יג). (ה) ר' יודן ור' איבו ור' מבי בשם ר' יאשיה אמרי על כל תלם ותלם היו מעמידין צלם. (ו) ר' פנחס ור' חלקיה בשם ר' הושעיא אמרי היה אחד מהן חורש שדהו (ז) לוכסון מעמיד צלם באמצע כדי שיהו ראשי תלמים מראין לה, וכיון שלא מיהו בידן, חזרו להיות עושין בראש ההרים, שנאמר אל כל ראש דרך בנית רמתך (יחזק'ל טו כה), וכיון שלא מיהו בידן, חזרו להיות עושין ברחובות, שנאמר ותבני לך גב ותעשה לך רמה בכל רחוב (יש' סג נד), וכיון שלא מיהו בידן, חזרו להיות עושין בעיירות, שנאמר כי מספר עריך היו אלהיך יהודה וגו' (ישע' יג יג), וכיון שלא מיהו בידן, חזרו להיות עושין בחוצות, שנאמר ומספר חוצות ירושלים שמתם מזבחות לבשת מזבחות לקמר לבעל (יש' סג), עד אימתי, עד שהכניסוה לבית קדשי הקדשים, שנאמר סמל הקנאה הזה בביאה (יחזק'ל ח ט), מהו בביאה, (ח) א"ר אחא הא בייה בייה תותבא מפני מארי ביתא, א"ר ברכי' כי קצר המצע מהשתרע (יש' נח ט), (ט) מהו מהשתרע, שתריע לקבל אשה ובעלה וריעה: והמסכה צרה כהתכנס (יש' סג). עשיתם מסכה צרה לאותו שכתוב בו כונס כנד מי הים (פס'ס ג ז), כיון שחטאו גלו, וכיון שגלו התחיל ירמיה' מקונן עליהם איכה:

פתיחתא כג

(א) רבי יהושע דסבנין בשם ר' לוי פתח: וזכור את בוראיך בימי בחורותיך (קה'ס י ב). אמר שלמה לישראל זכור את בוראך זכרו את בוראכם עד שבחורותיכם קיימות, עד שברית כהונה קיימת, שנאמר ובחור אותו מכל שבמי

הערות ותקונים

מיהו בידן חזרו להיות עושין על הנגות עד וכיון שלא מיהו בידו חזרו להיות עושין בנגות חסר בילקוט ובכ"י צ"מ חסר וכיון שלא מיהו חזרו להיות עושין בנגות שהשמיים המעתיק מן וכיון עד וכיון: (ה) "ר' יודן ור' איבו ור' עבי בש"ר יאשיה אמר" זה חסר בילקוט גם ליתא בכ"י צ"מ: (ו) ר' פנחס ור' חלקיה בש"ר הושעיא, ובכ"י צ"מ. וזילקוט סג בש"ר יאשיה בש"ר הושעיא: (ז) לוכסון. הוא כמו באלכסון. ובכ"י צ"מ גם בילקוט חסרה המלה הזאת: (ח) א"ר אחא הא בייה בייה תותבא מפני מארי ביתא. וכן הוא בילקוט יחזקאל סג רמז סמ"ח ויילקוט ירמיה' רמז סמ"ו הביא בשם מדרש אלה הדברים רבה ר' אחא אמר בייה בל לעולם תותבא מפני למרי ביתא, והוא במדרש דב"ר פ' ואתהין אות כ', ולפנינו א"ר אחא הא בייה רבה לעולם תותבא מפני לבעל הבית ע"כ, והי' כתוב תותבאי מפני למרי ביתא, ואח"כ הניגו המדפיסוס התושב מפנה לבעל הבית, ובמדרש וי"ר סוף פ"ו א"ר אחא בייה בייה תותבא מפני למרי דביתיה, ופי' הו' התושב והוא גר שתישב, מפנה מנרס, למריה דביתא ללדון הבית, ובכ"י צ"מ המאמר משושב א"ר אחא הו' תותבא מפני אריה מבייתא וצ"ל הא בייה תותבא מפני מריה מבייתיה: (ט) מהו מהשתרע, שתריע לקבל אשה ובעלה וריעה. בילקוט יחזקאל סג מלת "שתריע" ליתא ובזו"ר סג סוף פ"ו אין המטה יכולה לקבל אשה ובעלה וריעה כאלה ואלו צ"ל שתי רעים, עיין יומא פ' ע"ג וברש"י סג:

(א) ר' יהושע דסבנין בשם ר' לוי פתח וזכור את בוראך. מקור המאמר הוא במדרש קהלת רבה פ"ב ס' וישב העפר. ושם הגי' ר' יהושע בן לוי פתח קריה צמקש. והמסדר מן הפתיחות, לקח כ' המאמר אשר מקומו בקה"ר ושם נדרש על הכתוב וזכור את בוראך (קהלת י"ב א') והביאו לכאן, והוא עד והוא מזכיר עון להתפשט זה עונו של זכרי'. ומן רוח לבשה את זכרי' בן יהוידע הכהן ויעמוד מעל לעם הו' מקה"ר פ"י פסוק אם רוח המושל תעלה, ושם צפתיחא איתא וכיון שעלה מצודנדר התחיל הסג תוסס אמר מה טיבו של זה כו' עד ערך וסדר פרדשנא לביתו ואגייר השמיים המסדר את לשון המדרש ק"ר המתחיל אמר לן אמרו לי מה טיבו של דם זה אמרו לו זה דם פרים כו' עד מיד נתמלא הקב"ה רחמים ונצל במקומו והמסדר הביא כמו שהוא בצבלי גיטין כ"ז ע"ב סנהדרין כ"ז ע"ב ע"ג. ואח"כ מדרש איכה) **בית** 2. מתחיל

ישראל לי לכהן וגו' (ש"ב ז כח), (ב) עד שהברית לוייה קיימת, שנאמר כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך וגו' (דברים יח ט), עד שברית מלכות בית דוד קיימת, שנאמר ויבחר בדוד עבדו (יואלס עה ט), עד שברית ירושלים קיימת, שנאמר העיר אשר בחרתי בה (מ"א יא זג), עד שברית בית המקדש קיימת, שנאמר ועתה בחרתי והקדשתי את הבית הזה להיות שמי שם עד עולם (דברים ז עז), עד שאת קיימת, שנאמר כך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגולה (דברים ז ו): עד אשר לא יבאו ימי הרעה (קבלת סס). אלו ימי הגלות: והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ (קבלת סס). לא טובה ולא רעה: עד אשר לא תחשך השמש (סס ט). למלכות בית דוד, דכתיב ביה וכסאו כשמש נגדי (תהלים פט לו): [והאור והירה והכוכבים (קבלת סס)]. והאור זו התורה, שכתוב בה כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו כג): והירה זו סנהדרין, (ג) (דתינא) [דתנן] סנהדרין היתה כחצי גורן עגולה: (ד) והכוכבים. אלו הרבנים, דכתיב ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד (דניאל יב ג): ושבו העינים אחר הגשם (קבלת סס). את מוצא שכל הנבואות הקשות והרעות שנתנבא עליהם ירמיה לא באו עליהם אלא לאחר חורבן בית המקדש: ביום שזועו שומרי הבית (קבלת סס ג). אלו משמרות כהונה ולויה: והתעוה אנשי החיל (סס). אלו הכהנים. א"ר אבא בר כהנא עשרים ושנים אלף ליום הניף אהרן ביום אחד, שנאמר וינף אהרן אותם תנופה לפני ה' (במדבר ח כח). א"ר חנינא המוראה הוה דבר קל הוא, (ה) והיה הכהן זורקה על הכבש שלשים ושתים אמה לאחורי ידיו: ובטלו המוחנות (קבלת סס). (ו) אלו משניות גדולות, כגון משנתו של ר' עקיבא, ומשנתו של ר' אושעיא, ומשנתו של בר קפרא: כי מעטו (סס). זו התלמוד (ז) שהוא כלול בהם: והשכו היראות (סס). את מוצא כשגלו ישראל לבין אומות העולם לא היה אחד מהם יכול (ח) לזכור את תלמידו: וסגרו דלתים בשוק (סס ט ז). (ט) אלו דלתות נחושתא בר אלנתן שהיו פתוחין לרוחה: בשפל קול המטחנה (סס). על ידי שלא נתעסקו בדברי תורה. אמר

הערות ותקונים

מתחיל בפתיחה וינאך השקד זו נביאתו של ירמיה הוא ג"כ מן קב"ר פ"ב ס' וישב העפר עד סוף הפתיחה הוא מקב"ר סס עד והרות תשוב אל האלטים זה רוח הקודש. רק בפתיחה הסיום הוא משונה מן קב"ר ע"ש. וראיתי כי המאמר מהפתיחה מוצא ברש"י קבלת י"ב ו' בשם מדרש איכה וזילקוט קבלת רוח התקפ"ס ג"כ בשם מדרש איכה: (ב) עד שהברית לוייה קיימת, שנאמר כי בו בחר ה' אלהיך מכל שבטיך זה כתוב אלל כהנים, ויש להגיה כי בס צחר ה' (ד"ה ט"א ז) ועיין צפי' מהר"ו ובהדוסי הרש"ש: (ג) דתינא סנהדרין היתה וכו' ז"ל דתנן והוא משונה סנהדרין פ"ד מ"ג, ור"ל דלתות הלבנה בהתחדשה סביב דלתות חלי גורן עגולה. זה הסוף המסודר מהפתיחה ובקב"ר סס הגי' וירח זה סנהדרין דכתיב כירח יטון עולם: (ד) והכוכבים, אלו הרבנים. בקב"ר סס אלו תלמידי חכמים, והרד"ל כתב אפשר ז"ל אלו מצדיקי הרבים: (ה) והיה הכהן זורקה על הכבש שלשים ושתים אמה לאחורי ידיו. בקב"ר והיה הכהן מניין ומטלו צלחת ידו וזורקו לאחורי הכבש ז"ל אמה לאחורי ידיו. וברש"י קבלת סס הביא בפירושו כל המאמר מהמדרש איכה והגי' יותר משלשים אמה, ועיין זבחים ס"ד ע"א וברש"י סס ועיין בהדוסי הרש"ש: (ו) אלו משניות גדולות כגון משנתו של ר"ע ומשנתו של ר' אושעיא ומשנתו של בר קפרא. יש לתקן שז"ל ומשנתו של ר' חייא ורבי אושעיא וכו' לל לנכון ככ"י ז"מ וכן הוא במדרש קב"ר סס וכן במדרש חיות פ"ח ס' אהנאך איתא כגון משנתו של ר' חייא רבה ומשנתו של ר' אושעיא ושל בר קפרא ומשנת ר"ע. וכן בפסקותא דר"ל פסקא איכה (קכ"ב ע"א) כגון משנתו של ר' חייא ומשנתו של ר' אושעיא ומשנתו של בר קפרא והערותיו סס בהערה ס' צירושלמי סוף הוריות ראיתי אלו משניות גדולות כגון משנתו של ר' חייא, ומשנתו של ר' אושעיא ומשנתו של בר קפרא יש לתקן של ר' חייא במקום ר' חוניה והמאמר הוא מירושלמי נשנה גם בקב"ר פ"ו פסק איש אשר יתן לו האלטים נאמר לנכון אלו משניות גדולות כגון משנתו של ר"ע ומשנתו של ר' חייא ושל ר' אושעיא ושל בר קפרא: (ז) שהוא כלול בהם, בקב"ר שבלול בהם וכן יש לתקן לפינו: (ח) לזכור את תלמידו. ככ"י הגי' לנסור תלמודו וכו"ה גם בקב"ר סס לנסור את תלמודו: (ט) אלו דלתות נחושתא בר אלנתן שהיו פתוחין לרוחה. בקב"ר איתא נחשתא בית אלנתן וכתב סס הרד"ל ז"ל בת אלנתין והיא אמו של יהויכין, כמ"ש ושם אמו נחשתא בת אלנתן מירושלים (מ"ב כ"ד ח'), והיה קבלה צידם שהיו דלתות ביתה פתוחים לרוחה. וראיתי בסדר"ד (אות א') דף כ"ו ע"א) אלנתן דלתותיו היו פתוחות לרוחה מדרש רבה איכה בפתיחה עכ"ל וזה עשוי, גם לא ידע כי גם נחשתא הוא שם פרטי ולא הביאו

ר' שמואל בר נחמן (י) נמשלו ישראל כטוהנות, מה הטוהנות אינן בטלות לעולם, אף ישראל אינן בטלין מן התורה לא כיום ולא בלילה, שנאמר והגית בו יומם ולילה (יסעף א ה): ויקום לקול הצפור (קמ"ט ס). זה נבוכדנצר הרשע. (יא) אמר רבי (לוי) (יב) שמונה עשרה שנה (יג) היתה בת קול יוצאת בפלמין של נבוכדנצר ואומרת עבדא בישא זיל חרב ביתה דמך, דכניה לא שמעין ליה: וישחו כל בנות השיר (ס). שעלה וביטל השיר מבית המושתה, הה"ד בשיר לא ישתו וין (שע"י נד ט): גם מגבוה ייראו (קמ"ט ס ס). מגבוהו של עולם נתירא אמר לא (יד) בעי אלא מצמצמא יתי למועבד לי כדעבד לסבי: והתחתים בדרך (ס). (יד*) ר' אבא בר כהנא ור' לוי ר' אבא בר כהנא אמר חתיתה של דרך נפלה עליו. ר' לוי אמר (טו) התחיל מחבי חביים בדרך, (טז) כי עמד מלך בכל (יז) אל אם הדרך (יחקאל כא טו). על אמא דכצילה: בראש שני הדרכים (ס). שהיא מתווכחת בין שני הדרכים, אחת הולכת למדבר, ואחת הולכת לירושלים: לקסם קסם (ס). התחיל קוסם קסמים: קלקל בחצים (ס). התחיל לקלקל בחצים, (יח) לשמה של רומי ולא עלתה, לשמה של אלכסנדריא ולא עלתה, לשמה של ירושלים ועלתה לו. ורע זרעות ונטע נטיעות לשמה של רומי ולא עלתה לו, לשמה של אלכסנדריא ולא עלתה, לשמה של ירושלים ועלתה לו וצמחו. (יח*) הדליק נרות ופנסים לשמה של רומי ולא האירו, לשמה של אלכסנדריא ולא האירו, (יט) לשמה של ירושלים והיו מאירין: שאל בתרפים (ס). בע"ז שלו, הד"א ואון ותרפים הפצר (ש"א טו כג): ראה

ה ערות ותקונים

הביאו: (י) נמשלו ישראל כטוהנות, צק"ר סס נמשלו דברי תורה כטוהנה, וככ"י צ"מ גני' נמשלו ישראל כטוהנות הרחיס מה ריחיס אינה בטלה לא כיום ולא בלילה כך דברי תורה והגית בו יומם ולילה. נראה ש"ל נמשלו דברי תורה כטוהנות הרחיס: (יא) אמר רבי, תקנתי אמר ר' לוי כמו שהוא בכ"י צ"מ ובקס"ר סס, וכן נשנה המאמר בש"ט מומור ע"ט אות ב' וגם סס הגי' א"ר לוי וכמו שהעירתי סס בהערה כ"ז ומונח בילקוט קהלת בשם מדרש איכה רבתי. וגם הוא הביא א"ר לוי: (יב) שמונה עשרה שנה. כדכתיב היא השנה עשרה שנה לנבוכדנצר (ירמיו' ל"ב א'), וכל ה"ח שנה היתה בת קול מברוח בפלמין שלו, ועיין בס' מבר"ו שכתב היה שנה התחילו בשנה ד' ליהויקיס שמלך י"א שנה, וכן לדקויה י"א שנה הרי כ"ב שנה, ושנת ד' ליהויקיס עד שנת יו"ד לדקויה הרי י"ח שנה: (יג) היתה בת קול יוצאת בפלמין של נבוכדנצר, בקס"ר סס בת קול מברוח ומנפסת על נבוכדנצר. ובש"ט סס, היתה בת קול מברוח לתוך ביתו של י"ג: (יד) בעי אלא מנפסתא יתי למועבד לי כדעבד לסבי. הערוך ערך אס ב' הביא המאמר הזה ולא פירשו, ולפי הנראה הוא מלשון אמנם שפי' דחיקה, והרב צעל ערוך השלם פי' רודף וכושג: (יד*) ר' אבא בר כהנא ור' לוי, ר' אבא אמר חתיתה של דרך נפלה עליו כקס"ר סס נמשנו המלות, ר"א ב' א' לוי ר' אבא אמר: (טז) התחיל מחבי חביים. בקס"ר סס התחיל מתאוה תוואיס דרך, ובמדרש וי"ר פי"ה א' ח' . והתחיס ר' אבא ור' לוי, ר' אבא אמר חתיתה של דרך נוסל עליו, ור' לוי אמר התחיל מתאוה תוואיס אמר עד חתר פלן אית לי מהלך, בחתר פלן לית לי מהלך, והערוך ערך תוה הביא המאמר מו"י גורס מתוה תוואיס, והביא תר' ויהרד יחק הרדה ותוה יחק חיוהא, וא"כ הוא מלשון פחד וחרד, ואפשר שפי' עשה סימן ורושם מלשון והתוית הו (יחקאל ט' ד): (טז) כי עמד מלך צבל אל אם הדרך. הילקוט בקהלת ור"י רמו תקס"ט הביא המאמר מן מדרש איכה כמו שהעירתי לעיל הערה א' וסיים והתחיתם בדרך ר' אבא ור' לוי, חד אמר חתיתה של דרך נפלה עליו, ורבי לוי וינאך השקד הו' צביתחו של רימ' כו', אחרי המלות ור' לוי חסר מאמר גדול גם דברי של ר' לוי, והמאמר וינאך השקד הוא המאמר שלאחריו במדרש איכה סס, ויש להשלים בילקוט המאמר מו"י לוי. והמאמר שלאחריו במדרש עמוד מלך צבל אל אם הדרך הביא הילקוט ביחקאל רמו שס"א לכן לא העתיקו פה פסם שנית: (יז) אל אם הדרך על אמא דכצילה. בקס"ר סס על אם הדרך על אם דכצלי, ופי' על יד הדרך שמתפלג ופורש דרך זה לכאן ודרך זה לכאן והוראת צל כמו פלל, ורואיתו בילקוט יחקאל סס על אמה דעלמה יש לתקן אמא דכצלה. מן ב' נעשית ג וכן צ נעשית ע שדומים קת בחבניהם. והמ"כ הביא צעל אות אמר פי' שהוא סס עיר ואין זכר מזה בזאת אמת רק הביא סס בילקוט כתוב על אמה דעלמה: (יח) לשמה של רומי כו' לשמה של אלכסנדריא. כ"ה גם בקס"ר ומונח בילקוט יחקאל סס, אצל בש"ט. צמוזר ע"ט הגי' מלמד שהיה זורק החץ לשם אנטיוכיה, או לשם זור, או לשם לודקייא, והיה החץ נשבר וכשהיה יורה חץ לשם ירושלים לא נשבר: (יח*) הדליק נרות ופנסין. פסם ידוע בצ"י עששית: (יט) לשמה של ירושלים והיו מאירין. בקס"ר מנאח אח"י הניף ספינות צהר פרת לשמה של רומי ולא הלכו לשמה של אלכסנדריא ולא הלכו לשמה של ירושלים והלכו

בכבד (יחזקאל טז) (ב) אמר רבי [לוי] (כא) בהדין ערבאה דהוה נכים אימרא וחמי בכבדא : בימינו היה הקסם ירושלים (יחזקאל טז כז) . גראין הוה קסמיא על ירושלים בימינו : (כב) לשום כרים (טז) . פלימרכום : (כג) לפתוח פה ברצה (טז) . ספקלמרים : (כד) להיום קול בתרועה (טז) . סרפינוס : (כה) לשום כרים על שערים (טז) . מירונין : (כו) לשפוך סוללה (טז) . אבני בלימרכוס : (כז) לבנות דייק (טז) . כבשים (וכולם) : והיה להם כקסם שוא בעיניהם, שבעי שבעות להם (טז טז כח) . אמר יחזקאל לישראל אלו זכותם הייתם קוראין בתורה (כח) שהיא נדרשת שבעה משבעה, ועבשיו שלא זכותם הרי נבוכדנצר בא למקסם עליכם שבעה משבעה . הה"ד שבעי שבעות להם : והוא מוכיר עון להתפש (טז) . זה עונו של זכרי' : (הה"ד) (כט) ורוח אלהים לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן ויעמוד מעל לעם (דס"ג נד ט) . (ל) וכי מעל ראשי העם היה דאת אמר מעל לעם, אלא שראה עצמו גבוה מכל העם, (לא) חתן המלך

הערות ותקונים

והלכו . וזה ליתא גם זילקוט יחזקאל טז : (ב) אמר רבי כהדין ערבאה . תקנתי אמר רבי לוי כמו שהא בכ"י ז"מ וזקף"ר טס וזילקוט יחזקאל טס : (כא) כהדין ערבאה דהוה נכים אימרא וחמי בכבדא . פי' עברני הזה ששוחט כשב ורואה בכבד דרך נוחות וקסס אס ילתיחו מעשיו אס לא : (כב) לשום כרים, פלימרכוס . נדפוס ראשון מן המדרש כתוב בטעות פיילי מרסוס . ותקנתי פי"ל המ"כ, ובק"ר טס לשום כרים ולורקם בטעות, ומוצא לנכון זילקוט יחזקאל טס כשם מדרש איכה רבתי . וגם מוצא בערוך ערך פלימרכוס ו"ל זמנילת איכה [ז"ל זרים מנילת איכה] לשום כרים פלימרכוס ענין שלטון, ותבז המוספי פי' זל"ל πικραμεναι סר זכא (אברפסעלדהטער) ועיין פסיקתא פסקא טובה הערה ל"ט והבאתי את אשר העירוני בשרון ח"ג ז' ק"א על דברי הכפרי האזינו פסקא תמונת בקר , עם חלב נליות [ז"ל כרים] אלו בלים רקים שזכ"ל פלימרכוס והוא כמו דרשת המדרש איכה שלפנינו : (בג) לפתוח פה ברצה . ספקלמרים . זכ"י ז"מ בטעות ספיק לומרין ונפרדה המלה וז"ל ספיקליטורין . ובק"ר ספקלמרים וזילקוט יחזקאל ספקלמרים, והמלה ידוע spiculator ממונה להרוג מחוייבי מיתה מלכות (שארפריטער) כמו שהביא גם העוספי : (כד) להיום קול בתרועה, סרפינוס . סרפינוס . ז"מ מירונים ונקבא בחסר וז"ל להרים קול בתרועה [סרפינוס . לשום כרים על שערים] מירונין, ובק"ר טס להרים קול [בתרועה] בסרפינוס, וזילקוט טס הגי' סלפינוס, והערוך ערך סלפינוס הביא וז"ל זרים מנילת איכה להרים קול בתרועה סלפינוס, ס"א סלפינוס פי' כן [נקרא] תרועה זל"י . וגם המוספי כתב כן נקרא סלפינוס התוארה, והתרועה זל"י σαλπικα, וכן זל"ר salpings ובפסיקתא דר"כ הערה מ' הארכתי בזה ע"ס וגם מ"ס בשרון ח"א משנת תרט"ז ז' 30 : (כה) לשום כרים על שערים, מירונין, ובק"ר טס עשה בקרומין, וזילקוט יחזקאל טס מירונים וזכפוס ראשון על מדרש איכה בטעות לשום כרים על שערים, שריתים, ותקן המ"כ ז"ל מירונין ופי' שרים, והערוך ערך ג' הביא וז"ל זרים מנילת איכה לשום כרים על שערים מירונין ענין שרים הן . ונוסחא קרקומין זק"ר עינו מזור והרב צבל ערוך השלם בערך זקס הביא כן השצעים זקיס העתיקו כן כרים זיחזקאל טס : (כו) לשפוך סוללה אבני זבימטרוס . זכ"י ז"מ ובק"ר טס אבני זבמטרוס וז"ה זילקוט יחזקאל טס ועיין בפסיקתא דר"כ פסקא ויהי בחגי היללה הערה ז"ל ובתנחומא זא הערה כ"ו והבאתי דברי המוספי זל"י ורומי βαλιστα βαλλιστα כלי מלחמה אשר בו מורים אבנים ותחיתות לרדות החומות ולכרוט המצודים . ועיין גם בערוך השלם : (כז) לבנות דיק כבשים . זכ"י ז"מ . ובק"ר כבשין . ומוצא בערוך ערך כבש וז"ל, זרים מנילת איכה ולבנות דיק כבשין, ויפה העיר טס המוספי מין כלי מלחמה עשוי לרדות חומות, ולו ראש כמו חיל וכבש מנגח, וכן קוראים לו הוונים ורומיים זלשונס . ועיין מה שהעירוני בפסיקתא דר"כ פסקא ויהי בחגי היללה הערה ז"ל . ובעל מ"כ במדרש איכה טס כתב כבשים מדרגות וסולמות עשויים מעץ או מעפר להלחם ממנו על העיר, ועלם מומו ורואת המלה, וחשב שפי' כבשים מלגש כבש שפי' מדרגות וסולמות . והנה לפיטו כתב בפתיחה כבשים וכולם, מלת ״כולם״ אין לה הבנה כלל גם ליתא בכ"י ז"מ, ואין ספק אלפי שאחד המעתיקים הגיב בגליון ״כולם״ לפרש מלת כבשים ואח"כ הוצא פימיה ונעשית בטעות ״כולם״ : (כח) שהיא נדרשת שבעה משבעה . הכוונה עפי' דרשתם בפסיקתא דר"כ פסקא פרה (ז"ל ע"ב), מזוקק שבעתים שהיו יודעים לדרוש את התורה מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא ודרוש שבעתים ז' פעמים ז' שש מ"ט וע"ס בהערה כ"ח : (כט) והוא מוכיר את זכריה וגו' וכי מעל ראשי העם היה . האולת הה"ד הסגריה כי מויתרות הן . ומן ורוח לבשה את זכרי' מתחיל מאמר בפני עמנו . ובק"ר פי"ב אשר כל האמורר מהתחלת הפתיחה עד המאמר הזה לקוח משם ליתא זה רק לקוח מוקף"ר פי"י ססוק אס רוח המושל : (ל) וכי מעל ראשי העם היה . מוצא זילקוט דברי הימים רמו אלף טס איכה רבתי : (לא) חתן המלך . אביו ויהודע היה חתן המלך היורס . דה"ב כ"ב ז"א . והיה

ובחן גדול ונביא ודיין, התחיל מדבר גדולות, הח"ד ויאמר להם כה אמר האלהים למה אתם עוברים את מצות ה' ולא תצליחו כי עזבתם את ה' ויעווב אתכם, (סס ט) [מיד] ויקשרו עליו וירגמוהו אבן וגו' (סס טס טז), (*לא) (ולא נהנו בדמו לא כדם הצבי, ולא כדם האיל, דכתיב ושפך את דמו וכסהו בעפר (ויקרא י"ג), כרם הכא [כי דמה בתוכה היה] על צחיח סלע שמתהו לא עפכתהו על הארץ לכסות עליו עפר (יחזקאל כ"ד ז), כל כך למה, להעלות המה לנקום נקם נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות) (סס טס טז). (לב) ר' יודן שאל לר' אחא היכן הרגו ישראל את זכריה בעזרת נשים או בעזרת ישראל, אמר ליה לא בעזרת נשים ולא בעזרת ישראל, אלא בעזרת כהנים, ולא נהנו בדמו לא כדם הצבי ולא כדם האיל, דכתיב ביה ושפך את דמו וכסהו בעפר (ויקרא י"ג) וברם הכא על צחיח סלע וגו' (יחזקאל כ"ד ז) כל כך למה להעלות המה לנקום נקם נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות (סס טס טז): (לג) שבוע עבירות עשו ישראל באותו היום, הרגו כהן ונביא ודיין ושפכו דם נקי, וחללו את השם, וטמאו את העזרה, (לד) ויום השבת ויום הכפורים היה, (לה) וכיון שעלה בכוראדן התחיל הדם (לו) תוסס, אמר להם מה שיבו של דם זה אמרו לו דם פרים ואילים וכבשים שהיינו שוחטין, מיד שלח ואייתו דמו ובהים ולא אידמו ליה, אמר להם אין אמריתו מוטב, ואם לאו סריקנא לבשריייהו דהנהו אינשי במסרקי דפרולא, אמרו ליה מאי נומא לך נביא הוה דהוה מוכח לן קמינן עליה וקמלינן, והא כמה שני דלא ניח דמיה, אמר להו אנא מפייסנא ליה, אייתי קומיה סנהדרי גדולה וסנהדרי קטנה וקמלינהון, עד שהגיע דמם לדמן של זכרי, לקיים מה שנאמר פרצו ודמים בדמים נגעו (סס ט ז), ועדיין הדם תוסס, אייתי בחורים ובתולות וקמל עילויה, ולא נח, אייתי תינוקות של בית רבן וקמל עילויה, ולא נח, אייתי שמונים אלף פרחי כהונה וקמל יתהון, עד שהגיע דמם לדמו של זכריה, ועדיין היה הדם תוסס, אמר זכריה וזכריה כל טובים שבחם איברתי, ניהא לך דליכלינהו לכולהו, כדאמר ליה הכי מיד נח, בההיא שעתא הרהר לעשות תשובה בנפשיה ואמר, ומה אם על נפש אחת כך, ההוא גברא דקמל כל הנהו נפשתיא על אחת כמה וכמה, (לז) ערק ושדר פרדשנא

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

והיה הוא בן חתן הנלך וכן אביו והיודע היה כהן הגדול: (לא*) ולא נהנו בדמו עד לבלתי הכסות, הסגרתו כי מותרות הן ונשחטו ונבדלו מנאמר שלחרי, וליחא גס בקה"ר שס פ"א אשר נמשע נובע המאמר: (לב) ר' יודן שאל לר' אחא היכן הרגו את זכריה גם זה הוא בקה"ר שס פ"א ושנסע לעיל בפתוחא ה' וכן להלן בגוף המדרש פ"ב ב' ופ"ד י"ב ונובע מן פסיקתא דר"ב פסקא איכה (קכ"ב ע"א) ושנסע גם בירושלמי תענית פ"ב ה"ה (דף ס"ט ע"א), ומוצא בילקוט יחזקאל רמז סס"ד בשם הפסיקתא, והוא בילקוט שם עד ובלע במקומו. ומן כיון שראה נבוכדנצר כך אמר בלבו עד גר דקס היה, הוא מנמרא גיטין כ"ז ע"ב סנהדרין כ"ו ע"א וחסר ה'גון. ויש להעיר בפתוחא ה' ממלאה רק התחלת המאמר ולא הממשך ולכן לא יפה עשה המעתיק בכ"י ב"מ שהביא ר' יודן שאל לר' אחא היכן הרגו את זכריה בעזרת נשים וכיס וכו' כדלעיל. ובאמת שמה לא ממלאה הממשך, והם המעתיק על עמלו והשמיט כולו ובמקום שאמרו להאריך חין רשאי לקרר, ומתחיל בכ"י ב"מ מן וינאך השקד: (לג) שבוע עבירות עשו ישראל באותו היום גם זה הוא בירושלמי ובפסיקתא שם ובמדרש איכה פ"ב ב' ופ"ד י"ב, ובמדרש קבלת פ"י שם הוא בסוף המאמר כי באמת הוא ממאמר מוסגר: (לד) ויום השבת ויום הכפורים היה כ"ה גס בקה"ר שס ובאיכה רבתי שם וכ"ה בירושלמי, אבל בפסיקתא שם איחא ויום כפור היה שחל להיות בשבת. בירושלמי ומדרש מונה שבת וי"ב לפני עבירות אבל בפסיקתא הולך להסויף גם חלול השם למלא ממסר שבע עבירות יען כי חושבת י"ב שחל להיות בשבת לעצרה אחת לפי שו"ב אינו חלול צברת ושבת סקילה ובכלל מאח"כ מנה, כמו שכתב ה"פ"ע: (לה) וכיון שעלה בכוראדן התחיל הדם תוסס עד ערק ושדר פרדשנא לביתי' ואגניר, הביא המסדר מהפתיחה עפ"י לטון הבבלי גיטין כ"ז ע"ב וסנהדרין כ"ז ע"א. אבל בקה"ר שם ובירושלמי ובפסיקתא הוא בסגנון אחר כמו שהעירתי בפסיקתא שם הערה ס"י. והנה, המאמר הזה ממלא ג"כ בגוף המדרש איכה פ"ב ב' פסוק בלע ה' ופ"ד י"ב פסוק מתחלת נביאיה ובכ"י אשר לפני נמשע המאמר מפ"ב עיין שם הערה קט"ו, ונשאר בפ"ד י"ג וסס הוא כמו שהוא בירושלמי ובפסיקתא, אבל במדרש איכה המדרש עשו המדפיסים כראשם וערבנו יחד לטון בירושלמי עם לטון הבבלי עיין שם בפ"ד הערה ע"ב: (לו) תוסס. פי' מתמזין ורותח (נעברתין) ורגי' בדלו"ל: (לז) ערק ושדר פרדשנא

לְבֵיתָהּ וְאֶגְיִיר: (לח) וַיִּנְאֵץ הַשֶּׁקֶד (קבלת ס). זו נבואתו של ירמיה', הה"ד ויאמר אלי מה אתה רואה ירמיהו ואומר מקל שקד אני רואה (יכמי' א יב), א"ר אלעזר מה סימנו של שקד זה, (למ) מושעה שהוא מציץ עד שעה שהוא גומר כ"א יום, (ב) כך מ"ז בתמוז עד תשעה באב כ"א יום: ויסתבל החגב (קבלת ס). זה צלמו של נבוכדנצר, דכתיב נבוכדנצר עבד צלם די דהב רומה אמין שתין פתיה אמין שית (דניאל ג' א). (מא) א"ר יוחנן כל דרומיה אמין שתין ופתיה שית מי יכיל קאים אם אין עוביו שליש רומו אינו יכול לעמוד, ואת אמר אקימה בבקעת דורא (ס ס), (מב) א"ר לוי כקנה היו מעמידין ליה והוא נופל, מעמידין אותו והוא נופל, עד היכן, ר' הגי בשם ר' יצחק אמר עד שהביאו כל כסף וזהב שהוציאו ממצרים (מג) ושפכו דימוס על רגליו, לקיים מה שנאמר כספם בחוצות ישליכו וזהבם לנדה יהיה (יחזקאל ז יט): (מד) ותפר האיבונה (קבלת ס). זו זכות אבות: (מד*) כי הולך האדם אל בית עולמו (ס). (מה) מבבל היו נשים חזרו: ושכבו בשוק הסופדים (ס). זו גלות יבניה, (מו) את מוצא בשעה שירד נבוכדנצר מירושלים וגלותו של צדקיהו בידו, יצתה גלותו של יבניה (מז) מכוסים שחורים מבפנים ולבושים לבנים מבחוץ, והיו מקלסין לקראתו, (מח) נקמה ברבריה והוון שאלין מה עביד באבא, מה עביד באחא, מה עביד בכרי, ואינון אמרין ליה, אשר למות ומות ואשר לחרב לחרב (יכמי' טו ט), והוון מקלסין בחדא ידא ומספדין בחדא ידא, לקיים מה שנאמר ופארכם על ראשיכם ונעליכם כרגליכם לא תספדו ולא תכבו (יחזקאל כד יג): עד אשר לא ירתק חבל הכסף (קבלת ס ו). זו שלשלת יוחסין: ותרוץ גולת הזהב (ס). אלו דברי תורה,

הערות ותקונים

פרדסנא לציית' ואגיר, צניעין כ"ז ע"ב אשר זה הביא המסדר מהפתיחה עפ"י לשון הסבלי הגוי' אול שדר שטר פרטתא לצייתיה ואגיר, צרור שהגולה. "שטר" נוסף לפרש מלת פרטתא, וצנמנא סנהדרין ז'ו ע"ב יתח' למלת "שטר", ופרטתא פ' שטר לואה והוראת מלת פרדסנא בל"י מתנה עיין ערוך השלם בערכו: (לח) וינאץ השקד זו נבואתו של ירמיה, מנאן הוא ג"כ לקוח מן קה"ר פ"ב פ' וישב העפר עיין לעיל הערה ט"ז, והמאמר הזה מוצא ברש"י קבלת סם בשם מדרש קינות ומנאן מתחיל בכ"י ב"מ אחרי שהשמים המעתיק מאמר שלם עיין לעיל הערה ל"ב: (למ) משעה שהוא מציץ עד שעה שהוא גומר כ"א יום. בקה"ר סם משעה שניץ עד שהוא גומר פירתו וכו' בכ"י ב"מ: (ב) כך מ"ז בתמוז עד ט"ב כ"א יום. בקה"ר סם כך כל גזרה לא היתה אלא מ"ז בתמוז עד ט"ב: (מא) א"ר יוחנן. מוצא בילקוט יחזקאל רמז שמי", וצטעות נרשם שם פסיקתא רבתי, וז"ל חייה רבתי והיא המאמר שלפניו: (מב) א"ר לוי. בכ"י ב"מ א"ר צרכיה, ובקה"ר א"ר בני, ובילקוט סם א"ר צבי, וכן רש"י קבלת סם הביא א"ר צבי: (מג) ושפכו דימוס על רגליו, מוצא בערוך ערך דמס ה' וז"ל ובריש מנילת איכה עד שהביא כל כסף וזהב שהביא מירושלים ושפכו דימוס על רגליו, פ' נדבך של אצנים ועיין סם בערוך השלם: (מד) ותפר האיבונה זו זכות אבות, מוצא ג"כ ברש"י קבלת סם וסיים תופר משענת אבות שלכם, ויהיה אביונה מלשון אב: (מד*) כי הולך האדם, ברש"י קבלת סם הביא וז"ל כי הולך האדם ישראל שנקרא נאץ אדם, אדם אתם. ז"ל נאץ מנרעיה אדם אתם (יחזקאל ג"ד ז"א) ומלת "נאץ" מיותר: (מה) מבבל היו נשים חזרו. בקה"ר הגי' מבבל היו שנאמר ויאמר ה' אל אצרים לך לך מנאצין, ובבבל חזרו ועמא הגלי לבבל. וזה נוסף ויתח' גם בכ"י ב"מ: (מו) את מוצא בשעה שירד נבוכדנצר. מוצא בילקוט יחזקאל רמז סס"ד בשם מדרש חייה רבתי: (מו) מוכוסים שחורים מצפנים, וכן מוצא בילקוט סם, ובקה"ר סם צטעות מוכוסים שקים מצפנים ז"ל שחורים מצפנים: (מח) נקמה ברבריה. זה חסר בקה"ר סם, ובילקוט צטעות נקמה בר בריה. ובכ"י ב"מ צטעות נקמה בר ברין (המלה מנוקדת), והמאמר מוצא בערוך ערך נקב וז"ל ובמנילת איכה [ז"ל ברש' מנילת איכה] כיון שהגיע לרוננו יאפו לקראתו וקילסו אותו נקטם ברברון, פ' נחת עם לועז שהוא צרברו, ועל זה כתב המוספי פ' ב"ל "אין מיותר: (מח) מבבל היו נשים חזרו. וברברון ידוע בל"י βαρβαροι (בארבריים), וכן מוס' לועז תר' משעמא ברבריה, והכונה נקטם ברברון מנאח עם לועז, וברש"י קבלת סם מוצא המאמר בקצת ביאור וז"ל וסבבו בשוק הסופדים, גלות יכניה קדמה לגלות צדקיהו י"א שנה כשהגלה נבוכדנצר את גלות צדקיהו בקולרין היו ינאצין גלות יכניה לקראת נבוכדנצר על כרחן עם שחר בני העיר לקלבו שהוא גבור ומנליה והיו רואין את השבויים ושאלין אותם איש על קרובו מה נעשה בו, והיו משיבין אותן אשר לגמות וגו' והיו מקלסין בידם חתה ובידם חתה מוסקין ומספדין הספד על אחיהם ועל צניהם עכ"ל:

הנחמדים מזהב ומפז רב (תהלים יט יא). ותשבר כד על המבוע (סס). (מט) תרין אמוראין, חד אמר כדו של ברוך על מבועו של ירמיה. וחד אמר כדו של ירמיה על מבועו של ברוך, הה"ד ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה (ירמי' לו יח): ונרוין הגלגל אל הבור (קהלת סס). זו בכל (ג) שהיא זוטא של עולם. (גא) א"ר יוחנן האומר לצולה הרבי (ישעי' מד כז). זו בכל, (גב) למה נקראת שמה צולה, ששם צללו מי מבול, דכתיב גם בכל לנפול הללי ישראל גם לכל נפלו הללי כל הארץ (ירמי' נא מט), אמר ריש לקיש כתיב וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם (בראשית יא ג), למה נקראת שמה שנער, ששם ננער [מתין] דור המבול: ד"א שנער שהן מנוערין מכל המצות, מצות תרומות ומעשרות: (גג) ד"א שנער שהן מתין בתשנך בלא נר ובלא מרחץ. ד"א שנער שהן מתין נערים: (גד) ד"א שנער עיר ששריה נערים מבעמים בתורה: ד"א שנער שהקמידה שונא וער להקב"ה, ואיזה, זה נבוכדנצר: והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה (קהלת סס). זה רוח הקודש, כיון שנתלקח רוח הקודש גלו, וכיון שגלו היה ירמיה מקונן עליהם איכה ישבה בדד:

פתיחתא כד

(א) רבי יוחנן פתח: משא גיא חיוון (ישעי' כב ה). גיא שכל החוים מתנבאים עליה, גיא שכל החוים עומדים ממנה, (ב) דאמר ר' יוחנן כל נביא שלא נתפרש שם עירו, ירושלמי הוה: גיא חיוון. שהשליכו דברי חוים לארץ: מה לך איפוא כי עלית כלך לגנות (סס סס). ולא יגרא (ג) סלקין לון, (ד) א"ר ר' לוי אלו גסי הרוח: (ה) תשואות מלאה (סס סס ג). א"ר אלעזר בן יעקב הלשון הזה משמש שלשה לשונות, צרות, מרגשות, אפלה: צרות, שנאמר תשואות נוגש לא ישמע (איוב נט ז). מרגשות, שנאמר תשואות מלאה (ישעי' סס). אפלה, שנאמר

ה ערות ותקונים

(כ"ט) תרין אמוראין חד אמר כדו של ברוך על מבועו של ירמיה, וחד אמר כדו של ירמיה על מבועו של ברוך. גם כהן תמנא כפי' רש"י קהלת סס בקצת ביאור, ותשבר כד על המבוע, כדו של ברוך בן נריה על מבועו של ירמיהו שטייהס גלו לצבל ופסקו מלימודס צעוני הדרך, תחלה גלו למזרים סבגלס יוחנן בן קרח וכסהרריב נבוכדנצר את מזרים הגלס לצבל: (ג) שהיא זוטא של עולם. מוצא צערוך ערך זט וז"ל: ברוב מנילת איכה ונרוין הגלגל אל הבור זו צבל שהיא זוטא של עולם, פי' ארעיתו ותחתיתו. ובקס"ר שס חסר זה ששמשט ע"י שגגת המדכסוס וכן חסר ככ"י צ"מ: (גא) א"ר יוחנן האומר לצולה הרבי זו צבל, מוצא צילקוט ישעי' רמז סכ"ט בשם איכה רבתי, ונשנה בירושלמי צרכות פ"ד ה"א (דף ז' ע"ב) ושם הגי' דאמר ר' יוחנן האומר לצולה הרבי זו צבל שהיא זוטא של עולם וז"ל א"ר יוחנן למה נקרא שמה צולה כמו שהיא לפנינו, ואולי יש לתקן גם בירושלמי סז"ל ונרוין הגלגל אל הבור זו צבל שהיא זוטא של עולם: (גב) למה נקראת שמה צולה ששם צללו מי מבול, אמר ריש לקיש למה נקראת שמה שנער ששם ננער מתין דור המבול. ופ"ה בירושלמי שס וכן הוא בצבלי שבת ק"ג ע"ב ועיין ב"ר פ"ז אות ד': (גג) ד"א שנער שכן מתין בהשנך בלא נר ובלא מרחץ. מוצא צערוך ערך שנער בשם הפתיחה, ונדרש מן פעל לַצַר ותרגום וינער (סמות יד כז) ישטיק: (גד) ד"א שנער ששריה מבעטין צתורה, צב"ר שם הגי' ששריה מביטין צתורה עד שכן נערים וצירושלמי צרכות שס ניתא:

(גא) ר' יוחנן פתח משא גיא חיוון. מוצא צילקוט ישעי' רמז סכ"ט בשם איכה רבתי. וצילקוט שס מתחיל משא גיא חיוון א"ר יוחנן מפול רב בהלתא דנבואה, ואח"כ הביא גיא חיוון גיא שכל החוים מתנבאים עליה, המלות, מטול רב בהלתא דנבואה" ליהא כפתיחה וכן ניתא צכ"י צ"מ, ואולי מוכפו מהתרגום שתרנס מטל נבואה על קרהא דיהבי בהלתא דהתנבילו עליה נביא וככ"י צ"מ המלות גיא שכל החוים מתנבאים עליה חסר: (ב) דלמור ר' יוחנן כל נביא שלא נתפרש שם עירו ירושלמי הוה. ככ"י צ"מ אמר ר' יוחנן כל נביא שלא נתפרש הוה: מירושלים הוה: (ג) סלקין לון. צכ"י צ"מ סלקין לבון צולהו: (ד) א"ר לוי אלו גסי הרוח. ככ"י צ"מ הוה מלת לוי, וצילקוט שס צעמות א"ר יוחנן צ"ל א"ר לוי, והאומר הוה מוצא צכ"י ישעי' כ"ב א' ומדרש אגדה אומר שהיו גסי הרוח צאיקה רבתי: (ה) תשואות מלאה א"ר אלעזר בן יעקב הלשון הזה משמש ג' לשונות. מוצא צערוך ערך תשואות בשם המדרש הוה:

אמש שואה ומשואה (אויב ל ג) : (ו) עיר הומיה (ישעי' טז) : קרתא מערבבתא : (ז) קריח עליזה (ט) . קרתא (דהיינא) [הדינא] : הלליך לא חללי חרב ולא מתי מלחמה (טז) . ומה הן , מזי רעב ולחומי רשף (דניס לז נד) : כל קציניך נדרו יחד מקשת אסרו (ישעי' טז ג) . (ח) שהיו מתירין גידי קשתותם ואוסרין בהן : כל נמצאיך אסרו יחדו מרחוק ברחו (ט) . מרהיקים מלשמוע דברי תורה , כמד"א מרחוק ה' נראה לי (יכמי' לא ז) : על כן אמרתי שעו מני אמרר בכבי אל תאיצו לנחמני (ישעי' טז ד) . (ט) אמר ר"ל בשלשה מקומות בקשו מלאכי השרת לוטר שירה לפני הקב"ה ולא הניחו , ואלו הן , בדור המבול ובים ובחורבן בית המקדש . בדור המבול מה כתיב (בכאסי' ו) ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעולם . בים כתיב (שמות יז) ולא קרב זה אל זה כל הלילה . ובחורבן בה"מ כתיב (ישעי' כ"ג) על כן אמרתי שעו מני אמרר בכבי אל תאיצו לנחמני . אל תאספו אין כתיב כאן אלא אל תאיצו , אמר הקב"ה למלאכי השרת ניהומין אלו שאתם אומרים לפני , ניאוצין חן לי , למה , כי יום מהומה ומכוסה ומבוכה לה' אלהים צבאות . (שם טז ט) . יום מעורבב , יום דביזה , יום דכביה : בניא חיוון (ט) . שכל החוים מתנבאים עליה : מקרקר קיר ושוע אל החר (ט) . שהיו מקרקרים קירות בתיהם ועושין אותם מוגנים ומעמידים אותן על עוועים : ועלים נשא אישפה (שם טז ו) . (י) רב אמר הדא קיבוץ דגירי : ברכב אדם פרשים וקיר ערה מנגן (שם טז) . שהיו מקרקרים קירות בתיהם ועושים אותם מוגנים : ויהי מבחר עמקיך מלאו רכב (שם טז ז) . רב אמר (יא) כמלא עומקה של מו ים : והפרשים שות שתו השערה (שם) . משתיי אולין ומשתיי אתיין ומתחמאין סגין : ויגל את מסך יהודה (שם טז ח) . (יב) גליא דכסאי : ותבט ביום ההוא אל נשק בית היער (שם) . (יג) תני ר' שמעון בן יוחאי כלי זיון היה לישראל כסיני , והיה שם המפורש הקוק עליו , וכשחטאו נוטל מהן , הח"ד ויתנצלו בני ישראל את עדים מחר הורב (שמות לז ו) : כיצד נוטל מהן , ר' איבו ורבנן , ר' איבו אמר מאליו היה נקלף , ורבנן אמרי מלאך היה יורד ומקלפו : ואת בקיעי עיר דוד ראייתם כי רבו וגו' . ואת בתי ירושלים ספרתם ותתצו הבתים לבצר החומה (שם טז ט י) . מלמד שהיו נותצין בתיהם ומוסיפין על החומה , ולא כבר עשה חוקיהו כן , הלא כתיב ויתחוק ויבן את כל החומה הפרוצה וגו' (דנ"ב לז ט) . אלא חוקיה בה' אלהי ישראל בטח , אבל אתם לא הבטחתם , הח"ד ולא הבטחתם אל עושיה ויוצרה מרחוק לא ראייתם (ישעי' טז יא) : (יד) ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד (שם טז יב) . אמרו מלאכי השרת לפניו רבש"ע כתיב הוד והדר לפניו [עו והדוה במקומן] (דנ"א עז כז) , ואתה אומר כדון , אמר להון אנא מליף לכון , היינו הוא דאמר פשטה ועורה והגורה על חלצים (ישעי' לג יא) , כך תהיו מספדין : על שדים

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

(ו) עיר הומיה קרתא מערבבתא וכו' בדפוס ראשון ודפוס קאנטי , ובכ"ז ב"מ וזילקוט טז קרתא מרבבתא , וכן מובא בערוך ערך הומיה ח"ל : במגילת איכה [ל"ז] צריש מגילת איכה] עיר הומיה קרתא מרבבתא : (ז) קריח עליזה קרתא דהייחא . תקתי דהייחא ונהפכו האותיות וכו' לנכון בדפוס ראשון ודפוס קאנטי : וכו"ה זילקוט , ובכסיתא דר"ב פסקא איכה (קב"א ע"ג) קריח נלמנה קרתא דהייחא קרתא מרבבתא : (ח) טהו מתירין גידי קשתותם ואוסרין בהן . וכ"ה בדפוס ראשון , וזילקוט בני' טהו מתירין יתרי קשתותם ואוסרין אותם : (ט) אמר ריש לקיש בשלשה מקומות . זילקוט טז אמר ר' שמעון בן אלעזר , ובכ"ז ב"מ ח"ר בן אלעזר בודלו היה כחזב ג"כ ח"ר שמעון בן אלעזר וחון ספק שהי' כחזב רשב"ל והוא ר"ת ר' שמעון בן לקיש וידוע כי הוא כמו ריש לקיש והמליפסיס טהו סהור ר"ת ר' שמעון בן אלעזר והלניו ר' שמעון בן אלעזר : (י) רב אמר הדא קיבוץ דגירי . בכ"ז ב"מ רב אמר חדא [ל"ז דהא] גבא גבא דגירי , וזילקוט גורם ג"כ גבא דגוריא והשמיט טז האומר , ופי' גירי ח'יס , וגם רש"י פי' אשפה אשפות ח'יס : (יא) כמלא עומקה של מו ים , בכ"ז ב"מ כמלא עמקה של מיונים בעמיה . והזילקוט הביא כמלא עמקה של גיהנם : (יב) גלי דכסאי . וכ"ה לעיל בפתיחא סי' כ"א וע"ש בעמיה ב' : (יג) תני רשב"ל כלי זיון היה לישראל כסיני והיה טז המפורש הקוק עליו כו' מדרש חיות פ"ד פ' שלחך פרסם רמונים : (יד) ויקרא ה' אלהים צבאות . מובא זילקוט ישעי' רמז ר"ל והכר היין והוא ע"ד כמד"א נפן מוגרים חסיע , והלניו פסיקתא

סופדים (סע סע יג). על חורבן ראשון ועל חורבן שני: על שדי חמד (סע): על בית חמדתי שעשיתי אותן כשדה, היינו הוא דאמר ציון שדה תחרש (מיכה ג יג): על גפן פוריה (ישעי' סע). אלו ישראל, כמה דאת אמר גפן ממצרים תסיע (תהלים פ ט): (זו) דבר אחר ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבני ישראל ולמספד. והו שאמר הכתוב ברוח הקודש על ידי בני קרה, אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי וגו' (תהלים נג ט). כנגד מי אמרוהו בני קרה לקרא הוה לא אמרוהו אלא כנגד כנסת ישראל. שאמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע זכורה אני כמהון ושאנן ושלוחה שהייתי שרוייה בו, ועכשיו נתרחק ממני, ואני בוכיה ומתאנחת ואומרת מי ישימני כשנים הראשונים שהיה מקדש בניו, וכתוכו אתה יורד משמי מרום ומשרה שכינתך עלי, ואומות העולם מקלסין אותי, וכשהייתי מבקשת רחמים על עוני אתה עונה אותי, ועכשיו אני כבושה וכלימה: ועוד אמרה [כנסת ישראל] לפניו רבש"ע שחחה עלי נפשי כשאני עוברת על כוונתך והוא חרב וקול דממה בתוכו ואומר מקום שורעו של אברהם הקריבו קרבן לפניך, והכהנים עומדים על הדוכן, והלויים מקלסים בכנורות, יהיו שועלים מרקדים בו, הה"ד על הר ציון ששמש שועלים הלכו בו (איכה ס יג), אלא מה אעשה שעונותי גרמו לי ונביאי השקר שהיו בתוכי שהתעו אותי מדרך חיים לדרך המות לכך נאמר אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי וגו': (זו) ד"א ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבני ולמספד וגו'. בשעה שבקש הקב"ה להחריב את בית המקדש אמר כל זמן שאני בתוכו אין אומות העולם נוגעין בו, אלא אכביש את עיני ממנו, ואשבע שלא אזקק לו עד עת קץ, ויבואו האויבים ויחריבו אותו, (יו) מיד נשבע הקב"ה בימינו והחזירה אחריו, הה"ד השיב אחר ימינו מפני אויב (איכה ג ג) באותה שעה נכנסו אויבים להיכל ושרפוהו, וכיון שנשרף אמר הקב"ה שוב אין לי מושב בארץ, אסלק שכינתי ממנה, ואעלה למכונני הראשון, הה"ד אלכה ואשובה אל מקומי עד אשר יאשמו ובקשו פני (איכה ס יג), באותה שעה היה הקב"ה בוכה ואומר אוי לי מה עשיתי, השריתי שכינתי למטה בשביל ישראל, ועכשיו שחמאו חזרתי למקומי הראשון, הם ושלום שהייתי שחוק לגוים ולעג לבריות, באותה שעה בא מטטרון ונפל על פניו, ואמר לפניו, רבש"ע אני אבכה ואתה לא תבכה, אמר לו אם אין אתה מניח לי לבכות ועכשיו אבנם למקום שאין לך רשות ליכנס ואבכה, שנאמר ואם לא תשמעוהו במסתרים תבכה נפשי מפני גוה וגו' (ישעי' יג יג). אמר להן הקב"ה למלאכי השרת כואו ונלך אני ואתם ונראה בביתי מה עשו אויבים בו, מיד הלך הקב"ה ומלאכי השרת וירמי' לפניו, וכיון שראה הקב"ה את בית המקדש, אמר בודאי זהו ביתי והו מנוחתי שבאו אויבים ועשו בו כרצונם, באותה שעה היה הקב"ה בוכה ואומר אוי לי על ביתי, בני היכן אתם, כהני היכן אתם, אויבי היכן אתם, מה אעשה לכם, התירתי בכם ולא חזרתם בתשובה, אמר הקב"ה לירמיה אני דומה היום לאדם שהי' לו בן יחידי, ועשה לו חופה ומת בתוך חופתו, ואין לך כאב לא עלי ולא על בני, לך וקרא לאברהם ליצחק וליעקב ומשה מקבריהם שהם יודעים לבכות, אמר לפניו רבש"ע איני יודע היכן משה קבור, אמר לו הקב"ה לך עמוד על שפת הירדן והרם קולך וקרא בו,

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

פסיקתא נוסח על הנחמר שלאחריו בר קפרא אמר והוא בפסיקתא דר"כ פסקא איכה: (זו) ד"א ויקרא ה' צבאות זש"ה ברוח הקודש ע"י בני קרה כו'. ככ"ו צ"מ לא נמצא כל המאמר הזה עד סוף הפסיקתא ומסיים כד"ל גפן ממצרים תסיע. ואח"כ מתחיל ר' יוחנן פתח תנו לה' אלהים כבוד והוא התחיל פתיחה כ"ה. ומסגולת הלשון נראה כי נוסף מן מדרש מנאחר או הנסדר מן הפתיחות הוסף זה נאמרה מדרש מנאחר כי לא נמצא בכל הפתיחות הלשון הזה גם לא באיכה רבתי, רק כעין זה נמצא בפסיקתא רבתי פנ"ד פנ"ה פנ"ו וזה שלאמרה ברוח הקודש על ידי . . . . (זו) ד"א ויקרא ה' אלהים צבאות וגו' בשעה שבקש הקב"ה להחריב את בית המקדש. המאמר נמצא בשו"ת ובקיצור במדרש איכה זוטא סי' כ"ו ונשתק בלוקט איכה רמז ד' ודברי הילוקט הם מן איכה זוטא לא מן הפתיחה שלפנינו כי הביא כלשון איכה זוטא ושנין בהערות שלי למדרש איכה זוטא בחלק שני בהערה ס"ב: (יד) מיד נשבע הקב"ה

עמרם בן עמרם עמוד וראה צאנך שבלעום אויבים, מיד הלך ירמ' למערת המכפלה ואמר לאבות העולם, עמדו שהגיע זמן שאתם מתבקשין לפני הקב"ה, אמרו לו למה, אמר להם איני יודע, מפני שהיה מתירא שלא יאכזרו בימך היתה לבנינו זאת, הניחן ירמיה ועמד על שפת הירדן וקרא בן עמרם בן עמרם עמוד הגיע זמן שאתה מבוקש לפני הקב"ה, אמר לו מה היום מיומים שאני מבוקש לפני הקב"ה, אמר לו ירמ' איני יודע, הניחו משה והלך אצל מלאכי השרת, שהיה מכיר אותן משעת מתן תורה, אמר להם משרתי עליונים, כלום אתם יודעים מפני מה אני מתבקש לפני הקב"ה, אמרו לו בן עמרם אי אתה יודע שבית המקדש הרב וישראל גלו, והיה צועק וכוכה עד שהגיע לאבות העולם, מיד אף הם קרעו בגדיהם, והניחו ידוהם על ראשיהם, והיו צועקים וכוכין עד שערי בית המקדש, כיון שראה אותם הקב"ה מיד ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבני ולמספד ולקרחה ולחגור שק, ואלמלא מקרא שכתוב אי אפשר לאומרו, והיו כוכין והלכין משער זה לשער זה, כאדם שמתו מוטל לפניו, והיה הקב"ה סופד ואומר אוי לו למלך שבקטנותו הצליח ובקנותו לא הצליח. (יח) א"ר שמואל בר נחמן בשעה שחרב בית המקדש בא אברהם לפני הקב"ה בוכה וממרט וקנו, ותולש שערות ראשו, וטכה את פניו, וקורע את בגדיו, ואפר על ראשו, והיה מהלך בבית המקדש וסופד וצועק, אמר לפני הקב"ה מפני מה נשתניתי מכל אומה ולשון שבאתי לידי כושה וכלימה זאת, כיון שראוהו מלאכי השרת אף הם קשרו הספד שורות שורות, ואומרין נשמו מסלות שבת עובר אורח וגו' (ישעי' לג ט), מאי נשמו מסלות, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מסילות שהתקנת לירושלים שלא יהו עוברי דרכים פוסקים מהם היאך היו לשממה: שבת עובר אורח. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה דרכים שהיו ישראל עוברים ושבים בהם בחנים, היאך שבתו: הפר ברות (ע). אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע הופר ברית של אברהם אביהם שעל ידו מתישב העולם ועל ידו הכיורך בעולם שאתה אל עליון קונה שמים וארץ: מאס ערים (ע). אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מאסת ירושלים וציון לאחר שבהרת בהם, הה"ד המאוס מאסת את יהודה ואם בציון געלה נפשך וגו' (יכמי' יד יט): לא חשב אנוש (ישעי' ע). אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה אפילו כדור אנוש שהיו ראש לע"ז לא חשבת את ישראל, באותה שעה נזקק הקב"ה למלאכי השרת אמר להם מה לכם קושרין מספד בענין הוה שורות שורות, אמרו לפניו רבש"ע מפני אברהם אוהבך שבא לביתך וספד וככה, מפני מה לא השגחת עליו, אמר להם מיום שנפטר אוהבי מלפני לבית עולמו לא בא לביתי, ועכשיו מה לידידי בביתי (יכמי' יב טו). אמר אברהם לפני הקב"ה רבוננו של עולם מפני מה הגלית את בני ומסרתן ביד האומות, והרגום בכל מיתות משונות, והחרבת בית המקדש מקום שהעליתי את יצחק בני עולה לפניך, אמר לו הקב"ה לאברהם, בניך הטאו ועברו על כל התורה, ועל כ"ב אותיות שבה, הה"ד וכל ישראל עברו את תורתך (דניאל ט יא), אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע מי מעיד בהם בישראל שעברו את תורתך, אמר לו תבא תורה ותעיד בהם בישראל, מיד באה תורה להעיד בהן, אמר לה אברהם כתי את באה להעיד בהן בישראל שעברו על מצותך ואין לך כושת פנים מפני, זכרי יום שהחזירך הקב"ה על כל אומה ולשון ולא רצו לקבלך עד שבאו בני להר סיני וקבלו אותך וכבדוך, ועכשיו את באה להעיד בהם ביום צרתם כיון ששמעה תורה כך עמדה לצד אחד ולא העידה בהן, אמר לו הקב"ה לאברהם יבאו עשרים ושתים אותיות ויעידו בהן בישראל, מיד באו עשרים ושתים אותיות. באה אל"ף להעיד בישראל שעברו

הערות ותקונים

הקב"ה ציינו. במדרש איכה וזמא מיד הסיב הקב"ה ימינו ועוד מנאלל סגוים בכל המאמר ע"ס: (יח) א"ר המנאלל בר נחן בשעה שחרב בית המקדש כו'. כל המאמר וכן תנא תורה ותעיד כו' יצאו עשרים ושתים

על התורה, אמר לה אברתם, אל"ף את ראש לכל האותיות ובאת להעיד בישראל ביום צרתם, זכרו יום שנגלה הקב"ה על הר סיני ופתח כך אנכי ה' אלהיך (שמות כ ג), ולא קבלוך אומה ולשון אלא בני, ואת באת להעיד בבני, מיד עמדה אל"ף לצד אחד ולא העידה בתן. באה ב"ת להעיד בהם בישראל, אמר לה אברתם בתי את באת להעיד על בני שהם זריזין בחמשה חומשי תורה שאת בראש התורה הה"ד בראשית ברא אלהים (בראשית א 6), מיד עמדה ב"ת לצד אחד ולא העידה כלום. באתה גימ"ל להעיד בישראל, אמר לה אברתם גימ"ל את באת להעיד בבני שעברו על התורה, כלום יש אומה שמקיימת מצות ציצית, שאת נתונה בראש אלא בני, הה"ד גדילים תעשה לך (דברים כג ג), מיד עמדה גימ"ל לצד אחד ולא העידה כלום, וכיון שראו כל האותיות שהשתיקן אברתם נתביישו ועמדו בעצמן ולא העידו בישראל. מיד פתח אברתם לפני הקב"ה ואמר רבש"ע למאה שנה נתת לי בן, וכשעמד על דעתו והיה בחור בן שלשים ושבע שנים, אמרת לי העלהו עולה לפני, ונעשיתי עליו כאזכרי ולא ריחמתי עליו, אלא אני בעצמי כפתתי אותו, ולא תזכור לי זאת ולא תרחם על בני: פתח יצחק ואמר רבש"ע כשאמר לי אבא, אלהים יראה לו השה לעולה בני (בראשית כג ח), לא עכבתי על דבריך ונעקדתי ברצון לבי על גבי המזבח ופשמתי את צוארי תחת הסכין, ולא תזכור לי זאת, ולא תרחם על בני: פתח יעקב ואמר רבש"ע לא עשרים שנה עמדתי בבית לבן, וכשיצאתי מביתו פגע בי עשו הרשע ובקש להרוג את בני, ומסרתי עצמי למיתה עליהם, ועכשיו נמסרו ביד אויביהם כצאן לשבחה, לאחר שנגדלתים כאפרוחים של תרנגולים, וסבלתי עליהם צער גדול בניס, כי רוב ימי הייתי בצער גדול בעבורם, ועתה לא תזכור לי זאת לרחם על בני: פתח משה ואמר רבש"ע לא רועה נאמן הייתי על ישראל ארבעים שנה, ורצתי לפניהם כסוס במדבר, וכשהגיע זמן שיכנסו לארץ, גורת עלי כמדבר יפלו עצמותי, ועכשיו שגלו שלחת לי לספור ולבכות עליהם, והו המשל שאומרים בני אדם משוב אדוני לא טוב לי, ומדעתו רע לי. באותה שעה אמר משה לירמי' לך לפני שאלך ואביאם ואראה מי מניח ידו עליהם, אמר לו ירמי' (יש) אי אפשר לילך בדרך מפני ההרוגים, א"ל אעפ"כ, מיד הלך משה וירמי' לפניו, עד שהגיעו לנהרות בבל, ראוהו למשה ואמרו זה לוח בא בן עמרם מקברו לפדותינו מיד צרינו, יצאה בת קול ואמרה גיזרה היא מלפני, מיד אמר להם משה בני להחזיר אתכם אי אפשר, שכבר נגזרה גזירה, אלא המקום יחזיר אתכם במהרה, והניח אותם. באותה שעה הרמו קולם בבכיה גדולה עד שעלתה בכייתם למרום, הה"ד על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו (תהלים קלז ה), כיון שבא משה אצל אבות העולם, אמרו לו מה עשו האויבים בבנינו, אמר להם מהם הרגו, ומהם כפתו ידיהם לאחוריהם, ומהם אסורים כבלי ברזל, ומהם נפשטים ערומים, ומהם מתו בדרך ונבלתם לעוף השמים ולבהמות הארץ, ומהם מושלכים לחמה רעבים וצמאים. מיד פתחו כלם ובכו (ב) וקוננו בקינות ווי על דממא לבנן, היכי הוייתון כיתמא בלא אבא, היכי דמכיתון במיחורא ובקיימא בלא לבושא ובלא כסו, היכי סגיתון בטורו ובחצצי חליצי מסאני ובלא סנדלא, היכי טעניתון מובלי טעוני דהלא, היכי הוו ידיכון כפיתין לאחורייכון, היכי לא בלעתון ריקא כפומיכון. פתח משה ואמר (כא) לימא שמשא

הערות ותקונים

אותיות כו' עד מיד פתח אברתם, ליתא במדרש איכה זוטא גס אינו מוצא בילקוט סס: (יש) אי אפשר לילך בדרך מפני ההרוגים. כי ירמי' היה כהן ואין להטמא: (ב) וקוננו בקינות ווי על דממא לבנן כו'. פי' אוי על מה שהגיע לבנינו הישך נהייתם כיתומים בלא אב, הישך אתם ישינים בזהרים ונצקין בלא לבוש ובלא כסות, הישך הלכתם בזהרים, ואבני חזן, שלופי מנעלים ובלא סנדלים, הישך אתם טעונים משאות טעונות חול, הישך היו ידיתם קשורים לאחורייכם, הישך לא היו לכם פנאי לבלוע הרק שבפיכם, כמ"ס הגמ"ס: (כא) לימא שמשא כו'. פי' מקולל תהא השמש למה לא נעשית חזן בשעה שניכנס האויב לבית המקדש

אמאי לא חשכת בשעה דעאל שנאה לבית מקדשא, אהרר ליה שמשא בחיך משה רעיא מהימנא, היכי אחוי חשוכא דלא שבקין לי ולא רפו לי דנקטין לי כשיתין שוטי דנורא, ואמרין לי פוק ונהר נהורין: תוב פתח משה ואמר ווי על זיך מקדשא היכי חשך ווי כי מטא זמניה די חרב (כב) והיכלא מיקלייא ודרדקי דבי רב מתקמלון, ואבוהון אזולין בשביה וגלותא ובחרבא: תוב פתח משה ואמר שבאי אי בחיובון אתון קטולו לא תקמלון קטולה אכזראה ולא תשוון בלאה גמירא, ולא תקמלון ברא באנפוהי דאבא וברתא באנפה דאמא דמטא זימנא דמרי שמיא חושבנא חשיב מנכון, וכשראי רשיעיא לא עבדין הכי אלא מותבין ליה לברא באנפי דאמיה ואמרין ליה לאבוה קום נכסיא בכיא אמיה ונתרין דמעתיא עלוהי ואבוהי תלה ליה רישיה: (גג) ועוד אמר משה לפניו רבש"ע כתבת בתורתך ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד (ויקרא כג גח), והלא כבר הרגו בנים ואמותיהם כמה וכמה ואתה שותק: באותה שעה קפצה רחל אמנו לפני הקב"ה ואמרה רבש"ע גלוי לפניך שיעקב עבדך אהבני אהבה יתירה, ועבד בשבילי לאבא שבע שנים, וכשהשלימו אותן שבע שנים, והגיע זמן נשואי לבעלי, יעין אבי להחליפני לבעלי בשביל אחותי, והוקשה עלי הדבר עד מאד, כי נודעה לי העצה, והודעתני לבעלי (כד) ומסרתני לו סימן שיכיר ביני ובין אחותי, כדי שלא יוכל אבי להחליפני, ולאחר כן נחמתי בעצמי וסבלתי את תאוותי, ורחמתי על אחותי שלא תצא להרפה, ולערב הלפו אחותי לבעלי בשבילי, ומסרתני לאחותי כל הסימנן שמסרתני לבעלי, כדי שיחא סבור שהיא רחל, ולא עוד (כה) אלא שנכנסתי תחת המטה שהיה שוכב עם אחותי והיה מדבר עמה והיא שותקת, ואני משיבתו על כל דבר ודבר, כדי שלא יכיר לקול אחותי, וגמלתי חסד עמה, ולא קנאתי בה, ולא הוצאתיה להרפה, ומה אני שאני כשר ודם עפר ואפר לא קנאתי לצרה שלי ולא הוצאתיה לבושה ולהרפה, ואתה מלך חי וקיים רחמן, מפני מה קנאת לע"ז שאין בה ממש והגלית בני, ונהרגו בחרב, ועשו אויבים במ כרצונם, מיד נתגללו רחמיו של הקב"ה ואמר בשבילך רחל אני מחייר את ישראל למקומן, הה"ד כה אמר ה' קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה כי איננו (ימ"ג לא יז), וכתוב כה אמר ה' מנעו קולך מככי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעולתך וגו' (שס שס טו), וכתוב ויש תקוה לאחריתך נאם ה' ושבו בנים לגבולם (שס שס טז):

פתיחתא כה

רבי יוחנן פתח: תנו לה' אלהיכם כבוד כתרם יהשיך וגו' (ימ"ג יג טו). אימתי נתקיים להם המקרא הזה, במיתתו של חזקיהו, (א) הה"ד וישכב יחזקיהו עם אבותיו

הערות ותקונים

המקדש, הסיבה לו השמש בחיך אחי חשבע משה רועה נלמן היאך היה אפשר לי להיות חשך לא הניחו לי ולא הרפו ממני למעלה שלקחו אותי והכו אותי בששים שרביעים של אש ואמרו לי לא והאר אורך: (כב) והיכלא מיקלייא. כ"ה גם דרפוס ראשון אבל דרפוסים אחרונים הניחו והיכלא מנלי, וכן באיכה זוטא כתוב והיכלי מיקלי ופי' סיפיה מלבן אשר קלם מלך בצל, וכן בגמרא סנהדרין ז"ל ע"ב מקדשא חרוב והיכלא מוקלי: (גג) עוד אמר לפניו רבש"ע כתבת בתורתך ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד (ויקרא כג גח), והלא כבר הרגו בנים ואמותיהם כמה וכמה ואתה שותק: באותה שעה קפצה רחל אמנו לפני הקב"ה ואמרה רבש"ע גלוי לפניך שיעקב עבדך אהבני אהבה יתירה, ועבד בשבילי לאבא שבע שנים, וכשהשלימו אותן שבע שנים, והגיע זמן נשואי לבעלי, יעין אבי להחליפני לבעלי בשביל אחותי, והוקשה עלי הדבר עד מאד, כי נודעה לי העצה, והודעתני לבעלי (כד) ומסרתני לו סימן שיכיר ביני ובין אחותי, כדי שלא יוכל אבי להחליפני, ולאחר כן נחמתי בעצמי וסבלתי את תאוותי, ורחמתי על אחותי שלא תצא להרפה, ולערב הלפו אחותי לבעלי בשבילי, ומסרתני לאחותי כל הסימנן שמסרתני לבעלי, כדי שיחא סבור שהיא רחל, ולא עוד (כה) אלא שנכנסתי תחת המטה שהיה שוכב עמה והיא שותקת ואני משיבתו על כל דבר ודבר כדי שלא יכיר לקול אחותי. עיין ג"ר פ"ע אות י"ט וכל הו"א ליה הו"א רחל והיא ענתה ליה וכן בלקח טוב וכל הילנה היה קורא לה יעקב אבינו רחל, והיא ענה בחזקת רחל:

(א) הה"ד וישכב יחזקיהו עם אבותיו וישכב יחזקיהו עם אבותיו (ימ"ג יג טו). מוצא בילקוט ד"ה רמז אלף פ"ה שם איכה רבתי ועיין ז"ק ט"ו ע"ב ובמקום בית וועד בנו למעלה מקברו נאמר שם מנלמד שהשיבו ישיבה על קברו פירש"י

ויקבו נעלה קברי בני דוד וכבוד עשו לו במותו (דס"ג לב ג). מה כבוד עשו לו, ר' יהודה בר' סימון (ב) ור' חנין ורבנן, ר' יהודה בר סימון אמר בית וועד בנו למעלה מקברו של הזקיהו, בשעה שהיו הולכים לשם היו אוטרים לו למדנו. ר' חנין אמר (ג) ספר תורה נתנו למעלה מקברו של הזקיהו, ואמרו זה שהוא מוטל בארון זה קיים מה שכתוב בזה. ורבנן אמרי (ד) הציעו לו טפשויות מפתח בתייהם עד קברי בית דוד, וכל כך למה, כדי שלא יתחפו רגליהם, אף על פי כן נתיחפו רגליהם, אמר להם ירמי' מה אם בשעה שהצעתם טפשויות מפתח בתיכם עד קברי בית דוד נתיחפו רגליכם, לכשיתגנפו רגליכם על הרי נשף על אחת כמה וכמה: (ה) עשר מסעות נסעה השכינה, מכרוב לכרוב, ומכרוב למפתן הבית, מן מפתן הבית לכרובים, ומן הכרובים לשער הקדמוני, משער הקדמוני לחצר, (ו) מן החצר לגג, מן הגג למזבח, מן המזבח לחומה, מן החומה לעיר, מן העיר להר הזיתים. מכרוב לכרוב, (ז) דכתיב וירם כבוד ה' מעל הכרוב (יחזקאל י ד): מכרוב למפתן הבית דכתיב וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב אשר היה עליו אל מפתן הבית (שם ט ג): ממפתן הבית לכרובים, דכתיב ויצא כבוד ה' מעל מפתן הבית ויעמד על הכרובים, (שם י ט). ויצא לא היה צריך קרייה לומר אללא יובא, ואת אמר ויצא, מהו ויצא, (ח) א"ר אחא למלך שהיה יוצא מפלמין שלו בכעס, משהיה יוצא היה חוזר ומגפף ומנשק בכותלי פלמין ובעמודי פלמין ובוכה ואומר הוי שלום פלמין שלי, הוי שלום בית מלכותי, הוי שלום בית יקרי, הוי שלום מן כדון הוי שלום. כך משהיתה שכינה יוצאת מבית המקדש היתה חוזרת ומגפפת ומנשקת בכותלי בית המקדש ובעמודי בית המקדש ובוכה ואומרת הוי שלום בית מקדשי, הוי שלום בית מלכותי, הוי שלום בית יקרי, הוי שלום מן כדון הוי שלום: מן הכרובים לשער הקדמוני, דכתיב וישאו הכרובים את כנפיהם (שם ט ט): משער הקדמוני לחצר, דכתיב והחצר מלאה את נוגה כבוד ה' (שם ט ד): מן החצר לגג, דכתיב טוב שבת על פנת גג (משלי כא ט): מן הגג למזבח, דכתיב ראיתי את ה' נצב על המזבח (עמוס ט ח): מן המזבח לחומה, דכתיב והנה ה' נצב על חומת אנך (שם ט ז ז). (ט) ד"א מהו אנך, זו סנהדרין של שבעים ואחד מנין אנך. ויאמר ה' הנני שם אנך (שם ט ט), א"ר יהודה בר' סימון: מן החומה לעיר, דכתיב קול ה' לעיר יקרא (שם ט ו): מן העיר להר הזיתים, דכתיב ויעל כבוד

הערות ותקונים

תלמידים לעסוק שם בתורה: (ב) ור' חנין. זילקוט שם ור' חנינא ובכ"י ז"מ הגי' ר' אבין אמר: (ג) ספר תורה נתנו למעלה מקברו. עיין בגמרא שם דף י"ז ע"א. אלא שהיהו ס"ת על מטהו ואמרו קיים זה מה שכתוב בזה: (ד) הניינו לו טפשויות מפתח בתייהם עד קברי בני דוד. ז"ל בית דוד וכו' לנכון בכ"י ז"מ וכן מובא בערוך ערך טפט וז"ל צריש מניולת איכה הנינו טפשויות מפתח בתייהם עד קברי בית דוד. והוראת המלה ידוע עכ"ל ורומי מנסה מרוקס (טעפספר): (ה) עשר מסעות. בפיסקתא דר"ב פסקא דברי ירמי' (ק"ד ע"ב) ומובא זילקוט ירמי' רמז רנ"ו וחסר הניון פסיקתא. ובגמרא ר"ה ז"ל ע"א ובבבלי פל"ד הוספתא משונה כמו שהעירוני בפיסקתא שם הערה ז"א: (ו) מן החצר לגג. בפיסקתא שם ובבבלי שם מהצר למזבח ומזמזכה לגג ומגן לחומה כמו שהעירוני שם הערה ז"ב: (ז) דכתיב וירם כבוד ה' מעל הכרוב על מפתן הבית. בפיסקתא הגי' מכרוב לכרוב, וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב וגו', מכרוב למפתן הבית וירם כבוד ה' מעל הכרוב על מפתן הבית, כמו שהעירוני שם הערה ז"א: (ח) ח"ר אחא למלך שהי' יולא מפלמין. בפיסקתא שם, ובזילקוט ירמי' שם, וכן זילקוט יחזקאל רמז ט"ז בשם הפסיקתא, המלות ח"ר אחא ליתא ומגלא נ"כ בכ"י ז"מ: (ט) ד"א מהו אנך זו סנהדרין של שבעים ואחד מנין אנך, ויאמר ה' הנני שם אנך, ח"ר יהודה בר סימון" כ"ה גם בדפוס ראשון ודפוס קאטשטאטיניא רק בחסרון המלות ד"ח"ה והמלות ד"ח"ה נוספו אל המדרש ע"י הגהת צעל ארת אחת שכתב: מכו אנך ז"ל ד"א מהו אנך. גם ליתא בדפוסים הנ"ל המלות „ויאמר ה' הנני שם אנך". שהוא שם צענום בפסוק שלאחריו וזה הוסף המ"כ וגם בכ"י צריטים מוזעמוס נאמר מהו אנך זו סנהדרין של ע"א אמר ר' יהודה בר סימון. והנה המלות ח"ר יהודה בר סימון" אינם שייכים לנאמר שלאחריו מן החומה לעיר דכתיב קול ה' לעיר יקרא כי זה הוא המגפף מנאמר שלפניו ומה צא ר' יהודה להשמיענו. רק כבר העירוני בפיסקתא שם הערה ק"א צמדדש שלפניו נוסף ומהו אנך זו סנהדרין של ע"א מנין

פתיחתא כו

(א) רבי פנחס פתח: ואם עד אלה לא תשמעו לי וגוי' (ויקרא טו יח). ר' אליעזר ר' יהושע. ר' אליעזר אומר אין הקב"ה מביא פורענות על ישראל (ב) עד שמעיד בהן תחלה, הה"ד ואם עד אלה. ר' יהושע אומר שלא יהו ישראל אומרים כלו מכות (ג) עוד אין לו אחרות להביא עלינו, ת"ל ואם עד אלה, עם עוד אלה יש לו אחרת מאלה וכאלה להביא: ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתכם (סס סס). (ד) אתם עברתם לפני שבע עבירות, בואו וקבלו עליכם שבע פורעניות, אתם עברתם לפני שבע עבירות, הרי ירמי' בא מקונן עליכם קינות שהוא (ה) שבע אלפא ביתן איכה:

פתיחתא כח

(א) רבי המא בר חנינא פתח: וירמי' לקח מגלה אחרת וגוי' (ירמי' לו זג). ר' חמא בר חנינא ורבנן. (ב) ר' חמא אמר ועוד נוסף עליהם (סס). זה איכה יעיב: דברים (סס). זה איכה יועם: רבים (סס). זה אני הגבר: כהמה (סס). זכור ה'. ורבנן אמרי ועוד נוסף עליהם. זה איכה יעיב: דברים. זה איכה יועם: רבים. זה זכור ה': כהמה. זה אני הגבר, שהוא מן תלתא תלתא פסוקי באלפא ביתא:

פתיחתא כט

(א) זבדי בן לוי פתח: אלהים מושיב יחידים ביתה (תהלים סח ז), אתה מוצא עד שלא נגאלו ישראל כומצרים היו יושבין בפני עצמן, והשכינה בפני עצמה, וכיון שנגאלו (ב) נעשו כולן הומוניא אחת, וכיון שגלו, חזרה שכינה בפני עצמה וישראל בפני עצמן, הה"ד אך סוררים שכנו צחיחה (סס סס) איכה ישבה כרד:

הערות ותקונים

(א) ר' פנחס פתח ואם עד אלה לא תשמעו לי. צילקוט איכה בהתחלתו התחיל במאמר הזה והביא רק התחלת המאמר וסיים, שהוא מעיד תחלה וכו' ונוסף שם צננון, כדליתא בליכה רבתי" והוא המאמר שלפניו. ומקור המאמר הוא בספרא בחקותי פ"ה המתחיל ואם עד אלה ואם מובא כל המאמר ומתחיל ר' אליעזר אומר, אבל המסדר מן הפתיחה הביא, ר' פנחס פתח" והדורש הזה לא הוסיף מאומה רק הביא דברי הספרא לכן הם דברי המסדר מהפתיחה שהביא המאמר וייחסה לר' פנחס שהוא פתח לדורסה. והדורש לא הביא מאומה רק דברי הספרא והוסיף רק הסיים אתם עברתם שבע עבירות הרי ירמי' בא מקונן עליכם קינות שהוא שבע אלפא ביתן: (ב) עד שמעיד בהן תחלה, דורש ע"ד כמו ע"ד: (ג) עוד אין לו אחרות. דורש עד כמו עוד: (ד) אתם עברתם לפני שבע עבירות בואו וקבלו עליכם שבע פורעניות. עיין בפירוש" ע"ה בחקותי כ"ו י"ח וכו"א וכו"ו וז"ל, ועיין צפי" הר"ם משאנן לספרא ומונה שם מספרם ועיין גם בקרבן אהרן שם: (ה) שבע אלפא ביתן. חשיב זכור ה' ג"כ בא"צ לפי שיש בו כ"ב פסוקים:

(א) ר' חמא בר חנינא ורבנן. המאמר הזה נשנה במדרש איכה רבתי פ"ג א' פסוק אני הגבר, והוא כני' הכ"י מן איכה רבתי, וצדפוס הלשון משושב. וצ"ל שם הגוי' ר' חנינא בר פפא צנוקס ר' חמא בר חנינא. והיא גי' יותר מיושרת, לכן ר' חנינא בר פפא פתח והביא את דברי ר' חמא בר חנינא אבל לא פתח לדרוש והביא את דברי עצמו. וצ"ל צ"מ הלשון מתקצר וכן חיתא שם: ר' חמא בר חנינא פתח וירמי' לקח מגלה אחרת ויתנה אל צרוך בן נריה הסופר ויכתוב עליה את כל הדברים אשר שרף יהויקים מלך יהודה באש ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה אני הגבר שהוא מן תלתא תלתא. ע"כ. (ב) ר' חמא אמר. מובא צילקוט ירמי' רמו שצ"ה בשם איכה רבתי ונשמע שם מן רבים במאמר דר' חמא עד רבים במאמר רבנן ע"ש:

(א) זבדי בן לוי פתח אלהים מושיב יחידים ביתה. מובא צילקוט תהלים רמו תשל"ה בשם איכה רבתי: (ב) נעשו כולן הומוניא אחת. עיין לעיל פתיחה י' הערה ב'. וצ"ל ב"מ אחר נעשה כולם הומוניא אחת סיים, אחרתה שכינה ציניהם":

פתיחתא ל פתיחתא ל

(א) זבדי בן לוי פתח: לא האמינו מלכי ארץ וגו' (איס"ד יב). (ב) ארבעה מלכים היו מה שתבע זה לא תבע זה, ואלו הן: דוד, אסא, יהושפט, וחזקיהו. דוד אמר ארדוף אויבי ואשיגם וגו' (ספ"ג יח נח), אמר לו הקב"ה אני עושה בן, הה"ד ויכס דוד מהנשף ועד הערב למחרתם (ס"ג ל יז), (ג) מזהו למחרתם ר' יהושע בן לוי אמר לשני לילות ויום אחד היה הקב"ה מאיר לו בלילות בזיקין וברקים, (ד) כמה דתנינן תמן על הזיקין ועל הזועות ועל הברקים, הה"ד בי אתה תאיר נרי וגו' (ספ"ג יח כט): (ה) עמד אסא (ו) ואמר אני אין בי כח להרוג להם, אלא אני רודף אותם ואתה עושה, אמר לו אני עושה, שנאמר וירדפם אסא והעם אשר עמו וגו' כי נשכרו לפני ה' ולפני מחנהו (דס"ג יד יב), לפני אסא אין כתיב כאן, אלא לפני ה' ולפני מחנהו: (ז) עמד יהושפט ואמר אני אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף, אלא אני אומר שירה ואתה עושה, אמר לו הקב"ה אני עושה, שנאמר ובעת החלו ברנה ותהלה נתן ה' מארבים על בני עמון מואב וחר שיעיר וגו' (ס"ג כ כג): (ח) עמד חזקיהו ואמר אני אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף ולא לומר שירה, אלא אני ישן על מטתי ואתה עושה, אמר לו הקב"ה אני עושה שנאמר ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגו' (מ"ג יט נה), (ט) כמה נשתיר מהם, רב אמר עשרה, שנאמר ונער יכתבם (ישע"י יט), (י) שכן דרכו של נער להיות כותב יו"ד. (יא) ר' אלעזר אומר ששה שכן דרכו של נער להיות שורט שריטה. (יב) ר' יהושע בן לוי אומר חמושה, שנאמר שנים שלשה

הערות ותקונים

(א) זבדי בן לוי פתח לא האמינו מלכי ארץ, ד' מלכים כו'. כל המאמר לקוח מן מדרש איכה רבתי פ"ד י"ב ספוק לא האמינו מלכי ארץ רק הם נוסף מן המסדר המלות "זבדי בן לוי פתח", גס"הסוס כיון שחשאו גלו, וכיון שגלו החילו ירמיו מקומו עליהם איכה. והמאמר מוצא בזיקוט שמואל רמז קס"ג בשם איכה רבתי: (ב) מלכים. עיין מדרש תהלים מזמור ע"ט אות א' ומ"ט בהערות שני: (ג) מהו למחרתם ריב"ל אמר לשני לילות ויום אחד, מוצא גם בפסיקתא דר"כ פסקא אחרי מות קע"ה ע"ב, וי"ר אחרי מות פכ"א אות ג', שו"ט מזמור י"ח אות כ"ג, ומפרש למחרתם על מחרת ליל השני, ומפרש מהנשף ועד הערב כמו מהערב ועד הערב, וזה לא כבבלי ברכות ג' כמו שהעירוני במדרש שו"ט שם הערה ק"ס: (ד) כמה דתינין תמן על הזיקין ועל הזועות ועל הברקים. הוא בצרכות נ"ד ע"א במשנה, וכל זה מיותר ואין לו עיין כלל לכאן רק אחד הוסיף על מאיר לו בלילות בזיקין וברקים, כמה דתינין תמן על הזיקין ועל הברקים" כמו שהעירוני בשו"ט שם הערה קנ"ה, ובשו"ט ובפסיקתא ליתא, ועתה ראינו כי בכ"י ב"מ ליתא ג"כ זה לאות כי נוסף הוא: (ה) עמד אסא. מוצא בזיקוט שמואל בשם רמז קס"ג, והמאמר על ויכס דוד למחרתם, מהו למחרתם השניע ברמז זה כי הביאו ברמז קס"א בשם שו"ט. ובמדרש שו"ט מזמור ע"ט אות א' המאמר הוא בסגנון אחר כ"ג, ובשו"ט בהערותי: (ו) ואמר אני אין בי כח להרוג להם. כי כתיב שם בדה"ב י"ד י' אין עמך לעזור בין רב לאין כח עזרתי ה' אלהינו: (ז) עמד יהושפט ואמר אני אין בי כח. כי כתיב כי אין בנו כח לפני המון הרב הזה הבא עלינו (דה"ב כ' י"ב): (ח) עמד חזקיהו ואמר אני אין בי כח. כדכתיב (מ"ב י"ט ג', ישעי"א ל"ג ג') כי באלו ביום עד משבר וכה אין ללדה, ועיין בחדושי הרד"ל שם: (ט) כמה נשתיר מהם רב אמר עשרה. שו"ט שם מזמור ע"ט אות א', ובגמרא סנהדרין ז"ה ע"ב: (י) שכן דרכו של נער להיות כותב יו"ד. בשו"ט שם ומה נער כותב י' כמנין עשרה, ובגמרא שם וכמה נער יכול לכתוב עשרה, אין ספק שז"ל ומה נער יכול לכתוב יו"ד, ר"ל אות י', ועיין בתוס' מנחות כ"ט ע"א ד"ה קולו של יו"ד שהביאו שם המאמר בגמרא סנהדרין ונער יכתבם דהיינו יו"ד שמהשלך נער אכן בקור ועושה רוסם עושה יו"ד. וראינו כי בכ"י ב"מ הגי' שכן דרכו של נער להיות שורט שריטה חסר ובג"ל שכן דרכו של נער [להיות כותב יו"ד ר' אלעזר אומר ששה שכן דרכו של נער] להיות שורט שריטה. ומן נער עד נער נשמש מאמר ששם: (יא) ר' אלעזר אומר ששה שכן דרכו של נער להיות שורט שריטה. בשו"ט שם ר' אלעזר אומר ששה נשתיר מהן שנאמר ונער יכתבם, ומה נער כותב ו' כמנין ששה, וזה ליתא בגמרא שם, ובשו"ט שם הערה כ"א הבאתי באיזה כ"ל מן המדרש שו"ט הגי' שכן דרכו של תיטק לשרוט שריטה כמין וי"ל: (יב) ר' יהושע בן לוי אמר חמושה. וכ"ה בכ"י ב"מ. ולהלן במדרש איכה פ"ד נאמר ר' יהושע שם, בשו"ט מוצא זה בשם ר' יהודה

גרגרים בראש אמיר (טז יז ו). (יג) ר' יהודה (ור' סימון) [בר סימון] אמר תשעה, הה"ד ארבעה המשה בסעיפיה פוריה (טז טז). (יד) ר' תנחום בן הנילאי אמר ארבעה עשר, הה"ד שנים שלשה גרגרים בראש אמיר ארבעה המשה בסעיפיה פוריה, בין כדברי אלו ובין כדברי אלו (טז) הכל מודים שנבוכדנצר היה אחד מהם, אלא כיון שאמר לו הקב"ה עלה והחריב בית המקדש אמר לא בעי (טז) אלא מצמצמא יתי מעבד לי כזה דעבד לסבי, מה עשה, (יז) בא וישב בדפני של אנטוכיא, ושלח נבזוראדן רב טבחיים להחריב את ירושלים, (יח) ועשה שם שלש שנים ומחצה, בכל יום הי' מקיף את ירושלים ולא היה יכול לכבשה, בקש לחזור נתן הקב"ה בלבו התחיל ממדד בחומה, והיתה שוקעת בכל יום טפחיים ומחצה עד ששקעה כולה, וכיון ששקעה כולה נכנסו השונאים לירושלים, על אותה שעה הוא אומר לא האמינו מלכי ארץ וכל יושבי תבל כי יבא צר ואויב בשערי ירושלים, (יט) כיון שחטאו גלו, וכיון שגלו התחיל ירמ' מקונן עליהם איכה:

פתיחתא לא (1)

(א) רבי שמעון בן יוחאי פתח: רע רע יאמר הקונה ואוול לו אז יתהלל (משלי כ יד): את מוצא עד שלא גלו ישראל היה הקב"ה קורא אותם רעים, הה"ד העם (הרע הזה) [הזה הרע] המאנים לשמוע את דברי (ירמ' יג י), וכיון שגלו התחיל מושבחן, שנאמר ואוול לו אז יתהלל, (ב) כיון שחטאו גלו, וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה:

פתיחתא לא (2)

(ג) קרי מראה ונגאלה העיר היונה (לפני ג ט). מהו הוי מראה, (ד) הוי מפני האומה שנתתי אימתה על כל האומות אימתי ונגאלה. את מוצא בשעה שנאלו ישראל ממצרים נפלה אימתן על כל האומות, הה"ד שמעו עמים ירגזון וגו' אז נבאלו אלופי אדום וגו' (שמות טו יד): העיר היונה. אומה שציינתי אותה במצות ומעשים טובים כיונה, אחר כל השבח הזה, לא שמעה בקול (ה') ולא לקחה מוסר בה' לא בטחה אל אלהיה לא קרבה (טז טז). כלה דלא שמעה מה היא לאו שמותא היא: א"ר ראובן (ה) לשון יוני הוא צווחין לשמותא מורא: הוי מוראה. הוי מקמי

הערות ותקונים

יהודה, ובגמרא שם בשם ר' יוחנן, ובתדכ"א רבא פ"ו מוצא סתמי ולא נשתירו מהן אלא חמשה בני אלם סנהריב ושני בניו ונבזוראדן ונבזוראדן, ומתוך אלו החמשה נהרג סנהריב, ועיין בגמרא שם: (יג) ר' יהודה ור' סימון אמרו תשעה. תקנת' ר' יהודה צר סימון כמו שהוא לנכון בליכא רבתי פ"ד ובכ"י צ"מ נשנת המאמר מר' יהודה, ובמדרש ש"ט שם הגי' ר' תנחום ור' חיילא אמרו תשעה ובאזיה כ"י מן מדרש ש"ט הגי' ר' תנחום בר חיילא, ובגמרא שם מוצא זה בשם שמואל: (יד) ר' תנחום בן הנילאי אומר ארבעה עשר. בגמרא שם מוצא ר' יוסע בן לוי: (טז) הכל מודים שנבוכדנצר היה אחד מהם. עיין בגמרא שם: (טז) אלא מנמנמא יתי. עיין בבישה עיין לעיל פתיחא כ"ל הערה י"ד: (יז) בא וישב בדפני של אנטוכיא, וכן הוא להלן פ"ד פסוק לא האמינו וגם בפ"ב י' פסוק ישבו לרצח, מיד בא וישב בדפני של אנטוכיא, והוא עיר בגמרא של אנטוכיא בסוריא, עיין ערך מליס אנטוכיא, וערך השלם ערך אנטוכיא וערך דפני: (יח) ועשה שם שלש שנים ומחצה. עיין בחידושי הרש"ש מה שהעיר כ"ז: (יט) כיון שחטאו גלו וכיון שגלו התחיל ירמ' מקונן עליהם איכה. זה הוא תוספות מן המסדר מספתיחות כ"ל המאמר מהפתיחא הלזו לקח מן גוף המדרש איכה פ"ד פ"ו כמו שהעירוני לעיל בפתיחא זו הערה א':

(א) רשב"י פתח רע רע יאמר הקונה. התחלת המאמר מוצא צילקוט משלי דמזו תקנת' בשם איכה רבתי וגורם ר' שמעון צר חקן פתח וכן בכ"י צ"מ הגי' ר' שמעון בן חנון פתח: (ב) כיון שחטאו גלו מובאן עד מנבגינתי עליו יעון בפתיחא ל"ב חסר בכ"י צ"מ: (ג) הוי מוראה ונגאלה. היא פתיחא בפני עממה ואיננה מושבת לפתיחא שלפניה, וכן כתב מהר"ו וז"ל: הוי מוראה פתיחא בפני עממה ועל שלא נתפרסם שם דורסה ע"כ לא נדפסה בפני עממה, והמאמר מוצא צילקוט לפני' רמז תקס"ו בשם איכה רבתי: (ד) הוי מפני האומה, דורס מוראה לשון מורא ואימה: (ה) לשון יוני הוא צווחין לשמותא מורא, וצילקוט (מדרש איכה) גימל' 3. לפני'

שמותא : ונגאלה . ע"י שהיו מרחיקין עצמן בלשמוע דברי תורה ונגאלה מן הכהונה ; העיר היונה . לא היה לה ללמוד מעירו של יונה מנינה , נביא אחד שלחתי לנינה והחזירה בתשובה , ואילו ישראל בירושלים כמה נביאים שלחתי אליהם , הה"ד ויעד ה' בישראל וביהודה ביד כל נביאי כל חוזה לאמר שובו מדרכיכם הרעים ושמרו מצותי הקותי וגו' (מ"ג יז ג), וכתוב ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים יום השכם ושלה וגו' (ימ"ו ז סה), השכם ושלה בבוקר, השכם ושלה בערב : ולא שמעו אלי (שס עס כו) . כיון שלא שמעו גלו , וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה ישבה בדד :

פתיחתא לב

(א) רבי חנינא פתח : מבליגותי עלי יגון עלי לבי דוי (ימ"ו ח יח) . סהו מבליגותי , מבלי הוגין בתורה לקיים מצות ומעשים טובים , עשיתי בירתי גיתי ואעפ"כ עלי לבי דוי , על בית המקדש , הה"ד על זה היה דוח לבנו וגו' (איכה ס יז) : הנה קול שועת בת עמי מארץ מרחקים (ימ"ו עס יט) . א"ר יוחנן דבור זה משמש שלשה לשונות , זעקה שועה נאקה . זעקה , דכתיב ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויועקו ותעל שועתם שמות נ גג) . שועה , דכתיב קול שועת בת עמי (ימ"ו עס) : נאקה , דכתיב וישמע אלהים את נאקתם (שמות נ נד) . ר' הונא רבה דצפורין אמר לשון פרפור הוא , הה"ד ונאק נאקות חלל לפניו (יחזקאל ל נד) , וכתיב ונפש חללים תשוע (איוב כד יג) : הה' אין בציון אם מלכה אין בה (ימ"ו עס) . אילו היה שם לא היו גולים , וכו' שחטאו גלו , וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה ישבה בדד :

פתיחתא לג

רבי זעירא פתח : ויהי לאבל כנורי ועוגבי לקול בוכים (איוב ל לט) . (א) תמן תנינן ארשב"ג לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים , (ב) שבהן יוצאות בנות ישראל בכלי לבן שאולין , כדי שלא לבייש את מי שאין לו , (ג) וכל הכלים היו מעונין מבילה , (ד) ובהן בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים . (ה) תנא מי שאין לו אשה נפנה לשם , ומה היו אומרות , (ו) בחור שא

הערות ותקונים

לפני" שס שכן קורין לשותיח מירא , ומובא בערוך ערך מר ח' ו"ז : צריש מגילת איכה הוי מוראלה ונגאלה . א"ר ראובן לשון יוני הוא זוחין לשטותא מוריא , ובאמת כן הוא בל"י מורוס $\sigma\sigma\tau\mu\mu$ פי' שטטה , ועיין בפסיקתא דר"כ שמשו דף קי"ח ע"ב ובהערה מ"ה ושם הבאתי מדרש שו"ט מזמור כ' יש לתקן מזמור ס' ועיין שם בהערה ק"ז :

(א) ר' חנינא פתח מבליגותי עלי יגון מהו מבליגותי . מובא בילקוט ירמיה רמז רע"ט בפסוק הזה בשם איכה רבתי ושם הגי' בשתינת קת , ובילקוט שם המאמר מן הפתיחה הוא עד אלו היה זה לא היו גולין , ומן על שבר בת עמי הסברתי משל לבן מלך הוא מן איכה זוטא , ומובא בילקוט איכה ס' כ"ז המתחיל ד"ה מי יתן ראשי מים מה כתיב למעלה מן העיני על שבר בת עמי , וכן המאמר שלאחריו מי יתן ראשי מים א"ר אחא כו' הוא ג"כ מן איכה זוטא ומובא בילקוט איכה ס' כ"ה והליון "מדרש" כוונתו למדרש איכה זוטא , וכן עוד שם ד"ה מי יתן ראשי מים הלואי הגתתי עולם תורה עד סוף הרמז הוא ג"כ מן איכה זוטא ומובא בילקוט איכה ס' כ"ו :

(א) תמן תנין . משנה תענית כ"ז ע"ב : (ב) שבהן יוצאות בנות ישראל . במשנה צמת ירושלים : (ג) וכל הכלים היו מעונין עבילה . פירש"י קודם טילביסם לפי שאין כל אחת בקיאה בתצרתה שמה נדה היתה , והנ"כ כתב במדרש איכה שם , עבילה פירש"י סוף מס' תענית שלא לבייש נידות הנריכות להטביל את כליהם , וזה יתא' צרש"י רק ראיתי צרש"י צעין יעקב אחר שמה נדה היתה , סיים עוד וכדי שלא לבייש נדות הנריכות להטביל את כליהן : (ד) ובהן בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים . במשנה יתא' למלת "ובהן" והגי' ובנות ירושלים יוצאות : (ה) תנא מי שאין לו אשה נפנה לשם . זה הביא המסדר מנגמרא בבלי תענית ז"א ע"ה , ובמשניות של הירושלמי המשנה נחלקת וסיים בסוף משנה , ובנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים , לכן הביא על זה דברי הגמרא ומן ומה היו אומרות , הוא שם בירושלמי משנה אחרת : (ו) בחור שא עייך

עינדך וראה אתה בורר לך, (ז) אל תתן עינדך בנוי, תן עינדך במשפחה, וכן הוא אומר צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו. ביום התנותו ובוים שמחת לבו (ס"ג ט"ז). (ח) ביום התנותו, זה מתן תורה: ובוים שמחת לבו. זה בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו. (ט) בשלמא יום כיפורים יום סליחה וכפרה לישראל, יום שנתנו בו לוחות אחרונות, אלא חמשה עשר באב מאי היא, (י) ר' יעקב בר אחא בשם ר' אסי אמר שבו זמן קציצה יפה לעצים, שכל עצים שנקצצים בו אין עושין מאכולת. (יא) ותני כל עין (יב) שנמצא בו תולעת או מאכולת פסול מעל גבי המזבח. (יג) ר' אבא בר כהנא ור' אסי משום דעולא בשם רבי אמרי שבו בטל הושע בן אלה (יד) פרוודאות שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים. (טו) רב כהנא שאל מן קדם רב א"ל אפשר דכל

ה ערות ותקונים

עינדך וראה. במשנה שם: (ז) אל תתן עינדך בנוי, כתב המ"כ צירושלמי מסיים עוד כי שקר התן והכל היופי תנו לה מפרי ידיו. ובאמת במשנה שצירושלמי אין זכר מזה רק במשנה שבבבלי נמנא זה: (ח) ביום התנותו זה מתן תורה ובוים שמחת לבו זה בנין בית המקדש. כ"ה במשנה שם, ועיין פסיקתא דר"כ פסקא ויהי ביום כלת משה ובהערה פ"ו וס"ו: (ט) בשלמא יום כיפורים יום סליחה וכפרה לישראל. זה מוסב על דברי המשנה לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים, והוא מאמר הירושלמי תענית שם פ"ד (דף ס"ט ע"ג) ושם איתא ניהא ביום הכפורים שהוא כפרה על ישראל בחמשה עשר באב למה. אבל המסדר מן הפתיחות תפס לשון הבבלי תענית דף ל' ע"ב בשלמא יום הכפורים ומלת בשלמא מורגלת רק בבבלי והוא כמו ניהא, אולם בעיקר הטעם הביא כמו שהוא צירושלמי שם, גם בעל המאמר הוא כמו צירושלמי ר' יעקב בר אחא בשם ר' אסי אמר שבו זמן קציצה יפה לעצים שכל עצים שנקצצים בו אין עושין מאכולת, ותני כל עין שנמנא בו תולעת או מאכולת פסול מעל גבי המזבח, ובבבלי שם ל"א ע"א מובא בתחלה טעמים אחרים, ולכסוף סיים רבה ור' יוסף דלמרי תרוייהו יום שפסקו מלכרות עצים למערכת: (י) ר' יעקב בר אחא בשם ר' אסי. צירושלמי שם הגי' ר' יסא והכל אחד, והרשב"ם בב"ב ק"א ע"ב הביא וז"ל וכדלמרינן במדרש איכה ר' יעקב בר אחא בש"ר יוסי אמר שבו כלה זמן קציצה למזבח שכל עין שנמנא בו תולעת פסול למזבח וכל עין שהוא נקצץ אינו עושה מאכולת ואותו יום שפסקו יום שמתים לפי שבאותו יום היו משלימין מזוה גדולה כזאת עכ"ל: (יא) ותני כל עין. צירושלמי הביא דלמרינן תמן כל עין, והוא במשנה מדות פ"ב מ"ד (דף ל"א ע"א): (יב) שנמצא בו תולעת או מאכולת, המלות "או מאכולת" יש למחוק מן הספר ויתא במשנה שם, וצירושלמי תענית שם. ומאכולת היא כנוי לכינה האכולת: (יג) ר' אבה בר כהנא ור' אסי משום דעולא בשם רבי. צירושלמי שם רב חייה בר אסי בשם רב, ואין ספק אל"י כי צירושלמי כתב יד שהי' לפני המסדר הי' הגי' ר' אבה בר כהנא ור' חייה בר אסי בשם רב, ובשמו המלות "ר' אבה בר כהנא" והמסדר מן הפתיחות הביא לנכון ר' אבה בר כהנא, או הוא בעצמו הוסיף את שם ר' אבה בר כהנא, ומן ור' חייה בר אסי נשארו המלות ור' אסי במקום בר אסי ובמקום בשם רבי ז"ל בשם רב. ובכ"י צ"מ (ברייתא מוזעמאם בלאגדאן) כתוב ר' אבה [צ"ל ר' אבה] בר כהנא ור' חייה בר אסי בשם רב יוסף הי' לפניו לנכון ור' חייה בר אסי, וראיתי בסדר הדורות ערך ר' אבה בר כהנא הביא וז"ל: ר' אבה בר כהנא ור' חייה בר אסי בשם רב כן הביא היוחסין ולא מנאחי עכ"ל, ואין ספק שהיוחסין כוון למאמר שלפנינו בפתיחה, והי' לפניו הנוסחה כמו שהביא, ובגמרא בבלי תענית ל' ע"ב מובא זה בשם עולא סמך וברור אל"י שהמלות לפנינו "משום דעולא" נוספו מאחד המגיהים עפ"י גמרא בבלי בשם דעולא. ובכ"י ברייתא מוזעמאם המלות "משום דעולא" יתא: (יד) ופרודאות. פ"י בל"ד praesedia נאמי מלחמה נלבים בעיר על הדרך לשמרו כמ"ס המוספי, וצירושלמי ובבבלי שם פרוסדיות ובתד"א וזעא פ"ט איתא מלחמה נלבים בעיר על אלה הוא היה עומד ובטל כל המשמרות כולן שהיו עומדים על הדרכים מימי ירבעם שלא יעלו ישראל לרגל לירושלים ע"כ הציג המסדר "משמרות" במקום "פרודאות". ובכ"י צ"מ כתוב פרסדאות. וגם הגי' שם שהוסיב ירבעם על הדרכים שלא יעלה אדם לירושלים ברגל: (טו) רב כהנא שאל מן קדם רב. צירושלמי שם כהנא שאל לרב, והמאמר מובא בילקוט מלכים סוף רמז רנ"ו וכתב איכה רבתי, והגי' שם ר' הונא בעי קומי רב, וכן הוא בן בכ"י צ"מ, אין ספק שיש לתקן רב כהנא שאל קומי רב, כמו שהוא צירושלמי, ובבבלי יתא למאמר הזה, והוא בבבלי גיטין פ"ח ע"א אמרי ליה רב כהנא ורב אסי לרב כתיב ביה בחושע כו'. ובילקוט שם הביא ר' הונא בעי קומי רב כל הויא סיבותא עבד, וכתוב עליו עלה שלמנאכר, אלא כל המתחיל במזוה ולא גמרה, שלא אמר הכל יעלו לירושלים, אלא אמר מי שרואה לעלות יעלה שמשם הקולר מזוהר תלחו צוהר הצבור ע"כ. והנה המלות "כל המתחיל במזוה ולא גמרה" קשה הבנה, רק ראה זה מנאחי בתד"א זעא

דא טיבותא עבד וכתוב ביה עליו עלה שלמנאסר מלך אשור וגו' (מ"ז י"ג), אלא על שהעביר קולר מצוארו ונתנו בצואר הרבים, לא אמר כל עמא יסקון ויצלון. אלא אמר כל מאן דבעי למיסק יסק. (מז) ר' שמואל בר נחמני ואמרי לה משמיה דר' שמואל בר יצחק יום שהותרו לבא זה בזה, שנאמר וכל בת יורשת נהלה וגו' (מגדלז' לו ט), וכתוב ולא תסב נהלה ממטה למטה אחר וגו' (שס טס ט), וכי אפשר לבת שתירש שתי מטות אלא אמור מעתה אביה משבט אחר ואמה משבט אחר. (יז) רבנן אמרי יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל, דכתוב ארור נתן אשה לבנימין (שופטים כא יח). (יח) א"ר יוחנן מקרא קראו וקרבוהו, מקרא קראו ורחקוהו, (יט) מקרא קראו וקרבוהו, גוי וקהל גוים יהי' ממך (בבבב' ל"א י"ג). מקרא קראו ורחקוהו, אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהי' לי (שס מה ט), שאינן נחשבינן עם אחיהם. (כ) אמר רב יהודה אמר שמואל יום שהותרו שבטים. רב מתנה אמר שנתנו הרוגי ביתר לקבורה. ר' אלעזר הגדול אמר ניהא בחמישה עשר, מכאן ואילך תשש כהה של המה ולא היו כורתין עצים למערכה, ואמר רב מנסיח וקרי ליה יום תבר מגל, מכאן ואילך המוסיף יוסף ודלא מוסיף יסף. (כא) ר' אבין ור' יוחנן אמרי יום שבטל ההפר מן מתי מדבר. (כב) א"ר לוי כל ערב תשעה באב היה משה מוציא כרוז בכל המחנה ואומר צאו לחפור והיו יוצאין וחופרין קברות וישנין בהן, לשחרית היה מוציא כרוז ואומר קומו והפרישו המתים מן

הערות ותקונים

פ"ט ויהי' הושע מכריו ואמר כל מי שהוא רוצה לעלות לרגל לירושלים יבוא ויעלה ושמוע הקולר מן לירארו ותלה בצואר הרבים, לכן עליו הכתוב אומר ויעש (הושע) הרע צעיוני ה' רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו, עליו עלה שלמנאסר מלך אשור וגו' ויגל את ישראל אשורה ויושב אותם בחלה ובחבור נהר גוזן וערי מדי (מ"ז י"ז י"ג י"ו), מכאן אמרו כל הששה מנזח ואינו גומרה מתחייב בשלח ובכל אשר לו וקובר את אשתו ואת בניו, ופי' שם המפרש ואינו גומרה שהיה לו לכופס שיעלו דווקא לא"י ואז היה מועילם ולא להניח זאת על השלם ע"כ, וזוהו תראה שבעל הילקוט הוסיף בחמטע הנאמר מן הדב"א וזאת "כל המתחיל בנזוה ואלה גמרה" והוא התחלת המאמר מהדב"א, ועתה ראינו בכ"י בריש' מוזעאוס ושם הגי' כמו שהביא הילקוט וכנראה הי' לפני בעל הילקוט מוסח' הכ"י מן צ"מ: (מז) ר' שמואל בר נחמני ואמרי לה משמיה דר' שמואל בר יצחק. צ"ל צ"מ הגי' ר' שמואל בר רב יצחק ואמרין לה בשם ר' שמואל בר נחמני. וכן הוא כן בירושלמי שם ר', שמואל בר רב יצחק ואמרין לה בשם רב שמואל בר נחמן. ובגמרא צבלי תענית ל' ע"ב, צ"ב קב"א ע"א, א"ר יהודה אמר שמואל יום שהותרו שבטים לבא זה בזה, והיינו שהתירו דבר זה בחמשה עשר באב, ובתוס' שם כתבו פי' דהיינו יום טוב, ועיין ברש"ב צ"ב שם: (יז) רבנן אמרי. ירושלמי שם, ובגמרא צבלי תענית שם, שם הנאמר הוא רב יוסף בשם רב נחמן, ובגמרא צ"ב רב דימי בר יוסף בשם ר' נחמן, ומוזבא בילקוט סוף שופטים רמז ע"ו ד"ה ארור נתן בתו לבנימין בשם מדרש איכה והשמיט המלות ורבנן אמרי, ומתחיל צ"ל באב הותרו שבט בנימין לבא בקהל: (יח) א"ר יוחנן מקרא קראו וקרבוהו מקרא קראו ורחקוהו. הוא בירושלמי שם ושם בירושלמי לא נמצא שם האומר ואין ספק שמוסף מתיחם מניה המלות "א"ר יוחנן" יען כי בירושלמי מיוחס לר' יוחנן. ובכ"י צ"מ המלות "א"ר יוחנן" ליתא: (יט) מקרא קראו וקרבוהו גוי וקהל גוים יהי' ממך, מקרא קראו ורחקוהו אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי, וכ"ה בילקוט שופטים שם רמז ע"ו, וכן צ"ב פ"ב אות ד', אבל בירושלמי שם הלשון משוכם מקרא מלא וקרבוהו [צ"ל ורחקוהו] אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי, מקרא מלא ורחקוהו [צ"ל וקרבוהו] גוי וקהל גוים יהי' ממך ומלכים מחלליך יאלו, ועיין בפ"י הקצר בירושלמי שם ועיין ביפה ענף במדרש שם. וראיתי בכ"י צ"מ הנוסחא ג"כ מקרא קראו ורחקוהו גוי וקהל גוים יהי' ממך ועדיין לא נולד בנימין, מקרא קראו וקרבוהו אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי: (כ) אמר רב יהודה אמר שמואל יום שהותרו שבטים כו' עד מכאן ואילך המוסיף יוסף ודלא מוסיף יסף. הנאמר זה הוסיף ה' הוסדר או נגיה אחד מנגמרא צבלי תענית שם וב"ב שם, אף כי הביא לעיל ר' שמואל בר נחמני יום שהותרו שבטים לבא זה בזה אשר שאב מירושלמי בכל זאת הביא כפאן גם את לשון הצבלי, ועיין בגמרא שם ובכ"י הרש"ב צ"ב שם. וראיתי כעת כי בכ"י צ"מ ליתא זה הנאמר: (כא) ר' אבין ור' יוחנן אמרי יום שבטל ההפר מן מתי מדבר. מכאן הוא בירושלמי תענית שם ושם הגי' ר' אבין אמר שבו צטל החפר והמוסדר או הנגיה הוסיף "ור' יוחנן" וכיוצא בירושלמי המיוחס לר' יוחנן. וכעת ראינו בכ"י צ"מ כי המלות "ור' יוחנן" ליתא רק כנוסחת בירושלמי: (כב) א"ר לוי. ירושלמי שם, ועיין בזה ביוסף מדרש שמואל פ"ב ובערותי שם בהערה י"ט. כי לנאמר הוא במדרש שם אין לו חיבור כלל וזה נוסף מתיחם אשר העתיק לעצמו והוציח

החיים, והיו עומדין ומוציאין עצמן חמושה עשר אלף בפרוטרוטו חסרו שש מאות אלף, ובשנת הארבעים האחרון עשו כן ומוציאו עצמן שלמים, אמרו דומה שטעינו בחשבון, וכן בעשרו ובאחד עשר ובשנים עשר ושלשה עשר וארבע עשר, כיון דאיתמלא סיהרא אמרו דומה שהקב"ה ביטל אותה גזירה מעלינו, וחזרו ועשאוהו יום טוב, (כג) וגרמו עונותיהם ונעשה אבל בעולם הזה בחורבן הבית פעמים, הה"ד יהי לאבל כגורי ועוגבי לקול בוכים (פיוג ל 65), ויבכו העם בלילה ההוא (גמזר יד 6), וכיון שחטאו גלו וכיון שגלו התחיל ירמ' מקונן עליהם איכה ישבה בדד:

פתיחתא לד

(א) על ההרים אשא כבי ונהי וגו' (ירמ' ט ט). א"ר אחא שלשה דברים צוה נבוכדנצר לנבזראדן על ירמיהו, (ב) קחנו ועינדך שים עליו (ירמ' גע יג), עליו ולא על אומתו: ואל תעש לו מאומה רע (ע). לו לא תעשה, אבל עם אומתו עשה כרצונך לרעה. כי כאשר ידבר אליך כן עשה עמו (ע). ולא לאומתו. והיה ירמיה רואה כת של בחורים (ג) נתונים (ד) בקולרין, (ה) ונותן את ראשו עמהם, ונבזראדן בא ומעבירו מהן, וחזר ורואה (ו) כת של זקנים שלולים בשלשלאות ונותן את צוארו עליהם, ובא נבזראדן ומעבירו מהן, אמר נבזראדן לירמיה חזי חד מן תלת מילין אית כך, או נביא שקר את, או מבעט ביסורין את, או שופך דמים את. או נביא שקר את שכל (ז) הדין שנייא את מתנבא על הדא קרתא דהיא חרבה, (ח) וכדו דחרבה נפשך באישה עלך סניא. או מבעט ביסורין את, (ט) דאנא לית אנא בעי למיעבד בישא ואת בעי למעבד לך בישא למימר לית יסוריא חשיבין עלי מידי. או שופך דמים את (י) דמלכא פקיד לי עליך סגי בדיל דלא למעבד לך בישא, ואת בעי למעבד בישא בנין דישמע מלכא ויקמלוניה להווא גברא. ובסוף אמר לו אם טוב בעינדך בא ואשימה עיני עליך, ולא קבל

הערות ותקונים

הובא אל המדרש, והמאמר הזה מוצא ברמ"י תענית שם ד"ה יום שכלו צו מתי מדבר, וז"ל דתנאי כל הרבעים שנה סהוי נמדבר בכל ערב ט"ב היה הכרוז יואל כו' והוא המאמר מירושלמי ומדרש איכה, ובתוס' שם ד"ה יום הביאוי את המדרש איכה, וכן הרשב"ט ז"ל שם הביא את המדרש וע"ש בתוס' ד"ה יום: (כג) וגרמו עונותיהם ונעשה אלם בעולם הזה בחורבן הבית פעמים כו' הסוס הזה עד סופו הוא דברי המסדר. ובכ"י ז"מ הגי' אמרו ציטל הקב"ה אותה גזירה ושעו מעלינו ושעו אותה שמתה ומשתה יום טוב ואחר כל השבת הזה יהי לאבל כגורי, וכיון שחטאו גלו וכיון שגלו התחיל ירמ' מוקנן עליהם איכה: (א) על ההרים אשא כבי. הוא בפסיקתא דר"כ פסקא דכרי ירמ' (ק"ג ע"א) ומובא צילקוס ירמ' רמז שכ"י בשם הפסיקתא, ובפסיקתא שם מובא סתמי לא בשם ר' אחא ורמיה כי גם בכ"י צריטש מוצאום הוא גלי שם האומר: (ב) קחנו ועינדך שים עליו, עליו ולא על אומתו כו'. זה הוא הסוס מן מסדר הפתיחות אלם בפסיקתא נאמר אלם קחנו ועינדך שים עליו ואל תעש לו מאומה (ירמ' ג"ט י"ג), לא יחר ורמיה בכ"י ז"מ הגי' אמר לו קחנו ועינדך שים עליו ואל תעש לו מאומה רע כי כאשר ידבר אליך כן עשה עמו. ולא לאומתו. נתקצר הלשון: (ג) נתונים בקולרין. בפסיקתא שם שלולין בקולרין ובתנתי שם בהערה ג"ה שלולים פי' מחוברים מלשון כל המתים כולן שולל (מ"ק כ"ב ע"ב): (ד) קולרין. פי' בנ"ל Callare סוגי שלשלת נתן בצואר השבדים וכן תר' בסוגר (יחזקאל יט ט) בקולרין: (ה) ונותן את ראשו עמהם. בכ"י ז"מ הגי' והלך ומטייל וזארו עמהם. ובפסיקתא שם והלך ומטייל ידו ציטתו: (ו) כת של זקנים שלולים בשלשלאות השמים המסדר מלת קולרין והציג מלת בשלשלאות התתיה. גם הציג ונותן את זארו עליהם, ובפסיקתא ומכניס ידו ציטתו, ובכ"י ז"מ חסר וחזר ורואה כת של זקנים כו': (ז) שכל הדין שנייא את מתנבא. פי' כל השנייה האלו אתה היית מתנבא על העיר הוואת שנייא תהא הריבה, ועתה שנייא חרבה נפשך רעה ומצטערת עליך הדבר מאד: (ח) וכדו דחרבה נפשך באישה העלך סניא. בכ"י ז"מ הגי' וכיון דחתיית קשה לך עליהן: (ט) דאנא לית אנא בעי למעבד בישא ואת בעי למעבד לך בישא למימר לית יסוריא חשיבין עלי מידי. פי' שאני אין אני רואה לעשות עמך רעה לומר אין היסורין חשיבין עלי כלום. ועיין בפסיקתא שם ובהערה ס"א, ובכ"י ז"מ הלשון נתקצר או מבעט ביסורין את דלא מדמו יסורין עלך כלום: (י) דמלכא פקיד לי כו'. ר"ל שנבזראדן אמר לירמ' שאתה שופך דמים, ותפך אתה ששמע ממך ויחרוג אחי, ומה שאמר ויקמלוניה להווא גברא, כאדם החולם קללחו בחזיונו, עיין בפסיקתא שם יבצעה

עליו, כמו שנאמר בסוף הפרשה, עד שנאמר לו מפי הגבורה, (יא) הה"ד הדבר אשר היה אל ירמי' מאת ה' לאמר (ירמי' מ א), מה היה אותו הדבר (יב) אלא שאמר לו ירמיה אין את יתיב הכא אנא אזיל עמהון, ואין את אזיל עמהון אנא יתיב הכא, אמר לפניו רבש"ע אין אנא אזיל עמהון מה אנא יכול מהני להון, אלא ייוול מלכהון ברייהון עמהון, דהוא יכול מהני להון סגיא, הה"ד אחר ש"ח [אותו] נבחראדן רב שבתים (את ירמיהו) מן הרטה בקחתו אותו (שס עט) : (יג) והוא אסור בזיקים (שס). (יד) א"ר אבהו כביכול הוא הוא אסור בזיקים, ודכוותיה כתיב ואני בתוך הגולה (יחזקאל א ב). (טו) עד היכן היתה נבואתו של ירמיהו, רב יעקב דר' אבא, ואית דאמר ר' אלעזר ור' יוחנן, חד אמר עד מורה ישראל יקבצנו (ירמי' נא ט), והרינא אמר עד ויש תקוה לאחריתך נאם ה' ושבנו בנים לגבולם (שס עט טו). (טז) ובחזירתו היה מוצא אצבעות מקוטעין מושלכין בהרים והיה מלקטן ומנפפן ומחבקן ומנשקן ונותנן לתוך שליתו, ואומר להם בני לא כך הזהרתי ואמרתם לכם, תנו לה' אלהיכם כבוד בטרם יהשיך ובטרם יתנפפו רגליכם על הרי נשף (ירמי' יג טו), (יז) על אותה שעה נאמר על ההרים אשא כבי ונהי ועל נאות מדבר קינה (שס ט טו). על אותם הרים נאים ומשובחים אשא כבי ונהי, ועל נאותיו של יעקב שנחפכו לקינה : ולא שמעו קול מקנה (שס). כי לא שמעו לקול דברי תורה, ולא לקול דברי נבואה, אלא מקנה, אלא לקול דבר המקנא שהיו מקניאים אותו בע"ז, המד"א יקניאוהו בורים (דניאל ג טו), לפיכך מעוף השמים עד בהמה נדדו

הערות ותקונים

ובהערה ס"ב : (יא) הה"ד הדבר אשר היה אל ירמי' מאת ה'. מובא ברש"י (ירמי' מ' א') בשם המדרש איכה : (יב) אלא שאמר לו ירמי' אין את יתיב הכא. מובא בפסיקתא שם (ק"ג ע"ב) במאמר שלפניו המתחיל ד"א דברי ירמי' : (יג) והוא אסור בזיקים. וכן מובא בפסיקתא שם ובקרא כתיב באזיקים עם אל"ף נחה : (יד) א"ר אבהו כביכול הוא הוא כו'. עיין סוכה מ"א ע"א ר' יהודה אומר אני והוא הושיעה נא, פירש"י משבשים ושמים אחריות הן, וע"ש בתוס' ד"ה אני שכתבו ועדיין לר"ך טעם למה נשתמו שני שמות הללו לאמרינן לכו טפי מאחרינא משום דדרשנין באיכה רבתא קרא דכתיב יחזקאל ואני בתוך הגולה, וקרא דכתיב ירמי' והוא אסור בזיקים כביכול הוא צ'מנו, והיינו ובענא שושיע לעמנו עכ"ל, וכן הוא בפסיקתא דברי ירמי' שם, וכן מובא בעור או"ח ה' לולב תר"ס וע"ש במגן צ"י : (טו) עד היכן היתה נבואתו של ירמי' ר' יעקב ור' אבא, ואית דאמר ר' אלעזר ור' יוחנן. בפסיקתא שם (ק"ג ע"ב) הגי' מה היה אותו הדבר, והכוונה אל המקרא הדבר אשר היה אל ירמי', ובזה התשובה מן ר' אלעזר ור' יוחנן, והעירתי שם בהערה ס"ח במדרש פתיחתא דאיכה רבתי נשמה הסדר על השאלה הזאת מה היה הדבר, בא המאמר את יתיב הכא אנא אזיל עמהון, המובא בפסיקתא שם למעלה (ק"ג ע"א), ואח"כ באה שאלה אחת עד היכן היתה נבואתו של ירמי' ר' יעקב ור' אבא ואית דאמר ר' אלעזר ור' יוחנן חד אמר עד מורה ישראל יקבצנו, והרינא אמר עד ויש תקוה לאחריתך נאם ה' ושבנו בנים לגבולם (ירמי' נ"א י"ז) ע"כ. והרב מהר"ז"ו הביא גי' הילקוט (שהוא ע"פ הפסיקתא) וגי' הילקוט ישרה בעיניו יותר מגי' המדרש איכה רק בענין ראיות מהפסוקים העיקר בני' המדרש ע"ש. ויש להעיר כי לפי מסדר הפתיחות היה נשמה המאמר הזה עוד באיכה מקום ושמות האומרים ר' יעקב ור' אבא, ואח"כ הביא ואית דאמר ר' אלעזר ור' יוחנן. וזה שהביא ואית דאמר, כיון לגי' הפסיקתא כי שם מובא זה בשם ר' אלעזר ור' יוחנן ולא בשם זולתם. ובכ"ז חסר כל המאמר עד היכן היתה נבואתו של ירמי' ואח"כ מתחיל כשהיה חזרה ה' מוצא אצבעות ידיים ומקוטעות ומושלתות בדרכים והיה מלקטן ונותן בתוך עליו ומחבקן ומנשקן וזוכה עליהם. וראיתי בילקוט ירמי' רמז רפ"א הביא מאמר בשם איכה רבתי המתחיל על ההרים אשא כבי ונהי והוא מה שלפנינו במדרש במאמר שלאחריו, ובאמצע המאמר אחרי המלות ואוקיד דרעיה הביא הילקוט „עד היכן נבואתו של ירמי' קיימת ר' יעקב בר אבין ור' אלעזר בר' יהודה, חד אמר עד מורה ישראל יקבצנו, וחד אמר עד ויש תקוה לאחריתך, וזה נוסף מנגידן אל תוך הילקוט ואין לו עיין ושיוכות שם כלל, ומדברי הילקוט נראה כי ה' לפניו הגי' ר' יעקב בר אבין ור' אלעזר בר יהודה במקום לפניו ר' יעקב ור' אבא. וגם לפניו ואית דאמרי ר' אלעזר ור' יוחנן : (טז) ובחזירתו היה מוצא אצבעות מקוטעין. פסיקתא שם, ושם הגי' ובחזירתו היה רואה אצבעות ידיים ורגלים מקוטעות ומושלתות לדרכים. וזכ"ה הגי' בכ"ז צ"מ : (יז) על אותה שעה נאמר על ההרים אשא כבי ונהי. נשמה ג"כ בפסיקתא שם בקלת שמים קטינס, ומובא בילקוט ירמי' רמז רפ"א בשם איכה רבתי והביא שם כל המאמר עד סוף הפתיחה, עד שאמר והאלך השמה תעבד, ומן כי קול נשמע מזיון א"ר יחזק כו' מזיון בגליון מדרש בעצות ונ"ל איכה רבתי והוא פתיחה אות ה', ושם מן א"ר פנחס מוטל למלך הוא מן בר' פנ"ח אות ו' : ל"ר

הלכו (ירמ' סט). (יח) א"ר יומי בר הלפתא חמושים ושתים שנה (יט) לא נראה עוף
 טס בארץ ישראל, מה טעם מעוף השמים עד בהמה נדרו הלכו. (כ) בהמה
 בנימטריא חמושים ושתים. (כא) א"ר חנינא קודם לארבעים שנה היו נוטעים תמרים
 בבבל, (כב) לומר שמיני מתיקה מרגלת לשון לתורה, (כג) א"ר חנינא בר אבהו
 שבעה מאות מיני גידים מהורים, ושמנה מאות מיני הנבים מהורים ועופות לאין
 מספר, וכולן גלו עם ישראל לבבל, וכשחזרו חזרו עמהם, (כד) חוץ מדג אחד
 הנקר אשיבוטא, ודגים היאך גלו, (כה) ר' הונא בשם ר' יומי אמר (כו) דרך תהום
 גלו ודרך תהום חזרו. (כז) א"ר זירא בא וראה כמה היא חצופה ארץ ישראל
 שעדיין עושה פירות, ולמה עושה פירות, (כח) ר' חנינא ור' יהושע בן לוי, חד
 אמר על שם שמובלין אותה, (כט) וחנינא אמר על שם שהם מהפכים בעפרה.
 (ל) א"ר יודן שבע שנים נתקיים בהם גפרית ומלח שרפה כל ארצה (דגיים כע כג),
 וכל כך למה על שם והגביר ברית לרבים שבוע אחד (דניאל ט ז). כותיים שבה

הערות ותקונים

(יח) א"ר יומי בן הלפתא חמושים ושתים שנה לא נראה עוף טס בארץ ישראל, פסיקתא שס, וגשנה
 בירושלמי תענית פ"ד סוף ה"ח (דף ס"ט ע"ב) ובירושלמי שם איתא תני ר' יומי אומר, ובפסיקתא רבתי
 פ"א פסקא והיה מדי חדש נלמד ג"כ א"ר יומי בן הלפתא, ובבבלי יומא כ"ד ע"א, ושבת קמ"ה ע"ב מובא
 זה בשם ר' יהודה, ועיין בסדר עולם פכ"י: (יט) לא נראה עוף טס בא"י. כ"ה בירושלמי שס, ובפסיקתא
 הגי' עוף כקף על ארץ ישראל, ובפסיקתא רבתי שם חמושים ושתים שנים לאחר חורבן הבית לא עבר אדם
 בא"י וכן ראיתי בכ"י ב"מ הגי' א"ר יומי בן הלפתא כ"ב שנים לא עבר א"ר בן זבד בן זבד, ובגמרא בבלי
 שם ולא עבר איש ביהודה, ועיין בפסיקתא דר"ב שם הערה ע"ג, והמספר כ"ב הם השנים של ממשלת
 צבא אחר החורבן ואז נתקיים ש"ס לפי מלאת צבאל שבעים שנה, היינו י"ח שנה קודם החורבן (עיין פתיחה
 כ"ג) ונ"ב שנה אחר החורבן והם ביחד שבעים שנה, ועיין רש"י שבת קמ"ה ע"ב ונגילה י"א ע"ב, ובסדר
 עולם מובא בילקוט דניאל רמז אלף ס"ו מוטלומוס של אספסיאנוס עד פולמוס של טיטוס חמושים ושתים
 שנה: (כ) בהמה בנימטריא חמושים ושתים, זה ליתא בירושלמי ובפסיקתא וזה הוסף המסדר עפ"י גמרא
 שבת שם בהמה בנימטריא חמושים ושתים וכתבו שם חכמי החס' בהמה בנימטריא, אסמכתא בעלמא
 היא דנ"ב נפקא לן צבאל גימטריא דכפ"י בקונטרס עכ"ל, ואזלי חין ספק שהמלות בנימטריא כ"ב הוספה
 חילוקית הן בגמרא מחיוב מניח, ועד נאמין כ"י המאמר הזה נשנה גם בגמרא יומא כ"ד ע"א וגם שם הגי'
 בהמה בנימטריא כ"ב, וכתב רש"י שם בהמה בנימטריא חמושים ושתים עכ"ל ומה חידש לנו זה הלך מפורש
 הוא בגמרא, חין זאת רק שלפני רש"י לא הי' כן בגמרא ובפ"י הוא ופי' דברי הגמרא: (כא) א"ר חנינא
 קודם לארבעים שנה. נשנה בירושלמי ובפסיקתא שס, ובירושלמי שם הגי' מ' שנה עד שלא גלו ישראל לצבל,
 ובפסיקתא עד שגלו ישראל לצבל. וראיתי בכ"י ב"מ חקר מאמר שלם אחרי המלות שנלמד מעוף השמים ועד
 בהמה נדרו הלכו מניין בהמ"ה מתחיל שבע שנים נתקיים עליהם גפרית ומלח כו': (כב) לומר שמיני
 מתיקה מרגלת לשון לתורה. בירושלמי ובפסיקתא שם לפי שהיו ישראל להטוין אחרי המתיקה שהיא מרגלת
 את הלשון לתורה. ומובא בערוך ערך מתק ו' מתיקה מרגלת לשון לתורה, בפסיקתא דדברי ירמ' ובמגילת
 איכה [נ"ל בריש מגילת איכה]. וכן מובא במאור עינים ח"ה סוף פכ"י ו' אמרו חז"ל בירושלמי תענית
 פרק צ"ג פרכים וסוף פתיחתא לזיכה רבתי ובפסיקתא דדברי ירמ' מתיקה מרגלת הלשון לתורה: (כג) א"ר
 חנינא בר אבהו. בפסיקתא שם הוא נשמט ממקומו ומובא שם בסוף המאמר (ק"ד ע"ב), אבל בירושלמי
 הוא כמו שהוא במדרש שלפניו היכף אחר המאמר מר' חנינא קודם לארבעים שנה: (כד) חוץ מדג אחד
 ששמו שבוטא. עיין בפסיקתא שם הערה פ"ו, ושיב ע"ה הוא מן דג, עיין ערוך השלם ערך שבת: (כה) ר'
 הונא בשם ר' יומי. כ"ה בפסיקתא שם אבל בירושלמי שם הגי' ר' חונה בן יוסף נ"ל בש"ר יוסף, ור' הונא
 ור' חונה הכל אחד, וככ"י ב"מ הגי' ר' חנינא בשם ר' יומי: (כו) דרך תהום גלו ודרך תהום חזרו. ר"ל
 בימים ויאורים שמוחזרים לתהום: (כז) א"ר זירא בא וראה. פסיקתא שם (ק"ד ע"א) ובירושלמי שם
 במאמר שלפניו ובפסיקתא איתא ר' זעירא, ובירושלמי ר' זעירא ומובא בילקוט ירמ' רמז רפ"א בשם איכה
 רבתי והביא ג"כ הגי' ר' זעירא ומובא ג"כ בילקוט דניאל רמז אלף ס"ו בשם הפסיקתא: (כח) ר' חנינא
 ור' יהושע בן לוי חד אמר על שם שמובלין וחרינא אמר כו'. בירושלמי ובפסיקתא הגי' תרין אמוראין חד
 אמר שהן מוזבלין אותה וחרינא אמר הוספין את עפרה. והמסדר מן השתיחות הגי' שמות מן תרין אמוראין
 היינו ר' חנינא ורבי"ל, וכן הילקוט ירמ' רמז רפ"א הביא בשם מדרש איכה רבתי (הוא המאמר שלפניו)
 ר' חנינא ור' יהושע בן לוי, ואולי הי' כן לפני המסדר בפסיקתא: (כט) וחנינא אמר על שם שהם מהפכין
 בעפרה. ר"ל מהפכין עפרה מלמטה למעלה ממקום עמוק שלא נכנס בו הנפריה והמלח, ובפסיקתא פ"ס
 בדיקן דנערי סאה מה דלעיל כחית לרע ומה דלרע סלקי לעיל, והסיום הזה ליתא גם בירושלמי:
 (ל) א"ר יודן שבע שנים. פסיקתא שם במאמר שלפניו (ק"ד ע"א), וכן מובא בילקוט ירמ' שס, וגשנה
 בירושלמי

כיצד עושין, וזרעין אותה (לא) מטילות מטליות, וזרעין כאן והיא נשרפת, וזרעין כאן והיא נשרפת: (לב) עובדא הוה בחד דהוה קאים (לג) ורדי (לד) בבקעת בית ערבא, (לה) ותקף ידיה אסיכתיה וסליק עפרא יקודתא (לה) ואוקוד זרעיה, (לו) לקיים מה שנאמר גפרית ומלה שרפה כל ארצה (דברים טו כג): (לז) רבה בר כהנא אמר אינון לא ממחילות הארץ ולא משממות הארץ אלא לפניו, לקיים מה שנאמר ומוראכם וחתכם יהי' על כל חית הארץ (בראשית טו ז). ולעתיד לבא הכל חוזר, והה"ד והארץ הנשמה תעבד תחת אשר היתה שממה לעיני כל עובר (יחזקאל לו ז)

סליק פתיחתא דאיכה רבתי

הערות ותקונים

בירושלמי כלאים פ"ט סוף ה"ב, וירושלמי כתובות פ"ב סוף ה"ג, ושם הגי' תני בשם ר' יהודה, ובירושלמי תענית שם חסר המאמר הזה, ואין ספק ששמו משגת המעתיק או המדפיס, כי הלא מאמר ר' זעירא הבא אחריו ישנו שם, ולמה זה עזב את המאמר ר' יהודה הלוי, בלי דבר, ובגמרא יומא כ"ד ע"א ר' יוסי אומר שבע שנים נתקיימה גפרית ומלה בא"י מאי טעמא דר"י, אחיא ברית ברית, כתיב הכא והגביר ברית לרבים שבע שנים, וכתיב הכא ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם כו', ע"ש בשם ר' ועיין בסדר עולם פכ"ו: (לא) מטליות מטליות. מובא בערוך ערך מטליות בשם הפסיקתא, ופי' מטליות התיבות, ועיין בפתיחה ה' הערה ג': (לב) עובדא הוה בחד דהוה קאים ורדי. בפסיקתא שם הוה במאמר שלאחריו, אחר המאמר מר' זעירא, ומובא בירושלמי תענית שם ג"כ כמו שהוא בפסיקתא: (לג) ורדי. פי' והרס הרגס הרס רדי ובילקוט ירמיו' שם הביא שיהי חורס, במקום ורדי, ועיין בפסיקתא שם הערה פ"ד: (לד) זבנקת בית ערבא. ז"ל זבנקתא דבית ארבל, ובירושלמי שם בית ארבל ז"ל ארבל, וארבל היא העיר Arbela לנכון זעירא, ובילקוט ירמיו' רמז רפ"א הביא בשם המדרש איכה רבתי בקעת נקופה, ובילקוט דינאל שם מובא לנכון זבנקתא דארבל רק חסרה מלת "ורדי" ועיין כפתור ופרח פ"א ותבואות הארץ ז' ק"ב ע"ב ובערך מנין ז' ק"א ובספר נעלגריפא של ההכס הגדול דר' נייבויער ז' ר"ט, ומה שכתב הילקוט בקעת נקופה חולי ה' כן בכ"א אשר ה' לפניו, והוא בקעת בית נקופה, ובקעת בית נקופה מובא בז"ר פ"ט אות ו', ועיין פסיקתא דר"ב פסקא ויהי בשלח הערה קפ"ג: (לד) ותקוף ידיה אסיכתיה, וכ"ה בדפוס ראשון, ובכ"י ז"ל חסר מאמר שלם ובפסיקתא שם הגי' ועמיק סיכתיה, וכן מובא בילקוט דינאל שם בשם הפסיקתא ובירושלמי תענית שם וכשם ידיו וחסרה המלה אסיכתיה, ובגליון הילקוט דינאל שם כתוב ועמיק סיכתיה ונפק עפרא יקודתא, פי' העמיק הצרול ויאל עבר שרוף, וזהמפרס הקצר בירושלמי שם פי' וכשם ידיו שדחק ביתה המחרישה והעמיק במקום שהי' עדיין הגפרית שם, ומלמעלה לא היה גפרית ומלה שכבר עבר ע"י זיבול או ע"י היורף העפר ועתה שהעמיק המחרישה עלה למעלה עכ"ל, ובילקוט ירמיו' שם הביא בשם איכה רבתי (הוא המאמר שלפנינו) כשם ידיו על פניהם. וראיתו כי גם לפני הרב צעל הערוך היתה הנוסחא כן במדרש שלפנינו כי הביא בערך פדן במגילת איכה [ז"ל ברוש מגילת איכה] כשם ידיו על פניהם, והביא למד בקר (ש"א י"א י"ז) תרגם פדן חורא, והמוספי הביא, ואת אהו (ש"א י"א ב') תרגם וית סיכת פניהם, כי פדן יש לו ב' הוראות למד בקר, ועוד בלי מחרישה לנגוד בקר, ועיין ערוך השלם ערך פדן ולפי דברי הערוך יש לתקן בירושלמי וכשם ידיו [על פניהם]: (לה) ואוקוד דרעיה. בדפוס ראשון כתוב ואוקוד זרעיה. והיא גי' נכונה, רק המ"כ תיקן בטעות דרעיה, ופי' זרף את זרעו, והובא אח"כ לפי הנה"ה שלו בפנים המדרש, וגם הילקוט הביא בירמיו' שם בשם המדרש ואוקוד דרעיה, ובעבור זה הגיע הילקוט כן, ובירושלמי ובפסיקתא נאמר לנכון ואוקוד זרעא, (לו) וגשרף זרע. כי חרס והעמיק בעפר עם המחרישה והעלה עפר שרוף וצבבור זה נשקף שרע שחרש: (לז) לקיים מה שנאמר גפרית ומלה שרפה כל ארצה. הסיוס היה ליתא בירושלמי ובפסיקתא: (לז) רבה בר כהנא אומר אינון לא במחילות הארץ. בכ"י ז"ל שמוט מאמר גדול ונגמל הסיוס הזה והגי' ר' אבא בר כהנא אומר אינון לא במחילות הארץ ולא בשממות הארץ אלא על פניהם, דכתיב ומוראכם וחתכם יהי' על כל חית הארץ ולע"ל הכל חוזרין הה"ד והארץ הנשמה תעבד ע"כ. והנה הסיוס הזה הסופר המסדר ודבריו הם בלתי מובנים, המ"כ כתב מאמר זה בקשתי והפסתי כחופש ירושלים יעשה ולא מלאלתי ודוחק עלאנו לפרש, גם הרז"ו כתב ר' אבא בר כהנא אומר כו' עד כל חית הארץ ע"ג ולא מלאלתי בזה דבר, גם הרד"ב רצה לתקן לא מנחילות הארץ ולא מנכות הארץ, אולם אין ספק שהמאמר נשתבש ע"י המעתיק, ובילקוט איכה רמז רפ"א הביא כל המאמר בשם איכה רבתי (הוא הפתיחה שלפנינו) ומהסך הסדר וסיוס במאמר א"ר חגיגה ברית דר' אבהו שבע מאות מיני דגים טהורים וח' מאות מיני חגבים טהורים ולעוף אין מספר גלו עם ישראל לבבל, דגים היאך גלו, ר' הונא בשם ר' יוסי אמר דרך תהום גלו ודרך תהום חזרו, וכולם חזרו חוץ מרג אחד ששמו שבושא, ואחר זה סיים עוד ולעתיד לבא הכל חוזרים שנאמר והארץ הנשמה תעבד (יחזקאל לו ז) ע"כ. ועיין במ"כ שכתב ג"כ שקאי על העופות ודגים דלעיל: סליק

מדרש

איכה רבתי

פרשה א

[א] איכה ישבה בדד. שלשה נביאים נכאו בלשון איכה, ואלו הם: משה, ישעיה, וירמיה. משה אמר איכה אשא לבדי (דברים א יב). ישעיה אמר איכה היתה לזונה קריה נאמנה (ישעיה א כא). ירמיה אמר איכה ישבה בדד (איכה א ב). (א) א"ר לוי משל למטרונה אחת שהיו לה שלשה שושבינין, (ב) אחד ראה אותה בכבודה. ואחד ראה אותה בפוחזה, ואחד ראה אותה בפחדה. משה ראה אותן בכבודן אמר איכה אשא לבדי, ישעיה שראה אותן בפוחזן אמר איכה היתה לזונה, וירמיה ראה אותן בפחדן אמר איכה ישבה בדד: איכה. (ג) ר' אלעזר ור' יוחנן. ר' אלעזר אמר (ד) איה כה שאמר לאברהם, כה יהיה זרעך (גנאטיט טו ט). [ור' יוחנן אמר] איה כה שנאמר למושה, כה תאמר לבית יעקב (שמות יט ג): (ה) ר' יהודה ור' נחמיה. ר' נחמיה אמר אין לשון איכה אלא לשון קינה, (ו) [המד"א ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה (גנאטיט ג ט)]. ר' יהודה אמר אין לשון איכה אלא לשון תוכחה, [המד"א] איכה תאמרו חכמים אנחנו (ירמיה ט ח): שאלו את בן עזאי אמרו לו (ז) אמר לנו דבר אחד ממגילת קינות, אמר להם לא גלו ישראל עד שכפרו ביחידו של עולם, (ח) ובעשרת הדברות, ובמילה שניתנו לעשרים דורות, ובחמשה ספרי תורה, מנין איכה: (ט) א"ר לוי לא גלו ישראל עד שכפרו בשלשים ושש כריתות שבתורה מנין איכה: ישבה בדד. [ר' ברכיה] בשם ר' אבדימי דחיפה, משל למלך שהיה לו בן, כל זמן שהוא עושה

הערות ותקונים

(א) א"ר לוי משל למטרונה אחת. המאמר נשנה בפסיקתא דר"ב פסקא איכה (קכ"א ע"ג), ושם מתחיל למטרונה שהיו לה שלשה שושבינין, והתחלת המאמר שלשה נביאים בו. ליתא שם, כמו שהעירוני שם בהערה כ"ב, והמאמר מהפסיקתא מוצא בילקוט דברים סוף רמז תח"א, ובילקוט ישעיה סוף רמז רנ"ו: (ב) אחד ראה אותה בכבודה בו. במדרש איכה הגדפס גם בדפוס ראשון דפוס פיזארי, ודפוס קאנטאטאניכא הסוף מלה במלה עם דפוס ראשון, וכן בפסיקתא דר"ב שם, אחד ראה אותה בשלוותה, ואחד ראה אותה בפוחזה, ואחד ראה אותה בזיוולה. וכן הסיוס שם משם ראה את ישראל בשלוותן, ישעיה ראה אותה בפוחזן, ירמיה ראה אותה בזיוולס, וכן יש לתקן לפנינו: (ג) ר' אלעזר ור' יוחנן. זה ליתא בדפוס, ומוצא בילקוט איכה רמז תתקצ"ט וחסר ה"יוון והשמיט שמות האומרים כדרכו: (ד) איה כה שאמר לאברהם כה יהיה זרעך. דורש איכה ב' מלות איה כה: (ה) ר' יהודה ור' נחמיה. פסיקתא דר"ב שם, ובמדרש איכה הגדפס גם בדפוס ראשון הוא קרוב לסוף המאמר מאות א', ומוצא בילקוט ישעיה רמז רנ"ו ובילקוט ירמיה רמז רפ"ו: (ו) המד"א ויקרא ה' אלהים. הוספתי כמו שהוא בגדפס. ובפסיקתא דר"ב הגי' כמד"א איכה ישבה בדד, איכה יעיב באפו, איכה יועם וזב, ובילקוט איכה רמז תתקצ"ט הביא רבי אומר אין לשון איכה אלא לשון תוכחה, ה"ד איכה היתה לזונה קריה נאמנה, ובילקוט ישעיה רמז רנ"ו הביא שם הפסיקתא (והוא פסקא איכה) כמו שהוא בפסיקתא לפנינו: (ז) אמר לנו דבר אחר ממגילת קינות. בגדפס גם בדפוס ראשון דרוש לנו דבר אחד, ומוצא בילקוט איכה רמז תתקצ"ט וחסר ה"יוון, וגם בילקוט הביא דרוש לנו: (ח) ובעשרת הדברות ובמילה. בגדפס מוקדם מילה לעשרת הדברות, כי חושב כסדר העינים, וענין המילה הוא מוקדם לעשרת הדברות, אולם בכ"י עשרת הדברות הוא מוקדם למילה, וחושב כסדר האותיות של מלה איכה אל"ף רמז לה' אחד, יו"ד לעשרת הדברות, כ"ף למילה שנתנה לאברהם לעשרים דור, ה"ל לחמשה תמשי תורה, ובעל מ"כ תיקן במדרש כמו שהוא לפנינו בכ"י, וגם בעל בילקוט איכה רמז תתקצ"ט הביא כמו שהוא בכ"י: (ט) א"ר לוי לא גלו ישראל עד שכפרו בל"ו כריתות

רצונו של אביו, (י) היה מלבישו בגדים בדודים, וכל זמן שהיה כועס עליו, היה מלבישו סמרטוין, כך כל זמן שישראל עושים רצונו של מקום, מלבישן כלי מילת, הה"ד ואלבישך רקמה (יחזקאל ע"י). (יא) ר' סמאי אומר פורפירא תירגם עקילם אפיקוליתוין, וכיון שהכעיסוהו הליבושום בגדים בדודים: איכה ישבה בדד. (יב) בדר על עסקי עשרת הדברות שעזבתם כמנין ב"ד: (יג) ד"א איכה ישבה בדד. א"ר יהושע בן לוי אמר הקב"ה לישראל כשעשיתם רצוני ישבתי אתכם במה בדד, שנאמר וישכון ישראל במה בדד (דברים לג כח), וכשעברתם על רצוני הגליתני אתכם במקום טמאים, שנאמר בדד ישב מהוין למחנה מושבו (ויקרא יג טו): [ד"א ישבה בדד]. (יד) אמר רב נחמן שאל הקב"ה לבלאבי השרת מלך בשר ודם שהוא אבל, מה ראוי לו לעשות, אמרו לו תולה שק על פתחו, אמר להם אף אני אעשה כן, שנאמר אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם (ישעיה ג): ועוד שאלן מלך שהוא אבל מה הוא עושה, אמרו לו מכבה (טו) הפנסים אמר להן אף אני אעשה כן, שנאמר שמש וירח קדרו כוכבים אספו נגהם (יזאל ד טו): ועוד שאלן מלך שהוא אבל מה הוא עושה, אמרו לו (טז) כופה את המצעות, אמר להם אף אני אעשה כן, (יז) שנאמר חזיה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב (דניאל ז ט): ועוד שאלן מלך שהוא אבל מה הוא עושה, אמרו לו הולך יחף, אמר להם אף אני

הערות ותקונים

כריתות שנתורה. בגמרא סנהדרין ק"ד ע"א אמר רבה אמר ר' יוחנן מפני מה לקו ישראל באיכה (איכה בגימטריא ל"ו) מפני שעברו על שלשים עשר כריתות שנתורה ע"כ, וז"ל כריתות חשיב להו ככריתות דף ד' ע"ב: (י) היה מלבישו בגדים בדודים, וכל זמן שהיה כועס עליו היה מלבישו סמרטוין, יש לתקן וכל"ל היה מלבישו בגדי מילתין, במקום בגדים בדודים, ומובא בערוך ערך דדל בשם מגלת איכה, וז"ל כל זמן שהיה עושה רצונו היה מלבישו בגדים נאים, כל זמן שהיה כועס עליו היה מלבישו בגדים בדודים. ס"א בגדים סמרטוין. ואין ספק שבג"ל שלפנינו הי' רשם אחד בלילין, "בדודין" ר"ל טפחה אחרת על מלת סמרטוין והוצא אח"כ פנימה שלא במקומה הראוי והציג במקום בגדי מילתין, וגם בערוך הביג מביא אחד "בגדים נאים" במקום בגדים מילתים, ובגדפם גם בדפוס ראשון הגי' הי' מלבישו בגדי מילתין וכל זמן שהיה כועס הי' מלבישו בדודים, ופי' בגדים בדודין בגדי דורכי גת שהם מולוכים, והוראת סמרטוין ידוע חתיכת בגד בלוי, ובגדי מילת פ"י בגדים של אמר נקי, עיין ערוך ערך מל האחרון: (יא) ר' סמאי אומר פורפירא, תירגם עקילם אפיקוליתוין. בגדפם גם בדפוס ראשון הגי' תרגם אונקלוס אפיקוליתוין פליקטא. וכן הביא המוספי. ועיקר הגי' אפיקוליתוין כמו שהוא לפנינו בג"ל והיא המלה היונית $\sigma\tau\alpha\lambda\alpha\sigma\tau\alpha$ ופי' רקמה והמלה פליקטא נוכח כאשר הארכתי צוה בהערות שלי בפסיקתא פסקא ויהי בשלח הערה פ"ח, ועיין ערוך השלם ערך אפיקוליתוין ובערך אפיקוליתוין ובערך פלקט, וכן עיין פירסט בספרו החדש ג' 72. ובגדפם בטעות תרגם אונקלוס, וז"ל תרגם עקילם, כי הוא תרגם המקרא בלשון יוני, ולפנינו המאמר הזה מר' סמאי הוא מאמר מוסגר וכל פעם אשר הוצא במדרשים מלת רקמה, הביא את דברי ר' סמאי והטונה כי הוא מפרש רקמה ע"י מלת פורפירא ועקילם תרגם את המלה אפיקוליתוין, ועיין ערוך השלם ערך פלקט, ופירסט שם שהביאו את תרגום השבעים. והוראת מלת פורפירא ידוע שפי' בל"י ורומי בגד חללת (פורפור קליר): (יב) דדל על עסקי עשרת הדברות שעזבתם כמנין ב"ד'ד. זה ליחא בגדפם גם בדפוס ראשון: (יג) ד"א א"ר יהושע בן לוי. מבאן עד א"ר נחמן. ליחא בגדפם גם בדפוס ראשון: (יד) אמר רב נחמן. בגדפם גם בדפוס ראשון הגי' אמר רב נחמן אמר שמואל משום ריב"ל. ובפ"ג פ' יש בדד וידוע הגי' בגדפם א"ר שמואל בר נחמן ובי"ל שם אמר רב נחמן, והמאמר נשנה בפסיקתא דר"ב פסקא איכה (דף ק"ט ע"ב), ושם הגי' בר קפרא פתח, ומובא בילקוט ישעי' רמז ר"ל בשם הפסיקתא: (טו) הפנסים היא מלה יונית $\sigma\sigma\epsilon\alpha\sigma\alpha$ ועיניה כלי זכוכית מסוגרת מכל עבריה וגר דולק בתוכה (לאטערנע). והמאמר הזה מובא באבודרהם ס' הפלת תשעה באב וז"ל: והעטם שאין מדליקין נרות צביה"ל כדליתא באיכה רבתי שאמר הקב"ה למלאכי השרת בשעת חורבן הבית מלך ב"ו כשהוא אצל מה דרכו לעשות, א"ל מכבה את הפנסין, א"ל אף אני אעשה כן, שנאמר שמש וירח קדרו כוכבים אספו נגהם, פי' פנסין בליש שנותנין בהם הגרות מפני הרוח שלא יכבו שקריון להם עששיות וכן תרגום באורים כבדו ה', בפנסיה עכ"ל. וכן המרדכי ה' ת"צ (סוף מו"ק) כתב וז"ל גם נגהו שלא להדליק נרות צביה"ל בט"ב כ"א עד אחד לנורד החון, וזה נראה מנהג כשר כדלמיינין צביה רבתי כו': (טז) כופה את המצעות. בפסיקתא וגם במדרש איכה הגדפם כופה מצתו: (יז) שג' חזיה הוית וגו'. בגדפם סיים

אעשה כן, דכתיב ה' בסופה ובסערה דרכו וענן אבק רגליו (מס א ג): ועוד אמרו לו (יח) מבוע פורפריה, אמר אף אני אעשה כן, שנאמר עשה ה' אשר זמם בצע אמרתו (איס ג י), (יט) [מהו בצע אמרתו, ר' יעקב דכפר חנין אמר מבוע פורפירא]: ועוד אמרו לו יושב דומם, אמר אף אני אעשה כן, שנאמר ישב בדר וידום (איס ג כה): (כ) ועוד אמרו לו יושב ובוכה [אמר אף אני אעשה כן], שנאמר ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספר (ישעיה כג י): (כא) למה נאמרה מגילת קינות באל"ף ב"ת, כדי שיהיו (כב) נגרסין בפי המקוננים: (בג) ד"א אני אמרתי לברכם מאל"ף ועד תי"ו, (כד) דכתיב אם בחקותי תלכו (ויקרא כו ג), עד קוממיות (שס טז י), והם סרחו ולקו מאל"ף ועד תי"ו: (כה) אימתי נאמרה מגילת קינות. ר' יהודה אומר בימי יהויקים נאמרה, (כו) א"ר ברכיה וכו' בוכין על המת עד שלא ימות, אלא נכתבה בימי יהויקים, ונאמרה אחר חרבן בית המקדש: (כז) א"ר יוחנן אמר ירמיה לישראל מה תוחלת מצאתם בע"ז זו שאתם להוטים אהריו, הלאי היתה לה פתחון פה שנתוכח עמה, אלא נאמר אנן דידי ודידה, בהקב"ה כתיב כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו (ישעיה י ג), ובדידה נאמר כי חקות העמים הבל הוא (שס טז ג). ועוד נאמר בה, בכסף ובוזה ייפהו (שס טז ד). ועוד נאמר בה, כתומר מקשה המה (שס טז ה), ובהקב"ה - כתיב, מאין כמוך ה' (שס טז ו). ועוד כתיב ביה, מי לא ייראך מלך הגוים (שס טז ז), ובדידה נאמר ובאחת יבערו (שס טז ח), ובהקב"ה כתיב, וה' אלהים אמת (שס טז ט), ובדידה כתיב, כדנא תימרון להום (שס טז י), בהקב"ה כתיב עושה ארץ בכחו (שס טז יא), ובדידה כתיב, הבל המה מעשה תעתועים (שס טז יב), ובהקב"ה כתיב, לא כאלה חלק יעקב (שס טז יג): העיר רבתי עם. (בח) (י"ד יתירה כמו רבת, כמו המגביהי או המשפילי, ור"ל עיר המחוקת עם רב): תני ר' שמואל עשרים וארבע (כט) פלסיות (רחובות) היו בירושלים.

ה ערות ותקונים

„כניול שהיו הפוכין“, ר"ל שהגביהו והרימו הכסאות שהיו הפוכין עד עתה, וזה ליתא נס צפיקתא. (יח) מבוע פורפריה. עיין לעיל הערה י"א שפי' בל"ז ורומי גנד תלנת: (יט) מהו בלע אמרתו כו', הוספתי כמו שהוא לנכון בנדפס ג' אשך זמם, ובספיקתא דר"ב שס, ובזו"ר פ"ו. ומצינו בערוך ערך חמרן ג' שס הספיקתא ובסס מדרש איכה, ודרש מלת אמרתו כמו אמרה בארמית שפי' שפת הנגד, תרגום על פי מדותיו, על אמרה לנבשו, ובזע בארמי כמו בלע בעברי, ובמרדכי ה' ת"ב ובאבודרהם תפלת ח"ב כתבו וז"ל: זינית נהגו קדמוניו בכל ארץ אשכנז שלא להשתעף בו בל"ב, ואשכמכו אקרא דכתיב בלע אחרתו, ואמרינן במדרש איכה רבתי בלע פורפריא דיניה עכ"ל, וכן בצור ה' פ"ב סי' תקנ"ה הביא וז"ל. כתב הר"ם מרומנוברג זינית נהגו קדמוניו ובאשכנז שלא להשתעף בט"ב, ואשכמכו אקרא בלע אמרתו, וזינתא קומדנא זע פורפרין דליה עכ"ל: (כ) ועוד אמר לו כו' שנאמר ויקרא וגו' לבכי ולמספר. צפיקתא שס בעשות אמרו לו מתיאבל ומקוין אמר להם אף אני אעשה כן, שנאמר איכה ישבה דדד, ז"ל שנאמר ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספר: (כא) למה נאמרה מגילת קינות באל"ף. זה ליתא בנדפס גם לא בדפוס ראשון: (כב) נגרסין. מלשון גירסא: (בג) ד"א אני אמרתי לברכם מאל"ף עד תי"ו. גם זה ליתא בנדפס: (כד) דכתיב אם בחקותי תלכו עד קוממיות. בתחומא הנדפס מוכרז ראה חות ד', ברכות פתח באל"ף אם בחקותי תלכו, וסייכ בתי"ו וחלקי אהכס קוממיות, שהנרכות בלות עליהם מאל"ף ועד תי"ו, ועיין ב"ב פ"ח ע"ב הקב"ה סירך שראל בעשרים ושתים מאס בחקתי עד קוממיות, וכתב הרשב"ם מאל"ף שבלע עד תי"ו שבקוממיות, והיינו בעשרים ושתים אותיות שבאל"ף ב"ת: (כה) אימתי נאמרה מגילת קינות. זה הוא בנדפס שס בסוף המאמר: (כו) ח"ר צרכי וכו' בוכים על המת. בנדפס גם בדפוס ראשון גבי' אמר לו ר' נתניה: (כז) אמר ר' יוחנן אמר ירמיה לישראל. בנדפס גם בדפוס ראשון הוא בנאמר שלפניו, והגבי' שס ד"א איכה אמר להם ירמיה מה ראייתם בע"ז כו', והסר שס האומר, ומוצא בילקוט ירמיה רמז רפ"ו שס איכה רבתי והביא לנכון ח"ר יוחנן, וראיתי שפי' מהרז"ו שכתב: זע"ג מה ענין שייכות נאמר זה לבלע ע"כ, ואין ספק שהנאמר נלקח בחסר ובנדפס נתקצר במאמר, ולפנינו כ"ל הוא ברחבה, וכן הוא בילקוט שס כמו שהוא בכ"י רק בשבס ק"ת: (כח) יו"ד יתירה כמו רבת, כמו הנגביהי או המשפילי ור"ל עיר המחוקת עם רב. זה יוסף מאיזה משתיק, וז"ל רש"י רבתי עם יו"ד יתירה כמו רבת עם שהיה עם רב, לכן הסגרתיה: (בט) פלסיות רחובות. מלת „רחובות“ הסגרתה כי הוצא מחוץ פימיה לפרש מלת פלעיות, ופלעית פי'

(ל), ועל כל פלמיה ופלמיה כ"ד שווקים שעולים לחשבון תקע"ו שווקים, ועל כל שוק ושוק היו בה כ"ד שקקים שעולים לחשבון ריבוא וג' אלפים (ותתק"ד) [ותתכ"ד] שקקים, ועל כל שקק כ"ד מבואות שעולים לחשבון ל"ג ריבוא ואלף ותשע"ו מבואות, ועל כל מבי כ"ד כיפים שהם עולים לחשבון (תשע"ו) [תשצ"ו] ריבוא ואלפים ותרכ"ד, ועל כל כיפה כ"ד הצרות שעולין לחשבון י"ט אלפים וק"י רבבות ואלפים ותתקע"ו הצרות, (לא) לקיים מה שנאמר יהודה וישראל רבים כהול אשר על שפת הים לרוב (מ"א ד כ), לכך נאמר, העיר רבתי עם: א"ר אלעזר עובדא הוה (לב) בחד שיירא והוה תמן תנר חד, (לג) דהוה נגיד ג' מאה נמלין טעונין פלפלא, (לד) אתא צורי אשכח חייט חד יתיב (לה) על פילי, א"ל (לו) מאן את מוזן, א"ל פלפלא, (לז) א"ל [לית] מוזן את קמלפמא, א"ל לא, אלא כולה כהיא, א"ל לית את מוזן אלא ליהוד מדינתא, אזל ליהוד מדינתא, אשכח חייט אוחרנן יתיב על פילי, א"ל מאן גמלך טעינין, א"ל קמע קימעך, הור א"ל מאן את מוזן, א"ל תפור תפרך, א"ל אימא לי מאן את טעין, ואם אנא יכול, זבין אנא, ואם לאו אנא אייתי לך בר נש דובין לחו, א"ל פלפלין, נסביה לביתיה וכיון דפרק פסק (לז*) טמיתוהון, אעליה לגו ביתיה אחמי ליה כרוותיה דינרי, א"ר חמי הדין (לח) מוניטין נפקין בארעך, אפטר ואזיל בשלם, בתר דפטרי נפק טיילא בשוקא, פנע ביה חד מן רחמוהי, א"ל מאן את טעין הכא, א"ל פלפלין, א"ל אית לך מינה הב לי במאה דינרין, דאית לי (לט) ארוסתון, א"ל כבר זבנית יתיה לחייט חד, אלא אנא אימא ליה ויהיב לך, אזל לגביה, א"ל אית גבך מן אילין פילפלא, א"ל חייך כבר זבנית יתהון, (מ) דיטא קמייתא אית דובני מן (מא) אונקיא, (מב) ואית דובין מן אונקיא ופלג, דיטא תינייא מנהון זבנין ומנהון לא זבנין, דיטא תליתאה לא ארגשית בהון, לקיים מה שנאמר רבתי עם: (מג) פיקח אחד היה בירושלים והיה אומר באיזה צד היו פרים ורבים, (רבנן אמרי) היה אחד מהם משיא את בנו בן שתיים עשרה שנה לאשה שהיא ראויה לבנים, ולא היתה יוצאה שנתה עד שהיתה מעוברת ויולדה, אף-כנו היה עושה בן לבנו, והיה משיאו בן י"ב שנה לאשה שראויה לבנים, ולא היה אחד מהם מגיע לעשרים ושש שנים עד שהיה רואה בנים ובני בנים, לקיים מה שנאמר

הערות ותקונים

בל"ו רומי רחוב וכן רחוב בת"י פלמיה: (ל) ועל כל פלמיה ופלמיה כ"ד שווקים שעולים לחשבון תקע"ו שווקים. בנדפס גם בדפוס ראשון הגי' נשתתת גם ליתא צכולס שעולים לחשבון כך וכך, והנה במקום התק"ד תקנתי תכ"ד, וכן במקום תשע"ו תקנתי תשצ"ו, לא ותצוב, ושקק הוא כמו שוק ולא מודע לי ההבדל בזימס: (לא) לקיים מה שנאמר יהודה וישראל רבים כהול אשר על שפת הים לרוב. בזימס הוא ליתא בנדפס גם לא בדפוס ראשון: (לב) בחד שיירא. פי' חבורה של הולכי אורח, אורחת יסמעלים (בראשית ל"ה) תרגום סרית ערבלי: (לג) דהוה נגיד. פי' משך, משך בקשת, תרגום נגד בקשתא, ובנדפס הגי' דהוה סליק לירושלים וטען מאזין נמלין: (לד) אתא צורי. נמקום צור: (לה) על פילי. פי' בל"ו שער, ובנדפס על פילי דמדינתא: (לו) מאן את מוזן. פי' מה אתה מוזן, ובנדפס הגי' מה את טעין: (לז) א"ל מוזן את קמלפמא. מוצא צערוך ערך קמלפמא ז"ל: צמגילת איכה העיר רבתי אשכח חד חייט יתיב על פילי, א"ל את מוזן קמלפמא, א"ל לא, אלא כולה כהיא, פי' מעט עכ"ל, וכתב המוספי פי' בל"ו ἀπὸ ἀλεπτῶν בחלקים קטנים ומעט מעט, ובמוסחאות כתוב לוקטא לוקטא עכ"ל. בערוך הביא כמו שהוא בכ"י שלפניו והמוספי הביא כמו שהוא בנדפס והמלה בנדפס משובשת ונכון כגי' הכ"י: (לז) טמיתוהון. ערך שלם, סימני בל"ו ערך מחיר ושוי: (לח) מוניטין. פי' בל"ו מנבע (moneta): (לט) ארוסתון. הוא כמו ארוסתון, פי' סעודה של יום בל"ו ἀρῖστον (פרישטיק): (מ) דיטא קמייתא, הוא כמו דיוטא והמלה יוגית δαίττα ופי' חדר ועלייה (צומער, נעמלך), ובנדפס גם בדפוס ראשון דפוס קאמפשאנטיא אזל ואשכחון דירחא דלויט קמייתא נכסון מן אונקיא. אין ספק שהמלה "דירחא" נוסף לפרש מלת דלויט, ובמקום דלויט היתה הגי' דיוטא, וכן ראויה בל"ו שהביא כ"ל דיאטייא ופי' עליות ע"ש: (מא) אונקיא, היא מלה יוגית αὐγκῖα (אונגס): (מב) ואית דובין מן אונקיא ופלג. בנדפס נוסחא אחרת ע"ש: (מג) פיקח אחד היה בירושלים. בנדפס מוצא בתחלה הנאמר נר' יהושע דסקינין בש"ר לוי ואח"כ מתחיל כולד היו ישראל פריין ורביין סיה אדם משיא בנ:

וראה בנים לבניך שלום על ישראל (הגלים קמ"ו): (מד) ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר למה הדבר דומה, (מה) לכרי גדול שהיה נתון בסדקי, ולא היה אדם יכול לשערו, והיה שם פיקה אחד, אמר להם, אם מבקשים אתם לשערו מתרומתו אתם עומדים עליו, (מו) כך אם תבקש לעמוד על מנינם של ישראל, מכהנים אתה עומד עליהם, הה"ד ויובח שלמה את זבח השלמים אשר זבח לה' בקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף (מ"א ח ט), (מז) ותנינן פר קרב בעשרים וארבעה, (מח) ואיל באחד עשר, היא דאת אמר בבנין ראשון, אבל בבנין שני (מט) ביקש אנריפס המלך לעמוד על מנינם של אוכלסין, אמר להם הפרישו כל אחד מכם כוליא אחת מכל פסח ופסח, ועמדו והביאו לו שש מאות אלף זוגות של כוליות, כפלים כיוצאי מצרים, חוין מטמא ושהיה בדרך רחוקה, ואין פסח שלא היה עליו מניין יותר מעשרה. (נ) וא"ת בלא כוליות היו עולין לנבזה, י"ל כי לא הפרישו כוליות ממש אלא כנגדם לוקחים אבנים ומביאים למלך. (נא) תני ר' חייא אפילו ארבעים ואפילו החשיים. תני בר קפרא אפילו מאה, (נב) ואותו הפסח נכנסו להר הבית ולא החזיקו, ונקרא אותו הפסח פסח מעוכין: היתה כאלמנה. (נג) שהיא יושבת עגונה ממתנת את בעלה שהניחה והלך לו בדרך רחוק, ולא אלמנה ממש, וכה"א כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלהיו (ימ"ס נ"א ה): כאלמנה. (נד) א"ר אייבו (נח) הם לא חיפשו אחר מדת הדין [אף מדת הדין לא חיפשה אהריהם, הם לא חיפשו אחר מדת הדין], דכתיב, ויהי העם כמתאוננים (במד"ג י"א), מתאוננים אין כתיב כאן, אלא כמתאוננים: היו שרי יהודה כמסיגי גבול (הושע ה'), מסיגי גבול אין כתיב כאן, אלא כמסיגי: כי כפרה סוררה (שם ד טו), כי פרה אין

הערות ותקונים

(מד) ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי. נדפס גם בדפוס ראשון ודפוס קאנטשטאטניטא הוא במאמר שלפניו ומתחיל מבקש את לידע כמה אוכלוסין היו בירושלים מן התיבה את ידע, ר' יהושע דסכנין בשם ר' יהושע בן לוי לכרי טו: (מה) לכרי גדול שהי' נתון בסדקי. נדפס הגי' לכרי שהי' עומד בסדקי, המוספי כתב פי' סדקי בל"י אורז של תבואה, וכוון להמלה היונית αὐτόδοτος (נעטרירידע מאנאזיון): (מו) כך אם תבקש לעמוד על מנינם של ישראל. נדפס גם בדפוס ראשון קר מבקש אתה לידע כמה אוכלוסין היו בירושלים: (מז) ותנינן פר קרב. וינא דף כ"ו ע"ב במשנה: (מח) ואיל בחד עשר. משנה שם: (מט) ביקש אנריפס. תוספתא פסחים סוף פ"ד ובגמרא פסחים ס"ד ע"ב: (נ) וא"ת בלא כוליות היו עושין לנבזה, י"ל כי לא הפרישו כוליות ממש. עיין בגמרא שם ובש"י, וזה ליתא נדפס וגם לא בדפוס ראשון ודפוס קאנטשטאטניטא, וברור אלני שהיא הוספה חיצונית ונובא פימיה, וליתא גם בתוספתא שם: (נא) תני ר' חייא כו' תני בר קפרא. ליתא בתוספתא ובגמרא בבלי שם: (נב) ואותו הפסח נכנסו להר הבית ולא החזיקו, ונקרא אותו הפסח פסח מעוכין. עיין למלה ודחוקה. בתוספתא שם בו זיוס נכנסו ישראל, להר הבית ולא היו מוחזקין והיה נקרא פסח מעוכין, ובגמרא פסחים שם, ת"ר מעולם לא נתמעך אדם בעזרה חוץ מפסח אחד שהיה בימי הלל שנתמעך בו זקן אחד, והיו קוראין אותו פסח מעוכין, פירש"י מעוכין על שם שנתמעך. ובנדפס גם בדפוס ראשון ודפוס קאנטשטאטניטא מפורש פסח אחד נכנסו להר הבית ולא היה מוחזקין. והיה שם זקן אחד רמוסכו, ואותו הפסח היו קורין פסח מעוכין על שם שמעכו את הזקן. ולדעתי ברור מה שכתוב בגמרא שם במאמר שלאחריו, ואין לך כל פסח ופסח שלא נמנו עליו יותר מעשרה בני אדם, והיו קורין אותו פסח מעוכין, המלות ״והיו קורין אותו פסח מעוכין״ כשתרבו מנאמר שלפניו היינו אחד רשם טוסחא אחרת ״והיו קורין אותו פסח מעוכין״ במקום מעוכין, ופירש"י פסח מעוכין עב על שם שהעם רב, וכן בל"י שלי ממדרש איכה נרשם בגליון על פסח מעוכין ״נקרא כן על שם שנתמעך שם זקן אחד ואית למפרשי מעוכין בני"ת על שם שהיו מגזיבין, ופסחין מפרש לה" ע"כ, והכוונה ״ופסחין מפרש לה" לגמרא פסחים שם ששם מפורש זה: (נג) שהיא יושבת עגונה טו'. נדפס ומתחיל היתה כאלמנה א"ר אבא בר כהנא הם לא פלשו טו', והמאמר שהיא יושבת עגונה הוא במאמר שלאחריו. ושם הגי' וגם בדפוס ראשון היתה כאלמנה, אלמנה אין כתיב כאן אלא כאלמנה באשה שהלך בעלה למדינת היס ודעתו לחזור אליה, והוא כלשון גמרא בבלי סנהדרין ק"ד ע"א: (נד) א"ר אייבו. נדפס גם בדפוס ראשון הגי' א"ר אבא בר כהנא, אולם להלן בס"ב בפסוק ״ה' כ' כחויב הגי' גם נדפס א"ר אייבו וכן מובא המאמר בילקוט הושע רמז תקכ"א וגם הוא הביא הגי' א"ר אייבו, ובטעות מוזין שם ״צ"ו ו"ל״ ״איכה דבתי״: (נה) הם לא חיפשו. נדפס ובילקוט הגי' הם לא פלשו. והערך ערך פסח הביא ח"ו"ל: במגילת איכה הם לא פלשו אחר מדת הדין ומדת הדין לא פילשה אחריון

כתיב כאן, אלא כפרה. ומדת הדין לא חיפשה אחריהם, היתה אלמנה אין כתיב כאן אלא כאלמנה: דרך קשתו כאויב (איס ב ד), אויב אין כתיב כאן, אלא כאויב: היה ה' כאויב (איס ב ס), אויב אין כתיב כאן, אלא כאויב: ד"א היתה כאלמנה. [ר' חמא בר עוקבא ורבנן], ר' חמא בר עוקבא אמר למה ישראל דומין, (גו) לשומרת יבם שתבעה מוזנותיה ולא תבעה כתובתה. ורבנן אמרי משל למלך שכעס על מטרונה וכתב לה גיטה ונתן לה וחזר והטפו ממנה, כל זמן שהיא מבקשת להינשא לאחר, אומר לה היכן גיטיך שגירשתיך, וכל זמן שהיא תובעת מוזנותיה, הוא אומר לה כבר גירשתיך, כך כל זמן שישראל מבקשים לעבוד ע"ז, אומר להם הקב"ה אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתה (ישעי כ ב), וכל זמן שהם מבקשים שיעשה עמהם נס, אומר להם כבר גרשתי אתכם, דכתיב שלחתיה ואתן את ספר כריתותיה אליה (ימ"ס ג ח): ד"א היתה כאלמנה. ר' עקיבה ורבנן, (גו) ר' עקיבה אומר היא אלמנה ואחותה כאלמנה. אלא אלמנה [מעשרת השבטים, ולא] משבט יהודה ובנימין. ורבנן אמרי אלמנה מאלו ואלו, ולא אלמנה מהקב"ה, ה"ד כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלהו (ימ"ס נא ס): (גו) ד"א רבתי עם. רבתי בחכמה, כענין שנאמר ותרב חכמת שלמה (מ"ס י): שרתי. בתורה, כענין שנאמר בי שרים ישורו (מש"ס ט עז): רבתי בגוים. והלא כבר נאמר רבתי עם, ומה ת"ל רבתי בגוים, אלא רבתי בדעות: (גו) שרתי במדינות. ר' הונא בשם ר' יוסי אמר, כל מקום שהיה (ס) ירושלמי הולך היו מציעין לו (סא) קתדרא ומושיבין אותו עליה, בשביל לשמוע חכמתו: (סב) עובדא הוה בחד מן ירושלם דאזל לאתניס, ואיתקביל גבי (סג) ריחמיה, ועבד תמן כמה יומין, (סד) מטא זימניה ואפקיד (סה) מודליה גבי ההוא גברא דהוה מיקבל גביה. א"ל אי אתי ברי לגבך ובעי הדין מודליה, אי לא עביד תלת מילין דחכמתא לא תתן ליה הדין מודליה, ועבדון ביניהון דלא יהי חד מיניהון מחמי ביתא דחבריה לגבי אכסנאי, שמע בריה ואזל לתמן, והוה ידע מה שמייה דההוא גברא, אתא יתיב ליה על תרע פילי, חמא חד גברא דמעין חדא (סו) מוביל דקיסין, אמר מזבין את אילין קסייא, א"ל אין, א"ל סיב (סו) שמייתהון (סח) ואזל למפרקתון

הערות ותקונים

אחריהן, ס"א הס לא חיפשו ע"כ. והוראת פלג בלשון ערבי חפס והוא כמו חיפשו אשר לפינו בכ"י וכאשר הביא הערוך בשם ס"א: (גו) לשומרת יבם. עיין במ"כ שכתב שהוא ע"ס וס"ל לאלמנה ע"ש וכן היקו בדפוסים אחרונים עפ"י המ"כ, והנאמר הזה מובא בילקוט איכה רמז אלף א' וחסר ה"ן, וגם הוא הביא הגי' לשומרת יבם: (גו) ר"ע אומר היא אלמנה ואחותה כאלמנה. הלשון משבט וס"ל כמו שהוא בנדפס ר"ע אומר אלמנה ואחיה אומר כאלמנה, ובילקוט שם ר"ע אומר אימא אלמנה ואימא כאלמנה: (גו) ד"א רבתי עם. מכלן עד בי שרים ישורו ליתא בנדפס וגם ליתא בנדפס ראשון: (גו) שרתי במדינות. המ"כ מוחק המלת "שרתי במדינות" ולדעתו דברי ר' הינא הם על רבתי בדעות, אבל אין צורך לזה: (ס) ירושלמי הולך. פי' אחד מזבני ירושלים וכ"ה בנדפס: (סא) קתדרא, מלה יומית $\alpha\alpha\beta\delta\epsilon\zeta\eta$ (לעברשטול): (סב) עובדא הוה בחד מן ירושלים דאזל לאתניס. היא עיר הגולה של היונים הקדמונים Αλβηναί Αλβη והיא עיר ואס באתטיקא (Attika) ועיין ערך מלין לז רנ"ג שהיא עיר אחוץ בתלמוד בבלי (בבורות ח' ע"ג) ובשני המקומות במדרש ובתלמוד יסכרו לנו בעלי אנדה מחכמה של אנשי אחיזה או כפי דבי אחוץ בעטני השולם וצדקן ארץ ויחזק עלו עליהם בחכמה זו אגבי ירושלים, גם העיר שם הגדה של תלמוד בבלי בעיני זה מאוחרת הרבה לאנדה של המדרש, ובמדרש בזהם השמועה רק על יתרון בני ירושלים נגד בני אחוץ המפורסמת בחכמת העולם, ובזמני בעלי המדרש ירדו כבר היונים ממשלתם בפילוסופיא ושאר מדעים ושאר צידיהם רק מליעות ממודלת בשמות בני אלם: (סג) ריחמיה. פי' ארבע: (סד) מטא זימניה. פי' הגיע זמנו למוט, ובנדפס גם בדפוס ראשון ארע זמניה למומת: (סה) מודליה. פי' עשרו, והערוך ערך מול הביא וס"ל: במגילת איכה רבתי בגוים אפקיד מדלי גבי ההוא גברא, ס"א פועלה, ס"א מה דליה, כל הון ביתו ערך תרג' וקוים מידלח דביה, ועיין ערוך השלם: (סו) מוביל דקיסין. מוביל פי' משא עיין ערוך מובל, וקוים פי' עינים: (סז) שמייתהון. פי' דמי שוויהם, ועיין לעיל הערה ל"א*: (סח) ואזל למפרקתון. בנדפס הגי' ואוביל יתהון גבי פלן, ג"ל אלל פלוני, ואוביל ז"ל לפינו ואזל יתהון גבי פלן למפרקתון, פי' למפרק אותם מעליך: אעליה

זהו מהלך בתריה עד דמתא לבייתיה דהווא גברא, שרי צווח להון אריק ליה מן כוותיה, א"ל מאן בעי, א"ל חות סב אילין קיסא, א"ל ומי אמרית לך דתיתיה לי, א"ל לא דידך הם אלא דאילין דיתיב לאחורי אינון, נחת גביה ושאל בשלמיה, א"ל מאן את, א"ל אנא ברא דהווא ירושלמא דמית נבך, (סט) אעליה ועבד ליה מגוס, והוה ליה להווא גברא איתתא ותרין בנין ותרתי בנוותן, ויתיבו למיכל ואיתרו לקמיהו חמשה (ע) פריגין, א"ל סב ופלג, א"ל לית דא דידי, דאנא אכסנאי, א"ל את אהני לי, נסב חד גזולא ויהב יתיה קמי מריה דביתא וקמי איתתיה, נסב אהרינא ויהב קמיה תרין בנוי, ונסב אהרינא ויהב קמיה תרתין בנתיה, ונסב תרין ויהב קדמוי, א"ל היך פלגת, א"ל ולא אמרית לך דאנא גבר אכסנאי ולית דא דידי, ואעפ"כ טב פלגית, את ואיתתך וגזולא הא תלתא ראשין, ותרין בנך וגזולא הא תלת ראשין, ותרתי בנתך וגזולא הא תלת ראשין, ואנא ותרין בנך ותרתי ראשין. לרמשא עבד ליה (עא) שירו, איתרו לקמיהו חדא תרנגולתא, א"ל סב ופלג, א"ל לית דא דידי דאנא גבר אכסנאי, א"ל את אהני לי, נסב רישא ויהב קמיה מרוי דביתא, ונסב (עב) חבוטא ויהב קמיה איתתיה, ונסב תרתין (עג) אטמתא ויהב קמיה תרין בנוי, ונסב תרין (עד) כנפיא ויהב לתרתין בנתיה, ונסב (עה) אילפא ושאר ויהב קדמוי, א"ל היך פלגת, א"ל ולא אמרית לך ולית דא דידי, ואעפ"כ מבות פלגית, יהבית לך רישא דאת רישא דביתא, וחבוטא ובני מייעיא לאיתתך, דאילין בנייא נפקו מינה, ויהבית תרין אטמתא לתרתין בנך, דאינון תרין עמורי דבותך, ויהבית תרתין כנפיא לתרתין בנתך (עו) דאינון נסבין (פרכיהון) [פריגיהון] ונפקין להון, ונסבית אילפא ושאר, דבאילפא אנא אזיל, א"ל קום הב לי (עז) פועלא דאבא ואזיל לי, קם ויהב ליה פעליה ואזיל ליה: ארבעה ירושלמיים אזלו לאתניס ואיתקבלו גבי חד בר נש, ברמשא (עה) עבד להון שירו, מן דאכלון ושתון מתקין להון ארבע ערסין, והוה חד מנייהו פחותה, בתי דאכלין ושותו, אמר שמע אנא דבני ירושלם הכימון סגיאי, איעול ודמוך לך גביהון, לידע מה אינון אמרוי, איתער חד מינייהו, [ההוא דדמוך על ערסא פחיתא], ואמר מה אתון סבורין דאנא דמוך על ערסא, לית אנא דמוך אלא אארעא, איתער תניינא ואמר על דא אתון תמהין (עט) אף בישרא דאכלינן מיניה מעם

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

(סט) אעליס ועבד ליה מגוס, פי' סעודה, והערך ערך מגס הביא ח"ל: צמגילת איכה. שרתי צמגילת בנפלא דיומא עבד ליה מגוס, ס"א ארוסכון. ולפינוי גי' אחרת אעליס ועבד לי' מגוס, ואולי במאמר סלחריזו לרומא עבד ליה סירו, היתה הגי' בנפלא דיומא היינו לעת להסרים עבד ליה מגוס, וראיתי כי הערך הביא המאמר הזה בערך ארוסכון: (ע) פריגין. שייך ערוך ערך פריגות שכתב פי' תרנגולין קטנים, וי"א פריס קטנים וע"ש בערוך שלם: (עא) שירו. פי' סעודה ויש להם משחה ח"ל ועבד להון סירו: (עב) חבוטא. פי' בני מעיס וקרבס, והערך ערך חבוטא הביא ח"ל: צמגילת איכה, רבתי צנויס נסב חבוטא ומעיש יבב קדם אחתיה, ס"א נסב קרבס ומעיש, ועל זה כתב המוספי צנוסחאות כחוב נסב בני מעיש ע"כ, ולדעתי מלת "ומעיש" שהביא הערך היא פי' על חבוטא והביא אח"כ פנימה וליתא לפינוי ככ"ל: (עג) אטמתא. פי' הירביס: (עד) כנפיא. בנדפס גם בדפוס ראשון נסוי ופי' הכנפיים: (עה) אילפא. פי' החזה מן העוף שהוא עשוי כמו ספינה, אבל בנדפס גם בדפוס ראשון צטעות נסב נופא כולא, אבל צטוף המאמר נאמר גם שם לכוון נסבית דקין אילפא צאילפא אחינא צאילפא אהא אזיל: (עו) דאינון נסבין פרכיהון ופקין להון. תקנתו פרכיהון פי' מוהר ומתן שלם, והמלה פרכי היא יומת ופי' מוהר, ותרנוס השצעים תרגם מוהר פוכי, ובנדפס גם בדפוס ראשון דלמחר יפקין ויפרכון מן צייתך, יש לתקן דלמחר יפקון פרכיהון מן צייתך וצטעות נעשית ויפרכון: (עז) פועלא דאבא. בנדפס גם בדפוס ראשון הגי' ובכ מודלי דאפקד אבא נבך כו' יבב ליה מה דליס [ג"ל מודליס], ועיין לעיל הערה ס"ה כי הערך הביא ס"א פועלה, ועיין בערוך ערך פעל שהביא בצ"ר פס"ט [ג"ל פע"ח] ויחלס והנה סולם חזיל סב פועלא דאבך ס"א מודלא: (עח) עבד להון סירו. שייך לעיל הערה ע"א, ובנדפס גם בדפוס ראשון הגי' עבד לון ארכטון: (עט) אף בשרא דאכלינן מעם דלנבא הוה לי' ס"א

דכלבא הוה ליה, איתער תליתאה ואמר על דא אתון תמיהין אף חמרא דשתינון הוה ביה טעם קבר, איתער רביעאה ואמר על דא אתון תמיהין אף הוא גברא [מריה דבייתא] לית בריה דאבוי: בההיא שעתא אמר חד קושטא ותלת שיקרא. קם בצפרא ואזל נבי טבחא, א"ל הי לך פריטין והב לי מן ההוא בשרא דרמשא, א"ל לית לי, א"ל מאן הוה עיסקיה, א"ל (עט*) חד אימרא הוה לי ומתה אמה, והוה לי חדא כלבתא מניקה, והוה אימרא ינקה מינה, וכד אתית ברמשא ואטרחת עלי, לא הוה לי בשרא למיתן לך, ונכסית ההיא אימרא ויהבית לך מן בשרא, בההיא שעתא אמר תרתי קושטא ותרתי שיקרא. אזל גבי (ב) קפילא וא"ל הי לך פריטין והב לי מן ההוא חמרא דרמשא, א"ל לית לי, א"ל ומה הוה עיסקיה, א"ל חדא גפן אית לי והוה נציבא על קברא דאבונן, ואטרחת עלי ולא הוה לי חמרא למיתן לך, ויהבית לך מן ההוא חמרא, בההיא שעתא אמר תלת קושטא והדא שיקרא. אמר יוזל ההוא גברא ויברוך באימיה, אזל גבי אימיה ואמר לה בריה דמאן אנא, אמרה ליה מן אבוך, א"ל אמרו לי קושטא בריה דמאן אנא, ואי לא כדון אנא קמיל לך, א"ל אבוך לא הוה מוליד, לא טבית עבדית דאזולית וויינית ואייתיתית יתך להדין מודלי ולא ייזול לגבן אוחקן. בההיא שעתא אמר ומוי ירושלמיים אתאן גבן ועבדינן ממוזרים, אתקין ביניהון דלא יהוון מקבלים ירושלמי: תוב בטר יומין אזל חד ירושלמי לאתינס, ולא הוה בעי שום בר נש לקבליה, אזל ליה לחנותא, מדאכל ושתי בעא מדמוך תמן, א"ל מריה דחנותא כבר עבידן בינך דלא ידמוך בינך חד מירושלם, עד דהוה קפיץ תלתא קפיצין, א"ל לית אנא ידע האידך אתון קפיצין, אלא קפוין קרמי ואנא בתרך, קפיץ קמיה קפיצה קמייתא (פא) איתייחב במיסון דחנותא, קפיץ תניינא איתייחב על תרע חנותא, קפיץ תליתאה אישתכח לבר מטרעא, וקם ההוא ירושלמא וסגר תרעא לאפווי, א"ל מה הוא דין, א"ל מאן דבעית מעבד לי עבדית לך: חד מן אתינס אזיל לירושלם ועייל לבית ספרא ואשכחת ינוקייא תמן, ולא הוה תמן רביהון, הוה שאול להון (פב) ואינון מתיבין ליה, אמרו ליה טרחין אנחנא (פג) על מגני, נעביד ונתקין ביננא כל מה דמשתאל ולא יתיב, יסבון (פג*) מגני, עבדו כן ביניהון. אמרו ליה (פד) שאול את קמאי דאת גבר סיב, אמר להו שאלו אתון קמאי דאתון בני אתרא, (פה) אמרו ליה הדין טיליא מה אינון, תשעה נפקין, (פו) ותמניא שלמין, ועשרים וארבעה משמשיין, ותרין מוגין, וחד שתי, ולא יכול למיתב להון, ונסכי מגני, אזל לגבי רבן יוחנן בן זכאי, א"ל כדון נהגין אתון באתריכוין (פז) מחלשין מניהון דאכסנאי. א"ל מאן חלשוך, א"ל מינוקייא דבית ספרא, א"ל כלום

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

אף חמרא דשתינון הוה ביה טעם קבר. עיין להלן בסוף המאמר ותבין הכוונה: (עט*) א"ל חד אימרא הוה לי ומתה אימנא כו' וכד אתית ברמשא ואטרחת עלי. בנדפס ס' ד' גי' אחרת בזה ע"ס, ושם איתא ג"כ אכסמטמיין לבשרא ואחרית בעי, וזה המאמר הביא הערוך בערך צמת בשם המדרש הזה, וגם לפניו היתה הטעחה משונה קצת ע"ס: (פ) קפילא. עיין ערוך שפי' בזווי חנוני מוכר מאכל או יין: (פא) איתייב במיסון דחנותא, פי' בלמנע החנות. והערוך ערך מם הביא וז' ומצינו במגילת איכה קפץ במיסון דחנותא, ז' קפץ [קמיה קפיה קמייתא איתייב] במיסון דחנותא, והוא המאמר שלפנינו ופי' מיסון חוך ואמנע, ובנדפס ס' ה' השמיטו המעתיקים או המדפיסים המלה הזאת והציגו קם חד מנהון וקפץ ואשכח במגילת דחנות: (פב) ואינון מתיבין ליה. בנדפס גם בדפוס ראשון הגי' והינון מגיבין, פי' בלשון כורי משיבין (אנטוארסטען): (פג) על מגני פי' בחסם: (פג*) מגני. פי' בנדפס: (פד) א"ל שאול את קמאי דאת גבר סיב. בנדפס משונה הגי' ע"ס: (פה) אמרו ליה הדין מוליד מה אינון תשעה נפקין כו'. כעין זה תמונה במדרש משלי פ"א בחיזות מלכת שבא. אמרה לו מהו שבעה יוצאין ותשעה נכנסין שנים מוגין ואחד שותה, אמר לה בודאי שבעת ימי נדה יוצאין ותשעה ירחי הולד נכנסין שני דרין מוגין ואחד שותה: (פו) ותמניא שלמין. בנדפס גם בדפוס ראשון ותמניא עללין, פי' נכנסין: (פז) מחלשין מניהון. מפשטיין בנדיהס, תרגם והפשטי ויהלש, ובנדפס דכד איתא בר נש אכסניא

שאלונך ולא אתיבת להון, (פח) תני ליה עובדא, א"ל זיל אמור להון (פט) ט' דכסין (צ) ט' ירחי בטנתא, (צא) ח' יתיבין (צב) ח' יומי דגזירתא, כ"ד משמשין (צג) אילין כ"ד ירחין דאיתתא מניקתא. ב' מויגין תרין דדי, וחד שתי דין ינוקא. אול ואתיב להון, ויהבו ליה מנוי, וקרן עלוי לולא חרשתם בעגלתי לא מצאתם חירתי (שפטיס יד יח): חד מן אתינס אול לירושלם ואשכח מינוקא, יחב ליה פריטין, א"ל זיל וובין לי (צד) חובצים וביעין, כד אתא א"ל אמור לי אילין ביעיאי דמאן אינון דתרנגולתא חיוורתא או אוכמא, (צה) א"ל ינוקא אמור לי אילין חובצין דמאן אינון, דעיזין חיוורין או אוכמין: חד מן אתינס אתא לירושלם ואשכח מינוקא יחב ליה פריטין, א"ל זיל וובין לי תאיני, אול וובן, א"ל ישר הילך, א"ל על מוגין, א"ל מאן את בעי, א"ל את בפריטך ואנא ברגלוי, א"ל ותיב פלוג, הוה חד בישתא ותיב קודמיו, וטבתא קדם אכסנייא, א"ל ישר הילך, אמר יאות אמרין דבני ירושלם חכימין סגיאין, בגין דהוה ידע דפריטיא ידידה הוה בחר טבתא ותיבי יתהון קדמיו, כד אול א"ל חייך (צו) עדבין אנן מסקין, אי אתי לך עדבא, את נסיב מה דקדמיו: חד מן אתינס אול לירושלם ואשכח חד מינוקא, אמר סב אילין פריטייא ואוכלי לי דניכל ונישבע ונותר (צז) וניסב לאורחא, אול ואייתי ליה מלח, א"ל מלח אמרית לך דתייתי לי, א"ל אמרת לי דניכל ונשבע ונותר, חייך דאית ביה דתיכול ותשבע ותותר ותיסב לאורחא: חד מן אתינס אול לירושלם ואשכח חד (צח) מדכתא תבירא, נסביה ואול לחייטא, א"ל חייט הדא מדכתא, אפיך ליה קומיין דחול, א"ל שזור לי הוטיין כדיון, ואנא חייט ליה: חד מן אתינס אול לירושלם, פגע ביה בכהנא, א"ל (צט) כמה תנן עבדא מובלא דקסייאי, א"ל כד היא רמיבא כולא תנן, וכד היא בישתא (ק) תולתא תנן, ותולתא (קא) קטם, ותולתא אשא אכלה, (קב) מינהון מיייתי ליה כהנא, מעצי המערכה: חד מן אתינס אול לירושלים בעי מילף חכמה, (קג) עבד תלת שנין ופלג ולא יליף כלום, כי אתא למיפק, (קד) זבין חד עבדא עיוור מן עייניה, א"ל ההוא דובין ליה חייך דהוא חכים סגין (קה) וצפי רחיקן, כיון דנפקין ורחקין מן תרע דפילי, א"ל (קו) תלך דנמטי בלויתא דאית קומינן, א"ל מאן הוא לויתא דאית קומינן, א"ל (קז) חדא גמלא

הערות ותקונים

אכסניא לביטוין אתון נכסין מנוי: (פח) תני ליה עובדא, סיפר לו הנעשה, ובגדלם הלשון משום קלח: (פט) ט' דכסין, ז"ל ט' נפקין, וכ"ה בגדלם: (צ) ט' ירחין בעתא. שורו עיבר (איוב כ"א י') תרגומו חוריה נזכין: (צא) ח' יתיבון, בגדלם ח' עללין: (צב) יומי דגזירתא. ר"ל יומי המינה: (צג) אילין כ"ד ירחין דאיתתא מניקתא. הוא הונון שהאשה חייבת להניק את צנה: (צד) חובצין וביעין. מובא בערוך ערך טבץ ח"ל: בגמולת איכה חד מן תינס [ז"ל אתינס] אמר ליה לינוקא מירובלים זבין לי ביעין וחובצין, אמר ליה לינוקא הי ביעתא מן תרנגולתא חיוורתא אמר ליה ינוקא הדין חובצא דעזיא חוורתא: פי' חמא: (צה) א"ל ינוקא אמור לי אילין חובצין דמאן אינון דעיזין חיוורין או אוכמין. בגדלם בגי' א"ל (ההוטיק) את גבר סב ואתמי לי את אורחא היא ביעתא דתרנגולתא חיוורתא ולידתא היא דלובכמי: (צו) עדבין אנן מסקין. פי' גורל. תרג' גורל עדב, ובגדלם בגי' אלח תא נעביד גאוזין אי אילא אזיל ואתי לי בגין אילא נסיב מאן דאת קמן, ואי אתי לך מה דאית קדמיו את נסיב ועבדין בימיך ונכס מה דהוה לי, עיך בנ"כ טס, והמלה גאוזין עיין ערוך השלם ערך גז האחרון שהביא דברי המדרש הזה וכבש פי' נטיל גורלות וקראל כן בגורל על שם הנעשה בעינים דקום: (צז) וניסב לאורחא. בגדלם ואיסב לאסטרטא: (צח) מדכתא תבירא. פי' מכתשת, דכו במדוכה תר' מדוכתא: (צט) כמה תנן עבדא מובלא דקסייאי. פי' כמה עשן היא עושה משא של עינים, וסר סיני עשן, תר' יטור דסיני תנן: (ק) תולתא. פי' שלוש: (קא) קטם. פיה הכבשן ת"י קטם דלחון: (קב) מנהון מיייתי ליה כהנא. בגדלם מן היין יליף לה, ר"ל מהיכן היה לומד כן אותו כהן: (קג) עבד תלת שנין ופלג. ג' שנים ומחאה, גורגל בגמדרשים והמספר לאו דוקא: (קד) זבין חד עבדא עיוור מן עייניה. פי' קנה עבד שהיה עור: (קה) וצפי רחיקן. ומצוי למרחוק בהחמתו: (קו) א"ל תלך דנמטי בלויתא דאית קומינן. א"ל נך שגוע בלויה שם לפיטו. ובגדלם סי' י"ב בגי' א"ל גוד דנמטי בלויתא, א"ל ואת לוייתא קומינן, א"ל חין. ופי' גוד מהר והגי' שלפיתו בכ"י היא יותר כנונה: (קז) א"ל חדא גמלא נוקבתא. בגדלם (מדרש איכה)

נוקבתא סמיא כחדא עינא (קה) והיא בטנא תרין, ומעינא (קט) תרין זיקין, זיקא דחמרא מן דין גבא, (קי) וזיקא דבסם מן דין גבא, (קיא) וגמלא גוי הוא עמסא, והיא רחוקה ארבע מילין, א"ל (קיב) מן הין את ידע דהיא סמיא כחדא עינא, א"ל מן עשבא דהיא רעיא מן דין גבא, ולית היא רעיא מן דין גבא, ומן הין את ידע דהיא בטנא תרין, א"ל חמית מרבויעיתא אתריהן דתרווייהון, ומן הין את ידע דהיא טעינא זיקא מן חמר מן דין גבא, [וזיקא דבסם מן דין גבא], א"ל (קיג) מן מטופייתא, דחמרא ספיג ובסימה תסיס. ומנהין את ידע דגמלא גוי עמס, א"ל (קיד) דגוי משתין באורחא, ולית יהודי משתין באורחא, ומנהין את ידע דהיא רחוקה ארבע מילין, א"ל מן פרסתיה, (קמו) דפרסתא דגמלא נכירא עד ארבע מילין, ומארבע מילין ולהלן לית ליה נכירה: חד מן אתינס (קמו) הוה מפלייא בבני ירושלם, אמרו מאן מייתי ליה לגבן, אמר חד מנהון (קמו*) אנא מייתי ליה, [ורישיה גריע], אול לאתינס עבד גרמיה מטייל בשוקא, [אפסיק חד סנדליה], (קיו) יהב ליה חד תרמיסין, א"ל זיל תקין הדא סנדלא, ביומא אהרינא אפיק סנדלא אהרינא יהב ליה חד תרמיסין, א"ל זיל תקין לי הדין, א"ל הדין סנדלי יקרין לגביכון, א"ל כד אינון יקרין מן עשרה דינרי, וכד אינון זילין מן תמנייא דינרי, א"ל אם אנא אתי טעין לתמן אנא

הערות ותקונים

ואית קומין אנקא חדא. יש לתקן נאקה חדא, כמו שחרטה בערוך ערך נקס, שהביא וז"ל, צמגילת איכה, שרתי צמגילות אית קומין חדא נקא והיא סמיא. ספר אחר גמלא, וכתיב פי' גמל כשראו למשא קורין לזכר גמל. ולנקבה נאקה, ואין ספק שהי' הגי' חדא נאקה ואחר כך הביא אחד גמלא נוקבתא, ועיין בגמרא סנהדרין ק"ד סע"א מעשה בשני בני אדם מוסר כעין זה ע"ש: (קה) והיא בטנא תרין כו'. הוצא בערוך ערך בטן ל' ומן הין את ידע דהיא בטנא תרין, א"ל חמית מרבויעיתא כארעא תרתין, [פי'] מוקס שרצתה בקרקע עשה ז' רשומין שס עכ"ל, והנה הערוך הביא גי' אחרת מאשר היא לפיטו. והוראת מלת בטנא צרתי לעיל בהערה ז' שפי' עיני הריון והמלה סורית והכוונה יבטנא תרין מעוברת שני בנים: (קט) תרין זיקין. פי' בל"ס נוד, חמת מים תר"ו זיקין דמייא: (קי) וזיקא דבסם. פי' נוד של חומץ, זיקא פי' בלשון סורי נוד ובסם פי' חומץ: (קיא) וגמלא גוי הוא עמסא. ובמאמר שלאחריו ומנהין את ידע דגמלא גוי עמס. פי' והגמל גוי הוא אשר טען המסא פי' צ"בם עיניו טעינת מוש, ובנדפס גם בלשון ראשון המאמר מוקיע וגמלא עמס, ובמאמר השני דגמלא עמס מן את ידע, הסמיטו ע"ה' הלעגור מלת "גוי" והי' לגבון עוד לפני המ"כ שכתב דגמלא המוליכה הוא עובד כוכבים ולא ישראל, וראיתי שהנוסחא בנדפס הולך שולל גם את הרב הגדול מוהרר ח"י קאהוט שכתב בערוך השלם ערך עמטו דבר"ל עמונין, והיחיד באיכה רבתי פי' רבתי [בַּמִּלָּא עַלְמָם, דגמלא עמס מנא את ידע פי' מנסיג הגמל הוא גוי. והאמת שהנוסחא בנדפס משובשת: (קיב) א"ל מן הין את ידע. דהיא סמיא כחדא עינא. בנדפס גם בלשון ראשון א"ל עמא דחזיר קל כחדא עינא, מן את ידע דהיא סמיא מחד עינא. המלות "עמא דחזיר קל" נוסף מאוזה מעתיק מן גמרא סנהדרין ק"ד ע"ב אמר להן עם קשה עורף, וכתיב המ"כ דחזיר קל, נכשר ערפו כלומר קשה עורף והי"ו בהמלת ספריים עכ"ל, והמלות "כחדא עינא" יש למוחק מן הכפר: (קיג) א"ל מן מטופייתא דחמרא ספיג ובסימה תסיס. פי' הטיפות שנטפו בתוך האבק, של היין הוא מתחבב כלומר נבלע כמו בתוך הספוג, ושל חומץ אינו נבלע אלא תוסס ומלחלח כמו שהביא המ"כ, ובגמרא סנהדרין שם איתא בזוה"ק אחר שהי' נודות אחד של יין ואחד של שמן כו' ע"ש: (קיד) דגוי משתין [בניסוחין] דלורחא ולית יהודי משתין [בניסוחין] דלורחא. מלת בניסוחין הוספתי כמו שהוא בנדפס, ופי' בלמוע עיין לעיל הערה פ"א, ובנדפס נוסף עוד אלא כחד זווייא, ר"ל אלא מטיל מים בזוית אחת, ועיין בגמרא סנהדרין שם וכרי נפנה לדרך ישראל נפנה לדרךך, ומוזבא שם בגליון בשם הרא"ש עהרות פ"ד מ"ה שהגברי נפנה בדרך אלא בהמתו: (קמו) דפרסתא דגמלא נכירא עד ארבע מילין. פי' מוקס גומות פסיעותיו בעפר יוכרים ואין מתמללן כל שלא דרמיק עדיין ד' מילין, עיין בחידושי הרד"ל שם: (קמו) הוה מפלייא בבני ירושלם. פי' מלעיג: (קמו*) אנה מייתי זי' ורישיה גריע. המלות "ורישיה גריע" הוספתי כמו שהוא בנדפס, ומלאתי פי' כן מוזבא גם בערוך ערך גרע ג' וז"ל: צמגילת איכה חד מן חומס כו' עד אמר חד אנה מייתי ליה רישיה גריע פי' ראשו מנוח, והתגל (שופטים עו יט) תר' וגרעת עכ"ל. וכן להלן א"כ' גרע רישיה ובנדפס רישיה גריע: (קיו) יהב ליה חד תרמיסין. בנדפס גם בלשון ראשון הלשון משונה קית מאשר הוא בכ"י ושם איתא כן: אלז ירושלמי לחמיס איתקבל גבי ההו גברא ללפרא נפקין תרויביהון לטיילא בשוקא אפסיקין חד סנדליה

משכח מוכין, א"ל אין, אלא לא תיעול לתמן בר מיני, עבד כן, (קיו*) כד מטא
 לבר מן פילי, שלח וקרא ליה, נפק לגביה עבד גרמיה שאיל בשלמיה, א"ל מאן
 נעביד לך דאתקין ביננא דלא אבסגיי עייל להכא מוכן כלום, אא"כ גדע ראשיה,
 א"ל מאי איכפת לי, גדע ראשיה ומוכין עבדתי, אזל גדע ראשיה, על ויתוב
 ליה במיטין דשוקא פרס סנדליה קודמיו, אתא חד לגביה, א"ל הדין סנדלא
 בכמה, א"ל בי' דינרין, א"ל חמית סנדלא בי' דינרין, טפה ליה על ראשיה וסליד
 יתיב לקדמיו, אתי אוחרנן לגבי, א"ל הדין סנדלא בכמה, א"ל בח' דינרין, טפו.
 ליה על ראשיה וסליק יתיב לקדמיו, כל מאן דהוה אתי לתמן הוה עביד ליה כן,
 עד דפצעין ליה ראשיה, כתר כן אתא לגביה, א"ל כל הוה בישתא אנא שלים
 לך, (קיוח), א"ל לא תהי מפליא בבני ירושלים עוד: חד כותי עבד גרמיה פתר
 חלמין, הוה מפליא בכני אינשא, א"ר ישמעאל ב"ר יוסי אנא אזיל חמי חיך הדין
 כותי מפליא בכני אינשא, אתא חד לגביה (קיט) א"ל חמיתי בחלמי, משקה זיתא
 משה, א"ל זיתא נהור ומשחא נהור תא נהור על נהור, א"ר ישמעאל ב"ר
 יוסי תיפה רוחיה דהווא גברא וחכים הוא אימיה: אתא אוחרן לגביה, א"ל
 חמיתי בחלמי הווא עיינא בלעא לחבירתא, א"ל עינך נהור וחבירתא נהור, תא
 נהור על נהור, א"ר ישמעאל ב"ר יוסי תיפה רוחיה דהווא גברא תרין בנין אית
 ליה, (קכ) ואיתלבלבין דין עם דין: אתא אוחרן לגביה, א"ל חמיתי בחלמי אית
 לי ארבעה אדנין, (קכא) א"ל הווא גברא סליק לרבו, וכל עלמא מצייתין מילוי,
 (קכב) א"ר ישמעאל ב"ר יוסי תיפה רוחיה דהווא גברא, גבר מלי מיין הווא

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

סנדליה, א"ל לאומנא סב לך טרימיסא הדין ועבדיה לי הדין סנדלא כו'. והטובי ערך טרימיס הדין
 וז': מדרש איכה פ' רבתי צנוים א"ל לאומנא סב לך טרימיסא הדין פי' גיין מטבע רומי שוה שלשה
 חלקים של איסר: (קיו*) כד מטא לבר מן פילי. בנדפס ויתב' על תרע פילי דמדינתא, וכל הלשון
 בנדפס משונה קת מואר הוה בכי, והערך ערך כל' הדין בשם המדרש אחא ויתב' ליה על תרע
 פילי פי' שער, ועיין בפסיקתא דר"כ דף ע"ד: (קיוח) א"ל לא תהי מפליא צני ירושלים. לעיל
 הערה קט"ו כתבתי פי' מלעני, ובנדפס הגי' לא תפלי צני ירושלים, ונוסף שם גם בנדפס
 ראשון "תפלי לשון בדיקה הוה, לא תפאר אחרין תרגומו לא תפלי בתוך", וזה לקח מהערך ערך
 פ"ל והביא שם גם התרגום, אולם אין זה הוראת מלת תפלי שפנינו שהוראתה לענ, ובנדפס כל
 הלשון מן המאמר הזה שהוא שם סי' י"ג משונה קת מואר הוה בכי: (קיט) א"ל חמית בחלמי משקה
 זיתא משה כו'. ההלום הזה ופתרונו מואר גם בירושלמי מעשר שני פ"ד ה"ט (דף כ"ה ע"ג) חד בר נש
 אחא לנבי דר' ישמעאל בר' יוסי א"ל חמית בחלמי משקה זיתא משה, א"ל תיפה רומיה דהווא גברא
 לאימיה הוה חכם. ובגמרא צבלי ברכות כ"ו ע"ב א"ל הווא גדוקי לר' ישמעאל ראיית שאתי משקה שמן
 ליתים, א"ל צא על אמנו. ובמדרש איכה הנדפס גם בדפוס ראשון הלשון משונה קת, גם טוסף שם
 בחלוט על המלות אימיה הוה חכים, פי' הוה צא על אמנו' הערך ערך חכם הביא וז': בחלוטות
 דמגלת איכה (הוא המאמר שהלפני) הווא גברא חכים אימיה, והאדם ידע את חוה אשתו הרגום ירושלמי
 וחרט חכים ית חוס: (קכ) ואיתלבלבין דין עם דין. בנדפס גם בדפוס ראשון גי' אחרת תרין בנין אית
 ליה וחד מנהון חכים לחבריה. ואולי לפנינו צ"ל ואיתלבלבין דין עם דין מלשון מלמד שבלבל מלעז
 של אביו כו' שתי מלעות בבל (שבת כ"ה ע"ב). וזה הסיפור מההלום לא נמלא בירושלמי ושם הוה כסגנון
 אחר, חד בר נש אחא לנבי ר"י בר' יוסי א"ל חמית בחלמי עיני נשקה חבירתא, א"ל תיפה רוחיה
 דהווא גברא, לאחתי הוה חכים, ודומה לזה בגמרא ברכות שם א"ל חוסי עיני דנשקן אהדדי, א"ל צא
 על אחוהו: (קכא) א"ל הווא גברא סליק לרבו וכל עלמא מציין מילוי. בנדפס גם בדפוס ראשון גי'
 אחרת חמית בחלמי ארבעה אדנין וכל עמא מצייתין למני, אמר לי את שמיע סגיא, פי' וכל העם
 מוקיבין לקולו, ועל זה אמר לו את שמיע סגיא, ר"ל שמעך ילך למרחוק וישמע קולך: (קכב) א"ל ר'
 ישמעאל תיפה רוחיה דהווא גברא גבר מלי מיין הווא תרתין ידיה תרתין דקולתיה. בנדפס גם בדפוס
 ראשון דפוס קאטשטאמינא שבוה עם דפוס ראשון חסר שורה שלמה וכ"ל חמית בחלמי ארבעה אדנין
 וכל עמא מציין למני, א"ל את שמיע סגי, א"ל ר' ישמעאל תיפה רוחיה דהווא גברא [גבר מלי הוה
 תרתין ידיה ותרתין דקולתיה, אתא אוחרן לגביה א"ל חמיתי בחלמי כל עמא קיימין מן קדמי, א"ל
 ית סליק לרבו, א"ר ישמעאל תיפה רוחיה דהווא גברא] מגב טובין הוה, ואשמיט המדפוס מן גברא
 לגברא

תרתין ידידה ורתתין דקולתיה: אתא אוחרן לגביה, (קבג) א"ל חמית בחלמי
 כל עמא קיימין מן קדמי, א"ל את סליק לרבו, א"ר ישמעאל ב"ר יוסי תיפח
 רוחיה דהווא גברא, קשש כוכין הוא וכד הוא טעין (קבד) מוכלא כל עמא
 קיימין קודמו: אתא אוחרן לגביה, א"ל (קכה) חמית בחלמי בלעית חד כוכב,
 א"ל את נהור וכוכב נהור, הא נהור על נהור, ההוא גברא חמי נהור סגוי,
 א"ל ר' ישמעאל ב"ר יוסי תיפח רוחיה דהווא גברא, גברא יהודי קטל, (קכו) מן
 הן מיייתי ליה, (קכז) מהכא, ויוצא אותו החוצה (בבבבב טו ס): אתא אוחרן
 לגביה, א"ל (קכח) חמית בחלמי טעין פנקס, ואית ביה עשרים וארבעה לוחין,
 ואנא כתיב מן הכא, ומחיק מן הכא, א"ל את סליק לרבו והוי עסקך רב, ואת הוי
 כתיב מן הכא, ומחיק מן הכא, א"ר ישמעאל ב"ר יוסי תיפח רוחיה דהווא
 גברא, (קכט) חלוק שחוק אית ליה, ואית ליה עשרים וארבע מקרעין, ואת

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

לגברא וזין גברא לגברא נאכד מאמר שלם וכוכן הוא בכ"י שלמינו, וזירושלמי שם איתא חד בר נש אתא
 לגבי ר"י בר יוסי א"ל חמית בחלמי אית ליה [צ"ל ל] ארבעה אודנין, א"ל מלוי את, תרתין אודנין ותרי:
 אודני דגרבא, ופי' הפ"מ מלוי את ממלא גרבי יין אתה השנים הן אודנין והשתיים אזני הגרבא ע"כ, כי
 גרבא פי' כד נבל, ולפינו בכ"י מלי מיין, פי' ממלא חביות של יין, וקולתא הורחאה ג"כ כד, וכדה על
 שכמה תר' וקולתא על כתפה, ופי' הקצר זירושלמי שם כתב מלוי את פי' שאב מים את, ואולי צ"ל
 לפינו גבר מלי מים הוא: (קכג) א"ל חמית בחלמי כל עמא קיימין מן קדמי כו' קשש כוכין כו'.
 בנדפס חסר מתנה הראשונה מן החלוס, עיין בהערה שלפניה ונמלא רק מתנה השנית תיפח רוחיה
 דהוא גברא מנכב כוכין הוא, וכד הוא טעין להון כל עמא ערקין מן קדמו, מזה תראה שיש לתקן
 לפינו כוכין במקום כוכין ופי' קוים, וקשש עיניו לקיפה, לקושש קש (שמות ס' י"ג) תר' לגבא,
 ובנדפס במקום קשש כתוב מנכב. והחלוס הזה מובא גם בזירושלמי שם, חד בר נש אתא לגבי ר"י בר
 א"ל חמית בחלמי בריתא ערקין מן קומי, א"ל דאת מיייתי חיוויא וכל עמא ערקין מן קדמך, ופי' חיוויא
 קוים, והמוספי הביא את הזירושלמי בערך חיוויא והביא: פי' המפרש קוים, כוון אל המפרש הקצר,
 ועיין בערוך השלם שהביא שהמלה יונית ופי' כל דבר חד, ומה שחשב שם כי המוספי כוון להמפרש בעל
 פי' משה. איו כן כי א"ר ציימין מוספי נפטר בשנת תל"ה ובשנת תפ"ו - כבר נדפסו הוספות שלו להערוך,
 ואי לא נתחבר עוד פי' ספ"ו: (קכד) מובלא. פי' משה, עיין לעיל בהערה ס"ו: (קכה) א"ל חמית
 בחלמי בלעית חד כוכב. גם זה נמלא בזירושלמי שם: (קכו) מן הן מיייתי ליה. פי' מיייתי ה' יודע זה,
 ובנדפס מן הן יליף ר' ישמעאל, פי' מייחין למד לומר כן: (קכז) מהכא ויוצא אותו החוצה. הכוונה
 לסיפיה דקרא וספור הכוכבים וגו' כן יהי' זרעך, וזירושלמי הביא דכתיב דרך כוכב מיעקב: (קכח) חמית
 בחלמי טעין פנקס ואית ביה כ"ד לוחין. החלוס הזה ופתרונו נמלא גם בזירושלמי שם, ושם מובא
 בלשון הזה: חמית בחלמי לביש חד פינקס דתרי עשר לוחין, א"ל איסשווא דהווא גברא אית בה תרי
 עשר מקרעין, המלה "לביש" יש לחמוק, והוראת פינקס לוח והשאל לספר שמחובר מן לוחין ודפיין,
 מלת איסשווא כתב הרב בעל ערוך השלם בערך אסשווא שפי' בלי' מכסה (דעקע): (קכט) חלוק
 שחוק אית ליה, ואית ליה כ"ד מקרעין. בהערה שלפניה הבאתי גי' זירושלמי איסשווא, ובמדרש איכה
 הנדפס גם בדפוס ראשון הגי' מרדעה אית ליה, והוא כמו מרדעת בלשון חז"ל שפי' מכסה אשר מותכין
 תחת הכר, עיין ערוך השלם ערך מרדעת, ומה שהוצא בכ"י שלפינו חלוק שחוק. ביורו אלני שפי'
 כתוב קמין שחוק כמו שתראה בערוך ערך רקע שהביא וז"ל: בחלומות דמנילת איכה קמין שחוק אית
 לך ואית בה כ"ד מקרעין את חייט מן הכא ומתקטע מן הכא, פי' חלוק בלוי יש לך וכו' כ"ד מילואין
 אתה תופר מולד אחד ומתקטע מולד אחר, ובעלת בלות ומטולאות (יהושע ט' ה) תרגם בלן ומרקעין.
 ובלשון ישמעאל חזית בנד החסרה על הקרע שמו רוקעא עב"ל. והעשתיק אשר העתיק את הכ"י מן
 מדרש איכה השמיט המלה "קמין" והציג הפירוש "חלוק" גם הציג "מקרעין" במקום "מקעין" והוא
 לכוון בנדפס, וזירושלמי דפוס קארלסטיין כתוב ג"כ מקרעין כמו שהבאתי בהערה קכ"ה, אולם זירושלמי
 דפוס ויטאמור האמר לכוון מרקעין, ובעל ס"מ מפרש בדוחק ע"ש. וראיתי בערוך השלם שהוסף ערך
 קמין והביא בשם ס' עיקרי התלמוד מהרב הגדול מוה"ר אברהם זכות זצ"ל בעל היוחסין כתב יד
 שהביא וז"ל קמין בחלומות דליכה קמין שחוק, ר"ל חלוק בלוי, ועל זה כתב הרב התורק הגדול מהר"ח
 ד"ר קאהוט לא ידעתי אם מהוספות של ר' אברהם זכות הוא, או שייך לרבינו נתן, אבל לא מלחתיו בחכמי
 יד מהערוך, וגם ליתא המלה בליכה רבתי פסוק רבתי והמלה עמוה היא לשון ערבי עכ"ל. וכתב במח"כ
 שהערוך הביא המלה בשם המדרש איכה בערך רקע ובעל עיקר התלמוד לקח עזי מהערוך בערך רקע.

(קל) מחייט ליה מן הכא, (קלא) ומתבוע ליה מן הכא: אתא אוחרנן לגביה, א"ל (קלב) חמיתי בחלמי חד טעין קני ובראשיה חד מסרא דטרוכסימון, א"ל קנה נחור וטרוכסימון נחור את חמי נחור בנהור. א"ר ישמעאל תיפח רוחיה דהווא גברא, אוצר אית ליה דחמרא וכוליה נפיק בסים יויל הווא גברא ויכבוש ביה טרוכסימון בכסימא: אתא אוחרן לגביה, א"ל (קלג) חמיתי בחלמי כל עמא מרמוזין לי עיינין, א"ל את סליק לרבו, וכל עמא מרמוזין לך עייניהון, א"ל ר' ישמעאל הב לי אנרא ואנא פתר לך הלמא דלא תחסר, א"ל הא כבר חלמי פתר, אתא לזמן אחרן לגביה, א"ל (קלד) חמיתי כל עמא מנפחין לי בלועיהון, א"ל הווא גברא סליק לרבו וכל עמא משבחין לי בלועיהון, א"ל ר' ישמעאל הב לי אנרא ואנא פתר לך דלא תחסר, א"ל הא כבר חלמי פתר: אתא לזמן אחרן לגביה, א"ל חמיתי בחלמי כל עמא מקלסין לי באצבעותיהון, א"ל הווא גברא סליק לרבו וכל עמא מקלסין ליה באצבעותיהון, א"ל ר' ישמעאל תיפח רוחיה דהווא גברא אוצר דחיטא אית ליה, וכד חמית בחלמא כל עמא מרמוזין בעיניהון, (קלה) דלפא נחית עליהון, וכד חמית כל עמא נפחין ליה בלועיהון, הויין קיימין נפיתן, וכד חמית כל עמא מקלסין ליה באצבעותיהון, דהא כבר צמיהו, ולית לך הנאה מנהון (קלז), אזל ובדק ואשבחן: (קלו*) חד כותי בעא למיגח ביה בר' ישמעאל בר' יוסי, א"ל אנא אזיל מגחין בהדין סביהון דיהודאי, א"ל חמיתי בחלמי ארבעה שקמין וארבעה ארוזין, (קלז) חד מובלא דקיסין, (קלח) חדא אתר דתבן, וחדא תורתא קיימא עליה, וחד גבר רכיב על תרתא, א"ל ר' ישמעאל ד' שקמין (קלח*) ד' כרעי דערסא, ד' ארוזין אינון ארבע שיטתא דערסא, חדא מובלא דקיסין, חדא היא (קלט) מהצלתא דיתבא על ערסא, וחדא תורתא קיימא עלי' דין הוא (קמ) שטיחא דיתבי על ערסא, גבר רכיב עליה, הווא גברא סדיק לערסא ולא נחית מיניה בחיין, וכן הוות ליה: אתא אוחרנא א"ל (קמא) חמיתי בחלמי זיתא כד הוה מנציב, א"ל את חמי נחור: אתא אוחרנן א"ל חמיתי בחלמי זיתן כד אינון חבטין, א"ל אתקין הוינך למחבישי יתא, א"ל להדין אמרת כן ולי אמרת כן, א"ל הדין בשעת נציבא, ולך בשעת

הערות ותקונים

ולפינו במדרש איכה הנדפס נאמר במקומו מרדשה: (קל) חייט. פי' תפירה: (קלא) ומתבוע ליה מן הכא. בזע הוא כמו פגע (עברייסען), והערך הביא הגי' ומתקטע, ועיניה חתוכה ושבורה ומורגל בדז"ל: (קלב) חמית בחלמי חד טעין קני ובראשיה חד מסרא דטרוכסימון. החלוס והסתרון הם בשמיים בנדפס גם בלפוס ראשון, גם משונה הוא בירושלמי שם וקשה להבין החלוס ופתרונו, ובעל הערך בערך מרכסמון הביא וז"ל: בחלומות דמגילת איכה חד קיה וברישיה חד מיסרא דטרוכסמון. ולא מנבאר המלה ואין לה שייכות למה שהביא בערך זה דרך מרכסמון וקשה לנבאר הוראתה ואין בערך השלם שם. ובעל פני משה בירושלמי שם נכנס בדחוקים לנבאר דברי הירושלמי: (קלג) חמיתי בחלמי כל עמא מרמוזין לי עיינין. בנדפס מוחיין לי באצבעותיהון, פי' מראין עלי באצבעותיהון, ובירושלמי הגי' משונה ע"ש: (קלד) כל עמא מנפחין לי בלועיהון. פי' בלחיהם: (קלה) דלפא נחית עליהון. פי' נגיפת הגשם: (קלו) אזל ובדק ואשבחן. זה ליתא בנדפס (קלו*) חד כותי בעא למיגח ביה. הוא ג"כ בירושלמי שם ומשונה מאשר לפינו ובעל פי' הקצר כתב בירושלמי שם הסוגיא הזאת קאת משובשת בירושלמי, ובמדרש איכה רבתי מנבאר עכ"ל: (קלז) חד מובלא דקיסין. זה ליתא בנדפס: (קלח) חדא אתר דתבן. י"ש לתקן חדא אדר דתבן. ובנדפס הגי' דור דתבן, ומנבא בערך אדר ב' וז"ל דתבן, וחדל וחדל דעיה, בחלומות דמגילת איכה ומפרש שם אדר עור, והמלות "וחדל דעיה" אין להם ענין פה: (קלח*) ד' כרעי דערסא. בנדפס ארבעה ארוזין ארבעתי שולטתא דערסא ארבעה שקמין ארבעתי שיקותא דערסא, ובירושלמי הוא כמו בכ"ל שלפניו: (קלט) מהצלתא. פי' מחללת (דעקט): (קמ) שטיחא. פי' מכסה: (קמא) חמיתי בחלמי זיתא כד הוה מנציב, ובירושלמי שם במאמר שלפניו איתא חד ביש דש אתא לגבי ר' יוסי בר חלפתא ז"ל חמית בחלמי לנבוס בליל דויה, א"ל דלת מרוממא, לבתר וימין אתא חד חורין ז"ל חמית בחלמי לנבוס בלילא דויה, א"ל דלת מלקי, א"ל לסהא גברא אמרת דלת מתרוממא ולי אמרת דלת מלקי, א"ל הווא הווא בנציב, [ואת] בחבטיא ע"כ, והוא בעין החלוס והסתרון שלפניו, ואין ספק שז"ל כד הוה מנציב, פי' בשעה שמוציא נץ שלה. וחבט ידוע עיין

חביטא: (קמב) עובדא הוה בחד תלמיד דהוה יתיב קמיה דר' עקיבה, הוה מסבר ליה ולא סבר, א"ל מה אית דלית את סבר, א"ל חמייתא בחלמי תלת מילין קשין, א"ל מה אינן, א"ל חמייתא ניסן לית את חמי ובאדר את מית, (קמג) זורע ולא תקצר, אמר ליה תלתיהון טכן ולא בישין, ניסן לא את חמי, נסיון, ובאדר את מית, (קמד) בהררא דאורייתא את מיית, זורע ולא תקצר, מה דאת מוליד לית את קבר: (קמה) חד תלמיד אחרנן הוה תני קמיה דר' עקיבה הוה מסבר ליה ולא סבר, א"ל מה אית לך, א"ל חמייתא בחלמי חדא מילא קשייא, א"ל מה את חוי, דלא הוות ברגלי פשוט, א"ל אף הוא לית בישא, חגא אתי ואת משכח בשר שמן, (קמו) מן הן מייתי ליה ר' עקיבה, מן רגל ברגל: (קמז) חד בר נש אתא גבי ר' עקיבה, א"ל אתחמי לי בחלמי סוק לקפודקיא (קמח) ואת משכח פועלא דאבוך, א"ל וסליק אבוך לקפודקיא מן יומי, [א"ל לא], א"ל (קמט) קום זיל בני (בשורה) [בשורה], דריש עשרה ואת משכח

הערות ותקונים

ענין הכאה, ר"ל צטעה שהתחס מופלים ונתנטיין לארץ: (קמב) עובדא הוה בחד תלמיד. זה הוא ג"כ בירושלמי שם בצוק פ"ד, וגם שם מוספר מתלמיד דר"ע כמו בכ"י, אבל בנדפס איתא חד מתלמידי ר' יוחנן: (קמג) זורע ולא תקצר. בנדפס זורע ולא חגד, חגדא צלשון סורי פי' קציר, וחר' זרע וקציר זרעא וחגדא, ובירושלמי שם הגי' לית את כגס: (קמד) בהררא דאורייתא את מיית. בנדפס גם בדפוס ראשון בהידורא של תורה את מיית, ומוצא שם צנוף המדרש "פי' מתגבר" ולא חדע מניין לו לפסח כן, ובירושלמי גם בהררא דאורייתא את מתרוממא, ובגמרא צבלי נצרות נ"ו ע"ב חזאי דלמרי לי באדר מיתת וניסן לא חזית, א"ל באלרותא מיתת ולא אחית לידי נסיון, פירש"י צבכוד ובהדר תמות. (קמה) חד תלמיד אחרנן הוה תני קמיה דר"ע. בנדפס גם בדפוס ראשון הכיפור משונה קצת, ומשובש שם צמח דקיים דמוט תגא ולא הוה ליה להווא גברא כלום, ומדוע הוא טוב שלא יהי' לו כלום לאכול, ולפיטו בכ"י תגא ואתי ואת משכח בשר שמן, ולפי זה נכון לית הא בישא אלא טבא, גם בצמיקס לפיטו דלא הוות ברגלי פשוט הגי' בנדפס דלא הוה ברגלי פטיס, והערוך בערך פשוט הביא וז"ל: בחלומות דמגילת איכה חמייתא בחלמא דלית ברגלי פשוט. ולא מוצא ר' עקיבה כתב וז"ל: פסח כתוב בנטיסחאות, ופי' פשוט (גי' הערוך) צבלי' כף רגל, וגם פירושו צוני' כסות ונדדים ויש שי משמעות לדברים אלו, אחד שברגל לא הי' כף, והשני והוא הפתרון שכתב לא יהי' לו כסות, ועיין מה שהעיר הרב הגדול מוה"ר ח"י ד"ר קאהוט בערך השלם ולדעתו ז"ל פשוט ופי' דבר המכסה את הרגל כמו מנעל. והנה הכיפור הוה מוצא בירושלמי שם באופן אחר, חד בר נש אתי גבי ר"ע א"ל חמייתא בחלמי רגלי קטיוא, א"ל דמועדא מייתי ולית מיכל קופד, אתא חד חורן לגביה, אמר חמייתא בחלמי רגלי מסיבאל, א"ל מועדא מייתי ואית לך קופד בני. ופי' שם המפרש הקצר רגלי קטיוא פי' שראה שרגלו קטן, וא"ל שפתרו הוה שמועד יבוא שהוא מוכנה בשם רגל ולא יתא שמהוה שלימה לפי שלא יהי' לו בשר לאכול, ופי' רגל מסיבאל כלומר טעון בצמר והוא רמו' שיבא הרגל ויהי' לו בשר לאכול. ראינו פה כי צ' חלומות היו, אחד ראה בחלומו כי רגלו נתקטן או הוא קטיוא ופתרי לו כשיבא המועד לא ימצא לאכול מאומה וזה הרגל שלו קטיוא. וחלום השני הרגל שלו מסיבאל מלשון סבל היינו משא כבד עליו, ואולי צ"ל מסיבאל, ופתר לו כשיבא הרגל יהי' לו הרבה בשר לאכול, ומוזה תראה שם במדרש הי' מוספר מב' חלומות רק האחד נשמוט בשגגה, ובכ"י נשאר הפתרון תגא אתי ואת משכח בשר שמן הוא הפתרון הנב' בירושלמי מועדא מייתי ואית לך קופד בני, אולם בנדפס נשאר הפתרון דמתי תגא ולא היה להוה להווא גברא כלום והוא הפתרון הראשון בירושלמי מועדא מייתי ולית מיכל קופד, והסר חלום אחד, והמלות דלא הוות ברגלי פשוט, ובנדפס דלא הוה ברגלי פטיס וגי' הערוך דלא הוה ברגלי פשוט, הוא בצמיקס אשר בירושלמי כתוב רגלי קטיוא, וראיתי במדרש מלוס להרב החוקר לעווי שהביא המלה פשוט ממדרש איכה שהביא הערוך וכתב פי' צלשון ערבי (בעקליודוג) ועיטו שאין לבוש ברגלי (פוסבעקליודוג): (קמו) מן הן מייתי ליה ר"ע, מן רגל ברגל. בנדפס מן הן יליף ר"י [צ"ל ר"ע] רגל ברגל, פי' מהיכן מודע לר"ע לפתור כן, מן רגל ברגל לשון טפל על לשון: (קמז) חד בר נש אתא גבי ר"ע. בנדפס גם בירושלמי הגי' לגבי דר' יוסי בר חלפתא, ושמה המאמר הוה גם במדרש צ"ר פס"ח אות י"ב וגם שם מאמר לגבי ר' יוסי בר חלפתא, ובגמרא צבלי נטיין נ"ו ע"ב טאל לר' ישמעאל: (קמח) ואת משכח פועלא דאבוך. בנדפס ואת נכיב פעלא דאבוך, ובכ"ר שם אול סב פועליא, אולם בירושלמי הגי' ואת משכח מולדא דאבוך, ועיין לעיל הערה ס"ה: (קמט) א"ל קום זיל בני (בשורה) [בשורה] דריש עשרה. פי' לך ומנה קורה שבראש עשרה, כי שורה צלשון סורי קורה, וכן בגמרא צבכוד שם קפא כשורא דיקא עשרה זיל חיי

פועלא דאבוך, מן הן יליף ליה ר' עקיבה, קפא כשורה דיקא עשרה: (קנ) עובדא הוה כהדא איתתא דאתת גבי ר' אלעזר, א"ל המיתי בחלמי (קנא) שריתא דביתא תביר, א"ל ההיא איתתא ילדה גבר דבר, וכן הות לה: (קנב) אתא זמן אוחרנן ולא אשכחתי תמן, ואשכחתי תלמודיו, אמרה להו אן הוא רבכון, א"ל מה עסקיך, א"ל המיתי בחלמי שריתה דביתא מתברא, א"ל ההיא איתתא קברה בעלה, כיון דנפקת ושמעת בבעלה שריתא צווחה, שמע קלה ר' אלעזר, א"ל מה עסקיך, אמרו לו תלמודיו אתת משאיל לן הלום, אמר להון ומה אמריתון לה, אמרו ליה אמרינן-דההיא איתתא קברא בעלה, (קנג) אמר טיפין גברא, לא כן כתיב ויהי כאשר פתרו לנו כן היה (בראשית מא ג'), (קנד) וא"ר יוחנן הלום הולך אחר פתרונות, הוי' מן היין, יש שותה טוב לו, יש שותה רוע לו, תלמיד חכם שותה וטוב לו, עם הארץ שותה רוע לו, (קנה) אמר לה רבהון דברי חלומות לא מעלין ולא מורדין: (קנו) אתיא לגביה זמן שנית, א"ל המיתי בחלמי דיוטינא דביתא תביר, א"ל ההיא איתתא ילדה בר דבר, וכן הוות לה: (קנז) מעשה בר' יהושע שהיה מהלך בדרך, וראחו אדם אחד שהיה מהלך בדרך, א"ל מה אתה עושה, א"ל אנא מהלך בדרך, א"ל יפה אמרת (קנח) שכבר כיבשה אחרים יותר ממך, הלך ומצא תינוק יושב בפרשת דרכים, שאלהו איזהו דרך מבוא העיר, א"ל זו קרובה ורחוקה, וזו רחוקה וקרובה, הלך ר' יהושע בוו שהיא

ה ערות ותקונים

קפא (פי' כשורה) לרש עשרה פירש"י קורה שצראש עשרה, ונדפס גם צדפוס ראשון הני' זיל מד לך עשרים שוריה צביתך, והסיוס שם משוה ג"כ מואשר הוא צכ"י, כפא צל"י עשרים, דוקיית צלשון יון קורות, וצב"ר שם זיל מני' כ' שריי צכרסא דביתך, וצירושלמי איזיל מני' עשר שריין גו ביתך, ונוסחת הירושלמי קרובה לנוסחת הכ"ל לך לנפור עשרה קורות צתוך ביתך, ופי' שרי קורה, תר' קורה שרי, צלל קורתי צעלל שרתי, ואין ספק שגם נדפס היתם הני' כשורה ונפרדה המלה ונעשית כ' שוריה כמו שהוא צב"ר כ' שריי, ולפני הערוך צערך כרם היתם הני' צב"ר עשר שריין, וזה ססויס לנכון, צכ"י שלפנינו קפא כשורה דיקא עשרה, ר"ל שדרש נוטריקון צמלת קפודקיא עפ"י לשון יוני וכן הוא לנכון גם בצבלי צרות שם, קפא כשורה דיקא עשרה, וכתב הערוך צערך דקא פי' צל"י קורין קורה קפא ולעשרה דיקא, ואם כי צל"י דשא פי' עשרה אבל המלה קפא לא מנאחא צל"י שהוראתה קורה, והמוספי שם לא ישרו צעינו דברי הערוך וכתב דוקיא פי' צל"י דשא קורות ופי' קפא צל"י דשא דשא עשרים והוא אות במספר קף בלגו א"כ קפודקיא עשרים קורות, ובמדרש איכה פסקא דבתי צגויס כתוב בהדיא ומנהן יליף ר' יוסי קפודקיא כפא צל"י עשרים דוקיא צל"י קורות וכן הכפיל דבריו ערך כפא ע"ש, וצירושלמי מועטר שני שם נאמר עשר שריין נראה כי הסיוס קפא דקוריא צל"י קפא דוקיית כמו שהוא ג"כ בצבלי: (קנ) עובדא הוה כהדא איתתא. גם זה הוא צירושלמי שם וכן במדרש צ"ר פס"ט אות ח': (קנא) שריתה דביתא תביר. נדפס הני' שריתא דביתא פקעה. (פי' נתבקע), וצירושלמי הני' תייתא דביתא מיהצרא, וצב"ר שם הוא כמו לפנינו שריתא דביתא תבירא, אולם לפני הערוך היתה הני' גם צב"ר תייתא דביתא פקעה, כמו שהביא צערך תייתא, והמוספי כתב שם בנוסחאות כתוב שריתא דביתא תבירא, והוראת שריתא הוא קורה עיין למעלה איכה פסקא דבתי אהא זמן אוחרנא. נדפס משוה קתא ע"ש: (קנג) אמר טיפין גברא. נדפס איבדתון גברא, וכן צב"ר אבדתון גברא, וצירושלמי שם קתלתון נפש: (קנד) ואמר ר' יוחנן. ירושלמי שם וצ"ר שם: (קנה) אמר לה רבהון. נדפס אמר ר' אבהו, וכן צב"ר שם ופס"ח אות י"ב הני' א"ר אבהו, וצבלי גיטין כ"ב ע"א מובא זה בשם ר' מאיר, וצירושלמי ליתא הסיוס הזה רק במאמר שלפניו כתוב אהא עובדא קומי רבנן אמרינן דברי חלומות לא מעלין ולא מורדין: (קנו) אתיא לגביה זמן שנית א"ל המיתי בחלמי דיוטינא דביתא תביר, הערוך צערך דייס הביא וז"ל: ובחלומות דמנילת איכה חזית בחלמי דיוטינא דביתא מתברא, ס"א שריתא דביתא. וע"ש מה שכתב הרב הגדול ד"ר קאהוס וז"ל כני' ס"א איתא באיכה דבתי, ואם גי' דיוטינא העיקר או תהיה לשון קלילא מן דיוטי פי' חדר קטן עכ"ל. ובאמת הני' דיוטינא היא העיקרית כמו שהוא לפנינו ככתב יד, אבל נדפס ליתא זה המאמר במקום הזה רק בהתחלתו מנאחא אולת זמן מורן גושאלניום אמרה ליה שריתא דביתא פקעה אמר לה את לידת בר דבר, אולת וכן הוא לה, ונכון להניג הסופור הזה בראש לפני אהא זמן אוחרנא: (קנז) מעשה בר' יהושע. עיין במאמר עירובין כ"ג ע"ב ובמש"ל ד"א פ"ו מוספר עיין זה על ר' יהושע בן הלל: (קנח) שכבר כיבשה

קרובה ורחוקה, כיון שהגיע קרוב לחומה, היו שם גנות ופרדסים מוקפים לחומה, ולא היה יכול ליכנס לעיר, חזר אצל התינוק, א"ל בני לא כך אמרת לי שזו קרובה ורחוקה, א"ל רבי אתה חכם גדול שבישראל לא כך אמרתי לך שזו רחוקה וקרובה, וזו קרובה ורחוקה, באותה שעה א"ר יהושע אשריהם ישראל שכלם חכמים מקטנם ועד גדולם: הלך יותר מכאן ומצא תינוק אחד, א"ל מימיה של עיר זו מה הן, א"ל (קנט) אל תחוש השום והבצלים מרובים: הלך יותר מכאן ומצא תינוק ובידו כלי מכוסה, א"ל מה את טעון, (קס) אמר אילו בעית אימא תדיע מה אנא טעין לא הוה מימר לי כסיסיה: נכנס לעיר ומצא תינוקת אחת עומדת וממלאה מים מן הבור, א"ל השקיני מעט מים, א"ל לך ולבתמתך, כיון שהשקית אותו ובהמתו, אמר לה הרי עשית כמעשה רבקה, אמרה לו אני עשיתי כמעשה רבקה ואתה לא עשית (קסא) כמעשה אליעזר: (קסב) תני מניחין פאה ממעשה קדירה ולא צריך לומר מעשה אילפס: מעשה בר' יהושע בן הגנייה שנתארח אצל אלמנה, הכניסה לו תבשיל ראשון ואכל, ולא הניח פאה, תבשיל שני ולא הניח פאה, תבשיל שלישי מה עשתה, הקדיחה את הגריסין וכיון שטעמן משך ידו מהן, והתחיל אוכל פיתו ויקה, אמרה לו מפני מה מיעמת בגריסין הללו, אמר לה כבר סעדתי מבעוד יום, אמרה לו ואם סעדת מבעוד יום מפני מה לא מיעמת בפת, כשם שמיעמת בגריסין, שמה פאה הינחת על ב' תבשילים שאכלת, באותה שעה א"ר יהושע לא נצחני אדם מעולם אלא אותן התינוקות ואותה התינוקת (קסב) והאלמנה הזאת: היתה למס. א"ר יוחנן כיון שעברו ישראל על תנאי שקבלו בסיני לפיכך היתה למס, הוא סיני הוא למ"ס, חושבנא דדין כחושבנא דדין, (קסג) א"ר שמואל כיון שעבדו ישראל ע"ז היתה למס, הוא סמ"ל הוא למ"ס, אתייה דדין הוא אתייה דדין, ר' ברכיה אומר היא הפכה לסמל, (קסד) רבנן אמרי למסוי: א"ר עוקבא בריל ט' באב נכנס אברהם אבינו בבית קדש הקדשים והתחיל מטייל בו ארוכות וקצרות, (קסה) אתוה הקב"ה ואמר לו מה לידידי בביתוי (וימיה יא עו), אמר היכן הן בניי, אמר הטאו לפני והגליתני אותם, דכתיב עשותה המזימתת (סס עט), א"ל ולא היו בהם צדיקים, א"ל סוגיהון בישין, דכתיב הרבים (סס עט) ולא היתה בהם מילה, א"ל אף אותה בטלו, דכתיב ויבשר קדש יעברו מעליך (סס עט) ולא עוד אלא שהיו שמחים במפלתם אלו מאלו, כדכתיב כי רעתכי אין תעלווי (סס עט), וכתיב ושמה לאד לא יגקה (משנ"י י ט) מפני מה נאמרה מגילת קינות באלפא ביתא, ר' יהודה ור' נחמני ורבנן, ר' יהודה אומר שעברו עלי' מאלף ועד תי"ו, לפיכך נאמרה באלפא ביתא, (קסו) ור' נחמיה אמר לפי שעברו על התורה,

הערות ותקונים

כיבשום אחרים יותר ממך. נדפס שכבשום ליסמים כשמותך: (קנט) ח"ל אל תחוש השום והבצלים מרובים. הרד"ל כתב שם ממתיקין ומתקין המים אף שאין טובים: (קס) אמר אינו צעית אימא תדיע כו'. אלו היתה רואה אמי שנתע מה בתוכה לא היתה אומרת לי שאכנסו: (קסא) כמעשה אליעזר. שמתן לה נמידים וגומים: (קסב) תני מניחין פאה מומעשה קדירה ולא צריך לומר מעשה אילפס. נדפס תני מניחין פאה על מעשה קדירה ואין מניחין פאה על מעשה אילפס, ונגמרא עירובין ס' ג"ג ע"ב ולא כך אמרו חכמים אין משיירין פאה באילפס אבל משיירין פאה בקערה, וכתבו ס' התוס' בפרק בן עזאי (סוף גמס' ד"ף לא בפרק בן עזאי רק בפ"י) קמי משיירין פאה במעשה קדירה ואין משיירין פאה במעשה אילפס, פי' במעשה קדירה נראה כרעבתן אם אינו משייר, אבל במעשה אילפס אינו נראה כרעבתן אם אינו משייר, אולם לפינוי גמס' ד"ף ס' הגי' מניחין פאה מומעשה אילפס ואין מניחין פאה מומעשה קדירה: (קסב*) והאלמנה הזאת. נדפס סייס לקיים מה שנאמר רבתי בגוים רבתי בדעות. מזה נראה הטעם מה שהביא בעל המדרש את כל המאמרים האלה להראות חכמת: (קסג) ח"ר שמואל כיון שעבדו ישראל ע"ז. נדפס ח"ר ישמעאל ב"ר נחמן: (קסד) רבנן אמרי למסוי. נדפס ורבנן אמרי למס למסא לדיבוא. פי' המ"כ לבס נמוס מרוב החרות ויהי' מלשון אחינו המסור את לבבנו: (קסה) אתוה הקב"ה ואמר לו מה לידידי צעית. עיין בסגנון אחר במנחות ג"ג ע"ב ח"ר יתחק כו': (קסו) ור' נחמני אמר. נדפס המאמר קמיע וחסר דברי ר' נחמני ומובא סס בדברי ר' נחמני אע"פ

דכתיב וכל ישראל עברו את תורתך (ויאלף ט' א'), לפיכך נאמרה באלפא ביתא, רבנן אמרי שחמאו מאל"ף עד תי"ו: (קטז) אתה מוציא כל אותם הנבואות הרעות שניבא עליהם ירמיה הקדים ישעיה וריפא אותן, ירמיה אמר איכה ישבה בדד (איכה א' ב'), הקדים ישעיה וריפא כי עם בציון ישב (ישעיה ל' יט), ירמיה אמר ככה תבכה בלילה (איכה א' ג'), הקדים ישעיה וריפא ככה לא תבכה (ישעיה סט), ירמיה אמר גלתה יהודה מעוני (איכה א' ג'), הקדים ישעיה וריפא ונפוצות יהודה יקבץ ישעיה יא' יג), ירמיה אמר דרכי ציון אבלות (איכה א' ד'), הקדים ישעיה וריפא דרך לעבור גאולים (ישעיה נא' י'), ירמיה אמר היו צריה לראש (איכה סט' ט), הקדים ישעיה וריפא נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים (ישעיה ג' ג'), ירמיה אמר ויצא מבט ציון (איכה סט' ו'), הקדים ישעיה וריפא ובא לציון גואל (ישעיה נט' כ'), ירמיה אמר זכרה ירושלים (איכה סט' ז'), [הקדים ישעיה וריפא ולא תזכרנה הראשונות וגו'] (ישעיה סט' יז), ירמיה אמר חמא חמאה ירושלים (איכה סט' ח') הקדים ישעיה וריפא מחיתי כעב פשעך (ישעיה מד' כב), ירמיה אמר טומאתה בשוליה (איכה סט' ט), הקדים ישעיה וריפא לא יעברנו טמא (ישעיה נט' ח'), ירמיה אמר ידו פרש צר (איכה סט' י'), הקדים ישעיה וריפא ויסוף. ה' שנית ידו (ישעיה יא' א'), ירמיה אמר כל עמה נאנחים (איכה סט' א'), הקדים ישעיה וריפא לא ירעבו ולא יצמאו (ישעיה מט' י'), ירמיה אמר לא אליכם כל עוברי דרך (איכה סט' יב'), הקדים ישעיה וריפא והיה שם מסלול ודרך (ישעיה נט' ט), ירמיה אמר ממרום שלח אש (איכה סט' יג'), הקדים ישעיה וריפא עד יערה עלינו רוח ממרום (ישעיה נט' טו), ירמיה אמר נשקד עול פשעי (איכה סט' יד'), הקדים ישעיה וריפא התפתחי מוסרי צוארך (ישעיה נט' כג'), ירמיה אמר סילה כל אבירי (איכה סט' טו), הקדים ישעיה וריפא סולו סולו המסילה (ישעיה סט' י'), ירמיה אמר על אלה אני בוכיה (איכה סט' טז), הקדים ישעיה וריפא כי עין בעין יראו (ישעיה נט' ח'), ירמיה אמר פרשה ציון בידיה (איכה סט' יז), הקדים ישעיה וריפא נחמו נחמו עמי (ישעיה נ' א'), ירמיה אמר צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי (איכה סט' יח'), הקדים ישעיה וריפא ועמך כלם צדיקים (ישעיה ס' כה), ירמיה אמר קראתי למאהבי (איכה סט' יט), הקדים ישעיה וריפא וקראת ישועה חומותיך (ישעיה סט' יט), ירמיה אמר ראה ה' כי צר לי (איכה סט' כ'), הקדים ישעיה וריפא וראיתם וישש לבכם (ישעיה סו' יד), ירמיה אמר שמעו כי נאנחה (איכה סט' כה), הקדים ישעיה וריפא אנכי אנכי הוא מנחמכם (ישעיה נא' יב), ירמיה אמר תבא כל רעתם לפניך (איכה סט' כג), הקדים ישעיה וריפא והביאותים אל הר קדשי (ישעיה נ' ז'), [בכה תבכה ודמעתה על לחיה. כתיב היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה (הגלוס' עג' ד), ר' אחא ורבנן, ר' אחא אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבש"ע היתה לי דמעתי לחם, (קסח) מה לחם תדיר אף מ' באב תדיר, מה לחם תדיר לאדם, אף דמעתי תדירה, (קסט) ורבנן אמרי כל מי שהוא בוכה בוכה בוכה ואינו אוכל, כמד"א ותבכה ולא תאכל (ע"א א' ז'): [ד"א] בכה תבכה בלילה. אמר הקב"ה ליהחזקאל ואתה בן אדם עשה לך כלי גולה (יחזקאל יב' ג), (קע) ר' חייא

הערות ותקונים

שקלן ירמיה הקדים ישעיה ורפאן, והוא נחמנו בפני עמנו וחסר כל המאמר וסיים סס: על כל פסוק ופסוק עד "תבא כל רעתם לפניך", ר"ל על כל פסוק ופסוק נמאף כל עד הכתוב תבא כל רעתם לפניך, ונמאף סס בפסוק אזכרה נגיתו בזילה מן ורבנן אמרי ושיך לכאן כמו שהוא לנכון ככ"ו: (קסז) אתה מנאף כל אותם הנבואות הרעות שניבא עליהם ירמיה הקדים ישעיה וריפא אותן. הוא בנדרס בפ"א אזכרה, וכן נסנה בפסיקתא דר"ב פסקא אחרת דשט' אשיש (דף קמ"ח ע"ג), וכן בפסיקתא רבתי פסקא נחמו (הואלת פרידמאן דף קל"ט ע"ב) ובכל הנקומות יש קצת שינויים במקראות: (קסח) מה לחם תדיר אף ט"ב תדיר. זה ליתא בנדרס: (קסט) ורבנן אמרי כל מי שהוא בוכה אינו אוכל. בנדרס טו"ט מוזמור מ"ב אות ג' היתה לי דמעתי לחם מוכן את למד שהגרה משצעה את החדס ואינו מנבסם לאכול, וכן חלקנה אמר לחנה למה תבכי ולא תאכלי מיוקן שהבכיה משצע, ושם בהגלה ז' הנאחתי את המדרס איכה שלפניו: (קע) ר' חייא בר אבא. מוצא בילקוט יחזקאל רמז טז"א בשם מדרס איכה, וכן מוצא המאמר בערך ששה א' בשם המדרס. והביא את לשון המדרס לש עליו וישן עליו, ובילקוט

בר אבא אמר חמת וקערה ושמיח, וכל אחד משמש שני דברים, (קעא) חמת ממלאו מים, ונותנו תחת ראשו, קערה אוכל ושותה בה, שמיח ליש בו, וישן עליו: (קעב) ר' שמואל אמר קופה אחד של ארבעת אונים שתהא מחוקת הכל, אמר הקב"ה לישראל אני אמרתי לכם והיה יחוקאל לכם (לאות כל) [למופת ככל] אשר עשה כן תעשו (יחוקאל יד כד), והם לא עשו כן, אלא כיון שגלו היה אחד מהם מבקש ללוש עיסתו, ולא היה יודע במה, היה הופר גומא בארץ ולש עיסתו בתוכו והיא נגבלת בעפר, והיו צרות מדובקים בה וכיון שנותנה בתוך פיו ולועם היו שניו קרות, דכתיב ויגרם בחצין שני (איכס ג ז), וכל אילין אתון עלך ולא אעלית לבכי באמור אלי כל היום איה אלהיך: ד"א ככה תבכה בלילה. (קעג) אזכרה נגינתי בלילה (תהלים עו ז). ר' איבו ור' יהודה בר סימון, (קעד) ר' איבו אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה נזכרת אני שירים שהייתי אומרת לפניך בלילות, הך מה דאת אמר ונגינותי נגנן כל ימי חיינו (ישעיה לה כ), ר' יהודה בר סימון אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע (קעה) נזכרת אני שבר שנסברתי בלילה של מלכות עובדי כוכבים, המד"א אשר מוגן צריך בידך (נלאשית יד כ): בלילה (תהלים סט). לילה, זה לילו של סנחריב, דכתיב ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה (ושמונים) [שמונים וחמשה] אלף איש וישכמו בבקר והנה כלם פגרים מתים (מ"ג יט לה): לילה. (קעו) זה לילו של פרעה, שנאמר ויהי בחצי הלילה (שמות יב כט): לילה. (קעז) זה לילו של סיסרא, שנאמר מן השמים נלחמו הככבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא (שופטים ה כ): לילה. זה לילו של גדעון, דכתיב ויהי בלילה ההוא ויאמר (לו) [אלוין] ה' קום רד במחנה (שם ז ט): לילה. (קעח) זה לילו של מ' באב, דכתיב ככה תבכה בלילה (איכס א ג): עם לבכי אישיחה ויחפש רוחי (תהלים סט). משתעיא אני עם לבבי והוא משפשא עובדי ואומרה הלעולמום יונח ה' (שם ט ט), ה"ו (קעט) לא שבך ולא ישבוק, דכתיב כי לא יזנח לעולם ה' (איכס ג יב), אלא ולא יוסף-לרצות עוד (תהלים סט), (קפ) לא רעי ולא מתרעי, לשעבר הייתה מרצה אחרים בשבילי, משה כועס (קפא) ואת אומר לו ושב אל המחנה (שמות לג יא), אליהו כועס ואת אומר לו לך שוב לדרכך מדברת דמשק (מ"א יט טו), ועבשו לא יוסף לרצות עוד, לא

הערות ותקונים

שם הגי' שמיח לישיבה וישן עליה, מן ליש בה נעשית המלה לישיבה, והי' לגמון הגי' במדרש גדפוס ראשון, ובעל ח"א כתב ליש בה צילקוט כתוב לישיבה, ועפ"י הילקוט נתתקן ח"כ צדפוסים אחרונים, והוראת מלת שמיח היא מוסס (דעקע), ובמסגה בליס פכ"ח נ"ה חמת ששטאה שמיח ושמיח ששטאו חמת, הרמז"ס כתב שם חמת הוא העוד, ושמיח עור שטוח כשאר העורות, ובגמרא גדרים מ' ע"ב נר וקערה ושמיח, ויפה העיר הרב בעל ערוך השגס כי יש לתקן נד (כאל) היינו חמת וצב"א"ש בפירושו שם הביא נאל לשתות בור מים אית דגרטו נר, ורש"י והר"ן פירשו שם שמיח עור לאכול עליו. ובמדרש שלפנינו משמע שמיח ומשם שני דברים לישיבה ולשינה וצב"י מן המדרש איכס כתוב בגמון פי' מיוני"רה בלע"ז והוא כלי ששעו כמין מרחשת, ועיין רש"י יחוקאל י"ב ג' ומה שסיים שם במדרש קינות כוון למאמר שלפנינו: (קעא) חמת ממלאו מים. גדפס הגי' עותן בה קמח, וכן הערוך הביא ממלאה קמח: (קעב) ר' שמואל אמר. גדפס גם צילקוט הגי' ר' שמעון בן חלפתא וכן ג"ל לפנינו: (קעג) אזכרה נגינתי בלילה. כל המאמר הוא בפסיקתא דר"כ ריש פי"ו פסקא ותאמר ליון, והוא שם פסקא שניה לשבע דחמתא. ומונח צילקוט תהלים רמו תתנ"ו בשם הפסיקתא: (קעד) ר' איבו אמר נזכרת אני שירים. בפסיקתא בתהפך הדבר, מאמר ר' איבו הוא בשם ר' יהודה בר סימון וכן להיפך, וגמלא לכתוב כמו שוא בפסיקתא במדרש איכס גדפס: (קעה) נזכרת אני שבר שנסברתי בלילה של מלכות עובדי כוכבים. עיין שמות רבא פי"ח, ומונח בפסיקתא שם הערה ג': (קעו) זה לילה של פרעה. יתא בפסיקתא, ומונח בפסיקתא הוספה זה לילה של אחשורוש ולילה של המון, עיין שם הערה ז': (קעז) לילה זה לילו של סיסרא. זה יתא בגדפס ובפסיקתא: (קעח) לילה זה לילו של מ"ב, דכתיב ככה תבכה בלילה. זה יתא בגדפס ובפסיקתא: (קעט) לא שבך ולא ישבוק. בגדפס לא שבך ולא שביק, פי' לא עזב אותי עד עתה ולא יעזוב אותי לעתיד: (קפ) לא רעי ולא מתרעי. זה יתא בגדפס ויתא בפסיקתא: (קפא) ואת אומר לו ושב אל המחנה. בגדפס איתא קרי ציה ושוב, והוא הוספה עיין בפסיקתא הערה ט': אומר לו ושב אל המחנה.

דכתיב וכל ישראל עברו את תורתך (דניאל ט יב), לפיכך נאמרה באלפא ביתא, רבנן אמרי שחמאו מאל"ף עד תי"ו: (קסז) אתה מוציא כל אותם הנבואות הרעות שניבאו עליהם ירמיה הקדים ישעיה וריפא אותן, ירמיה אמר איכה ישבה בדד (איכה א ב), הקדים ישעיה וריפא כי עם בציון ישב (ישעיה ל ט), ירמיה אמר בכה תבכה בלילה (איכה א ב), הקדים ישעיה וריפא בכה לא תבכה (ישעיה סט), ירמיה אמר גלתה יהודה מעוני (איכה א ג), הקדים ישעיה וריפא ונפוצות יהודה יקבץ ישעיה יא ג), ירמיה אמר דרכי ציון אבלות (איכה א ד), הקדים ישעיה וריפא דרך לעבור ואולים (ישעיה נא ו), ירמיה אמר הוי צריה לראש (איכה א ט), הקדים ישעיה וריפא נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים (ישעיה ג ב), ירמיה אמר ויצא מבת ציון (איכה א טו), הקדים ישעיה וריפא ובה לציון גואל (ישעיה נט כ), ירמיה אמר זכרה ירושלים (איכה א ז), [הקדים ישעיה וריפא ולא תזכרנה הראשונות וגו' (ישעיה סט יז), ירמיה אמר חמא חמאה ירושלים (איכה ט ח)], הקדים ישעיה וריפא מחותי כעב פשעוך (ישעיה מד כב), ירמיה אמר טומאתה בשוליה (איכה ט ט), הקדים ישעיה וריפא לא יעברנו טמא (ישעיה נט ח), ירמיה אמר ידו פרש צר (איכה ט י), הקדים ישעיה וריפא יוסף ה' שנית ידו (ישעיה יא יב), ירמיה אמר כל עמה נאנחים (איכה ט יב), הקדים ישעיה וריפא לא ירעבו ולא יצמאו (ישעיה נט י), ירמיה אמר לא אליכם כל עוברי דרך (איכה ט יג), הקדים ישעיה וריפא והיה שם מסלול ודרך (ישעיה נט ט), ירמיה אמר ממרום שלח איש (איכה ט יג), הקדים ישעיה וריפא עד יערה עלינו רוח ממרום (ישעיה נט טו), ירמיה אמר נשקך על פשעיו (איכה ט יד), הקדים ישעיה וריפא התפתחי מוסרי צוארך (ישעיה נט טז), ירמיה אמר סילה כל אבורי (איכה ט טז), הקדים ישעיה וריפא סולו סולו המסילה (ישעיה נט יז), ירמיה אמר על אלה אני בוכיה (איכה ט טז), הקדים ישעיה וריפא כי עין יראו (ישעיה נט יח), ירמיה אמר פ'רשה ציון בידיה (איכה ט יז), הקדים ישעיה וריפא נחמו נחמו עמי (ישעיה מ א), ירמיה אמר צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי (איכה ט יח), הקדים ישעיה וריפא ועמך כלם צדיקים (ישעיה ס כא), ירמיה אמר קראתי למאהבי (איכה ט יט), הקדים ישעיה וריפא וקראת ישועה חומותיך (ישעיה ט ט), ירמיה אמר ראה ה' כי צר לי (איכה ט כ), הקדים ישעיה וריפא וראיתם ושש לבכם (ישעיה סו יד), ירמיה אמר שמעו כי נאנחה (איכה ט כב), הקדים ישעיה וריפא אנכי אנכי הוא מנחמכם (ישעיה נא יג), ירמיה אמר תבא כל רעתם לפניך (איכה ט כג), הקדים ישעיה וריפא והביאותים אל הר קדשי (ישעיה נו ז): [ב] בכה תבכה ודמעתה על לחיה. כתיב היתה לי דמעתני להם יומם ולילה (ספרי טז ד), ר' אחא ורבנן, ר' אחא אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבש"ע היתה לי דמעתני להם, (קסח) מה לחם תדיר אף מ' באב תדיר, מה לחם תדיר לאדם, אף דמעתני תדירה, (קסח) ורבנן אמרי כל מי שהוא בוכה בוכה ואינו אוכל, כמד"א ותבכה ולא תאכל (ש"א א ז): [ד"א] בכה תבכה בלילה. אמר הקב"ה ליחזקאל ואתה בן אדם עשה לך כלי גולה (יחזקאל יג ג), (קע) ר' חייא

ה ערות ותקונים

שקלנן ירמיה הקדים ישעיה ורפאן, והוא מאמר צפני עלמנו וחסר כל המאמר וסיום סס: על כל פסוק ופסוק עד "תבא כל רעתם לפניך", ר"ל על כל פסוק ופסוק מוצא כן עד הכתוב תבא כל רעתם לפניך, ומוצא סס בפסוק אכזרה נביחתי צלילה מן ורבנן אמרי ושייך לנאן כמו שהוא לנאן ככ"י: (קסז) אתה מוצא כל אותם הנבואות הרעות שניבאו עליהם ירמיה הקדים ישעיה וריפא אותן. הוא נגדסס צ"פ אכזרה, וכן נשנה בפסוקתא דר"כ פסקא אחרת דשזש אשיש (דף קמ"ח ע"ג), וכן בפסוקתא רבתי פסקא נחמו (הולאת פרידמאן דף קל"ט ע"ג) ובכל הנקומות יש קצת שטויים במקראות: (קסח) מה לחם תדיר אף ט"ב תדיר. זה ליתא בנדסס: (קסח) ורבנן אמרי כל מי שהוא בוכה אינו אוכל. במדרש ש"ס מוזמר מ"ב אות ג' היתה לי דמעתני לחם ומלאן את למד שהכרה משצעה את האדם ואינו מבקש לאכול, וכן אלקיה אמר לחם למה תבכי ולא תאכלי מיוק שהכזיה משצעי, ושם בהערס ז' הבאתי את המדרש איכה שלפניו: (קע) ר' חייא בר אבא. מוצא בילקוט יחזקאל רמו ש"א בנס מדרש איכה, וכן מוצא המאמר בערוך ערך שסח א' בנס המדרש. והביא את לשון המדרש לש עליו וישן עליו, ובילקוט

בר אבא אמר חמת וקערה ושמיח, וכל אחד משמש שני דברים, (קעא) חמת ממלאו מים, ונותנו תחת ראשו, קערה אוכל ושותה בה, שמיח ליש בו, וישן עליו. (קעב) ר' שמואל אמר קופה אחד של ארבעת אונים שתהא מחזקת הכל, אמר הקב"ה לישראל אני אמרתי לכם והיה יחזקאל לכם (לאות כל) [למופת ככל] אשר עשה כן תעשו (יחזקאל כד כד), והם לא עשו כן, אלא כיון שגלו היה אחד מהם מבקש ללוש עיבתו, ולא היה יודע במה, היה חופר גומא בארץ ולש עיסתו בתוכו והיא נגבלת בעפר, והיו צרורות מדובקים בה וכיון שנותנה בתוך פיו ולועם היו שניו קהות, דכתיב ויגרם בחציץ שני (איכה ג טו), וכל אילין אתון עלך ולא אעלית לבכי באמור אלי כל היום איה אלהיך: ד"א בכה תככה בלילה. (קעג) אזכרה נגינתי בלילה (תהלים עז ז). ר' איבו ור' יהודה בר' סימון (קעד) ר' איבו אמר אמרה כנסת ישראל הקב"ה נזכרת אני שירים שיהיו אומרת לפניך בלילות, היך מה דאת אמר ונגינותי נגנן כל ימי חיינו (ישעיהו יב כ), ר' יהודה בר' סימון אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע (קעה) נזכרת אני שבר שנסברתי בלילה של מלכות, המד"א אשר מנן צריך בידך (בראשית יד כ): בלילה (תהלים ס). לילה. זה לילו של סנחריב, דכתיב ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה (ושמונים) [שמונים וחמשה] אלף איש וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים (מ"ב יט לה): לילה. (קעו) זה לילו של פרעה, שנאמר ויהי בחצי הלילה (שמות יב כט): לילה. (קעז) זה לילו של סיסרא, שנאמר מן השמים נלחמו הככבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא (שופטים ה כ): לילה. זה לילו של גדעון, דכתיב ויהי בלילה ההוא ויאמר (לו) [אלוין] ה' קום רד במחנה (שם ז ט): לילה. (קעה) זה לילו של מ' באב, דכתיב בכה תככה בלילה (איכה א ג): עם לבכי אשיחה ויחפש רוחי (תהלים ס). משתעויה אני עם לבכי והוא משפשא עובדי ואמרה הלעולמים יזנה ה' (שם ט ט), ה"ו (קעט) לא שבק ולא ישבוק, דכתיב כי לא יזנה לעולם ה' (איכה ג יא), אלא ולא יוסף לרצות עוד (תהלים ס). (קפ) לא רעי ולא מתרעי, לשעבר הייתה מרצה אחרים בשבילי, משת כועס (קפא) ואת אומר לו ושב אל המחנה (שמות לג יא), אליהו כועס ואת אומר לו לך שוב לדרכך מדברת דמשק (מ"א יט טו), ועבשו לא יוסף לרצות עוד, לא

הערות ותקונים

סס הגי' שפיה ליסיבה וישן עליה, מן ליש בה נעשית המלה ליסיבה, והי' לנכון הגי' במדרש בדפוס ראשון, ובעל א"ח כתב ליש בה בילקוט כתוב ליסיבה, ועפ"י הילקוט נתתקן א"ח בדפוסים אחרונים, והוראת מלת שפיה היא מכסה (דעקט), ובמשנה נליס פכ"ח מ"ה חמת שעשאה שפיה ושפיה שעשאו חמת, הרמז"ס כתב שחמת הוצ הנוד, ושפיה עור שטוח כשאר העורות, ובגמרא נדרים מ' ע"ב נר וקערה ושפיה, ויפה העיר הרב צעל ערך השלם כי יש לתקן ג"ד (נאד) היינו חמת וברא"ש בפירושו שם הביא נאד לנחות זו מים אית דגריסי נר, ורש"י והר"ן פירשו שם שפיה עור לאכול עליו. ובמדרש שלפנינו משמע שפיה משמש" שני דברים ליסיבה ולשניה ובכ"י מן הגמרא איכה כתוב בגליון פ"ו מיינו"רה בנע"ז והוא כלי שעשוי כמין מרחשת, ועיין רש"י יחזקאל י"ב ג' ומה שפיה שם במדרש קינות כוון למאמר שלפנינו: (קעא) חמת ממלאו מים. בגדפס הגי' נותן בה קמח, וכן הערוך הביא ממלחה קמח: (קעב) ר' שמואל אמר. בגדפס גם בילקוט הגי' ר' שמעון בן הלפתא וכן ל"ל לפנינו: (קעג) אזכרה נגינתי בלילה. כל המאמר הוא בפסיקתא דר"ב ריש פ"ו פסקא ותאמר ליון, והוא שם פסקא שניה לשבע דנחמתא. ומובא בילקוט תהלים רמז תתס"ז בשם הפסיקתא: (קעד) ר' איבו אמר נזכרת אני שירים. בפסיקתא תהפך הדבר, מאמר ר' איבו הוא בשם ר' יהודה בר סימון וכן להפך, ומנא לנכון כמו שהוא בפסיקתא במדרש איכה הגדפס: (קעה) נזכרת אני שבר שנסברתי בלילה של מלכות עיין שמות רבה פ"ח, ומובא בפסיקתא שם הערה ג': (קעו) זה לילה של פרעה. ליתא בפסיקתא, ומנא בפסיקתא הוספה זה לילה של האשורוס ולינה של המן, עיין שם הערה ז': (קעז) לילה זה לילו של סיסרא. זה ליתא בגדפס ובפסיקתא: (קעה) לילה זה לילו של ט"ב, דכתיב בכה תככה בלילה. זה ליתא בגדפס ובפסיקתא: (קעט) לא שבק ולא ישבוק. בגדפס לא שבק ולא שבוק, פ"ו לא עזב אותי עד עתה ולא יעזוב אותי לעתיד: (קפ) לא רעי ולא מתרעי. זה ליתא בגדפס וליתא בפסיקתא: (קפא) ואת אומר לו ושב אל המחנה. בגדפס ליתא קרי ציה ושוב, והוא הוספה עיין בפסיקתא הערה ט':

רעי ולא מתרעי, אלא האפס לנצח חסדו (תהלים סט ט), א"ר ראובן (קפב) אין לשון אפס אלא לשון יוני, המד"א ואמר אפס (עמוס ו' י): אלא גמר אומר מדור לדור (תהלים סט). ר' הנינא בר פפא אמר נגמר אותו דבר שאמרת למשה וחנותי את אשר אחון (שמות לג ט). ור' סימון אומר (קפג) [הא חסילה והא מסכמא] על ידי ירמיהו דאמר כי אספתי את שלומי מאת העם הזה נאם ה' את החסד ואת חרחמים (ירמיהו טו ט), אלא השכח חנות אל (תהלים סט י), השכח חנותיו אלא על פי ה' יחנו (במדבר ט ט), הא שכחת שאתה רחום וחנון, הא שכחת מחנותיך אל, אהל מועד גלגל ושילה נוב וגבעון ובית עולמים שנים, השכח שהוא רחום וחנון, ה' אל רחום וחנון (שמות לו ו), אלא אם קפץ באף רחמיו סלה (תהלים סט): ואומר חלתי היא שנות ימין עליון (תהלים סט יא), (קפד) א"ר אלכסנדראי על שלא חלינו פניך בתשובה נשתנית ימין. א"ר שמואל [בר נחמני] על שעבדו ע"ז נשתנית ימין. (קפה) א"ר סימון נתחללה אותה השביעה שנשבעת לאותו זקן, שאמר כי נשבעתי נאם ה' (בבב"ש כג טו), ונשתנית ימין. א"ר שמעון בן לקיש אם חלאין אינון אית סברא, שכל מי שהוא חולה סופו להתרפאות, ואם שינוי ימין הוא לית סברא, היא דעתיה דר' שמעון בן לקיש דאמר כי אם מאוס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד (איכה ט כג), אם מאיסה היא לית סברא, ואם קציפה היא אית סברא, שכל מי שכועס סופו להתרצות, וציון מתרעמת ואומרת עובני שכחני, ותאמר ציון עובני ה' וה' שכחני (ישעיה נט יז). ר' יצחק אומר שמעת מיימך גלגל המה חולה ואינו יוצא לעולם, גלגל לבנה חולה ואינו יוצא לעולם, לשמשיו אין חלאין, ולבני יש חלאין, בתמיה. (קפו) ר' לוי אמר משל לגבור שהיה שרוי במדינה, והיו בני המדינה בוטחים בו, שאם יבואו (קפז) שונאים (קפה) שהוא מראה להם ימינו, וכן בורחים, פעם אחת באו שם שונאים, אמרו לו מפני מה אין אתה מראה להם ימינך, אמר להם שהוא חולה, ברם הכא הן לא קצרה יד ה' מהושיע (ישעיה נט ז), מי גרם לכם כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם (שם סט): (קפט) ד"א בכה תבכה בלילה. בוכה ומבכה אחרים, בוכה ומבכה כביכול הקב"ה עמה, דכתיב ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבני ולמספד (ישעיה כג יג). בוכה ומבכה מלאכי השרת עמה, שנאמר הן אראלים צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכוין (שם לג ז), (קצ) חוצה, מה הוא חוצה, א"ר עזריה חוצה היא מן גבר למחריבי

ה ערות ותקונים

(קפב) אין לשון אפס אלא לשון יוני. עיין בפסיקתא שם הערה י': (קפג) הא חסילה והא מסכמא. הוספתי כמו שהוא בנדפס גם בפסיקתא, פי' שנגמר הדבר ומסכים הדבר ע"י נבואות ירמיהו שאמר כי אספתי: (קפד) א"ר אלכסנדראי על שלא חלינו פניך בתשובה. כ"ה גם בנדפס, אבל בפסיקתא נתהפך הסדר ומאמר ר' אלכסנדראי הוא שם בשם רש"ז, ובשם ר' אלכסנדראי מוצא בפסיקתא ובנדפס בני' אחרת א"ר אלכסנדראי נתחללה אותה השביעה שכרת לנו בחורב ונשתני ימין, דרש חלתי מלשון לא יחל לדבר, וזה שאמר לא חלינו פניך בתשובה, דרש חלתי לשון תפלה, ובמדבר שמר"ה פמ"ה מפורש והן חלתי אלא לשון תפלה כמד"א חלו לא פני אל ויחמנו: (קפה) א"ר סימון נתחללה אותה שביעה. זה מוצא בנדפס בשם רש"ז, ובפסיקתא בשם ר' אלכסנדראי, והאומר שלפניו על שעבדו ע"ז ליתא שם, ובשם ר' סימון מוצא בנדפס גם בפסיקתא ומאמר אחר א"ר סימון השמעת מיימך גלגל חמה חולה ואינו יכול לעלות ולשמש, לשמשיו אין חליין, ולפניו יש חליין, וזה הוא להלן בשם ר' יצחק: (קפו) ר' לוי אמר. בנדפס גם בפסיקתא הוא בשם ר' יצחק: (קפו) שואלים. בנדפס גם בפסיקתא בני' גייסות, ואין ספק שאחד רשם בגליון "שואלים" ומוצא פנימה: (קפת) שהוא מראה להם ימינו. בפסיקתא ומראה להם פנים וכאשר הוא לפניו כהן יוחר: (קפט) ד"ה בכה תבכה בוכה ומבכה אחרים. בנדפס הוא במאמר שלאחריו והסכים המלות "דבר אחר", ומוצא בילקוט איכה רמז אלף א' והסיר ה'יון: (קצ) חוצה, מה הוא חוצה א"ר עזרי' חוצה היא מן גבר ומחריבי ביתא, הסווגה כתיב הן אראלים לעקו חוצה ולא שייך גבי אראלים לומר שהם לועקים בחוץ לכן דרש ר' עזרי' שהוא אינו מלשון חוץ רק מחולל הוא מן אגוש, למחריב את הבית, ולדעת בעל ערוך השלם חוצה מלשון ערבי שפי' חס ופירושו דבר חולין ומאס, ובמדבר איכה הנדפס גם בדפוס ראשון איתא א"ר זעורה חוצה כתיב חוצה היא גביה דנכסיה א"ר צרכי' כמד"א ויוצא אורו החוצה, וזו היא הוספה מאוזה מניה שגם כי ראה במדרש בר' פנ"ו אות ה' בשעה ששלח

ביתא, בוכה ומבכה שמש וירח עמה, דכתיב שמש וירח קדרו (ויאל כ'י), (קצא) בוכה ומבכה ככבים ומזלות עמה, שנאמר וככבים אספו נגהם (שם ט), (קצב) בוכה ומבכה ארץ ושמים עמה, דכתיב ראיתי את הארץ והנה תהו ובוהו (ישיע' ד כג), בוכה ומבכה הרים וגבעות עמה, דכתיב ראיתי ההרים והנה רעשים וכל הגבעות התקלקלו (שם טז כד), בוכה ומבכה שבעים אומות עמה. (קצג) א"ר פינחס כל אותן שבעים פרים שהיו ישראל מקריבין בחג כנגד שבעים אומות [שלא] יצדה העולם מהם, (קצד) וכיון שגלו היו אומות אומרים מי מקריב עלינו כל אותן פרים, שנאמר תחת אהבתי ישמוני ואני תפלה (תהלים קט ד), מה היא בטחוני תפלה. בוכה ומבכה כנסת ישראל עמה, דכתיב ותשא כל העדה ויתנו את קולם בבכי (במדבר יד א), (קצה) ר' חוניא ותני לה ר' נחמי' (קצו) ותשא ותשא כתיב, (קצז) זיפו ביש אויפתון לדריכון, המד"א כי תשה ברעך משאת מאומה (דברים כד י): (קצח) [ד"א בכה תבכה]. תני ר' שמעון בן יוחאי אמר הקב"ה לישראל הייכם אתם בכיתם לפני בכיה של תפלות, סופכם לבכות בכיה של ממש, (קצט) ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי בב' מקומות בכו ישראל בכיה של תפלות על מנת לבכות בכיה של ממש, והיכן [בכו ישראל בכיה של תפלות], כתיב וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו (במדבר יא י), והדין ותשא כל העדה [ויתנו את קולם (שם יד א)], והיכן בכו בכיה של ממש, (ר) [ר' איבו ורבנן], ר' איבו אמר חד ברמא וחד בבבל, ברמא, דכתיב קול ברמא נשמע נהי בכי תמרורים (ישיע' לד יא), בבבל, דכתיב על

הערות ותקונים

אברהם את ידו לשחוט את בנו בכו מלאכי השרת הה"ל הן ארלאים נעקו חוזה, מהו חוזה חיזה היא צריה למיכס ית צריה. חולין הוא שאיש ישחוט את בנו, ואחד מן בעלי המגוהים בוסוף כן למדרש איכה אשר שם בכו ארלאים לענין חרצן הבית ומה שייך שם לענין שחיטת הבה. ובפסיקתא רבתי פ"מ פסקא בחדש השביעי כיון שבא ליתן את המאכלת על זארו בלו המלאכים והיו בזוכים לפני הקב"ה שני הן ארלאים נעקו חוזה בו' א"ר רבתי' נעקו חוזה חיזה כתיב, אמרין חיזה היא בידך (מכושגיה) [מטוטינה]. ופ' מטוטינה לשחוט אחוה ע"ש במאור עין, מכל זה יראה הקורא כי במדרש איכה הנדפס היא הוספה וכוון הוא כמו לפנינו כ"י: (קצא) בזכה טובים ומזלות עמה שנאמר וזוכים אכספו נגה. זה נשמע בנדפס ונמלא גם בילקוט איכה שם: (קצב) בזכה ומבכה ארץ ושמים עמה, דכתיב ראיתי את הארץ. גם זה חקר בנדפס ונמלא ג"כ בילקוט שם, רק בילקוט שם נתהפכו הכתובים על בזכה ומבכה שמים וארץ מובא לרא' הכתוב ראיתי את ההרים והנה רועשים, ועל הרים וגבעות מובא ראיתי את הארץ והנה תהו: (קצג) א"ר פנחס כל אוחן שבעים פרים שהיו ישראל מקריבים בחג. עיין בפסיקתא דר"ב פסקא ביום השמיני עזרת א"ר פנחס כל אחת שבעים פרים שהיו ישראל מקריבים בחג כנגד שבעים אומות שלא יצדה העולם מהם, ושם פניתי המקומות אשר המאמר הזה נמלא בהם, היינו מדרש חיות פ' הגך יפה, ור' פכ"א אות כ"ד, תחומות פנחס אות י"ד ובנדפס מכבר פנחס אות ט"ו ובבלי חוזה נ"ה ע"ב וכן מובא בבב"ג ה' סופרים סי' ע"ה, ובמדרש תדשא פ"א, ומדרש תהלים מומור כ"ט אות ד'. ופ' שלא יצדה העולם מהם היינו שלא יחרב מהם כשלא ירדו גשמים, ובדפוס ראשון דפוס פיאורא ראיתי כתוב כדי שלא ישלש יצר הרע עליהם, והיא נוסחה משושבת שהוסף אחד המגוהים וראיתי במ"כ שהביא שלא ישלש וכו' מנאיה באל"ה דגם שלא יצדה: (קצד) וכיון שגלו היו אומות העולם אומרים בו' עד תפלה ליתא בנדפס גם בדפוס ראשון: (קצה) ר' חוניא ותני לה ר' נחמי'. ותשא גם בדפוס ראשון ר' חוניא ומני ליה בשם ר' נחמי': (קצו) ותשא ותשא כתיב. ר"ל אל תקרי ותשא בסוף רק ותשא בסוף מלשון כי תשה לשון הלוואה: (קצז) זיפו ביש אויפתון לדריכון. הוראת מלת זיף ענין הלוואה בלשון סורי גם בתרגום ועד לזה לאיש מלה תר' ועזדה יויפאל לנצרה מוזפאל. ובנדפס דפוס ראשון חופי בישא אויפתון לדרייא. ובדפוסים אחרים חופי בישא וכתב המ"כ חופי גרסינן פי' הלוואה רעה הלוואה לדורות הבאים שבען אחתה בכיה הוקצעה בזיה לדורות בליה הוא. אין ספק שהג' שלפניו כ"י יפה היא השיקרייה. ובילקוט שלה רמז תשמ"ג ד"ה ותשא כל העדה הביא וז"ל ד"ל ותשא אמר ליה הקב"ה לוייתם מלה רעה, ותשא כש שאתה אומר כי תשה בנעך, והוא בעין המאמר שלפניו. ועיין תחומות שלה סי' כ"א שנתלשם ירובה לדורות שבו העדה בליל תשעה באב, אמר הקב"ה אחס בזיתם בזייה של חס אני אקבע לכם לילה הזה בזייה לדורות: (קצח) ד"ה בכה תבכה תני רשב"י. זה מובא בנדפס במאמר שלפניו: (קצט) ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי בב' מקומות בכו. בנדפס גם בדפוס ראשון אנו מובא זה בשם ר' יהושע ושם הגי' והיכן בכו ישראל בזיה של ממש: (ר) ר' איבו ורבנן.

לה (ימימי ל יח), והוה לה, שנאמר ובא לציון גואל (ישעיה נט ט), אף כן את אומר
 אין לה מנחה, והוה לה, שנאמר אנכי אנכי הוא מנחמכם (שם נא יב): כל רעה:
 בגדו בה היו לה לאויבים. א"ר יעקב דכפר הנין (רי"*) זה מיכאל וגבריאל:
 [ג] גלתה יהודה. אומות העולם אינן גולים אלא אע"פ שגולים אין גלותם גלות,
 [אבל ישראל גלותם גלות]. אומות העולם שאוכלים מפתם ושותים מיינם, אין
 גלותם גלות, אבל ישראל שאין אוכלין מפתם ואין שותין מיינם, גלותם גלות, אומות
 העולם שאין מהלכין (ריא) באסקפמיות שלהם אין גלותם גלות, אבל ישראל שהן
 מהלכין יחפין גלותם גלות, לכך נאמר גלתה יהודה. (ריב) כאן הוא אומר גלתה יהודה
 ולהלן הוא אומר ויגל יהודה מעל אדמתו (ימימי נג), אלא כיון שגלו תשש כהן כנקבה,
 לכך נאמר גלתה יהודה: מעוני. (ריג) על שאכלו חמין בפסח, כמד"א לא תאכל עליו
 חמין שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני (דברים עז ג): ד"א מעוני על שחבלו
 משכון עני בתוך בתיהם, כמד"א ואם איש עני הוא לא תשכב בעבוטו (שם נד יב):
 ד"א מעוני על שעשקו שכר שכיר, כמד"א לא תעשוק שכיר עני ואביון (שם נט
 יד): ד"א מעוני על שגולו מתנות עני, כמד"א לעני ולגר תעזוב אותם (ויקרא יט י):
 ד"א מעוני על שאכלו מעשר עני, (ריד) ר' ביבי ור' הונא בשם רב האוכל מבל
 של מעשר עני חייב מיתה: ד"א מעוני על שעברו ע"ו, כמד"א קול ענות אנכי
 שומע (שמות לב יח), א"ר אחא (רמז) קול קילום ע"ו אנכי שומע, רבי יהודה בשם
 רבי יוסי אומר (רמז) אין לך דור ודור שאינו נוטל מחטאו של עגל: ומרוב עבודה.
 א"ר אחא על שהיו משתעבדים בעבד עברי, כמד"א מקיץ שבע שנים תשלחו
 [איש את אחיו העברי וגו'] (ימימי לד יז): היא ישיבה בגוים לא מצאה מנוח.
 (רמז*) ד' יודן ב"ר נחמיה בשם ר' שמעון בן לקיש אמר אלו מצאה מנוח לא
 היתה חוזרת, ודכוותיה ולא מצאה חיונה מנוח (בראשית ט ט), ודכוותיה ובגוים ההם

הערות ותקונים

(קל"ה ע"א), ופסקא רני עקרה (קמ"א ע"ב) ב"ר סוף פל"ח ועיין צפסיקתא שם בהגות שלי:
 (רי"*) זה מיכאל וגבריאל. בילקוט איכה רמז אלף א' (הוא בח"ב סי' ל"ט) מובא מאמר גדול זה
 גבריאל ומיכאל שהיו מולמדין עליה זכות אמר להם הקב"ה כו'. והוא לקוח מן מדרש איכה זוטא אות
 ז' עיין בילקוט שם הערה כ"א: (ריא) באסקפמיות. מובא צערוך ערך סקפס וז"ל: צמגילת איכה
 גלתה יהודה, א"ה כשהן גולין באסקפמיות שלהן אין גלותן גלות אבל ישראל כשהן גולין יחפין גלותן
 גלות. ועיין צערוך השלם שם שלדעת הערוך הוראת המלה מועלים ולדעת המוספי גם צערוך האסקפי
 שהביא שם המדרש הזה פי' בל"י כסות ולבוש, ועיין צפסיקתא דר"כ פסקא ויהי ציוס כלות משה
 הערה קמ"ג: (ריב) כאן הוא אומר גלתה, ולהלן ויגל. כאן אומר בלשון נקבה ועל זה אומר תשש
 כהן כנקבה: (ריג) על שאכלו חמין בפסח כו'. מובא בילקוט איכה שם: (ריד) ר' ביבי ור' הונא
 בשם רב האוכל עגל של מעשר עני חייב מיתה. בירושלמי דמאי פ"ד ה"ה (דף כ"ד ע"א) ר' בא בר
 הונא בשם רב האוכל פירוחיו טבולין למעשר שני חייב מיתה. יש לתקן למעשר עני, כמו שהוא לנכון
 בירושלמי קדושין פ"ב ה"ט (דף ס"ג ע"א), וגם הפ"מ בירושלמי דמאי שם (בדפוס זימאמר ה"ג) תיקן
 ג"כ ש"ל למעשר עני, וכן נשנה המאמר בצפסיקתא דר"כ פסקא עשר תעשר (דף ט"ט ע"ב) ושם
 הגי' (כמו שהוא לנכון ככ"ו אקספארד וכרמולי) ר' אבה בר הונא בשם רב, ואבה הוא כמו בא. וכן
 נשנה גם בתנחומא ר"א סי' ט"ז ר' אבה ורב הונא בשם רב, ב"ל ר' אבה בר רב הונא,
 ובירושלמי קדושין ר' בא בר הונא בשם רב, ב"ל ר' בא בר רב הונא בשם רב כמו שהוא
 בירושלמי דמאי, לכן יש לתקן גם לפנינו במדרש איכה ר' בא בר הונא, או ר' אבה בר הונא.
 והנה היוחסין הביא ר' אבה בר רב הונא אמר רב, וכתב על זה בעל סה"ד (נד 16 דפוס ווארשוי)
 בירושלמי פ"ק דעירובין אבה בר הונא. אולם ראיתי בירושלמי עירובין שם דף י"ח ע"ג נאמר ר'
 בא ורב הונא בשם רב. לכן יש לתקן שם ר' בא בר הונא בשם רב. וראיתי בירושלמי דמאי שם
 הביא הרב הגאון מהר"ר יוסף שאלו ג"ז זל"ל בעיני שחייב מיתה והוא דלא כהרמב"ם בה'
 מאכלות אסורות פ"ו ה"ב והביא שם גם את המדרש איכה שלפנינו: (רמז) קול קילום ע"ו אני שומע.
 קול ענות הוא לשון קילום וסירה, כמ"ש עלי באר ענו לה, ואצל העגל קול קילום של עובדי העגל:
 (רמז) אין לך דור ודור שאינו נוטל מחטאו של עגל. עיין בבבלי סנהדרין ק"ב ע"א ח"ר יחזק אין
 לך כל פורענות ופורענות שפאה לעולם כו': (רמז*) ר' יודן בר נחמיה בש"ר שמעון בן לקיש. נשנה
 ב"ר

לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך (ויקרא כח טו): כל רודפיה השיגוה בין המצרים. (ריו) כההוא דתנן דברי בן ננס בסמיניו ובמצרניו: (ריח) ד"א כל רודפיה השיגוה בין המצרים. ביומין דעקא, משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב, שבהם (ריו) [קמב] מרירי שולט, כד"א מדבר באופל יהלך מקטב ישוד צהרים (פסלים 65 ו), ולמה קרי ליה קטב, (רכ) ר' אבא בר כהנא אמר דהוה גזיו סוגיה דיומא מן ראשיהון דארבע עד סופיהון דתשע, ר' לוי אמר דהוה גזיו סוגיה דמיהרא מן ראשיהון דארבע עד סופיהון דתשע, ואינו מהלך לא בצל ולא בחמה, אלא בכל שהוא סמוך לחמה. ר' יוחנן (רכא) וריש לקיש, ר' יוחנן אמר [כלו מלא עינים קליפות קליפות ושערות שערות, וריש לקיש אמר] עין אחד קבוע לו על לבו, וכל מי שהוא רואה אותו הוא נופל ומת: ומועשה בחסיד שראה אותו ונפל ומת: (רכב) וי"א ר' יהודה בר"ר שמואל ראה אותו ולא נפל, אעפ"כ מת: (רכג) ר' אבהו הוה יתיב דריש בכנישתא מודה ותיב ר' דקסין, (רכד) הוה חד בר נש מעין חדא קמו ובעי ממחא לחבריה, ורוה הוה מויקא קאים בתריה וכידיה קמו דפרולא קב וצדייה, א"ל ר' אבהו מה את מקטול חברך, א"ל חמית בר נש מקטל חבריה

הערות ותקונים

בז"ר פ"ג סי' ו' ושם איתא יהודה בן נחמן בשם ר"ל: (ריו) כההוא דתנן דברי בן ננס בסמיניו ובמצרניו. משנה ב"ב דף ק"ץ ע"א בסמיניו ובמצרניו, והנה המלות „דברי בן ננס” הם שם נמשנה שפניה (דף ק"ע ע"א) וקאי על מלה בחבל, ואינו נמשך למשנה שלאחריה על בסמיניו ובמצרניו, כמו שנתראה בנמרא שם, רק נמשנה שזירושלמי היא משנה אחרת, ומשך המלות דברי בן ננס למטה, ושעטח בן ננס היא דלמר ביטל לשון אחרון את הראשון ע"ש בפ"מ, וכן מפורש בזירושלמי ז"מ פ"ח ה"י ע"ש בפ"מ, ועין בהגהת הרד"ל במדרש שם: (ריח) ד"א כל רודפיה השיגוה בין המצרים ביומין דעקא. דרש המצרים לשון זערא. ומוצא זילקוט האיזו רמז תתקמ"ה בשם המדרש: (ריו) קטב מרירי שולט, וכן הוא זילקוט שם, ובנדפס גם בדפוס ראשון הגי' קטב מרירי מניו. והנה עד המלות שבהם קטב חסר בז"ל עיין לעיל הערה ר"ח: (רב) רב"כ אמר דהוה גזיו סוגי' דיומיה מן ראשיהון, ור' לוי אמר דהוה גזיו סוגיה דמיהרא כו'. בנדפס גם בדפוס ראשון נתהפך הסדר והמ"כ תיקן כמו שהוא בז"ל פי ראה זילקוט האיזו שם, רק הילקוט גורס בנחמך דר' לוי מן סופיהון דלרביה עד ראשיהון דתשע, ולפינו הגי' מן ראשיהון דלרבע עד סופיהון דתשע, ועיין פי' המאמר במ"כ שם, וגם לפינו במדרשים האיזו מרישהון דסית עד סופיהון דתשע, אולם בדפוס ראשון הוא כמו בז"ל וזילקוט מן ראשיהון דלרבע, ר"ל מראש שעה רביעית, וכן מוצא המאמר הזה במדרש במ"ב פי"ב סי' ג' וגם שם הוא כמו לפינו, רק בנחמך ר' לוי הגי' מן סופיהון דר' עד ראשיהון דתשע בני' הילקוט, ואולי תיקן מניה אחד עפ"י הילקוט, וכל המאמר במדרש במ"ר שם נובע מן מדרש שו"ט מוזמר ז"ל ע"ש בהערות שלי: (רכא) וריש לקיש. בנדפס ור' שמעון בן לקיש והכל אחד: (רכב) וי"א ר' יהודה בר שמואל ראה אותו ולא נפל אעפ"כ מת. בנדפס גם בדפוס ראשון נשתבש הנחמך, וי"א יהודה ברבי יהוה, שמואל חמתיש ולא נפל אמר עכן בית, ז"ל וי"א ר' יהודה בר' שמואל חמתי' ולא נפל אמרו אעפ"כ מת ומוה נעשית, אמר עכן בית" אשר אין להם פתרון כלל, ובמדרש במ"ר שם אמרו יהודה בן ר' שמואל ראה ולא נפל אמרו אעפ"כ מת, וזילקוט האיזו שם אמרו ר' יהודה ברבי שמואל ראה אותו, והשאר השמיט: (רכג) ר' אבהו הוה יתיב דריש בכנישתא מודה ותיב דקסין. המלה נשתבשה ונפרדה ונ"ל מדורותיה כמו שנתראה בזירושלמי סנהדרין פ"א ה"א (דף י"ה ע"א) רבי אבהו יתיב דין בכנישתא מדרתא דקסין, וכן נזכור פ"ו ה"א (דף נ"ו ע"א) ר' אבהו הוה יתיב מתני בכנישתא מדרתא דקסין, וכן נזכרים פ"ג ה"ב (דף ס"ה ע"ב) בכנישתא מדרתא דקסין וכתב המ"ב בעל מנחת הירושלמי דף ה' ע"א בקסין הוה בית הכנסת גדול וקרא כנישתא מדרתא ולפעמים הגי' מדרתא ושם ישנו גדולי החכמים ודרשו, ולפי השערת החוקר הגדול מנה"ך ד"ר גרעטץ בספרו קורות היהודים תלך ד' מהדורה תנינא סוף פרק ז' נראה עיקר הקריאה מדרתא שנין שם, ובמדרש איכה הנדפס גם בדפוס ראשון הגי' ר' אבהו הוה יתיב ומתנחא בהדא כנישתא מדוכתא דקסין, הנותנת כהונה כתב מדוכתא פי' ממוקם קסין, ונעלם ממנו שזריך להיות מדורתא, וראיתי כי גם במדרש במ"ר שם נטעות מדוכתא דקסין, ואולי תיקן כן המ"כ שכתב ה"ג כנישתא מדוכתא דקסין: (רכד) הוה חד בר נש מעין חדא קמו ובעי ממחא לחבריה, ונכדפס גם בדפוס ראשון חמא חד בר נש דמעין חדא קמיתא ואזל למומחי חבריה. ולפינו בעל הילקוט האיזו שם היתה גי' אחרת שהביא חמא חד פרי בתר חברי' וזידו חד קמן [ז"ל קמו] צעי ממחיתיה [ז"ל ממחיתיה] בה, חמא חד מויקא פרי בתריה וזידו חד קמן [ז"ל קמו] דסרול, וכמוסחא זו הביא הערוך בערך פר ד' ובערך קמו בשם המדרש

בקמו, א"ל והא מויקא קאי בתוך טעין קמיא דפרולא ואת מחי בהדא והוא מחי ליה בההיא ומית. ר' יוחנן (רכה) היה מפקד לספריא ולמתנניא (רכו) בהדין יומיאי דלא יהוון טעינין (רכז) ערקא על מיינוקייא: (רכח) ר' שמואל בר רב יצחק הוה מפקד לספרייא ולמתננייא באילין יומיאי דיהון (רכט) מפטרין מליא בארבע שעי: [ד] דרכי ציון אבלות. אמר רב הונא (רל) הכל מבקשים תפקידם, מעשה בכלבא אחת (רלא) קורטית שעלתה לראש הסלע ושימשה עם הזכר: (רלב) מעשה בחמורה אחת (רלג) שפסקה אפסר של רצועה שלה והלכה ושימשה עם הזכר: (רלד) רב אמר אפילו העצים מבקשים תפקידם, (רלה) את מוצא שלא היו ארוים בבבל, וכיון שעלה נבוכדנצר לארץ ישראל תלש ארוים מכאן, והלך ונטען בבבל, וכיון שמת שמחו הכל כמפלתו, "הה"ד נחא שקטמא כל הארץ פצחו רנה, גם ברשעים שמחו לך ארזי לבנון מאז שכבת לא יעלה הכורת עלינו (ישעי' יד ז ח). ר' אנדמו דמן היפא אמר אפילו דרכים מבקשים תפקידם, "הה"ד דרכי ציון אבלות, (רלו) מבלי צריפין, מבלי בורגנין, מבלי בלויטין אין כתיב כאן, אלא מבלי באי מועד: כל שעריה שוטמין. שאין להם מי שייכנס ויצא בהם: כהנייה נאנחיים. שאין להם מי שיתן להם מתנות כהונה, "המד"א ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקבה (דניס' יג ג): בתולותיה נוגות. (רלז) ר' יהודה ב"ר סימון אמר אלו תלמידי חכמים שהיו נאים כבתולות (רלח) ונעשו כנוגי: (רלט) ר' שמואל ב"ר יצחק אמר (רמ) אלו הבלוינים שהיו נאים כבתולות ונעשו כנוגי: ד"א היה זה בא ובוועל, וזה בא ובוועל (רמא) וגילו את מכתה: והיא מר לה. והיא מרה על ערותה: [ה] היו צריה לראש.

הערות ותקונים

המדרש הזה וכתב פרי פי' רץ וקטו פי' מסה היינו מטה של עץ ומטה של ברזל, ובמדרש צמ"ר שם הגי' כמו שהביא הערוך והילקוט רק המעתיקים השחיתו ועשו כרלוס, גם לפנינו ההוא מויקא קאיס צתריה ז"ל פרי צתריה, וכן קאי בתוך ז"ל פרי בתוך: (רכה) הוה מפקד לספריא ולמתנניא. פי' מנזה לסופרים מלמדי מוקרא ולמלמדי משניות: (רכו) בהדין יומיאי. ר"ל באלו הימים שצין טענה עשר בתמוז ומשעה בלז: (רכז) ערקא. פי' רצועה: (רכח) ר' שמואל בר רב יצחק. בנדפס גם בלפוס ראשון הגי' ר' שמואל בר רחמימי, אבל בילקוט האזינו שם, גם במדרש צמ"ר שם הגי' כמו בצי"ר ר' שמואל בר רב יצחק. (רכט) מפטריין עליא בלרבע שעי. פי' שיפטרו. התיקת בללו ד שעות: (רל) הכל מבקשים תפקידם. כוונה הכוונת בלשון נקיה, ומזה חייב אדם לפקוד את אשתו בטענה שהוא יוצא לדרך: (רלא) קורטית. בנדפס גם בלפוס ראשון בטעות כופרית, והערוך ערך קרט הביא וז"ל: צמגילת איכה דרכי ציון אבלות מעשה בכלבא אחת קורטית שעלתה לראש הסלע ושמשה עם זכרה, ועל זה כתב המוספי פי' בל"ג גבן קטן וקצר, ובנוסחאות כחוב כופרית: (רלב) מעשה בחמורה. זה ליתא בנדפס גם בלפוס ראשון: (רלג) שפסקה אפסר של רצועה שלה. אין ספק שהיתה הגי' אפסר שלה ואחד רשם בגניון "רצועה שלה" והוצא פנימה והוראת אפסר רסן: (רלד) רב אמר אפילו העצים. בנדפס גם בלפוס ראשון הגי' ר' חמי אמר: (רלה) את מוצא שלא היו ארוים בצבל - מוצא בילקוט יטעו' רמז רפ"ה בשם המדרש איכה, ובמוצא להפסיקתה דר"כ סי' ח' אות י"ט העירותי בצבל כפתור ופרח פרק י' (לפוס) צערלין דף ל"א ע"א) הביא בפסיקתא בתחלה לא היו ארוים בצבל עד שממד נבוכדנצר ועקרן מא"ו ושחן בצבל, שזה לא נמצא בפסיקתא גם לא בפסיקתא רבתי רק במדרש איכה צפ' דרכי ציון אצילות, ומוצא בילקוט יטעו' רמז רפ"ה בשם מדרש איכה ע"כ: (רלו) מבלי צריפין מבלי בורגנין מבלי בלויטין. בנדפס ליתא למלות "מבלי צריפין" ומוצא בערוך ערך בגין בשם המדרש הזה, וכן בערך בלויטין הביא ג"כ המאמר ממדרש איכה ועיין בערוך ערך הוראות המלות שפ' בל"ג חכמה העלה (ראשונה העבר), ורפיסין נמצא ג"כ ביהד עם בורגנין צירושלמי עירובין פ"א הלך כ"ב ע"ג) ממה שמה להן שלשה צריפין שלשה בורגנין: (רלז) ר' יהודה בר סימון. בנדפס גם בלפוס ראשון ר' יצחק בר סימון, ובעל סדה"ד ערך ר' יצחק בר סימון (דף קכ"ב דפוס ווארשוי) הביאו מן המדרש איכה שלפנינו, והאמת שז"ל ר' יהודה בר סימון וכן מוצא גם לעיל א' ב' בכה תכנה: (רלח) ונעשו כנוגי. בנדפס ונעשו כנוגי: (רלט) ר' שמואל בר יצחק. בנדפס גם בלפוס ראשון בטעות א"ר שמואל אמר ר' יצחק, וחי' תבוא "בר" וחבז המדפים שהוא ר"ת בשם ר' והציג אמר ר': (רמ) אלו הבלוינים. בנדפס אלו הבלויטוס, אולם הערוך בערך בלויטין הביא וז"ל צמגילת איכה בתולותיה נוגות אלו הבלויטוס שהיו נאים כבתולות ונעשו נוגות, ועל זה כתב המוספי פי' בל"ג לטוים אחר המשגל, אבל בנוסחאות שלנו כתב בולוטיין [ז"ל בולוטיין]: (רמא) וגילו את מכתה. בנדפס עד שהגו את מכתה, עיין צמ"כ שפי' שהגו בגי' שני

(רמב) א"ר הלל בן ברביה כל מי שבא לצור על ירושלים נעשה ראש, דכתיב
 היו צריה לראש: ד"א היו צריה לראש. זה נבוכדנצר. זה נבוכדנצר: ד"א היו צריה לראש.
 זה נבוכדנצר: ד"א היו צריה לראש. זה נבוכדנצר, את מוצא עד שלא הרבה ירושלים, לא
 היתה מדינה בעולם חשובה לפניהם כלום, וכיון שחרבה (רמג) נעשו קסרין מטרופולין,
 אנטפרס מדינה, וניפוליס קלונייא, (רמד) (ואנטיפרס מדינות): ד"א היו צריה
 לראש. (רמה) זה אספסינוס: אויביה שלו, זה מרגנוס. ג' שנים ומחצה עשה
 אספיינוס בירושלים, (רמו) ועמו ארבעה דוכסין, דוכוס דערבייא, דוכוס דאפניקא,
 דוכוס דסיביתני, דוכוס דאלכסנדריאה. דוכוס דערבייא מאן הוה שמיא, תרין
 אמוראין, (רמו) חד אמר אילם הוה שמיא, וחד אמר אבגר הוה שמיא, (רמה) והיו
 בירושלים ג' עשירים והיה כל אחד מהם יכול לפרנס המדינה ה' שנים, בן ציצת

הערות ותקונים

שנילו: (רמב) א"ר הלל בן ברביה כל מי שבא לצור על ירושלים נעשה ראש. וזכרנו גם דפוס ראשון ק"ד ע"ב
 איתא היו צריה לראש אמר רבא א"ר יוחנן כל המינא לישראל נעשה ראש, וזכרנו גם דפוס ראשון כל
 מי שבא להסר לישראל נעשה ראש, ור' הלל בן ברביה מוצא בסה"ד גס המדרש איכה:
 (רמג) נעשו קסרין מטרופולין, אנטפרס מדינה, וניפוליס קלונייא. וזכרנו גם דפוס ראשון נעשית קסרין ומטרופולין
 ותמופולין. אולם בדפוסים האחרונים מתוקן לנכון נעשית קסרין ומטרופולין. ומטרופולין ידוע שפי' בזוין
 ἡμιστροπολις עיר ואם לישראל (הויפטשטאט) וראיתי נמשך למהר"ם די לונזאנו ו"ל שזכר עברך
 טריפולין ו"ל במדרש איכה פסוק היו צריה לראש כתב מ"כ מטרופולין גרסינן ושקר ענה עכ"ל, ולא
 הבנתי דבריו מדוע שקר ענה ודבריו נכונים. ומלת תמופולין בנדפס ולא כל דרשי לשון לבארה ולא
 באו על המקור, עיין ערוך השלם ערך תמופולין, וגם דברי המעריך אינם נכונים שכתב עברך תמופולין
 במדרש איכה פסוק היו צריה, פי' שם עיר תמופולין והיא עיר גדולה במחוז סבסטיא ומ"כ כתב
 שבס עכ"ל, ולדעתי המלה נמשכת והעיקר כמו שהוא בכ"י לפניו קסרין (עיר Coesarea) נעשה
 מטרופולין, וכן אנטיוכוס שהיא Antipatris (בחסרון ט' כמו אנטיוכוס) עיר בין יפו לקסרין בזויה
 ט"ה הורדוס לכבוד אביו אנטיוכוס נעשה ממנה מדינה, וניפוליס הוא שם מקום Neapolis היא נבנתה
 במקום עיר שם וקרובה להר גריזים (עיין ערוך השלם ניפוליה) נעשה קלוייא (Colonia) עיר פטורה ממש, ומה
 ענינא דתתעבד טבריה קלוייא (ע"ו י' ע"ה) פירש"י בת חורין שלא תתן מס לעולם: (רמד) ואנטיוכוס מליטת.
 הסגרתו כי מיותרות הן: (רמה) זה אספסיאנוס, אויביה שלו זה מרגנוס, בנדפס גם דפוס ראשון היו צריה לראש
 זה אספסיאנוס: אויבי' שלו זה פטוס, השמים המעתיק זה המדפיס את השם ערגנוס, והאינו פטוס, והנה
 במקום ערגנוס (אף כי מנאף גם בשאר מקומות השם ערגנוס או ערכיוס) יש לתקן טריטוס והוא
 קיסר רומי Trajanus, וגם אספסיאנוס הוא קיסר רומי הידוע Vespasianus והוא הזיר לירושלים,
 ועיין ערך מלש שתיקן ש"ל אדרייטוס במקום אספסיאנוס ע"ש ועיין מאור עינים פי"ב (דף קס"א)
 בדפוס ויילנא: (רמו) ועמו ארבעה דוכסין, דוכוס דערבייא, דוכוס דאפניקא, דוכוס דסיביתני,
 דוכוס דאלכסנדריא. וזכרנו גם דפוס ראשון הגי' דוכוס דערבייא, דוכוס דאפניקא, דוכוס דאלכסנדריא,
 דוכוס דפלטמיי. הורחא מלת דוכוס וילכע dux ב"ר פי' שר צבא, והארבעה דוכסין היה אחד דוכוס
 דערבייא היינו Arabien, והשני דוכוס של אפריקא, אולם בכ"י כתוב דוכוס דאפניקא אויבי' ז"ל דפיניקא
 והוא מלשון המדרש ב"ר פ"ג בלשג ארצות צפניקא ובערבי ובפלסטיני ופי' ב"י רומי ארץ יידון, וזה
 שחשב גם כאל דוכסין משלג ארצות האלה. והנה במקום דוכוס דסיביתני כתוב בנדפס דוכוס דפלטמיי.
 ר"ל ארץ הקדושה Palästina, ואולי הגי' בכ"י ג"כ נכונה ו"ל דסיביתני והיא עיר שומרון כי הורדוס
 בנה עיר שומרון ויקרא לה סוסתני או סכסתי לכבוד קיסר אנטוסטוס אשר היונים קוראים לו סוסטוס
 עיין מוספי ערך סוסטי, ועיין תחומא שמיני ובהערה מ"ט, והרביעי הוא דוכוס דאלכסנדריא ידוע
 היה העיר Alexandrien אשר יסדה אלכסנדרוס: (רמו) חד אמר אינלם הוה שמיא, וחד אמר אבגר
 הוה שמיא. להלן כתוב אמגר. וזכרנו גם דפוס ראשון חד אמר קילוס שמיא, וחד אמר פנגר
 שמיא, והם שמות פרטים להדוכסין מערביא: (רמה) והיו בירושלים ג' עשירים. בנדפס גם דפוס
 ראשון בטעות והיו בירושלים ארבעה בזויוסין, בן זינא ובן גוריון ובן נקדימון ובן כלבא שבוע. במקום
 אשר לפניו בכ"י נקדימון בן גוריון, נאמר בנדפס בן גוריון ובן נקדימון לכן כתיב שם ארבעה במקום
 שלשה, כי רק ג' עשירים היו ונקדימון בן גוריון נמנה לאחד, ובמדרש קה"ר פ"ו פסוק טובה חכמה
 נאמר לנכון כמו לפניו בכ"י בזויוסין ומנה נקדימון בן גוריון לאחד, וכן תראה בניסן דף ל"ו ע"א
 הוה בה הנהו תלתא עתירי נקדימון בן גוריון ובן נקדימון בן גוריון ובן זינא הכסת, וראיתי במהרש"א
 בהדושי אגדות שכתב באיכה רבתי איתא כל הך עובדא בפניס שניס וחושב שם נקדימון בן גוריון חברתי
 והוה ארבע עתירי עכ"ל. אולם כאשר כתבתי, הוא בטעות בנדפס והגנון כמו שהוא בכ"י וגם במדרש
 קה"ר (מדרש איכה)

הכסת, וכן כלבא שבוע, ונקדימון בן גריון. (רמט) למה נקרא שמו נקדימון (רנ) שנקדמה לו המה בעבורו. בן כלבא שבוע, שכל הנכנס בביתו כשהוא רעב ככלב היה יוצא ממנו שבע. בן ציצת הכסת, שהיו ציציותיו ננררים (רנא) על גבי כרים וכסתות. (רנב) חד אמר אנא זיינא לירושלים י' שנים בחימי ובשערי. וחד אמר בהמרא ומשחא, (רנג) וחד אמר בציבי, ושבתו רבנן לדציבי מכולהו (רנד) והיה שם בן בטייה בן אחותו של רבן יוחנן בן זכאי, והיה ממונה על האוצרות, ועמד ושרף כל האוצרות, שמע ר' יוחנן בן זכאי ואמר ווי, אזלין ואמר (רנז) הא חברך אמר ווי, שלח ואייתיתיה, א"ל למה אמרת ווי, (רנה) א"ל לא אמרית אלא ווה, א"ל כל אזלין יומייה דאינון אוצריה קיימין לא הוה בני מדינתא (רנו) יהבין גרמיהון למיפק למעבד קרבא ומרדפה שנאה, בין ווי לווה ניצול רבן יוחנן בן זכאי, וקרא עליה ויתרון דעת וההכמה תחיה בעליה (קלג: יג). לאחר ג' ימים יצא רבן יוחנן בן זכאי למייל בשוק וראה בני אדם (רנו) ששוקלין תבן ושותים מימיהם, אמר בני אדם ששוקלין תבן ושותין מימיהם יכולין לעמוד בפני חיילותיו של אספסינוס, כל סמא דמילתא אפיק לי מן הכא, (רנח) שלח ליה ר' יוחנן לבר סקראה (רנט) אייתי בצנעא לגבי, א"ל עד אימת עבדיתו הכי דקמליתו לעלמא בכפנא, א"ל ומאי עביד, דאי אמינא להו מידי קמלו לי, א"ל חזי לי

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

קה"ר, וכן תראה בחדר"ג פ"ו עד שהגיע אלל בן לזית הכסת, ואלל נקדימון בן גוריון, ואלל בן כלבא שבוע, ומפורט ג"כ שם פעם לשמותם, וכן ראיתי בחדר"א פ"ב מובא שם שהיו גדולי המדינה כועדין אלל ריב"ז וחוטב בן לזית הכסת ונקדימון בן גוריון וכן כלבא שבוע. ובמקום אשר לפימנו בכ"י כתוב ג' עשרים הגי' בנדפס ובקה"ר בלויסין והיא מלה יומית ופי' חמנו העגל, ומזה בצ"ר פט"ו פלן עמוד נעבדיה זולויסין, ועיין לעיל הערה רנ"ז: (רמט) למה נקרא שמו נקדימון כו' זה יותא בנדפס גם יותא במדרש קה"ר והוספת המעתיק הוא מנמרא גיטין שם: (רנ) שנקדמה לו חמה בעבורו. ז"ל שנקדה כמו שהיא בנמרא שם ופירש"י זרחה בצבילו, ובנמרא תעית כ' ע"א למה נקרא שמו נקדימון שנקדמה חמה בעבורו, יש לתקן שנקדה, וכן שם שלשה נקדמה להם חמה בעבורן, ז"ל ג"כ נקדה, וכן ראיתי בחדר"ג פ"ו ולמה נקרא שמו נקדימון מפני שנקדה לו חמה בעבורו: (רנא) על גבי כרים וכסתות. הוא גי' הערוך בערך כלב, וכן בערך לץ, וכתב על גבי כרים וכסתות בקרקע במקום שהולך וזיאתו ננררת עליהן. ובנמרא שם על גבי כסתות ובחדר"ג שם שהי' מוסב על מטה של כסף בראש כל גדולי ישראל, ופדר"א שם שהי' מוסב למעלה מגדולי ירושלים: (רנב) חד אמר אלא זיינא לירושלים י' שנים בחימי ובשערי. גם זה ויהי מוסב על גבי חמה בעבורו שנקדה קה"ר: (רנג) וחד אמר בציבי. וראש סורי פי' עץ: (רנד) והיא שם בן בטייה בן אחותו של ריב"ז והיא ממונה על האוצרות. במדרש קה"ר שם והיו שם בן בטייה בן אחותו של ריב"ז והיא ממונה על האוצרות ראש קקרין שזירושלים. ברור כי הנלוות "ראש קקרין" הוספה חילונית היא ומוצא פימיה שלה במקומה הראויה, כי אחד רשם בגליון על בן בטייה ראש קקרין (ונעשית בטעות ראש קקרין) והוצא פימיה בלמעט בין המלות האוצרות שזירושלים וזה הוסיף על פי מאמרה גיטין שם אלא סקרא ריש בריוני דרושלים בר אחתיה דריב"ז, ופירש"י אלא סקרא קר שמו. אולם בלמה הוא כנוי ורשם בריוני הוא הפי' על אלא סקרא, ר"ל ראש הירושלים. וראש קקרין שהוסיף הוא כמו אלא סקרא, וכמו שהעיר בלדק בעל ערך מלין ערך אלא סקרא, ומנאחתי בחדר"ג נוסחא ב' שהוציא לאור הרב החכם הגדול הר"ר שעכטער פ"ז עמוד כל הסיקריין ושרפו כל האוצרות שהיו צירושלים, וכן פ"ג וכשעמדו הסיקריין שרפו את האוצרות שזירושלים: (רנד"ג) הא חברך אמר ווי. ז"ל תביבך כמו שהוא בנדפס גם בקה"ר, ופי' דודך, דוד אהרן תר' תביבא דאהרן: (רנה) א"ל למה אמרת ווי א"ל לא אמרתי אלא ווה. מובא בערוך ערך זה בשם המדרש פי' היו לריה, וכתב פי' ווי לשון לער, וה לשון שמוחה ועיין בפסיקתא דר"כ פסקא עשר תשער הערה ל"ז: (רנו) לא יהבין גרמיהון למיפק למעבד קרבא. כ"ה גם בקה"ר, אבל במדרש אוביח בנדפס גם בדפוס ראשון לא יהבין גרמיהון. ופי' המ"כ גופיהון כלומר את עצמם, אולם כאשר הוא בכ"י היא הגי' הנכונה ופי' גרמיהון, את עצמם: (רנז) שוקלין תבן ושותין מימיהם, ז"ל ששוקלין כמו שהוא בנדפס ששוקלין תבן ושותין מימיו, וכן בחדר"ג סוף פ"ו ועוד עשו אנשי ירושלים שולקין את התבן ואוכלין, וכן בנוסחא ב' ריש פ"ו שולקין תבן ושותין מימיו, והוראת מלת שולקין ניסול: (רנח) שלח ליה ר' יוחנן לבר סקרא. בנדפס שלח ואמר לכן בטייה, ועיין לעיל הערה רכ"ד: (רנט) אייתי בצנעא לגבי כו'. כל המאמר יותא בנדפס ושם הגי' שלח ואמר לכן בטייה אסקויה מהכא, אמר ליה עבדין בטיין

תקנתא אפיק לי אפשר דהוי אזלא פורתא, א"ל לית אנא מפיק יתך מן הכא (רס) אלא ברמומית, א"ל ובדמומית מפיק יתי מן הכא, עבד גרמיה מית נתנו בארון ונמלו ר' אליעזר מראשו ור' יהושע מרגליו, וכן במיה מהלך קדמוי ומנוי בזיעין, כיון דמטו לתרע פילי, הנהו בריוני, בעו לדוקרו ברמחים שמא מערים הוא, ולא הניחו, א"ל מה אתון בעיין דיהוון סנאיה אמרין, אפילו על רבוהון לא חסו, כיון דאפקוהו ייהבו יתיה בחד בית עולם וחזרו למדינה, כיון שחזרו הלך רבן יוחנן בן זכאי למייל בהיילותיו של אספסיינוס, א"ל אן מלכא, אמרין ליה, למה, א"ל דאנא שאיל בשלמיה, אולין ואמרין ליה אית הכא חד יהודאי ובעי משאל בשלמיה, א"ל אייתוניה, (רסא) אתא לגבי' ושרי לקלסיה יחי מרי מלכא, (רסב) א"ל קטלתי, א"ל למה דשלמא דמלכא שאלת בי, ולית אנא מלך, וכדו שמע מלכא הוא שלח וקטלתי, א"ל ואם ליתך מלך סופך למהוי מלך, דלית ביתא הדין חריב ביד גבר הדיוט, אלא ביד מלך, דהוא ביתא דמריה דעלמא, ולית גבר הדיוט יכול ליה אלא מלכא, שנאמר והלכנון באדיר יפול (ישעי' י ג'): מה עשו לו לריב"ז הכניסוהו (רסג) לפנים מו' בתים והדליקו עליו נרות ביום ובלילה, והיו שואלין ליה כמה שעין מן יומא, והוא אמר להון, כמה שעין מן לילא, והוא אמר להון, ומן הן ידע ריב"ז, (רסד) מן חיליה דפשוטא, בתר תלתא יומין (רסה) אזל אספסיינוס מסחי בהדין גופנא, כיון דסחא נפק ולבש מנוי, והוה כד לבש (רסו) חד מן מסנא, אייתין ליה כתבין מן רומי דמית קיסר, והמליכוהו בני רומי, בעא מלבש מסנא אחרינא ולא יכול עליל לגבי' רגליו, אמר זילו ואיתו לי ההוא יהודאי, אולין ואיתוניה, א"ל בגין מה הווייא לביש אולין מסנאי כל אולין יומיאי, וכדו לבשית חד מנהון ובעי מלבש אחרינא ולא יכול עליל לגבי רגלי, א"ל שמועה טובה שמעת (רסז) ואיתפטים גרמך, דכתביב ושמועה טובה תדשן עצם (משלי טו ז), א"ל מה נעביד ועליל, א"ל (רסח) אית לך סנאה, או מרי' הוב, (רסט) עבריה קמך ואת מציק וגרמך חסך,

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

לנא יפיק בר נש מהכא אלנא דמית: (רס) אלנא דממומית. ז"ל דממות מית, וכן א"ל ודממומית מופיק יתי. ז"ל ודממות מית עיין אדר"ל פ"ד כל המאמר שם וכן באדר"ל טוסחא ז' פ"ו: (רסא) איתא לגבי' ושרי לקלסיה יחי מרי מלכא. זה הוא אשר חוקן המעתיק, אלל בנדפס אמר ובינא מארי אפלטור, ובדפוס ראשון אמר יחי ובידא מארי אפלטור, ובאדר"ל שם א"ל אי רידומני אינופטרין, וכל הנוסחאות מנושבות וז"ל כמו שהביא הערוך בערך דומיני וז"ל: צמגילת איכס היו צריס, ציבי דומיני אמפרטור. ס"א יחי אדוני המלך, והג"י מספר אחר שהביא הוא כג"י הכ"י שלפנינו יחי מרי מלכא, וכן הביא המוספי את המדרש הזה בערך אמפרטור וכתב פי' צל"ר *vivi domine Imperator* תחיה אדון מושל, ובלשון זה היו מוהבים ליתן שלום לקיסר: (רסב) א"ל קטלתי, א"ל למה דשלמא דמלכא שאלת בי. עיין בגיטין שם ובאדר"ל פ"ד: (רסג) לפנים מו' בתים. בנדפס ויהבוניה לגיו מן שבעה קקלין, והיא ג"י היותר נכונה, ופי' קקל חדר וגמלא הרבה פעמים בנדפסים שבעה קקלים, ועיין בערוך השלם שכתב בקהל צל"י קקל המובל ע"י מעשה רעה אשר שם ועלום דלתיס השופטים והביא שם גם דברי המדרש שלפנינו: (רסד) מן חיליה דפשוטא. בנדפס הג"י מפסויה ופי' הרד"ל מלימודו סחיה רגיל לסדרו תמיד עפ"י קלב השעות וזוהו היה יכול לכוון כל עת כמה שעות ציוס שלא היה פוסק מסדר למודו תמיד: (רסה) אזל אספסיינוס מסחי בהדין גופנא. המ"ב פי' תחת גפן אחד או פי' גופנא בנהר ששמו גפנא, והמעריך בערך גפנא הביא המדרש הזה ופי' שם עיר אלל בירא הקרוב לירושלים ומ"ב כתב שבוש עכ"ל. והרב בעל ערוך השלם הביא המדרש הזה וכתב היה מלה ערבית ופי' רחץ את עצמו בצריבת הרגלים והוא כלי עץ שרוחצין בו: (רסו) חד מן מסנא. שרוך נעל תר' ערקת מסנא: (רסז) ואיתפטס רגמך. פי' ועלם סלך נעשה שמוך. וזה ליתא בנדפס: (רסח) א"ל מי אית לך סנאה או מרי' חוב. בנדפס א"ל מי [ז"ל אף] אית לך בר נש דסנאית ליה או דחב לך. והוא ג"י המ"ב כי בדפוס ראשון כתוב מי אית בר נש דעמית ליה או דחוב ליה. ובגמרא גיטין כ"ז ע"ב איתא ליתי איניש לנא מיתבא דערך מנייה: (רסט) עבריה קמך ואת מציק וגרמך חסך. בנדפס ועברויה קמך ובשרך שחי, והג"י בכ"י נכונה ופי' מניק מושלן אוק, מינו דחיקא ולחיה, ופי' וגרמך חסך, ועמך מתכחש, דקוח תר'

והוא עליל, דכתיב ורוח נכאה תיבש גרם (ש"ס י"ג), (רע) עבד כן ולכש מסנא אחרינא, א"ל אי מלכא אנא אמאי לא אתית לגבי, א"ל ברויני דאית כאן לא שבקינן, (רעא) התחילו הדוכוסין מושלין לפניו משלות, (רעב) מגדל שקינן בו נחש מה עושין לו, א"ל מביאין חרב והורגין הנחש, אמר אמגר אדרבא נותצים את המגדל והורגין הנחש: חבית שקינן בה נחש מה עושין לה, א"ל מביאין חרב והורגין את הנחש ומצילין את החבית, אמר אמגר הורגין הנחש ושוברין החבית, א"ל ריב"ז הלך מילפא עלינא סניגוריא את מילף עלינא קמיגוריא, א"ל חייך לטיבותיהון אנא אמר דכל יומין דהא ביתא קיים מלכותא מתגרון בכון, א"ל ריב"ז הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלון, כי אתא אספסיינוס מכבש מדינתא, א"ל לריב"ז שאל לך שאלה ואנא עבד, א"ל תבע אנך מינך תרפא מדינתא ותויל לך, א"ל כל עצמן לא המליכוני בני רומי אלא על עסק המדינה, ואת אמרית לי תרפה מדינה וגויל לי, א"ל ואם כדן הוא אנא תבע מינך תרפה פילי מעריבתא דנפקא ללוד פתוחה עד תלת שעין כל מה דאברי בליביה ונפק ליה לא איתקמיל, כי אתא מכבשינוה, א"ל אי אית לך קרוב שלח ואפקיה, (רעג) שלח ואפיק כל רבנן, (רעד) בעא לר' צדוק ולבריה ולא אשכח יתהון, שלח לר' אליעזר ור' יהושע מפאק לר' צדוק ולבריה, עבדון טרחון במדינתא תלת יומין ולא אשכחינן, בתר תלתא אשכחו יתיה (רעה) בחד פון בבא מדינתא אפקוניה מנינה לגביה ריב"ז, כיון דחמיתיה קם ליה על רגליו, אמר ליה אספסיינוס (רעו) קמיה הדין צירתא את קאים על רגלך, א"ל אילו הוה במדינתא חד דכותיה לא יכלת כביש ליה לעולם, א"ל מהו חייליה, (רעז) א"ל דהוא אכיל פת פול, ופשיט עלוי מאה פרקין, (רעה) א"ל למה הוא חשיך כדן, א"ל מן צומיה ותעניתיה, שלח ואייתי (רעט) אסותא, אמר להו חזרו גופיה עלוי, והיו מאכילין אותו (רפ) קימאה קימאה, עד ששבה נשמתו אליו. (רפא) אמר לו ר' אליעזר בנו, אבא

ה ערות ותקונים

תר' חסיכתא, וכן לות חסיכן גשר: (רע) עבד כן ולכש מסנא אחרינא. זה ליתא בנדפס, וכן א"ל אי מלכא אנא אמאי לא אתית לגבי, א"ל ברויני דאית כאן לא שבקינן ליתא בנדפס, והוא נוסף מנמרה גיטיין סם: (רעא) התחילו הדוכוסין מושלין לפניו משלות. בנדפס המלה "הדוכוסין" ליתא: (רעב) מגדל שקינן בו נחש מה עושין לו, א"ל מביאין חרב והורגין הנחש אמגר אדרבא נותצים את המגדל והורגין הנחש. אחר זה מובא משל עם החביות אולם בנדפס ג'י אחרת צוה, גם מובא סם בתחלה המשל מן החביות, וכן הגי' סם: חבית שקינן נחש בתוכה, כיצד עושין לו, אמר להם מביאין חובר וחוברין את הנחש ומניחין את החבית, אמר פנגר הורגין את הנחש ושוברין החבית. ואח"כ מובא סם המשל מן המגדל ג"כ בסגנון אחר ממה שלפניו, ובכתב יד נמאס בגליון על זה המאמר כך: פי' כך היינו מנציח אולי נוכל להוציאם מנוסה ולהשלים עם המלך והתא העיר קיימת, ופי' השגיב אמגר מותיים את המגדל וכו', פי' מותיין החומה לשרפה באם כדי להשליך ברויני מותוה וכן פי' החבית כהאי גוונא, אמגר פי' דוכוס דערבי' שהיה שמו אמגר, ואית דגרסי אבגר והוא הוא עכ"ל: (רעג) שלח ואפיק כל רבנן. זה ליתא בנדפס וגם הגי' משונה ע"ס: (רעד) לר' צדוק ולבריה. בנדפס ליתא לגמלת ולבריה: (רעה) בחד מן זיכיה מדינתא. בנדפס ואשכחוינה בצבא דמדינה: (רעו) קמיה הדין ליתא את קאים על רגלך. בנדפס א"ל מן קדם הדין סבא ליתא את קאים, וכתב המ"כ וכי מלפני זקן זה המאמר את טוונד, ליתא לפי הענין פי' מאוס ע"כ, ור' איתי צערך ערך ליתור הביא וז"ל: במגילת איכה היו צריה לראש, א"ל אספסיינוס מן קומי הדין ליתורא את קיים על רגלך, וכתב המוספי בנוסחאות כתוב ליתורא פי' צ"ל חסר כל. והמעריך ערך ליתורא הביא המדרש הזה ופי' יבש וכחוש. ולכן יש לתקן לפנינו ליתורא במקום ליתורא: (רעז) דהוא אכיל פת פול. בנדפס א"ל דלכל חד גמזון. ובערוך בערך גמזון הביא וז"ל: במגילת איכה היו צריה לראש, א"ל ומה חמייה, א"ל דהוא אכיל חד גמזון ופשיט עליה מאה סירקין. פי' פירו הוא ודומה לתאנים ובלשון ישמעאל קורין אותו גמזון. וכתב סם המוספי גמזון כתוב לפניו. ויפה העיר הרב צעל ערוך השלם כי הגי' גמזון יותר טובה וכן פירשו כי צמות סקמה נקראו כן בלשון ערבי ע"כ. ובכ"י פת פול, מלשון פול ויודעים (וחקאל ד' ט'): (רעה) א"ל למה הוא חשיך כדן. פי' חשיך ריזה וקטן הערך, מדוע אתה ככה דל בן המלך, תר' חשיך צר מלכא: (רעט) אסותא. פי' רוסא: (רפ) קימאה קימאה. בנדפס ליתורא ליתורא: (רפא) אמר לו ר' אליעזר בני

תן לרופאים שכרן כדי שלא יהיה להם חלק לעולם הבא, (רפב) ויהיב לון כריסמיונא, והדין השכנא דאצבעתא, (רפג) א"ר אלעזר ב"ר צדוק אראה בנחמה אעפ"י שחיה אבא כל אותם השנים משהרב ביה"מ לא חזר גופו עליו כמות אותם השנים שהיה לקיים מה שנאמר צדף עורם על עצמם יבש היה כעין (איכס ד ט). כד כבשוה (רפד) פלג ארבעתי שורייא מיקסיא לארבעתי דוכסיא, (רפה) אתא מיקסא מערבאה לאמגר, (רפו) וגזרון מן שמיא שאין כותל מערבי הרב לעולם, וחרבון תלת דוכסיא חולקיהון, ואמגר לא הרב חולקיה, שלח ואיתיתיה, א"ל בגין מה אילין חרוב חולקיהון, ואת לא הרב חולקך, א"ל אילו הרבית חולקי כמה דחרבון אילין חולקיהון, (רפי) מלכוותא דקיימין בתרך לא הוו ידעין הדא זיו רבא חרבת וכדון לא חרבת, הדין מלכוותא דקיימין בתרך המיין יתיה ואמרין המון הידא זיו רבא הרב, א"ל היך טב אמרת, אלא (רפח) כדון דבטלא קילוסיס דמלכא, (רפז) גזרנא עלך דתסלק לריש טורא, ותקליק גרמך דארעא, אי חיי יהוא גברא חיי, ואי מייית מייית, עבד כן סלק לריש טורא וקליק גרמיה, ונפל ומית, (רצ) ופנעה בו קיללתו של רבן יוחנן בן זכאי: כי ה' הונה על רוב פשעיה עולליה הלכו שבי לפני צר. (רצא) א"ר יהודה ב"ר סימון בוא וראה כמה הביבין התינוקות לפני הקב"ה שגלו עשרה שבטים ולא גלתה שכינה, גלו יהודה ובנימין ולא גלתה שכינה, גלו מנשה ודן ולא גלתה שכינה, גלו משמרות ולא גלתה שכינה, ובין שגלו התינוקות גלתה שכינה, דכתיב עולליה הלכו שבי לפני צר, וכתיב בתריה ויצא מבת ציון כל הדרה: [ו] ויצא מבת ציון כל הדרה. (רצב) מן בת ציון כתיב, (רצג) א"ר

ה ערות ות קונים

אבא תן לרופאים שכרן כדי שלא יהיו להם חלק לעוה"ב. בנדפס הב להו אגרוייה בעלמא הדין דלא תיהיו לכו זכותא עמך בעלמא דלתי. ור' אלעזר הוא בנו של ר' זדוק: (רפב) ויהיב לון כריסמיונא והדין חשבנא דאצבעתא. בנדפס ויהב לכו חושבנא דאצבע והדין קרנמיונא. הערוך הביא בערך כרסס וז"ל: במנילת איכה היו לריש לראש קס ומסר להון הדין כרסמיייתא והדין חושבנא, ס"א חושבנא דמתקלי וחושבנא דאצבעי. ועיין בערוך השלם כי היה מנה ערבית והורחאה כלי משקל גדול לסקול על ידו במהירות וע"ש גם הפי' על חשבנא דאצבעתא: (רפג) א"ר אלעזר בר זדוק אראה בנחמה בו' לקיים מה שנאמר לפד וגו'. כל זה יתא' בנדפס: (רפד) פלג ארבעתי שורייא מיקסיא לארבעתי דוכסיא. בנדפס פלג ארבע סכסייא לארבעה דוכסיא, וכאשר הוא לפינו בכ"י מוצא גם בערוך ערך טקס ג' וז"ל: במנילת איכה היו לריש לראש מאן דכבש פלג ארבע מיקסיא לארבע דוכסיא, פי' כותלים של בית המקדש להרוס, ס"א ארבע טוריא, ס"א ארבע שוריא, פי' חומות, והמלה וייתא טע"ס שפי' חומה, והנה לפינו גכ"י המלה שורייא הובא פנימה מנוסח אחר, או פי' המלה מיקסיא כמו שהביא הערוך ס"א ארבע שוריא, ולדעתו יש לתקן בערוך ס"א ארבע סכסיא כמו שהוא בנדפס ונעשית בעטות טוריא: (רפה) אתא מיקסא מערבא לאמגר. ובהא חומת מערבי בגורלו של דוכס אשר שמו אמגר, עיין לעיל כי דוכס דמערבי היה שמו אמגר או אמגר או פנר, ובנדפס סליק פלי מערבי לפנר, פי' שער השער: (רפו) וגזרון מן שמיא שאין כותל מערבי הרב לעולם. ש"ס ממוזר י"א אות ג', מתחומא שמות אות י' ושנ"ר פ"ב אות ז', א"ר אחא לעולם אין השכינה זזה מכותל מערבי, שג' הנה זה עומד אחר כתלנו (ש"ס"ג ז' ט'), ועיין מדרש ש"ס פ"ב אות ד' פסקו דומה דודי לזכי הנה זה עומד אחר כתלנו. אחר כותל מערבי של בית המקדש, למה שהצבע לו הקב"ה שאינו הרב לעולם: (רפי) מלכוותא דקיימין בתרך כו'. בנדפס הני' משונה, גם במקום חייך טב אמרת הני' שם דיך דטבאות אמרת, ז"ל חייך: (רפח) כדון דבטלא קילוסיס דמלכא. ובנדפס בגין דעברית על קלונין דיד. פי' בל"י αελευσις מיוו: (רפז) גזרנא עלך דתסלק לריש טורא ותקליק גרמך דארעא. קליק הורחאה השלכה, וישך אל המים (שמות ט"ו כ"ה) תר' וקלק לנו מים, ובנדפס גם כאן הלשון משונה יסק ההוא גברא לרישא דאיגרה ויטרוף גרמיה. פי' יעלה אותו האיש לראש העלייה ויפיל את עצמו: (רצ) ופנעה בו קיללתו של ריב"ז. עיין במ"כ ובחדושי הרד"ל: (רצא) א"ר יהודה בר סימון. בנדפס חסרים המלות "בר סימון" והני' שם כי ה' הונה על רוב פשעיה יכול על מנן, ת"ל על רוב פשעיה, וחסר שם גלו עשרה שבטים יכו' גלו יהודה ובנימין כו': (רצב) מן בת ציון כתיב, והקדי מנח, ועיין מנחת שי והביא שם המדרש בלשונה: (רצג) א"ר חמא. בנדפס א"ר אחא. ומוצא בילקוט איכה רמז אלף א' וחסר הליון וגם הוא הביא

חמא (רצד) אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה (אחות) [מנה אחת] יפה היתה לי בתוכה ויצא ממנה, ואי זה זה, זה הקב"ה, שנאמר מי זה הדור בלבבושו (ישעיה סג ה) : (רצה) ד"א הדרה זה סנהדרין, דכתיב והדרת פני זקן (ויקרא ס ז) : (רצו) ד"א הדרה אלו המשמרות, דכתיב השתהוו לה' בהדרת קדש (ספרי כג ט) : ד"א הדרה אלו תלמידי חכמים, דכתיב עוז והדר לבושה (משלי לא סג) : [ד"א] כל הדרה אלו התינוקות : (רצו) א"ר יודן כמה חביבין הם התינוקות שכיון שגלו גלתה שכינה, דכתיב ויצא מבת ציון כל הדרה : היו שריה כאילים. (רצח) א"ר אבהו כשהן רכים אתה מושלן לכבשים, דכתיב ורעו כבשים כדברם (ישעיה ס יז), וכשהן קשין את מושלן לאיילים, דכתיב היו שריה כאילים, (רצט) מה האילים כשרב הן עיפים, ואינם סובלים כח החמה, כך לא היו ישראל יכולים לסבול עול האומות, שנאמר וילכו בלא כח לפני רודף : ר' סימון בשם ר' שמעון בר אבא וריש לקיש בשם ר' הושעיא (ש) מה האיילים הללו בשעת השרב הופכין את פניהם אלו מאלו, כך היו גדולי ישראל מאן דעבד עבירה הופכין פניהם ממנה, אמר להם הקב"ה תבא השעה ואני אעשה להם כן : (שא) וילכו בלא כח. ר' עזריה בשם ר' יהודה בר סימון, בשעה שישאל עושיין רצונו של הקב"ה הן מוסיפין כח [בגבורה], דכתיב ועתה יגדל נא כח ה' (נמדנר יד יז), ובשעה שהן מבעיטין אותו, וילכו בלא כח לפני רודף : (שב) ר' הונא ור' אחא וריש לקיש בשם ר' הושעיא ורבנן היה אחד אומר לחברו בירושלים (שג) למדני פרק אחד, מסכת אחת, השניני סדר אחד, והיה אומר לו אין בי כח, אמר להם הקב"ה תבא השעה ואני אעשה להם כן, וילכו בלא כח, בבלי כח : (שד) א"ר אחא כשגלו גלו (שה) ברודף מלא, דכתיב לפני רודף, וכשהם נגאלים נגאלים כגואל מלא, דכתיב ובה לציון גואל (ישעיה נט ט), מלא : [ז] זכרה ירושלים ימי עניה ומרודה. בעניותה זכרה מרדה

הערות ותקונים

הביא ח"ר אחא : (רצד) אמרה כ"י לפני הקב"ה מנה אחת יפה היתה לי בתוכה ויצא ממנה, זה הקב"ה, שנאמר זה הדור בלבבושו. נגדפס נ"י אחרת יש לנו מנה יפה אחת יפה, זה הקב"ה, שכחונו בו ה' מנת חלקי וכוסי. ודורס מן לשון מנה : (רצה) ד"א הדרה זו סנהדרין, דכתיב והדרת פני זקן נגדפס הני' זו סנהדרין, דכתיב עוז והדר לבושה. ד"א אלו תלמידי חכמים, דכתיב והדרת פני זקן : (רצו) אלו המשמרות משמרות לוי. לפנינו מוצא הראיה מהכתוב השתחוו לה' בהדרת קדש, ונגדפס מוצא הכתוב ויעמד משוררים לה' ומהללים להדרת קודש (דה"ב כ' כ"א), ובילקוט שם בשעות ומשתחוים להדרת קודש : (רצו) ח"ר יודן. הוא הוא מר' יהודה לעיל פסוק כי ה' הונה, ונגדפס הני' פה ח"ר יהודה : (רצח) ח"ר אבהו. נגדפס בשעות ח"ר יהודה : (רצט) מה האילים כשרב הם עיפים ואינם סובלים כח החמה, כך לא יסרבל יולים לסבול עול האומות זה נשמע נגדפס גם בדפוס ראשון : (ש) מה האילים בשעת השרב. מוצא בילקוט שם וחסר הניין : (שא) וילכו בלא כח ר' עזרי' כו'. פסקתא דר"כ פסקא סליחות (קס"ו ע"ב) פה נלקה המאמר בחסר, וכ"ל כל זמן שהלדיקים עושין רצונו של מקום הם מוסיפין כח בגבורה, דכתיב ועתה יגדל נא כח ה', ואם לאו כביכול נזר ילדן חשי (דברים נ"ג י"ח), ר' יהודה בר סימון בשם ר' לוי בר פרטא כל זמן שישאל עושים רצונו של מקום מוסיפין כח בגבורה, דכתיב באלהים נעשה חיל (תהלים ס' י"ד), ואם לאו כביכול וילכו בלא כח לפני רודף. כמו שבא בפסקתא שם, וכן ראיתי נגדפס מנא המאמר בשלימות, רק שם מוצא הראיה מן הכתוב באלהים נעשה חיל במאמר ר' עזרי', גם במקום בשם ר' לוי בר פרטא הני' שם בר מרפון, ועיין בפסקתא שם הדרה י"ב, והמאמר מוצא צערוך ערך גאל בשם הפסקתא דסליחות ומדרש איכה, וגם הוא הביא לנכון הני' בן פרטא, וראיתי בסדר הדורות ערך ר' לוי בר מרפון הביא וז"ל : מדרש איכה ויצא מן בת ציון, חכן עיני דומה לו בויקרא רבה בנפך פ"שה אחרי מות בן פרטא ע"כ : (שב) ר' הונא ור' אחא וריש לקיש בשם ר' הושעיא ורבנן. נגדפס ר' הונא ור' אחא ור' סימון בשם ר' שמעון בן לקיש, ז"ל ור' שמעון בן לקיש בשם ר' הושעיא. גם הני' נגדפס ורבנן בשם ר' חנינא, והמאמר הוא ליתא בפסקתא שם : (שג) למדני פרק אחד מסכת אחת, השניני סדר אחד. נגדפס הקרינו דף אחד השניני פרק אחד : (שד) ח"ר אחא. פסקתא דר"כ פסקא דסליחות שם, ומוצא צערוך ערך גאל בשם במדרש הזה, ובילקוט איכה שם בשעות ח"ר חייא : (שה) רודף מלא כו' גואל מלא. עיין רש"י איכה שם שכתב לפני רודף כל רודף צמקרא חסר וזה מלא שנגדפו רדיפה שלמה, ע"כ יסד הפייסן מלא רודפתו וחסרה שנה גואל

שמרדה בהקב"ה: כל מחמדיה אשר היו מימי קדם. (שה*) רבנן דתמן אמרי (שו) כד תכפון כלה, היא מדכרת שבעת יומי משתיא. ורבנן דהכא אמרי כד (שו) יוסף דווי, הוא מדכר שלוותיה דבית אבוי: בנפול עמה ביד צר. רבנן דתמן אמרי כד יפול תורא מחרפין סכינוי, ורבנן דהכא אמרי כד נפל תורא סגין טבחוי: ראוה צרים שחקו על משבתיה. (שה) על שבתיה כלומר על נשבתין ממלכות ומכבודן הראשון: ד"א על שבתיה. המד"א ששת ימים תעבוד ובוים השביעי תשבות (שמות כג יב), את מוצא כשגלו ישראל היו משמרין השבת, והיו אומות העולם משחקין עליהם, ואומרים להם בארצכם לא שמרתם השבת, וכאן אתם שומרים אתו: ד"א שחקו על משבתיה. על שמיטה, המד"א בחריש ובקציר ושבות (שם לד כה), את מוצא כשגלו ישראל היו שומרין שמיטותיהם והיו אומות העולם משחקים להם ואומרים להם, בארצכם לא שמרתם את השמיטה, וכאן אתם שומרים את השמיטה: ד"א ראוה צרים שחקו על משבתיה. (שט) זה רבן יוחנן בן זכאי שהוא פירש ממנה: [ח] חטא חטאה ירושלים. (שי) חטאה בכפל ולקתה בכפל, דכתיב כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה (ישעיה נ ז): ד"א חטא חטאה. חטא גדול חטאה, וכן הוא אומר (עון יהודה גדול מאד) [עון בית ישראל ויהודה גדול במאד מאד] (יחזקאל ט ט): חטא חטאה. אוה"ע אינם חוטאים אלא אעפ"י שחוטאים אינם כלום, שנאמר כל הגוים כאין נגדו (ישעיה נ י), אבל ישראל חוטאים ולקין וחוזרין וחוטאים ולקין: על כן לנידה היתה. למילטול: ותשב אחור. אחור מן הכהונה, אחור מן המלכות: ד"א ותשב אחור, אין לך יום שאינו קשה מחברו, וכן הוא אומר ויהיו לאחור ולא לפנים (יחזקאל י כד): [ט] טומאתה בשוליה. (שיא) בשיפולי, כד"א על שולי המעיל (שמות כח לד), על שיפולי מעילא: ד"א טומאתה בשוליה. (שיב) ר' ברכיה בשם ר' אבא בר כהנא אמר את מוצא כל אותם הכהנים ששימשו בימי דקיהו ערלים היו כדכתיב בהכויאכם בני נכר (כהנים) ערלי לב וערלי בשר (יחזקאל מד ז): ד"א טומאתה בשוליה. (שיג) מקום היה למטה מירושלים

ה ערות ותקונים

גאולו (ישעיה ס"ג ד') חסר כתיב עכ"ל, אולם לפי המסורה גאולו מלא כתיב: (שה*) רבנן דתמן ורבנן דהכא. רבנן דתמן וכן רבנן דהתם היינו צבל, אבל ורבנן דהכא היינו א"י, כי המדרש איכה הוא אגדת א"י, ומנה תראה לפנינו במאמר שלאחריו, רבנן דתמן אמרי כד יפול תורא מחרפין סכינוי, הכוונה לרבנן דבבל שאמרו בגמרא שבת ל"ב ע"א נפל תורא חדד לסקינא. והמאמר מהמדרש שלפנינו מובא בערוך ערך חד ב' והביא רבנן דתמן אמרי נפל תורא חרדין סכינוי. ספר אחר מחרפין סכינוי. והוא כמו לפנינו בכ"י, אבל בנדפס מווסף הסדר בטעות, רבנן דהתם אמרין נפיל תורא סגין טבחוי, ורבנן דהכא אמרין נפל תורא תחדקן סכינוי. והמ"כ בראותו הגי' הזאת כתב רבנן דהכא היינו צבל והביא ראי' מגמרא שבת שם דלמור רבא כן והוא היה בצבל, אבל הגי' בנדפס היא משוגשת, ונ"ל רבנן דהכא ואח"כ ורבנן דהתם כמו שהוא בכ"י. וכן עמד על זה הגאון הרש"ש ב"ר פי"ג סי' ו'. ח"ל המ"כ כתב תמן אמרין בל"י ועשה כי המדרש ב"ר הוא אגדת א"י, אך עיין במדרש איכה ח' צפ' זכרה ירושלים ותראה מה לחקוקו בפרשן, אולם בערוך ערך חד העתיק שם בהיפך ופיל היסוד של המ"כ: (שו) כד תכפון. פי' כשטרעב מלשון כפן, ובנדפס בטעות חספון: (שו) כד יוסף דווי. פי' כאשר יוסף לאיש יגון ואנחה. בנדפס הגי' כד יחוסף ברה מדכר שלותא דביתיה דלבווי. פי' המ"כ הבן כשהולך יהף בערום ובחוסר כל הוא זוכר השלום והסובה שהי' לו בבית אבוי: (שה) על שבתיה כלומר על נשבתין ממלכות ומכבודן הראשון, זה נשמע בדפוס, וכן את מוצא כשגלו ישראל כו' וכן את מוצא השני נשמע בדפוס גם בדפוס ראשון, ולזה כוון רש"י שהביא ומדרש אגדה שהיו שובתין בגולה בשבתות וימים טובים וטומטין שבציעית כו', והוא ממדרש איכה: (שט) זה ריב"ז שהוא פירש ממנה. בנדפס הגי' זה ריב"ז ששבת מותכה, עיין למעלה בפרשן היו צריה ומסוכר שם אודות ריב"ז: (שי) חטאה בכפל. מכלל עד או"ה אינם חוטאים נשמע בדפוס גם בדפוס ראשון, וכן הסיום ד"א ותשב אחור אין לך יום שאינו קשה מחברו ליתא: (שיא) בשיפולי כד"א על שולי המעיל, על שיפולי מעילא הכוונה שחרגם כן על שולי המעיל: (שיב) ר' ברכי' בשם רבנן. מובא בילקוט יחזקאל רמז שפ"ב בשם מדרש איכה רבתי, וכן מובא בילקוט איכה שם בשם מדרש, והילקוט ביחזקאל סיים וכה"ל טומאתה בשוליה: (שיג) מקום היה למטה מירושלים וחופת שמה. בנדפס מתחיל כהוא דתמן מקום הי' למטה כו', - הנלוות כהוא דתמן" מיוחדות

(שיר) ותופת שמה, ולמה קרי ליה תופת, (שיר) "א"ר יודן על שם תפתה שהיה שם: (שמו) ד"א למה קרי ליה גיא בן הינום, על שם חלתה דבן הינום, (שמו) ורבנן אמרי שממש היו שומעין נחמת בניהם, (שיר) שצלם גדול היה שם נתון לפנים משבעה (שיר) קנקנים, וכירה של נהשת תחתיו, ומנא של נהשת בידו, כל מי שהיה מקריב לו סולת היו פותחין לו פתח ראשון, תורים ובני יונה פותחין לו פתח שני, כבש פותחין לו פתח שלישי, איל פותחין לו פתח רביעי, עגל פותחין לו פתח חמישי, שור פותחין לו פתח ששי, אדם פותחין לו פתח שביעי, והיה הכומר מקבלו בידו ונותנו במנא של נהשת, ומסיקין את האור תחתיו, והיו מקלסין קדמוי יערב לך, ובסם לך, כל כך למה, כדי שלא ישמעו קול נחמת בניהם ויחורו בהם, (שיר) הוה כומרא אויל לגבי בר נש דאית ליה סגיאין בנין, א"ל צלם פלן אמר לי דאיעול לוותך, בנין דשמעית דאית לך בנין סגיאין, ואת מקריב ליה חד מינהון, והוא א"ל לאו ברשותי נהו, (שיר) חד בדהב, וחד בכסף, חד בענא, וחד בכקורתא, (שכ) א"ל אי אנא אויל פנוי לגביה הוא מבעים עלך, והוה א"ל אית לי חד בר זעיר (שכא) בבית רביה המתן עד דהוא אתי מבי רביה, ואנא יהיב יתיה לך, ואת אויל מקריב ליה, א"ל הקב"ה מכל בנים שהיו לך לא היה לך להקריב לע"ז אלא זה (שכב) שהיה מקודש לשמים: ר' יהודה בר סימון בשם ר' לוי בן פרטא משל למטרונא שאמר לה אוהבה עשה לי חמין (שכג) נמלה לברטנין של מלך ועשתה לו חמין, א"ל המלך (שכד) מכל כלים שהיו לך בפלטין לא היה לך לעשות חמין לאוהבך (שכה) אלא לברטנין שלי

הערות ותקונים

מיוחדות: (שיר) ותופת שמה. דכתיב וצנו כמות התופת אשר בני בן הנס (ירמיה ז' ז"א): (שיר) א"ר יודן על שם תפתה שהיה שם. פי' גיהנם: (שמו) ד"א למה קרי ליה גי בן הינום על שם חלתה דבן הינום. גיא (דברים ז"ד ו') תר' חילתא, ובתרגום ירמיה ז' ז"א בחילת בר הנס, ובגדפס "מוצא זה בשם ר' יוסי. רבי יוסי אומר חילתא דבר הינום, וכן במקום ד"א ז"ל ר' יוסי אומר, ובגדפס ראשון דליתא דבר הינום, ותיקן לכתוב הנו"כ חילתא דבר הינום: (שמו) ורבנן אמרי שממש היו שומעין נחמת בניהם. זה הקר בגדפס: (שיר) צלם גדול הי' שם נתון לפנים משבעה קנקנים וכירה של נהשת תחתיו. הערוך ערך גיא הביא בשם ילמדנו קדושים ומגילת איכה עומתתה בשוליה, כל המאמר כאשר הביא שם הוא כלשון הילמדנו, ומוצא גם בילקוט ירמיה רמז רע"ו בשם הילמדנו (והוא הילמדנו האלף), וכן מוצא בגד"ק מ"ב כ"ג י', וכן נשנה בספור הזה בהוספה לתחומא וחתחין אשר הולאתי לאור, וע"ש בהערה ד', וגם רש"י ירמיה ז' ז"א הביא זה בקצת סימונים ע"ש, ובגדפס איכה הגדפס המאמר בשוויים קצת, במקום טנא של נחשת, הגי' שם טס של נחשת, ופי' פחיס, פחי הובח תר' טסי דהבא, ומורגל דגד"ל טס של זהב, גם הגי' שם וכירה היחה תנוה על גבוי, והגי' שלפנינו בכ"י וכירה של נחשת תחתיו יותר נכונה, וכן נשמע שם והיה הכומר מקבלו בידו: (שיר) קנקנים. פי' חדר ואולם פנימי בפרט של היכל אליל: (שיר) הוה כומרא אויל לגבי בר נש דאית ליה סגיאין בנין. מוצא בילקוט יחזקאל רמז ט"ו בשם מדרש איכה רבתי וגם נאמר שהוא אפיקורס, המדפיסים ששמו מוזיאם לעמוד הגולה "כומרא" וליגו "אפיקורס": (שיר) חד בדהב חד בכסף חד בענא וחד בכקורתא. פי' אחד עושה מלאכה בזהב ואחד בכסף ואחד רועה בלאן (תר' לאן ובקר עלן ותורין) ואחד רועה בקר: (שכ) א"ל אין אלא אויל פנוי לגביה הוא מבעים עלך. זה הכר בגדפס: (שכא) צבית רביה. בגדפס צבית ספרא: (שכב) שהיה מקודש לשמים. בגדפס שמקודש לשמי: (שכג) נמלה לברטנין של מלך כו' אלא לברטנין שלי שאני מתחמם בו. ז"ל אלא לברטנין שלי, כי הלמד"ל צמלת לברטנין היא שמושית. הערוך ערך ברנב הביא חז"ל צמנית איכה עומתתה בשוליה מטרונא שאמר לה אוהבת עשוי לי חמין ועלה ברטנין של מלך ועשת לה [ז"ל לו] פי' קומקום, ועל זה כתב המוספי צמנחאלות לידן כתוב לורטיא ולוסוף ערך לורטיא והביא שם המאמר כמו שהוא בגדפס נמלה לורטיא של מלך וכתב שם שיש לגרום לורטיא, ובערך לורטיא הביא המוספי המאמר הזה עפ"י תקונו ועלה לורטיא של מלך וכתב פי' צ"ל קהטוטל ספל וכלי מיוחד לרחוץ בו. והנה כאשר הביא הערוך הגי' ברטנין היא צבית האותיות מאשר הוא בכ"י ברטנין, וכן בילקוט יחזקאל רמז ט"ו הביא שם מדרש איכה רבתי ברטנין של מלך וכן אלא לברטנין שלי כגי' הערוך, לכן יש לחקן כן גם לפנינו: (שכד) מכל כלים. בגדפס טעמת מכל עמים ובעבור זה טעה המ"כ: (שכה) אלא לברטנין שלי. ז"ל אלא לברטנין שלי עיין הערה שכ"ג: ותרד

שאני מתחמם בו, כך אמר הקב"ה לישראל מכל בנים שהיו לכם לא לקחתם אלא אותו שהיה מקודש לשמי, הה"ד ותקחי את בניך ואת בנותיך אשר ילדת לי ותזכחם להם לאכול (יחזקאל עו כ): (שכו) ותרד פלאים. נחתת לגסיוני: (שכו) ד"א יוסי ממלחיה דמך, מליקו ר' יוחנן וריש לקיש למוגמל ליה חסדא, (שכח) מליק עמהון ר' יצחק פסיקא, הוה תמן חד גבר סב, (שכט) בעא מפטרא עלוי, א"ל יצחק פסיקא קמי אילין תרין אריותא את מפתח פומך, א"ל ר' יוחנן שבקיה דהוא גבר סב, בעי מתיקרא בארתיה, עאל ואיפטר עלוי, קשה הוא סיזקון של צדיקים לפני הקב"ה ממאה חסר שתיים תוכחות שבמשנה תורה, ומחרבן בית המקדש, בתוכחות כתיב והפלא ה' את מכותך (דברים נח ט), ובירושלים כתיב ותרד פלאים, ובסילוקן של צדיקים כתיב לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא (ישעיה נט יד), וכל כך למה, ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר (שס ט), א"ל ר' יצחק פסיקא בריך גברא הדין בחייליה, א"ל ר' יוחנן אילו לא שבקיניה מן הין הוינן שמעיין הדא מרגלית, ורוח הקדש צווח ראה ה' את עניי: (של) כתיב כרו לי זדים שיחות אשר לא כתורתך (תהלים קיט ס), ר' אבא בר כהנא אמר להכרית עולל מוחין (ימיס ט כ), לא בבתי כנסיות, ובחורים מרחובות (שס ט), ולא מבתי מדרשות, ובכתיב ויהרוג בחוריהם בהרב, (בבית"מ הרג) [כבית מקדשם] ולא חמל (ה"כ לו יז), [כתיב לא תקח האם על הבנים (דברים כג ו), וכתיב] אם על בנים רשעה (ספס י די), הוי אשר לא כתורתך: (שלא) ר' יהודה ב"ר סימון אמר תרתי, כתיב אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד (ויקרא כג נח), אילולי שנתגלגלו רחמיו עלינו אותה הלילה כבר הייתי אבודה מן העולם, וכתיב להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן מן ונשים ביום אחד (אסתר ג יג), הוי לא כתורתך: ר' יהודה ב"ר סימון אמר חורי, כתיב איש מבית ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל ושפך את דמו וכסהו בעפר (ויקרא יז יג), וכתיב שפכו דמם כמים סביבות ירושלים ואין קובר (תהלים עג ג), א"ר ברכיה [אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה] לחמורים ניתנה קבורה, לישראל לא ניתנה קבורה, חמורים אלו המצרים, וכתיב אשר בשר חמורים בשרם (יחזקאל כג כ), לפי שהיה הים משליכם ליבשה, והיבשה לים, הים אומר ליבשה קביל אוכלוסיך והיבשה אומרת

הערות ותקונים

(שכו) ותרד פלאים, נחתת לגסיוני. בנדפס אפס"כ ותרד פלאים נחתת לה לגסיוני. המלות אפס"כ מיותרות והמלות נחתת לגסיוני קשה הכנה: (שכו) ד"א יוסי ממלחיה דמך. פי' יוסי מן מלחיה הוא סס מקום בנלול העליון ועיין הנזכרות הארץ נד ס"ה ע"א שפחז וז"ל ממלחיה. ר' יוסי ממלחיה מערבית נוטה משע דרומית וירושלים הכפר ממלח"א וסס עין טוב. ובתנחומא חוקת בהערה ק' הבאתי עוד ליה מקומות אשר מנר שמו ותמיד עם התואר ר'. והילוקט ישעיה רמז ש"ב ד"ה לכן הנני יוסיף להפליא הביא יוסף מומלי ז"ל יוסי ממלחיה, ורמיתי כס"ל ערך ר' יוסי ממלחיה שהביא נ"כ המדרש שלפנינו: (שכח) מליק עמהון ר' יצחק פסיקא. בנדפס פסיקא, ובעל סדר הדורות הביא בערך ר' יצחק פסיקא בשם המדרש שלפנינו, וברור שקרא כן על סס מקומו פסיקא, וזכרוננו דמאי פ"ה (דף כ"ה ע"א) מפסיקיה של כותין: (שכט) בעא מפטרא עלוי. פי' רצה להסמידו, ובנדפס צעי למיעל ומיפתח [ז"ל ולמפתח] עלוי ולא שבקיניה, פי' ולא הניחוהו, וכן בנדפס תרין אריותא, פי' שני אריות בצורה וכן במקום לפנינו צעי מתיקרא באתריה, שפי' רצה שיתכבד במקומו, הגי' בנדפס ייטול ושתבח באתריה, וכן במקום עאל ואיפטר הגי' בנדפס עאל ופתח, וכן במקום בריך נברא הדין בחייליה, בנדפס יהוי דין נברא בריך סומיה: (של) כתיב כרו לי זדים שיחות. מוצא בילקוט תהלים רמז תתע"ז בשם מדרש איכה רבתי. וכתב הרב בעל יפה עוף כרו לי זדים שיחות בא לפרש כי הגדיל אויב שהגדיל להרע יותר ממה שהוא ה', ולזה מייחתי דרשת האי קרא לפרש מה הם הדברים שעשו האויבים שלא כחורה, והנה בנדפס מוצא פה גי' אחרת ר' אבא בר כהנא אמר תרתי כו', ועיין ציפה ענף וצפי' מהרז"ו שתקנו במדרש עפ"ל הילקוט, והילקוט הביא בגי' הכ"י שלפנינו, וכל המאמר הוא ג"כ במדרש שו"ס מזמור כ"ב אות י"ז וגם שם הוא כמו בכ"י שלפנינו, ולא אוכל לזכר מי לקח ממי אם המדרש תהלים מן מדרש איכה או להיפך כי שניהם הם מומדרשים הקדומים ושם בהערה פ' הפירוטי על דברי המדרש איכה: (שלא) ר' יהודה בר סימון אמר תרתי. גם בכאן בנדפס גי' אחרת, והילקוט הביא כמו שהוא בכ"י וכן במדרש תהלים הוא כמו

ליום קבל קטיליך. אמרה היבשה ומה אם על שקבלתי דמו של הכל אררני הקב"ה, דכתיב ארורה האדמה בעבורך (בנאש"ס ג י'), וכתיב ארור אתה מן האדמה (ש"ד ד יב). האיך אני יכולה לקבל דם של אוכלוסים הללו, עד שנשבע לה הקב"ה שאינו מעמידה בדין, שנאמר נמית ימינך תבלעמו ארץ (שמות טו יג), ואין ימין אלא שבועה, שנאמר נשבע ה' בימינו (ישעיה סג ח), [למצרים נתת קבורה] ולעמך לא נתת קבורה, הוי אשר לא כתורתך: [י] ידו פרש צר. (שלב) אלו עמונים ומואבים: על כל מהמדיה. זו התורה, המד"א הנחמדים מזהב ומפזן רב (תהלים י"ט יב): כי ראתה גוים באו מקדשה. (שלב) את מוצא בשעה שנכנסו גוים להיכל נכנסו עמהם עמונים ומואבים, והיו הכל רצים לבזו כסף וזהב, ועמונים ומואבים רצים לבזו ספר תורה, כדי לעקור לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' (דברים כג ד): ר' יהודה ב"ר סימון בשם ר' לוי בר פרטא למה היו דומין, ללויקה שנפל בביתו של מלך והיו הכל רצים לבזו כסף וזהב. (שלב) והעבד רץ לבזו את אשתו, כך בשעה שנכנסו גוים לבית המקדש היו הכל רצים לבזו כסף וזהב, ועמון ומואב לבזו ס"ת, כדי לעקור לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה': (שלה) ארבעה דברים טובים היה חושב אברהם אבינו על לוט, וילך אברהם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט (בנאש"ס יב ד), ואומר וגם ללוט ההולך את אברהם היה צאן ובקר ואהלים (ש"י ט), וישב את כל הרכוש וגם את לוט אחיו (ש"י יד טז), ויהי בשחת אלהים את ערי הכנען ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט וגו' (ש"י י"ט כט), וכנגדן היו צריכים בניו של לוט לפרוע טובות לבניו של אברהם, והם לא עשו כן, ולא דיים שלא פרעו טובות אלא רעות, דכתיב בכלק וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור וגו', ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה (במדבר כג ט), וכתיב וילכו זקני מואב וזקני מדון (ש"י ט"ז), וכתב הקב"ה חמאתם בארבעה מקומות לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' וגו', על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם (דברים כג ד ט), ויקם בלק בן צפור [מלך מואב] וילחם בישראל (יהושע כד ט), וכתיב ויאמור אליו (כל) [את] בני עמון ועמלק ויך את (בני) ישראל (שופטים ג יג), ויהי אחרי כן באו (עמון ומואב) (בני מואב ובני עמון ועמהם מהעמונים וגו') (דברים כ ט), והדין ידו פרש צר, (שלו) וכנגדם עמדו ארבעה נביאים והתמו גזר דינם, ואלו הם: ישעיה, ירמיה, יהוהאל, צפניה, ישעיה אמר כי שודד ער מואב (ישעיה טו ח), ירמיה אמר לכן הנה ימים באים נאם ה' והשמעתי (את) [אל] רבת בני עמון (ירמיה מט ט), יהוהאל אמר ובמואב אעשה שפטים (יהוהאל כה יב), צפניה אמר כי מואב כסודם תהיה ובני עמון כעמורה וגו' (שפטים כ ט), [יא] כל עמה נאנחים מבקשים לחם. ולהלן אומר בחדש הרביעי בתשעה לחדש (ותהוק) [ויהוק] הרעב (בארץ) [בעיר] ולא היה לחם לעם

הערות ותקונים

כ"י שלפנינו: (שלב) אלו עמונים ומואבים, על כל מהמדיה זו התורה. זה חסר בנדפס: (שלב) את מואב. התחלת המאמר כעין זה נמצא בגמרא בימות ט"ז ע"ב שאמר ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יוחנן: (שלב) והעבד רץ לבזו את אשתו. ז"ל ועבד רץ לבזו את אוניו, כמו שהוא בנדפס ופי' שטריו, כי אוניו פי' ספר המכר בלשון יוני: (שלה) ארבעה דברים טובים ה' תשע אברהם אבינו על לוט. נראה כז"ל פמ"א אות ג', והבא בילקוט לך רמז ע' וזילקוט שופטים רמז מ"ג בשם ז"ר והבא כאן כל המאמר הזה על שם הכוזב ידו פרש צר, ושם הגי' ד' דברים טובים היו ללוט בעבור אברהם: (שלו) וכנגדן עמדו ארבעה נביאים. במדרש איכה הנדפס הוסף המ"כ שפטים המדרש וכנגדן נכתבה חמישה שלחם ז' מקומות לא יבא עמוני ומואבי וגו' על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וגו' (דברים כג ט), עמי זכר נא מה יען בלק וגו' (מוכס י'), כי לא קדמו את בני ישראל בלחם ובמים וישטר עליו את בלעם לקללו (נחמיו י"ג), וישלח ויקרא לבלעם בן בעור לקלל אתכם (יהושע כ"ד). ובדפוס ראשון מן המדרש הזה לא נמצא זה, והמ"כ כתב וכנגדן עמדו כו'. דוק ותשכח כי כגון הוא וכן מנא"תי בספר יצן, וברוך האל שמונתי דעת הגדולים וקלה תראה בילקוט ז' שפטים ע"ל וילקוט שופטים והוא שם ברמז מ"ב. ושם שכן הוא גם כז"ר שם והוא בעלמנו תיקן שם ב' מקראות החסרים כז"ר

הארץ (ינניס ננ ו), לעם הארץ לא היה לחם, (שלו) אבל היה לתלמידי חכמים, הדא בחורבן ראשון, אבל בחורבן שני כל עמיה נאנחים מבקשים לחם: נתנו מהמדיהם. (שלה) בתהילה היו משלשלין להם (שלת) קופה של זהב, והם מעלים להם קופה של חטים, חזרו להיות משלשלין להם קופה של זהב, והם מעלים להם קופה של שעורים, חזרו להיות משלשלין להם קופה של זהב, והם מעלים להם קופה של תבן, ותבן מה היו עושים בו, היו שולקין אותו, ושותין את מימיו, חזרו להיות משלשלין להם קופה של זהב, ולא היו מעלים להם כלום: נתנו מהמדיהם להשיב נפש. כמה השבת נפש, (שמ) רב אמר עד כנורגרת, ור' חנינא אמר ככותבת: ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה. א"ר פינחס (שמא) מעשה בשתי נשים באשקלון אמרה הדא להברתא (שמב) לית את אזלי לך דא דאפי דהוראי, בטר יומין עבדין שלמה, אמרה לה על כל מאן דאמרת לי שריא, ועל דא לא שריא ולא שביק, היא שכנסת ישראל אומרת ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה. (שמג) א"ר יודן בר שינגא בשם ר' אחא (שמד) מה אם שנתן ולא לקח נקרא זוללה, מי שלקה ולא נתן עאכ"ו: [יב] לא אליכם כל עוברי דרך. כנסת ישראל אומרת לאומות העולם לא ימטו לכון מן דמטא יתי, לא ייתי עליכון מן דאייתי עלי: כל עוברי דרך. כל עוברי דרכה של תורה: הביטו וראו אם יש מכאוב. (שמה) לא אייתי על אומה היך מה דאייתי עלי, לא דדקדק עם אומה היך מה דדקדק עלי: אשר עולל לי. דקמף עוללתי ולא קמף עוללתי: אשר הונה ה' ביום חרון אפו. (שמו) ואלו עשו תשובה פשרו: [יג] ממרום שלה אש. ר' אמי שאל את ר' שמואל בר נחמן, א"ל [בשביל ששמעתי עליך שאתה בעל אגדה] מה הדין דכתיב וצדקתך אלהים עד מרום (תהלים עא יט), אמר כשם שהתחתונים צריכים לעשות צדקה אלו עם אלו, כך העליונים צריכים לעשות צדקה אלו עם אלו, הה"ד ויאמר אל האיש לבוש הבדים ויאמר בא אל בינות לגלגל אל תחת [הכרוב] ומלא חפניך גהלי אש מבינות [הכרוב] [לברובים] וזרוק על העיר [יחזקאל י ג], (שמו) מה ת"ל ויאמר ויאמר ב' פעמים, אלא אמר הקב"ה למלאך

ה ערות ותקונים

צ"ר, וסיים עס מנלתי בספר אות אמת שכתב כן בשם ג"ל באיכה רבתי פ' ידו פרש"ר: (שלו) אבל היה לתלמידי חכמים. כנדפס בגי' אבל לבני יהודה היה לחם, וכתב המ"כ לבני יהודה כלומר לבני שבט המנוכחות ובספר ישן גרס לתלמידי חכמים: (שלה) בתהלה היו משלשלים. מובא בילקוט איכה סוף רמז אלף א' בקצרה: (שלת) קופה של זהב. קופה הוראתה כל וכלי לתת בתוכה דבר מה: (שמ) רב אמר עד כנורגרת ור' חנינא אמר ככותבת. כנדפס גם דפוס ראשון בגי' רבי אמר ככותבת ר' חנינא אמר כנורגרת: (שמא) מעשה בשתי נשים באשקלון. כנדפס עובדא הוה בתרתין נשין זניין באשקלון דבדיין מתפחתן דא עס דא. ואשקלון הוא עס עיר: (שמב) לית את אזלי לך דא דאפי דהוראי. כנדפס גם דפוס ראשון לית את אזלא מהכא דחייין אפיך כיבדילתה, פי' המ"כ שנראה פניך כנראה פי' יהודית, מפרש לפי הגי' אשר כנדפס. אבל מה היא הכוונה אשר פניה כנראה יהודית, רק ברור אללי ש"ל כיהוריאיתה ובכ"י שלפנינו היתה הגי' כיהוראי, והוא מלשון מקרא נבר יהיר (חבקוק ב' ה') פי' נבד רוח ומה מנילה י"ד ע"ב לא נאה יהירותא לגשי, וכן תרתין גשי יהירין הויין כו': (שמג) א"ר יודן בר שינגא בש"ר אחא. כנדפס המאמר הזה מוקדם, והגי' עס ר' יהודה בן סינגא בש"ר אחא, וראיתי בסה"ד (דפוס ווראטווי דף 53) הביא ר' יהודה בר סינגא, מדרש איכה ספוק כל עמיה נאנחים, יש לתקן דבדיין בן סינגא: (שמד) מה אם שנתן ולא לקח נקרא זוללה מי שלקה ולא נתן עאכ"ו. כנדפס הלשון משושב אם ניי שיתן ולא לקח הכי הוא אומר נתן תתן לו מי שלקה ולינו נתן עאכ"ו. והגיה עס כרד"ל ע"ל אם ניי שלח לקח ולא נתן. הכי הוא אומר [ורעה עיניך באחיק האביון ולא תתן לו] וקרא [עלך] אל ה' והיה כך העו' [דברים ס"ו ט'] מי שלקה כו': (שמה) לא אייתי על אומה עד דדקדק עלי. ליתא כנדפס וסס ננולא מאמר: תמן הניין משפט דור המבול י"ב חדש, משפט מנרייס י"ב חדש משפט חיוב י"ב חדש משפט גון ומגון י"ב חדש משפט רשעים בניהם י"ב חדש נבוכדנצר שלש שנים ומחאה אסכספאנוס ג' שנים ומחאה ג' (שמו) ולו עשו תשובה פשרו. כנדפס בגי' א"ר אחא יוס אחד היה חרון אפו של הקב"ה אלו עשו ישראל תשובה פשרו: (שמו) מה ת"ל ויאמר ויאמר ב' פעמים. המאמר נכסה בתחומא אמור אות ה' ומבא בילקוט אמור רמז תרכ"ו, ובילקוט מליים רמז ר"ל בשם התחומא,

המלאך אמר לכרוב, לפי שאמר הקב"ה בא אל בינות לגלגל אל תחת הכרוב ומלא הפניך גחלי אש, שאיני יכול ליכנס לפניך ממחיצתך שלא אכווה, אלא עשה לי צדקה ותן לי שני גחלים, מה כתיב שם וישא ויתן אל הפני לבוש הבדים (שם ע"ז): וישא ויתן. (שמח) א"ר פינחס (שמט) מלמד שהפשירן ונתנן לו, ר' יהושע [דסכנין] בשם ר' לוי אמר (שנ) ג' שנים עשו אותן הגחלים (עמומות) [עמומות] בחפניו של גבריא, כבוד שישאל עושין תשובה ולא עשו, כיון שלא עשו, בא לוורקן בחימה, ולקעקע ביצתן של ישראל, א"ל הקב"ה גבריא גבריא (שנא) להונך להונך, יש מהם עושים צדקה אלו עם אלו, הה"ד וירא לכרובים תכנית יד אדם (מתחת) [תחת] כנפיהם (שם ע"ח): (שנב) ר' אבא בר כהנא בשם ר' לוי אמר מפני מה העליונים והתחתונים עומדים, בצדקה שישאל עושים אלו עם אלו: (שנג) אשר עשית גדולות (תהלים ע"ט). אלו ב' המאורות, דכתיב ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים (תהלים פ"א): אלהים מי כמוך (תהלים ע"ט). מי כמוך בעליונים, מי כמוך בתחתונים, מי כמוך מאריך אפך במדת הדין, (שנד) באותה שעה קפצה מדת הדין לפני הקב"ה אמרה לפניו רבש"ע כך הוא כבודך שיהו אומר בשר ודם שרף את ההיכל, כך הוא כבודך שיהא רשע מתגאה ואומר אני שרפתי ביתו של אל, אם כן תרד אש מלמעלה ותשרף, אמר הקב"ה יפה לימדה סגוריא, מיד ירדה האש, שנאמר ממרום שלח אש: (שנד) א"ר יהושע בשם ר' לוי (שנה) כך כנסת ישראל מקמרת לבת בבל (שנו) ואומרת לה אילולי ממרום שלח אש ועשה עמי רעה, לית את יכלה לי, אילולי ממרום שלח אש בעצמותי, מי את יכלה לי, קימחא טחנא טחנת, אריא קטילא קטלת, ביתא יקדתא אקידת: וירדנה: (שנו) שלט בה. המד"א וירד מים עד ים (תהלים ע"ח): ד"א, כבשה, המד"א כי הוא רודה בכל עבר הנהר (מ"א פ"ד): (שנו) ד"א וירדנה.

הערות ותקונים

וכן נסגה בוי"ר פכ"ו אות ח' ובאגדת שמואל פכ"ד ובאגדת שמואל שם, גם במדרש איכה הנדפס הגי' א"ר יוחנן בשם רשב"י ועיין גם מגילה ע"ו ע"א: (שמח) א"ר פנחס. כ"ה בכל המקומות שדשמי, אבל במדרש איכה הנדפס גם בדפוס ראשון הגי' א"ר יחזק: (שמט) מלמד שהפשירן ונתנן לו. עיין יומא ע"ו ע"א: (שנ) ג' שנים עשו אותן הגחלים. בנדפס גם בדפוס ראשון ובאגדת שמואל שם הגי' שש שנים, ועיין במ"ב ובפי' מהר"ו בוי"ר שם כי המספר שש שנים הוא מדוקדק, אבל בתחומא שם הגי' שתי שנים ומחאה, ואולי היתה הגי' לפנינו ג' שנים ומחאה, כי מספר כזה מורגל הרבה דבריו: (שנא) להונך להונך. מוצא צערך ערך הן א' בשם מדרש איכה ממרום שלח אש, וכתיב פי' להיך צנת צנת, ולדעת הרב צעל ערוך השלם המלה ערבית ע"ש: (שנב) ר' אבא בר כהנא כו' בצדקה שישאל עושים כו'. בנדפס גם בדפוס ראשון נמא' פה מאמר גדול ודכוותה ב' פעמים ויאמר הכתוב במ"א כ', וגם ב' פעמים ויאמר הכתוב באכתה ז', וב' אמירות בויקרא כ"א, ויען כי כל זה אין ענינו לכאן והובא מה ת"ל ויאמר ויאמר. ויען כי אין לו שייכות כלל להמאמר שלפנינו לכן לא הוספתיו, וממא' ג"כ בתחומא ובוי"ר ובמדרש שמואל שם: (שנג) אשר עשית גדולות אלו הן המאורות. הוא סיפא דקרא שהביא ולדקדק אלהים עד מרום, ובנדפס גם בדפוס ראשון הגי' ד"א ולקחת אלהים עד מרום אלו שני המאורות, והמ"כ דחק לפרשה וכאשר הוא לפנינו בכ"י נכון: (שנד) באותה שעה קפצה מדת הדין. בנדפס גם בדפוס ראשון קפצה קמיונא: (שנה) א"ר יהושע בשם ר' לוי. המלות "בשם ר' לוי" חסרים בנדפס גם בדפוס ראשון, ואולי ז"ל א"ר יהושע בן לוי, וכן במדרש שה"פ פ"ג סוף פסוק ד' הגי' א"ר יהושע בן לוי: (שנה) כך כנסת ישראל מקמרת. בנדפס הוא שהביא מקמרת: (שנו) ואומרת לה. בנדפס ואמר לה קחי רחם וסחני קמה (ישעיה מ"ו) הא כל עמא טהיין חסין ואת אומר וסחני קמה, אלה אמרה ירושלים כו' אריה קטילא קטלת, וכן הגי' שם קרתא יקידתא אוקידתא, במקום לפנינו בכ"י ביחא יקידתא אקידת, ובשה"פ רבה פ"ג סוף פסוק ד' הגי' ודרח יקידא יקדת, פי' תני: (שנו) שלט בה המד"א וירד מים עד ים, ד"ל כבשה המד"א כי הוא רודה. בנדפס גם בדפוס ראשון הגי' נלחה המד"א וירד מים עד ים, ד"ל שלטה המד"א כי הוא רודה: (שנו) ד"ל רדה כהיהא דמי חרש רופוס את ההיכל, מפרש רדה לשון הריסה לא תחריש תני' לא תרדי והביא ראי' מן חרש רופוס את ההיכל, המפרשים לא זיינו נקום המאמר והוא צירושלמי תענית פ"ד סוף ה"ח (דף ס"ע ע"ב), ונתרשה העיר, חרש רופוס שחוק

רדה, כהחיא דתני חרש רופוס את ההיכל: (שנה) ד"א וירדנה. (נפחה) [נסחה]. כמד"א וירדהו אל כפיו (שפטיס יד ט): ד"א וירדנה. (שנט) ר' (ביבי סרגיאי) אמר וירדנה ראה מדת הדין פנעה בה: פרש רשת לרגלי. א"ר אבא בר כהנא (שם) אם ראית ספסלים מלאים (בכל יום) [בבליים] בארץ ישראל, צפה לרגליו של מלך המשיח. א"ר שמעון בן יוחאי אם ראית סוס פרסי (שם*) קשור בקברי ארץ ישראל, צפה לרגליו של מלך המשיח: השיבני אחר. אחר מכהונה וממלכות: נתנני שוממה. (שסא) לצדו: כל היום דוח. (שסב) גורדה: [יד] נשקד עול. (שסג) נשקד כתיב, שקד איך להביא עלי הרעה, אמר אם אני מגלה אותם בתקופת טבת, אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה, ואפילו עלה נבל, אלא הריני מגלה אותם בתקופת תמוז כדי שיהא להם מאכל ומשתה מצוי: ד"א נשקד שקד היאך להביא עלי הרעה. אמר אם אני מגלה בתקופת טבת הרי כלם מתים בצינה, אלא אנלם בתקופת תמוז שאפילו ישנין בשווקים וברחובות לא יווקו: ד"א נשקד שקד היאך להביא עלי הרעה. אמר אם אנלם דרך המדבר הם מתים ברעב (שסד) אלא אנלם דרך הרמנייא (שסה) והכרכים והמחוזות כדי שיהא מאכל ומשקה מצוי להם: ד"א נשקד עול פשעי. אמרה כנסת ישראל (שסו) סקודה הייתי בשעה ששמעתי (שסו) [אונולונין] [אלוגין] שלי נקרא מלמעלה אשר למות למות, ואשר לחרב לחרב, ואשר להעב להעב, ואשר לשבי לשבי (ימיס טו ב): ד"א נשקד עול פשעי. אמרה כנסת ישראל סקודה הייתי מעוונותי, סבורה הייתי שיהא מוחל לי על כל אחד ואחד, ולא הייתי יודע (שסח) שהיו מביאין עלי שריגות: ד"א נשקד עול פשעי, (שסט) אמרה כנסת ישראל סקודה הייתי מן המלכות, סבורה הייתי שהוא מביאן עלי אחת אחת, ולא הייתי יודע שהוא מביאן עלי מכופלות, בכל וכשדים, מדי ופרס, (שע) יון ומקדונייא, (שעא) אדום ושעיר: ישתרגו. הביא עלי משורגת, (שעב) בכל קשיא מדי מתונה, יון קשיא אדום מתונה, כשדים קשיא ופרס מתונה, מקדונייא קשיא ושעיר מתונה, הה"ד מן קצת מלכוותא (תהא תקיפה) [תהות תקיפא] ומינה (תהא) [תהוא] תבירה (דניאל ב ג), וכל אילין

הערות ותקונים

שחיק עגות אה היכל, ורופוס הוא סקיד רומי האכור Rufus וגמלא הרבה פעמים סורטוס רופוס: (שנה) ד"א וירדנה נפחה כמד"א וירדהו אל כפיו. 5"ל נסחה וכן הקתי בפנים וכן הביא הערוך בערך נסח והרגוס וירדהו אל כפיו (שפטיס י"ד ט) ונסחיה בידיה, והוא מנ"מ ונסחח (דברים כ"ה ס"ג) עינו העתקה, ובגדפס דפוס ראשון כחוב כנסה כד"א וירדהו אל כפיו והמ"כ תיקן לנכון נסחה: (שנט) ר' ביבי סרגיאי. תקתי כמו שהוא בגדפוס ראשון, ובגדפוסים אחרונים בעשות מרגיאי ו5"ל סרגיאי, והיא טס עור, ובעל סדה"ד הביא ר' ביבי מרגיאי מדרש איכה צפ' מנמרוס שלח אש ובסוף פ' על אלה אני צויה סנגוריא אולי ט"ס, ועיין בערך ר' אבא סדרוגא עכ"ל. אבל גם טס ים לתקן סרגיאי כמו שהוא לנכון לפנינו צכ"י: (שם) אם ראית ספסלים מלאים צבליים. מדרש שה"ט פ"ח ספוק אס ומהוה ובגדפס גם במדרש שה"ט מובא ראי' מכתובים ועיין צפי' מהר"ו: (שם*) קשור בקברי ארץ ישראל. בגדפס חסרה המלה בקברי והאמר ג"כ לנכון במדרש שה"ט טס: (שסא) לזדו. הו וזהו ת"א לזיא: (שסב) גורדה. בגדפס גם בגדפוס ראשון הגי' לגרדוס, כתב הר"ו ו' לגרדוס מיו שעולה לגרדוס לידון ו5"ע מה דורש לענין הגרדוס: (שסג) נשקד כתיב. ר"ל כתיב צשי"ן שמלילת ים לדרוש כמו צשי"ן ימינת מלשון שקד, ובגדפס נמאל לפני זה מואמר אחד סקודה הייתי מעונתי כו' וזה הוא לפנינו צכ"י להלן, ויפה העיר הר"ו כי מקומה במאמר שלאחריו ע"ש: (שסד) אלל אלנל דרך הרמנייא. ובגדפס ארמנייא והיא ארץ Armenia ועיין ערך מליס ערך ארמנייא והביא טס דברי המדרש שלפנינו, ועיין בערך ערך הרמן: (שסה) והכרכים והמחוזות. בגדפס טהס כרכין ומחוזות: (שסו) סקודה הייתי בשעה ששמעתי. בגדפס סקודה הייתי, מלשון חו"ל שקדו חכמים על תקנות צוט ישראל: (שסז) אונולונין. תקתי לוגין והיא מלס רומית alegium ופי' ספר זכרון אשר בו ישובח או יגונה דבר, וגם ספר עדות, עיין תנחומא שלח וזההרה פ"ט: (שסח) שהיו מביאין עלי שריגות. בגדפס אלל ישתרגו עשאן עלי סריגות סריגות, עיין אריגה: (שסט) ד"א נשקד אמרה כ"י סקודה הייתי מן המלכות עובדי כוכבים. זה נמסר בגדפס גם בגדפוס ראשון ומתחיל הביא עלי מכופלות: (שע) יון ומקדונייא. היא טס מדינה Macedonia וכן בראשית י' ב' על יון בת"י ובי"ע חרג' מקדונייא: (שעא) אדום ושעיר. בגדפס אדום ושוממאל: (שעב) צבל

אתון עלי ולא כפרית ביה: עלו על צוארי. אע"פ שעלו על צוארי, מיוחדת אני שאז ב' פעמים ביום ואומרת שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו ד): הכשיל כחי. (שענ) א"ר תנחום ב"ר חנינא (שעד) ארבעה דברים מתיישין הכח, עון, ודרך, ותענית, ומלכויות. עון דכתיב כשל בעוני כחי (תהלים לא ב). דרך, דכתיב ענה בדרך כחי (סס קג נד). תענית, דכתיב ברכי כשלו מצום (שם קט נד). (שעה) מלכויות מניין, דכתיב ישתרגו עלו על צוארי. הכשיל כחי: נתנני ה' בידי לא אוכל קום. רבנן אמרי זו אשה רעה וכתובתה מרובה. (שענ) רב הונא אמר עשאו עבד (שענ) מכרן לעצמו, [דאי לא] לעי לא אכל, (שעה) היא דעתיה דרב הונא דאמר נתנני ה' בידי לא אוכל קום, [אי לא] לעי ביממא ובליליא ולא קאים: [טו] סלה. (שעמ) י"מ סלה, כמו סולו המסלה (ישעיה סג י), וי"מ סלה רמס, כמו סלוח כמו ערמים (ירמיה י טו): בקרבי. כמו מקרבי: קרא עלי מועד לשבור בחורי. הזמין עלי זמן לשבור בחורי: וי"מ סלה כמו סרקון. (שפ) א"ר לוי בערביא קורין למסריקא מוסלסלה: ר' אבא בר כהנא אמר (שפא) בבגורתא קורין לסחותא סלותא: קרא עלי מועד לשבור בחורי. קשה הוא סילוקן של בחורים כחרבן בית המקדש: נת דרך ה' לבתולת בת יהודה. (שפב) כנת קרא עלי: [טז] (שפג) (על אלה אני בוכיה). מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואכבה יומם ולילה את חללי בת עמי (ירמיה ט ג), מי אמר הפסוק הזה, אם ירמיה אמרו, אי אפשר שלא לאכול ולשתות ושלא לישן, אלא לא אמרו

ה ערו ת ות קו נים

קשוי מדי מתונה. ע' בחידושי הרד"ל מה שכתב על זה: (שענ) א"ר תנחום צר חנינא ד' דברים מתיישין הכח. בנדפס גם בלפוס ראשון א"ר תנחום צ"ר ירמיה, והמאמר נשנה במדרש שו"ט סוף ממנונר ל"א ושם הגי' א"ר תנחום צ"ר חייל, והבאתי שם בזהרה ל"ד במדרש איכה ב' הכשיל כחי כגי' א"ר תנחום צ"ר ירמיה, ואין להכריע איזה גי' היא הישרה כי נמצא ר' תנחום צ"ר חייל ור' תנחום צ"ר ירמיה, וכן ר' תנחום צ"ר חנינא כמו שהביא בעל סדה"ד והביא גם המדרש שלפנינו כמו שהוא בנדפס ר' תנחום צ"ר ירמיה: (שענ) ד' דברים. וכו' במדרש שו"ט שם, והשירותי שם בזהרה ל"ה שכן הוא במדרש איכה, אבל בגמרא גיטין דף ע' ע"א איתא ג' דברים מתיישין כחו של אדם ולאם הן פחד דרך ועון: (שעה) מלכויות דכתיב ישתרגו. וכו' במדרש שו"ט שם, אבל במדרש איכה בנדפס גם בלפוס ראשון הגי' מלכות דכתיב ויאמר יהודה כשל כח הסבל וגו' (תנחומי ד' ל'), והכוונה הנלך בנדפס עליהם המסוס: (שענ) ר' הונא אמר. נשנה בב"ר סוף פו"ד וקב"ר פ"ב פסקו ונבאתי את החיים: (שענ) מכרן לעצמו. גם בב"ר וקב"ר הגי' מוכרן בפני עצמו ונ"ל מוכרן פי' משועבד, ובקב"ר שם עשאו מוכרין עבד בפני עצמו, ו"ל עשאו עבד מוכרן בפני עצמו: (שעה) הוא דעתיה דרב הונא. כ"ה גם בלפוס ראשון, אבל בלפוסים אחרונים כתוב הוא דעתיה דר' חנינא, והוא אשר תיקן אחד הגמיונים עפ"י גי' צ"ר שם, אולם בב"ר הוא בטעות כי מתחיל ר"ה אמר בר"ת וחשב שהוא אות ח' היינו ר"ה והגי' הוא דעתיה דר' חנינא, ולאמר לנכון גם בקב"ר שם: (שעמ) י"מ סלה כמו סולו עד לשבור בחורי. היא הוספה חיונית מאיזה משתיק אשר יהודה כשל כח הסבל נקח עוב על איכה. וכן ליתא בנדפס: (שפ) א"ר לוי בערבי קורין למסריקא מוסלסלה, מוצא בערוך ערך סרק צ' וו"ל: במגילת איכה סלה כל חבירי ה'. סרקין, א"ר לוי בערביא זוחין למסריקא מוסלסלה, ופי' סרק מלשון סריקא (קעמטן). ובעל המוספי בערך סלסל הביא דברי המדרש הזם בערבי זוחין למסריקא מוסלסלה, וכתב פי' שהיו סורקים בשרם במסריקות של ברזל כדרך שמוסלסין השער במסרק, ודעת המאמר ראשון סלה סחר קומיטיון, כלומר סחר חלתה שער שלהם ומלת סחר מנאחת בשער עכ"ל. כוונתו לגי' המדרש שלפנינו בנדפס, אולם לפנינו בנדפס גי' אחרת עבדי סאתי קומיטיון. והיא גי' מוטעת והמ"כ דחק להקטין (שפא) צבגורתא קרין לסחותא סותא. בנדפס גם בלפוס ראשון הגי' צבר גומא זוחין לסאתא סרקין, יש לתקן כמו שהוא לפנינו בב"ר, וכן ראיתי בערוך ערך סח ג' הביא וו"ל: במגילת איכה סלה כל חבירי א"ר אבא צר כהנא צבגוריא זוחין לסחותא סותא, הוא מלשון כסותה (ישעיה ה' כ"ה) ותרגם כסותה, ומה שהביא רבינו הערוך צבגוריא היא קרובה לנוסחה שלפנינו בב"ר צבגורתא והוא שם מקום, וקשה לברר על איזה מקום כוון ולאיזה גי' היתרון: (שפב) כנת קרא עלי. המאמר קטוע ומנותק יותר בנדפס סילוקן של בחורים קשה כחרבן ביממא"ק דכתיב נת דרך ה' לפחולת בת יהודה, כך קרא עלי מועד לשבור בחורי: (שפג) על אלה אני בוכיה. פס החל על הכתוב הזם והביא לדרוש על הכתוב, מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואכבה

אלא הקב"ה שאין לפניו שינה, שנאמר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. (הגלים ק"א ד). (שפד) א"ר יצחק בשם ר' הגי משל למלך שבנה פלמין (שפה) על גבי ביברון של מים והושיב בהן (שפו) דיוורין אילמין והיו משכימין ושואלין בשלומו של מלך, באצבע וברמזיה (שפז) ובסודרין, אמר המלך מה אם אלו שהם אלמים הם משכימים ושואלים בשלומו, באצבע וברמזיה ובסודרים, אילו היו פקחין עאכ"ו, חזר והושיב בהן דיוורין פקחים, כיון שאחזו בה, אמרו שלנו היא הפלמין ואינה של מלך, באותה שעה אמר המלך תחזור הפלמין לכמות שהיה. כך העולם מתחילה לא היה אלא מים, והיה קילוסו של הקב"ה עולה מהם, הה"ד מקולות מים רבים (הגלים י"ד), ומה היו אומרים, אדיר במרום ה' (שס סס), אמר הקב"ה, מה אם אלו שאין להם פה ולא אמירה ולא דבור וקילוסו עולה מהם, לשאברא בו נפשות שלימות ומשובחות עאכ"ו. חזר וברא דור אנוש ומרד בו, דור המבול ומרד בו, באותה שעה אמר הקב"ה יחזור העולם לכמות שהיה, הה"ד ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה (בראשית י"ב): (שפח) ר' ברכיה בשם ר' סימון אמר משל לרועה (שפט) שהיה לו מקל וצינף, (שצ) עמד וסיגל צאן, פעם אחת נכנסו זאבים בתוך עדרו

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

ואזכה יומם ולינה, וזנדפס נשמו אזיה דפיס ממוקום ומתחיל על הכתוב על אלה חגי זוכיה, והתחלה מי יתן ראשי מים מי אמר הפסוק הזה כתיב בפסוק פרשה לון ומתחיל עס פרשה לון כתיב מי יתן ראשי מים כו' ויפה העיר עס הר"ל ו"ל: כתיב מי יתן כל מלאנו זה עד ד"ל פרשה לון אין לו שייכות כאן למקרא זה דפרסה לון, ואפשר כל זה שייך עדיין לפסוק הקודמת אקרא דעל אלה חגי זוכיה שזכיר על זה עוד דרשה פסוקים של זכיה מי יתן ראשי מים כו' ואלה אונרה ואשפכה עלי נפשי וכו', וכן ראיתי צפי' מהר"ו שכח פרשה לון זכיה לפי גירסא זו אין חיבור כלל לדרשה של מי יתן ראשי מים לכאן שאין זכרון לפסוק פרשה לזכיה ולמים, ע"כ נראה שפסוק זה פרשה לון זכיה מיוחד כאן ובטעות נדפס כאן ומ"ש כתיב מי יתן ראשי מים, שייך לפסוק הקודם שדרש על אלה חגי זוכיה עיני עיני יורדה מים, על זה דרש פסוק מי יתן ראשי מים ע"כ, וכאשר הוא לפנינו בכ"י יראה הקורא כי איזה עלים נשמו ממוקום ונדפסו בפי' פרשה לון, ויש להחזיר ההשמטה אל מקומה והוא עס עד ד"ל פרשה לון, המלות ד"ל מותרות כי משם מתחיל הדרוש על פרשה לון, וכאשר הוא לפנינו נדפס הוא ג"כ בדפוס ראשון משנת רע"ט גם בדפוס קאנטשטאטינא משנת ר"ס שהוא אל דפוס ראשון הג"ל ואין שינוי זכיהם בזמנאות: (שפד) א"ר יצחק בשם ר' חגי. נדפס גם בדפוס ראשון ר' חגי בשם ר' יצחק, וכן נמצא בתחומות ראה סי' ח' וכן בש"ס ממומר כ"ב סי' י"ט ר' חגי בש"ר יצחק, לכן יש לתקן כן גם לפנינו, והנה לפני המאמר הזה נמצא נדפס גם בדפוס ראשון ר' אבא בר כהנא בש"ר לוי אמר כתיב ויאמר אלהים יקונו המים, אמר הקב"ה יקונו לי המים מה שאני עתיד לעשות בהן, וזה נוסף מן ב"ר ריש פ"ה וגם המשל לנמך שבנה פלטרין הוא מוצ"ר עס, גם מוצ"ר פכ"ח אות ב', ומה שהוצא המאמר הזה עין כי החל לדרוש שהקב"ה אמר מי יתן ראשי מים, הוצא עס לומר שיהיו המים מוזמנים לבכיותו על חורבן הבית כמ"ס הג"ל, ובגמרא ב"ר עס לא נמצא עס האומר: (שפה) על גבי ביברון של מים. זה ליתא ב"ר עס, וכ"ה גם נדפס בדפוס ראשון, אבל בדפוסים האחרונים השמיטו זה, ובעל מ"כ ב"ר ריש פ"ה הביא הגי' הזאת בשם מדרש איכה: (שפו) דוורין. פי' תושבים מלשון מקרא דור, ובב"ר עס והושיב בתוכה אלמים ל"ל דוורין אלמים: (שפו) ובסודרין. נדפס גם בדפוס ראשון ובדפוס קאנטשטאטינא ליתא למלות ובסודרין והי' לנכון גם לפני הרב זעל הערוך, כי הביא בערך מנוולין בשם ב"ר ריש פ"ה שאלים בשלום המלך ברמזיה ובאצבע ובמנוולין, וסיים ובמגילת איכה ובסודרין. וגם רש"י בפי' המיוחס לו בב"ר פ"ה הביא ח"ל מנוולין הוא סודר שמשמעין בזה בני אדם את רמזיה בצרפתין יון וכשהמלך עובר מעצירים אותו מעל ראש עד שהוא עובר מפני כבוד המלך, ורמזיה לדבר שמוולין הוא סודר שכל ההגדה הזאת הוא מציאה במדרש איכה ושם נאמר ובסודרין: (שפח) ר' זכרי' בשם ר' סימון. נדפס גם בדפוס ראשון ר' יהודה בש"ר סימון, ואולי הי' כתוב ר' זכרי' בר' יהודה בר סימון כמו שהביא זעל סדה"ד בשם ב"ר פכ"ו, ולפינו בכ"י חסרים המלות "ב"ר יהודה" ונדפס חסרים המלות "ר' זכרי'", והמאמר הזה אינו בב"ר עס: (שפט) שהי' לו מקל וצינף, נדפס מקל וצינף, ופי' מין מומי קליט עיין ערוך ערך לוי, והנ"כ כתב פי' דקל קצץ, או פי' סל כמו נלא מלא קרא, ור"ל שהיו לו מקלו ותרמילו שמונו היתה לו פרנסתו בזמנאות: (שצ) עמד וסיגל לאן. פי' סיגל קנה, עמד וקנה לו לאן, ונדפס גם בדפוס ראשון ודפוס קאנטשטאטינא עמד וסיגל וקנה לו לאן, המלה "וקנה" היא

(שצא) וביקעוהו, אמר אחזור למקל ולצניף, כך רועה זה הקב"ה, שנאמר רועה ישראל האזינה (תהלים פ ב), צאן אלו ישראל, שנאמר (ואתנהו) [ואתן] צאני צאן מרעיתי (יחזקאל לז ה), וכיון שנכנסו שונאים לירושלים והרגום, אמר הקב"ה מי יתן ראשי מים (יחזקאל ח כג):

(שצב) אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי אעבור בסך אדם עד בית אלהים בקול רנה ותודה (תהלים מב ט). (שצג) ר' יודן ור' נחמיה אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה לשעבר הייתי עולה לפעמי רגלים (שצד) בצלו של הקב"ה, ועכשו [בצלן] של מלכות: (שצה) אספסינוס שהיק עצמות הושיב משמרות (להלמא מיום) [לה לפאמיום] שמונה עשר מיל, והיו שואלים לעולי רגלים ואומרים להם משל מי אתם, והיו אומרים (שצו) אספסינו אדריינו טרנינו. אלה אזכרה, ר' ברכיה אומר אמרה כנסת ישראל לשעבר הייתי עולה לפעמי רגלים והאילנות מסוככים על ראשי, דכתיב כי אעבור בסך, (שצז) ועכשו גלויה ומהלכת בחמה: אלה אזכרה. אמרה כנסת ישראל לשעבר הייתי עולה לפעמי רגלים, ודרכים מסולקות לפני, ועכשו בסך המד"א הגני סך את דרךך בסיורי (שצח) ודרכים אזכרה. אמרה כנסת ישראל לשעבר הייתי עולה לפעמי רגלים ומלי בכורים על ראשי, (שצט) המשכימים היו אומרים קומו ונעלה ציון אל ה' אלהינו (יחזקאל לז ו), (ת) בדרכים היו אומרים שמחתי באומרים לי בית ה' נלך (תהלים קכג ב), בירושלים היו אומרים, עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים (שס טס ב), בהר הבית היו אומרים,

הערות ותקונים

היה הסופר מאזיח מניה לפרש מלת וסיגל, וליתא זכ"ל שלפניו. (שצא) וביקעוהו. פי' מלשון מקרא צקע (שפאלטען): (שצב) אלה אזכרה. גם הדרשות על אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי, הוא טיף לפסוק על אלה אני זוכיה עיין הערה שפ"ג: (שצג) ר' יודן ור' נחמיה. בנדפס חסרים שמות האומרים: (שצד) בללו של הקב"ה. דורש בסך מלשון סוכה, ובנדפס סדר אחר להדרשות האלה: (שצה) אספסינוס שחיק עצמות הושיב משמרות להלמא מיום שמונה עשר מיל. תקנתו שז"ל לה לפאמיום. ונעשית בטעות להלמא מיום. ובנדפס גם בדפוס ראשון ודפוס קאנטאטאטינא הושיב שומרים רחוק משופעים י"ח מיל, גם פה ז"ל מפמיים, והוא פנייס או פניאס וקרא לפעמים פנייס בני"ם והחליפו אות נו"ן לאות מ"ם, עיין ערך השלם ערך פנייס, ובתנחומא ושלח הערה כ' והיא כעת העיר באגינאס, ועיין ערך מליס דף כ"ד כי עוד אחרי מאה וחמשים שנה לחרבן בית קדש, נשמרה הפקודה ההיא בתקפה כי יהודים נמנעו מלצוא להסתחף בנחלת אחוזתם, ועל זה הוסקדה שומרים אשר ימנעו כל יהודי מהתקרב שמה, ואחרי כן הורשו לז"א אלה פסח אחת בשנה בשעה בלז כו', ומסכים לזה שאמרו במדרש איכה שלפניו אספסינוס (יותר טוב לגרום אדריינוס) קיסר הושיב שומרים רחוק מפומיים י"ח מיל והיו שואלים לעולי רגלים לני אתם, והיו אומרים להם אספסיני ערכיני אדריני (ר"ל סידס עם הקיסר ולא עם הנורדים והלוחמים גדו). והנה זכ"ל לפניו כתוב משמרות במקום בנדפס שומרים, והכל אחד כי ענין משמר עמידה בשמירה (וואכטפאסטען): (שצו) אספסינו אדרינו טרנינו. בנדפס אספסינו אדרינו טרכינו. הכוונה שהם הקיסר אספסיאנוס (Vespasianus) וקיסר אדריינוס (Hadrian) וקיסר טריינוס (Tajanus). ולפניו זכ"ל טרנינו ובנדפס טרכינו וכן מנאל לפעמים גם בשאר מדרשים טרנינוס ולפעמים טרכינוס לז"א אלה הכוונה טריינוס: (שצז) ועכשו גלויה ומהלכת בחמה. בנדפס גם בדפוס ראשון ועכשו גלויה בשמש ז"ל גלויה ומהלכת בשמש: (שצה) ודרכים מסולקות לפני. בנדפס ודרכים מתקנים, לדעתי יש לתקן לפניו ודרכים מסולקות מלשון חז"ל מסקלין דרך רשות הרבים: (שצט) המשכימים היו אומרים קומו ונעלה ציון וגו'. בנדפס בהשכחה היו אומרים והוא יותר נכון ור"ל בשחר היה הממונה אומר, והוא בנמשנה זכורים פ"ג מ"ב ולמשכימים היה הממונה אומר קומו ונעלה ציון, פי' כשהן משכימים בשחר: (ת) בדרכים היו אומרים שמחתי באומרים לי בית ה' נלך, בירושלים היו אומרים עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים כו'. ירושלמי זכורים פ"ג ה"ב (דף ס"ה ע"ג). ובנדפס גם בדפוס ראשון וגם בדפוס קאנטאטאטינא נמשך שורה שלמה, וכז"ל ובדרכים היו אומרים (שמחתי באומרים לי בית ה' נלך, בירושלים היו אומרים) עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים, והשמיט המעתיק או המדפיס אומרים עד אומרים, וגאמר נכון זכ"ל שלפניו וגם בירושלמי שם, ורלתינו זמ"ל שכתב ובדרכים היו אומרים, כ"ה בירושלמי פרק בתרא דמוס' זכורים, אמנם המיימוני כתב שבדרכים היו אומרים שמחתי באומרים לי בית ה' נלך וכשבאו בשערי ירושלים היו אומרים עומדות היו רגלינו, ועלם

הללך אל בקדשו (סס קי א) בעזרה היו אומרים, כל הנשמה תהלל יה (סס סו), ועכשו אדרם עד בית אלהים (סס קכג ה), (תא) דמומה סלקא ודמומה נחתא: אלה אזכרה. אמרה כנסת ישראל (תב) לשעבר הייתי עולה לפעמי רגלים ואמרת שורים וזמרים להקב"ה, שנאמר בקול רנה ותודה המון חוגג (תהלים נב ס). ר' לוי אמר (תג) כהדין אגוגא דמיא דלא פסיק לא ביממא ולא בליליא, (תד) וכדון (חמשה) [רמשה] סלקין (וחמשה) [ורמשה] נחתין: (תה) אלה אזכרה. אספסייגום שהיק עצמות מילא שלש ספינות אנשים ונשים מגדולי ירושלים להעמידן (תו) לקלון ברומי, כיון שירדו לים אמרו לא דיינו שהכעסנו אלהינו בבית

ה ערות ותקונים

ממנו כי בנדפס חסר שורה שלמה כמו שתקנתי גם ועלם ממנו כי הרמז'ס זה' כצורים פ"ד ס"ז הביא לנכון כמו בירושלמי והס' הולכין בכל הדרך וקורין שמחתי בצומרים ל' בות ה' נלך: (תא) דמומה סלקא ודמומה נחתא. בשתיקה אני עולה ובשתיקה אני יורד. וכן במדרש שו"ס מומור מ"ב אות ד' על הכתוב אלה אזכרה והיינו צאים בחיל גדול והאומות דוממות בפנינו לך נאמר אדרס עד בית אלהים, כשה' בית המקדש קיים היו דוממים מלפני ועכשו אני דוממת לפניהם, והעירותי סס בהערה כי רש"י הביא בשם דוגם שפטר אדרס לשון דוממה ע"ס: (תב) לשעבר הייתי עובר לפעמי רגלים ואמרת שירים וזמרים להקב"ה. בנדפס ג' אחרת, ונראה כי חסר בכ"י שורה שלמה, וכך הגי' סס לשעבר הייתי עולה בשירות וזמירות לפני הקב"ה, כמד"א בקול רנה ותודה, ועכשו כזיה סלקה כזיה נחתה, ואח"כ נאמר אלה אזכרה לשעבר הייתי עולה המנויות של חגיגה, כמד"א המון חוגג, ועל זה מובא מאמור מר' לוי, והמנויות ענינו קול רעש כמו הומיה, והרב צעל ערך השלם הביאו בערך המון, ולפלא כי הערוך לא הביאו בערך המנויה, ונראה כי גם לפני לא היה ג' זו לפניו, ועיין סס בערך המנויה כי המלה ויית ופ' הסכמה דעה אחת (איניטרבט): (תג) כהדין אגוגא דמיא. בנדפס גם בדפוס ראשון דפוס קאזשאטצייטא כהדין נגעא. והערוך בערך אגוגי הביא ו"ל: אגוגי דמיא במגילה איכה מי יתן ראשי מים, ועל זה כתב המוספי פי' ב"ל αγωγοί נגור ואמת מים (וואסכערגלייטונג) ודרש חוגג כמו אונג בחילוף אותיות א' ח' וואנג היא מלה ויית והכוונה כהדין נגור של מים דלא פסיק לא ביום ולא בלילה כן אמרו שירים וזמרים ביום ובלילה עליה הפסק, ומאחר דומה לזה נמצא במדרש שו"ס מומור מ"ב אות ד' על הכתוב אלה אזכרה, המון חוגג מהו המון חוגג, לשון יוני חגוגין של מים כסם שלא היה לחגוגין של מים שיעור, כך לא היו לישראל שיעור כשעולין לרגלים, לך נאמר המון חוגג, והעירותי סס בהערה י"ב, וכ"ה בילקוט תהלים רמז תשמ"ב, וזהו כוון גם רש"י בתהלים סס ויודרס אדרס לשון יוני שקורין לזכרת מים חוגגין, והבאתי כי היא המלה היומית שרשמתי והעירותי לעיין בייטערעג על הרב החוקר מהרימ"ו ו"ל ח"א ד' 66 וחוגג הוא כמו אונג בתלוף אותיות הגרון ואות אל"ף תחתין אלל היונים בהבדלת חיות עברית, ואולי מזה במדרש איכה פ"א שדורס שט על הפסוק אלה אזכרה ואשפכה לשעבר הייתי עולה המנויות של חגיגה כמד"א המון חוגג, א"ר לוי כהדין נגעא דלא פסיק לא ביממא ולא בלילה, דורס על מלת חוגג ו"ל כהדין חוגג או כהדין אונג דלא פסיק לא ביממא ולא בלילה, ר"ל בזכרת מים אשר מיימיה עובעים בלי הפסק ע"כ. ועתה כאשר נגלה לעינינו הכ"י מן מדרש איכה ונאמר לנכון אגוגא של מים, וכן ה' לפני רבינו צעל הערוך, ולפנינו בנדפס גם בדפוס ראשון בטעות כהדין נגעא מן אגוגי נעשית נגע, והנה הגאון הרש"ל רלאפארט בתולדות ר"ן ד' ס' רואה לפרס כהדין נגעט נגעט ענינו כדפדע הכולמה תמיד בלי הפסק, אבל כל מעיין יראה שהוא רק טעות המעתיק ו"ל כהדין אגוגא דמיא. וראיתו בספר החדש של הרב החוקר הגדול מהר"ל ד"ר פירס ד' ק"ד הביא דברי הילקוט ותב' ש"ל חוגגם בסמ"ך בסוף וגם ו"ל מים של חוגגם והכוונה מים של חוגגם Ogygos (אניגישע פלוטה) והמדפיסים הציגו חוגגים של מים כאשר לא הבינו הכוונה: (תד) וכדון חמשה סלקין וחמשה נחתין. בנדפס ועכשו עמשא סלקין ועמשא נחתין והוא ג"כ בטעות, ותקנתי בפנים רמשא סלקין ורמשא נחתין, למה ערב בחשיבה שלא יודע לשום איש כי עלו לרגל עיין בהרד"ל סס: (תה) אלה אזכרה אספסייגום שיק עצמות מילא ג' ספיות. בנדפס אחרי המלות עמשא סלקין ועמשא נחתין, סייס אלה אזכרה ואשפכה עלי נכשי ואח"כ ומתחיל ד"א פרשה י"ן, וכאשר תראה לעיל סערה שס"ג כי בנדפס נשמנו איזה דפיס מונקומם היינו ככתב יד שה' לפני המדפיס הראשון, לכן פה המלות ד"א הם מיותרות רק פה מתחיל הדרשה בנדפס על פרשה י"ן, וההמשך מן המאמר שלפנינו בכ"י אשר הוא לנכון על הכתוב על אלה אני צויה מנאח שמה (בסי' מ"ה) על הכתוב הג"ל ומתחיל על אלה אני צויה אספסייגום מלא ג' ספיות כו', והוא המאמר שלפנינו בכ"י וכל המאמר שלפניו עד המאמר הזה אספסייגום מילא ג' ספיות נשמט ממוקומו, וה' לנכון כמו שהוא בכ"י גם לפני הרב צעל הערוך לכן הביא מלת אגוגי בשם פסקא על אלה אני צויה ולא בשם פסקא פרשה י"ן: (תו) בקלון של רומי. הערוך ערך קלן ג' הביא (מדרש איכה)

(תיג) **טרנאנוס** שחיק עצמות ילדה אשתו בליל ט' באב, והיו יהודאין אבלים, ומית בחנוכה, אמרין אילין לאילין מה נעביד גדליק אי לא, אמרי גדליק ומה דהיא היא, אולין ואמרין ליה לישן ביש, אמרו ליה לאינתו כד יליד בנך הוה אילין יהודאין אבלין, וכד מית אדליקו בוציגין, שלחת ואמרת לבעלה (תיר) עד דאת מכבש (בכרכין) [בכרכין] אתי וכבוש ביהודאין הללו שמרדו בך, שיער גרמיה דהוא אתי בעשרה יומין וטעניה רוחא ואייתיתיה בחמשה יומין, ועל לכנישתא ואשכח יתהון דעסקין בהדין קרייא, ישא ה' עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר יראה הנשר גוי אשר לא תשמע לשונו (דברים כח מט), אמר לחון אגא הוא, דהוינא סבור מייתי לגביכון בעשרה יומין ואתאי בחמשה יומין, הקיפן הוא ולגינותיו והרגן, אמר לנשים השמעו לגינותיו, ואם לאו אני עושה לכם כאשר עשיתי לבעליכם, אמרון ליה היך מה דעבדת בגברייא עביד בגשייא, הקיפן הוא ולגינותיו והרגן, ונתערב דמן של אלו עם דמן של אלו, (תמו) והיה בוקע בים עד שהגיע לקפרים, ורוה"ק צווחת ואומרת על אלה אני בוכיה:

(תמו) **מעשה** בשני בניו של [ר'] צדוק הכהן הגדול שנשבו אחד זכר ואחת נקבה, נפל זה לאחד (תיו) איסטרמיוט, [וזה לאחד איסטרמיוט], הלך זה אצל הוונה ונתן לה את הזכר בשכרה, והלך זה אצל החנווני ונתן לו את הנקבה בשכרו בין, לקיים מה שנאמר ואל עמי ידו גורל ויתנו את הילד בזונה והילדה מכרו בין וישתו (וי"א ד ג), בתר יומין אולת התיא זונה גבי ההוא

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

נהר, וזה הוא לפנינו במאמר שלפניו: (תיג) ערנאנוס שחיק עצמות ילדה אשתו בליל ט' באב. זה נשנה גם להלן פ"ד פסוק קלים, ובנדפס הגי' מרכיוס, ונמנא הסיפור הזה בשניונים בירושלמי סוכה פ"ה ה"א דף ג"ה ע"ב ושם איתא טרונוגוס הרשע, ולעיל הערה של"ט הערותי שהנסחא הנכונה היא טרונוס, וכאשר נשים עין צענין הסיפור לפנינו ובירושלמי נראה כי המדרש לא שאב הסיפור מירושלמי, ובירושלמי הוא בשניונים במקום והיו יהודים אבלים, בירושלמי הגי' והיו מתענין, לפנינו ומית בחנוכה, היינו הילד מת בחנוכה, ובירושלמי מתה בתו בחנוכה, וכן כל המאמר משונה בסגנון הלשון מאשר הוא במדרש, ועיין במאור עינים פ"ב ובריש מדרש אסתר צפתיחתא לקוח המאמר מן מדרש איכה שלפנינו, וכן נמנא במדרש מאוחר הנקרא מדרש עשרת מלכים (נדפס בספר אנדרות להרב החכם המופלג מוה"ר חיים מאיר הורוויץ נ"י דף ג"ה ושם מסופר כך: הלך מלך אלכסנדרי [הוא אלכסנדרי] להלחם עם צבריים וילדה אשתו בזמן שבכל מקום ישראל הולכים יחפים וצוכים על חורבן בית אלהים וכוון שהגיע אותו יתיק לחנוכה נפטר, בזמן שישאל שמחין ומדליקין נרות ושמהם ומשתה ויום טוב בכל מקום שישאל שם, שלחה המלכה ואמרה לבעלה עד שאתה נלחם בצבריים בוא והלחם צמודיתך כו' התחיל להרוב בהם עד שהי' הדם מתגלגל אפן של מושא ארבעים סאה והורידה לים מהלך י"ח מיל, ויש אומרים עד שראה מיקופס: אין ספק ש"ל עד שהגיע לקפרים וע"ש בהערות החכם ה"ל. והמדרש הזה שאב ממדרש איכה שלפנינו בהוספות דברים: (תיר) עד דאת מכבש בכרכין. תקתי צברין כמו שהוא נדפס ובירושלמי. וברבר היא מדינה באפריקי ואנשיה נקראין צברין: (תמו) והי' צוקע בים עד שהגיע לקפרים. וכ"ה בירושלמי שם, אצל נדפס והיה הדם צוקע והולך עד שהגיע לקפרים נהר. המלה נהר היא הוספה שהוסף אחד לפניה מלת קפרים, וקפרים היא אי בים האלמעי (Cyprus): (תמו) מעשה בשני בניו של [ר'] צדוק הכהן הגדול שנשבו אחד זכר ואחת נקבה כו'. נדפס ליתא למלת "הגדול", והנה בגמרא צבלי גיטין נ"ה ע"א מסופר המעשה בבנו ובבתו של ר' ישמעאל בן אלישע, ושם הוא בסגנון אחר מאשר מסופר פה בשני בניו של צדוק הכהן, וראיתי ביוחסין שלם דף כ"ה הביא ח"ו: בפרק התקין בנו ובתו נשבו וקדשו השם כמו אביהם, ובאיכה רבתי כי הבן והבת שנשבו שהם [ל"ה הם] בני ר' צדוק הכהן שהכירו זה לזה ומתו, ואולי אין זה ר' צדוק הכהן שהכירו זה את זה ומתו, לא בני ר' ישמעאל בן אלישע, ואולי אין זה ר' צדוק הכהן של ר' אלעזר ויחסין ע"ל, וטעה במה שכתב "לא בני ר' ישמעאל בן אלישע" כי היוחסין הביא רק על המאמר מניסין שהבאתי כי במדרש איכה כתוב שהם בני ר' צדוק, ומדרשים חלוקים הם, והמדרש הביא זה על בני ר' צדוק, והצבלי הביא סיפור הדומה קצת על בני ר' ישמעאל בן אלישע: (תיו) איסטרמיוט. המלה יוגית ופי' איש נבא. ובנדפס הגי' לפרדיוס וגם גי' זו נכונה, ועיין

קפולא ואמרה ליה אית לי חד גבר יהודאי והוא דמי למלייתא דאית לך, איתא ואנן מנסבין דין לדין ומאן דאינן ילדין באמצעא נחלק, עבדון כן, סגרון יתהון כביתא דרא וטרדון באפיהון, שריות ההיא מלייתא בכינא, אמר לה למה את בכינא, אמרה לו ווי להאי בריתא דכהנא רבא אזלא ותיסב לעבד, אמר לה מאן הוא אבוך, אמרה לו צדוק כהן גדול, אמר לה אן הויתון שריין, אמרה לו בירושלים, אמר לה באי דין שוק, אמרה לו בשוק פלן, אמר לה באי דין דרא, אמרה לו בדרא פלן, אמר לה מה סימן הוה בדרתכון, אמרה ליה (תיח) מילא פלנית על מילא פלנית, אמר לה הוה לך אחא, אמרה ליה אין, מה סימן הוה ביה, אמרה ליה הוה ליה (תיש) חד שומא על כתפיה, וכד הוה אתי מבי מדרשא הוה מגלי ההוא שומתא ומנשקא ליה, אמר לה ומאן דחמי לך ההוא שומתא את חכמת ליה, א"ל אין, גלייא כתפי קדמה חמת ההיא שומתא וחכים דין לדין, נפפין דין לדין, ונשקין דין לדין, ובכיין דין לדין, עד דנפקין נשמתיהון, ורוח הקודש צווחת ואומרת על אלה אני בוכיה:

(תכ) **מועשה** במרים בת תנחום שנישבת היא ושבעה בניה עמה, מה עשה לה השלמון חבש כל אחד בפני עצמו, הוציא את הראשון ואמר לו השתחוה לצלם כשם שהשתחוה אחיך, א"ל ח"ו אחי לא השתחוה, אף אני לא אשתחוה לו, א"ל למה, שכתוב בתורה אנכי ה' אלהיך (שמות כ ג), צוה עליו להרגו: הוציא את השני, א"ל השתחוה לצלם, כמו שהשתחוה אחיך, א"ל ח"ו לא השתחוה אחי, אף אני איני משתחוה לו, א"ל למה, שכתוב בתורה לא יהיה לך אלהים אחרים על פני (שם טו ג), מיד צוה עליו להרגו: הוציא את השלישי, א"ל השתחוה לצלם כשם שהשתחוה אחיך, א"ל ח"ו לא השתחוה אחי, אף אני איני משתחוה לו, א"ל למה, שכתוב בתורה זוכה לאלהים יחרם (שם כג יט), צוה עליו להרגו: הוציא את הרביעי, א"ל השתחוה לצלם כשם שהשתחוה אחיך, א"ל ח"ו לא השתחוה אחי, אף אני לא אשתחוה לו, א"ל למה, שכתוב בתורה לא תשתחוה להם ולא תעבדם (שם כו ה), צוה עליו להרגו: הוציא החמישי, א"ל השתחוה לצלם כשם שהשתחוה אחיך, א"ל ח"ו לא השתחוה אחי, אף אני לא אשתחוה, א"ל למה, שכתוב בתורה וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממועל ועל הארץ מתחת אין עוד (דברים ד נט), צוה עליו להרגו: הוציא הששי, וא"ל השתחוה לצלם, כשם שהשתחוה אחיך, א"ל ח"ו לא השתחוה אחי, אף אני לא אשתחוה, א"ל למה, שכתוב בתורה שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (דברים ו ז): הוציא את השביעי, והוא היה הקטן שבהם, א"ל השתחוה לצלם כשם שהשתחוה [אחיך], א"ל ח"ו לא השתחוה אחי לצלם, אף אני לא אשתחוה, א"ל למה, שכתב נשבענו לאלהינו שאין אנו ממירין אותו ביראה, שנאמר את ה' האמרת היום (דברים טו יז), וכשם שנשבענו לו, כך נשבע לנו, שלא להמירנו באומה אחרת, שנאמר וה' האמירך היום (שם טז יח), א"ל א"כ אני אזרוק הטבעת זו לפני הצלם, ולך הביאהו כדי שיראו ויאמרו קיים מצות הקיסר, א"ל אללי לך קיסר, ממך שאתה בשר ודם אתיירא, ולא אתיירא נופני מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא אלוה של עולם, א"ל וכי יש אלוה בעולם, א"ל אללי לך קיסר וכי עולם של הפקר ראית,

הערות ותקונים

ועיין ערוך ערך סרדיוט וכחז שס המוספי מלה זו היא כמו סטרטיוט ופי' בנ"י איש מלחמה: (תיח) אמרה ליה מילא פלנית על מילא פלנית. בנדפס ניתח זה, רק אמרה לו סימן פלן: (תיש) חד שומא על כתפיה. פי' סימן מוצק בנזק, ות"י שאת או ספחת שומא או צהקי: (תכ) מעשה במרים בת תנחום. בנדפס בטעות בת תחום, ומוצא בילקוט הבא רמז תתקנ"ח על הכתוב וס' האמירך היום, והוצא שס כל המאמר עד סופו, וגם בילקוט הביא במרים בת תנחום, ובנדפס הני' ששגת היא ושבעה בניה נטלן קיסר ותתן לגיו מן שבעה קקלגין, וזה לא הביא בילקוט רק כמו שהוא בכ"י לפינז. והסיפור ממצא בספיקתא רבתי פמ"ג ספקא כי סקד ה' את חנה. ושם ח"תא: אמרו רבותינו מעשה היה במריס

א"ל וכי יש פת לאלהיכם, א"ל בע"ז שלכם כתיב פה להם ולא ידברו (תהלים קטו ט), אבל באלהינו כתיב בדבר ה' שמים נעשו (שם לג ו), א"ל וכי יש עינים לאלהיכם, א"ל בע"ז שלכם כתיב עינים להם ולא יראו (שם קטו ט), אבל באלהינו כתיב תמיד עיני ה' אלהיך בה (דברים יא יב), א"ל וכי יש אזנים לאלהיכם, א"ל בע"ז שלכם כתיב אזנים להם ולא ישמעו (תהלים קטו ו), אבל באלהינו כתיב ויקשב ה' וישמע (מלאכי ג ט), א"ל וכי יש אף לאלהיכם, א"ל בע"ז שלכם כתיב אף להם ולא ירחיק (תהלים ט), אבל באלהינו כתיב וירח ה' את ריח הניחוח (נחשית ח כא), א"ל וכי יש ידים לאלהיכם, א"ל בע"ז שלכם כתיב ידיהם ולא ימושון (תהלים טז ז), אבל באלהינו כתיב אף ידי יסדה ארץ (ישעיה מה יג), א"ל וכי יש רגלים לאלהיכם, א"ל בע"ז שלכם כתיב רגליהם ולא יחלבו (תהלים טז ט), (תבא) אבל באלהינו כתיב ועמדו רגליו ביום ההוא (נחיש יד ד), (ועמד) [וירד] ודרך על כמותי ארץ (מייכה ג א), א"ל וכי יש גברון לאלהיכם, א"ל בע"ז שלכם כתיב לא יהנו בגברונם (תהלים טז ט), (תכב) אבל באלהינו כתיב חכו ממתקים וכלו מחמדים (ש"ס ט קז), א"ל אם יש לו כל המדות הללו, מפני מה לא הציל אתכם מידי כשם שהציל חנניה מישאל ועזריה א"ל חנניה מישאל ועזריה היו זכאין ונפלו ביר מלך זכאי, אבל אנו חייבים, ונפלנו ביד מלך חייב ואכזרי, כדי שיתכע דמנו, כי הרבה דובים והרבה נמרים יש לו להקב"ה שיפגעו בנו, ולא מסרנו הקב"ה אלא בידך בשביל שהוא עתיד לתבוע את דמנו מידך, מיד צוה עליו להרוג, א"ל אמו בחיך קיסר תנה לי את בני ואנשקו ואחבקו, ונתנו לה את בנה, והוציאה את דדיה והניקתהו חלב, לקיים מה שנאמר דבש וחלב תחת לשונך (ש"ס ד יא), אמרה לו אמו בחיי ראשך קיסר תנה חרב על צוארי ועל צוארו ביחד, א"ל ח"ו אינו עושה הדבר הזה, שכתוב בתורתכם אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד (ויקרא כב-כג), א"ל אותו תינוק רשע, וכי כל התורה כולה קיימת חוץ מפסוק זה, מיד לקחה ממנה להרגו, אמרה לו אמו בני אל ירך לבכך ואל תחת, אצל אחיך אתה הולך, ואתה ניתן בתוך חיקו של אברהם אבינו, ואמור לו משמי, אתה בנית מזבח אחד ולא הקרבת את בנך, אבל אני בניתי שבעה מזבחות והקרבת את בני עליהם, ולא עוד אלא דידך נסיון, וידי עובדין, וכיון שנהרג (תכג) שיערו חכמים שנותיו של אותו תינוק ונמצא בן שש שנים ומחצה וב' שעות, באותה שעה צעקו כל אוה"ע ואמרו ומה אלהיהם של אלו עושה להם כך וכך, והם נהרגים עליו בכל שעה, אמרו לאחר ימים נשתמית האשה ההיא, ועלתה לראש הגג והשליכה עצמה ומתה וקראו עליה אם תבנים שמחה (תהלים ק"ג ט), ורוח הקודש אומרת על אלה אני בוכיה: (תכד) אמרו עליו על דואג בן יוסף שמת והניח בן

הערות ותקונים

בת תחום זימיו השמד שהיו לה שבעה בנים ושם הוא בקלרה ואין ספק שהמסדר מהמסקיפת רבתי השתמש במדרש איכה וקרא הספור, וכן מנאל הספור בלון אחר צנמרה צבלי גיטין נ"ו ע"ג, וכן בתנא דבי אליהו רבא פ"ג ושם מוספר בא דריווס קיסר ותפס אלמנה עם ז' בניה ע"ש. והילקוט איכה רמז אלף י"ו צמאמר ואית דלמרי זו אשה ושבעה בנים, ורמז אלף י"ח וי"ט הוא מנמרה גיטין עם עם קת שניוים, ובאמנע עם, א"ל אמה מרים בת מנחם" הוסף עם ה"אם עפ"י המדרש איכה כדרכו תמיד להסוף מדיני' מאמרים באמנע אשר שאב ממוקם אחר וערבס יחד. וביוסופן הוצא מעשה כון בהנה ושבעה בניה זימיו אלמיוכוס המוקדי: (תבא) אבל באלהינו כתיב ועמדו רגליו ביום ההוא, ועמד ודרך על צמותי ארץ. בנדפס מוצא רק הכתוב הראשון ועמדו רגליו, אבל הכתוב השני וירד ועמד ודרך לא הוצא כלל, ובילקוט תבא עם מוצא הכתוב ותחת רגליו כמעשה לנבת הספיר (שמות כ"ד י'): (תכב) אבל באלהינו כתיב חכו ממתקים. בנדפס גם צילקוט עם מוצא הכתוב והנה מסופו יואל (איוב ל"ז): (תכג) שיערו חכמים שנותיו של אותו תינוק ונמצא בו עם שנים ומחצה וב' שעות. בנדפס בן שתי שנים וששה חדשים ושם שעות ומחצה, ובילקוט כי תבא עם רמז ותקל"ח הביא המאמר הזה בשם מדרש איכה רבתי וגורם שתי שנים וששה חדשים ושתי שעות ומחצה, והיותר נכון הגי' שבכ"י בן שש שנים ומחצה, ובגדב"א עם הגי' שתי שנים וששה חדשים ושבע שעות ומחצה: (תכד) אמרו עליו על דואג

קמן לאמו והייתה מודדתו במפחיים, ונותנת משקלה זהב בכל שנה ושנה [לשמים], וכיון שהקיפה מצודה על ירושלים טבחתו בידיה ואכלתו, ועליה מקונן ירמיהו ואומר אם תאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים (איכה ג ט), ורוח הקודש צווחת ואומרת אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא (שם טז) [זה זכריה בן יהודע הכהן]:

(תכה) **מעשה** כמרתא בת בייתוס שקדשה יהושע בן גמלא ומינהו המלך להיות כהן גדול, וכינסה, פעם אחת אמרה אלך ואראה אותו היאך

הוא קורא בתורה כיום הכפורים, מה עשו לה הוציאו לה (תכו) טפיטות מפתח ביתה עד פתח בית המקדש, כדי שלא יתייחפו רגליה, ואעפ"כ נתייחפו רגליה, וכשמת יהושע בעלה (תכו) פסקו לה חכמים סאתים יין בב"ד ולא תנינא שאין פוסקין יין לאשה בב"ד, ולמה אין פוסקין לאשה יין בב"ד, (תכה) א"ר חייא בר אבא משום זנות ויין ותירושי יקה לב (בשע ד יא), ולמה פסקו לה יין, (תכט) ר' חזקיה ור' אבהו בשם ר' יוחנן לתבשיליה, והא תנינן אם היתה מניקה פוחתין לה ממעשה ידיה ומוסיפין לה על מזונותיה, ר' יהושע בן לוי אמר מרבין לה יין מפני שהוא מרבה את החלב, (תל) א"ר אלעזר בר צדוק אראה בנחמה אם לא ראיתי שקשרו שערותיה אחרי זנבות חסוסים והיו מריצין בה וקראתי עליה הפסוק הזה, הרבה כך והענוגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ מהתענג ומרוך (דברים כח ט):

(תלא) **מעשה** במרים בתו של נקדימון שפסקו לה חכמים חמש מאות דינרי זהב לקופת בשכים בכל יום, אף היא עמדה וקללה אותם, ואמרה להם כך תפסקו לבנותיכם, א"ר אחא אף אנו ענינו אחריה אמן, א"ר

הערות ותקונים

בן יוסף שמת. ספרה בחוקותי פ"ו ה"ג, ובגמרא בבבלי יומא ל"ח ע"ג הוא בסגנון אחר קתה, דואב בן יוסף הניחו אביו בן קטן לאמו אבל לא שהוא עלמו הניח בן קטן, גם נאמר שם שאמו מודדתו בכל יום וע"ש בפרס"י, ונראה כי אין שייכות כלל לסיפור זה לכלן רק להלן פ"ב בספוק אס תאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים, וכן הוא באמת גם שם במדרש, והילקוט איכה רמז אלף ב' [הוא כס' מ"ז בילקוט איכה שהוצאתי לאור בסוף מדרש זוטא] הביא מאמר הזה בסגנון אחר ממה שהוא במדרש, והוא מן מדרש איכה זוטא אות ט' ע"ט: (תכה) מעשה במרתא בת בייתוס שקדשה יהושע בן גמלא. צירושלמי כתובות סוף פ"ה נמלא הסיפור שלאחריו, וכך איתא שם מעשה במרתא בת בייתוס שפסקו לה חכמים סאתים יין כו', והתחלה אשר לפניו שקדשה יהושע בן גמלא על ובשמת יהושע בעלה פסקו לה חכמים סאתים יין ליתא שם, והמסדר מן המדרש הרכיב ב' מאמרים יחד ולא נודע לי המקור, ובמסגה יבמות ס"א ע"א נמלא רק מעשה ביהושע בן גמלא שקדש את מרתא בת בייתוס ומינהו המלך להיות כ"ג וכנסה, וע"ש בגמרא תרפב דדינרי עיילה ליה מרתא בת בייתוס לינחי המלך עד דמוקי ליה ליהושע בן גמלא כהנה רבדרי, והוצא פה זה הסיפור רק יען משום ר' אלעזר ב"ר דרוב שאמר אראה בנחמה אם לא ראיתי שקשרו שערותיה בזנבי סוסיה של ערביים והיו מריצין על ירושלים ועד לוד. ור' אלעזר ואביו ר' דרוב היו בשעת החורבן, ובגדפס גם בדפוס ראובן כתוב מעשה במרים בת בייתוס, ל"ז במרתא בת בייתוס: (תכו) טפיטות. ובגדפס טפיטות ופ' ב"ל"י ורומי מנסה מרקס (טעםפוך): (תכו) פסקו לה חכמים סאתים יין ב"ד. מכאן הוא צירושלמי עיין לעיל הערה הכ"ה. ובמקום לפניו "בבית דין" נאמר שם "בכל יום" במקום לפניו ולא תנינא שאין פוסקין יין לאשה ב"ד, צירושלמי שם ובית דין פוסקין יין בתמיה ואיך פסקו יין למרתא: (תכח) א"ר חייא בר אבא. צירושלמי א"ר חייא בר אבא: (תכט) ר' חזקיה ור' אבהו בש"ר יוחנן לתבשיליה. עיין צירושלמי שם פ"מ: (תל) א"ר אלעזר ב"ר דרוב אראה בנחמה אם לא ראיתי שקשרו שערותיה וכו'. צירושלמי שם זה הוא במאמר השני אשר הנמלא גם במדרש במאמר שלאחריו. אכל בנאן הני' שם אם לא ראיתי מלקטת שגורים מבין מלפי סוסים בעי, והוא לפניו במאמר השני עיין להלן הערה תל"ב: (תלא) מעשה במרים בתו של נקדימון. הוספתו כמו שהוא בגדפס, ולא נודע לי אם חסר זה בכ"י רומי או המעתיק למעני השמיט זה בשגגה ובין מעשה למעשה נאבד מאמר שלם. והנה גם המעשה הואת היא צירושלמי כתובות שם במאמר אחד עם המעשה שלפניה מעשה במרתא בת בייתוס, וצירושלמי שם הני' מעשה במרים בתו של שמעון בן גוריון, אולם בחוספתא כתובות סוף פ"ה נאמר מעשה בביתו של נקדימון בן גוריון, ולפ"י יש לנחוק צירושלמי מלת "שמעון" ולהניי "נקדימון" ומתאמת יחד עם הגי' שלפניו במדרש איכה, רק במדרש הכריש הכולל.

אלעזר בר צדוק אראה בנחמה (תלב) אם לא ראיתיה שהיתה מלקטת שעורים מתחת מלפי סוסים בעכו, וקראתי עליה הפסוק הזה, אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן וראי את גדותיך (שם ח ט), (תלב) אל תקרי גדותיך אלא גויותיך]:

(תלד) מעשה במרים בת תנחום שנישבת ופדאזה בעכו והביאו חלוק אחד וירדה למבול בים ועלה הים והציף את כליה והביאו לה אחר וירדה למבול עלה הים והציף את כליה, כיון שראתה כך אמרה הניחו לנבאי לגבות את חובו, וכיון שצידקה עליה את הדיון רמו הקב"ה לים והחזיר לה את כליה:

[ד"א] על אלה אני בוכיה. ר' יהודה ור' נחמיה, ר' יהודה אומר (תלת) על סילוק הדעת, ועל סילוק השכינה, צדקיהו עומד ורואה את בניו נשחטים לפניו, ורואה אחרים מנקרים עיניו, ולא היה לו להקיש ראשו בכותל ולמות, על אותה שעה הוא אומר, ביום ההוא יאבד לב המלך (והשרים) [ולב השרים] (ימ"ס ד ט): ר' נחמיה אומר על ביטול כהונה, ועל ביטול מלכות, הה"ד ויאמר אלה שני בני היצהר (זכריה ד י), (תלו) זה אהרן ודוד, אהרן תבע כהונתו, ודוד תבע מלכותו. (תלו) רשב"י אומר על ביטול תורה, אלה החקים והמשפטים והתורות (ויקרא כו טו), ר' שמואל בר נחמני אומר על ע"ו, אלה אלהיך וגו' (שמות לב ד), זבדי בן לוי אומר על ביטול קרבנות, אלה תעשו לה' במועדיכם (במדבר כט ט), (תלז*) לוי אומר על ביטול מועדות, אלה מועדי ה' (ויקרא כג ד), (תלת) ר' יהושע בן לוי אומר על ביטול משמרות, וכי מה היו משמרות עושות, ומה הגאה יש לעולם מהמשמרות, (תלמ) בשני היו מתענין על מפרשי ימים, ויאמר אלהים יהי

ה ערות ותקונים

המלות „בן גוריון“ וכן גמרא צבלי כחובות ס"ו ע"ב איתא מעשה בבתו של נקדימון בן גוריון כו' ע"ט, והמאמר הזה נמלא ג"כ בפסיקתא רבתי פסקא נחמו, ונס סס הגי' מעשה במרים בתו של נקדימון וסס הסופר באריות קאת וערב צ' מעשיות יחד אשר פסקו לה סאתיים יין, גם מוספר סס כי באת אלל ר' דזוק והוא פסק לה את כל אלה, גם מוספר סס כשהגיעו הרעב נשרה מן הרעב ור' דזוק אמר יבא עלי אם לא ראיתיה מלקטת סובין של שעורים, ולפניו במדרש וזכירשלמי ובתוספתא אמר כן ר' אלעזר בנו של ר' דזוק ע"ט גם עיין סס בהערות הרב הגדול מוהר"ר מאיר א"ס: (תלב) אם לא ראיתיה שהיתה מלקטת שעורים מתחת מלפי סוסים בעכו. בירושלמי סס הגי' כנאן אם לא ראיתיה קטורה בשערה בזבז הסוס בעכו, וזה לפניו במאמר שלפניו, עיין לעיל הערה תל, וזרעה כי נכון גי' המדרש איכה כי גם בתוספתא כחובות סוף פ"ה הגי' במאמר הזה אם לא ראיתיה שמלקטת שעורים מתחת מלפי סוסים בעכו, מזה נראה כי צל מסדר המדרש ה' לו נוסח אחר בירושלמי: (תלג) אל תקרי גדותיך אלא גויותיך. לדעתי נוסף זה בגדפס נממרא כחובות ס"ו ע"א ע"ט: (תלד) מעשה במרים בת תנחום שנישבת ופדאזה בעכו. בגדפס גם בגדפס ראשון ובגדפס קאטפאנטיגא כחוב מעשה במרים בת בייחוס נחמו, וזה בא מוטעות המעתיק כי כתוב למעלה מעשה במרתא בת בייחוס ובגדפס כתוב בטעות מרים בת בייחוס, גם כתוב מעשה במרים בת תנחום ובגדפס בטעות מרים בת נחמו, ופה הלג' צ' נוסחאות יחד בייחוס, גם נחמו. ולפניו צכ"י מאמר לנכון בת נחמו, ולא דרע מה שייכות יס להסיפור הזה כנאן, ואולי יען כי מובא הסיפור מן מרים בת תנחום שנישבת עם שבעה בניה הביא עוד מעשה אחת ממנה, והנה בגדפס נמלא המעשה ההוא בלשון ארמי ולפניו צכ"י הוא בלשון עברי לה, וכך הגי' סס זכין לה חלוק אחד אזלת למוטעפיה בימא אחא גלא וסביב, זכין לה אחרין, אמרה להון הניחו לו לגבאי סיגיבה את חובו: (תלה) על סילוק הדעת. של דקדיה, כמו שמבאר דקדיה עומד ורואה את בניו נשחטים לפניו ורואה אחרים מנקרין עיניו, ככתוב בירמיו' ל"ט ו' וישחט מלך צבל את בני דקדיהו ברבבל לעיניו ואת עיני דקדיהו עור (ירמיו' ל"ט ו' ז'), ובגדפס המלות „ורואה את בניו נשחטים לפניו“ נשמעו און פסק מפני בקורת העעזור אשר לא הבין הכוונה: (תלו) זה אהרן ודוד. ספרא, ומובא בילקוט זכרי' רמז תקע"א שני בני היצהר א"ר יהודה זה אהרן ודוד: (תלז) רשב"י אומר. בגדפס ריב"ל אומר: (תלז*) לוי אומר על ביטול מועדות אלה מועדי ה'. זה חסר בגדפס גם בגדפס ראשון ודפוס קאטפא: (תלת) ר' יהושע בן לוי אומר על ביטול משמרות. בגדפס מובא זה בשם רבין, ואין ספק כי המעתיק ראה כי למעלה מובא כבר ריב"ל (במקום לפניו צכ"י. מאמר רשב"י) והלגו סה רבין: (תלמ) בשני היו מתענין על מפרשי הים, ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים. בירושלמי תענית פ"ד ה"ד (דף ס"ח ע"ב

רקיע בתוך המים (בראשית 6 ו), בשלישי היו מתענים (תמו) [על' הולכי דרכים], (תמו) ברביעי היו מתענין על התינוקות שלא יעלה אסכרה בפייה וימותו, בחמישי היו מתענין על המעוברות שלא יפילו ועל המניקות שלא ימותו בניהם, (תמו) והלא אין מתענין על שני דברים כאחד, (תמו) כדכתיב ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת (עוד ה כג), וכתיב אחד אחד אומר בדניאל ורחמון (למיבעי) [למבעא] מן קדם אלה שמיא על רוא (דנא) [דנה] (דניאל 3 יג), ולא על תרין, (תמו) הלא כההיא דאמר ר' חייא בר אבא (תמו) על עצירת נשמים וגלות מתענין עליהן בבת אחת, (תמו) אבל אין מתענין לא בערב שבת ולא במוצאי שבת מפני כבוד השבת:

עיני עיני יורדה מים. א"ר לוי משל לרופא שחשש עינו אחת אמר עיני תבכה על עיני, כך ישראל נקראו עינו של הקב"ה, הה"ד כי לה' עין אדם וכל שבטו ישראל (זכריה ט ה), כביכול אמר הקב"ה עיני תבכה על עיני: **כי רחק ממני מנחם משיב נפשי.** מה שמו של מלך המשיח, (תמו) ר' אבא בר כהנא אמר ה' שמו, וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו (יחזקאל כג ו), (תמו) דא"ר לוי טבא למדינתא דשמו כשם מלכה, ושם מלכה כשם אלהיה, טבא למדינתא דשמה כשם מלכה, דכתיב ושם העיר מיום ה' שמה (יחזקאל מה לה), ושם מלכה כשם אלהיה, שנאמר וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו (יחזקאל טז). (תמו) ר' יהושע בן לוי אמר צמה שמו, שנאמר הנה איש צמה שמו ומתחתיו יצמה (זכריה ו י).

הערות ותקונים

ע"ב) ונראה כי בכ"י מוצא על כל יום אשר היו מתענין ראי' מהכתוב, אבל בנדפס נשמטו הכתובים, והנה לפנינו בכתב יד אחרי הגלות בשלישי היו מתענין חסר איזה דפיס והמעתיק צעדי כתב „כאן חסר" ואחר זה מתחיל טעוזה צהר ופורש דבר למזוא דבר להגלל זו, והשלמתי התסרון עפ"י הנדפס: (תמו) על הולכי דרכים. מוכאן השלמתי התסרון מהנדפס, ובירושלמי שם הגי' על יולאי דרכים, ומוצא הכתוב ויאמר אלהים יקו המים מתחת השמים אל מקום אחד [ותראה היצשה]: (תמו) צרביעת היו מתענין על התינוקות שלא תעלה אסכרה בפייה וימותו. בירושלמי שם מוצא הכתוב ויאמר אלהים יהי מאורות מארת כתיב, ובאשר הבאתי נשמטו בנדפס הכתובים וכן נשמטו ג"ל הגלות „מארת כתיב" והיו לנכון במדרש לפני הרב בעל הערוך כי הביא צערך מארת ו"ל: בצוגילת איכה על אלה אני צוכיה צרביעי היו מתענין על התינוקות שלא תעלה אסכרה בפייה יהי מאורות מארת כתיב, ועיין בפסיקתא דר"כ ססקא החודש בהערה ג' מארת כתיב והבאתי שם את הירושלמי תענית, גם העירוני שם שלום כוון רש"י תענית כ"ז ע"ב צרביעי על האסכרה כו' ע"ס, ודברי רש"י נובעים מירושלמי או ממדרש איכה, ועיין רש"י על התורה בראשית א' י"ד יהי מארת חסר כתיב על שהוא יום מארת ליפול אסכרה בתינוקות כו', וכן מוצא ביום' סופרים פ"ו ה"ה: (תמו) והלא אין מתענין על שני דברים כאחד. ירושלמי שם ואין מתענין על שני דברים כאחת, ור"ל כי נאמר שהיו מתענין על המעוברות ועל המניקות והם צ' דברים: (תמו) כדכתיב וגו' ונבקשה וכתוב אחד אומר בדניאל ורחמון וגו'. בירושלמי טעוזה ונקומה ונבקשה ז"ל וגו' ונבקשה, ושם הגי' א"ר נתחומא לא מן הדא אלא מן הדא ורחמון למיבעי וגו'. ועיין בצבלי תענית ח' ע"ב מונן דלא מולין אחתיה דכתיב ונבקשה מאלהינו על זאת מכלל דאיכא אחרייתא, במערבא אמרי נשמינו דר' חגי מהבא ורחמון למיבעי מן קדם אלה שמיא על רוא דנא, מכלל דאיכא אחרייתא, וכוונת בניה שאמר „במערבא אמרי" למאמר הירושלמי או מדרש איכה: (תמו) אלא ההיא דאמר ר' חייא בר אבא. בירושלמי הגי' ר' חגי בשם רבי זעורה, אולם בירושלמי תענית פ"א ה"ז נאמר א"ר חייא בר בא, ובר בא הוא כוון בר אבא: (תמו) על עזירת נשמים וגלות מתענין עליהן בבת אחת. בירושלמי תענית פ"א ה"ז וכן צפ"ד ה"ד הגי' שאם היו שני דברים כגון עזירת נשמים וגזיית מהרשעין עליהן, וע"ס בגליון הש"ס להגאון ה"ר מרדכי זאב אישינגא ז"ל והביא שם את המדרש איכה בלפנינו, ולא העיר כי במדרש הגי' עזירת נשמים וגלות. ונראה שהירושלמי היא העיקרית: (תמו) אבל אין מתענין לא בע"ש ולת צמואי שבת מפני כבוד שבת. מואלי שבת היינו באחד בשבת, ועיין בצבלי תענית כ"ז ע"ב שאין מתענין באחד בשבת מפני שבת: (תמו) ר' אבא בר כהנא אמר ה' שמו. עיין צ"ב ע"ה ע"ב א"ר שמואל בר כהמני א"ר יוהנן משיח נקרא על שמו של הקב"ה, דכתיב וזה שמו אשר יקראו ה' נדקנו, ועיין מדרש ע"ז מוזמר כ"א אות ב': (תמו) דא"ר לוי טבא למדינתא מדרש שו"ע שם: (תמו) ר' יהושע בן לוי אמר נחם שמו. ירושלמי ברכות פ"ב ה"ד דף ה' ע"א):

(תנ) ר' יודן בשם ר' איבו אמר מנחם שמו, שנאמר כי רחק ממני מנחם. (תנא) אמר ר' חנינא ולא פליגי הושבנא דדין כהושבנא דדין, הוא מנחם הוא צמח, והרא מסייע להרא דר' יודן בשם ר' איבו:

(תנב) עוברא הוה בחד בר נש (תנב*) דהוה קא רדי, געת הדא תורתיה, עבר עלוי חד ערבי, א"ל מה את, א"ל יהודאי אנא, (תנב) א"ל שרי תורך ושרי פדנך, א"ל למה, א"ל דבית מקדשין דיהודאי חרב, א"ל מנא ידעת, א"ל ידעית מן געייתא לתורך, עד דהוה עסיק עמיה געת זימנא אחריתי, (תנב) א"ל אסר תורך אסר פדנך, דאתיליד פריקהון דיהודאי, אמר ליה ומה שמיא, א"ל מנחם שמיא, ואבוי מה שמיא, אמר ליה חזקה, אמר ליה ותיבן שריין, (תנב) א"ל בבירת ערבא בדבית לחם יהודה, (תנב) אול זבין ההוא גברא תורוי זבין פדניה (תנב) והוה מזבין לבידין דינוקין, עלל לקרתא ונפק לקרתא, עלל למדינה ונפק למדינה, עד דמטא לתמן, (תנב) אתיין כל כפריא למיזבן מיניה, וההיא איתתא אימיה דההוא ינוקא לא זבנית מיניה, אמר לה למה לית את זבנת לבידין דינוקין, אמרה ליה (תנב) דחשייה קשיי לינוקי, אמר לה למה, אמרה ליה (תנב) דעל ריגלוי חרב בית מקדשא, אמר לה (תנב) רחיצין אנא במריה עלמא דעל ריגלוי חרב ועל ריגלוי מיתבני, אמר לה את הווי נסיבא ליך מן אילין לבידין דינוקיך (תנב) [אמרה ליה לית לי פריטיין, אמר לה ומה איכפת ליך אייתי זובנין ליה], ולבתר יומין אנא אתי לביתך ונסב פריעיך, נסכה ואולה, לבתר יומין אמר האי גברא איזיל ואיחמי ההוא ינוקא מואי קא עביד, אתא לגבה אמר לה ההוא ינוקא מואי קא עביד, אמרה ליה לא אמרית לך דחשייה קשיי אפי' על רגליה נחשיה, דמן ההוא שעתא

הערות ותקונים

(תנ) ר' יודן בשם ר' איבו. בדפוס ראשון ואח"כ בדפוס קאנשאטאניא חסרים איזה שורות וכו"ל ר' ודן בשם ר' איבו [אמר מנחם שמו, שנאמר כי רחק ממני מנחם, א"ר חנינא ולא פליגי הושבנא דדין כהושבנא דדין מנחם הוא צמח, והרא מסייע להרא דר' יודן בשם ר' איבו] והשמיים מן ר' איבו עד ר' איבו וכאשר הוא ככ"י הוא לנכון גם בדפוסים אחרונים אשר נתקן עפ"י הגהת א"א. וצירושלמי שם הגי' ר' יודן צריה דר' אייבו, ואין ספק שהי' כתוב ר' יודן בר איבו והכוונה בשם ר'. והמפתח או המדרש הל"ג צריה. וראיתי בשה"ד (דפוס ווארשוי 184) הביא וכו"ל ר' יודן בר אייבו ירושלמי בדרכות פ"ב ומדרש שמואל פ"ו וענין ההוא צריה איכה על אלה אני צוכיה ר' יודן בש"ר איבו עכ"ל. כוונתו וענין ההוא ארוה הענין ירושלמי צרכות, והמאמר מן מדרש שמואל מנאל בפסיקתא דר"ל החודש (דף מ"ה ע"ב) ושם הגי' ר' יודן בש"ר אייבו, וכן צק"ר פ"ט פסוק שציה וראה הגי' ר' יודן בש"ר אייבו: (תנא) א"ר חנינא ולא פליגי. צירושלמי הגי' א"ר חנינא צריה דר' אבהו: (תנב) עובדא הוה. ירושלמי שם: (תנב*) דהוה קא רדי. צירושלמי שם דהוה קאים רדי. פי' חורש: (תנב) א"ל שרי תורך ושרי פדנך. צירושלמי שם הגי' שרי תורך ושרי קקנך, והערך ערך קקנך ב' הביא וכו"ל: צמגילת איכה כי רחק ממני מנחם, צרכות שרי תורך שרי פדנך שרי קקנך. יש לתקן צערך וכו"ל צמגילת איכה שרי תורך שרי פדנך וצירושלמי פ"ב צרכות שרי קקנך או הביא ב' נוסחאות יחד שרי פדנך שרי קקנך, ופי' קקנך יחד צממחרישה וכן פדן הוראתה כן כלי מחרישה, ופי' שרי תורך השר פדנך והשר יחד המחרישה שלך: (תנב) אסר תורך אסר פדנך. צירושלמי קטור תורין וקטור קקנך דהא יליד מנלכא משיחא: (תנב) א"ל צבירת ערבא צבירת לחם יסודה. צירושלמי א"ל מן צבירת מנלכא דבית לחם יהודה: (תנב) אזל זבין תורוי זבין פדניה. גם בצלף צירושלמי זבין קקנך: (תנב) והוה מזבין לבידין דינוקין. צירושלמי ולתעבד זבין לבידין לבידין ומיניקא, והערך ערך לביד ג' הביא וכו"ל: צפ' היה קורא צירושלמי וצמגילת איכה כי רחק ממני מנחם אזיל זבין תורוי זבין קקנך ומיתעבד מזבין לבידין למיניקא. הביא פה כלשון צירושלמי ומשונה קת צמדרש איכה (הוא בנדפס כי בכ"י חסרים איזה דפוס) והוראת מלת לבידין תכריך ועטיפה ומעיל: (תנב) אתיין כל כפריא. פי' אנשי כפרים, וצירושלמי הנוסחא משונה קת: (תנב) דחשייה קשיי לינוקי. המ"כ דחק לפרשה ולא עלתה בידו, וצוודלוי המגלות משבשות, וצירושלמי גי' אחרת, אמרה צבייח א"א מיתקנייה סנאיון דישראל, ופי' שם המפרש הקצר כי רוזה אני בחניקתך ותלה קללתו בשונאי ישראל: (תנב) דעל ריגלוי. פי' בשבילי, וצירושלמי הגי' מחוקקת יותר, וציונאל דאיתוירד איתרוב בית מקדשא: (תנב) רחיצין. פי' צמוחין: (תנב) אמרה ליה לית

אתיון רוחין (תסג) ועלעולין, מעענוניה ואולין להון, אמר לה ולא כך אמרתי
 לך דעל ריגלוי הרב ועל ריגלוי מתכני, (תסג*) א"ר אבין למה לי ללמוד מן ערבי,
 ולא מקרא מלא הוא דכתיב והלבנון באדיר יפול (ישעיה י לה), וכתיב בתריה ויצא
 חמר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה (שם יא א): (תסד) דבי ר' שילא אמרי, שילא
 שמו של משיה, שנאמר עד כי יבא שילא (בראשית מט י), שילא כתיב: דבי ר'
 הנינא אמרי הנינה שמו, שנאמר אשר לא אתן לכם הנינה (ויקרא טו יג): דבי
 ר' ינאי אמרי יגון שמו, דכתיב לפני שמש יגון שמו (הלים עג יו): (תסה) ר' ביבי
 סנגוריא אמר נהירא שמו, שנאמר ונהורא עמה שרא (דניאל ג כג), (תסו) נהירא
 כתיב. (תסו) ר' יהודה בר סימון אמר בשם ר' שמואל בר יצחק הדין מלכא
 משיחא אי משיחא הוא, דוד שמיא, אי ממייתא הוא, דוד שמיא, (תסא) א"ר
 תנחומא אנה אמור מעמיה מגדיל ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו לדוד ולורעו
 (הלים יא ה), ולדוד אין כתיב כאן, אלא לדוד ולורעו:

היו בני שוממים כי גבר אויב. ר' איבו אמר (תסט) כהדין אפתא דקרא, דכמה
 דההיא רבייא היא קטנא, ר' יהודה בר סימון אמר (תכט*) כהדין הוירתא,
 דכמה דבניה רבין היא קטנא:

[יז] פרשה ציון בידיה. (תע) [באדם] שטובע בנהר ופורש ידיו למצוא דבר

הערות ותקונים

לית לי פרויין. הספתי ע"פ הירושלמי כי חסר פה: (תסג) ועלעולין. פי' רוחות סערות: (תסג*) א"ר
 אבין. בירושלמי א"ר צון: (תסד) דבי ר' שילא אמרי שילה שמו. זה ליתא בירושלמי שם, ואולי הי' ג"כ
 בירושלמי לפני המסדר, ונמצא בגמרא סנהדרין ל"ח ע"ב והמלות שלה כתיב ליתא שם, ובלקח טוב ויחי
 הערה ס"ד העירותו על דברי רבינו טוביה שכתב עוד עיין שילה ז"ל אשרי המוכה ויגיע ליומים א"ף
 ושלש מאות שלשים וחמש (דניאל י"ב י"ב) כו' והפרט הוא של"ה כי זה כוונתם סנהדרין ל"ח ע"ב מה
 שמו של משיח שילה שמו ש' עד כי יבא שילה. והנה במדרש איכה פ"א פסוק כי רחק ממני מנחם מובא
 ג"כ הנאמר הזה ושם סיים שלה כתיב, וכלל הספרים כתוב שילה צו"ד, רק הכוונה קרי ביה שלה
 בחסרון יו"ד לדרוש שלה בנימיתריא שלש מאות ושלשים וחמשה, כמו שהביא רבינו טוביה ולא כמו שדחק
 עלנו המ"כ וכתב שלה כתיב בלא וי"ן קרי ביה שילה הלמ"ד קמולה, וכן צ"ל פ"א כתב המ"כ עד כי
 יבא שילה מן שהמלכות שלו שלה כתיב חסר יו"ד קרי ביה שלו עכ"ל. והנה בגמרא ובמדרש היו דורשים
 ונימיחסיס שם המשיח כסר רבס כי לדי רבי שילא קראוהו שילה בשם רבס, ודבי ר' מנינא קראוהו מנינא
 בשם רבס, ודבי ר' ינאי קראוהו יגון שהוא מלשון ינאי כמו שכתב הרב האברבנאל בספרו ישועות משיחו,
 ולדעתי מה שאמרו בגמרא סנהדרין שם, ויש אומרים מנחם בן חזקיה שמו שנאמר כי רחק ממני מנחם,
 כוונו בזה אל הירושלמי ברכות שם או אל המדרש איכה שלפנינו שמפורש כי שמו מנחם בן חזקיה, או
 אולי הוספה הוא בגמרא. ומה שאמרו שם בגמרא ורבנן אמרי הוירא דבי רבי שמו. עיין מה שהעיר על
 זה צבוב טעם ודעת הרב החוקר הגדול מהר"א עפשטיין בספרו מקדמוניות היהודים דף ק"ט: (תסה) ר'
 צבי סנגוריא אמר נהירא שמו. זה ליתא בירושלמי ובבבלי שם. בתנחומא הנדפס מכבר משות סי' ו' ליתא
 אמר ר' אבה סניגוריא. ועיין בתנחומא אשר הולאתי לאור משות הערה מ"ד, ואולי גם פה ז"ל ר' אבה
 במקום ר' צבי וגם ז"ל סרוניא במקום סנגוריא, ועיין לעיל הערה ש"ט. ולולא למספתיא הייתי מתקן
 ש"ל ר' הוראי אמר נהירא שמו, ומתאים עם המאמרים שלפניו שדורשים מעיין שמוחם על שמו של משיח,
 וכן ר' הוראי דורש מעיין שמו ששם משיח נהירא שמו: (תסו) נהירא כתיב. כי הכתיב נהירא
 והקרי נהירא, והמ"כ כתב נהירא כתיב בלא וי"ן קרי ביה נהירא ועלם ממנו כי נמצא קרי וכתבי:
 (תסו) ר' יהודה בר סימון כו'. בירושלמי ברכות שם בראש התאמר מובא זה בשם רבנן: (תסא) א"ר
 תנחומא. בירושלמי שם: (תסט) כהדין אפתא דקרא. הובא בערוך השלם בערך אפתא, וכתב פי' בל"י
 נטע זמנא, והמ"כ מפרש קלפסן של דילועין, וראיתי בצאות אמת שכתב נוסחא אחרת כהדא גומתא
 דקרייאן כל מה דקרייאן קסין גומתא קטנא. וכן בעל יפה ענף הביא יש גורסים כהדין גומתא דקרייאן
 כל מה דקרייאן קסין גומתא קטנא, ויחסרם כמו שהגומא מתקרת בשביל שמתקן בתוכה העיקר:
 (תכט*) כהדין חזיתא. האות אמת כתב ש"ל עוד כד היא מתיקתא: (תע) כאלס. עד כאן הוספתי
 ובכ"י מתחיל טעובע צנהר פורש ידיו למצוא דבר להגלל כו' וזה ליתא בגמרא והוספתי מלת "כאלס"
 למען יבין המאמר. ובגמרא משפט מומר גדול ממוקמו ומתחיל בכ"י כ"ב פרהס ליון בידיה, כתיב מן יתן
 ראשי מים כל הנואר עד עומסא סלקין ועמסא חתיין הוא משפט ממוקמו, עיין לעיל הערה שפ"ו והערה
 ת"נו, ומן ד"ל פרהס ליון בידיה ר' יהושע דסקיין בשם ר' לוי אמר למלך כו' הוא הדרשה על פרהס

להנצל בו. (תעא) ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי משל למלך שכעס על בנו הוה מחי ליה והוה סרחית, בסוף פשט ב' ידיו לפניו, א"ל כוליה קדמך מחי כל דהני לך, כך פרשה ציון ביריה:

אין מנחס. (תעב) א"ר לוי כל מקום שנאמר אין לה, הוה לה לאחר זמן, כד"א ותחי שרה עקרה אין לה ולד (כנאשׂים יא ל), והוה לה דכתיב וה'פקד את שרה (שס כא א):

צוה ה' ליעקב סביבו ציוו. (תעג) כגון הלמיש לנוה, סומיתא למכריה, קסטרא לחופה, וייתו לנוערן, לוד לאונו, וכד"א זאת ירושלים בתוך הגוים שמתיה (ימזקל ס ה): היתה ירושלים לנידה ביניהם. לריהוק היתה:

צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי. מי אמר הפסוק הזה, יאשיהו אמרו, הה"ד אחרי כל זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה פרעה

(נכה) [נכו] מלך מצרים להלחם בכרכמיש על פרת (דס"ג לט כ), (תעד) בקרקסיון דפרת, ויצא לקראתו יאשיהו, וישלח אליו מלאכים לאמר מה לי ולך מלך יהודה [וגו], ולא הסב [יאשיהו] פניו ממנו כי להלחם בו התחפש ולא שמע אל [דבריו].

נכו (שס טכ כא וכו), (תעה) זה פרעה, מי אמר הדל לך מאלהים אשר עמי ואל ישחיתך [וגו], ולא שמע אל דברי נכו [מפי אלהים (שס טט)], זה ירמיה הנביא שאמר לו כך ישעיה רבי אמר וסכסכתי מצרים במצרים (ישעיה יט ג), א"ל יאשיהו

מושה רבה דרבך אמר והרב לא תעבור בארצכם (ויקרא טו ו), ואפי' חרב של שלום, ולא היה יודע יאשיהו שכל דורו היו עובדים ע"ו, (תעו) ליצני הדור מה היו עושים חצי צורה בדלת זו, וחצי צורה בדלת זו, והיה משלח ב' תלמידי חכמים לבער

צורה מבתיהם, והיו נכנסין ולא היו מוצאין כלום, הן דנפקין הוה אמרין להון סגרון תרעייא מבתרכון, והוה נפקון להון וסגרון תרעייא מבתרהון, והיו משתכחא קיימא מן גוו, מה כתיב שם, (תעז) ויורו המורים למלך יאשיהו (דס טט טכ כג),

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

ציון והמלות "ד"א" מיותרות כי מכאן מתחיל לדרוש על הכתוב פרשה ציון כאשר כתבתי: (תעא) ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר לנלך בו'. הוא נדפסם שם במאמר המתחיל ד"א פרשה ציון, ונדפסם הני' משונה קצת לנלך שהי' לו בן היו מחי ליה ואמרו חסית, הוה מחי ליה ואמר חסית וסיוכל, ועוד הוה מחי ליה עד דפשט עשר אלבעי קודמיו. ורליתו בל"א (דף ק"י) שכתב קודמיו, ז"ל עוד, ואמר ליה כולל קדמך מחי כל וגם דהני לך" הוסיף כמו שהוא בל"א לפניו ואין ספק שגם לפני צעל אות אמת, היה כתב יד מהמדרש איכה כי לולי זאת מאין ידע להגיה כן: (תעב) א"ר לוי כל מקום שנאמר אין לה. מוצא לעיל פסקא ז' על אין לה מנחס ושם הוה ברחבה: (תעג) כגון חלמיש לנוה בו', בכל המקומות אשר הביא המדרש הכתוב אזה ה' ליעקב סביבו רציו הביא הדרש הזה, כמו לפנינו וגם בוי"ר פכ"ג אות ה', חיות פ"ב פסוק כסוטה, ובאגדת שמואל פט"ז, והם שמות מוקופות, ובמקום אחר אבאר שמוות, ונדפסם לפנינו צעטות למועדן וז"ל למועדן והכוונה כמו העיר פלוגי שהיו יושביה אורכי ישראל ובצד הסמוך לה היו יושביה היודים והיו מנירים אותם, ודרש קן על הכתוב סביבו רציו: (תעד) בקרקסיון דפרת, הוה שם כרכמיש על פרת בל"א ורומי Cincessus והי' צפתחו של נכר Chaboros על פרת, כמו שהביא הרב צעל ערוך השלם, ותכונה ידועה צופת אויז במקום נפילת נכר כבר והוה חאבזרלרס נכר פרת: (תעה) זה פרעה, ליתא נדפסם וע"פ כי הגי' נשתים: (תעו) לזמי הדור מה היו עושים, נדפסם ליתא זה כי נשמע מלימת העגור, ורליתו בל"א אמת (דף ק"י) שביא נוסחא אחרת מוסיף לזמי הדור מה היו עושין עותינן חזי לורה בדלת זו, וחזי לורה בדלת זו בו' מן דהו ערדין תרעייא הוה משתכחא קיימא מלגו, ובכ"י אשר נעתקה העתקה האחת בעדי כתוב בגליון דהגורה היתה אחרי הדלת והיתה שצורה לב' חלקים חזי מכלא חזי מכלא ובסקרורו הדלת נעשה הגורה שלומה, ובעל מ"כ הביא וז"ל יאשיהו המלך שלה שני תלמידי חכמים לבער ע"ו מבתיהם של ישראל והיו נכנסים ולא מוצאים כלום שצורת ע"ו היתה חקוקה בחחורי הדלת והדלת היתה חקוקה לנשים וכשהיו פותחים הדלת היו נכנסים בחזי הדלת צורת ע"ו החקוקה עליה או על גדה השנית, ומלאתי בספר יסן היתה חקוקה חזיה על חזי הדלת האחת וחזיה השנית על חזי הדלת השניה ע"ל: (תעז) ויורו המורים לנלך יאשיהו. כן מוצא הרבה פעמים גם בירושלמי קדושין פ"א ה"ז (דף ס"א ע"א), ובתנחומא מסעי סו' ט', ותקתי

(תעה) ר' מני אומר שלש מאות חצים הורו בו, עד שעשה עצמו ככברה, והיה יומיה מצית אחריו לידע מהו אומר, ומה היה אומר, צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי:

[יט] קראתי למאהבי המה רמוני. רבנן ור' שמעון בן יוחאי, רבנן פתרין קרא בנביאי השקר, קראתי למאהבי אלו נביאי השקר שהיו מאהבין אותי לע"ז: המה רמוני. שהיו מרמים אותי, מה היו אומרים לי, הביאו תרומות, הביאו מעשרות, לא זו מתנבאים עלי נבואות של שקר עד שהגלו אותי, הה"ד ויחזו לך משאות שוא ומדוחים (איכה ז יד), (תעט) ומדוחם כתיב: ר' שמעון בן יוחאי פתר קרייא בנביאי האמת, קראתי למאהבי אלו נביאי האמת (תפ) שהיו מאהבים אותי להקב"ה, גם המה רמוני, אמר ירמיה לישראל (תפא) הציבו לך ציונים (ירמיה לא כ), אלו מצות ומעשים טובים שישראל מצוינים בהם: שימי לך תמורות (שס ט), זה הרבן בית המקדש: שיתי לבך (במסלח) [למסלח] דרך הלכת (שס ט), (תפב) א"ר אחא (תפג) הלכתי כתיב, (תפד) ללמדך שכל מקום שגלו ישראל, לשם גלתה שכניה עמם, אמר הקב"ה לישראל בניי ראו כאלו דרכים הלכתם ועשו תשובה, מיד אתם חוזרים, הה"ד שובי בתולת ישראל שובי אל עריך אלה (שס ט):

[כ] ראה ה' כי צר לי מעי חמרמרו, (תפה) ו' חמא ב"ר חנינא ור' שמעון, ר' חמא אמר (תפו) עשאן כחמורות, ור' שמעון אמר עשאן (תפז) גושין גושין: (תפח) א"ר יודן לא הרבה ירושלים אלא על ביטול תורה, שנאמר זנה ישראל טוב (סוטה ג), ואין טוב אלא תורה, שנאמר כי לקח טוב וגו' (משלי ז): א"ר יצחק לא הרבה ירושלים אלא שהשוו בה גדול וקטן, שנאמר והיה כעם ככהן (ישעי' נד ג), וכתיב בתריה הבוק תבוק הארץ (שס ט ג): אמר רב המנונא לא הרבה

הערות ותקונים

גם שם ש"ל ויורו היורים כמו שהוא בקרא: (תעה) א"ר מני. עיין בתנחומא שם הערה ל"ו ושם הארכתי בזה: (תעט) ומדוחם כתיב. לפנינו הכתיב ומדוחים, רק בעל מנחת שי הביא (איכה ז' י"ד) ומדוחם למערכי חסר יו"ד, ובמדרש איכה ז' כ"ב קדמאה פסוק קראתי למאהבי לא זו מתנבאין עלי שקר עד שהגלו אותי ממקומי שני משאת שוא ומדוחים מדחוס כתיב, וכתב בעל מ"כ ומדחוס כתיב נרסין וכדלעיל בפ' קראתי, פי' הנביאים היו מדחוסים אוחס תוך הגולה צנזרות שקר שסיו מתנבאים להם לטובה ע"כ: (תפ) שהיו מאהבין אותי להקב"ה גם המה רמוני. בנדפס גם בדפוס ראשון נאמר אחר זה שהיו מרמין בו ואומרים לי הפרישו תרומה ומעשרות, וכי יש תרומה ומעשרות צבבל, אלא צבבל לאכבני להקב"ה: (תפא) הציבו לך ציונים אלו מצות שישראל מצוינים בהם כו'. הוא כפסרי עקב סוף פיסקא מ"ג והמלות א"ר אחא הלכתי כתיב ללמדך כו' ליתא שם, ומן אמר הקב"ה לישראל מנולא גם שם: (תפב) א"ר אחא. בנדפס גם בדפוס ראשון הגי' א"ר חייא. והערוד ערך הלך הביא המדרש הזה וגורם א"ר אחא: (תפג) הלכתי כתיב. כ"ה הכתיב והקרי הלכת. והמדרש מובא צערוך שם. וכן רש"י: הביא הלכתי כתיב וכל מקום שהלכת הלכתי אני, ובעל מנחת שי הביא את המדרש הזה בירמיה' שם: (תפד) ללמדך שכל מקום שגלו ישראל לשם גלתה שכניה עמם. בנדפס גם בדפוס ראשון גם בדפוס קאטשנאטעניא המאמר הצריכות, את מולא צשעה שלנו ישראל כו', ומפרש הרבה מוקומות שגלו עמינו עמם, ועוד יותר ברחש הוא צירושלמי תענית פ"א ה"א דף ס"ד ע"א ועיין גם כפסרי בהעלותך פיסקא פ"ד, ונראה כי היה המאמר. צשלימות גם לפני הערוך כי הביא צערוך שלה ז"ל במנילת איכה שלחתי צבלה שולחתי צבלה כתיב, הגם כי בנדפס ליתא ג"כ הסיוס שולחתי כתיב ועיין מנחת שי בישיעי' מ"ג ובערוך השלם ערך שלה: (תפה) ר' חמא בר חנינא ור' שמעון, ר' חמא אמר ור' שמעון אמר. בנדפס גם בדפוס ראשון ר' חייא בר חנינא, גם הגי' ור' שמואל בר חממי, וכן מובא המאמר צערוך ערך גש, וגם לפניו היתה הגי' במדרש ור' שמואל בר חממי לכן יש לתקן כן במדרש שלפנינו: (תפו) עשאן כחמורות. פי' הריסה, מני מפלה (ישעי' י"ז א') תרגם לכרך דחומרא, וכן ערער התערער (ירמיה' נ"א ל"ח) תר' איחמרא איחמרון ומפרש המרמרו שעשאן כחמורות, ובנדפס צטעות עשאן מורות מורות יש לתקן חמורות חמורות: (תפז) גושין גושין. מובא צערוך ערך גש וז"ל: במנילת איכה ראה ה' כי צר לי מעי חמרמרו ר"ל בר חממן אמר עשאן גושין מקובצין. הסלה מקובצין הוא פי' הערוך ודרש חמרמרו לשון חמרים: (תפח) א"ר יודן לא הרבה ירושלים אלא על ביטול תורה עד מחוק צבלה חרב. אין לו עיין כלל על הכתוב ראה ה' כי צר לי מעי חמרמרו,

ירושלים עד שבמלו בה תינוקות של בית רבן, שנאמר שפוך על עולל בחוץ (יכמס ו יא) מה מעם שפוך משום דעולל בחוץ: אמר עולא לא חרבה ירושלים עד שלא נתביישו זה מזה, שנאמר לכן יפלו בנפלים בעת פקודתם יכשלו (סס ח יב): אמר רב עמרם לא חרבה ירושלים אלא עד שלא הוכיחו זה את זה, שנאמר הוי שריה כאילים (איס א י), מה איל זה ראשו של זה בצד זנבו של זה, אף ישראל שבאותו הדור כיבשו פניהם בקרקע, ולא הוכיחו זה את זה: מחוץ שכלה חרב, כההיא דאמר משה מחוץ תשכל חרב וגו' (דנכיס לב כה):

[כא] שמעו כי נאנחה אני. (תפט) ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי פתר קרייא במיתתו של אהרן, שבשעה שמת אהרן (תצ) הופרעו מהן ענני כבוד, הה"ד ויראו כל העדה כי גוע אהרן (במדבר כ ט), (תצא) אל תקרי ויראו אל ויראו: אין מנחם לי. משה היה אבל, ואלעזר היה אבל: כל אויבי שמעו רעתי ששו. הה"ד וישמע הכנעני מלך ערד יושב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים (במדבר כא ה), (תצב) אל תקרי האתרים אלא התרים, אמר מת אותו התייר הגדול שהיה מהלך לפניהם, והופרעו מהן ענני כבוד, אמרו הרי השעה שנבוא עליהם למלחמה, הה"ד וילחם בישראל וישב ממנו שבי (סס טס): (תצג) ורבנן פתרון קרייא בהרבן בית המקדש, שבשעה שנחרב (תצד) שלחו אומות העולם בכל מקום שברחו בו ישראל וסיגורום:

כי אתה עשית. (תצה) א"ר לוי משל למטרונא שאמר לה [המלך] אל תשאלי כלום לשכינותיך, ואל תשאלי מהם כלום, פעם אחת כעם עליה המלך מרדה חוץ לפלמיין, חורה על כל שכינותיה ולא קבלוה, (תצו) [וחורה לפלמיין, אמר לה המלך (תצז) הא אקישת אפק], אמרה לו אתה הוא שעשית שאמרת אל תשאלי לשכינותיך ואל תשאלי מהם כלום, אילו הווינא משאלה להן, ושאלה בנייהו, הוה הד

הערות ותקונים

ובנדפס לא נמנא המאמר הזה: (תפט) ר' יהושע דסכנין בש"ר לוי פתר קרייא במיתתו של אהרן. בנדפס משונה המאמר הזה מאשר הוא בכ"י ולפינו הני' מתוקנת ובנדפס היא משוּבַּשֶׁת, גם הני' שס ר' יהושע פהר קרייא והמלות "דסכנין בש"ר לוי", ליתא שס, והמאמר טובע מפסיקתא דר"כ ספקא אכתי (דף קל"ח ע"א) ושס בהערה ס' ו' העירותי על דברי המדרש איכה, והבאתי כי בכ"י אקספארד הני' ר' יהושע דסכנין בש"ר לוי ע"ש, וכל המאמר כאשר הוא בכ"י. כן הוא בפסיקתא עם שינוים קטנים: (תצ) הופרעו מהן ענני הכבוד. בנדפס בטעות הוכרחו ואין לזרז מתוקן הרד"ל ע"ל הוכרחו ס' נתקפו ע"ס: (תצא) אל תקרי ויראו אלא ויראו. וישן ר"ה ג' ע"א א"ר אצבו אל תקרי ויראו אלא ויראו וע"ס פירש"י, גם פירש"י עה"ת שס: (תצב) אל תקרי האתרים אלא התרים אמר מת אותו התייר הגדול. תתחומא חוקת ס' מ"ב ומונא ברש"י על התורה, וגם המאמר הזה אל תקרי האתרים כו' גם זה ליתא בנדפס. ובפסיקתא הני' שהי' תר לכן את הדרך, ושס בהערה י"א העירותי כי הערוך ערך תייר הביא וז"ל: בפסיקתא דאכתי ובמנילת איכה שמועו כי נאנחה אני, כי בא ישראל דרך האתרים אל תקרי האתרים אלא התרים, אמרו מת התייר הגדול שהי' מהלך לפנים, ופי' מלשון ויתורו את הארץ, ומלשון מן התרים, מודבי הערוך נראה שהי' לפנינו נוסחא אחרת במדרש איכה, וכן ראייתי בירושלמי יומא פ"א ה"א (דף ל"ח ע"ב), ומוסא סוף פ"א (דף י"ז ע"ג) כיון שהדיקום מסתלקין השואלין באין ומתגרין בישראל, כיון שמת אהרן נסתלקו ענני הכבוד וביקשו הכנענים להתגרות בישראל, הה"ד וישמע הכנעני מלך ערד יושב הנגב כי בא ישראל דרך האתרים, מזה דרך האתרים שמוע שמת אהרן התייר הגדול שלהן שהי' תר לכן את הדרך ס' וישן בבלי ר"ה ג' ע"א והוספתא סוטה רפ"א וספרי בהעלותך בויסא פ"ב ע"כ. זה כתבתי אז, ועתה כאשר נגלה לשינוי כתב יד מן המדרש איכה יראה הקורא כי נמנא כנוסחת הערוך, וראיתי צערך השלם ערך תייר שכתב לפניו במדרש איכה ליתא כמו שהביא הערוך: (תצג) ורבנן פתרון קרייא. הוא ג"כ בפסיקתא דר"כ שס: (תצד) שלחו א"ה כל מקום שברחו בני ישראל וסיגורום. בנדפס גם בדפוס ראשון כתוב פה איכה בקשו לברוח ס' והוא בפסיקתא דר"כ שס וטובע מספרי האזינו פסיקא שכ"ב בפסוק סן יגברו רימו, וישן להלן הערה ה"ח: (תצה) א"ר לוי משל למטרונא. בנדפס גם בדפוס ראשון חסר שס האומר וגם ליתא בפסיקתא: (תצז) וחורה לפלמיין. הוספתי כמו שהוא בפסיקתא וע"ס בהערות שלי: (תצז) הא תקישת אפק. וכן להלן אקישתו אפיכון. מוצא בערוך ערך אנשתון וז"ל במנילת איכה אנשתון

לשון יונק (איכה ד ד), ומתנחמין בלשון, ולשונינו רנה (תהלים קמו ב): חטאו ביד, ולקן ביד, ומתנחמין ביד. חטאו ביד, וידיכם דמים מלאו (ישעיה א טו), ולקן ביד, ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן (איכה ד י), ומתנחמין ביד, והיה ביום ההוא יוסף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו (ישעיה יא יא): חטאו בלב, ולקן בלב, ומתנחמין בלב. חטאו בלב, ולכם שמו שמיר (זכריה ז יב), ולקן בלב, וכל לבב דוי (ישעיה א ט) ומתנחמין בלב, דברו על לב ירושלים (שם מ ג): חטאו ברגל, ולקן ברגל, ומתנחמים ברגל. חטאו ברגל, כי רגליהם לרע ירוצו (משלי א יט), ולקן ברגל, ובטרתם יתגנפו רגליכם (ירמיה יג טו), ומתנחמים ברגל, מה נאוו על ההרים רגלי מבשר (ישעיה נב ז): חטאו בכפלים, ולקן בכפלים, ומתנחמים בכפלים. חטאו בכפלים, חטא חטאה ירושלים (איכה א ח), ולקן בכפלים, כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה (ישעיה מ ג), ומתנחמים בכפלים, נחמו נחמו עמי (שם טז א): חטאו בהוא, ולקן בהוא, ומתנחמים בהוא. חטאו בהוא, כיחשו בה' ויאמרו לא הוא (ירמיה ט יג), ולקן בהוא, ויהפך להם לאויב והוא נלחם בם (ישעיה סג י), ומתנחמין בהוא, אנכי אנכי הוא מנחמכם (שם נא יב): חטאו בזה, ולקן בזה, ומתנחמין בזה. (תקן) חטאו בזה, זה דרכם כסל לבו (תהלים מט יד), ולקן בזה, על זה היה דוה לבנו (איכה ט טו), ומתנחמין בזה, זה אלהינו קוינו לו (ישעיה כט ט): חטאו באש, ולקן באש, ומתנחמין באש. חטאו באש, הבנים מלקטים עצים והאבות מבערים את האש (ירמיה ז יח), ולקן באש, ממרום שלח אש (איכה א יג), ומתנחמין באש, ואני אהיה להם נאם ה' חומת אש סביב (זכריה ג ט):

פרשה ב

[א] [איכה יעיב]. (א) ההפך עלי בלחות (איוב ל טו). א"ר חנינא אמר כנסת ישראל רבון כל העולמים (ב) לשעבר היית מבהיל אהרים בשבילי, כמד"א ויבהילו להביא את המן (אסתר ו יד), בלחות אתנך ואינך (יחזקאל טו כא), ועכשו ההפך עלי בלחות, הפיכה עלי: א"ר אחא (ג) לחוליא של עמוד (ד) שהיתה מתגלגלת בפלטיין של מלך והטיחה על צרור ונסמכה ועמדה לה, כך עלי סמכה חמתך (תהלים פח ח): תרדוף כרוח נדיבתי (איוב טט), (ה) בני אדם שהיו ראויים להנהיג שררה עלי, רדפתם כרוח: וכעב: עברה ישועתי. בני אדם שהיו ראויים שתבוא לי ישועה על ידם, הרפתם כעב, הח"ד איכה יעיב באפו ה' את בת ציון:

(ו) כגוים אשר ה' מאבד מפניכם כן תאבדון (זכריה ח ט), מה אלו בכהן ונביא, אף אלו בכהן ונביא, מה אלו בשופר ותרועה, אף אלו בשופר ותרועה, מה אלו בנפילת החומה, אף אלו בנפילת החומה, דכתיב ותפול החומה תחתיה (ישעיה ו ט), אף אלו הובקעה העיר, מה אלו (ועלה) [ויעל] העם העיר איש נגדו (שם טט), אף אלו ופרצים תצאנה אשה נגדה (עמוס ד ג), מה אלו בארבעה

הערות ותקונים

אני חלך עמס בקרי (ויקרא כ"ו מ"א), וכן מוצא כן בפסוקתא כ"ו פארמא ע"ש הערה קי"א: (תקן) חטאו בזה זה דרכם כסל לבו. בנדפס גם בפסוקתא מוצא הכתוב כי זה משה האיש (שמות ל"ב א'): (א) איכה יעיב הספק עלי בלחות. יען כי דורש על וכעב עברה ישועתי שהוא סיפא דקרא, לכן הביא כל הדקדקה לכאן על איכה יעיב: (ב) לשעבר היית מבהיל אחרים בשבילי. בנדפס גם בדפוס ראשון לשעבר הייתי אני מבהיל לאחרים, ודורש בלחות כמו בלחות: (ג) לחוליא של עמוד. כל דבר עגול נקרא חוליא והוא כמו חותרת העמוד: (ד) שהיתה מתגלגלת בפלטיין של מלך והטיחה על צרור ונסמכה ועמדה לה. בנדפס שהיתה מתהפכת בחוד הפלטיא והסביבה בצרור ונסמכה: (ה) בני אדם שהיו ראויים להנהיג שררה עלי. בנדפס הנוסחא משונה בני אדם שהם נדיבים וראויין לצא לי גלוה על ידיהם את מרדפן כרוח, וכעב עברה ישועתי, בני אדם שהם נדיבים וראויים לצא לי ישועה על ידיהם את מוספין ומעבירין כעבים: (ו) כגוים אשר ה' מאבד מפניכם כן תאבדון מה אלו בכהן ונביא כו'. כל המאמר אין לו ענין לכאן, ועיין פני המ"כ ובפ"ו מהר"ו

עשר דיניא ואפרסתניא טרפליא אפרסיא ארכוויא בבליא שושנכיא דיהויא עלמיא ושאר אומיאי די (אגלי) [הגלי] אסנפר רבא ויקריא (עורא ד ט י), אף אלו בארבעה עשר, דכתיב ביום ההוא יהיו ערי מעוזו כעזובת החורש והאמיר (ישעי' יט), (ז) מהו האמיר, א"ר פנחס כאמירי, ר' יהודה ב"ר סימון אמר כאמור:

איכה יעיב. (ח) ר' המא בר חנינא אמר איך עייב ברגזיה ה' את בת ציון אית אתרא דצווחין לחייבא עייבא, [ר' שמואל בר נחמני אמר איך כייב ברגזיה את בת ציון אית אתרא דצווחין לכיבא עייבא], (ט) ורבנן אמרי איך אשיב ברגזיה ה' את בת ציון:

השליך משמים ארץ תפארת ישראל. (י) ר' הונא בר אחא (יא) בשם ר' חנינא בריה דר' אבהו משל למלך שהיה לו בן כבה ונתנו על ארכובתיו, [כבה עוד ונתנו על זרועותיו], כבה עוד והרכיבו על כתפיו, מינף עליו והשליכו לארץ, (יב) לא הוה מסוקיתיה כמותיה, מסוקיתיה ציבחר ציבחר, מחותיתיה כולא כחדא, כך ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו (פסעי' יג), ואח"כ ארכיב אפרים יחרוש יהודה ישדד לו יעקב (סס' יא), ואח"כ השליך משמים ארץ תפארת ישראל, לא הוה מסוקיתיהון כמותיתיהון, מסוקיתיהון ציבחר ציבחר, מחותיתיהון כולא כחדא, (יג) ר' יהושע דסכנני אמר משל לבני מדינה שעשו עמרה למלך, הקניטוהו וקיבל עליו, הקניטוהו עוד וקיבל עליו, אמר כלום בני המדינה מקניטום אותי אלא בשביל העמרה הזאת שהיא נתונה על ראשי, (יד) הא מקלקלא לאפיהון, כך אמר הקב"ה כלום ישראל מכעיסים אותי אלא בשביל (טז) איקונין של יעקב שהיא חקוקה בכסאיו, הא מקלקלא, הה"ד השליך משמים ארץ תפארת ישראל: **ולא זכר הדום רגליו.** א"ר חנינא בר יצחק, אמרו ישראל (טז) לא זכר לנו הקב"ה

הערות ותקונים

מסר'ו: (ז) מהו האמיר א"ר פנחס כו'. עיין גנדפס ועיין במפרשים שם והמאמר קשה הבנה: (ח) חמא בר חנינא אמר איך עייב ברגזיה ה' את בת ציון אית אתרא כו'. מובא בילקוט איכה רמז אלף י"ב וחסר הליון, וכן הביא הערוך במאמר הזה ו'ו': צערך עב במגילת איכה ר' חמא בר רבי חנינא אמר איך עייב ברגזיה ה' את בת ציון, אית אתרא דצווחין לחייבא עייבא רשב"ל אמר איך כייב ברגזיה ית בת ציון, דרש יעיב כמו עייב פי' חייב בלשון ערבי, ורשב"ל דרש עייבא הוא כמו כייבא מלשון כלב, וגם הרמב"ן צפ"י לתורה דברים ז' כ"ב כסוק והטעם הביא המדרש וגורם איך חייב ב' ברגזיה כמו שהוא בגדפס, ובב"י הגי' איך עייב ברגזיה כמו שהביא הערוך. והאל"ף הביא איך חייב ז"ל איך עייב: (ט) ורבנן אמרי איך אשיב. בגדפס איך שייס, המ"כ כתב שייס לשון שממה וחורבן כעבים הללו. ובעל א"ח כתב איך שייס ז"ל איך תעיב. ובעל הילקוט לא הביא דברי רבנן: (י) ר' הונא בר אחא. בגדפס גם בדפוס ראשון ר' הונא ור' אחא. בילקוט איכה השמיט שם האומר ומובא גם בילקוט הושע רמז תיק"ח ד"ה ד"א ולאנכי תרגלתי וחסר הליון, „איכה רבתי" והליון שם פסקיתא רבתי נשמט ממקומו ושק"ל למאמר שלאחריו ד"א תרגלתי רבתי, והוא בפסקיתא רבתי פ"ג, וזה הביא הילקוט ר' הונא והשמיט המלות „בר אחא", ור' אחא בסדר הדורות (ד' ווראשו דף ק"ח) הביא ו'ו' רב הונא בר אחא ירושלמי סוף מעשר שני [הוא ה"ה דף י"א ע"ג] ע"כ. וכן מלאתי במדרש, שמואל פ"כ הונא בר אחא, ובפסקיתא דר"כ סוף אנכי הגי' ר' הונא צט"ר אחא: (יא) בשם ר' חנינא בריה דר' אבהו. בילקוט הושע שם ור' זכריה בריה דר' אבהו, ז"ל כמו שהוא לפנינו ר' חנינא בריה דר' אבהו: (יב) לא הוה מסוקיתיה כמותיה, מסוקיתיה ציבחר ציבחר מחותיתיה כולא כחדא. בגדפס ולא הוה מחותיתיה במסוקיתיה, מסוקיתיה ציבחר ציבחר ומחותיתיה כולא כחדא. והכל אחד, ופי' לא היתה עלייתו כירידתו, שעלייתו היתה מעט מעט וירידתו היתה בפעם אחת: (יג) ר' יהושע דסכנני. בגדפס ר' יהושע בר נחמן, וכן מובא בילקוט איכה שם ר' יהושע בר נחמן: (יד) הא מקלקלא לאפיהון. בגדפס גם בילקוט איכה הא לכוון ערוך באפיון. הוראת מלת ערי השלכה, וכן פי' המ"כ הרי הוא לכס מושך ונתונה לפניכם. ולפי' הגי' לפנינו צכ"י לדעתי יש לתקן ו'ו' הא מקלקלא לאפיהון וישך אל המים תרגי יב"ע וקלן לנו מים, ועיין גם בערוך ערך קלן שהביא מאמרים מפסקיתא דר"ס שפי' קלן השלכה: (טז) איקונין של יעקב שהיא חקוקה בכסאיו. הערוך ערך איקונין הביא ו'ו': צמגילת איכה באיכה יעיב אמר הקב"ה כלום הן מכעיסין אותי אלא בשביל איקונין של יעקב אביהן החקוק בכסאיו, ופי' צל"י ללם וז'רים: (טז) לא זכר לנו הקב"ה הדם כו'. דורש הדם כמו הדם: ורבנן

הדם שבין רגליו של זקן, ואברהם בן תשעים ותשע שנה בתמולו [את] בשר ערלתו (בראשית יז טז). (יו) ורבנן אמרי לא זכר לנו הקב"ה אותו הדם שבארץ מצרים, א"ר יודן למלך שעמד על שונאו והרגו, והיו בני המדינה (יה) מפרכסין בדם שונאו, פעם אחת הקניטו את המלך (יז) וטרדן חוץ למדינה, [אמרו אין המלך נזכר לנו אותו הדם שהיינו מפרכסין בדם שונאיו], כך אמרו ישראל לא זכר את הדם שבמצרים, שנאמר ולקחתם אגודת אוזב וטבלתם בדם (שמות יב כה), (כ) ורבותינו אמרו אין הדום רגליו, אלא בית המקדש, הה"ד רוממו ה' אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש הוא (תהלים לט ט):

ביום אפו. (כא) אפו אפו ב' פעמים, אחד על מקדש ראשון ואחד על מקדש שני. (כא") א"ר אחא יום אחד היה אפו [של הקב"ה] אילו עשו תשובה פישרו: (כב) **ויקרא באזני קול** [גדול לאמר] קרבו פקודת העיר (יחזקאל ט ה), עד כאן עמד חמאו של עגלי ירבעם. (כג) ר' ירמיה בן אלעזר ור' שמואל תרוויהון אמרי על עגל ועל עגלים של ירבעם בן נבט, הה"ד כרפאי לישראל ונגלה רעות אפרים ורעות שומרון (יהושע ז ה), אמר הקב"ה באתי לרפאות ישראל מחמאו של עגל, ונגלה עון אפרים ורעות שומרון. (כד) ר' שמואל בן נחמן בשם ר' יונתן אמר עד חרבן בית המקדש קרבו פקודת העיר, דכתיב וביום פקדי ופקדתי עליהם חמאתם (שמות לב לד): (כה) והנה [שלשה] [ששה] אנשים באים מדרך שער העליון אשר (מפני) [מפנה] צפונה (יחזקאל טס ז), והלא חמש גזרות הן, זקן בחור ובתולה, (טף) [וטף] ונשים תהרגו למשחית (טס טס ו), (כו) א"ר יונתן למלאך רחמים

הערות ותקונים

(יו) ורבנן אמרי מכאן עד א"ר יודן ליחא בנדפס: (יח) מפרכסין. פי' נדטוד, ונעווע: (יט) וטרדן חוץ למדינה. בנדפס ודחפן והוילין חוץ לפסין: (כ) ורבותינו אמרו. בנדפס הגי' ד"א ולא זכר: (כא) אפו אפו ז' פעמים. אולי הכוונה כתיב יעיב בלפו ואח"כ כתיב עוד הפעם ציוס אפו, ובנדפס ליחא: (כא") א"ר אחא יום אחד היה אפו. כתוב גם למעלה בפ' לא אליכס: (כב) ויקרא בלזני קול גדול. היא פתיחא לפסוק בלע ד' ולא חמול כמו שסיים בסוף הדרשה לכך בא ואמר בלע ד', ובעל יפה ענף כתב וז"ל: משום דבעי לפרש בלע ד' ולא חמול על הדיקוס מיייתי הכי קראי דמיייתי בפרענות הדיקוס כדדרוש ממוקדשי תתלו ממוקדשי ושארית ישראל אין שארית אלא לדיקוס, ואנב אורחיה דריש וזילן כלתו דהכא ע"כ. ומוצא בילקוט יחזקאל רמז שמ"ה בשם איכה רבתי וגם רמז שמ"ט הוא ממדרש שלמינו והזיון בסוף רמז שמ"ח מוסב גם על רמז שע"ט, והתחלת המאמר מוצא גם כן בילקוט הושע רמז תקכ"ז בשם איכה רבתי: (כג) ר' ירמיה בן אלעזר ור' שמואל. בנדפס גם בדרום ראשון ר' זכרי' ואמרי לה ר' נחמני בן אלעזר, ובילקוט הגי' ר' זכריה אמר לה, ובעל סדה"ד (דפוס ווארשוי דף רפ"ג) הביא ר' נחמני בן אלעזר איכה פ' ולא זכר הדום רגליו: (כד) ר' שמואל בר נחמני בש"ר יונתן. וכן מוצא בילקוט יחזקאל סם רמז שמ"ה בשם המדרש, וכן הוא בנדפס בדרום ראשון ודפוס קאנשאטאניעווא רק הגי' סם בשם ר' יוחנן, אבל בדרום אחרונים בעטות ר' ישמעאל בר נחמני בש"ר יוחנן: (כה) והנה ששה אנשים. מוצא בילקוט יחזקאל רמז ש"ט והזיון איכה רבתי בסוף רמז שלמינו מוסב גם על א' (כו) א"ר יונתן למלאך רחמים שבהם אמר א' מיכאל. וכן הוא בילקוט יחזקאל פ"ו, אבל בנדפס גם בדרום ראשון ודפוס קאנשאטאניעווא א"ר יוחנן למלאך קשה שביניהם אמר זה גבריאל, ואין ספק אלזי שהמעתיק או המדפיס הראשון שינה הנוסחה יען כי ראה שכתוב אחר זה שנאמר ואיש אחד בתוכם לבוש צדיק וחז"ל אמרו תמיד שזה גבריאל, וכן לעיל בפסוק מנורס שלח אש ובו"ר פכ"ו סי' ה' וכן פכ"א אות ה' רבנן אמרי בגבריאל שנאמר והנה איש אחד לבוש צדיק (דניאל י'), אולם נעלם ממנו כי מלה "שנאמר" הוא בעטות ומן איש אחד לבוש צדיק הוא מאמר בפני עצמו שהדורש הביא דרשות על כל הפרשה ביחזקאל סם. וראיתי בחידושי הרד"ל במדרש איכה סם סי' ז' שכתב וז"ל: אחרי הסיום וכתוב זקן בחור ובתולה ונשים תהרגו למשחית חקר אחר זה וז"ל "ויאמר אליו עבור בתוך העיר אלו כתיב" א"ר יוחנן למלאך הקשה שביניהם זה גבריאל, וכתיב שכן הוא בערוך ערך אליו וכז"ל לפינו ופי' אל לשון קשה מכאן נראה שהגי' מלאך רחמים שבהם אמר זה מיכאל שבילקוט שביניהם המ"כ משושפת רק מפני שהערוך הביא הגי' ריש לקיש וכן הגי' ר' יוחנן יש מקום לחשוב שהי' כתוב פלוגתא דר' יוחנן וריש לקיש צוה עכ"ל. ובמת"כ לא דק צוה כי הערוך לא כוון לנאמר הוא רק לנאמר שנאחריו, ויאמר ה' אליו עבור בתוך ירושלים אלו כתיב א"ר שמעון בן לקיש למלאך הקשה (מדרש איכה)

רחמים שבהם אמר זה מיכאל: (כו) ואיש כלי כפצו בידו (שם שם), (כח) מאני סתריה, ומאני גלותיה, ומאני זייניה, המד"א מפין אתה כלי מלחמה (ימינה לא כ): ואיש אחד בתוכם לבוש בדים (יחזקאל ט), (כט) שלשה דברים היה משמש אותו המלאך ספקלטור וכהן גדול וקייסמור, ספקלטור כד"א ההרימם נתנם למטה (ישעיה לז ג), (ל) כהן גדול, כד"א ואיש [אחד] בתוכם לבוש בדים, וקייסמור, כד"א וקסת הסופר במתניו (שם שם): ויבואו ויעמדו אצל מזבח הנחשת (שם שם), (לא) ר' סימון אומר עד מקום מוהצתו, ורבנן אמרין מוכיר עונו של אחו, הה"ד ויצו המלך [אחו] את אוריה [הכהן לאמר] על [מזבח] [המזבח] הגדול הקטר [את] עולת הבקר ואת מנחת הערב [ועולת] [ואת עולת] המלך [ומנחתו] [ואת מנחתו] ואת עולת כל עם הארץ ומנחתם ונסכיהם [ואת כל] [וכל] דם עולה וכל דם זבח עליו תורוק ומזבח הנחשת יהיה לי לבקר (מ"ג טו טו). מהו לבקר, א"ר פנחס פסלו ועשאו בעלי מומין, המד"א לא יבקר הכהן לשער הצהוב טמא הוא (ויקרא יג לו): ויאמר ה' אליו עבור בתוך העיר בתוך ירושלים והתיות תיו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה (יחזקאל ט ד). (לב) אליו. אלו כתיב, (לג) אמר ריש לקיש למלאך הקשה שבכולן אמר, זה גבריאל. עבור בתוך העיר בתוך ירושלים והתיות תיו. (לד) ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן, ר' יהודה אמר (לה) בני אדם שקיימו את התורה מאל"ף ועד תיו, (לו) ר' נחמיה אמר התורה

הערות ותקונים

הקשה שבהן אמר זה גבריאל (ראה להלן הערה ל"ב), ולפינו ככ"י נאמר שם לנכון כני' הערוך אמר ריש לקיש ולפינו בנדפס אמר ר' שמעון בן לקיש והכל אחד כידוע: (כו) ואיש כלי מפצו בידו, מאני סתריה. בנדפס הוא צטעות אחר המאמר ואיש אחד בתוכם לבוש בדים, כי זה מוקדם בקרא, לכן בנדפס איננו אלא הרבה פעמים "וכתיב" לפני התחלת הפסוקים יחזקאל שם צטעות, כי הדרש מפרש הכתובים כסדר מיוחזקאל ט': (כח) מאני סתריה. פי' נתימה והריסה, מלשון וציתה דנה סתריה (עזרא ה' י"ג), ובנדפס הגי' סתורייה, גם מובא שם ראי' לפי' זה מלשון הכתוב צטומו כל אבני מזבח כצני גיר מנופלות (ישעיה כ"ז ט'), ועל מאני גלותם מובא הכתוב מפך אהס לי כלי מלחמה, ועל מאני זייניה מובא ואיש כלי מפצו בידו, וזילקוט יחזקאל שם הגי' כמו שהוא בכ"י, והר"ו ח"ב: כתב: צטעות העומד פסוק זה מפך אהס לי כלי מלחמה על מאני גלותיה, ועל מאני גלותיה לריך לגרום פסוק והפילוהוים גנוים וכדומה, ולדעתי כל זה היה ובהערה מ"ה ושם הארצתי צוה. והנה משמש אותו המלאך ספקלטור וכהן גדול וקייסמור. ספקלטור ידוע בל"ר speculator ממונה להרוג מחוייבי מיתה לנולות (שארפריכטער). וקייסמור, בנדפס הגי' קסמור וזילקוט יחזקאל שם קריסמור. והכל צטעות והגי' שלפינו ככ"י נכונה, ומובא בערוך ערך קייסמור שם המדרש איכה שלפינו ולא יבאר המלה רק המוספי כתב בל"ר Guasitor חוקר וסופג של אנשים פושעים, והוא נקרא ג"כ קסמור וקסמור ובנוסף הוא כתוב קסמור והוא טעות עכ"ל. אולי בכ"י שהיו לפני המדפיס הי' כתוב קסמור ונתפסו האותיות ונעשית קסמור, וגם הוראת קסמור בל"ר דין החוקר וסופג צטומו את המחוייבים עיין ערוך קסמור, ועיין בפסיקתא דר"ב פסקא טובה ובהערה מ"ה ושם הארצתי צוה. והנה מברא"י על קייסמור שהביא המדרש כמד"א וקסת הסופר במתניו נראה לי לתקן סקריפטור שפי' בל"ר scriptor סופר, ומום במדרש קבלת פי' טובה חכמה ושגגה הסופר סקריפטור ולפינו במדרש קבלת שם נשתבש המלה עיין מוספי ערך סקריפטור, ולגי' זו סקריפטור נכונה הראיה מן וקסת הסופר במתניו, וגם ראיתי בזילקוט יחזקאל שם על המלה קריסמור רשום בגליון "פי' סופר". ואולי הי' לפינו לנכון כמו שהקניתי: (ל) כהן גדול כמד"א ואיש בתוכם לבוש בדים. ובנדפס סיים וכתיב ככהן כהנותו כד ילכס (ויקרא ט"ז): (לא) ר' סימון אמר עד מקום מוהצתו. בנדפס גם צדפוס ראשון ר' יהודה בר סימון, וזילקוט יחזקאל שם ר' יהודה בר שמעון: (לב) אליו אלו כתיב. אמר ריש לקיש למלאך הקשה שבכולן אמר זה גבריאל. מובא בערוך ערך אליו שם המדרש הזה ועיין לעיל הערה כ"ו ודורש אלו לפי הכתיב לשון חוק מן ואת אליו הארץ: (לג) אמר ריש לקיש. בנדפס ר' שמעון בן לקיש והכל אחד: (לד) ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן כו' ר' יהודה אמר. בנדפס צטעות רב נחמן ורבנן ורב: (לה) בני אדם שקיימו את התורה מאל"ף ועד תיו. בנדפס צטעות רב נחמן אמר, ובגמרא צבלי שבת נ"ה ע"א ר' שמואל בר נחמיה אמר אלו בני אדם שקיימו את התורה מאל"ף ועד תיו, פירש"י התי"ו סימן להם שקיימו התורה מראש ועד סוף: (לו) ר' נחמיה אמר התורה ספספס. בנדפס גם צדפוס ראשון ורבנן אמרי תחויין ופספס וזילקוט יחזקאל שם ורבנן אמרין וספספסין וספר נאמר מר' נחמיה, והנה הערוך צדק ספספס א' הביא

פספסם, (לז) רבנן אמרו אותו שהוא נהנה מכל צדדיו, א"ר חנינא בר יצחק (לח) תמו זכות אבותם. (לט) א"ר אהא תהא כל התועבות הנעשות בתוכה: ולא לה אמר באוני עברו בעיר אחריו והכו אל (תחוסו) [תחוס] עיניכם ואל תחמולו (יחזקאל ס"ט), א"ר אלעזר לעולם אין הקב"ה מייחד שמו על הרעה אלא על הטובה, (ז) דכתיב ולא לה אמר באוני: זקן בחור ובתולה (טף) [ומטף] ונשים תהרגו למשחתית ועל כל איש אשר עליו (תי"ו) [בתו] אל תגשו (וממקדשי) [וממקדשי] תחלו (יחזקאל ט"ו). ר' אייבו ורבנן, ר' אייבו אמר הקב"ה הא יחריב בית מקדשא אל תגע בצדיקים, (מא) ורבנן אמרי, אמר הקב"ה הוא אין בידי שטר, באותה שעה קפצה קטיגורייא לפני הקב"ה אמרה לפניו רבון כל העולמים מפני מה אתה חס עליהם, אי זה מהם נפצע מוחו עליך, או אי זה מהם נתן נפשו על שמך, אמור שאין בהם שטר, באותה שעה אמר הקב"ה יפה לימדה קטיגורייא, (מב) הה"ד וממקדשי תחלו (יחזקאל ס"ט), מיד ויחלו מאנשים הזקנים אשר לפני הבית (ס"ט ס"ט). (מג) ר' אלעזר בעא קמי ר' סימון א"ל בשביל שאת נתון בביתו של קצין מפני מה אתה מבחין, א"ל נהוי מן אותן שכתוב בהם הנאנחים והנאנקים (ס"ט ס"ט ד), א"ל ולא מהם התחילה הפרענות, הה"ד ויחלו באנשים הזקנים אשר לפני הבית (ס"ט ס"ט ו). ויאמר אליהם טמאו [את] הבית ומלאו [החצר] [את החצרות] הללים [צאו] ויצאו והכו בעיר, ויהי בהכותם ונשארתי אני (ואפולה) [ואפלה] על פני ואזעק (בקול גדול) ואומר אהה ה' אלהים המשחתית אתה את כל שארית ישראל בשפךך את חמתך על ירושלים (ס"ט ס"ט ז), ובאותה שעה בלע ד' ולא חמל:

[ב] בלע ד' ולא חמל את כל נאות יעקב. את כל בתי נאותיו של יעקב,

הערות ותקונים

ו"ל: במגילת איכה יעיד רבנן אמרי חתיכה פספסין, ובערוך השלם הגי' התיבה פספסין, והמוספי בערך פספסון הביא ו"ל ז"ל פ"י פספסון גזר דין כי צבית דין של ויניס היו אכנים קטנות נקראות פספסון והמחויבים היו מטיילים אכן שחורה, והמוכס אכן לצבה לקלפי, או לפעמים היו המחויבים כותבים אות תיעא בפספס כי הוא אות ראשונה בתיבה תעוסו שעיניה מיתה, ובמדרש איכה ב"י ולא זכר וההיות תיו רבנן אמרי כתיבא פספס וזו היא גירסא נכונה ע"כ, והמאמר שהביא המוספי מהמדרש הוא שהביא הערוך בעמנו בערך פספס: (לז) רבנן אמרי אותו שהוא נהנה מכל צדדיו. גנדפס רב אמר על שנתנה בכל ז' תי"ו תיהי תיהי ותחיו תחיו. ובילקוט חסר כל זה וזכרר ש"ל ג"כ לפיננו שהיא נתונה מכל צדדיו, הסוניה על פי מאמרו שבת שם תי"ו תחיה תי"ו תמות, ר"ל אות תי"ו היא נתונה בכל ז', או הוא עפ"י מאמרו שנחומא גנדפס מכבר משפטים אות ו' וההיות תו על מנחת האנשים הנאנחים והנאנקים, א"ל הקב"ה לגבריאול לך רשום על מנחת אין לדיקים תי"ו של דיו כדי שלא יטלטו בהן מלאכי חבלה ועל מנחתן של רשעים תי"ו של דס כדי שיטלטו בהן מלאכי חבלה: (לח) תמו זכות אבותם. ר"ל התי"ו רמו תמו זכות, ועיין בגמרא בבלי שבת שם ושמואל אמר תמה זכות אבות, ור' יוחנן אמר תחון זכות אבות וע"ג תחוס: (לט) א"ר אהא תהא כל התועבות הנעשות בתוכה. זה ליתא גנדפס וגמלא שמה מאמר אחד ר' הוסיע' שלח ואמר לרבי א"ל הלואי כהו מנחתן שכתוב בהן הנאנחים והנאנקים אמר לו והלא מנחן ההחילו הפרענות ועיין בבבלי שבת שם אמר ליה רבי זירא לר' סימון לוחכמי מור להני דבי ריש גלותא כו' ע"כ ולפיננו מנחא המאמר הזה הלן צטיינים עיין הערה מ"ג: (מ) דכתיב ולא לה אמר באוני. גנדפס נוסף ולא לה אמר אלפים אין כתיב בהן לאלא ולא לה אמר באוני עברו בעיר אחריו והכו אל תחוס עיניכם ואל תחמולו, וכן הוא בילקוט, וחסר לפנינו: (מא) ורבנן אמרי אמר הקב"ה והא אין בידי שטר. גנדפס ר' יהודה בר סימון אמר הוא והס יש בהס כדי שטר. והמאמר משובש גנדפס, וכאשר העיר הג"כ וכתב מאמר זה תיישב יותר לני' הילקוט, והילקוט ביחזקאל שם הביא ורבנן אמרי אמר הקב"ה והא אין בידיהם כדי שטר, וכל המאמר משונה בכ"י מהגנדפס, ורלתי' כי המאמר מונח באור זרוע באלפא ביתא סי' נ' בשם המדרש איכה והביא בני' הילקוט ע"ג: (מב) הה"ד וממקדשי תחלו. גנדפס הגי' ר' תחומוא ור' אבא בר כהנא מעולם לא אמר הקב"ה דבר טוב וחוזר בו וכאן חזר בו הה"ד וממקדשי תחלי אל תקרי וממקדשי אלא וממקדשי תחלו, ועיין בגמרא שבת נ"ה ע"א תני רב יוסף אל תקרי ממקדשי אלא ממקדשי: (מג) ר' אלעזר בעא קמי ר' סימון א"ל בשביל שאת נתון בביתו של קצין מפני מה אתה מבחין, גנדפס מנחא זה המאמר למעלה (עיין הערה ל"ט) ושם הגי' ר' הוסיע' שלח ואמר לרבי סימון בשביל שאתה שריו צביתו של קצין

(מד) ר' פינחס בשם ר' הושעיא אומר ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות היו בירושלים חוץ מן בית המקדש מנין מלא"ת, וכל אחד ואחד היה בית ספר ובית תלמוד, [בית ספר למקרא ובית תלמוד] למשנה, (מה) וכלם עלה אסכסיינים וההריבם: ד"א את כל נאות יעקב, את כל אומרי נאותיו של יעקב, (מו) כגון ר' ישמעאל [בן אלישע כהן גדול], ור' שמעון [בן גמליאל], ור' ישבב [הסופר], ור' חוצפית [המתורגמן], ור' חנינא בן תרדיון, ור' יהודה הנחתום, ור' יהודה בן בבא, ור' שמעון בן עזאי, ור' עקיבא, ור' טרפון, ואית דמפקי לר' טרפון ומעלי לר' אלעזר בן חרסום:

(מז) רבי היה דורש בלע ד' עשרין וארבע אפין, ור' יוחנן הוה דריש אשיתין אפין, (מח) לאור ר' יוחנן רבא בן דרבי, (מט) אלא רבי על שהיה סמוך לחרבן בית המקדש היה נזכר והיה דורש ובוכה ומתנה וחוזר ובוכה ומתנחם ופוסק, ור' יוחנן על ידי שלא היה סמוך לחרבן בית המקדש היה דורש והולך ולא פוסק. (ג) רבי היה דורש הקל קול יעקב והידים ידי עשו (נכאטי מו כב), קולו של יעקב צווחת ממה שעשו ידי עשו בביתר, ור' יוחנן היה דורש קול

הערות ותקונים

קלין מפני מה אין אתה מוכיח: (מד) ר' פנחס בש"ר הושעיא ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות היו בירושלים חוץ מן בית המקדש מנין מלא"ת. פסיקתא דר"ב פפ"ו פסקא איכה (דף קכ"א ע"ב) וגם שם הגי' ארבע מאות ושמונים. ובמדרש איכה הגדפס בדפוס ראשון הגי' ארבע מאות ושמונים ואחד מנין מלא"ת מלתי כתיב, אין ספק שמלת "ואחד" נוספה מאת המעתיק כי חשב מלת מלא"ת בגימטריא תפ"א, ולעיל בפתיחתא סי' י"ב כתוב בפירוש ארבע מאות ושמונים בתי כנסיות היו בירושלים חוץ מבית המקדש מנין מלא"ת בגימטריא הכי הו, ובהערות להפסיקתא הערה נ"ד ונ"ה העירוני כי נטה בירושלמי כתובות פ"ג ריש ה"א ונובא בילקוט ישעי' רמז רנ"ו ובפתיחתא לאיכה סי' י"ב ובמדרש איכה פ' בלע ד', ובירושלמי מנין מלא"ת פ"ג ריש ה"א, והשבתי אז כי מה שהביא רש"י ישעי' א' כ"א מלינו בפסיקתא תפ"א בתי כנסיות היו בירושלים כמנין מלא"ת בגימטריא שיש לתקן ברס"ו ת"פ והגימטריא השחיתו בעבור שחשבו מלא"ת בגימטריא תפ"א ואולי שחשבו תפ"א עם בית המקדש. ובגדפס חיקן הגמ"כ ארבע מאות ושמונים מנין מלא"ת מלתי כתיב, ר"ל חסר א', ובמדרש שה"ש פ"ה פסוק עיניו כיונים כתוב ארבע מאות ושמונים מנין מלא"ת. ובילקוט ישעי' רמז רנ"ו מנין מלא"ת "איכה רבתי" בטעות כי הלשון שהביא הוא כלאון הפסיקתא דר"ב שם, ובילקוט איכה רמז אלף י"ב כתוב תפ"א מנין מלא"ת, ולדעת המלות מלתי כתיב נוסף כי בספריו כתוב מלא"ת מלא: (מה) וכלם עלה אסכסיינים וההריבם. זה חסר בגדפס גם בדפוס ראשון: (מו) כגון ר' ישמעאל כו'. הם עשרה הרוגי מלכות, ועיין מה שכתבתי במדרש תהלים מזמור ט' סי' י"ג בהערה פ"ט ובמקום שלפניו ר' טרפון כתוב שם ור' יוסי, ומה שסיים המדרש ואית דמפקי לר' טרפון ומעלי לר' אלעזר בן חרסום, היינו בנוסחא אחרת כתוב ר' אלעזר בן חרסום במקום ר' טרפון, גם העירוני שם ואולי ז"ל ואית דמפקין ר' טרפון ומעליין ר' אלעזר בן דמא או ר' אלעזר בן שמוע ע"ש ואין להכפיל הדברים. ויש רק להעיר במדרש איכה הגדפס במקום ורבן גמליאל ז"ל ור' שמעון בן גמליאל, ובמקום בן עזאי ז"ל ור' שמעון בן עזאי: (מז) רבי היה דורש בלע ד' כ"ד אפין ור' יוחנן דריש אשיתין אפין. פי' אופנים, וכל המאמר הוא בירושלמי תענית פ"ד ה"ה (דף ס"ח ע"ד) המתחיל רבי הוה דרש עשרין וארבעה עובדין בבלע ד' ולא המל, ובעל הילקוט איכה רמז אלף י"ב הביא המאמר הזה ובעשות ר' יוחנן הוה דריש שתיין אפין בבלע ד', ורבי הוה דריש שתיין וארבעה אפין: (מח) לאור ר' יוחנן רבא בן דרבי. ובירושלמי שם ור' יוחנן יתיר על רבי בתמי', ובגדפס ולא דר' יוחנן יתיר על רבי, האם יודע ענין החרבן יתיר מרבי שר' לענין הריב: (מט) אלא על שהיה רבי סמוך לחרבן בית המקדש היה נזכר והיה דורש ובוכה. בירושלמי גי' אחרת אלא ע"י דרבי הוה סמוך לחרבן בית המקדש הוה תמן סבין כהירין והוה דרש ואינון כבין ומשתתקין וקיימיין לון. פי' שהיו שם זקנים שהיו זכרין החורבן וכשהי' דורש בענין חרבן הבית כבו הרבה הססיק בדרוש להיות שותקין וקמו מלככות: (ג) רבי היה דורש. בירושלמי שם תני א"ר יודה בי ר' אלעאי רבי היה דורש הקל קול יעקב והידים ידי עשו קולו של יעקב צווח ממה שעשה לו ידי עשו בביתר, ודברי ר' יוחנן הם שם בגמאמר שלאחריו. וגמאל גם בצ"ר פס"ה סוף אות כ"א ושם הגי' ר' יהודה בר אלעאי היה דורש. וגי' בירושלמי אמר ר' יהודה בר אלעאי רבי היה דורש היא יותר נכונה. וכן מובא בצ"ר שם גם דברי ר' יוחנן כמו לפנינו, ועיין בגמאמר

אדריינום קיסר שהרג בביתר שמונים אלף רבוא בני אדם, (נא) וא"ר יוחנן שמונים אלף זוגות של תוקעי קרנות היו צרים על ביתר, וכל אחד מהם היה ממונה על כמה היילות, והיה שם בן כוזבא והיו לו מאתיים אלף (גב) מטיפי אצבע, שלחו [הכבשים] ואמרו לו עד מתי אתה מעמיד בעלי מומין בישראל, א"ל ואיך אעשה לבדוקן, שלחו לו ואמרו כל מי שאינו תולש ארו מן לבנון, (גג) אל תכתבהו באיסטראיא, שלח עבד כן, (גד) והיו לו מאתיים אלף מכאן, ומאתים אלף מכאן, ובשעה שיוצא למלחמה היה אומר רבון כל העולמים (נה) לא תסעדינן ולא תכספינן, הה"ד הלא אלהים זנחנתו ולא תצא אלהים בצבאותינו (הה"ס ס יג), (נו) מה היה כחו של בן כוזבא, אמרו בשעה שיוצא למלחמה היה מקבל (נז) אבני בליסטרא באחד מאורכוותיו, והיה ניתות ממנו והולכת והורגת כמה אנשים. (נז*) א"ר יוחנן כד הוה הוי ר' עקיבה לבן כוזבא הוה אמר דרך כוכב מיעקב (במדבר כד י), דרך כוכבא מיעקב, זה מלך המשיח, א"ר יוחנן בן תורתא (נח) עקיבא יעלו עשבים בלחייך, ועדיין בן דוד אינו בא. (נט) שלש שנים ומחצה עשה אדריינוס מקיף בביתר, (ס) והיה ר' אלעזר המודעי יושב בשק ובאפר ומתפלל ואומר רבון כל העולמים אל תשב בדין היום. אל תשב בדין היום, כיון שלא היה יכול לכבשה, ביקש לחזור לו, הוה עימיה חד כותי א"ל הארך רוהך יומא הדין ואנא עביד לך כביש ליה, (סא) אלא

הערות ותקונים

בגמרא צבלי גיטין כ"ז ע"ב: (נא) וא"ר יוחנן שמונים אלף זוגות של תוקעי קרנות. ירושלמי שם בגמרא שלחמיו: (גב) מטיפי אצבע. קטוע אצבע שהיו כבדקים ע"י כך אם הם אצירי לב סיחתו אצבע צעויה: (גג) אל תכתבבו באיסטרייא. בגמרא אל יכתב באיסטרייא שלך. ובירושלמי לא יהיה נכתב באיסטרייא שלך. והערוך ערך באסטרייא הביא צמניל איכה איכה יעיב צאפו אל תכתבהו באסטראטיא שלך, והמלה יומית ופי' היילות. וראיתי בערוך השלם שהוסף על דברי הערוך וכתב וכן צמניל איכה ססוק צלע ד' אל יכתב באסטרייא שלך ובאמת הוא הוא המאמר שהביא הערוך רק הערוך ז"יין התחלת הפרשה והביא כמו שהוא בכ"י שלפנינו: (גד) והיה לו מאתיים אלף מכאן ומאתים אלף מכאן. כלומר מחלו ומחלו, ובירושלמי מאתיים אלף כך ומאתים אלף כך: (גה) לא תסעדינן ולא תכספינן. בגמרא דפוס ראשון לא תסעוד ולא תכסוף. ויש לתקן צ"ל ולא תכספינן. וכן צ"ל ולא תכסוף, והוצא לכוון בערוך ערך סכך ב' וז"ל צמניל איכה באיכה יעיב לא תסעדינן ולא תכספינן עינין השחתה וגם בירושלמי בטעות ולא תכסוף: (גו) מה היה כוחו כו'. זה ליתא בירושלמי, ומוצא בילקוט האיצו רמז תקמ"ו בשם איכה רבתי: (גז) אבני בליסטרא. פי' כלי מלחמה צל"י ורומי: (גז*) א"ר יוחנן כד הוה חזי ר' עקיבה לבן כוזבא הוה אמר דרך כוכב מיעקב, דרך כוכבא מיעקב זה מלך המשיח. בירושלמי תני רשב"י עקיבה רבי היה דורש דרך כוכב מיעקב דרך כוזבא מיעקב, רבי עקיבה כד הוה חזי בר כוזבא הוה אמר דין הוא מלכא משיחא, ובגמרא גם בדפוס ראשון א"ר יוחנן רבי היה דורש דרך כוכב מיעקב אל תקרי כוכב אלא כוזב, רבי עקיבא כד הוה חזי להדין בר כוזבא הוה אמר היינו מלכא משיחא. והנה הדרשה דרך כוכב דרך כוזבא או דרך כוזבא אין לו ענין כלל כי מה לכוכב אל כוזב, רק לדעתי הוה כתוב היה דורש דרך כוכב דרך כוכבא כמו שהוא לפנינו בכ"י, רק המעתיקים לא הבינו הכוונה והציגו דרך כוזבא לכוון על שמו בן כוזבא. אבל צמנת בן כוזבא היה בתחלה שמו בן כוכבא כמו שתראה בגמרא עינים פי"ב (דפוס ווילנא דף קפ"ה) בשם חכמי העתים בן כוזבא בתחלה היה שמו בר כוכבא, קרוב לדרש רז"ל צאיכה רבתי פי"ב ספוק צלע ד' על הכתוב דרך כוכב מיעקב, ובירושלמי צפ"ג פ' פקדים, אך מאחר בגמרא של אדריינוס היה כמו הכוזב ככוזב בן כוזבא ע"כ, לכן זה כוזבא רז"ל דרך כוכב דרך כוכבא, ור"ע שכתב את בן כוזבא שהוא משיח ישראל. ובספר הקבלה להראב"ד הביא וז"ל ובימי אלו (ר"ל ר' עקיבה וחביריו) עמד אלם אחד שהיה שמו כוזבא וטען שהוא משיח בן דוד ושלח יד במלך דמשקילן מלך רומי והרג משנהו שהי' בא"י דמשקילן מלך רומי עודנו נער ולא מתחוק לפניו, ומלך כוזבא זה צביתר שנת כ"ב לחורבן הבית ומת במלכותו ומלך בנו רופוס, פי' זה השם אלדומי ומת גם הוא כו' ע"ס: (נח) יעלו עשבים בלחייך ועדיין בן דוד אינו בא. ר"ל אתה תמות ותקבר וינמחו עשבים עליך שנים רבות קודם שיבא משיח בן דוד ואיך תחשוב לבן כוזבא שהוא משיח בן דוד: (נט) שלש שנים ומחצה עשה אדריינוס מקיף בביתר. ירושלמי שם: (ס) והיה ר' אלעזר המודעי יושב בשק ובאפר. בגמרא והיה שם ר' אלעזר המודעי עסיק בשקן ובתעניתו: (סא) אלא כל זימא דתרגולתא יתביה על פרחא

כל יומא דתרנגולתא יתבא על פרחיא ועל שקא ועל קיטמא לית את יכול כבוש לה, (סב) אמר ההוא שמדיה מה דאמר ובא ועל ליה למדינתא, אשכח ר' אלעזר קאים מצלי, עבד גרמיה לחיש ליה באודניה, ולא ארגיש ביה ר' אלעזר, אולו ואמרין ליה לבר כוזבא (סג) חבירתך בעא ממסר מדינתא, שלח (סד) ואייתי ההוא שמדיה, א"ל מאי אמרת ליה, אמר אי אנא אימא לך אנא מפרסם מיסטרוון דמלכא, ואי אנא לא אימא לך את קטיל יתי, טב דתקטיל יתי מדקטלנני מלכא ולא נפרסם מיסטרוין דמלכותא, אעפ"כ סבר בדעתיה ממסר מדינתא, כיון דחסל ר' אלעזר מצלי, שלח ואייתרניה, א"ל מה אמר לך הדין, א"ל לא המיתי בר נש הדין, בעמו והרגו, באותה שעה יצתה בת קול והיתה מברות ואומרת הוי רועי האליל עוזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו זרועו יבוש תיבש ועין ימינו כחה תכהה (זכיה יא יז), אמר הקב"ה שברת זרוען של ישראל וסימית עין ימינו, לפיכך האישי ההוא זרועו יבוש תיבש, ועין ימינו כחה תכהה, מיד נכבשה ביתר ונהרג בן כוזבא, (סה) אזלין טעינין ראשו גבי אדריינוס, אמר מאן קטיל הדין, (סו) אמרין חד גונתי קטליה, לא האמין להון, אמר להון (סז) אזלון אייתון לי פטומי, אזלון ואייתון ליה פטומי ואשכח (חבינא) [חבינא]

הערות ותקונים

פרחיא ועל שקא ועל קיטמא לית את יכול כבוש ליה. פי' קיטמא אפר. וזה ליתא בירושלמי סס. ובגדפס הגי' אתא חד כותא ומלא ואמר לו אדוני כל יומין דהלא תרנגולתא מתענגע בקיטמא לית את כבוש ליה. פי' ה"מ מתאפר ומתפלג חספר ועל ר' אלעזר אמר קן על שהיה מתפלג שזק ובאפר, וכן הוראת מלח געגע בערבי עיין ערוך השלם ערך געגע: (סב) אמר ההוא שמדיה מה דאמר ובא ועל ליה למדינתא. מלח שמדיה אין לה פתרון ואולי ז"ל שמדיה כי כותים הם השמרוניס אשר באו מכותה, ולעיל כתוב כי הוה עמיה חד כותי, ובגדפס גי' אחרת, אתא חד כותאי כו' מיד לעיל ביה צבוצי דמדינתא, ובירושלמי תענית סס עאל ליה מן ביבא דמדינתא, ר"ל שזכנס דרך צבוצים ומערות כי לא הי' יכול לכנס דרך שער העיר מפני השומרוניס, וראיתי במעריך ערך צבוצי הביא ח"ל: במדרש איכה בעובדא דבן כוזבא (הוא המאמר שלפנינו) לעיל בצבוצי דמדינתא, פי' נכנס דרך הביצין שמוציאין המים השפסין במדינה: (סג) חזירך בעא ממוסר מדינתא. בגדפס חזירך ר' אלעזר בעיל לאשלמא מדינתא עם אדריאנוס, ובירושלמי הגי' נסתית קלת: (סד) ואייתי ההוא שמדיה. עיין לעיל הברה ס"ב: (סה) אזלין טעינין ראשו גבי אדריינוס. בגדפס ואייתי ראשו גבי אדריאנוס, ובירושלמי בעשרת אהון טעינין רישיה גבי אדריינוס ז"ל טעינין ריביה. והילקוט האזינו רמז תתקמ"ו הביא בשם איכה רבתי התחלת המאמר מה היה כחו של בן כוזבא וסיים וכו'. ופ"ל מתחיל מהדש ונהרג בן כוזבא אזלין טעינין ואייתי רישיה גבי אדריינוס. והוא המאמר שלפנינו: (סו) אמרין חד גונתי קטליה. בגדפס אמר ליה חד גונתיא אתא קטלתיה לדין. ובילקוט סס א"ל חד גונתי קטלי. אולם בירושלמי סס א"ל חד כותייתא אתא קטלתיה, וראיתי במעריך ערך גונתיא שכתב במדרש איכה בעובדא דבן כוזבא אמר חד גונתיא אתא קטלתיה, פי' כותי, וכן הוא להדיא בירושלמי דתענית, ומ"כ פי' כמו גונדא שפי' חיל ובשום הוא, כי במדרשים כותבין ג' תחת כ' כמו גיף ימא כוף ימא עב"ל. אולם לפנינו כתוב בגדפס גם בדפוס ראשון גונתיא, ולא גונתיא, ופי' גונתיא חד מואנשי הכבא עיין ערוך השלם ערך גנתי, וברור כי בירושלמי ז"ל גניתיא ובילקוט ז"ל גניתיא במקום גנתיא ונשמט אות ת': (סז) אמר להון אזלון ואייתון לי פטומי אזלין ואייתון ליה פטומי ואשכח הכינא כריכא על ארכובתיה. בירושלמי שם אמר לי [ז"ל ליה] חמי לי פטומיה, חמי ליה פטומיה אשכח חכינה כריכא עליו. ובגדפס גם בדפוס ראשון אמר ליה זיל ואייתי לי, אלז ואתייהא ואשכח עכנא כריכא על זארייה. השמיטו מלח "פטומי", ובילקוט האזינו שם רמז תתקמ"ו אמר לון אייתון לי גופיה פטומיה אלז ואייתון ואשכח חווא כריכא על ארכובתיה, המוספי בערך פסס ב הביא את הירושלמי חמי לי פטומיה וכתב פי' המפרש גיד עכ"ל, הוא פי' הקרר בירושלמי שם, והרב בעל ערוך השלם הביא שם בשם הרב הגדול מו"ה יוסף ד"ר פערלעס שיש להגיה פטומיה והיא מלה וינית אַפּטוּמִיָּה פי' גוף עליון עד החוה ואדריאנוס חפץ לרעות פני וזורת אדם גבור העומד נגדו במלחמה עמומה. ובילקוט שבבתי מלח "גופיה" בזה מגליון פנימה לי חשב שפי' פטומא גוף, ומה שחשב הרב בעל ערוך השלם בילקוט מלא הלשון משונה ובהוספה ממה שהוא במדרש איכה במקורו אשר ממוז שאב והוא אשכח חכינה כריכא על ארכובתיה, אולם בילקוט הביא כוונתה כז"ל, שלפניו רק במקום "חכינה" הגי' "חוייה" ובגדפס הגי' עכנא כריכא על זארייה והוראת היניה כז"ל נחש, והוא כמו עכנא עיין ערוך השלם ערך חק. ובגמרא בעלי גיטין כ"ו ע"א מוספר בסגנון אחר, על לבית הסכא אתא דרקנא

כריכה על ארכובתיה, (סח) אמר אילולי אלהא דהדין קטליה מאן הוה יכיל ליה, לקיים מה שנאמר אם לא כי צורם מכרם וכו' הסגרים (דגים לג ב):

(טט) נ"ב שנה עשתה ביתר אחר הרבן הבית, (ע) ולמה נחרבה על שהדליקו נרות על הרבן הבית, ולמה הדליקו נרות על הרבן בית המקדש, (עא) אמרו מקום בילוטים של בני ירושלים היה באמצע המדינה, הוה בר נש מכיתר סליק לצלותא, והוה אמרין ליה בני דשמענא עליך דאת בעי מעבדא ארטנטם בילוטים, והוא אמר להון לית בדעתי, אמרין ליה (עב) דשמיען ערך דאת בעי מזבנא אוסייה דידך, והוא אמר לית בדעתך, (עג) והוה חבריה אמר ליה מאן את בעי מן דין, כתוב ואנא חתים, והוה אמרין ליה (עד) אוריך גבן ואנן ממנין יתך גבר רב, הוה אמר ליה לית אנא בעי, (עה) חד מנהון אמר ליה מוזבן לי כרמך פלן את מוזבן לי אוסייה פלנית, והוה אמר להון לא, הוה חבריה אמר ליה ייזיל ליה, ואנא כתיב ואנא חתים, כיון דהוה אויל ליה, הוה כתבין אוניתא ומחתמין ליה, הוה נסיב אוניתא ונחית ליה לתמן, הוה אתי מיעיל לכרמייה, או לאוסייה, ולא הוה שביק ליה, הוה אמרין ליה לית כרמא ולא אוסיא דידך, כבר זבנית יתהון מינך, הוה אוילן טב טב קרתא והוה מפיך אוניתיה, והוה טב קרתא אמר ליה מאן אית לי עביד לך, והוה טעין אוסיתיה, והוה אמר הלואי איתברת רגליה דהווא גברא, (עו) ולא סליק לצלותא, (עז) ומנעון גרמיהון ולא סלקין לצלותא, הה"ד צדו צעדנו מלכת ברחובותינו (איכה ד ט).

(עח) אצדי אורחיה דהווא גברא, [קרב קיינן] קרב קיצא דהווא ביתא, [מלאו ימינו] מלאת יומי דהווא כרמא, אף אינון לא נפקת להון טבאות, דכתיב שמה לאד לא ינקח (משי יו ט), (עט) מלמד שהיה אדריינום הרשע הורג בם עד שיצא

הערות ותקונים

שמעיה לכרכשים ונה נפשיה ונקרא שם בר דרומא: (סח) אמר אילולי אלהא דהדין קטליה מאן הוה יכיל ליה. אמר אם לא אלהיו המית לזה מי היה יכול לו: (טט) נ"ב שנה עשתה ביתר אחר הרבן הבית. ירושלמי שם (דף ס"ט ע"א) ושם הגי' תני ר' יוסי אמר נ"ב שנה עשת ביתר לאחר חורבן בית המקדש, ולפני זה נמלא בירושלמי שם מאמרים אחרים אשר הם צמדס להלן והמאמרים אינם בסדר אחד, וגם צמדס איכה הנדפס המאמרים בסדר אחר, והמאמר הזה נשנה גם להלן פ"ד פסקו לזו צעדינו: (ע) ולמה נחרבה על שהדליקו נרות על הרבן הבית. זה הביא צעל מאור עינים פ"ב דף קפ"ח (דפוס ווילנא): (עא) אמרו מקום בילוטים של בני ירושלים היה באמצע המדינה כו' דלת בני מעבדא ארטנטם [ל' ארטנטם או] בילוטים. בירושלמי תענית שם צעי מתעבדא ארכונטם וזבולנטם. הערוך ערך בזויתו הביא צמנילת איכה יעיב (יין לפי ראש הפרשה והוא צפסוק ב' צעל ד' והערוך בכל פעם כאשר הביא צמנילת מוסקו ב' צעל ד' יין לפי ראש הפרשה צעי איכה יעיב) אמרו מקום בילוטים של בני ירושלים [כו'] דלת צעי מתעבדא ארכונטם או בזויתוס וצעל ערוך השלם הסגיר הטוסחא שהביא הרב צעל הערוך ואמר לשון מושבס הוא ו"ל כמו צערך ארך ד', אולם הערוך הביא לשון כמו שהוא צכ" והביא ב' מאמרים יחד כמו שהבאתי צראש ההערה, ובערך ארך ד' הביא לשון המאמר השני שלפניו ו"ל צמנילת איכה יעיב צפסו הוא בר נש מן ביתר נפק ללולתא בירושלים ו"ל כנון דשמעיין עלך דלת צעי מתעבדת ארכונטם או בזויתוס. והוראת ארכונטם ב"ל שר ונגיד, והוראת בזויתוס חסם הענה (ראשסהערה): (עב) דשמיען ערך דלת צעי מוזבנא אוסייה דידך. מוזבא צערך ערך אסיא ו"ל וזמנילת איכה צאסקו יעיב כנון דשמיעין עלך דלת צעי מוזבנא אוסיא דידך. פ"ו ב"ל שדה: (עג) והוה חברי אמר ליה מאן את בעי מן דין כו'. כל זה ליתא צנדפס גם לא צדפוס דאשון, והגי' שם והוה חותב ומשלח אוניתא לבר ביתיה חין אתי גבר פלוני לא תשבקיניה מיעיל לאסיא, וגם בירושלמי תקצר הלשון וק' איתא שם, והוה חבריה א"ל מה את בעי מן דין כתוב ואנא חתים, והוה כתיב וחבריה חתים והוון משלחין אוניתא לבר ביתיה ואמרון ליה חין אתא פלניא מיעול לאוסיא דידיה לא תשבקיניה דהיא זבנית גבן. ופי' אוניתא סטר: (עד) אוריך גבן. פי' המתן אלניו, תרגם ויחל עוד (צראשית ח' י') ואוריך עוד, וזה ליתא צנדפס וגם ליתא בירושלמי: (עה) חד מנהון אמר ליה מוזבן לי כרמך. זה ליתא צנדפס ובירושלמי: (עו) ולא סליק ללולתא. בירושלמי הגי' ולא סלק לירושלים, וצנדפס ולא סלק להדא זיתא, ל"ל להדא ללולתא ועיין צמ"כ: (עז) ומנעון גרמיהון ולא סלקין ללולתא. ליתא צנדפס: (עח) אלדי אורחיה דהווא גברא. בירושלמי קרב קיזיה קרב קיזיה דהווא ביתא, מלאו ימינו מלא יומי דהווא ביתא. וצנדפס הלשון נשתנה: (עט) מלמד שהיה אדריינום הרשע הורג בם. צנדפס

דמם מהפתחים ומן הסככות ומן הצינורות עד שעשה ביתר כמין גשמים, והיה הסוס שוקע בדם עד חוטמו, והיה הדם מגלגל סלעים משאוי ארבעים סאה, ומוליכם לים עד ארבעה מילין:

(ב) **חמש** מאות בתי סופרים היו בביתר, (פא) קטן שבהם היו חמש מאות תינוקות, והיו אילין מיינוקיא אמרין כד ייתי שגאה עלנא, עם אילין (פב) מכתבינן אנו נפקין עליהון, ומסימין עיניהון, וכיון שגרו העונות ונכנסו השונאים עליהם, (פג) היו מקפלין כל אחד ואחד בספרו, ומשליכין אותו לאור, (פד) א"ר שמעון [בן גמליאל] אני הייתי הקטן שבהם, ולא נשתייר מהם אלא אני, וקראתי לעצמי עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי (איס ג נא):

(פה) **כרם** גדול היה לאדרייגוס מהלך שמונה עשר מיל על שמונה עשר מיל, כמון טבריא לצפורי, והקיפוה גדר מהרוגי ביתר (פו) מלא קומתו ופישוט ידים ורגלים, ולא הבאישו ולא הסריחו, ולא נגזר עליהם שיקברו עד שעמדה (פי) מלכות אחרת, וגזרה עליהם קבורה. (פח) א"ר הנינא יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה (פט) קבעו הכמרים בברכת המזון הטוב והמטיב, (צ) הטוב שלא הסריחו, והמטיב שניתנו לקבורה:

(צא) **שלש** מאות מוחי תינוקות מצאו על אבן אחת ומצאו שלש מאות קופות של קצוצי תפילין, וכל קופה מחוקת שלש סאין הרי תשע מאות סאין:

ה ערות ותקונים

בגדפס גם צירושלמי הוא במאמר שלפניו אחרי המלות וקרא עליו אס לא כי לורס מכרס וה' הסגירס, וכך הגי' סס והיו הורגין צהס וכולגין עד ששקע הסוס צדס עד חוטמו והיה הדס מגלגל סלעים משאוי ארבעים סאה, עד שהלך הדס ציס ארבעה מיל, אס תאמר שהיא קרובה לים והלא רחוקה מן הים ארבעה מיל. וצירושלמי בטעות ארבעים מיל: (פ) חמש מאות בתי סופרים היו צביתר. צירושלמי סס הני רבן שמעון בן גמליאל אומר חמש מאות בתי סופרים היו צביתר, ובגדפס אומר רבן גמליאל יס לתקן ר' שמעון בן גמליאל וכן הוא לנכון בגדפס הלך פ"ג פסוק עיני עוללה לנפשי, ולפניו בכ"י כתוב א"ר שמעון בן גמליאל אני הייתי הקטן שבהם כו', ובגמרא גיטין כ"ח ע"א איתא א"ר יהודה אומר שמואל משס רבן שמעון בן גמליאל מהו דכתיב עיני עוללה לנפשי ד' מאות בתי כנסיות היו צביתר ובכל אחת הי' בה ד' מאות מלמדי תינוקות וכל אחד ואחד היה לפניו ד' מאות תינוקות של בית רבן כו':

(פא) קטן שבהם היו חמש מאות תינוקות. כ"ה צירושלמי אכל בגדפס וקטן שבהם לא היו מאות משלש מאות תינוקות: (פב) במכתבין. הוא קולנוסין (שריינגריפעטל) ובק"תב"ן הוא הקבוץ מן כחצ, ובגמרא גיטין סס בחוטריסון, וחטורא סי' מקל: (פג) היו מקפלין. צירושלמי היו כורכים, ובגדפס כרכו: (פד) א"ר שמעון בן גמליאל אני הייתי הקטן שבהם. זה איתא צירושלמי ובגדפס כי מתחיל סס רשב"ג אומר לכן כתוב סס ולא נשתייר מהם אלא אני, ועיין לעיל הערה פ'. והנה זה ר' שמעון הוא אביו של רבי ועיין תוס' ע"ז ל"ב ע"א ד"ה אכל: (פה) כרם גדול היו לאדרייגוס. ירושלמי סס, ובגדפס הוא במאמר שלפניו אחר היו הורגים צהס עד ששקע הסוס צדס: (פו) מלא קומתו ופישוט ידים ורגלים. כן הוא גם צירושלמי (ומלת ורגלים איתא סס) וחסר בגדפס: (פי) מלכות אחרת. צירושלמי ובגדפס מלך אחר: (פח) א"ר חנינא. צירושלמי אומר רב חונא ובגדפס ר' הונא אומר, ובגמרא בבלי זרכות מ"ח ע"ב ותענית ל"א רע"א מובא זה בשם ר' מתנא: (פט) קבעו הכמרים בצברת המזון. זה איתא צירושלמי ובגדפס, ועיין תוס' תענית סס ד"ה תיקו: (צ) הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה. בדפוס ראשון גם בדפוס קאנשאטאניטא חסר מתחיל השנית ונאמר סס ורבי הונא אומר יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה, והשאר חסר, שנשמוס מן לקבורה עד לקבורה והמ"ב תיקן לנכון, ואח"כ תיקנו כן צנוף המדרש: (צא) שלש מאות מוחי תינוקות. ירושלמי תענית סס במאמר שלפניו (דף ס"ט רע"א) וסס הגי' אמרו שלש מאות מוחי תינוקות מלאו על אבן אחת ומלאו שלש קופות של קצוצי תפילין של תשע סאין, וי"א תשע של שלש סאין, ובגדפס גם בדפוס ראשון המאמר הוא מוקדם להמאמר א"ר גמליאל חמש מאות בתי סופרים, והגי' סס א"ר יוחנן שלש מאות מוחי תינוקות מלאו על אבן אחת ושלש מאות קופות של קצוצי תפילין מלאו צביתר, וכל אחת מחוקת שלש סאין וכשאתה בא לחשבון אחת מואת שלש מאות סאין, יס לתקן סס וכשאתה בא לחשבון אחת מואת תשע מאות סאין, כמו שהוא בכ"י הרי תשע מאות סאין, וכן מואת המאמר בתנא דבי אליהו רבא פ"ל והטורחא סס וכשאתה בא לירי חשבון אחת מואת תשע מאות סאין, ובגדפס מה שסובא סס בשם ר' יוחנן א"ן ספק שהסוף מעתיק אחד כמו סראה בגמרא גיטין ג"ח ע"א וכך איתא סס א"ר יוחנן ארבעים

(צב) **תריץ** אחין הוון [בכפר] חרובא, הוה אדריינום משלח גייסין עליהון ומקמלא להון, ואינון נפקין ומקמלין להון אמרין (צג) כל סמא [דמלתא] (צד) נלבישינון כלילין, ונעבדינון מלכין, כיון שגרמו העונות אמרו נדבוק, אפר אחר זמן שלח גייסות עליהון, כיון שיצאו על הגייסות פגע בהון חד סב, אמר להון אלהכון יסעדונכון, (צה) אמרון לא יסעד ולא חטף, כיון שגרמו העונות ייצאו ונהרגו, אזולן טעינין ראשיהון לגב אדריינום, (צו) ואשכח הכינייא על צואריהון, אמר אילולי אלההון דאילין דקמלינון, מזה הוה יכול קמיל להון, לקיים מזה שנאמר אם לא כי צורם מכרם (דברים לב ז):

(צז) **שני** ארוים היו בחר המשחה, ותחת אחד מהם (צח) היו ארבעים חנויות של מוכרי טהרות, (צח*) ותחת השני היה מוציא מ' סאין של גוזלות בכל חדש וחדש, (צט) ומהן היו מביאין לכל ישראל לקניהן:

(ק) **עשרת** אלפים עיירות היו בחר המלך, (קא) ולר' אלעזר בן הרסום היו אלף מוהם, וכנגדן היו לו אלף ספירות בים:

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

ארבעים סאה קאזי תפילין נמלאו בראשי הרוני ביתר, ר' ינאי ברבי ישמעאל אמר שלש קופות של ארבעים ארבעים סאה צמתיתא תני ארבעים קופות של שלש שלש סאין, ורש"י פי' שם קאזי תפילין דפוס תפילין חוץ מן הרצועה קרוי קאזי. וראיתי בערוך ערך קץ י"ב שהביא מאמרי חו"ל אשר מלת קאזי נמלאת בחוכם, וסיים צמנית איכה יעבי ובסוף הגדה דפ' הניקין (הוא צניטין שם) מ' סאה קאזי תפילין נמלא בראשי הרוני ביתר ע"כ הביא לשון הגמרא מניטין שם ולא לשון המדרש איכה, וכחז שם פי' יש לתפלה של ראש ד' בתים ומוכסין לתוכה ד' פרוטות וכל בית שמו קאזי לפי שהיא קאזי נחברתה עכ"ל, ולדעתי יש לתקן בירושלמי ומלאו שלש [מאות] קופות של קאזי תפילין של תשע סאין, וי"א (תשע) של שלש שלש סאין. הוספתי מלת "מאות" והסגרתי מלת "תשע": (צב) תריץ אחין הוון [בכפר] חרובא. בירושלמי שם (דף ס"ט ע"א) הני' שני אחים הוון בכפר חריבה והוון רומים אזלין עליהון ומקמלין לון, ואמרין כל סמא דמיתלתא יתי כלילא על רשיהון, אמרין מדבדיקין אוף חד זמן, מנסקיין פגע בהו חד סב אמר לון בריוכון סעודינכון, אמרו לא יסעד ולא יסמוך, הלא אתם אלהים ונחתו. וזילקוט האזינו רמו תהקני"ו מוצא בשם איכה רבתי כוונתה הכ"ל שלפניו, ובגדפס גם בדפוס ראשון הוסחא משוגה קת, ושם בטעות בכפר הרוכא ל"ז חרובא, וכפר חרובא לדעת בעל הצחות (דף כ' ע"ב) למורה אי כנרת נמלא כפר חרובא והביא על גס המדרש שלפניו, והביא גם בשם יוסיפוס שהוכר חרובא"ה בגליל הגליל. ובירושלמי שביעות פי"ו (דף ל"ו ע"ג) מונה בין תחומי ח"י כל שהחיקו עולי צבל, מגדל חרוב, ועיין ייבוישר בספרו היקר על שמות הערים שבתלמוד: (צג) כל סמא דמלתא. פי' עיקר הדבר וחליתו: (צד) נלבישינון כלילין ונעבדינון מלכין. כן הביא גם הילקוט, ובגדפס הנזכר משובש יתי כלילא דלדריהנום וניתב בראשו של שמעון דהא רמאי אתון. פי' המ"כ כל ס' ושורש הדבר נלא לחוץ ונהרוג כלם עד שנקח כתר המלך ונשים אותו על ראש שמעון והוא היה ראש שלהם עכ"ל. נעלם מומנו כוונת המלות כל סמא דמלתא, גם חשב כי שמעון הוא שם פדטי ששמו היה כן, ובאמת הכוונה שמעון דהא רומאי אתון ופי' כי חפצו להוסיף כתר של אדריאנוס על ראשיהון וכאשר שמעו כי הרומאים באים להלחם עמהם ובאצתם לנחמה פגשו בזקן אחד אשר אמר להם המקום יהיה בעזרתכם, וכן כתב בעל יפה עיף: (צה) אמרו לא יסעד ולא חטף. בגדפס לא נסעוד ולא נסכיף. ובגדפס ראשון לא נסעוד ולא נסמוך, עיין לעיל הערה י"א, וזילקוט האזינו שם לא סעוד ולא יסכיף ל"ז יסכף, ובירושלמי תענית שם לא יסעוד ולא יסמוך: (צו) ואשכח הכינייא על אדריהון. עיין לעיל הערה ס"ו: (צז) שני ארוים היו בחר המשחה. ירושלמי תענית שם (ס"ט ע"א). ובמדרש איכה בדפוס ראשון גם בדפוס קאנשאטאנינא שני אחין היו בחר המשחה והתח יד אחד מהן היו ארבע חנויות של מוכרי טהרות, וזה עשרה. והר המשחה היינו הר הזתים: (צח) היו ארבעים חנויות של מוכרי טהרות. בירושלמי ובגדפס ארבע חנויות, וכתב היפ"מ שנכון לגרום ארבעים כי ארבע חנויות מאי רבותיה: (צח*) ותחת השני היה מוציא מ' סאין של גוזלות בכל חדש. ירושלמי שם, ובגמרא צבלי ברכות מ"ד ע"א אילן אחד היה לו לינאי המלך בחר המלך שהיו מורדין ממנו ארבעים סאה גוזלות משלם בריכות בחדש: (צט) ומהן היו מביאין לכל ישראל לקניהן. בגדפס ומהן היו ישראל שראל לקנים, ובירושלמי ומהן היו מספקין קנים לכל ישראל, ופי' קנים זוני תורים וזני ונה: (ק) עשרת אלפים עיירות היו בחר המלך. ירושלמי שם, ועיין גיטין כ"ז ע"א: (קא) ולר' אלעזר בן הרסום היו אלף מהם וכנגדן היו לו אלף ספירות בים. ירושלמי שם, ובגמרא צבלי יומא ל"ה ע"ב. חיתא אמרו עליו על ר' אלעזר

(קב) מור שמעון הוה מפיך תלת מאה גרבין [דמרקושין] בכל ערובא לאילין קייטא, ולמה חרב, (קג) אי תימא משום זנות, והלא ריבה אחת (שפחה) היתה והוציאות משם, ולמה חרב, (קד) אמר ר' הונא ע"י שהיו משחקין בכדור בשבת:

(קה) שלש עיירות במשמרות היה, (קו) כבול, ושיחין, ומגדלה, [ושלשתן חרבן], כבול מפני המחלוקת, שיחין מפני כשפין, מגדלה מפני הונות:

(קז) שלש עיירות היו בדרום, והיה כל אחד ואחד מוציאה כפלים כיוצאי מצרים, ואלו הן: (קח) כפר ביש, וכפר שחלים, ובית דכרין, (קט) ולמה קורין אותו כפר ביש, דהווי בישין לאכסנאין, למה קורין אותו כפר שחלים, שהיו מרבים בניהם (קי) כאילין (תחלטייא), [תחלטייא], ולמה קורין לו

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

אלעזר בן הרקום [ז"ל תרסו] שהיה לו אביו אלף עיירות ציבשה וכנאן אלף ספיות ציס: (קב) מור שמעון הוה מפיך תלת מאה גרבין [דמרקושין] בכל ערובא לאילין קייטא. ירושלמי שם, ושם הגי' מור שמעון הוה מפיך תלת מאוון דגרבין דמרקוש לקיטא כל ערובת טובא, והערך ערך גרז ג' הביא וז"ל: ובמגילת איכה ישיב מור שמעון הוה מפיך ט' גרבי דמרקושין בכל ערובא לאילין קייטא, פי' כפיפות של פתוחי להם בכל ערב שבת לעניים עכ"ל. ובערך רקע ג' הביא גרבין דמרקושין, כבר פירשתי בערך גרז, מזה תראה שלפניו כז"ל נשמעה המלה "דמרקושין" והוספתי צפניס והוא כמו שהביא הערוך, ובנדפס דפוס ראשון וגם בדפוס קאנשטאטניטא המאמר משוכם וכך הגי' שם עוד שמעון [ז"ל מור שמעון] הוה מפיך תלת מאה גרבין מרקן לקייטא בכל הרובא [ז"ל גרזן דמרקוש לקיטא בכל ערובא] ובדפוסים אחרונים גם בדפוס אמסטרדאם הליגו המדפיסים רק "הוה מפיך תלת מאה גרבין" לא יותר. ומור שמעון הוה ביתר והוה מור מלכא עיין ערוך השלם, ערך ביתר, ופי' גרבי כד, ופי' מרקוש חלק וחתוכה ופרוסה, ולדעת בעל ערוך השלם היא זימית, ופי' קייטא ז"ל עני. ושיעור המאמר בעיר מור שמעון הוה תלת מאה גרבין, או שקיס מלאות חתיכות ופרוסות להם לעניים ששאלים ללחם כמו שכתב שם הרב בעל ערוך השלם, ואולי ז"ל גרבי דמרקושין והכוונה תלת מאה גרבין יין בלתי מונוג בכל ערב שבת, וגמלא בגמרא חמורא מרקא ומונא בערוך ערך מרקא וכתב שם הנוסחי פי' בל"ד חו' בלתי מונוג, וכן בגמרא (פסחים ל"ז ע"א) ושזה שלם מלאות גרבי יין, וגם שם המספר שלם מלאות בלתי גומא וכן שלם מלאות גרבי שמן (שבת י"ג ע"ב): (קג) אי תימא משום זנות והלא ריבה אחת היתה והוציאות משם. בירושלמי תענית שם (דף ס"ט ע"א) איתא בסוגין אחר ולמה חרב, י"א מפני הזנות, וי"א שהיו משחקין בכדור, ולפניו כז"ל הסגרתו מלת "שפחה" כי אחד רשם בגניון הפי' על מלת ריבה "שפחה" והוצא פינימה. ופי' ריבה נערה: (קד) א"ר הוה שהיו משחקין בכדור בשבת. בירושלמי שם חסרה מלת "בשבת" וכתב הק"ע היינו בשבת, וכן בגניון בירושלמי בהנהגות מהגאונים בעלי מפרשי הים כתוב היינו בשבת וכן הוה להדיא בלתי רבתי שם. ורואתי בש"ע א"ה ה' שבת סי' ס"ה סעי' ג"ה אסור לשחק בשבת וי"ט בכדור וזימין שם המקור אגור בשם בעלי הלקט. והוה בשבלי הלקט השלם ה' שבת סי' קכ"א וע"ש מה שכתב אודות הכדור לאסור לשחק בשבת, והביא שם את דברי המדרש איכה שלפניו כמו שהוה כז"ל, וגם לפני היתה הגי' דמרקוש עיין הערה ק"ב: (קה) שלם עיירות במשמרות היה. בנדפס שלמה עיירות היה טימם שלמה עולה לירושלים, ובירושלמי תענית שם שלם עיירות היה קטמום שלמה עולה לירושלים בעגלה, המ"ב מפרס טימם מלשון טימם שפי' אורז ודמים, ולדעת בעל ערוך השלם הוה כמו דיומם פי' מם הכללי הטימדי אשר הוה פורעים משלם עיירות וידע הולכים בעגלה כל כך הרבה היה, ובירושלמי קטמום הוה בטעות והיה כתוב הטימום ועשית קטמום: (קו) כבול שיחין ומגדלה. שמות מקומות הם ובירושלמי שם הגי' מגדל צבייטא: (קז) שלם עיירות היו בדרום. ירושלמי שם, ושם הגי' ג' כפרים: (קח) כפר ביש וכפר שחלים ובית דכרין. בנדפס הגי' וכפר דיכרין, וכן בירושלמי שם כפר ביש כפר שיחלייא וכפר דיכריא, וכן בגמרא בבלי גיטין ל"ז ע"א כפר ביש כפר שיחלייא כפר דיכריא, והנה כפר שיחלייא הוה כפר קרוב לאשקון, וכפר דכרין לדעת בעל כפתור ופרח פי"א מ"ח ע"ב, לפיך לוד כמהלך שעה בדרים כפר דכרין. ובעל תבואות הארץ כתב שפעת איגיה והחוקר המהולל מוה"א ד"ר נייבוער בספרו כתב שהוא שם מוקם Dikrin בצפונה של אליותרופוליס: (קט) ולמה קורין אותו כפר ביש כו'. בגמרא בבלי משונה הטעמים לשמותם ע"ש, ובירושלמי הגי' כפר ביש ללא הוון מקבלין לעבורא, וכתב המפרש הק"ר פי' אכסניא, וגם הק"ע ופי"מ כתבו ללא היו מקבלין לעובר ועב עלמור לאורחים: (קי) כאילין תחלטייא. תקנתו תחלטייא כמו שהוה בירושלמי ובנדפס, ומונא בערך

בית דכרין, דכל נשייא דתמן הוו ילדין דכרין, וכל חדא מנהון דהוות בעיא דתליד נקבה הוות נפקה לה לבר מן קרתא, ותמן ילדה נקבה, וכל איתתא אוהרנתא לבר מן תמן, דהוות בעיא למילדה דכר, הוות עלת לתמן וילדה דכר: (קיא) וכדון אין תבעין יתהון קניין, לא נסבא להון: א"ר חנינא קפצה לה ארץ ישראל, א"ר יוחנן אימר היתה קמנה שבמשמרות והיתה מוציאה שמונים אלף פרחי כהונה:

א"ר יוחנן מגבת ועד אנטיפרס ששים רבוא עיירות, ואין לך עיר קמן בהם יותר מבית שמש, ובתיב ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה' ויך בעם שבעים [איש המשיים] אלף איש (ש"א ו' ט):

(קיב) [א"ר יוחנן שמונים הנויות של אורני פלגם היו במגדל צבעייה. א"ר חייא בר בא שמונים הנויות של מוכרי טהרות היו בכפר אימרא. רבי זעירה בשם רב הונא אימר היא היתה קמנה שבמשמרות והיא היתה מוציאה שמונים וחמשה אלף פרחי כהונה]:

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

ערך החלם וז"ל: במגילת איכה יעזב ולמה קוין אותה כפר שחלים דהוון מרבין כולוין תחלוסייא, ולא מוצר הורחא המלה, ובגמרא גיטין נ"ו ע"א כפר שחילים שהיתה פרכסתן מן שחלים, ופירש"י מין מאלל, ועיין מעריך בערך תחלם שהיה המדרש איכה שלפניו והאריך שם, ועיין ערך שלם ערך תחלם ובערך שחלים כתב המוספי פי' שחלים מין ירק חם וישג וטעמו חד מועיל לפתוח האיברים אטומים: (קיא) וכדון אין תבעין יתהון קניין לא נסבא להון, ובגדפם גם דפוסם ראשון ודפוסם קאנטראטיוניא הלשון משוכם וקשה הבנה וכדו כדחתו לענהון בשתיין רבוון בקיין לא נסין להון, ובדפוסים אחרונים וכדו כד את נעשהון בשתיין רבוון דקייין לא נסין להון, ונס גי' זו בלתי מוכן גם מה שיבית יש למאמר שלפניו, רק המאמר נשתרצב מומאמר שלאחריו ונשתבש וגמאל צירושלמי תענית שם במאמר שלאחריו (דף ס"ט ע"ב) וז"ל הירושלמי א"ר יוחנן מגבת ועד אנטיפרס ששים ריבוא עיירות היו, הקמנה שבין היא היתה בית שמש דכתיב [ז"ל והבתיב] ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון ה' ויך בעם שבעים איש המשיים אלף איש (ש"א ו' י"ט), ואילו מרוח אחת היו [וכדון] אין את מבלע לה קנייא לא נסיהי א"ר חנינא קפצה לה ארץ ישראל, ופי' איך היתה בית שמש הקמנה הא כתיב ויך בעם וגו' המשיים אלף איש הרי גדולה היתה ואילו מרוח אחת היו שמהו מאנשי בית שמש היו מן הדרום בלד אחד מן העיר אשר בא דרך שם הארון של המקום מגבת ועד אנטיפרס. ועכשיו אם אתה מנולא בקנים כמספר הנתיים לא תחילם המקום הרוח כל כך לא יספיק לחוקן אותן. ועל זה אמר ר' חנינא קפצה לה ארץ ישראל מפני שקפצה ונתקמנה לה א". ומזה תראה לתקן הגירסא במדרש איכה לפניו, ויש להשתחיל במאמר א"ר יוחנן מגבת ועד אנטיפרס ששים ריבוא עירות ואין לך עיר קמנה בהם יותר מבית שמש וכתוב [ז"ל והכתיב] ויך באנשי בית וגו', ואחר זה שייך המאמר וכדין אין תבעין [ז"ל תבעין] ותהון קניין לא נסבא [ז"ל ייסה] להון ואח"כ נאמר לנטון אמר ר' חנינא קפצה לה ארץ ישראל, והמאמר אחר זה אמר ר' יוחנן אימר היתה קמנה שבמשמרות והיתה מוציאה שמונים אלף פרחי כהונה ג"כ נשתרצב מומאמר אחר הגמאל צירושלמי שם במאמר שלפניו [דף ס"ט ע"א] אמר ר' חייא בר בא שמונים הנויות של מוכרי טהרות היו בכפר אימרא ואח"כ נאמר שם ר' זעירה בשם רב הונא אימר [היינו אימרא] היא היתה קמנה שבמשמרות והיא היתה מוציאה שמונים וחמשה אלף פרחי כהונה, והמאמר הזה חסר בכ"ו והוספתיו להלן בשתי חללי מרובע; והגה ראיתי במדרש איכה הגדפם קרוב לסף הפסקא אחרי הנלות על כן יאמר בספר מלחמות ה' איתת שם כך דלאמר ר' יוחנן מניבתון ועד אנטיפרס ששים ריבוא עיירות היו וקמנה שבין זו בית שמש הדא הוא דכתיב ויך באנשי בית שמש וגו' וכדון אפילו מואה קני לית בה, פירוש ועכשיו אחר הוורבן אפילו מואה קנים אינן יכולין לעמוד בה כי קמן הוא, וזה נובע מירושלמי רק בשמונים; ואולי מזה יש להבין ולתקן ג"כ הגירסא הגדפם במאמר שהבאתי למעלה כד את מבלעין בשתיין רבוון [היינו ששים ריבוא עיירות] קניין לא נסין: (קיב) אמר רבי יוחנן שמונים הנויות של אורני פלגם. המאמר שהסגרתו הוספתו עפ"י הירושלמי תענית שם (דף ס"ט ע"ב) ונשמט פה בשגגת המועתיק. ובגדפם גם דפוסם ראשון מנולא המאמר הזה רק בשמונים וכך איתת שם: רב הונא אמר שלם מאות הנויות של מוכרי טהרות היו במגדל צבעייה, ושלם מאות הנויות של אורני פרוכת היו בכפר נמרה, הובא בשם רב הונא שלם מאות של מוכרי טהרות מה שהוא צירושלמי בשם ר' יוחנן, גם מגבת שהיה במגדל דלבעיא צירושלמי בכפר אימרא, ועל נאמר השני ושלם מאות הנויות של אורני פרוכת חסר שם האומר ובמקום בכפר נמרה נאמר צירושלמי במגדל צבעייה גם חסר הסיום בגדפם אימר היתה קמנה שבמשמרות וכו'. ובכ"ו נשאר אזה

(ק"ג) א"ר יוחנן שמונים וזוגים כהנים אחים, נשאו לשמונים זוגות אחיות כהנות, (ק"ד) בלילה אחד בהדא גופנא, חוץ מאחים בלי אחיות, וחיון מאחיות בלי אחים, וחיון מלויים וישראלים:

(קמ"ו) א"ר יוחנן שמונים אלף פרחי כהונה נהרגו על דמו של זכריהו:

(קמ"ז) א"ר יוחנן שמונים אלף פרחי כהונה ברחו בקול תופס של היכל, וכלם נשרפו שם, ולא נשתייר מהם אלא יהושע בן יהוצדק כהן גדול שנאמר הלא זה אוד מוצל מאש (זכריה ג ז):

(ק"ז) א"ר יוחנן שמונים אלף פרחי כהונה, ובידם שמונים אלף מגיני זהב, בקעו חיילותיו של נבוכדנצר, והלכו להם אצל הישמעאלים, אמרו להם השקונו מים, אמרו להם אכלו תחלה, ואח"כ אתם שותים, מה עשו הוציאו להם מיני מלוחים, כיון שאכלו הוציאו להם נודות נפוחים, והיה אחד מהם גותנו לתוך פיו, והיה הרוח נכנס לתוך מעיו, והיה מפרפר ומת, הוא שהנביא מתנבא עליהם ואומר מושא בערב בערב תלינו אורחות דדנים (ישעיה כ"א ג), מטול רב בעריבא, למה ביער בערב תלינו, מן היש ביער הלבנון דאת אמרת ביער תלינו, אלא מפני אורחות דדנים, כן אורחתהון דדודנים למעבד כן לבני דודיהון, כן עבדית לבני ישמעאל אבוכון, לא לקראת צמא התיו מים (ס"ט ט"ז), דכתיב ויפקח אלהים את עיניה ותרא באר מים ותלך ותמלא את החמת מים ותשק את הנער (גלאטית כ"א י"ג), אלא בלחמו קדמו גודד (ישעיה ס"ט), לא מן שיבותהון אתון לגביכון אלא כי מפני הרבות נדדו (ס"ט ט"ז), מפני הרבו של

הערות ותקונים

איזה סיורים מן המאמר הזה שהוספתי לעיל. "אמר ר' יוחנן אימור היתה קטנה שבמשמרות והיתה מוטיאה שמונים אלף פרחי כהונה" אשר נשמע מן המאמר הזה שהוספתי. והנה המאמר הזה היה לנכון לפני הרב בעל הערוך במדרש כי הביא בערך פלגין וז"ל: במגילת איכה יעיד כסקאל בלע"ד פ' הגויות של מוכרי פיליון היו במגדל, ועל זה כתב המוספי יש גירסא אחרת צנוסחאות ומדברי הערוך נראה שבירושלמי יש לתקן "פלגס" במקום פלגס והיא המלה היונית *φαλαγγα* וכן ברומי *paenula* הוא צגד ועטייה כמו שהביא לנכון הרב החכם הגדול מהר"י פירסע בספרו ז' 172 ואשר הביא כי לא נמצא לפניו במדרש, ובגמרא הציגו המדפיסים או המדפיסים כרוכת במקום פלגס [או פלגס בירושלמי בטעות] והגירסא אמרש בירושלמי נכונה וכתב בעל תבואות הארץ לדרומית מערבית חברון כערך שש כפר בית אמרש. ואולי גם כפרא ממרש נכונה כי לדעת בעל הבוספס ותיקן תלונותו בקרא נפלא שתי שעות עיר דשבע [נבע] ולדרום מערבית עיר נבע הג"ל כפר בית נלמר והוא כפר נמרה: (ק"ג) אמר ר' יוחנן שמונים וזוגים כהנים אחים. ירושלמי תענית ס"ט. ובגמרא גם בדפוס ראשון הוא בשם ר' ירמיה בשם ר' חייה בר אבה וזה נשתרבו ממאמר שלפניו במדרש ס"ט כמו שתרצה במאמר שהוספתי אמר ר' חייה בר אבה והוא כמו בר אבה: (ק"ד) בלילה אחד בהדא גופנא. וכ"ה בירושלמי והוא שם מקום כמו שכתבתי לעיל פ"ה הערה רס"ה וכן בגמרא בבבלי ברכות (מ"ד ע"ה) עיר אחת היתה בארץ ישראל וגופנית שמה שהיו ב' זוגות כהנים אחים הנשואות לפ' זוגות אחיות כהנות. ובגמרא גם בדפוס ראשון לא הביא המעתיק או המדפיס הכוונה בלילה אחד בהדא גופנא והיך תלונותו בקרא נפלא וזה נשאר עד היום בכל הדפוסים ויש למחוק מלת "תלונותו" וראיתי שגם בעל סדר הדורות העיר על הטעות בערך רב הסדא הכהן (דף ע"ח ע"א): (קמ"ו) אמר ר' יוחנן שמונים אלף פרחי כהונה נהרגו על דמו של זכריהו. ירושלמי ס"ט, ובירושלמי שם איחא ר' יודן שלל לר' אחא איכן הכינו את זכריהו וכו', ומנאל גם בגמרא בכאן; אבל יפן כי כל המאמר נמצא להלן בפ"ד בפסוק מחמת נביאיה לכן לא הוספתי לכאן כי שמה ינאל הקורא: (קמ"ז) אמר ר' יוחנן שמונים אלף פרחי כהונה ברחו בקול תופס של היכל. ירושלמי שם (דף ס"ט ע"ב) והמלות בקול תופס הם משושבת ז"ל, "בקלותחית" ובירושלמי שם ברחו לתוך קלותחית של בית המוקדש, פי' הקאר מפרש שם כמין בתים קטנים סביב המוקדש ובעל ק"ע כתב הם התאים שהיו סביב למקדש, ופ"ו כתב מחילות וחדרים סמוכים, ועיין בערוך השלם ערך קלת ג' הביא שם המאמר מירושלמי וכתב פי' בכותל קמור וחלול שחתת בית המוקדש, ובמדרש איכה הגמרא ליתא למאמר הזה: (ק"ז) אמר ר' יוחנן שמונים אלף פרחי כהונה בקעו חיילותיו של נבוכדנצר, ירושלמי תענית ס"ט (דף ס"ט ע"ב) ומנאל בילקוט ישעיה רמז רפ"ט בשם איכה רבתי. ועיין בתחומא הגמרא מכבר יתרו סי' ה'. והילקוט הביא כמו שהוא בכ"י ובגמרא הלשון משונה קלת. ועיין רש"י איכה א' י"ט בשם מדרש אגדה והוא המדרש שלפנינו וכן הביא רש"י המאמר הזה בישיב"י כ"א י"ג:

נבוכדנצר נדרו. מפני חרב נטושה (שס עס), על ידי שלא שמרו את השמיטה, המד"א וזשביעית תשמטנה ונמשתה (שמות כג יא). מפני קשת דרוכה (ישעיה עס), ע"י שהיו דורכים גיתות בשבת [דכתיב בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכים גיתות בשבת (נחמיה יג טו)], ומפני כובד מלחמה (שס עס), על שלא נתעסקו במלחמתה של תורה, המד"א על כן יאמר בספר מלחמות ה' (במדבר כא יד):

(קיה) ר' הנן אמר שמונים חנויות של מוכרי שידה של מתכת היו בשיחין, א"ר ינאי שידה לא נראית בימינו: (קיט) כמה פולטמיות עשה אדריאנוס בארץ ישראל, פליגו בה תרין אמוראין, חד אמר חמשים ושתים וחד אמר חמשים וארבע:

(קכ) ד"א מפני קשת דרוכה. אשרי אדם שזוכה לראות במפלתה של תרמוד, למה שהעמידה קשמים לחרבן ביה"מ, וכמה קשטין העמידה, ר' יודן ור' הנייא, ר' יודן אמר שמונים אלף קשטין העמידה לחרבן בית ראשון, ושמונים אלף קשטין לחרבן בית שני, ר' הנייא אמר מ' אלף לבית ראשון, ומ' אלף לחרבן בית שני:

הרם בעברתו מבצרי בת יהודה הגיע לארץ. ר' יודן ור' פנחס, ר' יודן אמר (קכא) כל חצר שהיתה בירושלים לא היתה ראויה להכבש פחות מארבעים יום, ר' פנחס אמר פחות משלשים יום:

הלל ממלכה ושריה. הלל ממלכה אלו ישראל, המד"א ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות יט ו), (קכב) ושריה, אלו שרים של מעלה, את מוצא בשעה שירמיהו מתנבא על ישראל ואומר להם עשו תשובה קודם שיבואו השונאים עליכם, והיו אומרים לו אם יבואו השונאים מה הן יכולים לעשות

הערות ותקונים

(קיה) ר' הנין אמר שמונים חנויות של מוכרי שידה של מתכת היו בשיחין. צירולמי שס (דף ס"ט ע"א) ר' ינאי בשם ר' חייה בר בא שמונים שידות של מתכת היו בשיחין. אמר ר' ינאי שידה לא היתה ציימו, ופירש בעל ק"ע שידות עגלות והיו עשויות של מתכות ולא היה בו שום עץ, והמאמר הזה לא נמצא בגדסס. ובגמרא בבלי נטין (דף ס"ח ע"א) אמר ר' יוחנן שלש מאות מיני שדים היו בשיחין ושידה עגולה איני יודע מה היא. וע"ג בסרס"י: (קיט) כמה פולטמיות עשה אדריאנוס. זה ליתא צירולמי, והגולה וינית ופי' מלחמה: (קכ) ד"א מפני קשת דרוכה אשרי אדם שזוכה לראות במפלתה של תרמוד. ירושלמי תענית שס בצוף הלכה (דף פ"ט ע"ב) ושם הגירסא אמר ר' יוחנן אשרי מי שהוא רואה במפלתה של תרמוד שהיא קשתה שותפת בחורבן הבית הראשון ובחורבן הבית השני. בחורבן הראשון העמידה שמונים אלף קשטים ובחורבן השני העמידה שמונת אלפים קשטים. וכן נשנה המאמר בצ"ר פכ"ו סי' י"א. ושם ליתא כמו שהוא במדרש ר' יודן ור' חנינא חד מנהון אמר בחורבן בית ראשון העמידה פ' אלף קשטים ובחורבן בית שני העמידה ח' אלפים קשטים וחסר שם וחד אמר בחורבן בית ראשון העמידה מ' אלף קשטים ובשניה מ' אלף קשטים. וצילקוס וירא רמו ק"ב הביא הגירסא ר' יודן ור' הונא חד מנהון אמר בחורבן בית ראשון העמידה שמונה אלף קשטים ובשני העמידה ארבעים אלף קשטים וחד אמר בחורבן בית ראשון העמידה ארבעה אלף קשטים וצ"ל אלפים קשטים. וקשטים וקשטים ענינו רובה קשת. ובגדסס הנוסחא משונה קשת ע"ג. ותרמוד הוא תרמוד שבמקרא: (קכא) כל חצר שהיתה צירולמי לא היתה ראויה להכבש פחות מארבעים יום. ר' פנחס אמר פחות משלשים; בגדסס ראשון הגירסא כל צירה וצירה שהיתה צירולמי היתה ראויה להכבש יותר מארבעים יום ר' פנחס אמר יותר מחמשים יום; ותיקון הג"כ וכחצ הגירסא לא היתה ראויה להכבש פחות מארבעים יום ור' פנחס אמר פחות מחמשים יום; וכן נתחקן בפנים הספר וכל הגהות הגמ"כ הליגו אח"כ המדפיסים בנוף הספר. ונוסחא הישנה הוולאו חוץ, וכן לא יעשה; גם משונה הנוסחא בכ"י מאשר בגדסס, ונפלאה ממני מיין להם לדרוש כן: (קכב) ושריה אלו שרים של מעלה את מוצא וכו'. מוצא צילקוס איכה רמו אלף י"ב והסר ה"יון. ולזה המאמר כוון רש"י בפירושו לאיכה (ב' ז') בשם מדרש אגדה. ובגדסס הלשון משונה קשת במקום אית צי מקפלה בגדסס אג"ל מקוף לה, במקום שור הגירסא שם חומה, במקום צלדיו אתון מהגאון הגירסא שם צלדיו אתון משתמשין, במקום חילף שרים של מעלה, בגדסס ושינה את שמונת, במקום על מיא מניתיה על גורא, בגדסס דעל מויא עבד על גורא; ועוד איזה שגיטות. וכן במקום והיה חד מנהון קרי למלאכה והוא

לנו, דין אמר (קבג) אית בי מקפלה שור דנור, וחורנא אמר אית בי מקפלה שור דמיא, וחרינא אמר אית בי מקפלה שור דברול, אמר להם הקב"ה בדידי אתון מתנאין, הייכון דאודיע לבון דלית אתון כלום, מה עשה חילף שרים של מעלה, דין דהוה ממונה על מיא מניתיה על נורא, ודהוה ממונה על נורא מניתיה על מיא, וכיון שבאו השונאים לשם הוה חד מנהון קרי למלאכא והוא עני ליה, והוה א"ל עביד מילא פלנית והוה מלאכא א"ל לית בי, מה אעביד לך דכבר מורם אנא מיניה, הח"ד חלל ממלכה ושריה, אלו שרים של מעלה:

[ג] גדע בחרי אף כל קרן ישראל. (קבד) עשר קרנות הם, קרנו של אברהם, קרנו של יצחק, קרנו של יוסף, קרנו של משה, קרנו של כהונה, קרנו של לוי, קרנו של נבואה, קרנה של תורה, קרן בית המקדש, קרן ישראל. קרן אברהם מניין, שנאמר אשירה נא לידידי [וגו'] בקרן בן שמן (ישעי' ה' פ'), של יצחק מניין, שנאמר והנה איל אחר נאחו בסבך בקרנו (גנאש' כ"ג יג), של יוסף מניין, בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרנו (דגריס' ל"ג יו), של משה מניין, ומושה לא ידע כי קרן עור פנו (שמות' ל"ג כט), של כהונה מניין שנאמר קרנו תרום בכבוד (תהלים' קי"ט), של לוי מניין, כל אלה בנים להימן (חזר דוד המלך בדבר) [חווה המלך בדברי האלהים] להיום קרן (דב"ר' כ"ג ט), של נבואה מניין, עלץ לבי בה' רמה קרני בה' (ש"פ' ג' פ'), של בית המקדש מניין, ויהי קול השופר הולך וחזק בואד (שמות' י"ט), של בית המקדש מניין, שנאמר ומקרני (ראמים) [רמים] עניתני (תהלים' כ"ג כט), וכתיב ויבן כמו (ראמים) [רמים] מקדשו (תהלים' ע"ה סט), של ישראל מניין, וירם קרן לעמו (שם קמ"ה יז), וכולהו הוו נתונות בראשן של ישראל, וכיון שחטאו ישראל ניטלו מהם ונתנו לאומות העולם, הח"ד גדע בחרי אף כל קרן ישראל, ומניין שניתנו לאומות העולם, שנאמר ועל קרנייא עשר די בראשה (זיאל' ז' ט), לכשישראל עושין תשובה קרן של חי העולמים גדע אותן, אימתי לכשיתן עון למלכו וירם קרן משיחו (ש"פ' ג' י):

השיב אחור ימינו מפני אויב. (קבו) ר' עזריה ור' אבהו בשם ריש לקיש בשעה שנכנסו גוים להיכל היו תופסים הבחורים וכופתין ידיהון לאחוריהם. (קבו) אמר הקב"ה כבר נשבעתי לבני, עמו אנכי בצרה (תהלים' ס"א טו), בדין הוא

הערות ותקונים

והוא עני ליה, נדפס והיו מזכירים שמותם מלמטה ולא היו עומין להם; ואולי היה הגירסא לפני רש"י והיו משביעים אותם מלמטה; ועיין במ"ב: (קבג) אית בי מקפלה שור דנור. וכן מובא המאמר הזה בריקנטי פ' כי תשא וגורם ג"כ אית בי מקפלה, יש לתקן מקופה או מקפא; ובגדלס' אלא מיקף לה: (קבד) עשר קרנות הם. מדרש תהלים מוזמור ע"ה אות ה', ומדרש שמואל פ"ד אות ג', ויש במדרש שמואל חיזה שיויים, והילקוט שמואל רמז פ"א הביא המאמר ומזוין מדרש, והוא במדרש שמואל שס, ועל וקרנו של משיח ומזוין איכה רבתי, הוא המאמר שלפנינו: (קבה) קרן של תורה מנין ויהי קול השופר הולך וחזק מאל. נדפס גם במדרש שמואל שס מובא הכתוב קרנים מידו לו (בחקוק ג') גם מנאל נדפס וגם בדפוס ראשון ויש חוגרים קרנו של משיח, שנאמר ויתן עון למלכו וירם קרן משיחו (ש"פ' ז'), וכוסף עפ"י הילקוט שם: (קבו) ר' עזריה ור' אבהו בשם ריש לקיש. המאמר נובע מפסיקתא דר"כ פסקא ותאמר זיון (קל"א ע"ב) ושם בהערה מ' העירוני כי המאמר מהפסיקתא מובא במדרש איכה בפסוק גדע בחרי אף, אך שם הגירסא ר' עזריה בשם ר' יהודה בר סימון, ובמדרש תהלים סוף מוזמור קל"ז הגירסא ר' זעירא אמר בשם רשב"ל, וכן מובא המאמר בילקוט איכה סוף רמז אלף י"ב ע"ש. והנה אמת כי במדרש איכה הגדלס' שם בדפוס ראשון הגירסא כמו שהבאתי, אבל לפיטו זכ"י הוא כמו שהוא בפסיקתא, וגם בילקוט איכה שם הביא כמו נדפס, ובילקוט תהלים רמז תתפ"ה בשם הפסיקתא מובא ג"כ ר' עזריה בשם רשב"ל [ר"ת ר' שמעון בן לקיש] והוא כמו ריש לקיש, ובמדרש ש"ע מוזמור קל"ז ר' זעירא אמר בשם רשב"ל וע"ה בהערה ל"ב. ובמדרש שו"ע לקוחים המאמרים מן הילקוט שהביא במדרש. ועיין מובא במדרש תהלים ס"ג: (קבו) אמר הקב"ה כבר נשבעתי לבני וכו'. מובא בערוך ערך אן בשם המדרש הזה והביא שם כלשון הכ"י

שאהא עמכם בצרה, ה"ד השיב אהור ימינו, ואומר אם אשכחך ירושלים תשכח ימינו (שס ק"ז ס), ובסוף גילה לדניאל, ה"ד ואתה לך לקץ ותנוה ותעמוד לגורלך לקץ הימין (דניאל יב יג), א"ל לאיזה קץ, א"ל ליתן דין והשבון, א"ל ותנוה, א"ל גייהא לעולם, א"ל ותעמוד, א"ל עם מי, עם הצדיקים או עם הרשעים, א"ל לגורלך, לכת של צדיקים כיוצא בך, א"ל אימתי, א"ל לקץ הימין, לקץ הימים אין כתיב כאן, אלא הימין, קץ נתתי לימינו, כל זמן שימיני משועבדת בניי משועבדים, (קב"ה) גאלתי ימיני גאלתי בניי, הוא שדוד אומר למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך זענני (תהלים ס ז). (קב"ה) (אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב על נהרות כבל שם ישבנו גם בכינו בוכרנו את ציון (תהלים ק"ז ב), מלמד שהראתו הקב"ה לרוד הרבן בית ראשון וחרבן בית שני, ראשון על נהרות כבל, שני דכתיב זכור ה' לבני אדם את יום ירושלים האומרים ערו ערו עד היסוד בה (שס טז ז). ד"א למען יחלצון ידידיך), אמר דוד לפני הקב"ה רבון כל העולמים למה כל אילין דרחמין לך מסכינן ועבדיהן עתירין, חמד"א (אם יחלוץ) [יחלין] עני בעניו (איוב לו ט), למה כל אילין דרחמין לך מטרפין ועבדיהן גיחין, (חמד"א חלוצים תעברו) (דברים ג יח): [חמד"א החליצנו ה' אלהי במצותיך, מכאן קבעו חכמים צרה והחליצנו בשבת, אמר דוד לפני הקב"ה למה כל אילין דרחמין לך תשישין ועבדיהן בריאין, חמד"א ועצמותיך יחליץ (שפיט גח ב)]:

ויבער ביעקב כאש להבה אכלה סביב. (קל) אמר ריש לקיש כשהפורענות באה לעולם, אין מרגיש בה תחלה אלא יעקב, וכשהשמה באה לעולם, אין מרגיש בה תחלה אלא יעקב, דכתיב יגל יעקב ישמח ישראל (תהלים יד ז):

[ד] דרך קשתו כאויב. (קלא) א"ר איבו הם לא פילשו אהר מרת הדין, ומדת הדין לא פילשה אהריהם. הם לא פילשו אהר מרת הדין, ויהי העם כמתאוננים (במדבר י"א ב), מתאוננים אין כתיב כאן אלא כמתאוננים, כי כפרה סוררה (סוטה ד טו), כי פרה אין כתיב כאן אלא כפרה, היו שרי יהודה במשיגי גבול (שס ט ז) משיגי גבול אין כתיב כאן אלא במשיגי, ומדת הדין לא פילשה אהריהם, היתה כאלמנה (איכה ב ב), היתה אלמנה אין כתיב כאן אלא כאלמנה, [דרך קשתו כאויב, אויב אין כתיב כאן, אלא כאויב], היה ד' כאויב (שס ז ט), אויב אין כתיב כאן אלא כאויב: ד"א כאויב כפרעה הרשע שנאמר אמר אויב ארדוף אשיג (שמות טו ט):

נצב ימינו בצר. כהמן הרשע שנאמר איש צר ואויב המן הרע הוזה (אסתר ז ו):

הערות ותקונים

הכ"י, כי נדפס הלשון משונה ומקושע, ועיין בפסיקתא שס בהערה מ"ז; ובערוך שס עד קץ נתתי לימיני, הכונה שהשמיים מאמר וסיים עד קץ נתתי היינו עד המאמר קץ נתתי ומן קץ נתתי לימיני מובא ג"כ בערוך ערך ימין בשם המדרש איכה; ובפסיקתא דר"ב שס הוא כמו שהוא לפנינו במדרש זכ"י, ובנדפס משונה קת: (קב"ה) גאלתי ימיני גאלתי בני. וכן הציג הערוך ובפסיקתא כתיב גאלתי בני גאלתי ימינו: (קב"ה) אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב. היא הוספה מאוזה מניה שהוסף מן גמרא בבלי גישין (דף ק"ז ע"ג); וישן כי נוסף בלחמט המאמר בין למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך וענני ובין אמר דוד כמו שהוא לכוון בפסיקתא רבתי שס מאמר אחד, לכן נחזק היה לו להוסיף המלות "ד"א למען יחלצון ידידיך" ובעבור זה הסגרתו המאמר סוף כי מיותר הוא, והמאמר אמר דוד לפני הקב"ה וכו' חסר נדפס כמו שהעירוני בפסיקתא הערה מ"ד, ומובא לכוון בערוך ערך הלץ בשם המדרש איכה, וגם בשם הפסיקתא, ומובא בילקוט תהלים רמז תשע"ה ותתס"ו, ועיין מ"ש בפסיקתא שס הערה מ"ד. והנה לפנינו זכ"י כשנזכר ג"כ איזה מאמר וחקתי עפ"י הערוך ובפסיקתא והמלות המד"א חלוצים תעברו ויתא' שס רק הוא צו"ר פל"ד והבאתי בהערה ה"ל: (קל) אמר ריש לקיש כשהפורענות באה לעולם. מובא בילקוט איכה רמז אלף י"ב וחסר הניון, ועיין במדרש ש"ס מוזכר י"ד אות ז' ובהערה ז"ד והבאתי שס את דברי המדרש שלפנינו: (קלא) אמר ר' איבו הם לא פלשו אהר מרת הדין שניה לעיל פ"א א' סקוק היתה בלחמט ופי' פלשו חספו ונדקו

ויהרוג כל מחמדי עין. (קלב) ר' תחומא בר ירמיה אמר אלו התינוקות (קלב) שהם מחמד עיניהן של אבותם: (קלד) ד"א ויהרוג כל מחמדי עין. אלו סנהדרין שהן מחמד עיניהם של ישראל, (קלה) המד"א והיה אם מעיני העדה (במדינ טו כד):

באוהל בת ציון שפך כאש חמתו. (קלו) ארבע שפיכות לטובה וארבע שפיכות לרעה, ארבע לטובה, ושפכתי על בית דוד ועל [יושב] ירושלים רוח חן ותחנונים (נכיה יב י'), והיה אחרי כן אשפוך [את] רוחי על כל בשר (יואל ג א), וגם על העבדים ועל השפחות [בימים ההמה] אשפוך את רוחי (שם שם ג), ולא אסתיר עוד פני מהם אשר שפכתי את רוחי על בית ישראל (יחזקאל לט כט): וארבע לרעה, וישפוך עליו חימה אפו (ישעיה מג כט), בשפך את המתך על ירושלים (יחזקאל ט ח), כלה ה' את חמתו שפך חרון אפו (איכה ד יא), והדין באוהל בת ציון שפך כאש חמתו:

[ה] היה ד' כאויב. א"ר איבו הם לא פילשו אחר מדת הדין, ומדת הדין לא פילשה (קלו) כדאמר לעיל:

בלע ישראל בלע כל ארמונותיה שחת מבצרו. (קלח) ר' ברכיה [ור' חלבון] בשם ר' שמואל בר נחמני אמר לשלשה מקומות גלו ישראל, אחד לפנים (קלט) מנהר סבמטיון, ואחד שירד עליהם הענן והקיפן, ואחד (קמ) בדפני של אנטוכיא, ושלשתם בפסוק אחד, לאמר לאסורים צאו (ישעיה מט ט), [אלו שגלו לפנים מנהר סבמטיון], לאשר בחשך הגלו (שם שם), [אלו שירד עליהן הענן וכסה אותם], על דרכים ירעו ובכל שפיים מרעיתם (שם שם), הם שגלו בדפני של אנטוכיא:

ירב בבת יהודה תאניה ואניה. (קמא) רבי יהושע בן לוי אמר (קמב) סיכופי סכופים:

[ו] **ויחמוס** כגן סכו. (קמג) א"ר חנינא (קמד) כגינה שנחמסה מעינה והלבוין ירקה. ר' שמואל בר נחמני אמר כאדם הראשון, המד"א ויגרש את האדם וישכן טקדם לגן עדן (בראשית ג כד): ד"א ויחמוס כגן סכו. (קמה) א"ר אבהו שוכו כתיב, כיון שגלו ישראל שככה חמתו של הקב"ה:

הערות ותקונים

ובדקו ומוצא צערוך ערך פלג בשם המדרש, ועיין בפ"א הערה כ"ה: (קלב) ר' תחומא בר ירמיה. בנדפס גם בדפוס ראשון ר' תחומא בר ירמיה: (קלג) שהם מחמד עיניהן של אבותם. בנדפס גם בדפוס ראשון שהם חביבים על אבותם כנללל העין שלהם: (קלד) ד"א ויהרג. בנדפס רבנן אמרו. אין ספק שהמעותיק חשב על אות ד' שהיא ר' והגי' רבנן אמרו: (קלה) המד"א והיה אם מעיני העדה. זה חסר בנדפס גם בדפוס ראשון: (קלו) ארבעה שפיכות לטובה. נראה גם להלן פ"ד בפסוק כלה ה', ומוצא בילקוט זכרי' רמז תקפ"א בשם איכה רבתי: (קלז) כדאמר לעיל. המעותיק ק"ר וכבר כתוב לעיל פ"א בפסוק היתה כאלמנה. ופ"ב בפסוק דרך קשתו: (קלח) ר' ברכיה ור' חלבון בשם ר' שמואל בר נחמני. ירושלמי סנהדרין פ"י ה"ו (דף כ"ט סוף ע"ג) ובנדפס בטעות ר' ברכיה בשם ר' חלבון ור' חלבון כמו שהוא לפנינו וירושלמי, והאממר הזה מוצא בסגנון אחר בפסיקתא רבתי פנ"א פסקא ותאמר ציון ומוצא בילקוט ישעיה רמז של"א בשם פסיקתא רבתי. ובמדרש איכה הדרגם גם בדפוס ראשון בשם המאמר, ויש לתקן כמו שהוא לפנינו, וכמו שהוא בירושלמי שבהתי: (קלט) מנהר סבמטיון. בירושלמי סבמטיון. ובנדפס סבמטיון. ועיין צערוך השלם ערך סבמטיון מה שהעיר על הסדר הזה, ואין פה המקום להאריך: (קמ) דפני של אנטוכיא. היא עיר במגרב של אנטוכיא בצוריא, ועיין ערוך השלם ערך אנטוכיא וערך דפני: (קמא) ר' יהושע בן לוי אמר. בנדפס חסר שם האומר: (קמב) סיכופי סכופים. הערוך ערך סכף הביא במגילת איכה והיתה האניה ואניה סכופי סכופים עיני השחתה, וכוונתו להפתיחתא ד"ה הוי אריאל ובנדפס לפנינו סכופים סכופים י"ל סכופי סכופים: (קמג) אמר ר' חנינא. בנדפס ר' חמא בר חנינא: (קמד) כגינה שנחמסה מעינה והלבוין ירקה. פירוש שהסר המעיין המשקה את הגן, והרד"ק הביא בפרש"י בשם רבי יונה בלשון ערבי חמס הוראתה הסרת הדבר ממוקומו: (קמה) אמר ר' אבהו שוכו כתיב וכו'. מוצא צערוך בשם המדרש איכה צערוך סך י"א, וכן מוצא פרש"י בפירושו לאיכה שם, וסיים כך נדרש במדרש קיטת. ובעל מנחת שי הביא ור"ל ובמדרש קיטת א"ר אבהו שוכו כתיב כיון שגלו ישראל שככה

שחת מועדו שכה ה' בציון מועד ושבת. (קמו) וכי אפשר שהקב"ה משכה שבתותיהם ומועדיהם של ישראל הם ושלום, אלא שבתות וימים טובים שבדא ירבעם מלכו, [דכתיב בחדש אשר בדה מלכו (מ"א יב ג)] (קמו) מלבד כתיב, המד"א מלבד שבתות ה' (ויקרא כו ג):
וינאיץ בועם אפו מלך וכהן. (קמו) מלך זה צדקיהו, וכהן זה שריה:

[ז] **זנה** ה' מזכחו. (קמט) ר' הגי בשם ר' יצחק אמר (קנ) לכני מדינה שערכו שלתנות למלך, הקניטוהו וסכלן, אמר להם המלך כלום אתם מקניטין אותי אלא בשביל שלחן שערכתם לי, הא לכוון מרון באפיכון, כך אמר הקב"ה לישראל כלום אתם מכעיסין אותי אלא בשביל קרבנות שהקרכתם לי, הא לכוון מרון באפיכון, הה"ד זנה ה' מזכחו: ר' ברכיה ור' הלבו ור' איבו בשם ר' שמואל בר נחמני אמר את מוצא בשעה שנכנסו גוים לבית המקדש נתנו ידיהם תחת ערפיהם והפכו פניהם כלפי מעלה, וחרפו וגדפו, (קנא) ועשו מסגר של גליאסין שלחן וראשם בארץ, הה"ד הסגיר ביד אויב חומות ארמונותיה:

קול נתנו כבית ה' כיום מועד. ר' הנינא ור' אחא ור' מיאשה בשם ר' ינאי אמרו (קנב) מכח אותו הקול נפלה בבל, דכתיב נפלה נפלה בכל וכל פכילי אלהיה שבר לארץ (ישעיה כ"ט). ר' ברכיה ור' הלבו ור' איבו בשם ר' שמואל בר נחמני אמרי אף מלכות הרשעה הזו כן עשתה, הה"ד קול נתנו כבית ה' כיום מועד. (קנג) ר' (חונא) [חנינא] ור' אחא ור' מיאשה בשם ר' ינאי אף היא אינה צריכה ליפול אלא מכח אותו הקול, הה"ד מקול נתפשה בבל (ירמיה כ"ו). ר' יהושע

הערות ותקונים

סככה חמתו של הקב"ה, הכי נרסינן צאיכה רבתי וכו"ל צערוך ערך סך עכ"ל. טעה כמה שחשב מדרש קינות לחוד ומדרש איכה רבתי לחוד והוא אחד, וגם מה שרצה לתקן צערוך שכו כתיב והערוך הביא שכו כתיב צו"ו, הערוך הביא רק הו"ו במקום שורק, וכוונת הדורש כתיב צו"ו צו"ו שמהלית לכן יש לדרוש כמו צו"ו ימינתי מלשון שך, ובגדפס דפוס ראשון גם בדפוס קאנשאטאניטאל נאמר רק שכו כתיב לא יותר, והגמ"כ כתב שכו כתיב צערוך ערך סך ובספר ישן גם ח"ל אצחו שכו כתיב כיון שגלו ישראל סככה חמתו של הקב"ה ע"כ. ואח"כ נתקן כן בגוף המדרש, והמ"כ כיון לדפוס ראשון שמהמור נלקח בחסר: (קכו) וכי אפשר שהקב"ה נשכה. מובא צערוך ערך מלכד בשם המדרש: (קכז) מלכד כתיב. הכתיב אשר בדה מלכד והקרי מלכד ומובא הדרוש במנחת שי (מלכים סס): (קכח) מלך זה לדקיהו וכהן זה שריה. בגדפס גם בדפוס ראשון זה שריה בן מחסיה, וזה הוסיף אחד המגיסים, וכ"כ מהר"ו סה"א ע"ס. ורש"י בפירושו לאיכה כתב מלך וכהן לדקיהו המלך ושריה כהן גדול, והוא המזכר בירמי' (נ"א י"ט) שריה בן נריה בן מחסיה, וכן (נ"ב כ"ד) שריה כהן הראש ושריה בן מחסיה. בספר פירוש בהעלותך פסקא ע"ח, ונמילה צבלי מנילה דף י"ד ע"ב) חושב בין הנביאים שגמרו מרחב הוניה שריה ומחסיה, וכן במדרש רות פ"ב, ובמדרש במ"ד סוף פ"ח הובא בין אלה אשר עובדים ומשמישים ע"ג המזבח והיו נכספין למקדש גם שריה בן מחסיה, וע"ס מה שכתב הגאון הרש"ס בחידושו: (קכט) זנה ה' מזכחו. מכלן עד ואל מלך בני עמון חסר בכ"י כי נאכד דף אחד ודף השני מתחיל בהמלות ואל מלך בני עמון והשלמותי החסרון עפ"י הגדפס: (קל) לכני מדינה שערכו שלתנות למלך. עיין בדומה לזה לעיל בפסוק השליך משמים ארץ אמר ר' יהושע בן נחמן משל לכני מדינה שעשו עשרה למלך: (קלא) ועשו מסגר של גליאסין שלהן וראשם בארץ. וכ"ה בדפוס ראשון. והמהמור קמה הבנה. והערוך ערך גלגס הביא וכו"ל במנילה איכה זמ"ד ועוין רשם במסגרות הגולגסיס בקרקע בית המקדש פי' רמזיה, וכתב המוס"פ פי' צל"ל להב רומח חנית וחרב, ובנוסחאות שלנו כתיב גליאסין פי' צל"ל כובע ברזל. ולדעת הרב בעל ערוך השלם צל"ל ורומי ענינה מכסה ברזל לרגלי אנשי המלחמה וישעור מסמרות הגולגסיס כלומר של מנעלי אנשי מלחמתם עשו רשם של הריץ בקרקע בית המקדש, ולפינו בשעת ועשו מסגר של גליאסין שלהן וראשם בארץ, וכו"ל ועשו מסגר של גלגסין שלהן רשם בארץ, ורמזיה כי גם החכם הגדול מהר"ל פירסם הביא בספרו צערוך גולגס את דברי הערוך וכתב פי' צל"ל ורומי מנעלים [שטיפעל]: (קלב) מכח אותו הקול נפלה בבל. מובא בילקוט איכה רמז בסוף אלף י"ב וחסר הוי"ו: (קלג) ר' הונא ור' אחא. וכ"ה בדפוס ראשון. ותקניו ר' חנינא כמו סה"א למעלה בפסוק הזה. ובעל ספר הדורות הביא בערך ר' מיישא ח"ר חנינא ח"ר מיישא, וכן בערך דבי ר' ינאי (דף קמ"ד ע"ד דפוס ווארסו) הביא ר' אחא ור' חנינא ז"ל תיאשא בשמו בשם המדרש

בן לוי אמר קול צרות מרגשות ואפלה עולה (קנד) לכרך גדול של רומי, ולמה שקולו של שטן מקמרג, הה"ד קול שאון מעיר קול מהיכל קול ה' משלם גמול לאויביו (יעזיפ סו ו):

[ח] **השב** ה' להשחית חומת בת ציון. אמר ר' יוחנן (קנה) לא מן (הכרוז) [כדון אלא מן עלמא] הה"ד כי (אל) [על] אפי וגו' (ימיה לב נא). (קנו) א"ר אילס כאדם שהוא עובר במקום מטונף (קנו) ועוקם את חוטמו:

נטה קו. יש קו לטובה ויש קו לרעה. לטובה, וקו ינטה על ירושלים (זכיה ס טו), לרעה, (קנה) דין נטה קו: לא השיב ידו מבלע ויאבל חל וחומה יחדו אומללו. (קנט) כההוא דאמר ר' הונא בריה דר' אחא שורא ובר שורא:

[ט] **טבעו** בארץ שעריה. (קס) ר' הונא בשם ר' יוסי אמר (קסא) שערים חלקו כבוד לארון, לפיכך לא שלט בהם האויב, הה"ד שאו שערים ראשיכם (תהליס כד ז), לפיכך טבעו בארץ שעריה אבד ושבר בריחיה:

מלכה ושריה בגוים אין תורה. אם יאמר לך אדם יש חכמה בגוים תאמין, הה"ד והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו (עובדיס ס ח), יש תורה בגוים אל תאמין, דכתיב מלכה ושריה בגוים אין תורה:

גם נביאיה לא מצאו חזון מה'. (קסב) נביאיה אלו נביאי השקר. גם נביאיה אלו נביאי אמת, אלו ואלו לא מצאו חזון מה':

[י] **ישבו** לארץ ידמו וקני בת ציון. א"ר אלעזר אל תהי פרשת נדרים קלה בעיניך, שעל ידי פרשת נדרים נהרגו סנהדרי גדולה של צדקיהו, (לפי) כשגלה יכניה מונחו המלך נבוכדנצר על חמושה מלכים, הה"ד ושלחתם אל מלך אדום ואל מלך מואב (קסג) ואל מלך בני עמון ואל מלך צור ואל מלך צידון ביד מלאכים הבאים ירושלים אל צדקיהו מלך יהודה (ימיה סג ז), והוה צדקיהו

הערות ותקונים

המדרש איכה שלפנינו: (קנד) לכרך גדול של רומי ולמה שקולו של שטן מקמרג. כ"ה בדפוס ראשון, אבל בדפוסים אחרונים הניגו של זור, וכן במקום שטן הניגו עשו, ובעל א"ל כתב של שטן כ"ה של היכל, וגם מלכת הרשעה הזו, השמיטו מלת הרשעה: (קנה) לא מן הכרוז. בעל א"ל כתב שז"ל לא מן כדון אלא מן עלמא, וכן הביא בשמו המ"כ, וכתב פירושו לא מנחה עלתה דעתו להשחית אלא מימיו קדם חשב ה' להשחית: (קנו) א"ר אילס. כ"ה בדפוס ראשון ובדפוסים אחרונים כתוב ר' אילס זמ"ס. ובעל סדר הדורות ערך ר' אילס הביאו ממדרש איכה שלפנינו. ובמדרש וי"ר פ"ב אות ה' הה"ד כי על אפי ועל חמתי א"ר הלל בר היגלא כזה שהוא עובר במקום המטונף ועקם חוטמו, וכן מוצא בינקוט ירמיו' רמז ש"כ בשם ויקרא רבה: (קנו) ועוקם את חוטמו. מעקמו מן הסיטוף ודרש על אפי לאון חוטם: (קנה) דין נטה קו. היינו הדין נטה קו שלפנינו: (קנט) כההוא דאמר ר' הונא בריה דר' אחא שורא ובר שורא. ולוונת הדורש למאמרס ירושלמי פסחים (פ"ג הי"א) [דף ל"ה ע"ג] אבל סס גירסא אחרת ואתיא כההיא דאמר ר' אחא בשם ר' חיננא ויאבל חל וחומה שורא ובר שורא, ואולי ז"ל גם בירושלמי ר' הונא בריה דר' אחא. ולפנינו ז' א' פסוק איכה יעזי וגם במדרש שמואל פ"ב נמאל ר' הונא בר אחא, ובפסיקתא דר"כ סוף אחרי אתא ר' הונא בשם ר' אחא, ובעל סדר הדורות [דף כ"ד ע"ג] הביא רב הונא בר אחא ירושלמי סוף מעשר שני [ה"ח דף כ"ו ע"ג]. ובגמרא צבלי פסחים [דף פ"ו ע"א] ויאבל חל וחומה א"ר אחא ואיתומא רבי חיננא שורא ובר שורא ופירש רש"י בר שורא חומה קטנה. ובתפרש חיל וחומה היינו חל היא בר שורא חומה קטנה, וחומה היא שורא גבוה: (קס) ר' הונא בשם ר' יוסי. מוצא בינקוט איכה סוף רמז אלף י"ב וחסר הניין: (קסא) שערים חלקו כבוד לארון. וגם רש"י איכה ז' ט' הביא מדרש אגדה לפי שחלקו כבוד לארון, שחאמר שאו שערים ראשיכם, לפיכך לא שלטה בהם צריה וטבעו בארץ. ועיין מדרש שו"ט מזמור כ"ד אות י' את מוצא בשעה שבעה שלמה את בית המקדש ביקש שלמה להכניס את הארון וכו'. ותנחומא ופרא אות ו' וע"ס בהערות שלי בתהלים הערה מ"ה ובתנחומא הערה מ"ט: (קסב) נביאיה אלו נביאי השקר גם נביאיה אלו נביאי אמת. היפה ענף כתב יש ספרים דגורסים נביאיה אלו נביאי אמת גם נביאיה אלו נביאי שקר: (קסג) ואל מלך בני עמון. מאלף נמאל צכ"י כי חסר דף שלם והוספתי

עליל ונפיק גבי נבוכדנצר (קסד) דלא ברשו, (קסה) חד זמן עאל לגביה ואשכחיה מתליש בשרא דארנבתא ואכיל ליה, א"ל לא תפרסמיני, אמר לא אנא מפרסם לך, א"ל אישתבע לי, ואשתבע ליה, הה"ד וגם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו [באלהים] (ה"י לו יג), (קסו) במה השביעו, (קסו) ר' יוסי בר הנינא אמר במזבח השביעו, והווי אילין חמשה מלכין עאלין ונפקין ושאלין בשלמיה דצדקיה, חד זמן יתבין להון (קסה) וקא פרטין בנבוכדנצר, אומרין לא יאי ליה מלכותא, אלא לך הווי יאי, (קסט) אף הוא פרט ביה, אמר המיתיה דהווי תליש בשרא דארנבתא ואכיל, אולין ואמרין ליה הווא יהודאי דעליל ונפיק לגביך דלא ברשו אמר, אנא המיתיה תליש בשרא דארנבתא, מיד עלה וישב לו (קע) בדופני של אנטוכיאי, ויצאו סנהדרי גדולה לקראתו, כיון שראה אותן שהם כולם בני אדם של צורה, (קעא) גזר והוציאו להם קתדראות [והושיבן], (קעב) אמר להם הכיאו ס"ת, והיו קורין כל פרשה ופרשה ומתרגמין אותה לפניו, כיון שהגיעו לפרשת נדרים, איש כי ידור נדר לה' וגו' (במדבר ל ג), אמר להם אי בעי מחזר ליה יכול הוא, אמרו לו הולך אצל חכם ומתיר לו את נדרו, אמר להם כמדומה לי שאתם התרתם לצדקיהו השבועה שנשבע לי, מיד גזר והושיבן לארץ, הה"ד ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון:

העלו עפר על ראשן. התחילו מוכיזין וכותו של אברהם, אותו שכתוב בו ואנכי עפר ואפר (בראשית יח כ):

הגררו שקים. התחילו מוכיזין וכותו של יעקב, אותו שכתוב בו וישם שק במתניו (שם לו לה):

הורידו לארץ ראשן. מה היו עושין להם, היו קושרין שעין אחר זנבי סוסיהן ומריצין בהם, עד שהיה נישול מהן, הה"ד גזי נורך והשליכי (ירמיה ז כ), והיה שעין מוטל לארץ מירושלים עד לוד:

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

והוספתי צפנים: (קסד) דלא ברשו. פי' נכנס ויאל להיכל המלך בני סאלת רשות: (קסה) חד זמן עאל לגביה ואשכחיה מתליש בשרא דארנבתא ואכיל ליה, בנדפס ואכיל כשראו חי. ועיין בהנחומא וחתקין אות א' אשכחיה לזקיהו לנבוכדנצר דקא אכיל ארניבתא חיה. ועיין שם בהערות שני וכל המאמר שם הוא בנמרה צבלי נדרים (דף ס"ה ע"א): (קסו) צמה השביעו, פסיקתא דר"ב פסקא אחרי (קס"ו ע"ב) קבלת רבה פ"ט בפסוק הכל כאשר לכל, וצויקרא רבה פ"ב: (קסז) ר' יוסי בר חיננא אמר במוצא השביעו. כ"ה גם בפסיקתא דרב כהנא שם, אבל בקבלת רבה הגירסא צמה השביעו אמר ר' יוסי בר חיננא צברית השביעו, רבי אומר במוצא השביעו, וצויקרא רבה חסר זה, ועיין פסיקתא שם הערה כ"א, ובאסתר רבה רפ"ג הגירסא בקרנות מוצא הפנימי, ובנדפס בדפוס ראשון מן מדרש איכה חסרים המלות ה"ד וגם בנבוכדנצר מרד אשר השביעו באלהים: (קסח) וקא פרטין בנבוכדנצר. בנדפס גם בדפוס ראשון הגירסא ומפרתמין בנבוכדנצר. והערוך ערך פרט ז' הביא וז"ל צמגילת איכה ישבו לארץ יחזין וקא פרטין בנבוכדנצר פי' משחקין, ובנמרה נדרים (דף ס"ה ע"א) דקא מצזין ליה: (קסט) אף הוא פרט ביה. פי' ואף הוא היינו לזקיהו היה משחק בו ואמר אני ראיתי שהיה חולש בשר ארנבת בעודנו חי ואכל, וזה סימן כי אכזר הוא, ובנדפס גם בכאן הגירסא אף הוא מפרתיה לנבוכדנצר; והערוך ערך פדרת הביא המאמר הזה וז"ל צמגילת איכה ישבו לארץ ידמו, לך הוית יואל מלכותא, אף הוא פדרת ליה ואמר חתימה דלכיל בשרא דארנבתא, ועל זה כתב המוספי גנוסחאות כתוב מפרת [ז"ל מפרתיה] פי' מנגה, ושכח כי הערוך הביא המאמר הזה היינו התחלתו והוון חמשה מלכין יתבין ומפרטין בערך פרט כמו שהבאתי בהערה שלפני זה, וכתב פי' משחקין, וגם בכאן לפנינו צב"י פרט ביה, והנוסחא שהיה לפני הערוך פדרת ליה משובשת, ולפלא שהרב צעל ערוך השלם לא התעורר על זה, ודחק לפרט פדרת הוא כמו פדרת והמלה מלשון פרסי, וזה ללא נורך: (קע) בדופני של אנטוכיאי. ביארתי לעיל ב' ה' הערה ק"מ, והערוך "ערך לפני הביא המאמר שלפנינו בפסוק ישבו לארץ: (קעא) גזר והוציאו להם קתדראות והושיבן. פי' צב"י ורומי מין כסא מוכן לאדם השוב עיין לעיל א' ה' הערה ס"א: (קעב) אמר להם הביאו ס"ת והיו קורין כל פרשה ופרשה ומתרגמין אותה לפניו, בנדפס הגירסא אמר להם פרשו לי את התורה מיד היו קורין פרשה ופרשה ומתרגמין אותה לפניו. וגם רש"י צפי' לביכה ב' י' ישבו לארץ הביא וז"ל ומדרש אגדה בנבוכדנצר הושיבם לארץ כשמרד בו לזקיהו

[יא] כלל בדמועות עיני. א"ר אלעזר (קיסוקים) [סיקוסים] ניתן לעין, כמה להוריד דמעה, אם הורידה יותר מכאן היא נסמית. (קעד) שש דמועות הן, שלש יפות לעין, ושלש רעות, דמעת חסית קטנה, דמעת הקילורית, דמעת החרדל יפות לעין, ושל שחוק יפה מכולן: דמעת הקדר, ודמעת העשן ודמעת של בכיה [רעות לעין], ושל שחור קשה מכולן: (קעה) מעשה באשה אחת שהיה לה בן תשחורת ומת והיתה בוכה עליו (קעו) עד שסמית, (קעו) הלכה לה אצל הרופא, אמר לה אולין אייתון לה גרמא ומקדון ליה ושהקן לה ואיתכחלת עיניך ואינן מיבריין, עבדת כן ולא הניית כלום, לקיים מה שנאמר כלו בדמועות עיני:

נשפך לארץ כבדי על שבר בת עמי. מעשה באדם אחד שהיה לו בן תשחורת ומת, (קעה) והיה בוכה עד שראה נפשו קרובה לצאת, אמר האי מעיין דההוא גברא נחתין וכבדייא מסייא מבכי, ולא הני כלום, לקיים מה שנאמר נשפך לארץ כבדי:

הערות ותקונים

ועבר על שבעתו כו': (קעג) קיסוקים יתן לעין. תקנית סיקוסים וכו"ה לנכון בנדפס ומורגל במדרשים עיין ערוך ערך סקס. ופי' גבול ותכלית (גלעלעט) עד היכן יוכל לזכות ואם יעבור הגבול תכליתה עיניו והיא יונית ועיין בערוך השלם סס, ובספר קלאסאריום של הרב מהר"י פירסט זל 154, וזה שכתב לפיטו בכתב יד כונה לזכיר דמעה אם הורידה יותר מכאן היא נסמית וזה ליתא בנדפס ופי' נסמית נעשית עור וסומא תרנס איש עור גבר סמו: (קעד) שש דמועות הן שלש יפות לעין ושלש רעות. דמעת חסית קטנה, דמעת הקילורית, דמעת החרדל, יפות לעין, ושל שחוק יפה מכולן, דמעת הקדר, ודמעת העשן, ודמעת של בכיה רעות לעין, ושל שחור קשה מכולן, וכן הביא הערוך ערך חסית בשם המדרש איכה, רק במקום דמעת הקדר הביא הוא דמעת הקדר, ובמדרש איכה הנדפס גם בדפוס ראשון הנאמר קעו, ותיקן לנכון הרז"ו סס, אבל נשתבש שם במקום דמעת הסס ז"ל דמעת חסית, או ז"ל דמעת השוס כאשר הביא הערוך שם בשם ספר אחד, ובמקום דמעת הקדר הנינו שם דמעת בית הכסא, וזה הוא עפ"י מאמרום שבת (קף ק"א סע"ג) שש דמועות הן ג' יפות וג' רעות, של סס ושל שחוק ושל פירות יפות, של עשן ושל בכיה ושל בית הכסא רעות, וע"ש בפירוש; ואולי גם הסס תכתוב לפיטו במדרש שם הוא עפ"י מאמרום "של סס" ובאדר"כ פמ"א (נוסחא א') הוא כמו בגמרא שם, אבל במוסחא שניה (פמ"ח) שהזכיר לאור הרב החכם הגדול מהר"ז שכתב הוא כמו לפיטו בכ"ה של המדרש איכה, רק יש לתקן שם וכז"ל דמעת החסית ודמעת הקילורית [ודמעת החרדל] ושל שחוק יפה (משניהם) [ז"ל מכולן] גם יש לתקן שם וכז"ל ג' דמעות קשות לעינים דמעת העשן ודמעת הלקר [לפיטו הקדר ובערוך הקדר] ושל בכיה [ואל תשחורת] קשה מכולם; והנה באדר"כ סס מנזח ויש אומרים אף של כל גדול (היא רעה), ויש אומרים אף של כל קטן (היא יפה), הוא כעין מה שהביא הערוך בשם ספר אחד שם במקום חסית, כי בחסית יש מיניס שונים הולך והשוס והבולט תוספתא תרומה ריש פ"ט, ויש עוד לזכר דמעת קילורית שיפה לעין, צרור שהיא בצבני "של סס" והוא עפ"י מאמרום במדרש איכה ד' ט"ו סוק סורו טמא ופסיקתא ותאמר ליון (דף ק"ב ע"א) וי"ר ריש פט"ו ומשקרות עינים שהיו סוקרות עיניהן בקילורית אדומה. ומובא בערוך ערך קלר וכתב פי' כחול אדום ודומה לאחד ממויני דם ומפסיק הדמע. והמוספי כתב שם קילורית פי' כל"י ורומי שם כלני לרפואה אשר נזרחה הרובה ועגולה ובפרט אם היא מתוקנת לחלי עינים אבל קילורית כל"י מן אדמה לבנה הבאה מנ"י סמיא ונקראת בלשון משנה סם ומתעברת ברפואות לעינים, לכן תהיה הגירסא קילורית אדמה ע"כ, ומזה תראה דמעת קילורית אשר מרפאין את העינים והעינים זונגים דמעות יפה היא לעין: (קעה) מעשה באשה אחת שהיה לה בן תשחורת. עיין לעו"פ ס"א ב' סוק בלילה: (קעו) עד שסמית. פי' עד שנעשית סומא, ובנדפס הגירסא עד ששפרו ריסי עינים: (קעו) הלכה לה אל הרופא אמר לה אולין אייתון לה גרמא ומקדון ליה ושהקן לה ואיתכחלת עיניך ואינן מיבריין, עבדת כן ולא הניית כלום, בנדפס גם בדפוס ראשון גירסא אחרת אזלת לגבי אסייא אמר לה בחולי מן כחלי ואת מנשמה, פי' כחול העינים מן כחול שלי ואתה מתרפא, והמ"כ הביא ג"כ את הגירסא שלפיטו וז"ל ובספר ישן יש שאל שתקח עלם ותתקן אותו עד אשר דק ותכחול העין מומה, ועשתה כן ולא הועיל לה, לקיים מה שנאמר כלו בדמועות עיני: (קעה) והיה בוכה עד שראה נפשו קרובה לצאת אמר האי מעיין דההוא גברא נחתין וכבדייא מסייא מבכי. בנדפס גם בדפוס ראשון גירסא אחרת והיה בוכה עליו בזכות עד דנחת כבדיה אמר כבר כבדיה דההוא גברא

[יב] לאמותם יאמרו איה דגן ויין. (קעט) ר' חנינא בר פפא ור' סימון, ר' חנינא בר פפא אמר (קפ) קלוסיקין (קפא) וקונדיטון, ור' סימון אמר קלוסיקין וחמר עתיק:

בהתעטפם כחלל ברחובות עיר בהשתפך נפשם אל היק אמותם. (קפב) מעשה באשה אחת שאמרה לבעלה הדין ממונא לא אהני לי, סב מיניה ופוק לשוקא וזבין לי כלום וניכול ולא נמות, עבד כן, סב מיניה ממונא ונפק לשוקא, בעא מזבן כלום ולא אשכח, ופרפר ומת, אתון ואמרין לבריה רבא, לית את נפק חמי מה עביד אבוך, נפק ואשכחיה מית בגו שוקא, שרא מבכא עלוהי, פירפר אף הוא ומת גביה, אתא ברא זעירא בעא מינוק (קפג) ולא אשכח בביזא כלום פרפר ומת, לקיים מה שנאמר בהתעטפם כחלל ברחובות עיר, זה בעלה וכנה הנדול, בהשתפך נפשם אל היק אמותם, זה בנה הקטון:

[יג] מה אעידך. (קפד) אמר הקב"ה לישראל כמה נביאים העדתי בכם, (קפה) ר' יוחנן אמר נביא אחד שחרית ואחד וערבית, ומה מעמיה ויעד ה' בישראל וביהודה ביד כל (נביא והוזה) [נביאו כל חוזה] [מ"ז י"י] (קפו) [נביאו כתיב], ר' נתן אמר שני נביאים שחרית ושני נביאים ערבית, ומה מעמיה ואשלה אליכם את כל עבדי הנביאים יום השכם ושלוה (ימ"ט ז כח), השכם בבוקר ושלוה בערב:

(קפז) ד"א מה אעידך. לא העדתי בכם השמים והארץ, כמה שנאמר העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ (דנ"ט ד טו):

ד"א מה אעידך. (קפח) בכמה מקומות נועדתי בכם, באוהל, בגלגל, בשילה, [בגוב], בגבעון, בבית עולמים שנים:

ד"א מה אעידך. (קפט) בכמה קישוטין קישמתי בכם, (קצ) כד"א ואעידך עדי (יחזקאל טו יא), (קצא) דר' יוחנן אמר ששים ריבוא של מלאכים ירדו עם הקב"ה לסיני, ועמרה ביד כל אחד ואחד, לעטר כל אחד ואחד מישראל: ר' אבא

ה ערות ותקונים

נחת ופי' נחת כנדיה סטורד הכנד ונתקע מוקומה מן הבכי, וכאשר הוא צכ" הכוונה מעייס של אותו האיש ירדו וכנד שלו נמס מזכיו ודורש נספך לארץ כנדי מלשון כנד דדרו"ל: (קעט) ר' חנינא בר פפא. כנדפס חסרים המלות בר פפא: (קפ) קלוסיקין. פי' ציוני מין פת עגול ועונה, וכנדפס נלוסיקין צנימו"ל והכל אחד, כי מנאל דדרו"ל גם צנימו"ל: (קפא) קונדיטון. פי' בל"י ורומני ו"ן הרקח ומנוסס [געווירלוויין]: (קפב) מעשה באשה אחת שאמרה לבעלה הדין ממונא לא אהני לי סב מיניה ופוק לשוקא. כנדפס גם כנדפס ראשון הגירסא הות איתתא אמרה לבעלה סב לך חד טירא או חד קדשיא וסב לשוקא, ומנובא צילקוט איכא רמו אלף ט"ו, וגרשם צניון מדרש זנס עם כנדפס ראשון טהוב כנדפס, ופי' טירא, למיד, למידיס תר' טירין, וכן כמקרא והסרות (זעי' ג' י"ט), ופי' קדשיא טבעת זנס: (קפג) ולא אשכח צניזא כלום. פי' ולא מנאל כשדים של אמו כלום, ועיין פסיקתא זכור הערה כ"ג: (קפד) אמר הקב"ה לישראל כמה נביאים העדתי בכם. פסיקתא דר"ב פסקא נחמו (קכ"ד ע"ב) והתחלת המאמר מובא צילקוט מליכס רמו רל"ד כנס הפסיקתא: (קפה) ר' יוחנן אמר. כפסיקתא שם רבי אומר והעירותי שם העברה כ"ה, כ"ה צכ"י אקספארד, אכל צכ"י סהרמא וצכ"י אחרת של הרשד"ל הגירסא ר' יחא, ואולי גם פה מלת רבי הוא ר"ת רבי יחא, ונס צילקוט מליכס שם הגירסא רבי ולפינו כנדפס צכ"ה הגירסא ר' יוחנן אמר, אולס כנדפס ראשון הגירסא רבי אומר, ואולי גם פה מן רבי עשה המעתיק ר' יוחנן: (קפו) נביאו כתיב. הספתי כמו טהוב כפסיקתא שם, ונס כערך ערך נביא הביא המאמר כנס הפסיקתא ומנילת איכה מה אשיך, ואפשר כי הערך הביא לשון הפסיקתא אף כי הסיוס נביאו כתיב ליתא כנדפס איכה, והנה כתיב נביאו והקרי נביאי, ור"ל נביאו כתיב נביאו משמע נביא אחד, אכל נביאי משמע נביאים רבים, עיין כנד"ק מליכס שם, ועיין כפסיקתא שם הערה כ"ו: (קפז) ד"א מה אשיך לא העדתי בכם השמים והארץ. זה ליתא כפסיקתא וליחא כנדפס: (קפח) כנמה מקומות נועדתי בכם. פסיקתא שם: (קפח) כנמה קישוטין. כפסיקתא שם כנמאמר שלפניו: (קצ) כמד"א ואעידך עדי. זה ליתא כנדפס גם ליתא כפסיקתא, ועיין שם הערה כ"ה שכתבתי דרש אשיך מלשון הורד עדיך שעיניו תכסיטין: (קצא) דר' יוחנן אמר. עיין פסיקתא רבתי פכ"א ופכ"ג פסקא אכי, מדרש תהלים מנומר ק"ג אות ח', שה"ש פי' כננדל

בר כהנא אמר בשם ר' יוחנן מאה ועשרים ריבוא, (קצב) אחד מקשמו, ואחד מלבינו עמרה: (קצג) ר' (יוחנן) [הונא] דצפורי אמר (קצד) זונם היה הוגרם, כד"א מוסר מלכים פתח ויאסור אזור במתניהם (אזינ יי ית): (קצה) ד"א מה אעידך. כמה ביות נתתי לך, ביות מצרים, ביות חים, ביות סיוון ועוג, וביות שלשים ואחד מלכים, (קצו) דא"ר לוי בערביא קרוין לביזא עדיתא:

מה אדמה לך. לאיוז אומה דימית לך, (קצז) לאיוז אומה העליתי השלו, ותמן, והבאר, וענני כבוד, כמו שנתתי לך:

(קצח) הבת ירושלים. הבת שהיא יריאה ומושלמת לי, (קצט) א"ר יצחק אמר תקב"ה כשאת יריאה את מושלמת לי:

(ר) מה אשוח לך ואנחמך. כשאשוח לך ואנחמך:

(רא) בתולת בת ציון. אומה שציינתי אותה במצות ובמעשים טובים:

כי גדול כים שברך מי ירפא לך. (רב) א"ר אבין מי שאמרתם לו על הים מי כמוך (שמות טו יב), הוא ירפא לך, הרי ישעיה בא ומנחמך, נחמו נחמו עמי (ישעיה מ א):

[יד] נביאיך חזו לך שוא ותפל. ר' אלעזר ור' שמואל בר נחמני, ר' אלעזר אמר נאמר בנביאי שומרון תפלה, שנאמר ובנביאי שומרון ראיתי

תפלה (ישעיה עג יג), ונאמר בנביאי ירושלים תפלה, הה"ד שוא ותפל, ר' שמואל בר נחמני אמר נאמר בנביאי ירושלים ראיתי שערורה (שם סג יד), ונאמר בנביאי ישראל שערורה, דכתיב שערורית עשתה מאד בתולת ישראל (שם יח יג):

הערות ותקונים

כמנדל הן, שמ"ר ריש כמ"ה אות ז' ופנ"א אות ח', נתחומא תלוה אות ז', ובתחומא-הוספה לפ' שלח אות א', ובתחומא הנדפס מכבר שלח אות י"ג, צמ"ר פט"ו אות כ"ד, ותמנא נוסחאות שונות אחת מרעותה כמו' שהעירתי במדרש תלמיס שם הערה ל"ה: (קצב) אחד מקשמו ואחד מלביזו עמרה. עיין בפסיקתא שם הערה ל"א שכחתי איכה ניסחא משויבט וז"ל כמו שהוא בפסיקתא אחד להלביזו עמרה ואחד לאוסרו יויני: (קצג) ר' יוחנן דלפורי. תקתי ר' הונא דלפורי, וכ"ה בנדפס, ובפסיקתא שם ר' הונא דלפורי: (קצד) זונם היה הוגרם. היא המלה האומית והרומית ופי' תורגם ומובא בערוך ערך זן א' בשם המדרש שלפניו, ועיין בפסיקתא שם הערה ל"א מה שתקתי בערוך והרב בעל ערוך השלם ערך זן א' הביא בשמו מה שהעירתי ע"ש: (קצה) ד"א מה אעידך כמה ביות. פסיקתא שם ודורש אעידך מן צבקר יאלכ עד (בראשית מ"ט כ"ז): (קצו) דא"ר לוי בערבי קרוין לביזא עדיתא, עיין בפסיקתא שם הערה ל"ד: (קצז) לאיוז אומה העליתי השלו. בפסיקתא שם נאמר ג"כ לאיוז אומה גלתי בזרוע נטויה, והבאתי על אויביה עשר מכות, לאיוז אומה קרעתי את הים, לאיוז אומה קרעתי לפני הר סיני ונתתי לה את תורתך, והמסדר מהמדרש איכה קייר בלשון, וראיתי בפסיקתא רבתי פל"ג פסקא חכני מננא לאיוז אומה עשיתי ארון כפורת כרובים מוצת תולחן: (קצח) הבת ירושלים. הבת שהיא יראה ומושלמת לי. פסיקתא שם ודרש ירושלם ירא ושלם, ועיין תוס' תענית (דף ט"ז ע"א) ד"ה הר, ועיין צ"ר פנ"ו ירושלם יראה שלם, והערוך ערך ירושלם הביא את המדרש שלפניו: (קצט) אמר ר' יצחק אמר הקב"ה כשאת יראה את מושלמת לי. זה הסר בנדפס שם בדפוס ראשון, והערוך בערך ירושלם הביא את דברי ר' יצחק: (ר) מה אשוח לך ואנחמך כשאשוח לך ואנחמך. בנדפס גם בדפוס ראשון רבי יעקב דכפר הן אמר לכשאשוח לך אנחמך לכשיגיע אותו היום שכתוב בו ושגב ה' לבדו באתה עשה אנחמך, עיין במפרשים צמ"כ וביפ"ע ובדבריו"ו כולם נכנסו בדחוקים לפרש דברי המדרש, וגם בפסיקתא שם מה אשוח לך ואנחמך אמר ר' יעקב בר אביןא וכשאשוח לך ואנחמך והסיום הזה שהוא בנדפס יתא' שם; ויותר נכון גירסת הפסיקתא רבתי פל"ג פסקא חכני ד"א מה אשוח לך ואנחמך כשאשוח לך כמה שכתוב והתהלכתי בתוככם (ויקרא כ"ו ז') באתה השעה ואנחמך, אני בצבדי בא ומנחמס חכני ואנכי הוא מנחמס: (רא) בתולת בת ציון. אומה שציינתי אותה בנאות ובמעשים טובים. בפסיקתא שם בני המזויינים לי במילה, ותגלתן, ובזניותן, וכן הוא בנדפס, גם בדפוס ראשון, ופי' תגלתן שנאסרו בהקפת הראש ובשחתת הזקן: (רב) אמר ר' אבין מי שאמרתם לו על הים מי מנוך. פה הנאמר קטוע, פה בפסיקתא מננא עוד אמר ר' יהושע חילפיי מי שעתיד לרפאות שברו של ים הוא ירפא לך, והנאמר שלפניו בשם ר' אבין הוא שם בשם ר' יהושע בר נחמני, ובשם ר' אבין מננא דרוש אמר, מי ירפא לך נביאיך חזו לך שוא ותפל:

ולא גלו על עונך להשיב שבותך. (רג) ר' יעקב דכפר חנן אמר דהוו מסיין על חפוי: (רד) ומדוחים. מדוחם כתיב:

[טו] ספקו עליך כפים כל עוברי דרך שרקו ויניעו ראשם. (רה) ר' יוחנן בשם רשב"י אמר כיפה של חשבונות היתה חוץ לירושלים, וכל מי שהיה חשבון גדול היה הולך לשם, בשביל שלא יצר לו אדם בירושלים:

הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי. (רו) כרכי אומות העולם הן משבחין את עצמן, הה"ד צור את אמרת אני כלילת יופי (יחזקאל כז ג), אבל ירושלים אחרים משבחין אותה, שנאמר הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי משוש לכל הארץ, שאמרה כלילת יופי אין כתיב כאן, אלא שיאמרו:

משוש לכל הארץ (רו) ר' יוחנן הוה סרק עמר, סליק טעין עמריה, בעי מזבנא יתיה לירושלים, דמך ולא זבניה, אמר הה דאינון אמרין משוש לכל הארץ, קרין וזבניה, אמר אם כן בהרבנה בישובה עאכ"ו, יפה הן אומרים כלילת יופי משוש לכל הארץ:

[טז] פצו עליך פיהם כל אויביך. מפני מה הקדים פ"ה לעיין, לפי שהן אומרים בפה מה שלא ראו בעין, לפיכך הקדים פ"ה לעיין:

ה ערות ותקונים

גס נאמר שם ורבנן אמרי מי ירפא לך נביאיך, ובגלפס הגירסא א"ר חולפאי מי שהוה עתיד לרפאות שצור של ס הוא ירפא לך אמר ר' אבי מי שאמרתם לו שירה על הים זה אלי ואנוהו הוא ירפא לך. ריב"ל אמר ירפא לך נביאיך, והעירותו בפסיקתא הערה מ"ג כי צמדש איכה חסר שורה שלימה כי קפץ המעתיק מן נביאיך ראשון עד נביאיך השני. והטובה שצרו של ים כתב היפ"ע היינו שימתקו מימיו המלוחים ע"י. מי המקדש שילבו שם ויתרפאו המים, ויותר נכון עפ"י דברי המדרש שמי"ר פט"ו אות כ"ב עתיד הקב"ה לרפאות את הים ע"ש, ומה שכתוב בגלפס מי שאמרתם לו שירה על הים זה אלי ואנוהו, העירותו שלנו להפסיקתא הערה מ"א כי הגירסא בפסיקתא היא נכונה וכוונת הדורש שאין מלת "מי" לשאלה כדרכה תמיד אך היא תואר השם להקב"ה הנקרא בפי ישראל מי כנוון הוא ירפא לך, ובמדרש איכה מובא המאמר הוא בשם ר' אבין, והגירסא שם מי שאמרתם לו שירה על הים זה אלי ואנוהו הוא ירפא לך, ונסתא מועטת היא כי מה ענין זה אלי למלת מי, ויפה העיר שם המ"ב באומרו יותר היה נראה להגיה מי כנוון בלגים, וזהו מי ירפא לך, וכן מלאתי בספר ישן עכ"ל המ"ב, וכוון צמה שכתב מלאתי בספר ישן להכ"י מן המדרש שהיה לפניו ויכנהו תמיד בשם "ספר ישן", גס העירותו שם בטברה על ורבנן אמרי מי ירפא לך נביאיך, מלת נביאיך נמשך משכחן שאתריו למעלה ודרשים הנביאים הם ירפאו לך, ובעל מ"כ הביא צמדש שם או י"ל נביאיך ירפאו לך כמו שגאמר נחמו נחמו עמי, וכן מלאתי בהדיא בספר ישן, כוונתו להכ"י שלפנינו ברי יעשי' בל ומנחמך נחמו נחמו עמי, והקיום של ליתא צמדש: (רג) ר' יעקב דכפר חנן אמר דהוו מסיין על חפוי. בגלפס חסר שם האומר והגירסא דהוו מסיין מחתיין לך על חפוי, המפרשים נדחקו בצירוסו ע"ש, והערך ערך ה' ב' הביא וז"ל צמגילת איכה נביאיך חזו לך שוא ותפל, דהוון מסיין על חפוי; וראיתי צערך השלם שם שגס הוא נכנס צדוק גדול והמאמר קשה לנארו, ואולי ז"ל דהוו נחתיין מחסיין על חפוי, פי' שהיו מנחים מסוה על חפויין שלא יראו עונותיהם: (רד) ומדוחים מדוחם כתיב. עיין לעיל א' י"ט פסוק קראתי למנאבי: (רה) ר' יוחנן בשם רשב"י כיפה של חשבונות כו'. הדרשה היא על סיפא דקרא משוש כל הארץ, וכן נמשע בפסיקתא רבתי פמ"א ספקא תקעו ד"א יפאס מוש על משוש כל הארץ אמר ר' יוחנן חף כיפה של חשבונות היתה עד לירושלים, והצמגותיה היו יפאס מסיין חוץ לירושלים החת אותה הכיפה מחוץ לעיר, ועיין בשמ"ר סוף פ"ב: (רו) כרכי אומות העולם הן משבחין את עצמן, עיין מדרש שו"ע מומור מ"ח ובהערה ג': (רי) ר' יוחנן הוה סרק עמר. בגלפס גס צדפוס ראשון ר' נתן אמר פרנמוטוט סליק לזבנא עמריא, ז"ל ר' יוחנן אמר, ובשמ"ר סוף פ"ב אמר ר' יוחנן בן אלעזר [ז"ל ר' יוחנן בן אלעזר] מעשה היה בצרנמוטוט [ז"ל צרנמוטוט] אחד שהלך לירושלים לנמור את שלו וכו', והוא נובע מתנחומא סוף פקודי, ומובא צילקוט פקודי רמז תי"ז בשם התנחומא, ובפסיקתא רבתי פסקא מ"א איתא בצגנון אחר, רבי יוחנן של בית גוצרין הלך בחוזה ופרנמיטא בידו והיתה אפרגוס אמר וחקן זה היא משוש כל הארץ ולא הסיק לומר עד שמכר כל מה שהיה בידו, וכאשר הוא לפנינו הכוונה כי ר' יוחנן הוה סרק עמר, פי' סורק נמר דמך ולא זבין צלילה לא מוכר, קרן וזבניה צבוקר מוכר, וכן הביא הערך צערך קרן בשם המדרש לפנינו קרן וזבניה, ובגלפס גס צדפוס ראשון בטעות קרן וזבין, וכתב המ"ב קרן גרסין פי' הקדים והסיקם צבוקר ומכר את שלו, אין ספק שהמ"ב חסר יכתב

[יו] עשה ה' אשר זמם. (רח) א"ר אחווה בר זעירא עשה ה' אשר זמם (רט) מה שכתוב בתורה ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם (ויקרא טו ח) :
בצע אמרתו. (רי) פישורין פשר: ר' יעקב דכפר הנין אמר (ריא) בוע פורפריה:

וישמח עליך אויב הרים קרן צריך. בשעה שישראל עושין רצונו של הקב"ה משמחן על אויביהם, ובשעה שמכעיסין אותו משמח אויב עליהן. א"ר אחא בטובה הוא שמח עמהם, הה"ד כי ישוב ה' לשוש עליך לטיב כאשר שש על אבותיך (דניס ל ט). (ריב) לשוש עליך לטוב בימי מרדכי ואסתר: כאשר שש על אבותיך, בימי אברהם יצחק ויעקב, וברעה הוא משמח אחרים עליהם, הה"ד וישמח עליך אויב הרים קרן צריך:
צעק לבם אל ה' חומת בת ציון וגו':

[יט] **קומי** רוני בלילה לראש אשמורות. (ריג) ר' יוחנן וריש לקיש. ר' יוחנן אמר אין רנה של תורה אלא בלילה, שנאמר ותקם בעוד לילה (משלי לא טו). ריש לקיש אמר ביום ובלילה, שנאמר והגית בו יומם ולילה (ישעיה ח ט), ריש לקיש כי הוה מטא לאילין תרין קריין, הוה אמר יפה למדנו ר' יוחנן, אמר ריש לקיש אתון חמון אורייתא דא יממא מה נהירא על דאנא לעי באורייתא ביממא נהירא לי מתניתין בלילה:

לראש אשמורות. (ריד) רבי ור' נתן, רבי אמר ארבע אשמורות ביום וארבע אשמורות בלילה, (רטו) והות אחד מעשרים וארבע לעונה, והרגע אחת מעשרים וארבע לעת, וכמה היא רגע, ר' ברכיה בשם ר' חלבו אמר הרגע כדי לאומרו, ורבנן אמרו כהרגע עין, (רטז) ושמואל אמר אחד מחמשת ריבוא וששת אלפים ושמונה מאות וארבעים ושמונה לשעה הוא הרגע. ר' נתן אמר שלש אשמורות ביום ושלוש בלילה, כמה דתימא ראש האשמורת התיכונה (שפטיס ז ט), ואין תיכונה אלא בזמן שיש לפניה ולאחריה, ר' שמעון בן לקיש אמר טעמי דרבי חצות לילה אקום להודות לך (פסליס קיט כג). ר' חזקיה ור' אבא, חד אמר טעמי דרבי, וחד אמר טעמי דר' נתן, מאן דאמר טעמי דרבי חצות לילה, ומאן דאמר טעמי דר' נתן קדמו עיני אשמורות (סס סס קמח), מה מקיים ר' נתן טעמי דר' חצות לילה, אלא פעמים חצות ופעמים קדמו עיני אשמורות, הא כיצד בשעה

ה ערות ותקונים

וכתב קרן גרסוקן, אבל אח"כ נשתנה המלה ונעשית קרן: (רח) א"ר אחוה בר זעירא. בנדפס נס בנדפס ראשון ר' אהבה ברבי דר' זעירא, וכן מובא זה בנדפס וי"ר פ"ו אות ד', וגם שם הגירסא ר' אהבה בר זעירא, ועיין בסדר הדורות אהבה ברבי דר' זירא והביא שם את המדרש איכה שלפנינו וזיין נס מנקומות אשר נאמר אחוה בר זעירא: (רט) מה שכתוב בחורה ויספתי ליסרה שבע על חטאתיכם. כן הוא נס בוי"ר, אבל בנדפס איכה הנדפס מובא רישא דקרא ואם עד אלה לא תשמעו לי, וגם הכתוב והלכתי אף אני עמוס בקרי (ויקרא כ"ד): (רי) פישורין פשר. הוראת מלת בצע ענין פשרה, עיין סנהדרין (דף ו' ע"ב) אי זה משפט שיש עמו שלום הוי אומר זה ציוע: (ריא) צוע פורפריה. ביארתי לעיל פ"א ח' בפסוק איכה יצנה הערה י"א ע"ס: (ריב) לשוש עליך לקוץ בימי מרדכי ואסתר, כאשר שש על אבותיך בימי אברהם יצחק ויעקב. זה ליתא בנדפס: (ריג) ר' יוחנן וריש לקיש. מכאן עד לראש אשמורת ליתא בנדפס, וגםנה בוי"ר פ"ט סוף אות ח' ושם הגירסא כך ר"י וריש לקיש ר"י אמר אין רנה של תורה אלא בלילה, שנאמר קומי רוני בלילה, ר"ל אמר ביום ובלילה, שנאמר והגית בו יומם ולילה. ר"ל הוה פשיט קראי וכך הוה מטי בלילין קראי ותקם בעוד לילה, קומי רוני בלילה, הוה אמר יפה למדני ר"י, חזר ואמר לית אתון חמין אולפני מה נהיר באפי ולמה דהוה ללילה ודיממא ע"כ, וכה"ל בנדפס שמואל פ"ה, ובסגנון אחר בנדפס שמ"ר פמ"ו אות ה': (ריד) רבי ור' נתן. כל המאמר עד פסוק כ' ראה ה' והביטנו הוא צירושלמי ברכות (פ"א ה"א דף ב' ע"ד), וק"ל בסדר אחר ובציונים קמוס: (רטו) והות אחד מעשרים וארבע לעונה והרגע אחת מעשרים וארבע לעת. בנדפס העונה אחת מוכ"ד לעת והעת אחת מוכ"ד לעונה, הרגע אחד מוכ"ד לעת, ו"ל כנוו צירושלמי העונה אחת מוכ"ד לעת: (רטז) ושמואל אמר אחד מחמשת ריבוא וששת אלפים ושמונה מאות וקרבעים ושמונה. כ"ה צירושלמי

ולא היה כיום אף וגו'. (רכב) כנגד הבנים והבנות הכתוב מדבר שתהי' עמל בהם ומגדלן, והחטא מכלה אותן, הה"ד אשר טפחתי ורכיתי אויבי כלם :

פרישה ג

[א] אני הגבר ראה עני. (א) הלא כתבתי לך שלישים במועצות ודעת (משלי כג פ), [דברים משולשים, ר' שמואל בר נחמני אמר] (ב) אין שלישים אלא גבורים, (ג) כמד"א ושלישים על כלו (שמות יד ז): ד"א הלא כתבתי לך שלישים. זה אני הגבר, שהוא מן תלתא תלתא [פסוקים]: (ד) ר' הנינא בר פפא פתח וירמיה לקח מגילה אחרת ויתנה אל ברוך בן (גריה) [גריהו] הסופר ויכתוב עליה מפי (ירמיה) [ירמיהו] את כל (הדברים) [דברי הספר] אשר שרף יהויקים מלך יהודה [באש] ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהמה (ימיה לו ג). (ה) ועוד נוסף עליהם, איכה יעיב: דברים. איכה יועם: רבים. זה אני הגבר: כהמה. זכור ה'. (ו) ורבנן אמרי ועוד נוסף עליהם, איכה יעיב: דברים. זה אני הגבר: רבים. זה זכור ה': כהמה. זה אני הגבר, דהוא מן תלתא תלתא:

(ז) אני הגבר. אריב"ל אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבון כל העולמים אנא היא וילפת אנא כל מאן דאת מייתי לי: משל למטרונא שכעס עליה המלך ונודדה חוץ לפלמין, מה עשת הלכה (ח) וציטצמה אה פניה והלכה לה אחורי העמוד, כשהמלך עובר, אמר לה (ט) אקשית אפיך. אמרה לו אדוני המלך כך נאה לי, וכך יפה לי, וכך הגון לי, שלא קיבלה אותך אשה אלא אני, אמר לה המלך לאו אלא אני שפסלתי [את כל הנשים בשבילך], אמרה לו לאו, אלא הן הן שלא קבלו אותך, כך אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבון

הערות ותקונים

מרינוס, והמלות, אמרה כ"י לפני הקב"ה ליתא עס: ובאמת מיותרות הם: (רכב) כנגד הבנים והבנות הכתוב מדבר. בגדפס גם בדפוס ראשון הגירסא תני ר' חייא כנגד בנים ובנות שיהיו לך יהיה החטא מאבדן, והמאמר נובע מספרא פ' בחוקתי פרק ד' ה"ג ואלכולו אויביים כנגד הבנים והבנות הכתוב מדבר שתהא עמל בהם ומגדלם והחטא זה ומוכנן, וכן הוא אומר אשר טפחתי ורכיתי אויבי כלם, ובגדפס ישן הוספה אשר טפחתי ורכיתי אין כתיב כאלו אלא אשר טפחתי ורכיתי אויבי כלם, וגדחקו המפרשים לבארה, ועיין במ"ב ויפה ענף ובמסר"ו ובחידושי רד"ל, ואין ספק שהיא מנעושת המעתיקים, וליתא ככ"י ובספרא:

(א) הלא כתבתי לך שלישים. הביא הכתיב הזה לדרוש זה אני הגבר דהוא מן שלשה ח"ב בכל פסוק, ובגדפס המאמר הזה הוא אחר המאמר מר' חנינא בר פפא: (ב) אין שלישים אלא גבורים. פסיקתא בחודש השלישי עיין שם הערה ל"ז, וכן מדרש משלי פכ"ב, ובמכילתא בשלח מסכתא ז' פ"א, ובלקח טוב ושלישים על כולו אין שלישים אלא גבורים, שנאמר שלישים וקראוים רוכזים סוסיים כלם (יחזקאל כ"ג כ"ב). אבל הסוים ד"א זה אני הגבר ליתא עס: (ג) כמד"א ושלישים על כולו, בגדפס נוסף ומתרגמינן וגוברין ממונו על כולהו: (ד) ר' חנינא בר פפא פתח. שגם לעיל בפתיחתא סי' כ"ח, ועס הגירסא ר' חננא בר חנינא פתח: (ה) ועוד נוסף עליהם, איכה יעיב: דברים, איכה יועם: רבים, זה אני הגבר: כהמה, זכור ה', וכן הוא לעיל בפתיחתא עס, אבל לפנינו כאן בגדפס חסר כל המאמר מר' חנינא בר פפא: (ו) ורבנן אמרי. כ"ה גם לעיל בפתיחתא כמו שהוא בכ"י, אולם בגדפס המאמר משושב גם בטעות רב כהנא אמר ז"ל ורבנן אמרי, וההבדל בין דרשת ר' חננא בר חנינא לרבנן, ר' חננא אמר רבים זה אני הגבר, כהמה זה זכור ה', אולם רבנן דרשו רבים זה זכור ה', כהמה זה אני הגבר, ומובאר בטוב טעם צפי' מהר"ו בפתיחתא ע"ש ועיין גם צפי' יפה ענף עס: (ז) אני הגבר אריב"ל אמרה כ"י לפני הקב"ה. מובא בילקוט איכה רמז אלף כ"ח, ומגויין בגיליון מדרש, והוא המדרש איכה שלפנינו, והביא כלשון הכ"י שלפנינו, ובגדפס וגם בדפוס ראשון משונה הגירסא ח"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי, גם כתב עס אני הגבר אלא הוא דילפינא יסורין אהי עמי מה דלאני לך: (ח) ומאמרה את פניה. מובא בערוך ערך אמנם וז"ל במגילת איכה הני הגבר למטרונא שכעס עליה המלך נטרדה חוץ לפלמין, מה עשתה הלכה ומאמרה את פניה ועמדה לה אחורי העמוד, פי' כסתה פניה (בראשית ל"ח ט"ו) תיב"ע ומאמרה אסתא: (ט) אקשית אפיך. סירוש העות פניך ועיין בערוך: מפני

כל העולמים כך הגין לי, שלא קיבלה אומה את תורתך אלא אני, אמר הקב"ה לאו, אלא אני פסלתי כל האומות בשבילך, אמרה לו לאו אלא הן הן שלא קיבלוה, (י) מפני מה הלכת להר שעיר, לאו ליתן תורה לבני עשו, ולא קיבלוה, וכן למדבר פארן לא ליתן תורה לבני ישמעאל, ולא קיבלו אותה, מפני מה הלכת אצל עמונים ומואבים לא ליתן תורה לבני לוט, ולא קיבלוה, הה"ד ויאמר ה' מסיני בא וזרה משעיר למו הופיע מהר פארן (דברים לב 3), בתחלה הלך לו אצל עשו להר שעיר, אמר להם מקבלים אתם התורה, אמרו לו מה כתיב בה, אמר להם, לא תרצח (שמות כ יג), אמרו לו היא הכרכה אשר ברכנו אבינו על חרבך תחיה (בראשית כו ט), אין אנו יכולין לחיות בלא היא, ולא קיבלו אותה, הלך לו למדבר פארן אצל בני ישמעאל, אמר להם מקבלים אתם התורה, אמרו לו מה כתיב בה, אמר להם, לא תגנוב (שמות כ טו), אמרו לו היא ירושת אבינו ידו בכל יד כל בו (בראשית טו יג), אין אנו יכולין לחיות בלא היא, ולא קיבלו אותה, הלך אצל עמונים ומואבים, אמר להם מקבלים אתם התורה, אמרו לו, מה כתיב בה, אמר להם לא תנאף (שמות כ יד), אמרו לו עיקר כל אותן האנשים אינו אלא מכלל ממורות, שנאמר ותהרין שתי בנות לוט מאביהן (בראשית יט ט), אין אנו יכולין לחיות בלא היא, ולא קיבלוה. בא לו אצל ישראל, אמר להם מקבלים אתם התורה, אמרו לו הין הין, כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כד ז).

(יא) אחר כל השבח הזה אמרה אני הגבר ראה עני: (יב) (אמר רב יהודה [אמר רב] מאי דכתיב ועשקו גבר וביתו איש ונחלתו (מיכה ב 3). מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשת [רבן] (יג) ושולייא דנגרא הוה, פעם נצרך רבו ללוות, א"ל שגר לי אשתך ואלוויך, שיגר אשתו אצלו, שהת עמו ג' ימים קידם ובא אצלו בדרך, א"ל אשתי ששלחתי לך היכן היא, א"ל אני פטרתיה לאלתר ושמעתי שהתינוקות התעללו בה בדרך, א"ל ומה אעשה, א"ל אם אתה שומע לי גרשנה, א"ל כתובתה מרובה, א"ל אני אלויך ותן לה כתובתה, עמד זה וגירשה, הלך הוא ונשאה, כיון שהגיע לו זמנו לא היה לפורעו, א"ל בא ועשה עמי בחובך, והיו יושבין ואוכלין ושותין, והוא היה עומד ומשקה להם, והיו דמועות נופלות מעיניו בכוסיהן, ועל אותה שעה נתחתם גזר דין ואמרי לה על שתי פתילות בנר אחד):

[ד"א אני הגבר] (יד) ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אני הגבר, אנא הוא איוב, כד"א מי גבר כאיוב ישתה לענ כמים (איוב לו ז), מה דאייתית על איוב את בעי מייית עלי: (טו) [כאיוב כתיב, כשדים שמו ג' ראשים (איוב א י), ובי כתיב, והעיר נתנה ביד הכשדים (יז) (לכ כה) כאיוב כתיב, אש אלהים נפלה (איוב א י), ובי כתיב, ממרום שלה אש (איוב א יג), באיוב כתיב, ויקח לו חרס (איוב ב ח), ובי כתיב, איך נחשבו לנבלי

הערות ותקונים

(י) מפני מה הלכת להר שעיר וכו', למדבר פארן וכו', אצל עמונים ומואבים כנדפס המאמר מקובע ע"ס, ועיין מוכלתא יתרו מס' דבחדש פ"ה, וספרי זכרה פיסקא שמו"ג: (יא) אחר כל השבח הזה וכו'. צילקוט איכה סס קיסעו הנעתיקוס והציגו אחרי המלות מפני מה הלכת להר שעיר מלת "וכו" וחס"כ לאמר סס כמה עובות עשיתי לפניך קדשתי שמך על הים אמרתי לך שירה, קבלתי תורתך בשמחה מה שלא קבלו האומות, ואחר כל השבח הזה אני הגבר ראה עני, וזה חסר לפניו ככ"ו: (יב) אמר ר' יהודה אמר רב מה דכתיב ועשקו גבר עד זכר אחד. היא הוספה חילונית שהסופך אחד מנמרח גיטין (דף ג"ח סע"ה), ואין שייכות כלל לכאן, ולא נמנף כנדפס, גם לא צילקוט איכה סס, והסגרתה במסגרת: (יג) ושולייא דנגרא הוה. פירש"י לה היה רבו לתורה אלף רבו לאומות של גברים ע"כ. כי שאל פי' תלמוד, ובגמרא פסחים (דף ק"ח ע"ה) צולייא דנגרא, פירש הרשב"ם תלמידו של גר שגמלמדו לאומות: (יד) ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי. מוצא צילקוט איכה רמז אלף כ"ח בשם המדרש, וגם שם הגירסא כן, אצל כנדפס הגירסא הריב"ל. וצ"ע הגירסא כנדפס אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי ועיין הערה ז': (טו) באיוב כתיב כשדים שמו שלשה ראשים. הוספתי כמו שהוה צילקוט איכה סס, וכן

חיש (איכה ד ג), באיוב כתיב, שק תפארתי (איוב עז טו), ובי כתיב, העלו עפר על ראשם (איכה ג י), באיוב כתיב, חנוני חנוני (איוב יט כה), ובי כתיב, אשר לא אתן להם חנינה (ירמיה עז יג), באיוב כתיב, כי יד אלוה נגעה בי (איוב יט כה), ובי כתיב, כי לקחה מיד ה' (ירמיה מ ג): (מז) א"ר שמואל בר נחמן כיון שראה אותו עניה ממצות ומעשים טובים הביא עלי שבט עברתו: (יו) א"ר יודן (יח) וגיברתני לעמוד בכולן, תדע שכן הוא אחר מאה חסר שתיים [תוכחות] שכתוב במשנה תורה, (יט) כתיב אתם נצבים היום כלכם (דברים כט ט):

[ב] אותי נהג וילך חשך. חשך זה העה"ז שהוא חשך ולא אור:

[ג] אך בי ישוב. (כ) א"ר שמעון בן לקיש אעפ"י שהקב"ה כועס על עבדיו הצדיקים בעוה"ז הוא חוזר ומרחם עליהם:

[ד] בלה בשרי ועורי שבר עצמותי. (כא) בשרי, זה צבור: ועורי, זה סנהדרין, מה העור הזה מחפה על הבשר כך סנהדרין מחפין על ישראל: (כב) שבר עצמותי. עצומי:

[ה] בנה עלי ויקף ראשי. (כג) זה נבוכדנצר, המד"א אנת הוא רישא דדחבא (דניאל ג לח): ותלאה. זה נבזוראדן: ד"א ראש. זה אספסינוס: (כד) ותלאה. זה טרייאנוס:

[ו] במחשכים הושיבני כמתי עולם. תני אמר ר' שמואל (כה) ארבעה חשובים כמתים, ואלו הן, סומא, ומצורע, ומי שאין לו בנים, ומי שירד מנכסיו: סומא, דכתיב במחשכים הושיבני כמתי עולם. מצורע, שנאמר אל נא תהי כמות (מגילת י"ב י). ומי שאין לו בנים, שנאמר הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי (בראשית ל ג). ומי שירד מנכסיו, שנאמר כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך (שמות ד יט), וכי מתים היו, והלא דתן ואבירים היו אלא שירדו מנכסיהם, ונחשבו כמתים:

[ז] גדר בעדי. (כו) ר' אבהו אמר זו קינטרה של פרסיים, ור' ברכיה אמר זו

הערות ותקונים

ואין ספק שהיה כתוב קן בכ"ו שהיה לפניו: (מז) אמר ר' שמואל בר נחמן כיון שראה אותי ענייה מומות הביא עלי שבט עברתו. ר' שמואל ז"ל מפרש הכתוב ראה עני בשבט עברתו כיון שראה אותי עני היינו מומות ומע"ט, בשבט עברתו הביא עלי את שבט עברתו: (יז) אמר רבי יודן. גדלפס גם גדלפס ראשון א"ר זרכיה ויש לתקן כמו שהוא בכ"ו. וגם להלן פסוק דרך קשתו הגירסא גדלפס ר' יודן אמר, אבל בכ"ו הגירסא שם א"ר זרכיה: (יח) גברתני. א"ר יודן גברתני לשון גבורה, לעמוד בזון. פירוש עשה אותי גבור לעמוד בכל הייסוריך ודורש אני הגבר לשון גבורה, וכן להלן בפסוק דרך קשתו וגברתני לעמוד בזון: (יט) כתיב אתם נצבים היום. גדלפס גם גדלפס ראשון כ"ס אחר זה ומתרגומין אהון קיימין וימא דין כלבון, גבורים לעמוד בזון, הסיוס „גבורים לעמוד בזון” אין זה מת"א: (ב) אמר ר' שמעון בן לקיש אעפ"י שהקב"ה כועס על עבדיו הצדיקים הוא חוזר ומרחם עליהם. המאמר הזה מובא בזילקוט איכה רמז תתל"ו ומסר הנין, והביא כמו שהוא לפנינו בכ"ו, רק בזילקוט ומרחם עליהם הביא זילקוט ומתנחם עליהם, אבל בגדלפס גירסא אחרת, ארשב"ל מלמד שהקב"ה מתחיל מן הצדיקים שגולם הזה אבל חוזר ומרחם עליהם והוא כמ"ס יטב רחמנו (מכ"ה ז י"ט) ועין במ"כ: (כא) בשרי זה צבור. מובא בזילקוט איכה רמז תתל"ו: (כב) שבר עצמותי עלומי. דרש עלומתי עלומי, בני אדם עלומים וגדולים, ובגדלפס נוסף „בני אדם שהיו כבני העלומים” ונראה שזה הוסף המ"כ: (כג) זה נבוכדנצר וכו'. זה לשון רש"י צפירושו לאיכה, ומדרש אגדה ראש זה נבוכדנצר לגלות יבויכין. ותלאה נבזוראדן שנגר המכה זימי זקיקו: (כד) זה טרייאנוס. בגדלפס גם בזילקוט שם זה טרייאנוס והגירסא שלפנינו בכ"ו נכונה והוא קיסר רומי Trajanus ועין לעיל ס"א בפסוק אלה איכרה הערה של"ז: (כה) ד' חבובין כמותם. ז"ר פט"א אות ו' וגדלים דף ס"ד ע"ג: (כו) ר' אבהו אמר זו קינטרה של פרסיים. ור' זרכיה אמר זו סוגר של ערציים. מובא בזילקוט איכה שם רמז אלף ל"ז ויש הוצא כמו שהוא בכ"ו זה קנטרה, ובזכרי ר' זרכיה הגירסא שם זה נגד של ערציים. ויש נוסחאות בזילקוט גדלפס אחרים זה נגד ויש נוסחא נגד ונוסחא אחרת זה נגד, אולם בגדלפס דרשה אחרת ונחפן גם הסדר ומה שלפנינו בשם ר' אבהו הוא בגדלפס בשם ר' זרכיה וכן להיפך ר' איבו אמר זה צבור

סוגר של ערביים, ורבנן אמרו זו ממלית של כותיים: [הכביד נחשתי]. (כז) הביא עלי דימוסיות וגולגליות וארנוניות:

[ח] גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי. ר' אחא ורבנן, (בח) ר' אחא אמר כל מי שמתפלל עם הצבור תפלתו נשמעת, משל לעשרה בני אדם שעשו עטרה למלך, ובה עני אחד (כט) ונתן ידו עמהם, מה המלך אומר (ל) בפני העני הזה איני לובש העטרה, מה דהיא היא ונלבשנה, כך עשרה בני אדם צדיקים עומדים בבית הכנסת ומתפללים, ורשע אחד עומד ביניהם, מה הקב"ה אומר בפני הרשע הזה איני מקבל התפלה, נקבלנה מה דהיא היא. ורבנן אמרו כל מי שמתפלל אחר הצבור (לא) מעשיו נפרטין, (לב) [למה הוא דומה למלך שנכנסו ארסיו ובני ביתו לכבדו, בא אחד באחרונה אמר המלך (לג) תיסתם חביתו, ומי גרם לו הרי שבת באחרונה, כך כל המתפלל לאחר הצבור מעשיו נפרטין], (לד) הה"ד שתם תפלתי, שתם כתיב:

[ט] גדר דרכי בגזית נתיבותי עוה. (לה) בנות לוד היו לשות עינתן והיו עולות לירושלים ומתפללות עד שלא יחמין. (לו) בנות צפורין היו שובתות בירושלים ולא הוה בר-נש קריין לתאיניא דציפורין קדמוי מיניחון. (לז) מרמורי

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

של ערכיאל, ר' ברכיה אמר זה קסטר של פרסיין, הערוך לא הביא את המדרש הזה והמלות הזרות שבו וזה פלא, וכאשר חרפה היה לפני בעל הילקוט בכ"ה שהיה לפניו הגירסא כמו לפניו, ר' אבהו אמר זה קסטר של פרסיים ולא נמצא המלה הזאת במדרשי מלך, וכאשר הוא צנדפס זה קסטר של פרסיים פי' קסטר בל"י וז"ל מבצר, ועיין נחמונא תרומה בפרשה מ"ח ועיין בערוך שגם ערך נעטר, וכתב סם המוספי פי' קסטר בל"ר מחנה ויעטרה מוכנת ללון של אנשי מלחמה ואכל לפרי בני הכנעניים מעגל והוסיבו בו אנשי חיל להחזיק תחת משמעתם כל הגליל, ואולי זה ג"כ כוונת הדורש גדר בעדי זה קסטר של פרסיים, שעשו מעגל וגדר בעד אנשי החיל, ומאמר השני לפניו ר' ברכיה אמר זו סוגר של ערביים. מלת סוגר מובן שעניו מסגר ובנדפס בסגר, אבל לפני הילקוט היה מלה אחרת וקשה לבררה; ומאמר עוד לבאר דברי רבנן שאמרו זו מנלית של כותיים, הוא עפ"י מאמרם ירמיהו בל"א (פ"ט דף ל"ג ע"ג), וירושלמי כתובות (פי"ב דף ל"ה ע"ב), ופסיקתא פסקא דברי ירמיהו (ק"ד ע"א), ופסיקתא דאבהו כפופה כותים שבה כילד עוזין זורעים אותה מנליות מעליות זורעין כאן והיא נשרפת, זורעין כאן והיא נשרפת, ופי' מנליות התיבות ארץ, והכוונה של רבנן גדר בעדי ולא אלא זו התיבות ארץ של כותים: (כז) הביא עלי דמוסיות וגולגליות וארנוניות. מובא בערוך ערך דמס ג' בשם המדרש שפניו וגורם הכבוד נחשתי על ידי דימוסיות וארנוניות וגולגליות, ביארתי המלות בפסיקתא דר"ב פי' שקלט הערה ט"ו ט"ו וי"ז ע"ט: (בח) ר' אחא אמר כל שמתפלל עם הצבור תפלתו נשמעת וכו'. מובא בשבלי הלקט השלם עיני תפלה סי' ט' (כט) ונתן ידו עמהם. צנדפס גם בשבלי הלקט שם ונתן חלקו בתוכה: (ל) הביא העני הזה איני לובש העטרה שתייה. צנדפס צעטות בשבלי זה עני אני מקבלה, ל"ל בשביל עני זה איני מקבלה: (לא) מעשיו נפרטין. פירוש נמנין צפרוטרוט: (לב) למה הוא דומה למלך. זה הוספתי כמו שהוא צנדפס וליתא גם בשבלי הלקט שם: (לג) תיסתם חביתו. המ"כ כתב תיסתם תשבר ותסתר. ואולי ל"ל תסתר ע"כ. והערוך בערך שהם הביא דברי המדרש וגורם תיסתם חביתו פי' תפתח ובראה מה שבתוכה אם טוב או רע: (לד) הה"ד שתם תפלתי. שתם כתיב ר"ל כתיב בשו"ן שגלית קרי ביה בשו"ן ימנית היינו שפתם, ובנדפס סיים לפי שתמו היצור תפלתהו. ובשבלי הלקט שם כתב פי' שתם הפירוד והפרשם כד"ל וישת לו עדרים לצדו ולא שתם על אף לכן, ורמזתי בערוך ערך שתם ב' הביא המאמר הזה בשם המדרש והביא שם בין הוראת פתיחה ותרנוס שהוא השני שפיר חזי, דהיינו פתוח, ובעל מנחת שי הביא ג"כ המדרש וכתב פי' לשון השלמה: (לה) בנות לוד וכו'. כל המאמר עד דוב אורב הוא בירושלמי מעשר שני פי"ה ה"ב (דף נ"ו ע"א) רק סדר המאמרים מהוספס: (לו) בנות צפורין היו שובתות בירושלים ולא בר נש קריין לתאיניא דציפורין קדמוי מיניחון. בירושלמי בנות צפורין הוה סלקון שבתון בניה בית מקדשא ולא בר נש קרץ לתאיניא קדמוי מנחון, פי' היו עולות ושבתו צבית המוקדש ושבו לאהליהם ערס שהסכים שום אדם לתאנתא ללקט אותם ששברו צבילת שערך להקדים ללוקמן קודם שיוצא השמש עליהם, כן פירש המ"כ רק הוא מדרש לפי גירסא הנדפס ושבתו צבית מקדשא. והערוך ערך קרץ הביא וז"ל צבילת איכה גדר דרכי לא הוה בר נש קריין לתאיניא דציפורין קדמוי מנחון, והוראת מלת קרץ שהכים ועיין לעיל פי"ב הערה ר"ו: (לז) מרמורי דמחולל הוה סליק צבית בירושלים. זה ליתא צנדפס ונמצא בירושלמי שם ותקתי כמו שהוה

דמהלול הוה סליק שבית בירושלים [ולא הוה בר נש קרין לתאיניה קדמוי מיניה].
 (לח) נקייא ספרא דמגדלא הוה צמיד עיית קנדילוי בערובתא וסליק לירושלים ופשיט
 תלתא סידרוי ונחית ומדליק קנדילוי, (לט) תאמר דהיא פליגא על נקיי ספרא
 והלא מחילות היו. (מ) חד בר נש הוה יתיב רועי תורין ערקת תורתא פרא
 בתרה ואישתכח יתיב בכבל, א"ל מן הן אייתית, אמר להון מן ארעא דישראל,
 א"ל ואימת נפקא אמר להו (כדון) [ביומא דין], (מא) כהדיא [איסטרטא] אתית,
 בעא איסטרטא ולא אשכחיה, לקיים מה שנאמר גדר דרכי בגיזת [גתיבותי עוה],
 (מב) דערבב אורחתיה, המד"א עוה עוה אשימנה (יחזקאל כה לב):
 [י] דוב אורב הוא לי. (מג) זה הקב"ה: אריה במסתרים. (מד) אריה כתיב,
 המד"א אריה שואג מי לא יירא (עמוס ג ה): ד"א דוב אורב הוא לי,
 (מה) זה אספסינוס, [ארי במסתרים זה] טריגיניאנוס שחוקי עצמות:

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

סוהו בירושלמי סס. ומהלול הוה סס נקוס: (לח) נקייא ספרא דמגדלא הוה צמיד עיית קנדילוי בערובתא
 וסליק לירושלים ופשיט תלתא סידרוי ונחית ומדליק קנדילוי, כמו סוהו לפנינו ככ"י מלה במלה הביא
 גם הערוך ערך צמד, וסיים כלומר היה מטיב את הגרות, ולא מצאיר הוראת המלות רק הביא חכש
 תרי צמד וענינו לבוק וחבור, רק המוספי הוסף בנוסחאות דידן כתיב והאי ספרא דמגדלא הוה
 מסדרא קנדילוי, והנה מקור המאמר הוה בירושלמי מעשר שני סס וסס הוה בהחלת המאמר וכך
 הגירסא סס נקיי הוה שמש צמדל צבעייה בכל ערובת שוקא מן דהוה עביד קנדילוי הוה סליק שבית
 צבית מקדשא ונחית ומדליק לון, נקיי היה שמש צמדל צבעייה, [נקיי או נקאוי הוה סס פרטי וכן
 צב"ר פע"ס את ו' עבר צבדין מגדלא לצבעייה שמש קלא דנקאוי ספראו ובירושלמי שביעית (פ"ט ה"א
 דף ל"ה ע"ד) הגירסא עבר קומי מוגדלא שמש קליה דספרא]. ובכל ערב שבת אחר שהיה מתקין או
 מטיב את הגרות היה עולה לקנות שביעתו צבית המקדש ויורד ומדליקן, ואולי צ"ל לפנינו ששיתא
 דקנדילוי, ופי' פתיחה של נר, ועיין ערוך ערך ששיתא, ובהערה נ"ט נפסיקתא פסקא ויהי ביום כלות
 משה, וקדלח פי' בל"י ורומי נר כמו שכתבתי בהערה סס. ואחר זה נמא' בירושלמי סס ואית דאמרין
 ספר [צ"ל ספרא] הוה בכל ערובת שובתא הוה סלק סדרוי לבית [צ"ל צבית] המקדש ונחית שבית
 צבייתיה, ופי' שהיה מולמד תימוקות צמדל צבעייה ובכל ערב שבת פשיט סדרוי צבית המקדש ויורד
 שבת צביתו, והכוונה בכל אלה כי המקום היה קרוב מירושלים, ופליגי אמתיתין דתנן לוד מהלך יום
 מירושלים, ובגדפס לדפוס ראשון גם בדפוס קאנשטאטינא סוהו סוה עם דפוס ראשון הגירסא מועטת
 והיא ספרא דמגלה [צ"ל דמגדלא] הוה מסדר קנדילוי סליק ופשיט תלתא סדרין ונחית ומדליק יתוה.
 פה ערב המעתיק צ' נוסחאות מן הירושלמי יחד, אולם בדפוסים אחרונים הניחו הנוסחא כמו שהיה
 בדפוס ראשון, רק הוסיפו ואית דאמרי ספרא הוה בכל ערובת שובתא הוה סליק ופשיט סדריה צבית
 מוקדשא ונחית שבית צביתיה, וזה נוסף עפ"י המ"ב ע"ט: (לט) תאמר דהיא פליגא על נקייא ספרא
 והלא מחילות היו, זה ליתא בגדפס גם ליתא בדפוס ראשון, ובירושלמי סס גירסא אחרת מכלל דלפניו,
 ר"ל כל המעשיות אשר מוספר פה מן נקיי וכן צנות יפסרי וצנות לוד פליגי אמתיתין דתנן לוד מהלך
 יום מירושלים ופליגי הימיר לית הוה פליגא מחילות היו ונגזו, ר"ל מפילו תאמר שלח פליגי אמתיתין: מחילות
 היו ונגזו, פירוש מחילות היו בתוך הארץ שהיו יכולין לבוא בזמן מועט ונגזו אותן המחילות: (מ) חד
 בר נש הוה יתיב רעי תורין. הוה ג"כ בירושלמי סס, ושס הגירסא כך חד בר נש הוה קאיוס רדי,
 פסקת תורת' קומיו, הוה פריא והוה פרי, פריא והוה פרי, עד דאשתכח יתיר [צ"ל יתיב] בצבל
 אמרו ליה אימת נפקת, אמר לון יומא דין, אמרין צביידא [איסטרטא] אתיתא, אמר לון צדא, אמר
 לו איתא חמי לן, נפק צבי מיחמייה לון, ולא חכיס צביידא, פירוש היה עומד וחורש נפסקה פרתו
 לפניו ולא העול וברחה היתה רח והוא רץ אחריה, רצה והוה רץ אחריה שש שממלא נתון בצבל, אמרו
 לו מתי יאתא, אמר להס ביום הזה, אמרו באיזה דרך צאת, אמר להס צאת, אמרו לו צוה והראה
 לנו, יאך רצה להראות להס ולא ידע באיזה דרך צא, ובגדפס צמדל שפשיט המאמר משובש וממוקטע,
 והמלות "פרא בתרה ואשתכח יתיב בצבל" חסרים סס. והערוך הביא בשם המדרש שלפנינו עברך פר ד'
 וז"ל צמגיית איכה צפסוק גדר דרכי ערקת תורתיה ופרא בתרה, פירוש פרא רץ: (מא) כהדיא איסטרטא
 אתית. פי' באיזה דרך צאת וגם זה הוה משוגע בגדפס: (מב) דערבב אורחתיה. בגדפס הגירסא אנדי,
 פי' החריבו: (מג) זה הקב"ה אריה במסתרים אריה כתיב כו'. מוצא צילקוט איכה רמז תתל"ו וחסר
 היותו, וזה ליתא בגדפס גם בדפוס ראשון ושס הגירסא דוב אורב זה נצודלדרי ארי במסתרים זה
 נצודלדרי: (מד) אריה כתיב. ור"ל יתיר ה"א וראיתי צמגתת שי איכה סס וז"ל איכה ארי קרי
 והכתוב אריה, רמז נצודלדרי כתיב ביה עלה אריה מסכבו עכ"ל: (מה) זה אספסינוס. ארי במסתרים

[יא] דרכי סורר ויפשהני. (מו) המד"א אילן שנפשה קישרין אותו בשביעית :

[יב] דרך קשתו ויציבני כמטרא לחין. (מו) רבנן דתמן אמרי לאספיתא , (מח) ורבנן דהבא אמרי כקורת החצים שהבל מוקושיין בה והיא עומדת. (מט) א"ר ברכיה וגברני לעמוד בכלם, תדע לך אחר מאה חסר שתיים תוכחות שבמשנת תורה, (ג) מה כתיב שם אתם נצבים היום כלכם (דברים טו ט) :

[יג] הביא בכליותי בני אשפתו. (נא) רב ושמואל, רב אמר בני אפוכו, בני אומרי שהיו תמורתיהן של אבותיהן, ושמואל אמר בני אדם שאוכלים הרבה ועושים אשפה, אשפתו כקבר פתוח (ירמיה ה טו) :

[יד] הייתי שחוק לכל עמי. (נב) ר' אבהו פתח, וישחיו בי יושבי שער (הגלים סט יג), (נג) אלו אומות העולם שהן יושבין בבתי תרטראות ובבתי קרקסאות :

(נד) ונגינות שותי שכר. מאחר שהן יושבין ואוכלין ושותין ומשתכרין, הן יושבין ומשיחין בי, ומלעיגים בי, ואומרים בנין דלא נצרוך לחרובא כיהודאי, והן אומרים אלו לאלו (נה) כמה שנים את בעי מחי, והן אומרים כחלוקא דיהודאי

הערות ותקונים

וה טריגיאנוס. בנדפס זה טריטוס, יש לתקן טריאטס. עיין לעיל פ"א הערה ש"ז ופ"ג הערה כ"ב : (כו) המד"א אילן שניפשה קושרין אותו בשביעית. שביעית (פ"ד מ"ו) ובנדפס הגירסא ויפשהני תיבה כדלמדיקין אילן שנפשה. ופי' תיבה נתיחה ופריקה ושביעה ובדפוס רלשון הגירסא תיחתי : (מז) רבנן דתמן אמרי לאספיתא. הטוונס רבנן דבבל, ומונא בערוך ערך אספיתא בשם המדרש והביא הגירסא כמו שהיא בז"ל, והמוספי כתב שם פי' מין חנות קטן, אלז בנדפס הגירסא תרין אמוראי חד אמר כזרמא לאספירא, והמוספי בערך זרמא הביא כגירסת הספרים שלפנינו בדפוס, וכתב פי' פרמא בלשון רומי Parma מין לנה, ובערך פרמא הביא פרמא לאספירא. ולדעתי אחד רשם בלשון זרמא לפרש מלת לאספירא והביא פימוה : (כח) רבנן דהבא אמרי כקורת החצים שהכל מוקושיין בה והיא עומדת. הטוונס רבנן דלא". ומונא בערוך ערך קר י"ג בשם מנילת איכה שלפנינו והביא הגירסא כמו שהיא בז"ל, וכתב שם המוספי פי' בל"ר אשפה שהחיים מונחים בה, ובנדפס הגירסא וחד אמר כקורת חיים שהכל מורים בה והיא לנצח, וזה מונא בתחומא נלביס אות א', וכן אמרה כנסת ישראל דרך קשתו ויציבני כמטרא לחן, למה הדבר דומה לגבור שהעמיד את הקורה וזרק בהם את החיים, חיים בליס והקורה עומדת ופי' קורה [בלקטן] וזלוי לפנינו בז"ל שהכל מוקושיין בה בל"ל מוקושיין בה תרגום לא יורה שם חץ (מ"ב י"ט ל"ב) לא יקשה תמן גיר. והכלי שמורים בו חיים נקרא קשת : (מט) א"ר ברכיה וגברתי לעמוד בזולם. בנדפס ר' יודן אמר עיין לעיל הערה ט"ו י"ז ח"א : (ג) מה כתיב אתם נצבים היום כלכם. בנדפס מסיימין ומתרגמיין אחון קיימין גבורים לעמוד בזולן : (גא) רב ושמואל חד אמר בני אפוכי בני אומרי. מונא בערוך ערך אמר ח'. בזמילת איכה בני אשפתו בני אמרי שהן תמורות של אבותיהן ועל זה כתב המוספי פי' בל"ל בני סרים נחומים לערבין למלך שלא ימרו בו והם נקראים בני אמרנא ובני מרון העוברים מדי זמן זמן לפני המלך, ובני אפוכי פי' בל"ל אנשים חזובים אשר נשבו בזמלתמה והם נעזרים ולכודים עב"ל, והמוספי הביא גם בערך אפוכי בני אומרי בני אפוכי פי' בל"ל מסגר ולכידה. וטעם המלה אנשים חזובים שבוים נעזרים בזית ללא. והנה במדרש אסתר פ"א אות ה' בפסוק שבע ועשרים ומהא המאמר משושב, ר' ברכיה ורבנן (במקום לפנינו רב ושמואל) ר' ברכיה אמר בני אכפיה ובני אמוריי, ורבנן אמרי בני אוכפי שהיו מחלליין בלרכוף. ובני אמוריי שהיו תמורות של אבותיהן, במקום אפוכי נשתבשו המלה ועשתו אכפיי בסיפך האתוות. גם בעבור הטעות הזה שם רבנן בני אכפיי שהיו מחלליין בלרכוף. אזל בל"ל באוקף וכל הלשון הוא משושב : (גב) ר' אבהו פתח שישו שער. נשנה לעיל בפתיחתא סי' י"ז. ובנדפס חסרים פה המלות ר' אבהו פתח : (גג) אלו אוה"ע שהם יושבין בבתי תרטראות ובבתי קרקסאות. מונא בערוך בערך תאטר צריס מנילת איכה (הוא בפתיחתא אות י"ז) ובתייתו שחוק, ישחיו בי יושבי שער, אלו עובדי אלילים שהן יושבין בבתי קרקסאות ובבתי תיאטריות, והוראות המלכות ידוע : (גד) ונגינות שותי שכר. מאחר שהן יושבין וכו'. הוספתי כמו שהוא בנדפס ונשמעו בשנגות המעתיק וכן הוא לנכון בפתיחתא סי' י"ז. וכן היה לפני הערוך כמו שהוא לפנינו בפסוק הזה כמו שהביא בערך חלוק צריס מנילת איכה (הוא בפתיחתא סי' י"ז) ובתייתו שחוק (הוא לפנינו במאמר שהוספתי) ומכניסין את הגמול לתייערון שלהן והחלוקין שלו עליו והן אמרין אלו לאלו על מה זה מתחבל : (גה) כמה שנים את בעי מחי והם אומרים כחלוקא דיהודאי ששנה לנצח. עיין לעיל בפתיחתא אות י"ז ובהערה ג' מה שהבאתי בשם הערוך בערך חלק : ומכניסין

דשבתא, (נו) ומכניסין את הנמל לטרטיות שלהן והחלוקין שלו עליו, והן אומרים אלו לאלו על מה זה מתאבל, והן אומרים היהודים הללו שומרי שביעית, ואין להם ירק, ואכלו החוחים של זה והוא מתאבל עליהם, (נד) ומכניסים את המומים לתיאטרון שלהם וראשו גלוח, והן אומרים אלו לאלו על מה ראשו של זה מגולה, והוא אומר היהודים הללו שומרי שבתות הן, וכל מה שהם געין כל ימות השבת אוכלים בשבת, ואין להם עצים לבשל בהם, והם שוברים מטותיהם ומבשלים בהם, והם ישיגין בארץ ומתעפרים בעפר וסכין בשמן, לפיכך השמן ביוקר]: ד"א ישיחו בי יושבי שער. אלו ישראל שיושבין בבתי כנסיות ובתי מדרשות: ונגינות שותי שכר (ס), מאחר שהן אוכלין ושותין ומשתכרין בסעודת תשעה באב הן יושבין וקורין קינן ונהי איכה ישבה בדד:

[טז] השביעני במרורים הרוני לענה. (נח) ר' אבין פתח השביעני במרורים, (נט) כלילי י"ט הראשון של פסח: הרוני לענה (ס) כלילי תשעה באב, והוי ליל יום טוב הראשון של פסח, כלילי תשעה באב איכה ישבה בדד:

[טז] ויגרם בחצי שני. (סא) מעשה בכנו של ר' הנינא בן תרדיון שנתהבר ללסמים וגילה רום והרגוהו, והלך אביו ומצאו במדבר, ופיו מלא עפר וצרורות, וקרא עליו הפסוק ערב לאיש להם שקר ואחר ימלא פיהו חציץ (משלי כ י'), נטלו בקשו לומר עליו קינים מפני כבוד אביו ולא הניחם, אמר אני אומר על בני ונהמת באחריתך ככלות בשרך ושארך, ואמרת איך שנאתי מוסר [ותוכחת נאיך לבי] ולא שמעתי [לקול] [בקול] מורי, כמעט הייתי ככל רע בתוך קהל ועדה (סא סא סא י"ב י"ג י"ד), ואמר אומרת עליו כעם לאביו בן כסיל וממר ליולדתו (סא י"ב): ד"א ויגרם בחצי שני. אמר הקב"ה ליחזקאל ואתה בן אדם עשה לך כלי גולה (יחזקאל י"ג), מה היו ר' חייא רבא ור' שמעון בן חלפתא, (סב) ר' חייא רבא אמר המת קערה ושטיח, וכל חד משמש שני דברים, המת ממלאה קמח ונותנה תחת ראשו, קערה אוכל ושותה בה, ושטיח לש עליו וישן עליו, ר' שמעון בן חלפתא אומר אף קופה אחת של ארבע אוגנים שתהא כח-קת כולן, כך אמר הקב"ה והיה יחזקאל הזה למופת ככל אשר עשה תעשו וגו' (יחזקאל כד כד), והן לא עשו כן, אלא כיון שגלו היה אחד מהם מבקש ללוש עסתו ולא היה יודע במה ללוש, והיה חופר גומין בארץ ולש עסתו בתוכה, והיא מתנבלת בצרורות, וכשהיה נותנה לתוך פיו היו שניו קהות, לקיים מה שנאמר ויגרם בחצי שני:

הכפישני באפר. (סד) כההיא דתנינן ערב תשעה באב לא יאכל אדם בשר

הערות ותקונים

(נד) ומכניסין את הנמל לטרטיות שלהן והחלוקין שלו עליו. מוצא בערוך ערך חלוק בשם המדרש שלפנינו. ועיין לעיל בפתיחתא סי' י"ז הערה ד': (נז) ומכניסין את המומים לתיאטרון שלהם וראשו גלוח. מוצא בערוך ערך מיומנים והביא בראש מגילת איכה, והוא בפתיחתא שם סי' י"ז, וחסרים המלות 'ובהייטי שחוק' כמו שהביא בערך חלוק ובערך תאטר מן ז' מקומות האלה, והוראת מיומנים עיין לעיל בפתיחתא סי' י"ז הערה ה': (נח) ר' אבין פתח. בנדפס חסרים המלות האלה. ומנאל לנכון גם בפתיחתא שם סי' י"ח: (נט) כלילי יו"ט הראשון של פסח. בנדפס זה יום טוב הראשון של פסח דכתיב זו ומנות על מרורים (שמות י"ב ח): (ס) כלילי תשעה באב. גם פה גירסא אחרת בנדפס מה שהשביעני כלילי יו"ט הראשון של פסח הרוני כלילי ע"כ לענה. וסיים שם הוי ליל יו"ט הראשון של פסח הוא ליל תשעה באב. ר"ל באותו יום שחל להיות יו"ט ראשון של פסח זו ניום הל להיות ע"כ: (סא) מעשה בכנו של ר' חייא בן תרדיון. המעשה מוספר בסגנון אחר במס' שמחות סוף פ"ב וכן במדרש הנדפס משונה מאשר הוא בכ"י. (סב) ד"א ויגרם אמר הקב"ה ליחזקאל כל הנאמר עד הכפשי באפר ליתא בנדפס ומשנה לעיל פ"א ז' ד"ה ד"א ככה תכבה. ולזה פתח: אמר כוון רש"י בצירוש איכה ג' פ"ז ע"ט: (סג) ר' חייא רבא. לעיל כתוב ר' חייא בר' אבה. וכן במקום ר' שמעון בן חלפתא הגירסא שם ור' שמואל וע"ט בהערות: (סד) כההיא דתנינן ערב תשעה באב לא יאכל אדם בשר ולא ישתה יין ולא ישתל אדם שתי תבשילין. משנה תענית (דף כ"ו ע"ב). ובנדפס גירסא אחרת ותנן כל שהא מסעודת

עוד מביא מינין בכיזה, (עא) שמע רבי ואמר לא ראינו שיש טובה בעולם: (עב) ר' אבהו אול לבוצרה ואתקבל גבי (עג) יוסף ראשא (עד) אתאי קודמוי תמנן תבשילין דמוחין דעוף, א"ל לא יכעוס מרי עלי דלא הוה צדה ספק, ולמה קרי ליה יוסף ראשה, דהוה כל תבשיליה מוחין דעוף: (עה) ר' יהודה בן בתירא אול לנציבין בערובת צומא רבא אבל ופסק, אתא ריש כנישתא אצלו [לזמוניה], אמר לו כבר אכלית ופסקית, א"ל אשגח עלי, דלא יהוון אמרין לא אשגח ההוא רבי עלוי, כי אמרע עלוי אול עמיה, אייתיו קודמוי תמנן בסוון חמר, חמר מן חמר, תמניין עיגולין דפיתה, פיתה מן פיתה, ותמניין תבשילין, תבשיל מן תבשיל, שתא מן כל כסי ובסי חד כסא דחמר, אכל מן כל עיגול ועיגול חד פתית, אכל מן כל תבשיל חד פס, א"ל לא כן אמרית כבר אכלית ופסקית, א"ל ומה שמייה נפשא דהיא נפישא: (עו) ר' חייא בר אבא אול ללוד ואתקבל

הערות ותקונים

צכ"י וכמו שהביא הערוך המגרום: (עא) שמע רבי ואמר לא ראינו שיש טובה בעולם. כ"ה נס צקה"ר שס, אצל לפנינו בנדפס נוסף שמע ר' שמעון בן הלפתא ואמר לא שמענו שיש טובה בעולם, ועיין צמ"כ: (עב) ר' אבהו אול לבוצרה וכו'. בנדפס הוא אחר המאמר מר' יהודה בן צתירה: (עג) יוסף ראשא. בעל סדה"ד הביא זה הסופר מהמדרש שלפניו והביא ר' יוסי רישא, ובמדרש נאמר יוסי ראשא, ובנדפס רישא בלי תואר רבי: (עד) אתאי קודמוי תמנן תבשילין וכו'. פי' מהאחר אצל ר' יוסי רישא הביאו לפניו שמונים מיני מוחין מעופות, ותקנן עוד זאת בעיניו ואמר ליה שלא יכעוס על מישוט המאכלים שלא היתה היורה מספקת היום, כלומר לא עלה לי במערה כדי הסופר ולכן היו קוראין אותו יוסי רישא על שלא היה מהאכלו רק מוחות עופות: (עה) ר' יהודה בן צתירה אול לנציבין בערובת צומא רבא אתא ריש כנישתא אצלו לזמוניה אמר לו כבר אכלית ופסקית וכו'. פירוש כבר אכלתי ופסק לי וכיון שגמר בלבו שלא יאכל יותר באותו היום היינו צערב תשעה באב אסור לאכול צמר ולהתות יין. והמאמר הזה מובא מגדולי הפוסקים עיין שבלי הלקט סדר תענית סי' רס"ה והביא שם את המדרש הזה, ומה שהביא שם ובסיפא אמרי אכל מכל עגול חד פתית, הטובה ובסיפא אמרו בסוף מאמר המדרש אמרו: ומה שסיים שם ומכאן כתב הגאון ז"ל דכל תענית שפוסק סעודתו מצעוד יום חוזר לאוכל וזוהי עד שיבא השמש, לא אדע אל חייה גאון כוון בזה ודבריו העתיק החת"ם רבתי הלכות ט"ב סי' נ"ט. ומה שהביא החת"ם מאלתי טוביה מכאן דכל תענית שפוסק סעודתו מצעוד יום חוזר לאוכל וזוהי עד שיבא השמש, המליצה שמה הוא צבשה"ל שם במקומו, עיין בהקדמה לשב"ל מה שהעירתי בזה, ודבריו המדרש הוצא גם בחוס' עירובין דף מ"א ע"א ד"ה אי. ורלתי בחוס' תענית דף ז' ע"ב ד"ה כל, כתבו כדמשמע בירושלמי דר' יוסי חיקלע לבצרה אכל סעודה מפסקת אתא לנביה דריש כנישתא וכו'. הביאו בשם ירושלמי בטעות כי לא נמצא בירושלמי רק במדרש איכה שם, גם בטעות ר' יוסי חיקלע לבצרה, ורק ר' יהודה בן צתירה אול לנציבין, גם במקום אתא לנביה דריש כנישתא, ז"ל אתא לנביה ריש כנישתא, כמו שמוצא לנכון בחוס' עירובין שם, והרמב"ן בספרו תורת האדם הלכות אבילות ישנה הביא וז"ל וכתבו הגאונים מעשה ששני במדרש קימות ר' יהודה בן צתירה אול לנציבין וכו', והביא כלשון שהוא לפנינו בכתב יד וע"ש שהאריך בדבר הטובע לדונא. והנה מאלתי ראיתי שגם הגאון רבינו הנגלל הביא את המדרש הזה בפירושו הנדפס זה מחדש צט"ס דפוס ווילנא תענית (דף ז"ב ע"ב) והביא כלשון שהביא השבלי הלקט אשר דבריו לקח מפ' הר"ח ז"ל. גם הוצא דברי המדרש בערוך ערך עגל א', צם א', פס א', נפש א', וסוראת המלות שהביא עיגולין דפיתה הוא תואר לפס כי הוא עגול [רוג'ל] בסוון חמר וכן שהא מן כל כסי ובסי פי' כלי ולזוחית (עיין ערוך השלם) וכן אכל מן כל תבשיל חד פס כתב הערוך ז"ל כמו הלפס והקדמה וז"ל שהוא כמו פס ידא ר"ל חתיכה אחת. ומה שרצה הרב בעל ערוך השלם לפרש כמו פת לא נכון. ולפנינו בנדפס גם בדפוס ראשון גירסא אחרת בזה המאמר וכך איתא שם: ר"י בן צתירה אול לנציבין בערבי צומא רבא אכל ופסק שמע ריש גלותא ואתא לנביה, א"ל ישנית עלי רבי, א"ל אכלית ופסקית, א"ל ישגה עלי רבי דלא יהון אמרין לא השביה כלו, מטרע עלוי אול עמיה, כיון דלוא אמר לעליא צרי, פטיילק דאת מייתי לן חד זמן קדמי, לא היתתי לן זמן אחורי, יגן דאכלון אייתין קדמיהון תמנין פטיילקין (אכל מכל פטיילק חד פס וזמל פטיילק חד פס), א"ל רבי מן דאכלית ופסקית אייתון קדמך תמנין פטיילקין מחדא פטיילקין אכל רבי חדא פתית ומחדא (פטיילק פטיילק) אישתי רבי חד פס, אמר ולמה קרן לה נפשא דהיא כמה דאיתיהיב לה היא נפשה, וכל הלשון משוצב והקדמוים והערוך וגם הרמב"ן הביאו כלשון הכ"י. והמוספי הביא המאמר בערך פטיילקין וע"ש הוראתה: (עו) ר' חייא בר אבא אול ללוד. בנדפס גם בדפוס

נבי ריב"ל (עז) א"ל למה אצטער מרי הכין, א"ל לית דין ציעור. אמר כן הוא מנהגן אכלין, א"ל בשובתא מה אתון עבדין, א"ל כפלים להון, בתר יומין אזל ריב"ל ואתקבל נבי ר' חייא בר אבא אייתי קדמוי עשרים וארבעה תבשילין ירב פרישין לתלמידוי ואמר להון בגין דאתון ידעין מנהגא דרבכון אכיל, אזול זכונן ועבדון ליה: (עח) ר' יחזק בר' אלעזר היה יודע שורה של סעודה כמנין ימות השנה, כד הוה ליה הוה עביד, כד לא הוה ליה (עט) היה לוקח הלפסות ושופה אותן בכירה שלא ישכח, (פ) והוה נמיב להון בגין דלא ינשי יתהון: נשיתי טובה. (פא) תני רבן שמעון בן גמליאל, זו רהיצת ידים ורגלים אחר בית המרחץ:

[יה] ואומר אבד נצחי, אלא תוחלתי ה': (פב) כדהוה דאמר ריש לקיש אעפ"י שהקב"ה כועס על עבדיו הצדיקים בעולם הזה חוזר ומרחם עליהם: [יט] זכר עניי ומרודי. אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע זכורה אני עניי ומרודי שמרדתי בך, ולענה רוש שהשקיתני, תיפוק דא בדא: [כ] זכור תזכור ותשוח עלי נפשי. (פג) תני ר' חייא משל למלך שהלך להמת גדר ונטל בניו עמו, פעם אחת הקניטוהו ונשבע שאין נוטלן עמו, והיה נזכר עליהם ובוכה ואומר הלוואי הוּו בני עמי, אעפ"י שמקניטין אותי, הה"ד מי יתנני במדבר מלון אורחים (ירמיה ט ז), אמר הקב"ה הלוואי הוּו בני עמי כמה שהיו במדבר אעפ"י שמלינין עלי, ודכוותיה (ואתה) בן אדם (אמור אל) בית ישראל (היושבים) [יושבים] על אדמתם ויטמאו אותה (יחזקאל יו יז), אמר הקב"ה הלוואי הוּו בני עמי בארץ ישראל אעפ"י שמטמאין אותה: ותשוח עלי נפשי. א"ר יודן אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה (פה) רבון כל העולמים יודעת אני שאת נזכר לאומות העולם ופורע להם כל מה שעשו, אלא מה אעשה ותשוח עלי נפשי, (פו) מתלא אמר עד שמינא כחיש כחישא מיית:

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

בדפוס ראשון ר' חייא רבא אזל לדרומא ז"ל ר' חייא בר אבא כמו לפנינו וגם נכון הנרסא שלפנינו לזוד כי שם יש ריב"ל (ירושלמי תרומות סוף פ"ח): (עז) א"ל למה אלצער מרי הכין. המאמר נמושב ובלתי מובן ומנאח נוסחא אחרת בנדפס אייחו לקמיה כו"ל בתשלין א"ל צבצתא מה אתון עבדין א"ל אן כפלין להון, בבתר יומין אתא ריב"ל לטבריא ואיחקבל נבי ר' חייא רבא (ז"ל בר אבא) ויהב לתלמידוי דריב"ל דרכמונין ואמר להון זילו ועבדו לרבכון כמנהגיה: (עח) ר' יחזק בר' אלעזר היה יודע שורה של סעודה כמנין ימות השנה. בנדפס הוה ידע למיסדר סעודתא כמנין ימות החמה: (עט) היה לוקח הלפסות ושופה אותן בכירה שלא ישכח. זה ליתא בנדפס: (פ) והוה נסיב גרעינין להון. בדפוס ראשון דפוס פיזארי וגם בדפוס קאטשטאנטינא נשתבש המאמר משגגת המעתיק או המדפיס וכך הגי' שם כד הוה ליה הוה עביד, כד לא הוה ליה נסיב שלשה עשר לעינין. ומני עליהון בגין דלא יתנשי יתהון. ופה הוה כתוב גרעינין ופרישין המלה גי לעינין ובמקום האותיות ג"ל הניג שלשה עשר, ונלעינין הוה כמו גרעינין שפי' הרגין של פרי ובערך קלגון הביא הערוך המוקמות אבד המלה נלעינין בתוכה וסיים יש ספרים כתוב גרעינין. וגם אותיות ז' וד' מתחלפים כמו אלמנתיין ארמנותיו. ולפנינו בכ"י כתוב גרעינין וגם המ"כ העיר לזה וכתב בספר ישן גרעינין ופירושו שהיה מונה גרעינין על כל מין תבשיל כפי רוב התבלין והתיקונים הצריכים לו כדי שלא ישכח סדרם. ובנדפס תיקנו גנוף המדרש נסיב גרעינין עפ"י תיקומו של המ"ב: (פא) תני רשב"ז זו רחיצת ידים. עיין בצלני שבת (דף כ"ה ע"ב) בסגנון אחר: (פב) כדהוה דאמר ר"ל. גליל פ"ג ג' פסוק אך צי ישוב. ולשל הנרסא ר' שמעון בן לקיש והכל אחד, ובנדפס גירסא אחרת ארשב"ל משתקב"ה מתייבש מן הצדיקים בעולם הזה חוזר ומרחם עליהם: (פג) תני ר' חייא משל למלך. מובא בילקוט איכה רמז אלף ל"ו והסר הניין, והילקוט הביא כמו שהוא בכ"י ובנדפס הלשון משונה קצת: (פד) שהלך לחמת גדר. וכו"ה בילקוט שם ובנדפס שילא למחמה. וחמת גדר נזכר הרבה פעמים בירושלמי, וזמנערין כתב חמת גדר מקום מים חמין כמו חמי עבריה כו' ע"ש: (פה) רבון כל העולמים יודעת אני שאת נזכר לאו"ה וכו' אלף מה אעשה וכו'. לזה המאמר כוון רש"י בפירושו ל"ה ג' כ' זכור תזכור ומדרש אנדה ידעתי שספק לנזכר את העשוי לי אבל תשוח עלי נפשי להמתין עד זמן הזכירה: (פו) מתלא אמר עד שמינא כחיש כחישא מיית. בילקוט שם עד דשמינא אכחש כחישא מאתי, והכל אחד, וכן הביא הערוך בערך חשך וז"ל במוגילת איכה זכור תזכור ותשוח

[כא] זאת אישׁב אל לבי על כן אוחיל. (פו) ר' אבא בר כהנא אמר משל למלך שנשא אשה וכתב לה כתובה גדולה, וכתב לה כך וכך חופות אני עושה לך, וכך תכשיטין אני עושה לך, (פח) וכך וכך כסף וזהב אני נתן לך, והניחה שנים רבות והלך לו למדינת הים, והיו שכנותיה מקנטרות אותה ואומרות לה לא בעליך שבך יתך, זילי נסבי לך גבר אוחרנן, והיתה בוכה ומתאנחת, ואח"כ היתה נכנסת לתוך חופתה וקראת כתובתה ומתאנחת, לאחר ימים ושנים בא המלך, ואמר לה תמיה אני ממך איך המתנת לי כל השנים הללו, אמרה לו אדוני המלך אילולי כתובתך מרובה שכתבת לי, כבר הטעו אותי שכנותי, כך אומות העולם מונין את ישראל ואומרות להם אלהכון לא בעי יתכון, שביק יתכון, סליק שכנותיה מעליכון, בואו אצלנו ואנו ממנים אתכם (פט) דוכוסין ואפרכסין ואיסטרטליטין, וישראל נכנסים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שלהם, וקורין בתורה ופניתי אליכם והפריתי אתכם [וגו'] ולא תגעל נפשי אתכם (ויקא יו ט וי), ומתנחמים, למחר כשהגאולה באה אמר הקב"ה לישראל בני תמיה אני מכם היאך המתנתם לי כל השנים הללו. והן אומרים לפניו רבון כל העולמים אילולי תורתך שנתת לנו, והיינו נכנסים בבתי כנסיות ובתי מדרשות, והיינו קורין ופניתי אליכם, ולא תגעל נפשי אתכם, כבר הטענו אומות העולם ממך. הה"ד לולי תורתך שעשועי או אבדתי בעניי (הה"ס קט ז). (צ) [לכך נאמר זאת אישׁב אל לבי על כן אוחיל]:

[כב] חסדי ה' כי לא תמנו. (צא) כההיא דאמר ריש לקיש אעפ"י שהקב"ה כועם על עבדיו הצדיקים בעולם הזה חוזר ומרחם עליהם:

[כג] חרשים לבקרים. (צב) ר' סימון אמר על שאת מחדשנו בבוקרן של מלכות, אנו יודעין שרבה אמונתך לגאלנו. א"ר אלכסנדראי על שאת מחדשנו בכל בקר, אנו יודעין שאמונתך מרובה על כל לחיות המתים.. (צג) ר' שמואל אמר אין כת של מעלה אומרת שירה ושונה. ר' חלבו בשם ר' שמואל [בר נחמן] אומר בכל יום ויום הקב"ה מחדש לו כת של מלאכים והן אומרות שירה לפניו ומהלכין, א"ר ברכיה לר' חלבו (צד) והכתוב ויאמר שלחני כי עלה השחר (כדאשת לג כו), (צה) א"ל חניקה סברת מחניקיני, (צו) הוה מיכאל וגבריאל הן שרים

הערות ותקונים

על נפשי מתלא אמר עד דשמינא חסיך חסיכא מייט. ספר אחר עד דשמינא חויש כחישא מייט, והגירסא השניה הוא כמו שהוא צ"ל לפניו, ופי' חסיך דל ורזה [מאנער], מדוע את ככה דל בן המלך (ש"צ י"ג ד') תרגומו חסיך בר מלכא. ובנדפס גירסא אחרת מתלא אמרה עד דשמינא עביד קסין נפשיה דקטינא נפקת: (פו) ר' אבא בר כהנא אמר נוטל למלך נשפא אשה. נוטע מפסיקתא דר"כ ססקא לחיב אכי (דף ק"ט ע"ג) ובסגנון אחר הוא בפסיקתא רבתי פכ"א ססקא עשר דברים: (פח) וכן וכך כסף וזהב אני נתן לך. בפסיקתא דר"כ סס כך וכך תיסבירותא אני נתן לך: (פט) דוכסין ואפרכסין ואיסטרטליטין. הוראתם עיין בפסיקתא דר"כ ססקא פרה הערה ר"א: (צ) לך נאמר. הוספתי כמו שהוא בפסיקתא ובנדפס, ובנדפס נוסף עוד ואין זאת אלא תורה שנאמר וזאת הסורה. על כן אוחיל לו ומיחדים שמו שתי פעמים ביום ואומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד: (צא) כההיא דאמר ר"ל. לעיל פ"ג ב' אף בי ישוב ופ"ג י"ח בפסוק ואומר אבד נחיי: (צב) ר' סימון אמר על שאת מחדשנו בצוקרן של מלכות. נשה בנדרים צ"ר ריש פ"ח, והתחלת כמאמר מוצא בדרש שו"ס ממוזר כ"ה אות ז', ובמדרש שו"ס הגירסא ר' שמעון צ"ר ר' שמעון צ"ר ר' אבא, וכן במדרש איכה הנדפס הוא ר' שמעון בר אבא, ובמדרש שלפניו הוא צהיפך שמות האומרים, ויש לתקן במקום א"ר אלכסנדראי ז"ל א"ר שמעון בר אבא וכן לסיך עיין שו"ס סס הערה ח': (צג) ר' שמואל אמר כו' ר' חלבו צ"ר שמואל אמר וכו'. צ"ר שס הוא מאמר אחד וכן הגירסא שס ר' חלבו צ"ר שמואל בר נחמן אמר לעולם אין כת של מעלה מקלסת ושונה עלה בכל יום צורא הקב"ה כת של מלאכים חדשה וזה אומרים שירה חדשה לפניו והולכין להס, ועיין מונת המאמר ביפה תואר שס: (צד) והכתוב ויאמר שלחני כי עלה השחר. צ"ר שס נוסף והגיע זמני לומר שירה: (צה) חיליקה סברת מחניקיני. פירש"י צ"ר צפי' המיוחס לו חניקה מי סברת מחניקי, לתפוס אותי בדגירך כלדס שתופס את חצירו לתקן, ועיין צ"ר שס: (צו) הוה מיכאל וגבריאל שרים של מעלה. בלבושים מנדרש אכזיר שהולחתי לאור

של מעלה כולהי מתחלפין ואינן לא מתחלפין: (צז) אדריונום שחיק עצמות שאל לר' יהושע בן חנניה א"ל בשביל שאתם אומרים בכל יום מחדש לו כסא הכבוד, ולמה הוא דומה לירדן הזה שאינו [פסיק] לא ביממא ולא בליליא, א"ל (צח) בני (סקליטין) [סנקליטין] יש לו, והדין יורדנא הוא נגיד ביממא לית הוא נגיד בליליא, א"ל נמר הייתי בבית פעור קריתי והיך מה דהוא נגיד ביממא נגיד בליליא:

[כד] חלקי ה' אמרה נפשי. (צט) ר' אבהו בשם ר' יוחנן אמר משל למלך שנכנס למדינה ועמו דוכוסין ואפרכסין ואיסטרטילוטין הזה הדין אמר דוכוס פלן אנא נסיב לגבה, ואחרינא אמר אנא נסיב איסטרטילוטין לגביה, היה שם פיקח אחד ואמר איני נוטל אלא המלך לבדו, רכולהו מתחלפי והוא אינו מתחלף, כך אומות העולם, אלו עובדים לחמה, ואלו ללבנה, ואלו לעין, ואלו לאבן, אבל הקב"ה בנוהלן של ישראל הוא, הה"ד חלקי ה' אמרה נפשי, (ק) המד"א ה' מנת חלקי וכוסו (הגליס ע"ה), (קא) חלקי ה'. ר' יצחק אמר חולקי: על כן אוהיל לו. מייחדת שמו שתי פעמים ביום ואומרת שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד:

[כה] מוב ה' לקויו. (קב) יכול לכל, ת"ל לנפש תדרשנו (איכה ע"ה): ודכוותיה אך טוב לישראל אלהים (הגליס ע"ה). יכול לכל, ת"ל לברי לבב (ע"ה), לאותן שלבן ברור עליהן שאין בידן לא חטא ולא עון. ודכוותיה מוב ה' למעו ביום צרה (נמוס ח"ה). יכול לכל, ת"ל וידוע (לחוסין) [חוסין] בו (ע"ה). ודכוותיה אשרי אדם עו לו כך (הגליס ע"ה). יכול לכל, ת"ל מסילות בלבבם (ע"ה), אילין דשבילייתא דארוייתא תדירין בלביהון. ודכוותיה הטיבה ה' לטובים (הגליס קס"ד). יכול לכל, ת"ל ולישרים בלבותם (ע"ה). ודכוותיה קרוב ה' לכל קוראיו (הגליס קמ"ה), יכול לכל, ת"ל לכל אשר יקראוהו באמת (ע"ה):

[כז] מוב ויחיל ודומם לתשועת ה'. (קג) כדהיא דאמר ריש לקיש אעפ"י שהקב"ה כועס על עבדיו בעולם הזה הוא חוזר ומרחם עליהם:

[כז] מוב לגבר כי ישא עול בנעוריו. (קד) עול תורה, עול אשה, עול מלכות:

[כח] ישב בדד וידום. (קה) אמר רב נחמן אמר הקב"ה מלך בשר ודם כשהוא אבל מה דרכו לעשות, תולה שק על פתחו, א"ל אף אני אעשה כן, שנאמר אלביש שמים קדרות (ישעיה כ"ג), (ק) ועוד שאלן וכו' דכתיב לעיל עד שאמרו ישב בדד, שנאמר ישב בדד וידום:

[כט] יתן בעפר פיהו. (קז) זה אחד ממששה מקראות כשהיה רבי דורש ומניע

הערות ותקונים

לאור עולם סו' כ"א ויבאן איש עמו עד עלות השחר י"א מויכאל היה א"ל מויכאל ומה אני שאני אחד מן השמים הראשונים כך עשית לי וכו' ע"ש: (צז) אדריונום שחיק עצמות שאל לריב"ח. צ"ל שם, ושם הוא בהרחבת לשון ומבואר יותר ופה קצר המסדר. ובמדרש איכה הגדפס נתקן הלשון כמו שהוא צב"ר וכל המאמר קשה הבנה: (צח) א"ל בני סקליטין יש לו. תקנתו סנקליטין והוא מלה יוונית ופי' יועץ אחד מבית דין. ובמדרש צ"ר שם סנקלדרין שלו, וגם היא מלה יוונית ופי' יועץ לנולך: (צט) ר' אבהו צב"ר יוחנן. מובא בילקוט איכה רמז אלף ל"ו והסר ה'יון: (ק) המד"א ה' מנת חלקי וכוסו. בנדפס הסוס (הו) ליתא: (קא) חלקי ה'. ר' יצחק אמר חולקי, וכן בתרגום שם תרגם ק' ועלם ממני כונת הדורש: (קב) יכול לכל. וי"ר ריש פי"ה, מדרש סו"ט מנוור ד' אות ה', תנחומא מזורע אות י"א וע"ש בהערה כ"ה, ומובא בילקוט תהלים רמז תת"ח בשם התנחומא, ועיין פסיקתא רבתי פמ"ג: (קג) כדהיא דאמר ריש לקיש. לעיל פ"ג ג' בפסוק אך צי, ושם פ"ג כ"ב חסדי ה', ולהלן פסוק ל"א: (קד) עול תורה. מובא בילקוט איכה רמז אלף ל"ח והסר ה'יון: (קה) אמר רב נחמן. וכו"ה צכ"י לעיל פ"א ח', ובנדפס שם אמר רב נחמן אמר שמואל מושם ריב"ל, ובכאן בנדפס אמר ר' שמואל בר נחמן, ועיין לעיל פ"א הערה י"ד: (קו) ועוד שאלן וכו' דכתיב לעיל עד שאלמו ישב בדד שנאמר ישב בדד וידום. פה קצר המעתיק בלשונו, וכונתו כי כבר כתוב לעיל פ"א ח', אבל בנדפס כתוב שם כל המאמר בשלימות: (קז) זה אחד ממששה מקראות. ירושלמי תגיגה פ"ב ריש ה"א (דף ע"ו ע"א) ולפינו צכ"י

לאחר מהם בוכה, כי הנה יוצר הרים וכורא רוח ומניד לאדם מה שיחו (עמוס ד יג), אפילו דברים שאין בהן חטא נכתבים לאדם בפנקסו, [ומי כותבן] עושה שחר עיפה [והורך על בםתי ארץ] ה' [אלהי] צבאות שמו (עס עט). בקשו [את] ה' כל ענוי הארץ אשר משפטו פעלו בקשו צדק בקשו עונה אולי תסתור ביום אה' ה' (עספס ד ג), שגאו רע והאבו טוב והציגו בשער משפט אולי יחנן ה' [אלהי] צבאות (את) שארית יוכף (עמוס ס טו): ויאמר שמואל אל שאול למה הרגותני לעלות אותי (שא כח טו): כי את כל מעשה האלהים יביא כמשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע (קהלת יג יד):

[ל] יתן למכתו לחי ישבע בחרפה:

[לא] כי לא יונח, ח"ו לא שבק ולא ישבוק:

[לב] כי אם הוגה ורחם כרוב חסדיו. (קה) כדאמר ריש לקיש אעפ"י שהקב"ה כועס על עבדיו בעולם הזה הוא חנור ומרחם עליהם:

[לג] כי לא ענה נלכו. (קט) אם כן למה באו ישראל לספק בימי המן, רבנן ורשב"י, רבנן אמרו על שעבדו ע"ו, (קי) ורשב"י אמר על ידי שאכלו תבשיל גוים, אמרו לו והלא לא אכלו אותן אלא בשושן הבירה בלבד, הה"ד ובמלאות הימים האלה עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הבירה למגדלו ועד קטן (ספסר א ט), אמרו לו והלא כל ישראל ערבים אלו לאלו, דכתיב וכשלו איש באחיו (ויקרא כו לו), אל תאמר באחיו, אלא כעונות אחיו, מכאן שישראל ערבים אלו לאלו, אמר להם אם כדעתכם חייבתם את ישראל כליה, דכתיב זוכה לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו (שמות כג יט), אמרו לו אעפ"כ לא עבדו אותה מלבם, דכתיב כי לא ענה מלכו, אעפ"כ ויגה בני איש, (קיא) העמיד עליהם אדם קשה זה המן הרשע שעמד והגה את מכותם: (קיב) [רבי ברכיה בשם ר' לוי אמר בשני מקומות פעלו ישראל עם הקב"ה, בסנינו פעלו בפיהם ולא פעלו בלבם, שנאמר ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולכם לא נכון עמו (הה"ס עח לו), בבבל פעלו בלבם ולא פעלו בפיהם, שנאמר כי לא ענה מלכו, אעפ"כ ויגה בני איש הביא עליהם איש צר ואויב זה המן, והגה את מכותם]:

[לד] לדכא תחת רגליו כל אסירי ארץ. זה נבוכדנצר הרשע שכתוב בו (קיג) וכל די דיירי ארעא די דארין בני אינשא וחיות ברא ועופא דשמיא

ה ערו ת קו נים

כ"ו הוא כשון הירושלמי סס. ונגדפס הגירסא ר' הוה פטיס קרייה וכל סוה ממי לאילין פסוקיא סוה כזי. וכן במדרש וי"ד פכ"ו אות ז' רב חייא פטיס קרייה ז"ל ר' הוה פטיס קרייה וכו' הוא בהוספות קת' ומוצא לנכון במדרש שמואל פכ"ד, וקב"ר סוף קהלת, ובתנחומא הגדפס אמור אות ד' נמואל הוספה פסוק מן וי"ד, עיין בתנחומא אמור אשר הוצאתי לאור הערה כ"ג מה שהעירוני סס, ובגמרא צבלי תנינה (דף ד' ע"ג) הוא צאוסן אור, ומוצא שם ר' אלעזר כי ממי להאי קרא כזי, וכן רבי אמי כי ממי להאי קרא כזי ע"ס, והמדרש איכה הביא ללשון הירושלמי, ובמדרש איכה הגדפס יש למחוק המלות, וכתוב"י כי הנה יוצר הרים, וכן "וכתיב" שניא רע, וכן "למה" כי את כל מעשה האלהים. המלות שהסגרת מיוחדות הן. וצירושלמי סס כי את כל המעשר ז"ל כי את כל מעשה האלהים: (קה) כדאמר ריש לקיש. עיין לעיל הערה ז"ח: (קט) אם כן למה באו ישראל לספק בימי המן. מדרש סה"פ ס"ג בפסוק זאת קומתך. ונגדפס השמיטו כל המאמר סוה והסתילו במאמר שלאחריו במדרש סה"פ סס ר' זרכיה בשם ר' לוי, ואין ספק שהיה גם ההתלה מן המדרש סס רק שהשמיטו ובסאר מהלך השנית, ולפנינו כ"י לא הוצא מהלך השני והוספתו בפנים: (קי) ורשב"י אמר ע"י שאלו תבשיל גוים. עיין בגמרא צבלי מנינה (י"ב ע"א) שאלו תלמידיו את רשב"י, ומוצא שם בסגנון אחר ממה שהוא בכאן ובגמרא סה"פ סס: (קיא) העמיד עליהם אדם קשה זה המן הרשע שעמד והגה את מכותם. במדרש סה"פ סס העמיד אדם קשה צויהר לכותן זה נבוכדנצר ועמד והגה את מכתן, והדרש"ס כתב שם לכאורה נראה להגיה זה המן: (קיב) ר' זרכיה בשם ר' לוי. הוספתי כמו שהוה במדרש סה"פ סס, ולעיל בהערה כ"ד העירוני כי נגדפס חסר מהלך הראשונה ומתחיל במאמר ד' זרכיה בש"ר לוי, ואולי טעה המעתיק והשמיט מן את מכותם עד את מכותם במאמר השני: (קיג) וכל

יהיב בידך (דניאל ג לח), ודי הוה צבי הוה מהי (שס ד יט), וכל מאן דהוה בעי
בבני אנשא עביד:

[לח] להמות משפט גבר פני עליון:

[לו] לעות אדם ברובו ד' לא ראה:

[לז] מי זה אמר ותהי ד' לא צוה. (קיד) פרעה צוה, דכתיב ויצו פרעה לכל
עמו לאמר (שמות ח כג), הקב"ה לא צוה, דכתיב מרכבות פרעה וחילו
ירה בים (שס טו ד): המן צוה, דכתיב ויכתוב ככל אשר צוה המן (אסתר ג יג), והקב"ה
לא צוה, דכתיב ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו (שס ח כס):

[לח] מפי עליון לא תצא הרעות והטוב: (קמו) א"ר אלעזר משעה שאמר
הקב"ה למשה ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת
המות ואת הרע (דברים י טו), מאותה שעה מפי עליון לא תצא הרעות, והלא
כל המובות יוצאות מפי הקב"ה, מה ר"ל מפי עליון לא תצא הרעות, אלא
רעה אינה יוצאה לעושי טובה, ולא טובה לעושי רעה, אלא רעה יוצאה לעושי
רעה, וטובה לעושי טובה, רעה לעושי רעה, ישלם ה' לעושי הרעה כרעתו
(ש"ג ג ט), וטובה לעושי טובה, המיכה ה' לטובים (החלים קכס ד):

[לט] מה יתאונן אדם הי. (קמו) א"ר יודן דיו שהוא הי. (קיו) א"ר היננא גבר
בחצאה ואת הי ומתאונן: (קיה) א"ר לוי מה יתאונן אדם גבר על
הטאיו. (קיט) א"ר יונתן יעמוד כגבור ויתודה על הטאיו ואל יתאונן, (קכ) רבי
אומר אמר הקב"ה תורעומני בני תרעומני, (קכא) לאדם הראשון אמרתי אעשה
לו עזר כנגדו (גנאש"ס ג יח), והוא מתרעם ואומר האשה אשר נתת עמדי וגו' (ש"ג ג יג),
אף יעקב אני הייתי עסוק (קכב) להמליך את בנו בסצרים, והוא מתרעם ואומר [למה
תאמר יעקב ותדבר ישראל] נסתרה דרכי מה' ומאלהי משפטי יעבור (ישעיה מ כו),

הערות ותקונים

דיירי ארעא די דארין בני אינשא. הפסוק נעתק בטעות וז"ל וככל די דארין בני אנשא חיות ברא
ועיף שמוי יבז בידך והשלטך בכלהון (דניאל ג ל"ח), וכן הכתוב ודי הוה צבי הוה מהי, נעתק בטעות,
וז"ל די הוה צבי מחא (דניאל ד' י"ט), והסיוס וכל מאן דהוה בעי בבני אנשא עביד, אין זה לשון
הכתוב, ויש למחוק מן הספר: (קיד) פרעה צוה דכתיב ויטו פרעה. במדרש אסתר פ"ז בפסוק ויקראו
סופרי המלך ויכתב ככל אשר צוה המן, הוא בקצת הרחבת לשון, והילקיט אסתר רמו אלף כ"ה הוא
מן מדרש גיטס אחרים שהוצאתי לאור, כי במדרש אסתר שס הוא קצת בשינויים, ועיין גם תחומא
הנדפס מכבר תולדות אות ה': (קמו) אמר ר' אלעזר משעה שאמר הקב"ה למשה ראה נתתי לפניך.
מובא ברס"י איכה ג' ל"ח, והגירסא שס א"ר יוחנן במקום א"ר אלעזר: (קמו) א"ר יודן דיו שהוא
חי. בנדפס מובא בתמי': (קיו) א"ר היננא גבר בחצאה ואת הי ומתאונן. הלשון משוּבש, ובנדפס
גיבא בשס ה' לוי חיתן בידי לחי ואתה מתאונן: (קיה) אמר ר' לוי מה יתאונן אדם הי גבר על הטאיו.
גם פה הלשון משוּבש, ובנדפס מובא בשס ר' זכריה מה יתאונן על חי העולמים, אס מבקש הוא
להתאונן גבר על הטאיו, ואין יש להחן קן לפיטו: (קיט) א"ר יונתן יעמוד כגבור ויתודה על הטאיו
ואל יתאונן. בנדפס מובא זה בשס ר' הונא, והמאמר נשנה בפסיקתא דר"ב פסקא ותאמר ליון (דף
ק"ע ג"ב), ובס הגירסא א"ר יודה יעמוד כגבור וע"ש הערה כ"ג, וכנראה חסר בפסיקתא שס ההתלה, ו
ובערה כ"ה שס הבאתי כי בכ"י אקספארד נמצא לפני המאמר א"ר יודה, עוד א"ר אבא בר יודן
מה יתאונן אדם חי די ללדס שהוא חי, והוא המאמר שלפיטו בכ"י, א"ר יודן דיו שהוא חי,
ואח"כ מובא שס א"ר זכריה חיותך בידי וחי ואתה מתאונן, והוא המאמר לפיטו בכ"י א"ר היננא רב
המאמר נשתבש, ואח"כ מובא שס א"ר לוי מה יתאונן אדם לחי העולמים, אלא אס מבקש אדם להתאונן
גבר על הטאיו, וכן תקנתי לפיטו כמו שהבאתי בערה קי"ב, ובנדפס משונה שמות האומרים, עיין
פסיקתא בערה כ"ה שס: (קכ) רבי אומר אמר הקב"ה. פסיקתא דר"ב שס: (קכא) לאדם הראשון
אמרתי אעשה לו עזר כנגדו. בנדפס אה"ר אחר כל השנה שעשיתי עמו הוא מתרעם לפני,
ובפסיקתא דר"ב שס אדם הראשון עסוק אני עמו לעשות לו עזר והוא עומד לפני ומתרעם האשה אשר
נתת עמדי: (קכב) להמליך את בנו במצרים. בפסיקתא שס הביא הכתוב לראיה ויוסף הוא השלע על
הארץ

ואף אבותיכם במצרים פן, אני אמרתי לתת להם לחם קל, בדרך שהמלכים אוכלים, (קבג) שלא יהא אחד מהם גוסא ודרייא אוחותו, והם מתרעמים ואומרים ונפשנו קצה בלחם הקלוקל (דניס כל ס), (קבד) ואף ציון מתרעמת ואומרת עזבני ה' וד' שכחני (ישעיה מט יד):

[מ] נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה עד ה':

[מא] נשא לבכנו אל כפים אל אל בשמים. (קכה) ר' אבא בר זבדא ור' תנחום בר עילאי ור' יאשיה (קכו) נפקין לתעניתא, עאל ר' אבא בר זבדא ודרש נשא לבכנו אל כפים, (קכו) כד ליבא דבר נש מתנסיב מיניה, הוא עבד תתובית, אלא מהו נשא לבכנו אל כפים, (קכה) נשוי ליבינן לכף ידינן ואח"כ אל אל בשמים, נהי לבכנו מן קדם עובדיתון בישא קדם אבוהון דשמיא, בנחוג שבעולם (קכט) אם יהיה השרץ ביד אדם אפילו הוא מובל במי בראשית, והשרץ בידו אין לו טהרה לעולם, (קל) כשהשליכו אם ישבול בארבעים סאה יטהר, (קלא) כך כל תענית שנעשה בצבור, אם אינה נעשית כל צרכה, עליה הכתוב ואומר נתנה עלי בקולת על כן שנאתיה (ימיה יב ט): (קלב) עאל ר' תנחום בר עילאי ודרש ויכנעו שרו ישראל והמלך ויאמרו צדיק ה' (דסי"ג יב ו), מה כתיב שם (וכראות) [ובראות] ה' כי נכנעו (ויאמר לא אשחיתם), (היה דבר ה' אל שמעיה לאמר נכנעו לא אשחיתם) [שס ו], (קלג) ומה אם מי שמכניע עצמו מתוך צרת דקב"ה מקבלו, מי שמכניע עצמו מתוך רוחה עאכ"ו: עאל ר' יאשיה ודרש התקוששו וקושו (פסיה ג ב), נקשט עצמן עד דלא נקשט אחרנין, בשביל שיש

הערות ותקונים

הארץ (בראשית מ"ב ו'): (קבג) שלא יסא אחד מהם גוסא ודרייא אוחותו. גנדפס גוסא ודלרייא אוחותו. ובפסיקתא שס גוסא ודלריא. ובספרי ריש דברים פסקא א' שלא יסא ודלריא אוחותו. ודברי הספרי מוצאים בילקוט דברים רמז הש"ך ושם בטעות גוסרדוליא. אין ספק שהיה לפני הילקוט בספרי גוסא ודלריא אך מודי המעתיקים נעשו שתי המלות למלה אחת נשופשת, כמו שהעירוני בפסיקתא בהערה כ"ט. והרב הגדול בעל מאור עין הביא גירסת כתב יד ספרי שלא יסא גוסא ודלריא אוחותו, והערות ערך גם ד' הביא המאמר בשם הפסיקתא ומגילת איכה שלפינו וספרי וגורם גוסא ודלריא. ומבאר המלות ועיין בערוך השלם. והמוספי כתב שם גראה שהגירסא נכונה מווסה, ודייריא, ופ' מוסא בל"ד מין חולי אשר צו מתאסף האדם להקיא ואינו יכול, ופ' דייריא בל"ז ורומי $\delta\alpha\rho\rho\alpha$ Diarrhoea חולי השלשול, וכן הביא הערוך בערך דלריא בשם הפסיקתא ומגילת איכה שלפינו (הביא רק המלה ולא המאמר) וכתב ס"א דלריא כבר פירשנו בערך גם. והמוספי כתב גם שם פ' בל"ז ורומי חולי השלשול: (קכד) ואף ציון מתרעמת ואומרת עזבני ה' וד' שכחני. וכ"ה בגדפס, אצל בפסיקתא דר"כ אשר משם נובע המאמר נמשא הסיום ברחבה קלת והמסדר מן המדרש איכה קצר בלשונו, אף ציון כן עשתה לי אני עסוק עמה להעביר את המלכות מן העולם, לא כבר העברתי בכל מדי ויון, ועתיד אני להעביר את מלכות אדום, והיא מתרעמת לפני ואומרת עזבני ושכחתי: (קכד) ר' אבא בר זבדא ור' תנחום בר עילאי ור' יאשיה נפקין לתעניתא. ירושלמי תענית פ"ב ה"א (דף ס"ה ע"א) ושם הגירסא ר' זבא בר זבדא (הוא כמו ר' אבא בתסרון האל"ף) ור' תנחום בר עילאי ור' יאשיה, ובגדפס הגירסא ר' זבא בר זבדאי [צ"ל ר' זבא בר זבדאי], וכן בגדפס ר' תנחום בר חילאי צ"ל בר עילאי, ועיין קדר הדורות ערך ר' תנחום בר חילאי ויש לתקן וכצ"ל [ר' תנחום בר חילאי] ור' אבא בר זבדאי ור' יאשיה אזרו תענית ודרשו, ועיין זה בירושלמי רפ"ב לתענית ר' תנחום בר חילאי ור' אבא [צ"ל ור' זבא]: (קכו) נפקין לתעניתא בתענית ליבור. היו יולאין לרחובה של עיר להתפלל והחכמים היו דורשין לפניהם לעורר לבם לתשובה: (קכו) כד ליבא דבר נש מתנסיב מיניה הוא עבד תתובת. בירושלמי ואיפשר כן אית בר נש נוסב לביה ויהיב גו ידיה: (קכח) נשוי ליבינן לכף ידינן. פירוש נשים לב מה שבכף ידיו דהיינו לשזב מן החום אשר בפסיו: (קכט) אם יהיה השרץ ביד אדם אפילו הוא מובל במי בראשית. בירושלמי אפילו מובל במי שילוח או במי בראשית. עיין בצבלי תענית (דף ט"ו ע"א) ושם הגירסא אפילו מובל בכל מימות שבעולם: (קל) כשהשליכו אם ישבול בארבעים סאה יטהר. בירושלמי השליכו מידו מיד טהור, ובגמרא צבלי שם זרקו מידו כיון שצבול בארבעים סאה מיד עלתה לו טבילה: (קלא) רק כל תענית שנעשה בצבור קו'. זה ליתא בירושלמי שם, וכן ליתא בגדפס: (קלב) עאל ר' תנחום בר עילאי. ירושלמי שם: (קלג) ומה אם כו'. הסיום הזה נשמע בירושלמי, וכן חסר בגדפס, ושם הגירסא נחמנו אין כתוב

בני אדם שאומרים עלי לשון הרע לר' יוחנן, (קלד) אלא כל עמא לדינא אמרין, (קלה) והוה תמן [ר' הייא] ר' אמי ור' אסי ונפקין להון:

[מב] נחננו פשענו ומרינו, אתה לא סלחת. (קלו) רבנן דתמן אמרין אין דעובדייא בישין מרותיה בישין, ורבנן דהכא אמרין אין בעולתיה מירין כסימא חמיע. ר' הונא בשם ר' יוסף נחננו פשענו ומרינו באמנותנו אתה לא סלחת באמונתך. א"ר לוי נחננו פשענו ואתה לא סלחת אלא החרבת ביתך: [מג] סכות באף ותרדפנו הרגת לא חמלת:

[מד] סכות בענן לך מעבור תפלה. (קלו) ר' עקיבה היה עומד ונידון לפני טורנוסרופוס הרשע, מיד ירד הענן והקיפן, והיה שם ר' יהושע הגרסי עומד ומשמשו, (קלח) אמר דומה לי שלא ירד הענן אלא כדי שלא יקובל תפלתו של רבי. (קלט) אחרים אומרים כדי שלא יצטער הדיין ויקפיד וילך: ד"א סכות בענן לך. (קמ) ר' חנינא בר פפא בעא קומי ר' שמואל [בר נחמני] א"ל בשביל ששמעתי עליך שאתה בעל אנדה, מהו סכותה בענן לך מעבור תפלה, א"ל שערי תפלה פעמים פתוחים ופעמים נעולים, (קמא) כהניא דא"ר יוסף בר חלפתא עתים הם לתפלה, מן הדין קרייא ואני תפלתי לך ה' עת רצון (הלויס פט יד), גמשלה התפלה למרחץ, מה המרחץ הזה פעמים פתוחה פעמים נעולה,

הערות ותקונים

כאן אלא כי נכנעו: (קלד) אלא כל עמא לדינא אמרין. פירוש כולם עמדו לדין: (קלה) והוה תמן ר' הייא ור' אמי ונפקין להון. פירש המ"כ שלא יחזיק האומר בפניהם, עיין ציפס ענף וזירושלמי בק"ע ופ"מ: (קלו) רבנן דתמן אמרין אין עובדייא בישין מרותיה בישין, ורבנן דהכא אמרין אין בעולתיה מירין כסימא חמיע. נדפס גם בדפוס ראשון מהופך הסדר בשם רבנן דהכא (דמתן) אמרי אית כרנכי מירין כסימא דסימא חמיע. ובשם רבנן דהכא מוצא שם אין דעובדין בישין למריהון קשין, והערך ערך עלת א' הביא וז"ל במגלת איכה נתנו פשענו אין לעולתא מירין כסימא חמיע, והביא עולשי שדה עולתי, והמוספי הוסיף וכתב כרנכי כתוב בזוסחאות, והיה לפני הגירסא כרנכי כמקום לפניו כרנכי, והוסיף בערך כרנכי והביא את דברי המדרש וכתב פי' בל"י כרוב (קאהל), ולדעת הרב הגדול בעל ערוך השלם הוא מלשון ערבי. ועיין במפרשים במ"כ ובפ"י יפה ענף ובהר"ו וברד"ל שנדחקו לפרש המשלים אלה, והמערך בערך אירסנדבי הביא וז"ל אירסנדבי מירין כסימא חמיע, במדרש איכה כפסוק נתנו פשענו ה"ג כספר כתיבת יד, פי' עולשי שדה שהן אינדייא. ארסיית הן מוכין והחומץ חומץ כלומר כמו שאנו פשענו רע כמה שפשענו ומרינו כך אתה הרעות כמה שלא סלחת. ורבנן דהכא סברי שאין ראוי לומר כן כלפי מעלה אלא אין דעובדין בישין למריהון קשין. כלומר מי שמשעשו רעים אין הרע אלא לעצמו, והוה אתה לא סלחת ונמלא שים לנו לסבול עוינו כו' ע"ל. ועיין בערוך השלם ערך אירסנדבי והביא שם את דברי המערך. ולדעתי כ"י שהיה לפני המערך היה כתוב אית כרנכי ובשעות נעשית אירסנדבי מלה אחת ומן כרנכי נעשית סנדבי ולפי המדפוס דפוס ראשון היה כתוב יד כנוסח כעין הגירסא שהיה לפני המערך רק להמערך היתה הגירסא מוטעת ובעבור זה נכנס ג"כ בדחקים לבארה. ויש עוד לזכור מלה כסימא חמיע בים הוראתה חומץ וכן חמיע הוראתה חומץ וקשה לזכור כוונת המשל: (קלו) ר"ע היה עומד ונידון. והיה שם ר' יהושע הגרסי עומד ומשמשו. עיין ערוך השלם ערך גרסי. נדפס הגירסא והיה שם יהושע הגרסי עומד בתפלה עמו בלי שם הכבוד רבי, ועיין עירובין (דף כ"א ע"ב) שהוא היה משרתו של ר"ע ורש"י כתב גרסי שם מוקוס, או שהיה שותן גרסיין, וכן במדרש משלי פ"ט מוספר מן יהושע הגרסי משרתו של ר"ע ע"ש: (קלח) אמר דומה לי שלא ירד הענן אלא כדי שלא תשמע תפלתו של רבי. ר"ל של רבי עקיבא, ובנדפס שלא תשמע תפלתו של רבי יה"ד סכותה בענן מעבור תפלה, ויפה כתב הרב בעל יפה ענף זהו סימא בעלמא שאין תפלתו נשמעה כאילו ענן מפסיק בד"מ, וכדרך זה פירש רבינו האי גאון ז"ל בהא דגרסיין כסרק אין עומדין [בברכות ז"ב ע"ג] רבא לא גזר תעניתא ציומא לדיבא משום דכתיב סכותה בענן לך מעבור תפלה שיכתוב שמו סימן רע לענן ודרש את הכתוב כאילו כתיב סכותה בענן מעבור לך תפלה ע"ד כל תשא עון כמו כל עון תשא וכיוצא מהכתובים המפורסם: (קלט) אחרים אומרים כדי שלא יצטער הדיין ויקפיד וילך. זה ליתא נדפס: (קמ) ר' חנינא בר פפא בעא קומי ר' שמואל בר נחמני. המאמר הוא בשינויים נדפס ע"ש, ויש לתקן שם ר' חנינא בר פפא שאל במקום ר' חנניו שאל. ונשתה בפסיקתא דר"ל פסקא טובה [קני"ע"א] וע"ש בהערה ה', וכן נשתה במדרש שו"ע מומור ס"ה אות ד' וע"ש בהערה ט' מה שהעירו: (קמא) כהניא דאמר רב יוסף בר חלפתא. נשתה זירושלמי מכות פ"ב ה"ט ופסיקתא שם יטו"ט

כך הם שערי תפלה, פעמים פתוחה פעמים נעולה, אבל התשובה נמשלת להם, מה הים הזה לעולם פתוח, כך שערי תשובה לעולם פתוחים. ומה המרחץ אדם הולך למרחץ לרחוץ והוא מוצא שם אביו או רבו מתבייש והולך לו, כך הם שערי תפלה, אבל הים מוצא רבו או אביו מרחיק עצמו קימעה ורוחץ במקום אחר, כך הם שערי תשובה: (קמב) ר' יוסי ור' ברכיה ור' חלבו בשם ר' ענן בר יוסף, אף שערי תשובה לעולם פתוחים, מן הדין קרייא, והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע (ישעיה סט כז):

[מה] סקוי ומאום תשימנו. (קמג) כהדא צייתיה דפסולא:

[מו מז] פצו עלינו פיהם וגו'. פחד ופחת וגו':

[מה] פלגי מים וגו'. (קמד) למה הקדים פ"א לעי"ן, שהיו אומרים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם:

[מט] עיני נגרה ולא תדמה מאין הפוגות. ר' אחא בשם ר' שמואל בר נחמני אמר בג' מקומות מצינו תכף לגאולה רוח הקודש, ואלו הן משוש פראים מרעה עדרים (ישעיה לג יד), (קמה) מה כתיב בתריה, עד יערה עלינו רוח ממרום וגו' (שס טו): הקטון יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אני ה' בעתה אחישנה (שס טז), כאז כתיב בתריה רוח אדני אלהים עלי יען משח ה' אותי וגו' (שס טז ב), והדין עיני נגרה ולא תדמה מאין הפוגות, מה כתיב בתריה, עד ישקף וירא ה' משמים:

[נא] עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי. (קמו) חמש מאות בתי סופרים היו בביתר, הקטן לא היה פחות מחמש מאות תינוקות, והיו אילין מיינוקא אמרין, כד ייתי שנאה עלינא, באילין מכתבינן אנן נפקין ומנקרין עיניהון, וכיון שגרמו העונות ונכנסו שונאים לשם, היו מקפילין כל אחד ואחד בספרי, ומשליכין אותן לאור, ר' שמעון בן גמליאל היה הקטן שבהם, ולא נשתייר מהם אלא הוא, וקרא עליו את הפסיק הזה עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי: [נב] צוד צדוני בצפור אויבי חנם:

[נג] צמתו בכור חי וידו אבן בי. זה יוסף. זה ירמיה, זה דניאל:

[נד] צפו מים על ראשי אמרתי נגורתי:

[נה] קראתי שמך ה' מבור תהתיות. זה יוסף, זה ירמיה, זה דניאל:

[נו] קולי שמעת וגו':

[נז] קרבת כיום וגו':

[נח] רבת ה' ריבי נפשי. אדריינום שחוק עצמות אפיק כרוו ואמר כל דלא שאיל בשלמיה דמלכא יתקטיל, עבר חד יהודאי ושאיל בשלמיה,

הערות ותקונים

טו"ט סט: (קמב) ר' יוסי ור' ברכיה ור' חלבו בש"ר ענן בר יוסף ועיין בפסיקתא שס בהערה י' העיורתי בכ"י אקספארד וברמוני הגירסא ר' ברכיה ור' חלבו בש"ר ענן בר יוסי, ובמדרש טו"ט ר' ברכיה ור' חלבו ורב ענן בר יוסף בשם רבי, כ"ה בכ"י שס, אבל באיזה כ"י ובגדלס הגירסא בשם רב אלי, ובמדרש איכה בגדלס הגירסא אמר רב ענן, וכן במדרש דב"ר פ"ב אות י"ב הגירסא א"ר ענן סתם, ועיין בטו"ט שס הערה י"א: (קמג) כהדא צייתיה דפסולא. אולי צ"ל כהדא לאתייה דפסולא פי' מלשון טעה. בגדלס מאסייה פסיליא, והמוספי הביא מואמר הנמדרש בערך מאס, ורז"ה לפרש המלות מלשון יוני, וכן הוסיף בערך פסיליא, אבל הרב צעל ערוך השלם כתב מאסייה פסיליא ופי' מאוסים וכסולים: (קמד) למה הקדים. מובא גם לעיל פ"ב בפסוק פלו עליך פיהם: (קמה) מה כתיב בתריה עד יערה וגו', וכן רוח ה' אלהים עלי, וכן עד יסקף וירא ה' משמים, הרי רוח הקודש: (קמו) חמש מאות

א"ל את יהודאי עבר קדם מלכא ושאל בשלמיה, א"ל אזלון קמלון ליה, תוב עבר אוחרן ולא שאל בשלמיה, אמר להו אזלון קמלון ליה, א"ל (קמו) בני (סקליטון) [סקליטון] לית אנן ידעין מהו דרכך, היך מה דלא שאל בשלמך את קמיל ליה, ודשאל בשלמך את קמיל ליה, אמר להון הרפוני דאנא ידע היך אקטול שנאי, (קמח) הוא שכנסת ישראל אומרת רבת ה' ריבי נפשי:

[נט] ראי' ה' עותתי שפטה משפטי:

[ס] ראי' כל נקמתם כל מחשבותם לי:

[סא סב] שמעת הרפתם ה' כל מחשבותם עלי: שפתי קמי והגיונם עלי כל היום:

[סג] שבתם וקיתום הביטה אני מנגינתם. אני זמריהם:

[סד] תשיב להם גמול ה' כמעשה ידיהם. ירמיה אמר תשיב להם גמול,

(קמט) אסף אמר והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם הרפתם וגו' (תהלים עט יב),

(קנ) מה שעשו לנו בתורה שקרואה חוקה, המד"א אלה החקים והמשפטים (דברים יב א),

ר' יהושע בן לוי ורבנן, ר' יהושע בן לוי אמר והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם, מה שעשו לנו במקדש שקרוי חיק, שנאמר ומחיק

הארץ עד העזרה התחוננה שתיים אמות (יחזקאל מג יד), ורבנן אמרי והשב לשכנינו

שבעתים אל חיקם, מה שעשו לנו במילה, (קנא) שהיא נתונה בחיק, (קנב) ר' הונא ור' יהושע דסכנין ור' לוי בשם ר' יוחנן אמרו שהיו חותכין מילותיהן של

ישראל, וזורקין אותם כלפי מעלה, ואומרים בכו בחרת (קנג) הא לך מה

שבהרת, עד שבא שמואל ופרע להם, הה"ד ויאמר שמואל הגישו אלי את

אגג מלך עמלק וילך אליו אגג מעדנות (ש"א טו ג), מהו מעדנות, (קנד) ר' אבא

בר כהנא אמר שהיה חותך מבשרו זיתים זיתים ומאכיל (קנה) לנעמיות, הה"ד

יאכל בדי עורו יאכל בדיו בכור מות (איוב יח יג), (קנו) שבישרו מיתה מרה,

ורבנן אמרי הביא ארבע (קנו) קונדסין ומתחו עליהן, הה"ד אכן סר מר המות

(ש"א טו ג), כך ממיתין השירים מיתה מרה, ר' יצחק אמר פירשו, הה"ד כאשר

שכלה נשים חרבך כן תשכל מנשים אמך (ש"ש עט ג), אמו של אגג, מיד וישסף

שמואל את אגג לפני ה' בגלגל (ש"ש עט):

[סה] תתן להם מנינת לב. תרין אמוראין חד אמר עיונות ליבא, המד"א מגן

הערות ותקונים

מאות בתי סופרים היו צביתר. לעיל פ"ב צ' בפסוק בלע ד' ע"ט בהערות: (קמו) א"ל בני סקליטון חיקתי סקליטון. והמלה יונית ופי' יועץ אחד מניתי דין [ראטהסערער]: (קמח) הוא שכנסת ישראל אומרת רבת ה' ריבי נפשי. בנדפס ורוח הקודש לווחת ואומרת ראי'ה ה' עותתי. ל"ז ורוח הקודש לווחת רבת ה' ריבי נפשי: (קמט) אסף אמר והשב לשכנינו שבעתים אל חיקם הרפתם וכו'. כל המאמר הוא בפסיקתא דר"כ פסקא זכור (דף כ"ה ע"א) ובמדרש הנחומא תלף אות' י' ופסיקתא רבתי פי"ב פסקא זכור: (קנ) מה שעשו לנו בתורה שקרואה חוקה. בפסיקתא שם הוא בשם ריב"ז ושם הגירסא יזכר להם מה שעשו בתורה דכתיב בה מווקף שבעתים (תהלים י"ב ז') וזה חקר בתנחומא ושם הגירסא ר' יודן בן גדיא אמר יזכר להם מה שעשו לנו במילה. ריב"ז אמר יזכר להם מה שעשו לנו בתורה, ורבנן אמרי יזכר להם מה שעשו לנו במקדש, ועיין בפסיקתא שם הערה ע"ו. ובמדרש הנחומא שם הערה ל"א: (קנא) שהיא נתונה בחיק. עיין בפסיקתא שם הערה ע"ט: (קנב) ר' הונא ור' יהושע דסכנין ור' לוי בשם ר' יוחנן. בנדפס ר' יהושע דסכנין ור' לוי בשם ר' יוחנן ושם האומר ר' הונא חקר. ובפסיקתא הגירסא ר' הנינא בר שלקא ור"י דסכנין ור' לוי בשם ר' יוחנן. ועיין בפסיקתא הערה פ': (קנג) הא לך מה שבהרת. עיין שם הערה פ"א: (קנד) ר' אבא בר כהנא אמר. ע"ט הערה פ"ה: (קנה) לנעמיות. תרגום בת היענה (ויקרא י"א ס"י) בת נעומתא וכו' בלשון ערבי ומונח בצרון ערך נעמא בשם הפסיקתא, וכן פי' זיתים חתיכות מיתים. ובמדרש איכה הגדפס הגירסא חתיכות חתיכות וע"ט הערה פ"ו: (קנו) שבישרו מיתה מרה. עיין שם הערה פ"ז: (קנו) קונדסין. עיין שם הערה פ"ח. והמלה יונית ורומית ופי' עץ ארוך וראשו חד (שמאנגט), עיין פסקא ויהי ביום כלות משה ובהערה ע"ד, ועיין גם בתנחומא תלף שם ובהערות שלי

עורך (דברים לג כט), (קנח) וחד אמר תבירות ליבא, המד"א אשר מנן צריך בודיק (בראשית יד כ):

תאלתך להם. תלה אותם ביסורים, (קנט) הבא עליהם האלות הכתובות בתורה:

[סו] **תרדוף** באף ותשמידם מתחת שמי ה'. ירמיה אמר תרדוף באף ותשמידם, ומושה אמר מחה אמה את זכר עמלק (שמות יז יד), (קס) [את זכר] זה המן, מחה לו ולכל הדור ההוא דברי ר' יהושע, ר' אלעזר [המודיע] אמר זכר זה המן, עמלק כמשמעו, מחה לו ולתולדותיו עד סוף כל הדורות, שלא יהו אומרים דקל זה משל עמלק, גמל זה משל עמלק הוא, אמה שבועה נשבע שלא יניח לו שם ולא נין ולא זכר בעמלק מתחת שמי ה':

פרשה ד

[א] **איכה** יועם זהב. (א) ר' חמא בר נחמן אמר היך צרה דהבא, המד"א עוה עוה אשימנה (יחזקאל כא כב): (שנה) [ישנא] הכתם הטוב. (ב) שהיה גופו דומה לאבנים טובות ומרגליות:

תשתפכנה אבני קדש בראש כל הוצות. (ג) אלו רבעיות דם שהיו יורדות בשעה שנשתיירו בו ת"ק חצים, והיה ירמיה קובר כל אחד

הערות ותקונים

על כל המאמר הזה, ואין להכפיל הדברים: (קנח) וחד אמר תבירות ליבא המד"א אשר מנן צריך צדיק. וכן רש"י בפירושו לאיכה שם כתב מניית לב סבר לב כמד"א אשר מנן צריך צדיק, וגם התרגום תרגם תבירות לבא: (קנט) הבא עליהם האלות הכתובות בתורה. בנדפס סיים כמד"א ומנן ה' אלהיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שואיך וגו' (דברים ל' ז'), ודרש תאלתך לשון אלה וקללה: (קס) את זכר זה המן. במכילתא סוף בשלח מס' דעמלק בקט"ט סימנים. ובנדפס המאמר באריכות יותר ובסגנון אחר ממה שהוא בכ"י, והמאמר הוא שם בשינויים כאשר כתב והעיר גם הר"ו וז"ל שמואל אמר כמשמעו, כל המאמר זה סוף מכילתא בשלח, וכאן יש שינושים רבים בין בשמות המוראים ובין בשמות התנאים ובין בציוד המאמרים ובין בגירסת כל מאמר, וקשה להעתיק מאמר גדול כזה ומבקשו ידרשו המאמר משם (היוו מהמכילתא), ושם שמואל שזכר כאן טעות הוא שהמכילתא כולה ברייתות מתנאים ולא מוכר שם המורה עכ"ל. וכאשר תראה ליתא בכ"י ואין ספק שהיא הוספה מאוחרת:

(א) ר' חמא בר נחמן אמר היך צרה דהבא. בנדפס גם בדפוס ראשון ר' שמואל אמר היך כיסה דהבא כד"א כל החוס לא עמווך. ובנדפס לפנינו מאמר ר' חמא היך עמה דהבא הוא בסוף [והג' ר' חמא בר' חנינא] ואחר זה נמצא שמה דתני ר' חייה גחלי יכול עמומת ת"ל אש, אי אש יכול שלהבת, ת"ל נחלים, הא כיצד מביא מן הלוחשות הללו, והוא מאמר בת"כ פ' אחרי מות, ומוצא בליקוט אחרי רמז תקט"ב בשם ת"כ, וזכור אלני שהיא הוספה מאוחרת מעתיקי הבהיר ראה על מלת עמה שפירושה כהה וכהה והחשיך מראהו כמו גחלים עמומות היסך לחשות, והמאמר הזה מת"כ מוצא בגמרא פסחים (דף ע"ה ע"ב) וע"ש בפירש"י. ורבנן אמרין היך כיסה דהבא, ר' חמא בר' חנינא אמר היך כיסה דהבא. ובדפוס ראשון המאמר מר' חמא מוקדם למאמר רבן, והמלות כל החוס לא עמווך היא הוספת המ"כ. ובעל אמת הביא וז"ל נוסחה אחרת ר' שמואל אמר היך כיסה דהבא (הוא מאמר רבן לפנינו) ר' חמא בר' חנינא אמר היך לדה דהבא המד"א עוה עוה אשימנה. ורבנן אמרין היך עמה דהבא, ונראה כי נוסחה אחרת שהביא היא נוסחת הכ"י שלפנינו רק לפנינו בכ"י מקושע המאמר והי' לנכון בכ"י שהיו לפני בעל א"א ובמקום בכ"י היך צרה דהבא היה לפניו היך לדה דהבא. וראויה צערוך ערך צר ז' הביא וז"ל במגילת איכה, איכה יועם זהב, לרה דהבא והוא המאמר שלפנינו בכ"י, והרב צעל ערוך השלם כתב שם לפנינו במדרש ליתא, ומה שחשב כי במקום שהיה דומה לארבעים של זהב (הוא במאמר שלאחריו) גרס הערוך לרה דהבא, וזה אינו: (ב) שהיה גופו דומה לאבנים טובות ומרגליות. בנדפס המאמר בסדר אחר ממה שהוא בכ"י וזה הוא שם במאמר שלאחריו: (ג) אלו רבעיות דם שהיו יורדות בשעה שנשתיירו בו ת"ק חצים והיה ירמיה קובר כל אחד במקומו. גם זה הוא בנדפס במאמר השני, ושם הגירסא אלו שתי רבעיות של דם שהיה ירמיה קובר כל אחד במקומו, וזו צממה קצרות נקבר דלת אומר דם שהיה ירמיה נוטל וקובר, ה"ל ויקבר קצרות אבותיו, וזו צממה קצרות נקבר דלת אומר בקצרות אבותיו, הלא אלו שתי רבעיות של דם שהיה ירמיה נוטל וקובר. ולבעל א"א מלת "שתי" יחירה

במקומם: ד"א איכה יועם זהב. מדבר באנשי ירושלים שהיו דומין (ד) לאנדרטין של זהב: (ישנה) [ישנא] הכתם הטוב. (ה) ר' אבהו כד הוה חמי חברייא נפקין לפרנסותיה, הוה קרי עליהון הדין קרייא תשתפכנה אבני קדש בראש כל חוצות, אלו אנשי ירושלים, אם יאמר לך אדם לאו, מה כתיב בתריה:

[ב] בני ציון היקרים. מה היה יקרותן, עירוני שנשא אשה ירושלמית, היה נותן לה משקלה זהב, ירושלמי שנשא (ו) עירונית, היתה נותנת לו משקלה זהב: ד"א בני ציון היקרים. מה היה יקרותן, בשעה שהיה אחד מהם נושא אשה גדולה, (ז) היה עושה יציעו יותר מסעודתו: ד"א בני ציון היקרים. מה היה יקרותן, (ח) בשעה שאחד מהם עושה סעודה היה צר כל מיני סעודה במפה מפני האימטנסין, שלא יאכל אחד מהם דבר שיינוק: ד"א בני ציון היקרים. בשעה שהיה אחד מהם נזמן לסעודה, (ט) היה הופך אונקלי שלו השמאלית שאם יבוא אחר לזמנו היה יודע שהוא מוזמן לסעודה ולא יטעינגו טענת הנם: ד"א בני ציון היקרים. מה היה יקרותן, (י) לא היה אחד נכנס לסעודה עד שהיה יודע מי הם המסובים עמו, (יא) ומי מוזג, ומי משמשן, ולא הותם בנייר, עד שהיה יודע מי הם החתומים עמו, משום אל תשתי ידך עם רשע (שמות כג א): ד"א בני ציון היקרים. מה היה יקרותן, (יב) תני ר' ששון בן גמליאל מנהג גדול היה בירושלים, שבשעה שהיה אחד מהם נכנס לסעודה,

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

יתירה. והמאמר הזה מהמדרש מוצא ברש"י איכה טו ו"ל ומדרש אגדה כל רביעית דס שי"א מיאסיהו ככל חץ וחק שנעלו זו היה ירמיה קוצרה במקומה, ועליה הוא קורא תשתפכנה אבני קדש: (ד) לאנדרטין של זהב. ובגדפם שהיה דומה לארנטס של זהב, ואח"כ נמלא בגדפם שם עוד ממאמר אחד ד"א מדבר באנשי ירושלים שהיו דומין לארנטס של זהב, והוא הוא המאמר הראשון, רק נוסף מאיזה מנתיק עפ"י נוסחת הכ"י ובדפוס ראשון לארנטס של זהב כמו שהוא בכ"י, אנדרטין נמלא הרבה ברז"ל ובמדרשים בחסרון הטו"ן, והעיקר אנדרטיטין שפי' ציוני ללס וזורת אדם (בילדזויגע), ובגדפם נשתבש המלה והיה כתוב בכ"י שהיה לפני המדפים לאדרננטס וגשמתה אות ד', ועיין צערך ערך אדריינטיס שפי' ציוני ללס וזורת אדם, וראיתי כי המוספי הוסיף ערך ארנטס והביא את המאמר מדרש איכה שלפניו וכחז פי' בל"ר Ornatus חכשיט (שמוק), אולם מאשר כתבתי תראה שהמלה נשתבש וז"ל אדרנטס: (ה) ר' אבהו כד הוה חמי חזרייא נפקין לפרנסותיה. בגדפם חקר שם האומר ושם הגירסא כד הוה חזרייא נפקין לפרנסותיה, פירוש לבקש פרנסתה: (ו) עירוני. פי' בן כפר: (ז) היה עושה יציעו יותר מסעודתו. בגדפם נס בדפוס ראשון בשעה שהיה אחד מהם נושא אשה גדולה ממנו היה עושה שולחנות יותר מן הולאות, ירודה ממנו היה עושה הולאות יותר מן השלחנות. עיין במ"כ ודחוק לפרשה, וראיתי במדרש לקח טוב הביא נ"כ בשעה שהיה אחד נושא אשה גדולה הימנו היתה סעודתו יותר מהיציעו ושם קצתה היציעו יותר מסעודתו, ונראה מן הלקח טוב כי חקר פה ע"ש: (ח) בשעה שאחד מהם עושה סעודה היה לר כל מיני סעודה בגמפה מפני האימטנסין. בגדפם הוא נשמע ממקומו ונמלא במאמר המתחיל מעשה בר' יהושע בר' חנייה ושם הגירסא מפני אימטנסיה, והוא כמו איסתים בח"ו, וכחז הערוך פירוש אדם שיש לו נפש רעה ואינה מקבלת כל דבר לראות דבר מאוס קורין לו אסטנים, וגם כאן הכוונה שהיה לר כל מיני סעודה בגמפה מפני האימטנסין שלא יאכל אחד מהם דבר שינוק, ובגדפם שלא יהא אחד אוכל דבר שרע לו: (ט) היה הופך אונקלי שלו השמאלית. ובגדפם הגירסא היה הופך יד אונקלי, ומלה "השמאלית" ליהא, ועיין במ"כ שהארין למעמיתו לברר דברי המאמר, והביא דברי ירושלמי דמאי (פ"ד ה"ו דף כ"ד ע"א) היה הופך פיליבה דשמאלא לימינא, ובירושלמי ע"ו (פ"א ה"ג דף ל"ט ע"ג) בירושלים היה הופך עיליבה דיימינא לשמאלא, והוא קרוב לנוסחה שלפניו, ועיין במס' ד"א ריש פ"ח ושם נמלא ב' נוסחאות אשר קשה לברר, והרצ הנדול בעל ערוך השלם (דף רכ"ה בח"א) בערך אסטתיה יע מאוד לבוא עד היסוד נמאמר הסיום הזה. ועיין גם במרן ב"י טור א"ח סי' ק"ע, ופה אין המוקד להארין בזה: (י) לא היה נכנס לסעודה עד שהיה יודע מי הם המסובים עמו. בגמרא בבב"י סנהדרין (דף כ"ג ע"א) תניא כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין לא היו חותמין על הספר אלא א"כ יודעין מי חותם עמם, ולא היו יושבין בדין אלא א"כ יודעין מי יושב עמם, ולא היו נכנסין בסעודה אלא א"כ יודעין מי מוסב עמם: (יא) ומי מוזג, ומי משמשן. זה ליהא בגדפם: (יב) תני רשב"ל מנהג גדול היה בירושלים. תוספתא ברכות פ"ד.

בעל הסעודה היה תולה מפה על פתחו, כל זמן שהיה מפה פרוסה היו האורחים נכנסים שם, (יג) העביר המפה לא היה רשות לאחד מהם ליכנס. (יד) עוד מנהגו אחר היה שם שכל זמן שהיה אחד מהם עושה סעודה היה מוכר את הסעודה למטה, שאם נתקלקל דבר בסעודה, היו עונשים המטה הכל לפי הכבוד, ולפי האורחים: ד"א בני ציון היקרים. מה היה יקרותן, (טו) לא היה אחד מהם הולך לסעודה עד שהיה נקרא:

זעשה באדם אחד שהיה בירושלים ועשה סעודה, אמר לשלוחו לך (טז) הבא לי קימצא ריחמי, אזל ואיתתי ליה קימצא שנאיה, עאל וישב ליה בין האורחים, (יז) עאל ואשכחיה בני אריסטימייא א"ל מאן את שנאי ואת יתיב בגו ביתי, מה בעית הכא, קום פוק מגו ביתי, א"ל הואיל ואתאי לא תביישני, (יח) ואנא יהיב לך שומי מנוס, א"ל לית את מסוכן, א"ל לא תביישני ואנא יהיב פלגא דסעודתך, ולא אוכל ולא אשתי, א"ל לית את מסוכן, (כ) א"ל כל הדין סעודתא אנא יהיב טימא, א"ל לא, הוה אמר ליה קום לך, נקטיה בידיה ואפקיה, (כא) והיה שם ר' זכריה בן אבקולס, והיה סיפק בידו למחות ולא מיחה, מיד נפק ליה, (כב) אמר בנפשיה הואיל ואילין רבנן סבייא יתבין בשלוותיהון ולא מיחו ביה, ניחו להו, איזול (כג) איכול ביה קירצא ביה מלכא, מה עשה, הלך אצל השלטון, א"ל מרדו בך יהודאי, (כד) ואילין קרבנייא דאת

הערות ותקונים

זס הגירסא פורסין מטפחות, ומוצא בגמרא צבלי צ"ב (דף ז"ג ע"ב), ושם הגירסא מפה כמו צכ"י, אזל בגדפס כתוב ג"כ מטפחות: (יג) העביר המפה לא היה רשות לאחד מהם ליכנס. בגדפס הגירסא נסתלקה המטפחת אין רשות לאורחין להכנס אלף שלש פסוקות, המ"כ כתב וז"ל בפרק המוכר פירות (הוא צ"ב דף ז"ג ע"ב) [ז"ג ל"ג ליה, גם לא שמעתי מה טיבן. אולם ברור אלפי שהיא הוספה מאחד המעתיקים ע"י התוספתא שם במאמר שלפניו הביאו ג' פרפריות אין לו רשות ליכנס, והגאון רבנו אליהו ז"ל הגיה לאחר ג' פרפריות, וראיתי בתוספתא שהו"א לזור הרב הגדול מוהמ"ש זוקרמאנדל, הגי' הבא אחר שלש פרפריות אין לו רשות לכנס, ואח"כ מוצא שם מאמר מרשב"ג מנהג גדול היה בירושלים פורסין מטפחות ע"ג פתח, אבל זה מן ג' פרפריות אין לו רשות ליכנס אין לו ענין למאמר הזה, ואולי הוסיף זה להגיד גם אם הבא אחר ג' פרפריות אין לו רשות ליכנס, וז"ל וגם אין רשות לאורחין לכנס הבא אחר שלש פרפריות ופי' פרפרות לפתן המוצא לנרכי סעודה בחרונה: (יד) עוד מנהג אחד. התוספתא שם, ולפינו הוא הלא התוספתא: (טו) לא היה אחד מהם הולך לסעודה עד שהיה נקרא. זה בגדפס שם, ובגמרא שלפניו, ושם הגירסא עד שנקרא ונשה: (טז) הביא לי קימצא ריחמי. קמצא שם פרטי, ועיין ישיבין (דף נ"ה סע"ב) אקמצא ובר קמצא חריב ירושלים, ופי' ריחמי ארבי, וע"ש כל הסיפור קצת בסגנון אחר: (יז) עאל ואשכחיה בני אריסטימייא. בגדפס אריסטימייא והמלה יומת אריסטימטא $\sigma\tau\epsilon\tau\alpha\sigma\tau\epsilon\sigma$ מן שאולת את הסעודה, ואריסטימין פי' סעודה: (יח) ואנא יהיב לך שומי מנוס, ז"ל טימי מנוס. טימי פי' ערך מחיר ושווי, ומנוס פי' סעודה ור"ל מחיר הסעודה שלי, ובגדפס אנא יהיב לך דמי דסעודתא, ובגמרא שם ויהיבנא לך דמי מה דאכלנא ושתיתנא: (יט) לית את מסוכן. פירוש אל תהיה מנוס: (כ) א"ל כל הדין סעודתא אנא יהיב טימא. פי' אלס הממיר מכל הסעודה הזאת, ובגמרא שם א"ל יהיבנא לך דמי כולה סעודתך: (כא) והיה שם ר' זכריה בן אבקולס והיה סיפק בידו למחות ולא מיחה. זה ליתא בגמרא שם: (כב) אמר בנפשיה הואיל ואילין רבנן סבייא יתבין בשלוותיהון ולא מיחו ביה מיחא לכו. וכן בגמרא שם הואיל והו יתבי רבנן ולא מיחו ביה שמע מינה קא מיחא לכו. ובגדפס הגירסא אמר בנפשיה אילין מסביין יתבין בשלוותיהון. והסיים, ולא מיחו ביה מיחא לכו" חסר שם. גם בטעות אילין מסביין יתבין פי' המ"כ אלו המסובין יושבים בשלוה. וז"ל אילין סבייא יתבין פירוש אלו רבני חוקנים: (כג) איכול ביה קירצא ביה מלכא. בגדפס איכול קרצאון, ובגמרא איכול ביה קורצא ביה מלכא, וכינוי הוא לרכילות מלשון קרצאון (דניאל ג' ח'), די אכלו קרציה (שם ו' כ"ה), ותרגום לא תלך רכיל (ויקרא י"ט ט"ז) לא תיכול קרצין, וכתב שם רש"י בצירוסו על התורה לא תיכול קרצין כמו ואכלו קרציהון די יהודאי (דניאל ג'), וכן אכל בי קורצא בי מלכא ברכות (דף נ"ח ע"א), גראה בעיני שהיה משפטם לאכול צבית המקבל דברייהם שום הלעטה והוא גמר חיזוק שדבריו מקיימים ומעמידים על האמת, ואותה הלעטה נקראת אכילת קרצין וכו': (כד) ואילין קרבנייא דאת משלח וכו'. פירש"י בגמרא שם הקרבן הקרביע על גבי המזבח דק"ל איש איש לרבות את

משלח, איננו אכלין יתחון, ומקרבין אוחרנין בחילופיהון, (כה) נוף ביה, עאל לגביה תוב אמר ליה כל אילין קורבנייא דאת משלח יהודאי דיקרבון איננו אכלין לתון, ומקרבין אוחרנין בחילופיהון, א"ל מאן יימר, א"ל שדר עמי (כו) חד איפרכוס וקורבניה עימיה ואת ידע, שדר בהדיה (כו) עגלא תלתא, מדאתי בשבולא עד דאיפרכוסא (כה) דמיך, קם בליליא ועשאן מומין בסתר, ושדא בהון מומא (כט) בניב שפתים, (ל) ואימא בדוקין שבעין, דוכתא דלדידן הוי מומא, ולדידהו לא הוי מומא, כיון שראה אותן הכהן הקריב אחרים תחתיהם, א"ל ההוא שליחא דמלכא לית את מקרב אילין קרבנייא, א"ל למחר אנו מקרבין יתחון, אתא יומא אחרינא, א"ל למה לית אתון מקרבין יתחון, א"ל למחר, סברו רבנן לקבלינהו משום שלמא דמלכות, אמר להו ר' זכריה בן אבקולס יאמרו בעלי מומין קריבין על גבי המוכה, סברו למיקטליה דלא ייול אימא, א"ל ר' זכריה יאמרו מטיל מום בקדשים יהרג, כיון דאתא יומא תליתאה ולא קריב לתון, שלח ואמר למלכא ההיא מילתא דיהודאי קשוט, ומיד סליק וחרב בית מקדשא, הדא היא דברייתא אמרין אקמצא ובר קמצא חרב מקדשא, (לא) א"ר יוסף (לב) ענותנותו של זכריה בן אבקולס שרפה את ההיכל: ד"א בני ציון היקרים. מה היה יקרותן,

(לג) לא היה אחד מהם יוצא לדרך חסר כלום:

(לד) **מעשה בר'** יהושע שהלך לרומי וראה שם תיניק אחד יפה עינים וטוב רואי עומד בקלון, נכנס על פתחו לבדקו, וקרא עליו הפסוק הזה מי נתן למשמה יעקב וישראל לבוזים (ישעי' מג כד), וענה אותו התינוק ואמר הלא ה' זו המאנו לו ולא אבו בדרכיו הלך ולא שמעו בתורתו (סס סס), וכיון ששמע ר' יהושע זלגו עיניו דמעות, אמר (לה) מעיד אני את השמים ואת הארץ שאיני זו משם עד שאפדנו, ונתן עבורו ממון הרבה ופדאו, והושיבו לארץ ישראל, (לו) וי"א ירושלמי היה, לקיים מה שנאמר בני ציון היקרים:

(לז) **המסולאים** בפו. מלשון לא תסולה בכתם אופיר (איז כה טו), וסולו לרוכב בערבות (תהלים סח ה), כלומר משובחין היו ביופי יותר מחפז: המסולאים בפו. (לח) ר' יודן בן קרח בשם ר' שמואל בר נחמן מושרב בית

הערות ותקונים

את הכותים שנודרים נדרים וגדנות בישראל חולין (דף י"ג): (כה) נוף ציה. פירוש נער, ת"י וינער צו ונוף ציה: (כו) חד איפרכוס. ידוע שר העיר צ"ל: (כז) עגלא תלתא. עיין בתוס' צנז"י ס"ד ד"ה עגלא תילתא: (כח) דמוך. פי' יסן: (כט) בניב שפתים. פירש רש"י בשפה העליונה: (ל) ואימא בדוקין שבעין. צנמרא סס ואמרי לה בדוקין שבעין, והוראת בדוקין שבעין עיין ערוך דק שהביא הרבה מקומות בש"ס דוקין שבעין, ופי' קרום קל פרום על העין המונע ראייה: (לא) א"ר יוסף. צנמרא ר' יוסי, וצנמרא סס הגירסא א"ר יוחנן, ולעתי הוה כתוב אר"י, והמדפיסים הציגו א"ר יוחנן צנמרא א"ר יוסי, וכן בתוספתא שבת פ"י מובא סס לענין אחר א"ר יוסי ענותנותו של רבי זכריה בן אבקולס שרפה את ההיכל: (לב) ענותנותו. פי' רש"י שסבל את זה ולא הרגו: (לג) לא היה אחד מהם יוצא לדרך חסר כלום. צנמרא גירסא אחרת לא היה אחד מהם מוליד חסר ובעל מום. ופי' המ"כ חסר, חסר ארזי: (לד) מעשה בר' יהושע. המאמר נשנה בירושלמי סויות פ"ג ה"ז (דף מ"ה ע"ב), ובתוספתא סויות פ"ב, וצנמרא נישין (דף נ"ה ע"א), וצנמרא הגירסא מפעשה בר' יהושע בן הניסיה והר"א כמו שהיא צנמרא צבלי סס, אבל בירושלמי ובתוספתא נאמר כמו לענין צבלי ר' יהושע סתם: (לה) מעיד אני את השמים ואת הארץ שאיני זו משם עד שאפדנו. צנמרא צבלי סס אמר מושרבתי צו צנמרא הוראת בישראל העבודה שאיני זו מנאך עד שאפדנו צבלי מומין שפוסקין עליו אגורו לא זו משם עד שפדאו צנמרון הרבה ולא היו ימים מועטין עד שהורס הוראת בישראל ומנו ר' ישמעאל בן אלישע. וכל זה נוסף צנמרא נס צנמרא רש"י, וזה ליתא בירושלמי ותוספתא וכן ליתא צבלי שפמינו: (לו) וי"א ירושלמי הוה. ר"ל התינוק, וכן מפורש בתוספתא בירושלמי "תינוק אחד ירושלמי" וצנמרא ליתא זה: (לז) המסולאים בפו. מלשון לא תסולה בכתם אופיר, וכן הביא רש"י בפירושו לויכח. ואולי נוסף זה מלת המעתיק מרש"י וליחא צנמרא: (לח) ר' יודן בן קרח צנמרא צבלי מושרב בית המקדש. צנמרא צבלי חסר את ד' וסס הגירסא א"ר חייא קרא צנמרא צבלי. והמ"כ

המקדש פסק (לט) יין (קדוש) [קרוש] הזכוכית לבנה, (ט) ואי זה היא זכוכית לבנה נקפלת:

איכה נחשבו לנבלי הרש מעשה ידי יוצר. (מא) מעשה באדם אחד שאמר לבן ביתו לך והבא לי יין לשתות הלך ולא מצא, בא ואמר לא מצאתי, א"ל לך השלך את החבית לפניך, והיה יושב בראש הגג, והשליך עצמו על החבית ונשברה, נפל מראש הגג ומת, ונתערבו עצמותיו עם החרס, לקיים מה שנאמר איכה נחשבו לנבלי הרש מעשה ידי יוצר:

[ג] גם תנין הלצו שד. (מב) אילין ירודתא אית ליה משך על אפיהון כד אינון מניקין בנייהו דלא יהויין חמן בנייהו סימוקאן דאכלן להון:

[ד] **דבק** לשון יונק אל הכו בצמא. (מו) אמת המים באה מעיטם, פעם אחת עמדו הסוקרים והחריבוה, והיה אחד מהם נוטל את בנו והולך לאמת המים, מבקש לשתות ולא היה מוצא לשתות, והיה התינוק מדבק לשונו אל אמת המים, הה"ד דבק לשון יונק אל הכו בצמא:

הערות ותקונים

כתב ר' חייא קרא ים לומר שנקרא כן על שם שהיה בקי במקרא. וראיתי בסדה"ד ערך ר' חייא קרא שהביא הגדרש ודברי הג"כ. אולם המאמר הזה טובע מירושלמי סוכה פ"ה ה"ו (דף נ"ד ע"ד) ושם הגירסא רבי יודה בר לקרא בשם ר' שמואל בר נחמן ומונא גם בסדה"ד ערך ר' יהודה בן לקרא בשם הירושלמי ונעלם ממני מה שייכות להמאמר הזה לכאן: (לט) יין קרוש. כן תהיתי וכו' לנכון בדפוס ובתוספתא, וכן תראה בגמרא סוכה (דף מ"ב ע"א) ואינא יין קרוש הבא משניר שדומה לשגוליו דבלה, ותרגום תקפאיני (איוב י') קרשתא ימי: (ט) ואי זה היא זכוכית לבנה נקפלת. ז"ל שהיא נקפלת, ובירושלמי שם מהו זכוכית לבנה שהיתה מתקפלת, ופי' כמו מתקפלת לשון כפל, וקשה לזכר הכוונה שהיתה מתקפלת: (מא) מעשה באדם אחד שאמר לבן ביתו לך והבא לי יין. המאמר הזה נמצא בסגנון אחר בדפוס (אות ה') ובלשון ארמי וכך הלשון שם: מעשה באדם מגדולי ירושלים דאמר לשלח זיל ואייתי לי מייא, והוא מפני ליה על ריש איגרא, אתא אמר ליה לא אשכחתי מייא, א"ל ערוף קולתיך קומי, וערוף קולתיה קומוהי, וערוף הוא נפשיה מן רישא דליגרא ונפל ומת, ונתערבו איבריו עם החרסין ועליו הוא אומר איכה נחשבו לנבלי חרס ע"כ. ופי' קולתיה כד: (מב) אילין ירודתא אית ליה משך על אפיהון וכו'. בדפוס אילין ירודתא כמין מסוון פריסין על אפיהון כד אינון מניקין בניהון דלא יהוין חמין בניהון סמוקין ואכלין להון. ובדפוס ראשון גם בדפוס קאנפאטאיניא אילין ירודתא כמין משיכין פריסין על אפיהון בנין דלא רחמין על בניהון למקין ומגלין להון, והמאמר הזה הביא הערוך בערך ירוד וז"ל בזמנא איכה גם תנין חללו שד תניקו גוריהון אילין ירודתא אית להון מסוון על אפיהון כד אינון מניקין בניהון דלא יהוין חמין יתהון סמוקין ואכלין להון, הביא שם מה שערך בניהון סמוקין ונחמא גם תנין חללו שד התנין הזה כשצא לניק אין הוא רואה אותו מרחוק וחוללת שדיה בשנין סינק וכו' יראה שדיה מכווסים ואינו יונק עכ"ל. והוא בתנחומא הגדלם מנבר בחקתי סי' ג', ובתנחומא הקדום אשר הואצתי לאור בחקתי סי' ה', ורש"י צירושא לאיכה שם (ד' ג') הביא וז"ל גם תנין אפ"י שאכרי הוא חללו שד, כשרואה את בנו בא מרחוק רעב חולץ שדיו מתוך נתיקו שיש לו כיסוי על דדיו ומוצילו מתווכו כדי שלא יראה בנו מכווסה ויחזור לאחוריו: (מג) אמת המים באה מעיטם. בדפוס דפוס ראשון ודפוס קאנפאטאיניא אמת המים שהיתה באה מן החיטום עמדו המזיקים החריבוה ושכחוה. והמ"כ בראותו הנוסחא המוסעת הזאת תיקן וכתב ה"ג שהיתה באה מן החמיות ופי' מקום היה צר הבית ששמו חיות כדליתא בפרק י"ט של מוס' ר"ה ושם היה מעיין ומגמל מונס אמת המים. וכונתה למאמר ר"ה (דף נ"א ע"א) מלשנת הגזיה לתחיות ומתחיות לירושלים ומירושלים ליבנה, אבל מי אמר לו ששם היה מעיין ומגמל מונס אמת המים, הוא אינו רק נביאות, ואשר תיקן במדרש תחיות הוא רק השערה בעלמא עפ"י סברא. ובדפוס ראשון כתוב הרחינום ואין ספק אלני שהיתה כתוב דיעוטם מן עעשה ה וואות ש נפרדה ועשיתנו ומונא לנכון ככ"ל לפניהו והוא עין עיטם. ושם בספירות היו הרבה מעיינות ומשם באים המים לירושלים דרך ינורות [וואסער לייטונג] ומחילות אבנים

עוללים שאלו להם פרש אין להם. ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן. (מד) ר' יהודה אומר שאין להם מי שיתן להם פרוסה, המד"א הלא פרוס לרעב לחמך (ישעיה נ"ז), ור' נחמיה אמר דלית להון מי דמנחם יתהון, המד"א ולא יפרסו להם על אבל לנחמו על מת (ישעיה ע"ז), ורבנן אמרו שלא היה להם מי שיעמוד בפרץ, המד"א לולא משה בחירו עמד בפרץ לפניו (תהלים ק"ג):

[ה] **האוכלים** למעדינים נשמו בחוצות. (מה) ר' הנינא בר פפא אמר (קלוסין) [קלוסין] וקונדיטיון, ור' סימון אמר (קלוסין) [קלוסין] וחמר עתיק: **האמונים** עלי תולע. (מו) מלובשין כלי מילת:

הערות ותקונים

וזו הכוונה אמת המים בזה מעטעט, ופעם אחת עמדו הסוקרים והחריבוה, מלת "סוקרים" קשה לבארה כי סוקריקון בלשון חז"ל פי' רצח, אבל אין עניינה למאמר שלפנינו, ואולי צ"ל הסרוקים ופי' הישמעאלים, ישמעאלים תיב"ע סרקאין, ובגדלם גירסא המצויקס, ופי' מצויקס מלשון חמת המציק (ישעיה כ"א י"ג), גם בגדלם כתוב החריבוה ושפכו, הכ"ו כתב צ"ע איך אפשר לשפון המעיין, ואולי צ"ל והספיה, שהפכו המשכת המעיין שימשוך למקום אחר, אבל בגדלם ראשון כתב ושכחוה, רק המ"כ תיקן ושפכוה, והמלה ושכחוה משובשת וצ"ל והשכחוה, ור"ל החריבוה והסבית והספיק את אמת המים: (מד) ר' יהודה אומר שאין להם מי שיתן להם פרוסה, ור' נחמיה אמר דלית להון מי דמנחם יתהון וכו'. ורבנן אמרי שלא היה להם מי שיעמוד בפרץ וכו'. בגדלם גם בגדלם ראשון גירסא אחרת ר' יהודה אמר אם אין מי שיתן להם [פרוסה] מי ינחמם, כמד"א ולא יפרסו להם על אבל. ר' נחמיה אמר אין מי שיתן להם פרוסה על להם, כמד"א הלא פרוס לרעב לחמך. ורבנן אמריין אין להם מי שהוא עומד בשורה, כד"א כל מפרסת פרסה ע"כ. והעיר גם הרד"ל בחידושו חס אין להם מי שיתן מי ינחמם, שמנגחם היה שהמנחם בוצע ומתן ליד האבל ואין האבל נועל בעצמו, וגראה דגרסינן איפכא חס אין לה מנחם מי יתן להם, וכדכתוב פרשה ליון בדיה אין לה מנחם. והנה הרשב"א בשו"ת שלו סי' רע"ה הביא וז"ל שאלה כמה שכתב הרמב"ם ז"ל בהלכות ברכות וז"ל הנוצע נוהג פרוסה לפני כל אחד ואחד ואינו נותן ביד האוכל אלא ח"כ הוא אבל, וגם כתוב בבה"ג דבבית האבל פורס גדול ויהיב המנוח לאבל, פרשה ליון בדיה אין מנחם לה, ולא ידעתי מאין להם זה, ועל זה השיב זו מדברי חכמים היא להם בודאי, ומקום ידוע לי בזה ושכתחיו, אם אמנא אחר בדיקה אצל ואודיעך עכ"ל. והנה הרמב"ם הביא כן בהלכות ברכות פ"ו ה"ה, והכסף משנה ליון חס "באיכה רבתי" והרב צעל מוגדל עוז ליון על זה "באבל רבתי" ומכין ליה מודכתוב פרשה ליון בדיה. אולם לא מנאחתי לא באיכה רבתי, ולא באבל רבתי, ודברי הבה"ג שהביא הוא בהלכות ברכות פרק ששי וז"ל: בבית האבל פורס גדול ויהיב אומנא דהמנוח לאבל משום פרשה ליון בדיה ואין מנחם לה, ע"כ. והילקוט משלי רמז תקמ"ו הביא וז"ל חמי בבית האבל בחול פרים מנחם ויהיב לאבל, מן הדא דכתיב פרשה ליון בדיה משום דאין מנחם לה, הא אם יש לה מנחם פרים מנחם, ובשבת פורס הוא בעצמו אעפ"י שיש עם מנחם, שאלמר ברכת ה' היא תעשיר וגו', ומצויין בגלגול "ירושלמי דואלו מנגחין" הוא צמ"ק פ"ג, אבל אין זכר מזה בירושלמי לפנינו, ורש"י צפי' לאיכה חס הביא פורס אין להם שמצדין את האבלים ברחוביה ופורסין להם ברכת המנוח, והרד"ק חס הביא בשם אביו וז"ל פי' ולא יפרסו כמו שפורסין ובוטעין להם לאבל כשמצדין אותו, וזהו שאמר לנחמו על מת, ובשרשים הביא וז"ל ופי' לא יפרסו להם כמו שפורסין לאבל ובוטעין לו להם כשמצדין אותו ע"כ. לכן מזה תבין כוונת הדורס דלית להון מי דמנחם יתהון ויתן להם פרוסה, ובגדלם אין מי שיתן להם מי ינחמם, ר"ל אין לה מנחם שיתן להם פרוסה. והנה כעת מנאחתי ראיתי באלה איכה כ"ב באוקספורד וגמנא חס כן, פרשה ליון בדיה היא עלמה עשהת ברכת המנוח לפי שאין לה מנחם, כדאמריין במקום שיש מנחמים המנחמים בוצעים עכ"ל. ועוד תראה כי בדברי רבנן יש גירסאות שונות ככ"ו ובגדלם: בגדלם אמרו רבנן אין להם מי שהוא עומד בשורה, ר"ל לנחם האבלים ודרס פרס מלשון פריסת רגל. ובכ"ו מובא בשם רבנן שלא היה להם מי שיעמוד בפרץ ודורס פרס כמו פרץ: (מד) ר' הנינא בר פפא אמר קלוסין וקונדיטיון ור' סימון אמר קלוסין וחמר עתיק, בגדלם גם בגדלם ראשון ודפוס קאנטאטאנינא ר' הנינא בר פפא אמר גלוסין וחמר עתיק. פה השמט המעתיק מן גלוסין עד גלוסין וכז"ל ר' הנינא בר פפא אמר גלוסין [וקונדיטיון ור' סימון אמר גלוסין] וחמר עתיק ועליל פ"ב י"ב בספוק לאמותם מובא גם בגדלם לנחמו כמו שהוא לפנינו ככ"ו, וקלוסין כמו שתיקתי הוא כמו גלוסין בגימ' ופי' להם ופח עגול ועיין ערוך השלם ערך גלסק. והוראת קונדיטיון ידוע שפי' יין מצוהל, ועיין לעיל פ"ב הערה קפ"א: (מו) מלובשין כלי מילת. זה חסר

חבקן אשפתות . (מו) מקילין לקילקילתא :

[ו] ויגדל עון בת עמי מחמאת סדום . (מח) ר' יהושע ור' אחא בשם ר' נחמיה נעשה בשבת יהודה ובנימין מה שלא נעשה בסדום , בסדום כתיב וחמאתם כי כבדה מאד (נחמיה יח ט) , וביהודה ובנימין כתיב ויאמר אלי עון בית ישראל ויהודה (כבד) [גדול במאד] מאד (יחזקאל ט ט) . (מט) א"ר תנחומא אית לן אחריו , ויגדל עון בת עמי מחמאת סדום ההפוכה כביו רגע ולא חלו בה ידים . לא חלת יד ליד , (ג) שלא פשמו ידיהן במצוות , ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן :

[ז] זכו נזיריה משלג צחו מחלב . (נא) אלו שהיו שותין מי חלב :

אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם . (נב) א"ר יודן כל גזרה וגזרה שהיתה בירושלים היתה קשה כספיר , אם תאמר הספיר רך הוא , א"ר פנחס מעשה באדם אחד שהלך ברומי למכור ספיר שם , א"ל הלוקח על מנת לבדוק , נמלו הלוקח ונתנו על (נג) הסדן , והתחיל מכה עליו בפטיש , (נד) נפצע הפטיש , ונחלק הסדן , והספיר עמד במקומו , ולא חמר כלום :

הערות ותקונים

חמר בנדפס . ופי' כלי מילת בגדי אמר נקי ועיין ערוך השלם ערך מול י"ב : (מו) מקילין לקילקילתא . בנדפס חסרים איהו מלות וכו"ל האמונים עלי חולע מלוכסים כלי מילת חבקן אשפתות טריפין ביקולא . והמוספי הביא המאמר הזה בשם המדרש בערך ערך , טריפין ביקולא וכתב פי' בל"י אמונים ונגדלים בבגדי חולעת , וכן הביא גם בערך קוקלא , וכתב ג"כ פי' בל"י טריפין אמונים ונגדלים , קוקלא שני חולעת . אולם טעה וחסב כי המדרש מוסב על האמונים עלי חולע , כי המאמר מוקטע לפנינו בנדפס , ומוסב על חבקן אשפתות , כמו שהוא לכוון לפנינו , וכמו שהעיר גם המ"כ שם , והכוונה טריפין ביקולא מושלכין באשפה כי הוראת ערך השלכה וכן היא דעת בעל הערוך השלם וקוקלא הוראתה אשפה , וכן קלקלתא הוראתה ג"כ אשפה , ותרגום חבקן אשפתות נפיפו קקלאין , ויותר נכון של"ל קילקילתין כמו- שהיה לפני הערוך הגירסא בתרגום בערך קלן ב' . והרב בעל ערוך השלם בערך קוקלא סמח על מה שכתב בערך ע"ג : (מח) ר' יהושע ור' אחא בשם ר' נחמיה . בנדפס גם בדפוס ראשון הגירסא רבי יהושע בר' נחמיה בשם ר' אחא , וכן יש לתקן לפנינו , והמאמר נשנה בב"ר פכ"ח אות ה' , ומוזב בילקוט יחזקאל רמז טל"א בשם ב"ר , ושם הגירסא א"ר ברביה , וכן נשנה במדרש שה"ש פ"א בפסוק משכני אחריו ושם לחמר ר' יהושע בר' נחמיה משום ר' אחא כמו שהוא לפנינו במדרש איכה בנדפס . ובעל סדה"ד (ג' 196) הביא ר' יהושע ור' נחמיה בשם ר' אחא ריש פיתחתא לדיכה , ר' יהושע זה לא ידעתי מי הוא עכ"ל , וכוונתו לפיתחתא ה' , אבל בטעות שם וכו"ל ר' יהושע בר' נחמיה בשם ר' אחא וזכר הרבה פעמים ר' יהושע בר' נחמיה' והוא ר' יהושע הכהן בן גזירה נחמיה' . (בש) א"ר תנחומא אית לן אחריו . בנדפס א"ר תנחומא אית לי חורי , ובמדרש שה"ש שם ר' תנחומא אמר כתוב חורי אית לן , פי' מקרא אחר יש לנו שגדלה חמתם מחמאת סדום : (ג) שלא פשמו ידיהן במצוות , ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן . בנדפס הגירסא מתוקנת יותר אותן לא פשמו ידיהם במצוות ואלו פשמו ידיהם במצוות , וה"ד ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן , וכל כך למה בשביל שהיו לצרות לנו , ועיין בב"ר שם ובמ"כ שם : (נא) אלו שהיו שותין מי חלב . בנדפס הגירסא אלו שהיו שותין את השלג . כמו מחלב , אלו שהיו שותין את החלב , והגיה הרד"ל של"ל אלו שהיו רוהיין בשלג , כדכתיב אם התרחתני בני שלג (איוב ט) , אבל שתיים בשלג לא נמלא שיהיו מועיל לזכר המרבה : (גב) א"ר יודן כל גזירה וגזירה כו' . בנדפס ספיר אית זכר קל הוא א"ר פנחס מעשה באלם אחד כו' וכתוב שם , ס"א ספיר גזרתם א"ר יודן כל גזירה וגזירה שהיתה בירושלים היתה קשה כספיר ואם תאמר רך הוא א"ר פנחס כו"ו זה הוסיף אחד בתוך המדרש עפי' גירסת הכ"ל שלפנינו והמאמר נשנה בפסיקתא דר"ב פסקא עניה כוערה (קל"ה ע"ג) וע"ש מה שהעירוני בהערה כ"ד . וכן נשנה המאמר בשה"ש רבה פ"ה בפסוק מעולפת ספירים ובהערה שם העירוני על טעות במדרש שם , וכן מוזב המעשה מן ספיר במדרש שו"ע מוזמר פ"ו אות א' וע"ש בהערה ט' , ומוזב בילקוט ישע' רמז טל"ט וחסר ה"יון פסיקתא , ובפסיקתא רבתי פל"ב המאמר קטוע ע"ש . והמעשה מן הספיר הביא ר"ה בתום' סוכה (דף כ"ב ע"א) ד"ה אם ברזל , וקודשין (דף ז' ע"ב) ד"ה אם ברזל , ושנת (דף פ"ח ע"ב) ד"ה מה , וסנהדרין (דף ל"ד ע"א) ד"ה מה , ועיין בפסיקתא שם בהערה כ"ה : (נג) הסדן . הברזל העב שעליה היפח עושה מלאכתו : (נד) נפצע הפטיש ונחלק הסדן . כ"ה גם בפסיקתא רבתי שם , אבל בנדפס גם בפסיקתא דר"ב שם נקטע הסדן ונחלק הפטיש :

[ח] **השך** משחור תארם. ר' אבא בר כהנא ור' לוי. ר' אבא אמר (נה) כהדין חידיוותא, ור' לוי אמר (נו) כהדין גוגה:

לא נכרו בחוצות. (נו) א"ר אלעזר בר צדוק מעשה נעני אחד שבא ועמד על פתח בית אבא, אמר לי אבא בני צא וראה שנא מבני ירושלים הוא, הלכתי ומוצאתי אשה אחת שנשל שיערה ולא היה אדם יודע אם זכר אם נקבה, ולא היתה תובעת אלא דבילה לבד, לקיים מה שנאמר לא נכרו בחוצות:

צפד עורם על עצמם. א"ר אלעזר בר צדוק (נח) אראה בנחמה, אע"פ שהיה אבא כל השנים הללו, לא חזר גופו כמות שהוא, לקיים מה שנאמר צפד עורם על עצמם, יבש היה כעין:

[ט] **טובים** היו הללי הרב מחללי רעב. (נט) אנשי בית ראשון מתו, ואנשי בית שני מה היו עושין להן, (ס) היו מביאין גדיים וצולין אותן ותולין אותם במערבה של מדינה, והיו מתים מכה הריח, לקיים מה שנאמר טובים היו חללי הרב מחללי רעב, שהם יוובו מדוקרים מתנובות שדי:

[י] **ידי נשים** רחמניות בשלו ילדיהן היו לברות למו. (סא) ר' הונא בשם ר' יוסף אבור, אמר הקב"ה בנותי לא הניחו אותי לפשוט ידי בעולמי,

הערות ותקונים

(נה) כהדין חידיוותא. בנדפס כהדין חרתא. ובדפוס ראשון כהדין חרתא. והגטון כמו שהוא לפנינו בדפוסים אחרונים כהדין חרתא כי הוראתה שחורת, ועיין ערוך ערך חרת א', ובעל ערוך השלם הביא שם גם את המדרש איכה כהדא חרתא: (נו) כהדין גוגה. בנדפס גם בדפוס ראשון כהדין לאנא. ובעל ערוך השלם הביא ערך לאנא והציג סימן השאלה כי קשה לבראם, ואולי יותר נכון הנירסא לפנינו בכ"י כהדין גוגה, ועיין ערוך ערך גוגה שכתב גוגה ללוי הוה, כמו שקורין לכומא סני נהיר, וראיתי שגם בעל יפ"ע כתב לאנא פי' מושך והוה מלשון גוגה ע"ד בני נהיר, וכדליתא בריש פסחים דקרי ללילה גוגה ע"ד סני נהיר עכ"ל. ובמעריך הביא מאמר המדרש וכתב ג"ל דגרסינן זנא והוה קלקתום: (נז) א"ר אלעזר בר' לודק מעשה בעני אחד. בנדפס גם בדפוס ראשון מובא פה המאמר שלאחריו א"ר אלעזר בר' לודק אראה בנחמה, רק בדפוסים אחרונים נוסף פה "ס"א לא נכרו בחוצות א"ר אלעזר בר' לודק מעשה בעני אחד כו", כאשר הוא לפנינו בכ"י: (נח) אראה בנחמה. עיין תוס' חגיגה דף ט"ו ע"ב ור' אלעזר בר' לודק ראה חורבן הבית. אבל מנאנא גם כן ר' שמעון בן סוח' היה קודם החורבן היה גביל ג"כ לומר אראה בנחמה, ויפה פירש החכם הגדול הר"ל לעוין כי הוא לשון סורי ופי' תחיית המתים, והוא לשון שבועה: (נט) אנשי בית ראשון מתו וכו'. פה המאמר קטוע ומנאנא מתוקן בנדפס גם בדפוס ראשון בחורבן ראשון שהיו מתים מריח עוכבנין אבל בחורבן האחרון לא היה עוכבנין מה היו עושים להם. ופי' עוכבנין מין עשב, ועיין ערוך השלם ערך עכבות, והמעריך בערך עכב הביא דברי המדרש איכה וכתב נוסחא משויבשת היא. גם מ"ש המ"כ עכבות שיבוש הוא כי אין לעכבות ריח וגם אין מנאנא אלף בשהה וזו העיר היתה צמוגור ואינן מנאנא אלף באביו והם קולין שבפסוק וקוץ ודרדר. ובספר כתיבת יד מהמדרש איכה גרסינן מריח עכבנין. וג"ל שהוא כמו חנונין שה' משלחין לנמור ומי שלא היה לו לקנות היה מות מהריח. וצוה ינחא מ"ש שלם בחורבן שני לא הי' עכבנין, ואי אמרת מין ירק יקשה וכו' נשתנה העולם עכ"ל: (ס) היו מביאין גדיים וצולין אותן ותולין אותן במערבה של מדינה. בנדפס במערבה של עיר. בקב"ר פי"א פסוק שלח לחמך מעשה בספינה אחת גדולה מפרשת לים הגדול נעלה הרוח והוליכה למקום שאין צו מים מהלכין, כשראו שגרתן לרה וכו' האיר המקום עניינם ונטלו גדי אחד וזלו אותו ותלוהו במערבה של ספינה, בזה חיה גדולה והתחילה גוררת בה עד שהשליכה למים המהלכין והלכו וכו'. והמאמר שלפנינו במדרש חוון רש"י בפרשתו אליה (ד' ט') חללי הרעב היו נפוחים מריח תנובות שהדה שהיו האויבים צולין בשר על העשבים חוץ לחומה והריח נכנס לתוך נפוחי הרעב ובריסן נבקעת וכו': (סא) ר' הונא בשם ר' יוסף אמר. בנדפס ר' הונא בשם ר' יוסי אמר, והמאמר הזה מובא בשבלי הלקט השלם הלכות שמחות סי' כ"ג בשם המודרש, והגירסא שם ר' חנה בשם רב יוסף אמר וכן נשתק דברי השב"ל בתחילת רבתי הלכות אלף סי' ס"ח עיין הבראת האבל ושם הובא המדרש איכה ר' חנה בשם ר' יוסף, ובעל שבה"ל הביא לשון כמו שהוא בכ"י לפנינו כי בנדפס גירסא אחרת בזה, וכן ה'יתא שם אמר הקב"ה לא הניחו אותי לפשוט ידי בעולמי, כיצד היתה לאחת מהן כבר אחת וזהו כפי שתאלמנה היא ובעלה יום אחד וכיון שמת בנה של שביעתה היתה נוטלת אותה הבכר ומנחמת אותה שם ובעלה עליהם הכתוב כאילו בשלו ילדיהן למנות, וה"ד ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן, וכל כך למה בשביל שהיו לברות למו. ולפינו

הא כיצד היה בנה של שכנתה מת, והיה לה (סב) גלוסקין אחד והיה לה לאוכלו היא בעלה ובנה ולחיות עליו יום אחד, והיה נוטלתו מפי בעלה ובנה והולכת ומכירה לשכנתה ומנחמת אותה, והעלה עליהם הכתוב כאילו בשלו בניהם, [לגמילות חסד] כל כך למה, היו לברות למו בשבר בת עמי:

[יא] בלה ה' את חמתו שפך חרון אפו. (סג) ארבע שפיכות לטובה וארבע לרעה, ארבע לטובה ושפכתי על בית דוד ועל יושב ירושלים רוח חן ותחנונים (זכריה י"ז), והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר (יואל ג' ב'), וגם על העבדים ועל השפחות בימים ההמה אשפוך את רוחי (שם שם ט' ב'), ולא אסתיר עוד פני מהם אשר שפכתי את רוחי על בית ישראל (יחזקאל לט כט). וארבע לרעה וישפוך עליו חימה אפו (ישעיה מז כס), בשפך את המתך על ירושלים (יחזקאל ט ח), באוהל בת ציון שפך כאש חמתו (איכה ג' ד), והדין בלה ה' את חמתו שפך חרון אפו:

ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה. (סד) כתיב מזמור לאסף אלהים באו גוים בנהלתך (השלים ע"ל ג'), מזמור, בכיה מבעי ליה, (סה) א"ר אלעזר משל למלך שעשה הופה לבנו, תיקן ביתו (סו) גיידה וסיידה וציירה, (סז) פעם אחת הכעיסו וסתרה, התחיל (סח) פדגוג יושב ומזמר, א"ל המלך הרב ביתו ואתה יושב ומזמר, אמר להו (סט) לכך אני מזמר ששפך חמתו על חופת בנו, ולא על בנו, כך אמרו לאסף, הקב"ה החריב את מקדשו, ואתה יושב ומזמר, אמר להם לכך אני מזמר ששפך הקב"ה חמתו על עצים ואבנים, ולא על ישראל, הה"ד ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה:

[יב] לא האמינו. ר' לוי פתח לא האמינו מלכי ארץ, (ע) ארבעה מלכים מי שתבע זה לא תבע זה כו' עד על אותה שעה אומר לא האמינו מלכי ארץ ובל יושבי תבל כי יבא צר ואויב בשערי ירושלים:

[יג] מחטאות נביאיה עונות כהניה השופכים בקרבה דם צדיקים. (עא) ר' יודן שאל לר' אחא א"ל היכן הרגו את זכריה [בעזרת נשים או בעזרת

הערות ותקונים

ולפנינו זכ"י סיים והעלה עליהם הכתוב כאילו בשלו בניהם. ובשנה"ל כתוב כאילו בשלו בניהם לגמילות חסד, וכן תקתי, גם סיים שם למדנו מלפון כמה הוא גדול שכן הבראת האבנים ויחומיהם, והוא הסיום מנדפסיה, וגם רש"י צירפו ז"ר סכ"ח המיוחס אליו הביא וז"ל מפורש במדרש איכה שהיתה נוטלת גלוסקאות מפייה ומפי בנה והולכת ומכירה אח שכירתה ומנחמת אותה והעלה להם הקב"ה כאילו בשלו ולדיהן לגמילות חסד, וה"ד ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן, כל כך למה היו לברות למו בשבר בת עמי, לברות כמו להנרות עכ"ל. וכוון למדרש שלפנינו: (סב) גלוסקין. פי' ביוני ככר לחם: (סג) ארבעה שפיכות לטובה. נשנה לעיל ז' ד' בפסוק באלה בת ציון שפך כאש חמתו וע"ש בהערות: (סד) כתיב מזמור לאסף. במדרש תהלים מזמור ע"ט אות ג' הוא בסגנון אחר וע"ש בהערות ז"ב: (סה) א"ר אלעזר משל למלך. בנדפס מובא סתמי והגירסא שם אלא משל למלך. ואולי היה כתוב אר"ל ונשטות הדפיסו המדפיסים אלא במקום אר"ל: (סו) גיידה וסיידה וציירה. בנדפס ששם גיר חופה לבנו וסיידה וכיידה וציירה. והערות ערך גר י"א הביא וז"ל בגמילת איכה בלה ה' את חמתו למלך ששם חופה לבנו גיידה וציירה וע"ש שהביא סיד וגיר אחד הוא ובגמילת (ה' ה') על גירא די כתל היכלא, ולכן גיידה הוא הפעל מן גיר וכן סיידה הוא הפעל מן סיד ויש לתקן בערוך וציירה כמו שהוא לפנינו זכ"י: (סז) פעם אחת הכעיסו וסתרה. ובנדפס ואלא צו להרבות רעה מיד עלה המלך לחופה וקרע את הוילנות ושיבר את הקינים ונטל פדגוג שלו איבוב של קינס והיה מזמר: (סח) פדגוג. פי' בל"י אומן המגדל את הבן: (סט) לכך אני מזמר ששפך הקב"ה חמתו על עינים ואבנים וכו'. לזה כוון רש"י קידושין (דף ל"א ע"ב) ד"ה אסתיעתא מלתא, כמו שהעירוני במדרש תהלים שם הערה ז"ב: (ע) ארבעה מלכים מי שתבע זה לא תבע זה וכו'. עד על אותה שעה אומר לא האמינו וכו'. פה קצר המעתיק כי כבר כתב לעיל בפתיחתא סי' ל'. אבל בנדפס גם בנדפס ראשון כתוב גם בזכ"ל כל המאמר אשר נשנה בפתיחתא, וכן נראה כי היה כתוב גם לפני בעל הערוך פה במקומו כי בערך ז"ב הביא מאמר אחד ברים מגילת איכה ובלא האמינו מלכי ארץ. כוונתו כי גם איתא בפסוק ובלא האמינו וע"ש בפתיחתא מה שהעירוני בהערות שלי: (עא) ר' יודן שאל לר' אחא

ישראל], א"ל בעזרת כהנים ולא נהגו בדמו ולא כדם צבי ולא כדם איל, שברם צבי ואיל כתיב ושפרך את דמו וכסהו בעפר (ויקרא י"ג), ברם הכא כתיב כי דמה בתוכה היה על צחיח סלע שמתהו (ויחזקאל כ"ו), כל כך למה לעלות חימה ולנקום נקם וגו' (שם ט"ז), (עב) וכשעלה נבזראדן לירושלים להחריבה, רמז הקב"ה לאותו דם והתחיל (עג) תוסס, אמר ליה האי עניתא דיגבי דינך, כיון שראה אותו, אמר להם מזה טיבו של דם זה, א"ל דם פרים וכבשים ואילים שהיינו מקריבין על גבי המזבח, מיד שלח והביא פרים וכבשים ואילים ושחטו לפניו ועדיין הדם תוסס, כיון שלא הודו לו נשלקן (עד) ותלאן בגרדון. אמר להם אמרו לי מה טיבו של דם זה, אמרו לו הואיל והקב"ה רוצה לתבוע דמו מידינו אנו אומרים לך, כהן ונביא ודיין היה לנו, והיה מתנבא לנו כל הדברים שאתה עושה לנו, ולא היינו מאמינים לו, ועמדנו עליו והרגנוהו, מיד הביא שמונים אלף פרחי כהונה ושחטן עליו, ולא עמד, והיה הדם טכצבץ והולך, עד שהגיע לקברו של זכריה, בההיא שעתא נזף ביה ואמר ליה, מזה את סובר דאנא מאבד כל אומתך בגינך, באותה שעה נתמלא הקב"ה רחמים, ואמר אני שכתוב בי כי אל רחום הי' אלהיך (דנביא ד ל"ג), לא ארחם עליהם, וזה הרשע שהוא בשר ודם ואכזרי ובא להחריבן נתמלא עליהם רחמים, אני עאכ"ו, באותה שעה רמז הקב"ה לאותו הדם ונבלע במקומו, המד"א ויעמד הים מועפו (יונה א טו): (עה) א"ר יודן שבע עבירות עשו ישראל באותו היום, הרגו כהן, ונביא, ודיין, (עו) ושפכו דם נקי, וטמאו העזרה, והיה יום הכפורים, ושבת:

[יד] נעו עורים בחוצות. (עז) העורים מה היו אומרים מי יראנו דמו של זכריה, והחגרים מה היו אומרים, מי יתן לנו אותו מקום שהרגו לזכריה, ונחבקין ונשקין, הה"ד נעו עורים בחוצות:

ה ערות ותקונים

א"ל היכן הרגו את זכריה. נשנה צירושלמי תענית פ"ד סוף ה"ה (ס"ט ע"א) ופסקתא דר"ב פסקא איכה (קכ"ב ע"א) וגם לעיל בפתיחתא סי' ה' וסי' כ"ג. גם לעיל פ"ב צפסקו בלע ד' בנדפס וחסר שם בכ"י. ומוזב בילקוט יחזקאל רמז ס"ד בשם הפסקתא: (עב) וכשעלה נבזראדן לירושלים להחריבה וכו'. כן הוא בפסקתא דר"ב, אבל בנדפס מוזבא פה גירסא אחרת וכיון שעלה נבזראדן חזייה לנמיה דזכריה דהוה קא רתיח כו' עד סוף הפסקו לקוח מן גמרא גיטין (דף כ"ו ע"ב) וסנהדרין (דף ט"ו ע"ב) ומוזב בילקוט איכה רמז אלף ס"ו ומצויין בגלגלי גיטין (דף ס"ג ע"ב) וסנהדרין (דף ט"ו ע"ב) ומוזב בילקוט הערה ס"ו העירותי פה בפסקתא סיום המאמר הזה הנהו כמו צירושלמי, כי הפסקתא היא ג"כ אודת א"י, אבל במדרשים שם נשתנה סיום המאמר במוספות עפ"י מאמרים בצללי גיטין (דף כ"ו ע"ב) וסנהדרין (דף ט"ו ע"ב) ו"א" ע"א ע"ב. ובאמת היא הוספה שחקנו המדפיסים עפ"י מאמרים בגיטין והצינו בפינים כמו שהוא בצללי שם. הולס לפיניו בכ"י הוא כמו שהוא צירושלמי ובפסקתא. ויש להעיר בנמרא גיטין שם איתא שדר שטר פרטתא. מלת שטר נוסף מאת אחד המדפיסים לפרש מלת פרטתא. אבל בנמרא סנהדרין איתא למלת "שטר" ויש"י בסנהדרין שם כתב פרטתא שטר נוואה. ויש עוד להעיר כי בילקוט ביהוקאל רמז ס"ד הביא המאמר בשם הפסקתא (היא בפסקתא איכה שם) ואחר הסיים ויגבל במקומו, הביא עוד כיון שראה נבזראדן כך אמר בלבו וכו' תלגא נעמן גר תושב היה נבזראדן גר לך היה הוא מגמרא בצללי שם שיינתי למעלה וחסר הניין: (עג) תוסס. פי' מחמץ ורותח (נעשה) ויגיל בדר"ל יין תוסס: (עד) ותלאן בגרדון. הוראת המלה משלות אשר זו גדוים המהוייבים להריגה. עיין מ"ג בפסקתא פ' שמונה הערה מ"א: (עה) א"ר יודן שבע עבירות. בפסקתא ובנדפס הוא במאמר שלפניו: (עו) שפכו דם נקי. בפסקתא ובנדפס נאמר וחיללו את השם. וליתא גם צירושלמי, ושם הגירסא ושבת ויו"כ היה ומונה שבת ויו"כ לשני עבירות. אבל בפסקתא הגירסא ויו"כ היא שחל להיות בשבת לכן הוצרך להוסיף גם חילול השם למלא מספר שבע עבירות, יען כי היא חושבת יו"כ שחל להיות בשבת לעזרה אחת לפי שיו"כ אינו אלא זכרת ושבת צסקילה ובכלל מאתים מנה: (עז) העורים מה היו אומרים וכו'. בנדפס גם בדרום ראשון גירסא אחרת סומים שבהם אמרו מי יראה לנו אותו מקום שברגו את זכריה שלך ונחבקו ונשקו, לקיים מה שכתב נעו עורים בחוצות נגאלו בדם. תרגין שבהם מה היו אומרים מי יראה לנו את הדם של זכריה שלך ונפרכס בה, לקיים מה שכתב בלא יוכלו יעשו בלבושיהם ע"כ, וע"כ

[טו] סורו טמא קראו למו . (עח) ר' חנינא פתר קרייא בכנות ירושלים, יאמר
 ה' יען כי גבהו בנות ציון (ישעי' ג טו), (עט) דהוו דליון גרמיהון ומגליון
 כרוניהון, ומהלכין בנסות הרוח: ותלכנה נטויות גרון (ס, סס), שבשעה שהיתה
 אחת מהן לובשת תכשיטה (פ) [היתה מטה את גרונה לכאן ולכאן כדי להראות
 תכשיטיה]: ומשקרות עינים. (פא) [ר' יוסי דקיסרין אמר שהיו סוקרות עיניהן,
 (פב) בסיקרא, ור' שמעון בן לקיש אמר (פג) בקלורית אדומה]: הלך וטפוף
 תלכנה. [כשהיתה אחת מהן ארוכה] היתה מביאה קצרות והולכות ביניהן, אחת
 מכאן ואחת מכאן, (פד) כדי שתהא נראית טפה על גביהן, ואם היחה אחת
 מהן קצרה, (פה) היתה לובשת (קורקין) [קורדקין] עבין כדי שתהא נראית ארוכה.
 וברגליהן תעכסנה. (פו) ר' אבא בר כהנא אמר שהיתה צרד צורת (פז) דרקון
 בנעליהן, ורבנן אמרי שהיו מביאות (פח) שלפוחית של תניגולת (פט) [וממלאה
 אותה אפרסמון], ונותנה אותה בין עקבה למנעלה, וכשהיתה רואה כת של
 בחורים, היתה דורסת עליה, והיא נבקעת והיתה הריח (צ) מפעפע (צא) כהדין
 כריסה של (חיננא) [חכינה] (צב) והיה ירמיה רואה איתן ואומר להן עשו תשובה

ה ערות ותקונים

בפי מהרז"ו; (עח) ר' חנינא פתר קרייא בכנות ירושלים. פסיקתא ד"ר ספקא ותאמר ליון (קל"ג ע"ה)
 וכן נשנה במדרש וי"ר ריש פט"ז. ועיין שבת (דף ס"ב ע"ב) דרש רבא ברבי רב חילעי, ובפסיקתא
 סס הערה מ"ה הערותי בילקוט איכה רמז אלף ל' ל"א ל"ב ל"ג תלמיד טועה הפריד בילקוט את המאמר
 הזה ויבטו אותו לתמושה רמזים בסדר רע ומשחת מאוד, כמו שהחל רמז אלף ל"א במאמר ר"ל אומרי
 בקלורית ולא ידע שמוסב למעלה על ומשקרות עינים בסיקרא, ובאמצע דרוש ר"א בר כהנא על ומשקרות
 עינים, סגר עליו הדיבור, ועשה לו את המאמר והיה ירמיה מהזר עליהם לרמז חדש: (עט) דהוו דליון
 גרמיהון ומגליון כרוניהון ומהלכין בנסות הרוח, המאמר משובש וקשה לבררה וליאת בפסיקתא. ובמדרש
 איכה הדפס הויין שייפן כרוניהון ומהלכין בנסות הרוח. ובזו"ר הנירסא לרוין שייפין כרומיהן. והערוך
 בערך סף י"ט הביא בשם וי"ר ריש מנורע דהוו שופן כרומיהן, ועל זה כתב המוספי פי' זקופים
 ופשוטים. ובמדרש איכה בפי' סורו טמא גרים שייפין כרומיהון: (פ) היתה מטה. הספתי כמו שהיא
 בנדפס וגם בפסיקתא: (פא) ר' יוסי דקיסרין. הספתי כמו שהיא בנדפס גם בפסיקתא ובזו"ר. בנדפס
 הנירסא ר' אסי דקיסרין. בפסיקתא ר' יוסי דקיסרין. בזו"ר ר' מני דקיסרי. והערוך ערך סקך א'
 לבי בשם הפסיקתא ותאמר ליון ר' דוסא, גי' נוסחאות בערוך ר' נוסא ל"ר ר' יוסי: (פב) בסיקרא.
 מין קצרה ועיין ערוך השלם: (פג) קלורית אדומה. עיין בפסיקתא שם הערה ל"ב: (פד) כדי שתהא
 נראית טפה על גביהן. וכו"ה בנדפס. ובפסיקתא שפה על גביהן. ובילקוט איכה טפה. ובזו"ר כדי
 שתראה ארוכה, והערוך ערך קרדקיים הביא הנירסא שפה על גביהן. ועיין רש"י שבת (דף ס"ב ע"ב)
 ד"ה הלך וטפוף שתראה לפה על ראש חברה, ובישעי' ג' ט"ו פירש"י הלך וטפוף, לשון דבר נף
 על גבי הנירו כמו אשר הניף (בדריס י"ה) ומתרגמיק דלטיף, כך היתה ארוכה מהלכת בין שתי קצרות
 כדי שתהא נראה לפה למעלה מהם עכ"ל. וכיון למאמר הפסיקתא או המדרש שלפניו: (פה) היתה
 לובשת קורקין עבין. תקתי קורדקין. ובפסיקתא קורקין. ובמדרש וי"ר קולדיריקין. ובאיכה רבה
 הנדפס קרקסין. ובכל המקומות נעשות וכוון כמו שתיקתי, וכן תראה בערוך ערך קרדקיים הביא
 וז"ל בזו"ר ברש זאת תהיה ובמגילת איכה סורו טמא ובפסקא ותאמר ליון הלך וטפוף וכו' לנשח
 קורדיקין עבין כדי שתראה ארוכה, וע"ז כתב המוספי מין סנדל עכ"ל: (פו) ר' אבא בר כהנא.
 וכו"ה בפסיקתא ובזו"ר, אבל בנדפס ר' יוסי אומר. והערוך בערך דרקין הביא גירסת הזו"ר ר' אסי
 אומר: (פז) דרקון. פי' בל"ו ול"ר drache שדראן נחש, ועיין בפסיקתא הערה ל"ו: (פח) שלפוחית
 על תרנגולה. וכן מובא בערוך ערך שלפוחית בשם הפסיקתא, ומדרש וי"ר וכתב פי' זפק. ולפניו
 בזו"ר שפוסרת של צינה, ובמדרש איכה הנדפס גם בדפוס ראשון זפק של תרנגול השמימי המדפיסים
 המלה שלפוחית והינו פי' הערוך, ובילקוט איכה רמז אלף ל"ב לתלפוחית ל"ל שלפוחית: (פט) וממלאה
 אותה אפרסמון. הספתי כמו שהיא בנדפס גם בפסיקתא. והוראת אפרסמון ידוע והוא כמו אפוסלסמון
 שפי' ביוני וברומי מין סרף הנוטף מעלי בלסמין. ועיין בפסיקתא שם הערה ל"ח: (צ) מפעפע. פי'
 הריח היה בוקע וכנס, ומורגל בירושלמי ובמדרשים: (צא) כהדין כריסה של חנינא. תיקתי של חכינה.
 בנדפס וכן בזו"ר כארס הזה של עכנא. ובפסיקתא שם הוא כמו לפניו כריסה של חכינה. ועיין שם
 בהערה ט' שהעירותי עיקר הנירסא כארס של חכינה ועיניו כחמת נחש כי חכינה הוא מין נחש, ובהערה שם
 י"ט לתקן עכשיו במקום עכשיו, נדחקו במקום נלחקו, וכן כארס בעכס במקום כארס בעכס ע"כ: (צב) והיה

עד שלא יבוא השונאים עליכם, והן אמרו ימהר יהישה מעשהו למען נראה (ישעי' ס יט), מה הם עושים לנו, (צג) דוכום אחד רואה אותי ונוטל אותי לאשה, איפרכום אחד רואה אותי ונוטל אותי לאשה, ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל ונדעה (סס סס), ונדע על מה דהיא קיימא, על דידהון או על דיד', וכיון שגרמו העונות ובאו השונאים לירושלים היו מקשטות עצמן כזונות ויוצאות לפניהם, והיה דוכום רואה אותה ונוטלה לאשה (צד) ומעלה ומושיבה על קרונין שלו, איפרכום רואה אותה ונוטלה לאשה ומעלה ומושיבה על קרונין שלו. אמר הקב"ה על דדכון קמת, על דידו לא קמת, מה עשה להן הקב"ה, ושפה ה' את קדקד בנות ציון (ישעי' ג יז), ר' אלעזר ור' יוסי בר' הנינא. ר' אלעזר אומר הלקה אותן בצרעת (צה) [ואין ספח אלא צרעת], המד"א ולצרעת הכגד ולבית, ולשאת ולספחת ולבחרת (ויקרא יד טו וז), ור' יוסי בר' הנינא אמר העלה על ראשן משפחות משפחות של כנים, (צו) ר' יודן אמר (צו) עשאן שפחות שפחות מכודנות, מהו מכודנות אמהן משעבדן, (צח) [ר' ברכיה וחלפי בר זבד בשם ר' איסי, מהו (צט) ושפה ושפע כדי לשמור זרע קדוש שלא יתערבו בעמי הארצות], אמר הקב"ה יודע אני שאומות העולם אינן בדילין מן [הויבה ומן] הצרעת, מה עשה להן הקב"ה, וה' פתחן יערה, היה רומזו למעיינות והיו שופעות דמים עד שהיו ממלאת כל הקרונין [שלחם דם וכיון שהיה אחד מהם רואה כן, היה נועצה בחרב ומשליכה תחת קרונין שלו והיתה הקרונין שלו] עוברת עליה (ק) (ופוקסת) [ופוקסת] אותה, והיו אומרים סורו טמא, מהו סורו, (קא) ר' אבין אומר (קב) לשון יוני הוא סירון סירון:

ה ערות ותקונים

ירמיו רואה אותן ואומר להם עשו תשובה. עיין בסגנון אחר בפסיקתא רבתי פל"א פסקא ותאמר ציון: (צג) דוכום כו' איפרכום. מלות מורגלות לרוב במדרשים וידוע, ובנדפס גם צו"ר נוסף אחר זה איסטרטגוליסום רואה אותי ונוטל ומושיבי עמו בקרונין. וליתא גם בפסיקתא, ע"ש הערה ס"ד: (צד) ומעלה ומושיבה על קרונין שלו. פי' צ"ל ורומי מין ענלה. עיין בפסיקתא הערה ס"ו: (צה) ואין ספח אלא צרעת. הוספתי כמו שהוא לנכון בנדפס גם בפסיקתא. ובהערה ס"ו בפסיקתא שם העירתי שמוצא בערוך ערך שפה בשם הפסיקתא, אך בהסוף הסדר כי מאמר ר"י בר' הנינא המוצא שם בראש הערך לריך להיות אחר המאמר הזה, כי ז"ל הערוך עשאן שפחות מכודנות, ר' יוסי בר' הנינא אמר העלה על ראשן משפחות משפחות של כנים. בפסיקתא ותאמר ציון ושפה ה' קדקד בנות ציון אין סיפוח אלא צרעת, כמה דתימא ולשאת ולספחת. ר' יוסי אמר ששמרו משפחותיהן שלא יתערבו זרע קדוש בעמי הארצות, יש לתקן וכו"ל בפסיקתא ותאמר ציון ושפה ה' קדקד בנות ציון אין סיפוח אלא צרעת כמה דתימא ולשאת ולספחת. ר' יוסי בר' הנינא אמר העלה על ראשן משפחות משפחות של כנים [ר' חייל בר' אבא אמר] עשאן שפחות שפחות מכודנות. [ר' ברכיה וחלפי בר זבד בשם] ר' יוסי אומר ששמרו משפחותיהן שלא יתערבו זרע קדוש בעמי הארצות. ולפלא בעיני שהרב צעל ערוך השלם לא תיקן כן בדברי הערוך, הלוא ראה את העירובי בהערה להפסיקתא ומוזכר את שמי בערוך ערך שפה, והינה את דברי הערוך כמו שהי' דלפוסים אחרים: (צו) ר' יודן אמר. בנדפס גם בפסיקתא הגירסא ר' חייל בר' אבא אמר: (צו) עשאן שפחות שפחות מכודנות. דורש ושפה כלילו נכתב צו"ר ימינית, ופי' שנעשה אותן לשפחות עובדות את אלויהן. ופי' מוכרן משועבד, וכן מוצא בערוך ערך דך בשם מגילת איכה, עיין בפסיקתא הערה ס"ט: (צח) ר' ברכיה וחלפי בר' זבד בשם ר' איסי ושפה ושפע וכו'. הוספתי כמו שהוא בנדפס, ובפסיקתא דר"כ שם ר' חליפי בר זערי בשם ר' יוסא וסופח וזיפח כתוב וכו', וע"ש בהערה ע' העירובי בפסיקתא כ"י פארמא הגירסא ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' יוסי וצו"ר שם ר' חייל וחלפא בר לדי בש"ר יוסי ובפסיקתא רבתי פל"א שם ר' חלפו בן זכר בש"ר לוי, ובילקוט ושפה ע"ר ר' ברכיה בש"ר מיילא, ובילקוט איכה רמז אלף ל"ד ר' ברכיה בש"ר יוסי, ובערוך ערך שפה ע"ר ר' יוסא סתם: (צט) ושפה ושפע. כ"ה בנדפס אבל בפסיקתא דר"כ וסופח ושפה כתוב שומר משפחות. והכוונה שדורש הנלשן מלשון משפחה כלילו כתובה צו"ר ימינית, ועיין בפסיקתא שם הערה ע"א: (ק) ופוקסת אותה. תקנתי ופוקסת אותה. ובנדפס וגם בפסיקתא ומפסקתא ומפסקא, וצו"ר הגירסא ומרמסן: (קא) ר' אבין אומר. בנדפס ר' אבא אמר וצו"ר ר' מאיר אומר: (קב) לשון יוני הוא סירון סירון. ומוצא במוספי ערך סרין בשם ור"ר ופי' סחוב ואשליך. והיא הנולה עיין

כי נצו גם נעו. (קג) ר' הונא בר פפא ור' סימון, [ר' הונא בר פפא אמר לא גלו (קד) עד שנאצו, (קה) ור' סימון אמר] לא גלו (קו) עד שנעשו בעלי מצות להקדוש ברוך הוא :
 [מז] **פני** ה' חלקם. (קז) פניו היו מחלקין ממה למאה, ומאתים למאתים, אית אתרא דצווחין למיתה מתן :

[יז] **עודינו** תכלינה עינינו אל עזרתינו הכל בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושיע. מה היו עושין עשרת השבטים, משלחין שמן למצרים ומביאים משם חטים, (קח) ומשלחין לאשור, שהיו אומרים אם יבואו השונאים עלינו יהיו לנו לעזרה, הה"ד וברית עם אשור יכרותו ושמון למצרים יוכל (סו ט ע ב), וכיון שבאו השונאים עליהם שלחו אצל פרעה נכה, (קט) ואמרו לו שלח לנו חיילים משלך, ועמד ושלח להם ונכנסו לים, כיון שנכנסו לים, (קי) רמו הקב"ה לגדות אבותיהן והיו צפים על פני המים, והן אומרים אלו לאלו מה טיבן של נודות הללו, והן אומרים להם אלו אבותיכם היו, והיו משעבדים באבותיהם של יהודים הללו, וכיון שנגאלו מהם עמדו וטבעו אותן בים, והיו אומרים כך עשו לאבותינו, וזאנו הולכין לסייען, מיד חוזרים להם, הה"ד הנה היל פרעה היוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרים (ימ טו ז) :

[יח] **צדו** צעדינו מלכת ברהוכותינו. (קיא) המשים ושתים שנה עשתה ביתר אחר הרבן הבית וכו' כדכתיב לעיל עד ואף אינון לא נפקת להון מיבות, הה"ד שמח לאיד לא ינקה (משנ יז ט) :

[יט] **קלים** היו רודפינו. (קיב) מריגנום שחוק עצמות ילדה אשתו בליל תשעה באב וכו' כדכתיב לעיל עד על ההיא שעתא נאמר קלים היו רודפינו מנשרי שמים: (קיג) [על ההרים דלקונו במדבר ארבו לנו. ר' אייבו אומר אלו

הערות ותקונים

עיינן בפסיקתא הברה ע"ב : (קג) ר' הונא בר פפא. בנדפס ר' חנינא סהס אכל בפסיקתא דר"כ סס הגירסא ר' חנינא בר פפא. לכן יש לתקן כן לפיטו ר' חנינא בר פפא : (קד) עד שנאלו. דורש נלו משרש נלץ והל"ף נשלמת בקמ"ן : (קה) ור' סימון. וכו"ה בנדפס, אכל בפסיקתא דר"כ הגירסא ור' סימא : (קו) עד שנעשו בעלי מנות. דורש אותו משרש נהס, והסס מנה, כמו לריב ומנה (ישעיה ל"ח ד'), והדרוש נאה מאוד, כי נלו יען באו בריב ומנה על ה', גם נעו לכן היו נעים ונדס בגולה : (קז) פניו היו מחלקין ממה למאתים ומאתים למהות אית אתרא דצווחין למיתה מתין. המאמר משוגש, ובנדפס הגירסא החליקין מן מנה מנה מן מנתים מנתים דתמן צווחין למתין מתין, המפסדים נדחקו מאד לבארה ולא עלתה זידס : (קח) ומשלחין לאשור. בנדפס ומשלחין לבבל, אולם להלן פ"ה בפסוק מזרים גם בנדפס הגירסא ומשלחין לאשור : (קט) ואמרו לו שלח לנו חיילים משלך ועמד ושלח להם ונכנסו לים כיון שנכנסו לים. זה חסר בנדפס וסס הגירסא כשהוא מפרש בים הגדול לא יותר : (קי) רמו הקב"ה לגדות אבותיהן והיו צפים על פני המים וסס אומרים אלו לאלו מה טיבן של נודות הללו. בנדפס גם בדפוס ראשון גירסא אחרת פה, רמו הקב"ה לשלדותיהן והיו שטין על פני המים אמרו אלו לאלו מה טיבן של שלדות הללו, ופי' שלדת בנין עמומה של גוף (נעריספע), ובעל ערוך הסס הוסף בערוך סס מאמר מהמדרש שלפנינו ע"ס. ונראה כי לפני רש"י היתה הגירסא כמו שהיא בכ"ל שלפנינו וז"ל (איכה ד' י"ז) עודינו תכלינה עינינו אל עזרתינו הכל בצפיתנו צפינו אל גוי לא יושיע. צפיתו אל חיל פרעה, שנאמר בהם ומזרים הכל וריק ישעורו, שהיו מצטפחים אותנו עורה ולא באו, כמו שכתב בהם הנה חיל פרעה כיוצא לכם לעזרה שב לארצו מצרים (ירמיו ל"ז ז'), מנינו במדרש קינות שהיו באים בפסיונות, רמו הקב"ה לים והליף לפניהם נודות נפוחים כמין מעי אדם ננערים בניס, אמרו זה לזה הנודות הללו סס אבותינו אנשי מזרים שטבעו בים ממתת היהודים הללו, ואנחנו יוצאים לעזרתם, עמדו וחזרו לאחוריים : (קיא) המשים ושתים שנה עשתה ביתר אחר חורבן הבית וכו'. כדכתיב לעיל עד ואף אינון לא נפקת להון מיבות הה"ד שמה לאיד לא ינקה. פה קצר המעתיק כי כבר כתוב לעיל פ"ב ז' פסוק בלע ד' וע"ס בהערות ובנדפס גם בדפוס ראשון כתוב פה כל המאמר : (קיב) מריגנום ילדה אשתו וכו' כדכתיב לעיל עד על ההיא שעתא נאמר קלים וכו'. גם פה קצר המעתיק כי כבר כתוב למעלה ח' ט"ז בפסוק על אלה אני בוכים, אכל בנדפס גם בדפוס ראשון כתוב פה המאמר בשלימות : (קיג) על ההרים דלקונו. הוספתי כי המעתיק הכמיס בשגגה גם המאמר הזה, והוספתי כמו שהוא

הרשעים שלבן דולק עליהם בעבירות, ר' יוסי אומר אלו שהציתו האור בבית המקדש, רבנן אמרי אלו דולקיהן של ישראל לכך נאמר על ההרים דלקונון:

[כ] רוח אפינו משיה ה' נלכד בשחיתותם. (קיד) ר' ישמעאל ור' חנינא (קטו) היו פושטים במגילות קינות בערב תשעה באב שחף להיות בשבת, שיירו אלפא ביתא אחד, אמרו למחר באים וגומרין אותה, עד שהיה רבי עולה לביתו נכשל באצבעו, וקרא על עצמו רבים מכאובים לרשע (תהלים ג' י), א"ל ר' ישמעאל בר יוסי רבי אילו לא היינו עוסקין בענין הייתי אומר, על אחת כמה וכמה שאנו עוסקין בענין, כיון שנכנסו לביתו נתן עליה (קטו) ספוג יבש וקשרה בגמי מבחוץ, א"ל ר' ישמעאל בר יוסי למדנו מן ג' דברים, ספוג יבש לאו משום שהוא מרפה את המכה אלא משום שמשמר המכה, (קיו) וגמי מבחוץ מן המוכן, (קיה) ואין קורין בכתבי הקדש [אלא] מן המנחה ולמעלה, אבל שונים ודורשין בהם (קיט) ואם צריך אדם לבדוק נוטל ובודק:

[כא] שיעיני ושמחי בת אדום. (קכ) זו קיסרין ורומי:

[כב] תם עונך בת ציון. ר' חלבו בשם ר' יוחנן אמר טובה היתה הסרת טבעת של פרעה ליוסף, מארבעים שנה שנתנבא עליהם משה, שבוו היתה

הערות ותקונים

לכון במדרש ש"ט מזמור ו' אות י' כי במדרש איכה הגדלם המאמר משובש כמו שהעירותי במדרש תהלים טס הערה ז"ו שהמאמר היה נשנה בקבלת רבה פ"ה פסוק כי בא תהלוט ושם הלשון נשתבש: מהו לדולקוס יפעל אמר רבי [נריך להיות ר' אייבן] אלו רשעים שמשליכין דלק עליהם, נריך להיות אלו הרשעים שלבן דולק עליהם בעבירות, ובמקום ר' יוסי אומר אלו שהציתו האור בבית המקדש, מוצא טס בשם ר' יעקב דכפר חנן. ובמדרש איכה רבתי (הגדלם) פ"ד בפסוק על ההרים דלקונון איתא כך ר' איבו אמר שהיו דולקין אחר המעביות [בהערה טס נלכד בטעות דוקין וז"ל דולקין]. ר' יעקב דכפר חנן אמר אלו שהציתו אש בירושלים, ורבנן אמרי אלו דולקין של ישראל. המ"ב כתב טס המעביות לא מנאחי פירוש. ולפי הענין הוא מין חיה כו'. ובאמת ז"ל שזו דולקין אחר העבירות, ורמיזתי במעביות שהביא מאמר המדרש ומפרש בדוחק ע"ש. והמאמר משובש מוצא בילקוט תהלים רמז תרל"ח ושם יש לתקן במקום א"ר יוחנן ז"ל ר' אייבו ובמקום רב אמר ז"ל רבנן אמרי: (קיד) ר' ישמעאל ור' חנינא היו פושטים במגילות קינות. ירושלמי שבת פמ"ו ה"א (דף פ"ו ע"ג) ושם הגירסא רבי ור' חייא רבא ור' ישמעאל בי רבי יוסה, וכן נשנה בזו"ר פמ"ו אות ד', והסריס הגלות, ור' חייא רבא" וכן הסריס גם בגדלם הגלות, ר' חייא רבא". לכן יש לתקן לפנינו רבי ור' ישמעאל [ברי יוסי], וכן במקום ר' חנינא ז"ל ור' חייא רבא, כמו בירושלמי: (קטו) היו פושטין. בירושלמי ובגדלם היו יושבין ופושטין, ובזו"ר היו יושבין ועוסין, ופי' פושטין היו לומדין ועוסקין בפירושה: (קטו) ספוג יבש כו'. דאי מרפא הוא אסור לטעות כן בשבת דכל שהוא משום רפואה אסור אלא מן השפה ולפנים אלא מפני שהספוג אינו אלא נושומר את המכה שלא תפגע בשום מקום ולא תשרט צננדיו. כמו שכתב טס הק"ע: (קיו) וגמי מבחוץ מן המוכן. בירושלמי הגירסא גמי שהוא מן המוכן, ובגדלם גמי מצית מוכן, ובזו"ר גמי מן הבית מפני שהוא מוכן. לכך היה מותר לטלטלו ולקשרו ע"ג הספוג: (קיה) ואין קורין בכתבי הקודש אלא מן המנחה ולמעלה. דלז"ל היה לו להתחיל קודם ולגמורו בו ביזס. וע"ש בתום מהרב צנל קרבן עדה ד"ה למדנו: (קיט) ואם רבי חנן חלם לבדוק נוטל ובודק. וכן הוא בזו"ר שם טס א"ש נריך חלם לבדוק נוטל ובודק. פי' המ"ב א"ש נריך לבדוק ולחפש אחר פסוק נוטל והספר ובודק כו'. ובגדלם הגירסא ואם היו נריכין לבדוק ולקרות מציאין וקורין. והנה בגדלם גם בדפוס ראשון נמצא אחר זה שמואל אמר חרס כל שהוא, ר' זעירא בשם ר' שמואל אמר מגופת הבית והרסית מותר לטלטל בשבת, השליכין לחפשה אסור לטלטל בשבת, ואין טס שייכות למאמר שלפניו, רק ברור כי היא חוספה כי למעלה כתוב וקשר עליה גמי בחוץ ואח"כ מוצא גמי בחוץ מן המוכן. על זה הוסיף אחד והביא מאמר בירושלמי שבת פ"ה ה"ד (דף י"ה ע"ב) תני חרס כל שהוא גמי כל שהוא מותר לטלטל בחוץ הבית, וכן יש לתקן במדרש. והמלות שמואל אמר יש למחוק כי במאמר שלפניו בירושלמי טס מוצא בשם שמואל מאמר אחר עפר כדי לנכות בו דם לפור, אבל זה מוצא סתמא, ואחר כך מוצא בירושלמי טס ר' זעירא בשם שמואל ובגדל מן המוכן וזה חסר במדרש. ומה שמוצא במדרש בשם ר' זעירא בשם ר' שמואל [ז"ל בשם שמואל]. בירושלמי טס מוצא ותיי כן מגופת הבית והרסית מותר לטלטל בחוץ הבית השליכין לחפשה אסור ליגע בהם: (קכ) זו קיסרין ורומי. בגדלם נדפסו ראשון בת אדום, זו קיסרין. יושבת בארץ עוף, זו רומי. ובדפוסים אחרונים

גאולה, ובוז לא היתה גאולה: (קבא) ריש לקיש אמר טובה היתה הסרת טבעתו של אחשורוש אל ישראל, (קכב) מששים ריבוא נביאים שעמדו בימי אליהו, ולמה שבזו היתה גאולה, ובוז לא היתה גאולה: (קכג) א"ר ישמעאל בר נחמן טובה היתה מגילת קינות מארבעים שנה שנתנבא עליהם ירמיה, (קכד) שבה נטלו ישראל אפוכי על עונותיהם ביום שחרב בית המקדש, הה"ד תם עונך בת ציון: לא יוכיף להגלותך. (קכה) לא כך נבראו ישראל על היסורין להללות ביתר. ר' פינחס בשם ר' אושעיא אמר (קכו) אית להון אזולין, ונתנם בכל שונאיך (דגיים ז טו): ודכוותיה ונתנך ה' לראש ולא לזנב (שס נה יג), ודכוותיה וחסיר ה' ממך כל הולכי (דגיים ז טו), ודכוותיה כה אמר ה' אלהים לאדום שמועה שמענו מאת ה' וציר בגוים שולה קומו ונקומה עליה למלחמה (שגדיה א ה):

פרשה ה

[א] זכור ה' מה היה לנו. (א) ר' יצחק פתח וזויר מתנים או תיש ומלך אלקום עמו (משני ל לא), (ב) אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבון כל העולמים בנהוג שבעולם אדם יש לו שני זורוין אחד גדול ואחד קטון, היה מכבש את הגדול לפני הקטון, שלא יעמוד עליו ויהרגו, בשביל שהוא חס על ממונו, ואתה אינך חס על אומתך אלא מניחה בין האומות, ומלך אלקום עמו (שס טז): (ג) א"ר ברכיה אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבון כל העולמים אמרת לנו זכור את אשר עשה לך עמלק (דגיים נה יז), אנו שכחה מצויה בנו, אתה אין שכחה לפניך, אין אתה נזכר להם, זכור ה' מה היה לנו. א"ר יצחק אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אמרת זכור את אשר עשה, לנו עשה (ד) ולך לא עשה, בא דוד ופירשה זכור ה' לבני אדום את יום ירושלים האומרים ערו עד היסוד בה (תהלים קלו ז), (ה) ר' אבא בר כהנא ור' לוי (ו) חד אמר פנון פנון, (ז) וחד אמר פכרו פכרו,

הערות ותקונים

הארוכים הלינו זו פרס צמקוס זו רומי וממלא הרבא פעמים שהלינו המדפיסים פרס צמקוס רומי מפני חמת העניוור: (קבא) ריש לקיש אמר. צנדפס ר' שמועין בן לקוש, והכל אחד: (קכב) ששים ריבוא נביאים שעמדו בימי אליהו. מדרש שה"ס פ"ד פסוק גופת תפוסה: (קכג) א"ר ישמעאל בר נחמן. ואולי ז"ל ר' שמואל בר נחמן, צנדפס הגירסא ורבנן אמרי: (קכד) שבה נטלו ישראל אפוכי על עונותיהם. וכן צב"ד פמ"ב אות ג'. מובא צערוך ערך אפכי בשם מגילת איכה בצפסקא חס עוץ, וכתיב המוספי פי' זל"י ורומי שטר פצעון כמו שזכר: (קכה) לא כך נבראו ישראל על היסורין להללות ביתר. הלשון משוּבש, וצנדפס למה נבראו היסורין להתלות בית דלות להון למיזול, וגם לשון זה קשה הצב"ה והמפרשים נכסו צדוחק: (קכו) אית להון אזולין. צנדפס דלות להון למיזול, גם הגירסא צנדפס ר' פתח בשם ר' הושעיא:

(א) ר' יצחק פתח וזויר מתנים כו'. נעלם ממני מה שייכות לדרשא שלו לכאן: (ב) אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה צנוכה צבעולא חס יש לו צ' וזוירין. צנדפס המוסחא מבויה קאת: (ג) א"ר ברכיה. פסיקתא דר"כ פסקא זכור (דף כ"ו ע"א) ותחומא תחא סי' י"א וע"ש בהערות שלי. וצנדפס משונה הסדר המאמר מר' ברכיה מיוחס לר' יצחק ומאמר ר' יצחק מיוחס לר' ברכיה כמו שהעירוני בפסיקתא שם הערה ז"ב. ואז לא היה לפני ר' המדרש איכה צנדפס: (ד) ולך לא עשה. הוא בלשון תמיה האם לא עשה לך יותר. וצנדפס סיים עוד: לא החריס את מקדשך: (ה) ר' אבא בר כהנא ור' לוי. פסיקתא דר"כ שם. ומובא צילקום תהלים רמו תתפ"ו צסס התחומא: (ו) חד אמר פנון פנון. הוא דעת ר' לוי. וענינו פניה והרקה עד היסוד כו. וכן ת"י ותער קדה ופניאת קולתה, ומובא צערוך ערך פן א' צסס הפסיקתא. ור' לוי מפרש ערו מלשון הרקה: (ז) וחד אמר פכרו פכרו. צנדפס גם בפסיקתא שם הגירסא ר' אבא בר כהנא אמר פכרו פכרו. ומובא צערוך ערך פכר צסס הפסיקתא וכתוב ונתן את הבית (ויקרא י"ד מ"ה) ת"י ופכר ית צייתיה. ובערך פכר הביא וז"ל צמנילת איכה זכור ה' ערו פכרו פכרו, מאן לאמר פכרו פכרו אפילו יסודים ארימון, המד"א ערער תתערער. והוראתה הריסה. עת לפרוץ, ת"י עידין לפכורה, ומלת ארימון ליתא צכ"י, ואולי יש לתקן צערוך

(ח) מאן דאמר פנון פנון עד יסודותיה מטון, המד"א ותמהר ותער בדה (גראסיט כ ד), מאן דאמר פכרו פכרו אפילו יסודותיה מטון, המד"א חומות בכל הרחבה ערער תתערער (ימיה נא נח):

הביטה וראה את חרפתנו. ר' פינחס ור' יודן, ר' פינחס אמר הביטה מקרוב וראה מרחוק, הביטה מקרוב, המד"א ויבט וחנה מראשותיו עונת רצפים (מ"א יט ו), וראה מרחוק, המד"א וירא את המקום מרחוק (גראסיט כז ד), ר' יודן אמר הביטה מרחוק, המד"א הבט משמים וראה (תהלים פ טו), וראה מקרוב, המד"א וירא כי לא יכול לו (גראסיט לב טו):

[ב] **נחלתנו** נהפכה לזרים. ירמיה אמר נחלתנו נהפכה לזרים, ישעיה אמר בית קדשנו ותפארתנו (ישעיה סד י), בא אסף ואמר לא נחלתנו היא ולא בית קדשנו ותפארתנו הוא, אלא שלך היא, הה"ד מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך ממאו את היכל קדשך (תהלים עט ה), ואם ממאו בית מקדשך ממאו: **בתינו** לנכרים. הרבן ראשון ושני:

[ג] **יתומים** היינו ואין אב. (י) ר' ברכיה אמר אמר הקב"ה לישראל אתם אמרתם יתומים היינו ואין אב, הייכם הגואל שאני מעמיד עליכם אין לו אב ואם, היא אסתר בת דודו כי אין לה אב ואם (אסתר ג ז), (יא) תאמר שתוקית הייתה, אלא (יב) כיון שנתעברה בה אמה מת אביה, וכיון שנולדה מתה אמה, א"ר ברכיה בשם ר' הונך לפיכך היא משולה לצפעוני, דכתיב תהרגנו לשון אפעה (איוב כ ט), זה אסתר שהרגה את המן:

[ד] **מימינו** בכסף שתינו. (יג) אימתי נתקיים הפסוק הזה, בכרכי ימא, פעם אחת (יד) הלכו השונאים לשם, ולקחו פיתן יינן ושמןן ואת מימיהם וחזרו ומכרו אותם להם בדמים, אמרו אוי נא לנו שעלינו נתקיים הפסוק הזה מימינו בכסף שתינו:

[ה] **על** צוארנו נרדפנו. (טו) אדריינום שחוק עצמות אפיק קלוסין ואמר כל דאתון חמיתון שערי מדבי יהודאי הוא, ארימון ליה ראשיה, שמעו כולחו וספרו ראשיהון. אפיק קלוסין אוהיון ואמר כל מאן דאתון חמיין קדליה חיזור מן חמת שעריה יהודאי, ארימון ראשיה, לקיים מה שנאמר על צוארנו נרדפנו יגענו ולא

הערות ותקונים

בערך מטון: (ח) מאן דאמר פנון פנון. בנדפס הלשון משובש, ועיין בפסיקתא שם הערה ל"ז: (ט) צמיו לנכרים. הורבן ראשון ושני. זה חסר בנדפס גם בדפוס ראשון: (י) ר' ברכיה אמר. בנדפס ר' ברכיה בשם ר' לוי: (יא) תאמר שתוקית הייתה. מכלן עד זה אסתר שברנה את המן ליתא בנדפס, ועיין בגמרא קלוסין (דף ס"ט ע"א) איזוהי שתוקי כל שמכיר את אמו ואינו מכיר את אביו: (יב) כיון שנתעברה בה אמה מת אביה. מנילה דף י"ג ע"א בשם ר' אחא וע"ש בפירש"י: (יג) אימתי נתקיים הפסוק הזה בכרכי ימא. זה ליתא בנדפס: (יד) הלכו השונאים. בנדפס פעם אחת עלו המניקים, ופי' המני"כ המניקים השונאים לשון לר ומנוק: (טו) אדריינום שחיק עצמות אפיק קלוסין כל מאן דאתון חמיתון שערי מדבי יהודאי הוא וכו'. בנדפס גם בדפוס ראשון המואמר מוקטע אדריינום שחיק עצמות פקיד ואמר אי דאתינן משכתן שערה זיודאי ארימון ראשיה מיניה, המ"כ הביא בשם אמת חמת שהביא בשם נוסחא אחרת והטוסא שהביא הוא כלשון הכ"י שלפנינו, אין ספק שלפני בעל ה"א היתה כתב יד מן המדרש איכה, ובמ"כ שם הביא דברי ה"א בשנינויים ממה שהוא ב"א, וז"ל ה"א אדריינום שחיק עצמות אפיק קלוסין ואמר כל מאן דאתון חמיין מערי מדבי יהודאי הוא ארימון ראשיה. שמתון כלחון וספרו שעריהון אפיק קלוסין אחריון ואמר כל דאתון חמיין קדליה מן חמת שעריה יהודאי הוא ארימון ראשיה. והמ"כ שם מפרש נוסחא ה"א בתחלה הוא שכל מי שיראה שער בראש יהודי ישאו את ראשו ממוט, והלכו כל היהודים וגלחו את ראשם, ושזב הניחא כרוז ואמר כל מי שיראה עורף שעליו הים שער יהודי הוא ישאו את ראשו ממוט ע"כ, ומנלתי כי גם לפני הערך היתה הגירסא במדרש כמו שהיא בכ"י. וז"ל בערך קלוון בסוף מנילה איכה על זארינו, אדריינום שחיק עצמות אפיק קלוסין ס"ה קליסין בל"י μελωμαט פירוש זיווי: (טז) בזכודנלר הישע הוא לנחורארקן רב עבחים וז"ל אלוה של אומה זו רחמן הוא וידו פשוטה לקבל עבשים. אלא כבשית יתהון מתחנין אינון עבדין תחובה והוא מנחם עליהון וההוא בדרא חזר בשחור אפין. בנדפס הלשון מזבאר יותר אלהסון דאינון מקבל בעלי תשובה יאז וידו פשוטה

הונח לנו: (מו) נבוכדנצר הרשע צוה לנבזוראדן רב טבחים, וא"ל אלוה של אומה זו רחמן הוא, וידו פשוטה לקבל שבים, אלא כבשית יתהון מתנחין אינן עבדין תתובת, והוא מרחם עליהון, והוא גברא חזר בשיחור אפין, (יז) וכיון דכבשיהון הוה מפרי בהון, (יח) וכד הוה חד מנהון קאים ליה, הוה מפסיק ליה איבריין איבריין ומקלקלין יתיה קדם ענה וענה כריה על כריה דלא בטיבותיה: (יט) אמר ר' יהושע בן לוי הוה ארויך הוא נבזוראדן, ולמה קרו ליה ארויך, שהיה נוהם על השביה כאריה, (ימ*) וכיון דמתון על נהר פרת שבקון מתנחין, אמר בון לא חזרו להון, הה"ד על נהרות ככל שם ישבנו גם בכינו (תהלים קלו ח):

[ו] מצרים נתנו יד אשור לשבוע לחם. (כ) מה היו עשרת השבטים עושים, היו משלחין שמן למצרים, ומביאים חטים משם, ודכוותיה עודינו תכלינה עינינו (איכה ד י):

[ז] אבותינו הטאו ואינם. אמר להם הקב"ה בדידכון קיימין:

[ח] עבדים משלו בנו. (כא) אלו שבדיר:

פורק אין מידם. אילולי משה: ד"א עבדים משלו בנו. אלו המלכיות עובדי כוכבים: פורק אין מידם אילולי הקב"ה:

[ט] בנפשנו נביא לחמנו. (כב) אמר רשב"ג ראשונים על ידי שהריחו קצת צרתן של מלכיות עובדי כוכבים קצרה נפשם, אבותינו כתיב בהון לסבוב את ארצן אדום ותקצר נפש העם בדרך (במדבר כא ד), דניאל אמר אתכרית רוחו (דניאל ז טו), ישעיה אמר מלאו מתני הלחלה (ישעיה כא ג), ירמיה אמר בנפשנו נביא לחמנו, אנו על אחת כמה וכמה:

[י] עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב. (כג) [תרין אמוראין חד אמר כאילין (כד) כמריאתא, וחד אמר כתנור שלא הוסק כל צרכו]:

הערות ותקונים

פסוקה לקבל שבים, כיון דאת כביש הון לא תשציקן דילון דלא יעבדון תיובתא ואלהסון ירחם עליכון והסוה גברא נחית בשחור אפין. ופרש המ"כ אלהים של אלו של ישראל מקבל תשובה הוא לכן מיד כשתכבוש אותם לא תניח אותם שיתפללו כדי שלא ישונו לה' ואלהיהם ירחם עליהם ואחור אית ירד לאלו בגלה בפנים שמורות כלומר בנשט פנים ע"כ. ובפסיקתא רבתי פכ"ה פסקא על נהרות צבל איתא ק, אמרו אלהים של אלו רחמן הוא וכיון שמסבירים לו פנים הוא חוזר ומרחם עליהם שמה ישונו ויתחצרו טולס ויקראו לאלהיהם ויחזרו ולא הועלנו כלום, לפיכך היו דוחקים אותם ומרמיים אותם על כרחם שנאמר על אורינו נרדפו וגו', וזה נובע מן המדרש שלפנינו, וגמלא במדרש תהלים מזמור קל"ז אות נ', והוא לקוח מן הילקוט, כי במדרש תהלים הוסיפו המדרשים י"ד מזמורים היינו מן מזמור קכ"ב עד סוף מזמור קל"ז מן הילקוט, בלי תוספת וזלי מנרעת, עיין במזמור קכ"ב הערה א': (יז) וכיון דכבשיהון הוה מפרי צהון. בנדפס אלף לא תהי מפלי עליהון. ובעל א"ל כתב מפלי עליהן ל"ל מרפי להון. אין ספק שהוסקו ותיקן עפ"י נוסחת הכ"י וזהו לפניו מרפי להון במקום מפרי צהון, ומרפי להון מלשון רפיון וכן קא מרפי לה (נדרים דף מ"א ע"ב): (יח) וכד הוה חד מנהון קאים ליה כו'. גם בכלן נוסחא אחרת בנדפס כיון דכבש יתהון כד הוה קאים חד מנהון הוה נסיב ליה ומפסק ליה איברים איברים עריף ליה קומיהון ואינון מהלכין צעל כרחיהון שלא בצטובתהון. ובפסיקתא רבתי פכ"ט פסקא צכה תצכה ותיאך היו רודפין מה-היו עושין היו נוספין אחד מהם והורגים אותו ועושים אותו איברים איברים ומשליכים אותו לפניהם והם רואים ומהלכין שלא בצטובת. והנוסחא שלפנינו על כרתייה קשה הבנה: (יט) אריב"ל הוא חרויך הוא נבזוראדן. בדיאל"ל צ' י"ד) כתוב חרויך רב קפוליה די מלגלא די נפק לקפלא לחימי צבל. ובמ"ב (כ"ה ח') כתוב נבזוראדן רב טבחים: (ימ*) וכיון דמתון על נהר פרת שבקון מתנחין. הנוסחא משונה קאת בנדפס: (כ) מה היו עשרת השבטים עושין. נשנה לעיל פ"ד י"ז בפסוק עודינו תכלינה עינינו. וזה הכוונה שסיום ודכוותיה עודינו תכלינה עינינו. ר"ל שם נשנה המאמר בשלימות ופה נתקצר: (כא) אלו שבדיר. אין להמלה הבנה. ואולי ל"ל שבדיר וחסר חייה מלה. ובנדפס הגירסא אלו מוצרים: (כב) אמר רשב"ג ראשונים כו'. נשנה במדרש שה"ס פ"ג בפסוק כמעט שעברתי: (כג) תרין אמוראין. הוספתי כמו שהוא בנדפס גם בדפוס ראשון וחסר לפנינו בכ"י: (כד) כמריאתא. פי' כמורם של עניים שהוא חס מאוד ודרש נכמרו מלשון חזר וכ"כ המ"כ:

[יא] נשים בציון ענו. (כה) נבוכדנצר הרשע צוה לחיילותיו ואמר לחם אלהיהם של אלו שונא זנות הוא, הזהרו שלא תגעו באשת איש, וכיון ששמעו אלמנותיהן של ישראל עמדו והשיאו את עצמן לאנשים, והיו אומרות לשכניהן לחמנו נאכל ושמלתנו נלבש רק יקרא שמך עלינו אסוף הרפתנו (ישעיה ד 6), בר מן תלת דאיתעצלוין ולא עבדין כן, ונתקיימה עליהן הגזרה נשים בציון ענו בתולות בערי יהודה (כו) בתלת כתיב:

[יב] שרים בידם נתלו פני זקנים לא נהדרו. (כז) אפיטרופא הוה עליל לקרתא (כה) וצייר על שורי קרתא ותלי לחון, והווי סבייא אתיין ומפיסקן ליה עליהון, ולא היה מקבל עליהון, לקיים מה שנאמר שרים בידם נתלו פני זקנים לא נהדרו:

[יג] בחורים טחון נשאו. (כט) לא היו ריחיים בכבל, (ל) וכיון שעלה נבוכדנצר לארץ ישראל היה תופש את הבחורים, וממעינין אותם ריחיים להוליכין לבבל, באותה שעה אמר הקב"ה כבר נשבעתי לבני עמו אנכי בצרה (הה"ל טו), בדין שאהא עמהם בצרה, ה"ה" כה אמר ה' גואלכם קדוש ישראל (לא) למענכם שלחתי בבלה הורדתי בריחים כלם (ישעיה מג יד), (לב) בריחים כתיב, וכשרים באניות רנתם (סג טז), הווי (רבנן) [רכבין] זמרון קודמיהון, ואילין מעונין ומהלכין על ארעא על כרחיהון דלא בטבתהון:

ד"א בחורים טחון נשאו. (לג) לשון נקיה, המד"א ויהי טחון בבית האסורים (שפטיס טז כה), ונערים בעין כשלו. אמר ר' יהושע בן לוי (לד) שלש מאות מצאו חרויים במלה אחד:

[יד] זקנים משער שבתו. כמושמעו:

בחורים מנגינתם. (לה) מן זמריהון:

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

(כה) נבוכדנצר הרשע צוה לחיילותיו. המאמר מוצא צערוך ערך צוולה, בשם המדרש שלפנינו. ובנדפס נבזרחין ג"ל נבוכדנצר וכן מוצא צערוך שם. ובנדפס שם המאמר משונה קצת. והערוך הביא גירסת הכ"ו: (כו) בתלת כתיב. פי' המ"כ נשים לשון רבים ומיעוט רוב שנים, בתלת כתיב חסר וי"ו שאינו אלא א' הרי ג', ודברי המדרש הביא בעל מנחת שי שם: (כו) אפיטרופא. הוא כמו אפטרופוס רק אפיטרופא הוא מלשון סורי ואפיטרופוס היא יוונית ופי' ממונה ופקיד (פערואלנטער): (כה) וצייר על שורי קרתא. פי' חומות העיר. נדפסם הגירסא והוה נסיב עני דקרתא: (כט) לא היו ריחיים בצבל. עיין מדרש תהלים מזמור כ"ד אות י' וכי יש אבנים בצבל אלא מלמד שקמה האבן מארץ ישראל, ושם בהערה נ"ו העירותי מזה תנין מאמרם איכה רבה פ"ה בפסוק בחורים טחון נשאו. את מוצא שלם היה ריחיים בצבל ר"ל לפי שאין מציין שם אבנים וע"ש מזמור ס"ד אות א' וע"ש הערה ה': (ל) וכיון שעלה נבוכדנצר לארץ ישראל וכו' עד ללא צטובתהון, מוצא צערוך ערך צריח בשם המדרש איכה שלפנינו, וכאשר הביא הוא בלשון הכ"ו. אבל נדפסם המאמר מקוטע, ומן צווחה שעה חסר ואינו וכן אותה נדפסם גם בדפוס ראשון ושעלה נבוכדנצר הטעיין ריחיים והורידן ה"ה" למענטם שולחתי בצלה והורדתיים בריחים כלם צריחים כתיב ע"כ: (לא) למענכם שולחתי צבלה. בקרא כתיב שולחתי. ועיין במנחת שי ישע"י מ"ג שהארין שם והביא ג"כ דברי המדרש שלפנינו ועיין פ"א הערה תפ"ד: (לב) צריחים כתיב. בעל מנחת שי (ישעיה מ"ג) הביא דברי המדרש שלפנינו וכתב בכל ספרים שלנו בריחים מלא דמולא. ונראה לי שאין המדרש חולק על הספרים דאע"ג דלא אשכחן צבוליה קרא לישא צריחים כי אם חסר יו"ד קדים לחי"ת מ"מ מציין למומר דקרי ציה ריחים צביר"י הר"ש וציו"ד נחה ויש אם למקרא ולמסורה: (לג) לשון קים. המד"א ויהי טחון צבית האסורים. עיין שעה חסר (דף י" ע"א) ויהי טחון צבית האסורים אין עיניה אלא לשון עבירה, שנאמר חטון לאחר אשתי (איוב ל"א י'): (לד) שלם מאות מלאו חרויים צעלה אחד. המלה משובשת ואין לה פתרון, ובנדפסם הגירסא שלם מאות תמוקות חרויים צעולה אחת, פירוש תחובים צעף א' כי שוכה הוא מלשון המקרא ויכרות שוכת עליס (שופטים ט' מ"ח) וכן איש שוכה (שם שם מ"ט): (לה) מן זמריהון. נדפסם גם בדפוס ראשון ח"ר אבא בר ירמיה מוזמריהון שבתו. ומלת שבתו מושך גם למטה אל בחורים. והמלות ח"ר אבא בר ירמיה שמטו ממקומם ושיך להנן על שבת משום לבנו כמו שהוא לנכון בכ"י ועיין בהערה שלחתיים

[טו] **שבת** משוש לבנו נהפך לאבל מחולנו. (לו) ר' אבא בר ירמיה אמר בראשונה כשהיתה אימת סנהדרין עליהם לא היו אומרים דבר נבלה בשיר, ועכשו שאין אימת סנהדרין עליהם הן אומרים דבר נבלה בשיר. (לז) תני רבא בשם ר' חסדא בראשונה כשהיתה סנהדרין כל צרה שהיתה באה על הצבור, (לח) היתה שמחה גדולה תחתיה, משפסקה סנהדרין פסקה, (לט) הדא דתנינן משבטלה סנהדרין בטלה השיר מבית משתאות שנאמר בשיר לא ישתו יין וגו' (ישעי' נד ט), משפסקו אלו ואלו שבת משוש לבנו, נהפך לאבל מחולנו:

[טז] **נפלה** עמרת ראשנו. (ר' ירמיה שיבשב) לבש עמרה של זית, שמע שמואל ואמר נוחה הוות ליה אלו איתרים ראשיה ולא עביד ההיא מילתא, וכן הוות ליה, כשגגה שיוצא מלפני השליט. (מא) וכן אמר יעקב ללבן עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה (נלאשית לא לב), וכן הוות לה. (מב) בר בריה דר' יהושע בן לוי הוה ליה בלע, אתא חד (מג) ולחש ליה משום ישו בן פנדרא ואינשם, בד נפק פגע ביה, א"ל מהך אמרת עלוי, (מד) א"ל פסוק פלן בטר פלן,

הערות ותקונים

טלאהרי: (לו) ר' אבא בר ירמיה אמר. ירושלמי סוטה פ"ט ה"ב (דף כ"ד ע"ב) ושם הגירסא אבא בר רב ירמיה אמר זקנים משער שבתו שבת משוש לבנו, אמר רב חסדא בראשונה היתה אימת סנהדרין עליהן. וכן בגדפס מתחיל אמר רב חסדא: (לז) תני רבא בשם רב חסדא. בירושלמי סס א"ר יוסי ברבי בון בשם רב חונא, ובגדפס א"ר יוסי בר' אבין בשם רב חסדא, וכן יש לתקן לפימ ר' יוסי בר בון, ומן ר' בון נעשית רבא, ואולי היתה הגירסא בר' בא: (לח) היתה שמחה גדולה תחתיה. לדעתי ז"ל היו מבטלים שמחה גדולה תחתיה, בירושלמי הגירסא היו פוסקין שמחה כנגדה, וגם בגדפס הגירסא היו פוסקים כנגדה שמחה, ובתוספתא סוטה פט"ו הגירסא רשב"ל אמר אין לך לך לרה שגאה על הציבור שאין בית דין מבטלים שמחה כנגדה: (לט) הדא דתנינן...משנה ס"ה (דף מ"ח ע"א) וע"ס בגמרא: (מ) ר' ירמיה שיבשב. כן הוספתי כמו שהוא בירושלמי סוטה פ"ט ה"ז (דף כ"ד סוף ע"ב), ובגדפס הגירסא ר' ירמיה דשבשב, והמאמר נשנה בקה"ר פ"ה בפסיק כשגגה שיוצא מלפני השליט ושם הגירסא ר' ירמיה דשבשב, אולם גירסת בירושלמי היא העיקרית, והוראת שיבשא או שיבשאל זמורה ותרגום האונקלוס (יחזקאל ס"ו ז') שבששא, ודמייסה הרבה, ומורגל דברז"ל וזמור הפעל שיבשב, תהך זמורות, עיין ערוך השלם ערך שבש. ורלויתי כשה"ד אות ח' הביא וו"ל ר' ירמיה דשבשב י' איכה בפסוק נפלה עמרת ראשינו ופירש צמ"כ שם מוקם. ובירושלמי סוף סוטה פירש המפרש שם שיבשב תהך זמורות או שעשה דרך שחוק ושיבוש. ובקה"ר בפסוק יש רעה שהיח עמרה ברשאו וז"ל שמואל נייה דיריס רישיה וכן היה עכ"ל: (מא) וכן אמר יעקב ללבן. וכן נשנה בקה"ר פט"ד אות ט' ובקה"ר שם וסיים שם ומיתת רחל. אבל במדרש איכה הגדפס חסר זה: (מב) בר בריה דרבי"ל. ירושלמי שבת סוף פי"ד ה"ג (דף י"ד ע"ד) וירושלמי ע"ז פ"ב ה"ב (דף מ' ע"ד) וקה"ר שם ושם בריה דרבי"ל ז"ל בר בריה והסר במדרש איכה הגדפס גם דפסוס ראשון, והיה לנכון גם לפי הרב בעל הערוך במדרש איכה וז"ל בערך בלע א' בסוף מגילת איכה נפלה עמרת ראשינו בר בריה דרבי"ל הוה ליה חד בלע וימא הד ולחיש ליה, ועל זה כתב המוספי גירסא זאת אינה בתוספתא שלנו, אבל היא במדרש קהלת על פסוק כשגגה שיוצא מלפני השליט, ובירושלמי לשבת סוף שמונה טרשים, וז"ל שפירשו חולי צנרון מעבד המאכל והמשקה. ולדעת הרב הגדול מוה"ר ח"י דר' קאהוט פי' בלעא בל"ס כל דבר חד ועקוס ע"ס. והנה פה נאמר בר בריה דרבי"ל ולא מפורש שמו, אולם ביוחסין השלם (75 121) הביא וז"ל ר' זכריה בר סימון בריה דרבי"ל הוה ליה בלע פי' שבלע יומא של מים [כוונתו יומא של מים מלאן חז"ל ע"ז (דף י"ב ע"ב) הכולע יומא של מים בלעטענעל] או נחש ולחש עניה ומיין ולאחר שיהא חז"ל לו מה אמר ואמר הלואי שימות ולא שמת על וזהו כשגגה שיוצא מלפני השליט ומת או בקדושה עכ"ל. ובעל סדה"ד אות ז' הביא דברי היוחסין בערך ר' זכריה (לפי מוסחת דפוס קראקא דף פ"ו) והביא שם הערוך ערך בלע כתב זה בשם מדרש סוף איכה ואינו שם, אלא ברבם קהלת בפסוק יש רעה ומוצא נ"כ בקה"ר עיני ר' ירמיה דשבשב והוא ג"כ במדרש איכה בפסוק נפלה עמרת ראשינו. וזה גרס עתותו של בעל הערוך שסבר שגם מועשה דבר בריה דרבי"ל גבי הדדי כתובי במדרש איכה עכ"ל. אולם הערוך על ענה רק היה כן במדרש איכה שהיה לפימ כמו שהוא לפימ בכ"י. (מג) ולחש ליה וחיבס. בירושלמי שבת מן שמוה דישו ספדורא. ובירושלמי ע"ז בשמיה דישו בן פנדרא. פירוש חזרה נשמוה כלומר תרפא עכ"ל. ובגדפס חסר זה ג"כ: (מד) א"ל פסוק פלן בטר פלן. כ"ה גם בקה", אבל בירושלמי שבת א"ל מלה פלן. ובירושלמי ע"ז

[יא] נשים בציון ענו. (כה) נבוכדנצר הרשע צוה לחיילותיו ואמר להם אלהיהם של אלו שונא זנות הוא, הוהרו שלא תנעו באשת איש, וכיון ששמעו אלמנותיהן של ישראל עמדו והשיאו את עצמן לאנשים, והיו אוטרות לשכניהן לחמנו נאכל ושמלתנו נלבש רק יקרא שמך עלינו אסוף חרפתנו (ישעי' ד 6), בר מן תלת דאיתעצלין ולא עבדין כן, ונתקיימה עליהן הגזרה נשים בציון ענו בתולות בערי יהודה (כו) בתלת כתיב:

[יב] שרים בידם נתלו פני זקנים לא נהדרו. (כו) אפיטרופא הוה עליל לקרתא (כה) וצייר על שורי קרתא ותלי הון, והו סבייא אתיין ומפיסן ליה עליהון, ולא הוה מקבל עליהון, לקיים מה שנאמר שרים בידם נתלו פני זקנים לא נהדרו:

[יג] בהורים טחון נשאו. (כז) לא היו ריחיים בכבל, (ל) וכיון שעלה נבוכדנצר לארץ ישראל היה תופש את הבהורים, ומטעינן אותם ריחיים לתולכן לבבל, באותה שעה אמר הקב"ה כבר נשבעתי לבניי עמו אנכי בצרה (תהלים לא טו), בדין שאהא עמהם בצרה, הה"ד כה אמר ה' גואלכם קדוש ישראל (לא) למענכם שלחתי כבלה והורדתי בריחים כלם (ישעי' מג יד), (לב) בריחים כתיב, וכשדים באניות רתם (שם סג), הו (רבנן) [רכבין] זמרון קודמיהון, ואילין טעונין ומהלכין על ארעא על כרחיהון דלא בטבתהון:

ד"א בחורים טחון נשאו. (לג) לשון נקיה, המד"א ויהי טחון בבית האמורים (שופטים טז כג), ונערים בעץ כשלו. אמר ר' יהושע בן לוי (לד) שלש מאות מוצאו הרוויים במלה אחד:

[יד] זקנים מושער שבתו. כמושמועו:

בחורים מנגינתם. (לה) מן זמריהון:

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

(כה) נבוכדנצר הרשע צוה לחיילותיו. המאמר מוצא צערוך ערך צנוה, בשם המדרש שלפנינו. ונגדפס נבחרדנר ל"ל נבוכדנצר וכן מוצא צערוך שם. ונגדפס שם המאמר משונה קת. והערוד הביא בגירסתו הכ"י: (כו) בתלת כתיב. פי' המ"ל שנים לשון רבים וישוער רוב שנים, בתלת כתיב חסר וי"ל שאינו אלא א' הרי ג', ודברי המדרש הביא צעל מנחת שי שם: (כו) אפיטרופא. הוא כמו אפטרופוס רק אפיטרופא הוא מלשון סורי ואפיטרופוס היא יונית ופי' ממונה ופקיד (פערולולטער): (כת) וצייר על שורי קרתא. פי' חומות העיר. נדפס הגירסא והוה נסוב עבי דקרתא: (כז) לא היו ריחיים בצבל. עיין מדרש תהלים מזמור כ"ד אות י' וכי יש אבנים בצבל אלא מולנד שקמה האין מארץ ישראל, ושם בהערה כ"ו העירותי מזה תבין מאמרם איכה דבס פ"ה בפסוק בחורים טחון נשאו. את מוצא שא היה ריחיים בצבל ר"ל לפי שאין מוציין שם אבנים וע"ם מזמור ס"ד אות א' וע"ם הערה ה': (ל) וכיון שעלה נבוכדנצר לארץ ישראל וכו' עד לה צעבתהון, מוצא צערוך ערך צנוה בשם המדרש איכה שלפנינו, וכאשר הביא הוא כלשון הכ"י. אבל נדפס המאמר מקוטע, ומן צוהתה שעה חסר ולינו. וכך איתא נדפס גם בדפוס ראשון וכשעלה נבוכדנצר הטעיין ריחיים והורידן הה"ל למענכם שולחתי צבלה והורדתיים בריחים כלם בריחים כתיב ע"כ: (לא) למענכם שולחתי צבלה. בקרא כתיב שולחתי. ועיין מנחת שי ישעי' מ"ג שהארץ שם והביא נ"כ דברי המדרש שלפנינו ועיין פ"א הערה תפ"ד: (לב) בריחים כתיב. צעל מנחת שי (ישעי' מ"ג) הביא דברי המדרש שלפנינו וכתב בכל ספרים שלנו בריחים מלא דמלא. וגרסה לי שאין המדרש חולק על הספרים דאע"ג דלא אשכחן צבלה קרא לישראל דריחים כי אם חסר יו"ד קדים לחי"ת מ"מ מליין למיור קביי ציה ריחים ציר"י הר"ש וציו"ל נחה ויש אם למקרא ולמסורה: (לג) לשון נקיה. המד"א ויהי טחון צבית האסורים. עיין סוטה (דף י"א ע"א) ויהי טחון צבית האסורים אין טחינה אלא לשון עזירה, שנאמר טחון לאחר אשתי (איוב ל"א י'): (לד) שלש מאות מלאו תרוויים צבלה אחד. המלה משובשת ואין לה פתרון, ונגדפס הגירסא שלש מאות תינקות תרוויים בשוכה אחת, פירוש תחובים צענף א' כי שוכה הוא מלשון המקרא ויכרות שוכת עינים (שופטים ט' מ"ח) וכן איש שוכה (שם שם מ"ט): (לה) מן זמריהון. נדפס גם בדפוס ראשון א"ר אבא בר ירמיי' מזמריהון שבתו. ומלת שבתו מושך גם למטה אל בחורים. והמלת א"ר אבא בר ירמיי' נשמעו ממוקומם וסיך להבן על שבת משום לבנו כמו שהוה לנכון ככ"י ועיין בהערה שלחאריה

[מן] שבת מושש לבנו נהפך לאבל מחולנו. (לו) ר' אבא בר ירמיה אמר בראשונה כשחיתה אימת סנהדרין עליהם לא היו אומרים דבר נבלה בשיר, ועכשו שאין אימת סנהדרין עליהם הן אומרים דבר נבלה בשיר. (לו) תני רבא בשם ר' חסדא בראשונה כשחיתה סנהדרין כל צרה שהיתה באה על הצבור, (לח) היתה שמחה גדולה תחתיה, משפסקה סנהדרין פסקה, (לט) היא דתנינן משבטלה סנהדרין במלה השיר מבית משתאות שנאמר בשיר לא ישתו וין וגו' (ישע' נד ט), משפסקו אלו ואלו שבת מושש לבנו, נהפך לאבל מחולנו:

[מן] נפלה עמרת ראשנו. [ר' ירמיה שוישב] לבש עטרה של זית, שמע שמואל ואמר נוחה הוות ליה אלו איתרים ראשיה ולא עביד ההיא מילתא, וכן הוות ליה, כשגגה שיוצא מלפני השליט. (מא) וכן אמר יעקב ללבן עם אשר תמצא את אליהך לא יהיה (בנחשית לא לב), וכן הוות לה. (מב) בר בריה דר' יהושע בן לוי הוה ליה בלע, אתא חד (מג) ולחש ליה, כד נפק פגע ביה, א"ל מה אמרת עלוי, (מד) א"ל פסוק פלן בתר פלן,

ה ערות ותקוניים

שלא תחיה: (לו) ר' אבה בר ירמיה אמר. ירושלמי סוטה פ"ט ה"ב (דף כ"ד ע"ב) ושם הגירסא אבה בר רב ירמיה אמר זקנים משער שבתו שבת מושש לבנו, אמר רב חסדא בראשונה היתה אימת סנהדרין עליהן. וכן נדפס מתחיל אמר רב חסדא: (לו) תני רבא בשם רב חסדא. ירושלמי שם א"ר יוסי ברבי בון בשם רב חונא, ובנדפס א"ר יוסי פ"ד אבין בשם רב חסדא. וכן יש לתקן לפימנו ר' יוסי בר בון, ומן ר' בון נעשית רבא, ואולי היתה הגירסא בר' בא: (לח) היתה שמחה גדולה תחתיה. לדעתו ז"ל היו מצטלים שמחה גדולה תחתיה, ירושלמי הגירסא היו פוסקין שמחה כנגדה, וגם נדפס הגירסא היו פוסקים כנגדה שמחה, ובתוספתא סוטה פ"ט הגירסא רשב"ז אומר אין דף צרה שבאה על הצבור שאין צית דין מצטלים שמחה כנגדה: (לט) הוה דתנינן. משום סוטה (ק"ד מ"ח ע"א) וע"ש בגמרא: (מ) ר' ירמיה שוישב. כן הוספתי כמו שהוא בירושלמי סוטה פ"ט הל' ט"ז (דף כ"ד סוף ע"ב), ובנדפס הגירסא ר' ירמיה דשבש, והמאמר נשנה בקה"ר פ"ח בפסוק כשגגה שיוצא מלפני השליט ושם הגירסא ר' ירמיה דשבשחא, אולם גירסת ירושלמי היא העיקרית, והוראת שוישבא או שבישתא זמורה ותרובס הזמורה (יחזקאל ט"ו ב') שבשחא, ודומיהס ברבס, ומורגל דרז"ל, ומנה הפעל שוישב, חתך זמורות, עיין ערוך השלם ערך שבש. ורואיתו בסה"ד אות י' הביא חז"ל ר' ירמיה דשבש מ' איכה בפסוק נפלה עמרת ראשנו פירש בגמ"ס שם מוקם. ובירושלמי סוף סוטה פירש המפרש שם שוישב חתך זמורות או טעשה דרך שחוק וטופוס. ובקה"ר בפסוק יש רעה שמיח עטרה בראשו ואל"ס שמואל ניח דיריס רישיה וכן היה עכ"ל: (מא) וכן אמר יעקב ללבן. וכן נשנה בב"ר פ"ד אות ט' ובקה"ר שם וסיים שם ומיתת רחל. אבל במדרש איכה הנדפס חסר זה: (מב) בר צריה דריב"ל. ירושלמי שבת סוף פ"ד ה"ב (דף י"ד ע"ד) וירושלמי ע"ש פ"ב ה"ב (דף מ' ע"ד) וקה"ר שם ושם צריה דריב"ל ז"ל בר צריה וחסר במדרש איכה הנדפס גם בדפוס ראשון, והיה לנתון גם לפני הרב בעל הערוך במדרש איכה וז"ל בערך בלע א' בסוף מגילת איכה נפלה עמרת ראשנו בר צריה דריב"ל הוה ליה חד זעל יומא חד ולחיש ליה, ועל זה כתב המוספי גירסא זאת אינה בנוסחאות שלנו, אבל היא במדרש קהלת על פסוק שבשנה שיוצא מלפני השליט, ובירושלמי דשבת פרק שמונה שרעים, וז"ל ספירוסו חולי בגרון מעכב המאכל והמשקה. ולדעת הרב הגדול מוהר"ר ח"י דר' קאהוט פי' בלעא בל"ס כל דבר חד ועקוס ע"ס. והנה פה נאמר בר צריה דריב"ל ולא מפורש שמו, אולם ביוחסין השלם (נד 121) הביא חז"ל ר' צריה בר סימון צריה דריב"ל הוה ליה זעל פי' שזעל יומא של מוס [כונחו יומא של מוס מלשון חז"ל ע"ז (דף י"ב ע"ב) הבלע יומא של מוס (בלוטענעל)] או נחש ולחש עליה המיין ולאחר ש"א השרץ שאל לו מה אמר ואמר הלואי שימות ולא שמע זה והיה כשגגה שיוצאה מלפני השליט ומת אז נקדושה עכ"ל. ובעל סה"ד אות ב' הביא דברי היוחסין בערך ר' צריה (לפי טפחה דפוס קראקא דף פ"ו) והביא שם הערוך ערך בלע כתב זה בשם מדרש סוף איכה ואינו שם, אלא ברבא קהלת בפסוק יש רעה ומוצא ג"כ בקה"ר עיני ר' ירמיה דשבש והוא ג"כ במדרש איכה בפסוק נפלה עמרת ראשנו. וזה גרס עותחו של בעל הערוך שסבר שגם מעשה דבר צריה דריב"ל נצי הדדי כתיבי במדרש איכה עכ"ל. אולם הערוך לא טעם רק היה כן במדרש איכה שהיה לפיכך כמו שהוא לפימנו בכ"י: (מג) ולחש ליה. ופירוש חזרה נשמתו כלומר נטרפא עכ"ל. ובנדפס חסר זה ג"כ: (מד) א"ל ספוק פלן בתר פלן. כ"ה גם בקה"ר, אבל בירושלמי שבת ח"ל מלה פלן. וצירוי ע"ז

(מח) א"ל נוחה הוות לי ניקבריניה ולא אמרת עלוי הדא מילתא, וכן הוות ליה, כשגגה שיוצא מלפני השליש: (מו) אנטונינוס שאל לרבי מאן מאית קדם אנא או את, א"ל אנא, אמרו ליה תלמידיו כל עלמא מצלין לחייך טובא, ואת אמרת הכי, אמר להון אין אתי מלאך מותא מסכיניה מה אית ליה למיטר אזל סב רבי קדמוי ולא אנא אתי, ואין הוות כן אינון אמרין בריך אלהיתון דיהודאי, ואפילו הן ידעון מיתותיהון, וכן הוות ליה, כשגגה שיוצא מלפני השליש:

[יז] על זה היה דוח לבנו על אלה חשבו עינינו. (מו) א"ר שמלאי צער גדול נתן הקב"ה לאשה הזו מאחר שהיא משמרת ימי נדתה, עוד היא חוזרת ומשמרת ימי זיבתה, ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הנלילי אומר מה אם האשה הזאת על ידי שהיא פורשת מן ביתה וחוזרת לביתה, הכתוב קורא אותה דוח, [והדוח בנדתה (ויקרא טו לג)], אנו עאכ"ו שנקראים דוים, על זה היה דוח לבנו:

[יח] על הר ציון ששמש שועלים הלכו בו. (מח) כבר היו רבן גמליאל ור' יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבה עולין לרומי ושמעו (מט) קול המונה של רומי רחוק מאה ועשרים מיל, התחילו הם בוכים ור' עקיבה משחק, אמרו לו עקיבה אנו בוכים ואתה שוחק, אמר להם למה בכיתם, א"ל לא נבכה שעובדי ע"ז וזוכים לאלילים ומשתחווים לעצבים ויושבים לבטח ובשלוה, ובית הדום רגל אלחינו היה לשריפת אש ומדור לחיות השדה לא נבכה, אמר להם לכך אני שוחק אם למכעוסיך כך לעושי רצונו עאכ"ו. שוב פעם אחת עלו לירושלים כיון שהגיעו לצופים קרעו בגדיהם, והגיעו להר הכית והיה שועל יוצא מבית קדש הקדשים, התחילו בוכים ור' עקיבה שוחק, א"ל רבן גמליאל עקיבה לעולם את מתמיהא אנו בוכים ואתה שוחק, אמר להם למה בכיתם, אמר להם רבן גמליאל ראו מה עקיבה אומר לנו, מקום שכתוב בו וחזר הקרב יומת (במדבר טו ג), שועל יוצא מתוכו, לא נבכה, עלינו נתקיים הכתוב על זה היה דוח לבנו, על הר

ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י ם

א"ל לנולת פלן. וזו גירסא יותר מיושרת: (מח) א"ל נוחה הוות לי ניקבריניה עלוי הדא מילתא. ובקב"ר הוות נייה ליה דקבריה ולא הות אחר עלוי הדין פסוקא. ובירושלמי שבת א"ל נוח היה ליה אילו הוה מייא ולא כן. ובירושלמי ע"ז סס אמר מה הוה לו אילו מות ולא שמע הדא מילתא, יש לתקן נוח הוה לו אילו מות ולא שמע הדא מילתא: (מו) אנטונינוס שאל לרבי. [גם זה ליתא בנדפס, וכן ליתא בירושלמי סס, ומשנה ג"כ במדרש קהלת סס, והגירסא אנטונינוס זעירא עבר דברים דאנטונינוס רבה הוה שאל לרבינו הקדוש. והרבה פעמים נמצא בירושלמי ובבבלי ובמדרשים מוכר הקיסר אנטונינוס ריע של רבי ושאל לרבי. ולדעת הרב הגאון הרש"ל רמב"ם פ"ג הקיסר הוה היה מארק אורליאוס עיין בספרו ערך מליס ובכרס המוד ח"ד רמ"ז. אולם לדעת החוקר הנודע מהר"ד דר' גרעטץ ז"ל בספרו קורות היהודים ח"ד הקיסר הוה היה אלכסנדר סוירוס (Severus) ורבי שהיה ידו הוה גדוד של רבינו הקדוש ר' יהודה נשיאה שנקרא ג"כ רבי כידוע, ויש להאריך בזה, אבל פה קצר המעט מהשטרע: (מז) אמר ר' שמלאי. המאמר נשנה בוצ"ר פ"ט אות ט' בנוסחא אחרת אמר ר' שמלאי צער גדול נתן הקב"ה לאשה זו שמעת שמשמרת ימי זיבה וישבת ומשמרת ז' ימי נדה והתורה קורא אותה (נדה) [דוח] והדוח בזיבתה אין כתיב כן אלא והדוח בנדתה, ר' יוחנן בשם ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הנלילי אומר ומה אם האשה הזו ע"י שפירשה שנים שלשה ימים התורה קורא אותה (נדה) [דוח] אנו שפירשנו מבית חיינו ומבית קדשיו ותפארתו כמה ימים וכמה שנים כמה קיאים וכמה עיבורים על אחת כמה וכמה: (מח) כבר היו רבן גמליאל. ספרי עקב פיקבא מ"ג, ובגמרא מכות (דף כ"ד סע"א): (מט) קול המונה של רומי רחוק מאה ועשרים מיל. בנדפס קול המונה של רומי מופטליילוס עד מאה ועשרים מיל. ובספרי קול המונה של משעילון עד ק"ב מיל, אין ספק שבשמוט מלת "רומי", ובגמרא מכות סס ושמעו קול המונה של בבל מפלטיה ברוק ק"ב מיל, ונדפס בגליון כ"א מפטילוס, ושמעו מלת "רומי" והל"ג, "בבל" תחתיה מחמת הענין, והמאמר בגמרא מכות מובא בלוקט ישעי רמו רע"ח ושם מובא ושמעו קול המונה של כרך גדול רומי מפטיליאנס במאה ועשרים מיל. והמאמר מובא בערוך ערך המי' וז"ל בסוף מגילת איכה עלו לרומי ושמעו קול המונה של רומי. והנה לפימ' בנדפס כתוב מופטיליאנס ולפינו בכ"ל בשמטה המלה הזאת. ובגמרא מפלטיא, וכ"א מפטילוס, ובספרי

ציון [ששמם שועלים הלכו בן], א"ל לכך אני שוחק שאומר הכתוב, (ג) ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו (ישעיה ס ז), וכי מה ענין אוריה אצל זכריה, מה אמר אוריה ומה אמר זכריה, אוריה אמר ציון שדה תחרש וירושלים עיים תהיה, והר הכית לבמות יער (יחזקאל כו יח), זכריה אמר כה אמר ה' [צבאות] עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים ואיש משענתו בידו מרוב ימים, ורחובות עיר ימלאו ילדים וילדות משחקים ברחובותיה (זכריה ט ד ט), אמר הקב"ה יש לי שנים עדים הללו, אם קיימים דברי אוריה, יהיו קיימים דברי זכריה, ואם במלים דברי אוריה, יהיו במלים דברי זכריה, שמהתי שנתקיימו דברי אוריה, סוף שיתקיימו דברי זכריה לעתיד לבוא, כלשון הזה אמרו לו עקיבה נחמתנו תתנחם במנחמים:

[יט] **אתה** ה' לעולם תשב כסאך לדור ודור. וכי יש ישיבה בלא כסא, ויש מלך בלא מטרונה, ויש חתן בלא כלה, ויש כלה בלא חופה, אתה ה' לעולם תשב כסאך לדור ודור:

[כ] **למה** לנצח תשכחנו תעובנו לאורך ימים. (נא) א"ר יהושע בן אבין ארבעה דברים תבע ירמיה. עזיבה, שכיחה, מאיסה, וקציפה. עזיבה ושכיחה, למה לנצח תשכחנו תעובנו לאורך ימים, מאיסה וקציפה, כי אם מאוס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד (איכה ס כג), מאיסה כבר שבו בימיו, שנאמר כה אמר ה' אם ימדו שמים ממועלה ויחקרו מוסדי ארץ לממה גם אני אמאם וגו' (יחזקאל לח לו), קציפה כבר שבו בימי ישעיה, שנאמר כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף (ישעיה לו יז), עזיבה ושכיחה לא שבו, לפיכך ציון מתרעמת ואומרת ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני (שם מט יד). א"ר יהושע בן לוי ארבעה דברים תבע ירמיה. עזיבה, שכיחה, מאיסה, געילה, עזיבה ושכיחה, למה לנצח תשכחנו תעובנו לאורך ימים, מאיסה וגעילה, דכתיב המאוס מאסת את יהודה אם בציון געלת נפשך (יחזקאל יד ט). מאיסה וגעילה, כבר שבו בימי משה, שנאמר ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לבלותם (ויקרא טו מז), עזיבה ושכיחה לא שבו, לפיכך ציון מתרעמת ואומרת ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני (ישעיה מט יד):

[כא] **השיבנו** ה' אליך (נא*) אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה השיבנו ה' אליך, אמר להם הקב"ה שובו אלי ואשובה אליכם (מלאכי ג ז), אמרה לפניו רבש"ע, שלנו היא, שלך היא, שובנו אלהי ישענו והפר כעסך עמנו (תהלים סב ט):

חדש ימינו כקדם. (נב) כאדם הראשון, המד"א ויגרש את האדם וישכן בקדם ל'גן עדן (גנאשיה ג כד): (גג) ד"א חדש ימינו כקדם. כאבות הראשונים, המד"א ומראש הררי קדם (דניאל גג טו): (גד) ד"א כקדם. כשנים קדמוניות, המד"א וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות (מלאכי ג ד), כימי עולם זה משה כמו שנאמר ויזכור ימי עולם משה עמו (ישעיה סג יא), כשנים קדמוניות,

הערות ותקונים

ובספרי מפטילון, ובילקוט מפטיליאוס, והמוספי הוסיף. ערך פוטאלוס והציף המלה מנמרה מכות והציף גם במדרש איכה כתיב פטיליוס ויש לתקן פוטאלוס והיא סס עיר קרובה לרומי ובחומה מובעים מים חמוים כמו חמי טבריה, ולדעת הרב צעל ערוך השלם 5^ל קאפיטליאוס והיא Capitolium: (ג) ואעידה לי עדים נאמנים וגו' וכי מה ענין אוריה אלל זכריה. מוצא צבור ערך עד ג' בשם סוף מגילת איכה: (גא) אמר ר' יהושע בר אבין. עיין בנדפס הסוסחא משונה קאת: (נא*) אמרה כנסת ישראל. עיין שו"ט סוף מנמור פ"ה: (נב) כדאם הראשון. שאחר שהתגרש לקדם עשה תשובה ונתקבל ברצון: (גג) ד"א כקדם כאבות הראשונים המד"א ומראש הררי קדם. זה ליתא בנדפס: (גד) ד"א כקדם כשנים קדמוניות, המד"א וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות, כימי עולם זה משה, כמו שנאמר ויזכור ימי עולם משה עמו, כשנים קדמוניות כימי שלמה. מה הכוונה שדורש כשנים

כימי שלמה, (נה) רבי אומר כימי עולם, כימי נח, שנאמר כימי נח זאת לי (ישעיה נד ט).
 וכשנים קדמוניות, כשני הבל, שלא היה ע"ז בעולם:
 [כב] כי אם מאוס מאסתנו. (נו) כההיא דאמר ריש לקיש (נו) אם מאיסה היא,
 לית סברה, ואם קציפה הוא, אית סברה, שכל מי שהוא כועס סופו
 להתרצות. (נח) אם מאוס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד, השיבנו ה' אליך.
 (נט) א"ר אלעזר תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, ומה טעמיה, שנאמר וכל
 בניך למודי ה' ורב שלום בניך (ישעיה נד יג). אמן:

הערות ותקונים

כשנים קדמוניות כימי שלמה, רק דברי תורה עינים במקום אחד ועשירים במקום אחר, בספרא שמוני
 בהתחלתו ותחילת אש מולפי ה', כיון שראו אש חדשה שירדה מן השמים וליחכה את העולה ואת
 החלבים נספו על פניהם ושיבחו לשמים, וכן כימי שלמה נספו על פניהם, שנאמר וכל בני ישראל רואים
 ברכת האש (מן השמים) וכבוד ה' על הבית ויכרעו (על) אפיס ארצה על הרגפה וישתחוו (להודות) [והודות]
 לה' (דה"ב ז' ג'), ועל אותה שעה הוא אומר וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים
 קדמוניות, כימי עולם, כימי משה, וכשנים קדמוניות כשי שלמה, רבי אומר כימי עולם כימי נח,
 וכשנים קדמוניות כשמות הבל שלא היתה ע"ז בעולם ע"כ. והדורש שלפנינו כאשר הביא הכוזב וערבה
 לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות הביא דברי הספרא בהוספות ראיות מהכתובים:
 (נה) רבי אומר כימי עולם כימי נח שנאמר כימי נח זאת לי, ובעל מנחת שי הביא בשם הרד"ק
 יש מחלוקת בספרים במלה הזאת ברוב הספרים הם שתי מלות ויש ספרים שהיא מלה אחת, וכן
 תר"י כימי נח: (נו) כההיא דאמר ריש לקיש. פסיקתא דר"ב ספקא ותאמר ליון (ק"ל ע"ג) ומובא
 לעיל בפסוק צכה תצכה ע"ש: (נז) אם מואסה היא לית סברה. כלומר אם רחמת אותנו יען מאסת
 בנו, אין עוד תקוה לנו, אם רק מפני כעס וחרון יש לנו תקוה, כי כל הכועס סופו שתשקוט חמתו
 ומחלטה, ועיין בפסיקתא שם בהערות שלי: (נח) אם מאוס מאסתנו קצפת עלינו עד מאוד, השיבו
 ה' אליך. זה ליתא בנדפס, והסיום הזה הוא עפ"י מואמרס ירושלמי ברכות סוף פ"ה (דף ח' ע"ד),
 ובפסיקתא פסקא דברי ירמיהו (קט"ז ע"א) ר' אלעזר אומר כל הנביאים פתחו בדברי תוכחות וחתמו
 בדברי נחמות חוץ מן ירמיהו שפתח בדברי תוכחות וחתם בדברי תוכחות וכו', והא כתיב כי אם מאוס
 מואסתנו, השיבו תחת כי אם מאוס מואסתנו, הכוונה שלא תתם בדברי תוכחה כי אחר הסיום הזה
 צריך להכפיל עוד הפעם הפסוק השיבונו כאשר באמת נמסר במסורה וסימוך יתק"ק וכן רש"י בפירושו
 לאיכה שם כתב השיבונו ה' מפני שסיים בדברי תוכחה הוצרך לכפול מקרא שלכינו פעם אחרת: (נט) אומר
 ר' אלעזר תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם. זה הוסף המעתיק עפ"י מואמרס סוף גמרא ברכות
 וגם אני אסיים בשלום, דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום:

נשלם מדרש איכה

בגד 146 בהערה שורה 15 ו' ומונתו לפתיחתה את ה'

הודעה

ספרי המחבר אשר יצאו לאור עולם ונמצאים למכירה בבתי מסחר הספרים *.

- (א) תולדות אליהו התשבי (ה"ר אליהו בחור) (לויפציג תרמ"ז)
 (ב) הערות ותקונים לתשובת הגאונים (ליק תרנ"ה)
 (ג) פסיקתא דרב כהנא עפ"י ד' כתבי יד עם הערות ותקונים ומבוא גדול (ליק תרנ"ח)
 (ד) לקח טוב (פסיקתא זוטרתי) מרבינו טוביה בר' אליעזר על בראשית ושמות עפ"י ג' כ"י עם הערות ותקונים ומבוא גדול (ווילנא תר"ט)
 (ה) לקוטים ממדרש אבכיר עם הערות (וויען תרמ"ג)
 (ו) מדרש תנחומא הקדום עפ"י תשעה כ"י עם הערות ותקונים ומבוא גדול (ווילנא תרמ"ה)
 (ז) לקוטים ממדרש אלה הדברים זומא עם הערות (וויען תרמ"ה)
 (ח) שערי ציון מהרב ר' יצחק בר' יעקב די לאמיש עם הערות ותקונים (יארסלוויא תרמ"ה)
 (ט) שבלי הלקט השלם מרבנו צדקיהו בר' אברהם הרופא עפ"י ב' כ"י עם הקדמה והערות קצרות (ווילנא תרמ"ז)
 (י) ספרי דאגרתא על כגלת אסתר כולל א' מדרש אבא גריון עפ"י שלשה כ"י.
 (ב) מדרש פנים אחרים עפ"י כ"י. ג' מדרש לקח טוב על אסתר עפ"י ב' כ"י עם הערות ותקונים ופתח דבר (ווילנא תרמ"ז)
 (יא) פשר דבבר פתרון תשעים מלות בודדות לר' סעדי' גאון עם הערות (פשעמיסל תרמ"ז)
 (יב) אגור כולל הקדמה וקצת הוספות לס' הערוך מר' שמואל בר' יעקב גמע עפ"י שלשה כ"י עם הערות ותקונים (ברעסלוי תרמ"ח)
 (יג) מעין גנים להשר ר' שמואל בן רבי נסים מבנות על ס' איוב עפ"י כ"י עם הערות ותקונים ופתח דבר (ברלין תרמ"ט)
 (יד) מדרש תהלים עפ"י שמונה כ"י עם הערות ותקונים ומבוא גדול (ווילנא תרנ"א)
 (טו) באורים על מדרש תהלים ע"ד הקירה עיונית מהר' ידעי' הפניני המכונה בדרשו עם פתח דבר (קראקא תרנ"א)
 (טז) מדרש שמואל עם הערות ותקונים ומבוא (קראקא תרנ"ג)
 (יז) מדרש משלי עפ"י ג' כ"י עם הערות ותקונים ומבוא (ווילנא תרנ"ג)
 (יח) מדרש אנדה על התורה עפ"י כ"י מארם צובה עם הערות ותקונים (וויען תרנ"ד)
 (יט) אנשי שם גאוני ורבני לבוב אשר שמשו בקודש במשך ארבע מאות שנה עם קצת תולדות וקורות חייהם (קראקא תרנ"ה)
 (כ) מדרש זומא על שה"ש רות איכה וקהלת עפ"י כ"י מפארמא עם הערות ותקונים (ברלין תרנ"ה)
 (כא) יריעות שלמה הערות והוספות לספר רב פעלים (ווארשוי תרנ"ו)
 (כב) אנדת אסתר עפ"י כ"י מתימן עם הערות ותקונים (קראקא תרנ"ו)
 (כג) מדרש איכה עפ"י כ"י רומי עם הערות ותקונים ומבוא גדול (ווילנא תרנ"ח)
 (כד) ילקוט המכורי על תהלים עפ"י כ"י עם הערות ומראה מקומות (תחת מכבש הדפוס בכערדיטשאו)
 (כה) קריה נשגבה גאוני ורבני זאלקווא וקצת תולדות וקורות חייהם (תחת מכבש הדפוס)

* הספרים הנרשמים בסימן ד', ו', ט', י', י"ד, י"ז, כ"ג, נמצאים אצלנו אשר אנהנו הדפסנו אותם על הוצאת שלנו וכל איש הרוצה להשיגם ישנה אלינו.

B

436.

MIDRASCH

ECHA RABBATI

Sammlung agadischer Auslegungen der Klagelieder.

Herausgegeben nach einer Handschrift aus der Bibliothek zu Rom cod. J. I. 4, und einer Handschrift des British Museum cod. 27089.

Kritisch bearbeitet, commentirt und mit einer
Einleitung versehen

von

SALOMON BUBER

in Lemberg.

WILNA

Druck u. Verlag von Wittwe & Gebrüder Romm.

1899.